

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra Historie

Diplomová práce

ARIZACE ŽIDOVSKÉHO MAJETKU V OLOMOUCI

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Michael Viktořík, Ph.D.

Olomouc 2016

Bc. Tomáš Perný

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl veškerou použitou literaturu, prameny a internetové zdroje.

V Olomouci dne 3. 5. 2016

.....
Bc. Tomáš Perný

Touha po kořisti patří k základním lidským instinktům, a radost z jejího získání patří k největším rozkoším“

(Hans Frank)

Tzv. Hitlerův právník, neomezený vládce generálního gouvernementu (Polska). V roce 1946 odsouzen norimberským tribunálem k trestu smrti.

„Kdyby ty stromy mohly mluvit, řekly by víc než já...“ (Henryk Mandelbaum)

Polský žid a člen židovského sonderkommanda v Osvětimi – Březince, které bylo nuceno pomáhat při plynování a pálení statisíců obětí ve speciálních krematoriích.

„K vítězství zla stačí, když dobří lidé budou sedět se založenýma rukama.“

(Edmund Burke)

Britský politik a filosof 18. století

„Můžeme dlouho diskutovat o tom, zda bylo zavražděno šest nebo sedm milionů židů.

Ale jedním si můžete být jistí. Ani jeden nebyl zavražděn, aniž by byl oloupen, ani jeden jediný“. (Rudolf Vrba)

Slovenský žid, kterému se podařilo se svým přítelem Alfredem Wetzlerem na jaře roku 1944 utéci z Osvětimi a podat světu první ucelenou zprávu o průběhu masového vraždění židů. Po válce se stal profesorem a světoznámým odborníkem na neurologii mozku a výzkum cukrovky a rakoviny.

„Neexistuje jediný holokaust, nýbrž šest milionů holokaustů“ (Ota B. Kraus)

Spisovatel a učitel anglického jazyka židovského původu, který prošel Terezínem a koncentračními tábory Osvětim-Březinka a Schwarzheide.

„Jestliže existuje Osvětim, nemůže existovat Bůh“ (Primo Levi)

Italský chemik a spisovatel židovského původu, který přežil Osvětim. Svoji spisovatelskou tvorbou zaháněl neustále se vracející zážitky z války. Ve svých 68 letech spáchal sebevraždu.

*„Jen z nitra, z nejpálčivějších bolestí se živě narodí poznání. Jen po nejdivočejším lámání vln
vystoupí z pěny jasně postava. Kde nestálo devět měsíců rozervaných hrůzou za kmotry, tam
zrození nedozraje. Tomu, kdo se nenaučil zoufalství, se nikdy nepodaří být
blaženým.“(Paul Engelmann)*

Olomoucký rodák, architekt, básník a esejista. Citát je úryvkem jeho básně, kterou přečetl
Max Zweig na Engelmannově pohřbu v roce 1965.

Nepromlčitelnost zločinu

Básník píše v roce dva tisíce

*Chci Vám příběh vyprávět.
Bude to příšerný příběh.
Vytvořte sami k němu rým:
Jak mohli jen kdy lidé
tak nelidskými být. –
Nad baráky stojí černý dým.
Chci Vám o Osvětimi vyprávět.*

*Dodnes tam leží kámen:
šest milionů jmen,
šest milionů židovských jmen
navěky vyryto je v něm ...*

*Výstraha! Uwaga!
Výstraha! Uwaga!*

*Jak mohli jen kdy lidé
tak nelidskými být. –
Jak může do jejich srdcí
vstoupit klid?
I když mrtví mlčí,
musí je slyšet svět.
Chci vám o Osvětimi vyprávět.*

Polák, Vlastimil Artur: Uhaslý svícen. Olomouc, 2003, s. 138.

Báseň olomouckého židovského básníka Vlastimila Artura Poláka (1914-1990). Vlastním jménem Salomon Pollak. Vzhledem k sňatku s tzv. árijkou se vyhnul nejničivějším transportům na východ. Prošel Terezínem. Za války přišel o čtyři sourozence. Jeho první manželka zemřela při skrývání na Valašsku. Válku nepřežila ani jedna z jeho tří dcer. V jeho básnické tvorbě celý pozdější život rezonovalo téma holocaustu. Je autorem více jak 5 500 básní.

Obsah

Úvod.....	7
1 Literatura a prameny (pokus o zhodnocení dosavadního výzkumu).....	9
1.1 Problematika dostupnosti a vyhledávání pamětníků k tématu.....	13
1.2 Regionální literatura.....	18
1.3 Arizace ve studentských kvalifikačních pracích.....	26
1.4 Historiografie česká vs. zahraniční.....	30
1.5 Prameny.....	40
2 Židé v Olomouci od druhé poloviny 19. století.....	49
3 Vymezení pojmu arizace a její předpoklady, etapy a mechanismy.....	62
3.1 Etapy arizace.....	70
3.1.1 První etapa.....	72
3.1.2 Druhá etapa.....	75
3.1.3 Třetí etapa.....	77
3.2 Počátky arizačního procesu v Protektorátu Čechy a Morava.....	78
3.3 Nařízení Říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku.....	96
3.4 Zentralstelle für jüdische Auswanderung.....	121
3.5 Treuhandstelle.....	128
3.6 Hadega.....	139
4 Germanizační snahy.....	147
4.1 Heinrich Czeschner, Heinrich Schmidt a arizace židovských stavebních firem v Olomouci.....	153
5 Arizace, protektorátní společnost a arizační zvláštnosti.....	173
5.1 Příklad Zuckerkandlovi vs. Bohumila Stejskalová.....	174
5.2 František Krejzlík, rodina Briessova, arizace obchodu Ignatz Briess junior., arizace fotografického ateliéru Waldek a obchodu autodíly Bertold Redlich.....	177
5.3 Příklad Jan Rössler.....	195

6	Sporný arizační případ „Josef Steipe“	208
7	Role NSDAP v obvodu olomouckého oberlandrátu	219
7.1	Ludwig Köhler	220
7.2	Hubert Schestag	223
7.3	Karl Juratsch.....	226
7.4	Josef Eisenmeier.....	229
8	Role Gestapa v obvodu olomouckého oberlandrátu	233
9	Tzv. Noví aktivisté – případ Pietsch	241
	Závěr.....	247
	Seznam použité literatury.....	251
	Resumé	266
	Seznam příloh	267

Úvod

Důvodem výběru a zpracování tohoto tématu byl dlouhodobý zájem o problematiku totalitních režimů, šoa, jakož i jiných genocid a hraničních mezníků konkrétních společností, ve kterých se projevují jednotlivé sociální zákonitosti. Je to téma, které v sobě nepromítá čistě jen premisu historickou, nýbrž i sociální, psychologickou, ekonomickou neboprávní. Téma, ve kterém rezonuje etika a charakter, který se v hraničních situacích může náležitě ohnout, ale který bez svědků a s časovým odstupem nikdy nebude odhalen. Téma, které svou šíří a problematikou nahání strach, odrazuje pro svoji složitost nejen laickou, ale i odbornou veřejnost, ale zároveň mnohdy i uchvacuje. Taktéž důležitou premisou, pro zvolení si tohoto tématu, je malá frekvence dílčích případových studií na jednotlivá česká města a regiony, čímž značně zaostáváme za našimi německými sousedy. Na regionální bázi toto téma v odborné historické obci českého geografického prostoru, vyjma kratších případových nebo obecnějších studií, nebylo téměř vůbec zpracováno a po desítky let naprosto opomíjeno.

Práce se zabývá vývojem a specifiky arizačního procesu v obvodu oberlandrátu v Olomouci. Jejím úkolem je popsat základní arizační mechanismy a jednotlivé subjekty v procesu zapojené. Některé podrobněji, jiné prozatím na obecnější bázi. Cílem práce je metodou dedukce a sondy přiblížit nejprve základní instituce a zákonitosti tohoto procesu a posléze podchytit jistý reprezentativní vzorek zkoumané problematiky a na něm ukázat nejen ony klasické zákonitosti, ale i problémy a odlišnosti, s kterými se veřejnost musí při konfrontaci s tímto tématem setkávat. Taktéž si práce klade za cíl ukázat arizaci nejen jako formální převod židovského majetku do árijských rukou, ale i jako sociální fenomén rezonující v každodenním životě. V neposlední řadě ji také ukázat jako obšírný soubor nejrůznějších událostí, příčin, důsledků na sebe vzájemně působících a ovlivňujících se v celé své šíři. A to takovým způsobem, že mnohdy i přes jasný rámec celého procesu tvoří po více jak sedmi desetiletích již neproniknutelnou hráz plnou pavučin.

První kapitola práce pojednává o dosavadním stavu bádání a stavu archivních zdrojů. Téma druhé kapitoly v krátkosti nastiňuje vývoj židovské komunity ve městě od druhé poloviny 19. století, kdy se židovské obyvatelstvo začalo usazovat ve městě samotném.

Následující kapitoly jsou již stěžejní osou předkládané práce. Pojednávají o arizačním procesu, který je nastiňován formou kombinace obecných tendencí a následných místních příkladů, což se jeví za současného stavu bádání a značné obtížnosti tématu jako nejpříhodnější možnost pro zachování kompatibility.

Za pomoci těchto konkrétních případů doplňujících obecný rámec problematiky se poté práce snaží analyzovat situaci v daném městě a oblasti Střední Moravy se všemi specifiky pro danou oblast typickými. Ukázat vliv jednotlivých institucionálních aktérů na proces, především NSDAP, gestapa a skrze osobu ředitele Böhmische escompte bank Ericha von Baillou alespoň okrajově ukázat ambicióznost těchto ústavů nejen jako celku, nýbrž jejich jednotlivých zaměstnanců. Vzhledem k omezenému prostoru práce však nebude tato kapitola nastíněna jako samostatná, ale prozatím jen jako jeden z dílčích problémů. Stejně jako v případě příslušníků SS. Práce by měla odpovědět na otázku, do jaké míry došlo k propojení arizace s germanizací. V neposlední řadě by se měla práce alespoň částečně snažit odhalit některé z konkrétních aktérů procesu formou biografických obrazů. Jakož i jejich pohnutky a cíle, jejich chování, předsudky a myšlení. Ač je to vzhledem k absenci pramenů osobní povahy a absenci pamětníků mnohdy neřešitelný úkol. Nedílnou součástí práce je i pomocí zmiňovaných konkrétních případů vnést do celé problematiky, nejen samotnou laickou veřejností, ale i akademickou obcí, tak opomíjené, více diskuse. V neposlední řadě se práce ve svém závěru snaží ukázat perspektivu dalšího bádání ke zkoumanému tématu a nastínit další možné zdroje k němu využitelné.

1 Literatura a prameny (pokus o zhodnocení dosavadního výzkumu)

Židovská problematika spjatá s holocaustem, jakožto největší genocidou v historii lidstva je v posledních 20 letech v odborné i laické obci velice diskutovaným tématem. Troufám si tvrdit, že jedním z nejpreferovanějších. Otázka arizace židovského majetku však dlouhou dobu zůstávala mimo středobod výzkumného zájmu. Paradoxně přes to, že v roce 1965 byla československá kinematografie poprvé ověněna zlatou soškou Oscara za nejlepší cizojazyčný film „*Obchod na korse*“ znázorňující problematiku arizace na slovenském maloměstě.¹ Jakoby ale herecké výkony přebily obsah a sdělení filmu a problematika tohoto fenoménu zapadla v socialistickém Československu z politických důvodů až do pádu železné opony na okraj zájmu historické odborné obce.

Ani historiografie západní však nebyla do počátku devadesátých let v tomto směru příliš aktivní. Arizace nebyla, až na práce Helmuta Genschela a Avrahama Barkaie, středem historického zájmu tak, jako samotné „konečné řešení“, ač s ním byla nerozlučně spjata. Genschelova práce z roku 1966 ovšem přes svoji nespornou kvalitu a přínos pohlíží na celou problematiku pouze skrz nejvyšší patra nacistické politiky a nevěnuje dostatečný důraz na silné lokální vlivy.² Za skutečně přelomovou práci můžeme tedy pokládat až práci Avrahama Barkaie „*Von Boykott zum Entjudung*“³ (do 90. let byly Genschelova a Barkaiova práce jediné dvě studie na toto téma), která znázorňovala problematiku prismaticem obětí, což je do dnešní doby spíše ojedinělý fenomén v nahlížení na téma arizace. Většina historiků se totiž opírá při svém výzkumu především o prameny vzešlé z produkce nacistických správních orgánů. Na tento paradox upozorňuje německý historik a jeden z předních expertů na arizaci Frank Bajohr. Taktéž jeho práce „*Arisierung in Hamburg*“⁴ (1997) patří k základním historiografickým počínům problematiky arizace židovského majetku a spadá do období kvantitativního nárůstu odborných historických prací specializujících se na fenomén arizace, vymezeným rokem 1989 a pádem železné opony.

¹ Ještě o rok dříve než na toto téma byla na západě napsána první publikace Helmutem Genschlem.

² Bajohr, Frank: *Zničení hospodářské existence Židů a vyvlastnění jejich majetku (Bilance výsledků výzkumu a dosud otevřené otázky)*. In: *Terezínské studie a dokumenty*, 2006, s. 276. (dále jen Bajohr, F.: *Zničení*)

³ Barkai, Avraham: *Von Boykott zum entjudung: Der wirtschaftliche Existenzkampf der Juden im Dritten Reich 1933-1943*. Nakl. Fischer taschenbunch Verlag. Frankfurt am Main 1988. 235 s. (dále jen Barkai, A.: *Von Boykott*)

⁴ Bajohr, Frank: *Arisierung in Hamburg: Die Verdrängung der jüdischen Unternehmer 1933-1945*. Nakl. Christians. Hamburg 1997, 385 s. (dále jen Bajohr, F.: *Arisierung in Hamburg*)

Bajohrova práce je přínosná v jeho vymezení se vůči názorům, že byla jen otázkou elit, úzce vyprofilované sociální třídy německého národa a naopak poukazuje na její šíři a Němce participující na jejím procesu vnímá jako spolupachatele zločinu, stejně jako nestor bádání o holocaustu, Raul Hilberg v svém monumentálním díle „*The destruction of the european Jews*“⁵. Bajohr také souhlasí s Barkaiiovými tezemi o důležitosti lokálních arizátorů, lidí nikterak nevyčívajících z davu. Jak Bajohr udává, v Hamburku byl obrovský počet lidí profitujících z arizace, de facto každá společenská vrstva. Vždyť jen v tomto městě byl přerozdělen majetek více než 100 000 židů⁶ a 30 000 židovských domácností a to s převažující participací středostavovských podnikatelů a o poznání nižší angažovaností německých velkokapitalistů.⁷ Podobný názor ohledně celého procesu holocaustu a participace celé společnosti na něm zastával Raul Hilberg. Každá organizace, píše ve své studii „*Pachatelé, oběti diváci*“, „*zodpovídala za konkrétní část vyhlazovacího procesu a vzhledem k požadavkům úplnosti, ekonomičnosti a psychologické spolehlivosti byla každá z nich nepostradatelná*“⁸. Ačkoli byl Hitler prvním a hlavním architektem řídícím celou akci a bez něj by byla nemyslitelná, tak většinu černé práce „*vykonával v jeho stínu početný štáb osvědčených funkcionářů a ambiciózních nováčků*“⁹.

Totéž dokládá i jeden z předních odborníků na problematiku Třetí říše německý historik Aly Götz, který upozorňuje na profit takřka každého Němce na ekonomickém a hospodářském ruinování nejen židovské komunity, ale všech podmaněných území, za předpokladu jeho loajálnosti. Často to ovšem nebyl trend samotných obyčejných Němců, ale každého loajálního člověka¹⁰ na dobytých územích, protektorátní obyvatelstvo nevyjímaje. Zdůrazňuje, že vraždění židů nebylo čistě vraždou, nýbrž loupežnou vraždou, u které si ušpinila ruce velká část německé společnosti. Ukazuje, že „*Říše*“ ze zlikvidovaného židovského majetku „*živila válečnou mašinerii v krizovém roce 1942/1943*“¹¹. Taktéž ukazuje,

⁵Hilberg, Raul: *The destruction of the european Jews*. Nakl. Quadrangle books. Chicago 1967, 790 s. (Dále jen Hilberg, R.: *The destruction*)

⁶ V práci bude užíváno malé „ž“ z důvodů těch, že za první Československé republiky byli židé chápáni jako součást československého společenství a velkého „Ž“ se začalo využívat za nacistického útlaku ke zvýraznění jejich rasové odlišnosti, která musí být vykořeněna. Viz. Čulík, Jan: *Psát „žid“ anebo „Žid“? In: Britské listy*. Dostupné online: <<http://www.blisty.cz/art/54195.html>>, případně <<http://blisty.cz/art/30965.html>>. [20. 3. 2015].

⁷Bajohr, F.: *Zničení*. s. 278-279.

⁸Hilberg, Raul: *Pachatelé, oběti, diváci. Židovská katastrofa: 1933-1945*. Nakl. Argo, Praha 2002, s. 34. (Dále jen Hilberg, R.: *Pachatelé*)

⁹Tamtéž. s. 11.

¹⁰ Stačí si například vzpomenout na problematiku vězeňských strážných v koncentračních táborech na východě Polska a podobně.

¹¹Götz, Aly: *Hitlerův národní stát: loupení, rasová válka a nacionální socialismus*. Nakl. Argo, Praha 2007, s. 246-247.

že vrazi rozhodně netvořili nějaký úzký kruh spiklenců, ale pocházeli ze všech vrstev společnosti, jak můžeme sledovat i v předstupni konečného řešení, arizaci. Od nižších vrstev, po ty nejvyšší, intelektuální elitu nevyjímaje.

Tytéž myšlenky a názory rezonují u dalšího z předních specialistů na tuto problematiku Christophera Browninga, který v dokumentárním filmu mapujícím činnost německých Einsatzkommand, doslova říká: „*Zdá se, že důstojníci einsatzgruppen byli vybíráni velice pečlivě. Řada z nich byli intelektuálové pocházející z Heydrichova okolí, z jeho ‚think tanku‘... Z jednadvaceti velitelů einsatzgruppen, einsatzkommand a sonderkommand jich mělo deset nebo jedenáct doktorát. Otto Rasch z Einsatzgruppe C si dával říkat, doktor–doktor Otto Rasch, aby každý viděl, že má doktoráty dva. Ohlendorf byl zase renomovaný ekonom, ostatní si vybudovali kariéru v SS.*“¹². Francouzský historik Christian Ingrao ho doplňuje slovy: „*Ti muži byli jednak skuteční odborníci na právo, zvláště na právo trestní a rasové zákony a jednak naprosto přesvědčení nacisté. Z této skupiny právníků pocházela většina vedení gestapa. Ale kromě nich to byli mladí vysokoškoláci, lingvisté, historici, ekonomové, filosofové, literáti. Ti představovali většinu velitelského sboru sicherheitsdienstu. Sociologicky a věkově tvořili velice homogenní skupinu. Všichni se narodili mezi lety 1900 a 1915. Takže byli velice mladí, když se dostali na odpovědná místa v gestapu, sicherheidstienstu nebo einsatgruppen*“¹³. Jak ukáže i tato práce, nejinak tomu bylo i u protektorátního gestapa, ale i celé řady německých treuhänderů (správců k věrné ruce) a arizátorů.

Paradoxně italský židovský spisovatel a básník Primo Levi¹⁴ i velitel vyhlazovacích táborů Sobibor a Treblinka Franz Stangl¹⁵ se shodli na jednom, a to na tezi vysvětlující bezcitnost a krutost pachatelů, „*že totiž naprosté ponížení a pokoření obětí usnadňovalo jejich*

¹²*Nacistická smrtící komanda (1. díl) [Einsatzgruppen, les commandos de la mort].* Režie Michaël Prazan, Francie, 2009. Z encyklopedie holocaustu se dá udělat přesný výčet. Podle struktury einsatzgruppen z 22. června 1941 (tedy v den napadení SSSR), která je v ní znázorněna, můžeme vysledovat, že na vyšších velitelských pozicích v einsatzkommandech působilo 27 mužů s doktoráty! Což znamenalo při celkovém počtu 78 velitelů (na pozici celých einsatzgruppen i jejich jednotlivých komand), kteří se v nich po dobu války vystřídali, téměř 35 % těch s doktoráty. Z 15 velitelů samotných einsatzgruppen jich mělo doktorát 6, to znamená dokonce 40%. Viz. Gutman, Israel (ed.): *Encyclopedia of the holocaust. Vol. 1-2.* MacMillan, New York – London 1995, s. 1784-1787.

¹³*Nacistická smrtící komanda (1. díl) [Einsatzgruppen, les commandos de la mort].* Režie Michaël Prazan, Francie, 2009.

¹⁴ Původně však vystudoval chemii. Více k jeho tvorbě v níž se vyrovnává se zážitky s války. viz. např.: Levi, Primo: *Je-li toto člověk.* Nakl. Sefer, Praha 1995, 205 s., Levi, Primo: *Potopení a záchránění.* Nakl. Mladá fronta, Praha 1993, 218 s.

¹⁵ Více viz. např.: Sereny, Gitta: *Into the darkness: from mercy killing to mass murder.* Nakl. Pimlico, London 1995, 379 s., Glazar, Richard: *Treblinka, slovo jako z dětské říkanky.* Nakl. Torst, Praha 1994, 333 s., Levy, Alan: *Simon Wiesenthal a jeho případy.* Nakl. Mladá fronta, Praha, 1996, 450 s.

odlidštění“¹⁶. Stangl to také potvrdil ve vězeňském rozhovoru s britskou novinářkou Gittou Sereny, které řekl, že necítil vůči židům žádnou ideologickou nenávist. Viděl je jen jako objekt své práce. „Považoval jsem je za náklad... Nedíval jsem se na ně jako na individuality. Byla to vždy jen velká masa... Nazi, namačkaní, běžící, hnani bičem...“¹⁷. Přesně tak je mohlo vidět, v kombinaci se staletými živeným antijudaismem (od 19. století též antisemitismem), ideologickou indoktrinací, slepou důvěrou v autoritu, kariérismem a přizpůsobivostí, po uplatnění norimberských zákonů a všech dalších represivních opatřeních, která jim defacto znemožnila další normální život, i obyčejné obyvatelstvo v nacisty obsazených zemích, Protektorát Čechy a Morava nevyjímaje. Již jen jako neurčitou, takřka bezprávnou masu bez práce, bez svého původního domova, žijící v nuzných podmínkách náhradních bytů, pracujících jako pomocná síla na stavbách nebo v zemědělství mnohdy jen za něco k snědku. Snáze se tak mohli ztotožnit s jejich dalším osudem v podobě deportací.

Rok 1989, pád železné opony, celkový rozpad sovětského bloku a nástup nových, demokratických režimů v jeho bývalých satelitech tedy měly velkou zásluhu na ukončení „trendu“ tabuizování holocaustu a zvyšující se frekvenci procesu zkoumání tohoto fenoménu. Navíc se s rozpadem SSSR zpřístupnily moskevské archivy, v nichž byla po několik desetiletí skryta řada informací o řádění německých speciálních komand na východě, jakož i v koncentračních a vyhlazovacích táborech, nacházejících se na území Běloruska, pobaltských států a Polska¹⁸, jež po válce spadaly pod sovětskou sféru vlivu. Onen rozkvět se stal záležitostí především střední a východní Evropy, Československa nevyjímaje. Zde po několik desetiletí hrála svoji nezanedbatelnou roli politická situace a odmítavý postoj Sovětského svazu vůči židům. Důvodem této rozluky byla sovětsko-izraelská roztržka těsně po vzniku samostatného státu Izrael.

Časová prodleva byla ovšem neúprosná a česká historiografie zaostávala za západní velice viditelně. Tam již stěžejní práce několik let existovaly. V případě Hilbergova „*Zničení evropských židů*“ dokonce několik desetiletí. Paradoxem zůstává, že v řadě českých knihoven je tato monumentální práce rakouského žida, který se svoji rodinou v roce 1938 prchl před nacisty z okupovaného Rakouska do Ameriky, nedostupná a od svého prvního vydání v roce 1960 se ještě nedočkala překladu. Stejný osud nám naskýtá další ze stěžejních prací syntetizujících fenomén holocaust „*The Holocaust: the Jewish tragedy*“ vydaná uznávaným britským židovským historikem Martinem Gilbertem v roce 1986.

¹⁶Browning, Christopher R.: *Obyčejní muži: 101. Záložní policejní prapor a „konečné řešení“ v Polsku*. Nakl. Argo, Praha 2002, s. 175.

¹⁷Sereny, Gitta: *Into the darkness*, s. 200-201, Arad, Jicchak: Belzec, Sobibor, Treblinka: vyhlazovací tábory akce Reinhard. Nakl. BB/art, Praha 2006, s. 186.

¹⁸Za 2. světové války tzv. generálního gouvernementu.

1.1 Problematika dostupnosti a vyhledávání pamětníků k tématu

Pomyslným milníkem v celosvětovém nárůstu zájmu o židovskou problematiku v době druhé světové války se stal rok 1993. To se na plátnech kin objevil snímek režiséra Stevena Spielberga „*Schindlerův seznam*“¹⁹ o rozporuplné osobě německého továrníka, který zachránil před jistou smrtí více než tisíc židů z koncentračního tábora. Tento příběh následně Spielberga inspiroval k založení nadace a institutu pro výzkum holocaustu a vzdělávání „*Survivors of the Shoah Visual History Foundation*“, jehož výsledkem se stal ohromný vizuální archiv výpovědí, který dnes čítá desetitisíce svědků Šoa z celého světa, České republiky nevyjímaje.²⁰ Archiv obsahuje okolo 51 000 výpovědí/rozhovorů. Z nich se na 49 000 týká přímo židovského obyvatelstva.²¹ Něco málo přes 1000 rozhovorů bylo pořízeno v českém jazyce, konkrétně 567 v češtině a 558 ve slovenštině.²² Pro samotnou Olomouc je to pak 49 výpovědí²³. Z tohoto počtu je ovšem v češtině vedeno pouhých 11, zbytek je ve španělštině, hebrejštině, angličtině a němčině. V současnosti jsou rozhovory přístupny ze speciálního pracoviště knihovny matematicko-fyzikální fakulty v Praze na Malostranském náměstí, tzv. centrum Malach. Celá databáze je tak velice přínosným orálním pramenem pro poznání dějin Šoa, každodenního života, společensko-sociálních vztahů a podobně. V neposlední řadě také sdružují (na jednom místě kumulují) výpovědi lidí, kteří jsou v současnosti roztroušeni po celém světě a alternují tak nemožnost osobního vedení rozhovoru a umožňují využití dílčích témat z mnoha společenskovedních oborů.

¹⁹ Velký celosvětový ohlas měl již také o několik let dříve více než devítihodinový dokumentární film francouzského režiséra a historika Claua Lanzmanna „*Šoa*“ (Shoa) z roku 1985. Vyšel také knižně. Viz. *Lanzmann, Claude: Šoa. Nakl. Prostor, Praha 2011, 231 s.*

²⁰ Rozhovory byly pořízeny v 56 zemích světa a namloueny v 32 jazycích. Badatel může v rozhovorech najít zmínku o více jak jednom milionu lidí. Průměrná délka rozhovoru je přes 2 hodiny. Více viz. Viz. *Mlynář, Jakub: Archiv vizuální historie Institutu USC Shoah foundation a možnosti jeho využití. Dostupné online: <<http://www.inforum.cz/pdf/2011/mlynar-jakub.pdf>>. [1. 4. 2015]. (dále jen *Archiv vizuální historie - AVH*)*

²¹ Celkem uvedlo ČSR jako svou rodnou zemi celkem 4613 narátorů. Viz. *Tamtéž.*

²² Badatel zde může nalézt výpovědi zachránců židů, svědků Jehovových, Romů a Sintů, politických vězňů, účastníků soudů s válečnými zločinci, svědků programů eugeniky či svědků osvobození nacistických táborů. A přibývají další, zaměřené na genocidní události doby nedávno minulé. Například v africké Rwandě, bývalé Jugoslávii, ale také i 100 let starou genocidu Arménů v Osmanské říši. Viz. *Tamtéž.*

²³ Jen pro srovnání, např. pro Teplice můžeme najít 140. Ovšem ne každé z těchto svědectví je zaměřeno konkrétně na Olomouc a její židovskou komunitu. Někteří se zde narodili, a brzy se s rodinou odstěhovali, další zde žili až po válce, jako například předseda a dlouholetý tajemník ŽNO Olomouc, Miloš Dobrý. Případně město zmiňují jen okrajově. Pro samotné období konce židovské komunity a transportů do Terezína se vyjadřuje pouze 9 lidí, z čehož 2 výpovědi jsou v hebrejštině, 3 v angličtině, 2 v němčině a 2 v češtině.

Pro potřeby této práce budou využita především cizojazyčná svědectví potomků olomouckých podnikatelů/obchodníků, dvě v německém jazyce, která podali sourozenci Markusovi, Franz a Anna a dvě v jazyce anglickém.²⁴ První z nich je dcera majitele obchodu textilem Julia Engelmana.²⁵ Druhá z nich, Edita Karter²⁶, je dcerou známého hůzovského, posléze olomouckého lihovarníka Otty Knöpfelmachera. Edita jako jediná z celé otcovy rodiny a rodiny svého prvního manžela²⁷ přežila hrůzy druhé světové války.

Není to ovšem jediná databáze přístupná široké veřejnosti. Podobnou databázi vlastní a spravuje taktéž „*United states holocaust memorial museum*“ ve Washingtonu, obsahující přes 12 000 svědectví²⁸ a z níž bylo taktéž pro potřeby práce vybráno několik příspěvků vztahujících se k městu Olomouc a jeho okolí (například Lošticím či Prostějovu)²⁹. Bohužel kvantitativní rozdíl mezi jednotlivými městy (například Praha x Olomouc) je značný. Zatímco Praha čítá na 91 svědectví, pro Olomouc a blízké okolí je to pouhých pět. Holocaust memorial museum poskytuje i možnost komplexnějšího dohledávání lidí, kteří šoa přežili, žádné veřejné svědectví nepodali, avšak jsou evidováni v databázi pro případné žadatele. V takovém případě je ale spíše otázkou štěstí každého badatele, zda se mu podaří konkrétní pamětníky dohledat, úspěšně zkontaktovat, oslovit pro vzájemnou spolupráci a v neposlední řadě získat od nich relevantní informace. Neboť povědomí o historii rodiny se s každou další generací zmenšuje a některé otázky zůstanou již nejspíš navždy nezodpovězeny.

S již zmíněným pádem komunistického režimu a postupným vlivem zahraničních trendů orální historie se tato praxe těší stále větší pozornosti i v České republice, kde za posledních 20 let vznikly dvě zásadní databáze pamětníků³⁰, jež si kladou za cíl uchovávat a veřejnosti zpřístupňovat osudy lidí postižených totalitním režimem³¹ v případě

²⁴ V jazyce českém to bude výpověď Alfreda (Grause) Jánského (* 31. 5. 1914), Karla Hájka (před válkou Heim, * 22. 1. 1920), Jiřího Schreiberova (* 29. 8. 1925), Gertrudy Bartkové (roz. Haasová, * 15. 9. 1927) nebo Miloše Dobrého (31. 1. 1923).

²⁵ Jednoho ze dvou textilníků stejného jména, kteří v centru Olomouce (jeden na Horním, druhý na Dolním náměstí) provozovali obchod s textilem.

²⁶ Již před válkou se provdala za Ernsta Kartera.

²⁷ Pocházející z Frýdku Místku.

²⁸ První svědectví začala vznikat již po druhé světové válce.

²⁹ Výpověď Edith Kokojan (roz. Mayer), jejíž život je spjat s Prostějovem a Olomoucí. Výpověď loštického rodáka Jana Weisera. Viz. *Oral history interview with Jan Weiser. United states holocaust memorial museum. Dostupné online: <<http://collections.ushmm.org/search/catalog/irm87815>>. [8. 4. 2015].* Případně vzpomínka Grety Fischerové – Ecksteinové. (rozhovor v novinách) – viz. *ŽA Opava, pobočka Olomouc, fond Josef Bartoš, kt. 27, Novinový článek. J. M.: Poslední pamětnice Loštické židovské obce vzpomíná. In: Moravský sever, 12. 3. 1996.*

³⁰ Institucí, které archivují vzpomínky pamětníků je však v České republice ještě více. Viz. *Co je Paměť národa. Dostupné online: <<http://www.postbellum.cz/cz/pamet-naroda/co-je-pamet-naroda.aspx>>. [8. 4. 2015].*

³¹ V našem prostředí tedy i komunismu.

„Paměti národa“, projektu nevládní a neziskové organizace Post Bellum. Ta byla založena v roce 2011 skupinou českých historiků a novinářů, společně s Českým rozhlasem a Ústavem pro studium totalitních režimů. Tato digitální sbírka vzpomínek pamětníků na totalitní režimy je tvořena od roku 2008 v podobném duchu a na totožné bázi jako vizuální archiv Shoah foundation institutu. Obsahuje mimo jiného více jak 500 svědectví na téma holocaust. Některá z nich budou využita pro potřeby této studie.³²

V případě druhém je to databáze, „Rozhovory s pamětníky“³³, tvořená a spravovaná v rámci „Oddělení pro dějiny šoa“ při Židovském muzeu v Praze. Tyto rozhovory poskytované v prepisech jsou ovšem anonymní, opatřeny pouze iniciály zpovídané osoby. Pro potřeby práce bylo získáno celkem 10 rozhovorů přímo se vztahujících k městu Olomouc.³⁴Dalších 16 rozhovorů není zaměřeno k olomoucké lokalitě, nýbrž tematicky tak, že se alespoň letmo dotýkají problematiky vyvlastnění židovského majetku a mohly by tak do práce přinést řadu informací doplňujících suchá úřední fakta povětšinou obsažená v pramenném materiálu.

V rámci nejdůležitějších databází a internetových zdrojů bychom neměli opominout ani stránky izraelského památníku obětem holocaustu a světového centra pro jeho výzkum „Yad vashem“ v Jeruzalémě, jehož stránky nabízejí mimo jiného centrální databázi obětem šoa, obsahující 2 až 3 miliony záznamů. Lze přes ni dohledat i některé přeživší, případně příbuzné obětí, kteří do databáze poskytlí údaje o zavražděných členech svých rodin.³⁵

Její zmenšenou verzi, která byla vytvořena pracovníky Židovského muzea v Praze, disponuje i Česká republika. Tato databáze je zpřístupněna online na portálu holocaust.cz.³⁶ Yad Vashem taktéž od roku 1945 pořizuje sbírku výpovědí přeživších čítající k dnešnímu dni na 36 000 svědectví, přístupných ovšem pouze prezenčně v sídle archivu.

³² Např. Maud Beer (roz. Steckelmacherová), Stanislava Šprincová, Zwi Batscha, Miloš Dobrý. Jedno ze svědectví se netýká přímo období holocaustu, avšak zpovídáným je Daniel Mayer, potomek rodiny Mayerů, jež v Olomouci vlastnila prosperující koželužnu. V rámci rozhovoru se pan Mayer vyjadřuje ke svému otci Štěpánovi, který se měl stát pokračovatelem koželužnické tradice v rodině Mayerů. Válečné běsnění a následné poválečné neutěšené poměry vrcholící nástupem komunismu a znárodnováním vedly však k tomu, že rodina Mayerů po krátkém intermezzu v roce 1947 o koželužnu přišla.

³³ Existují, jak audio rozhovory, tak jejich písemné prepisy, které slouží pro badatelské účely.

³⁴ Některé další byly získány i pro okolní města, např. Přerov (1), Prostějov (4) a Lipník (1). Právě pro Lipník nad Bečvou bylo získáno svědectví pana ing. Jiřího Schreiberera, jehož otec počátkem 30. let založil ve městě menší továrničku na výrobu fenoplastů, jejíž budova stojí v Lipníku nad Bečvou dodnes. (kazeta 032)

³⁵ Tak se to autorovi práce povedlo v případě pana Daniela Mayera a paní Evy Grossmann (roz. Fromowitz), jejíž dědeček založil ve městě po svém příchodu z Polska během Velké války mlýn, který během první republiky zautomatizoval a přetvořil v mlýn parní.

³⁶ Po celém světě existuje více podobných databází. Jejich seznam zde: *Databáze obětí holocaustu*. <<http://www2.holocaust.cz/cz/resources/links/db>>. [8. 4. 2015].

Čerpat z těchto výše zmíněných databází bude i autor práce pro vnesení osobnějšího pohledu na danou problematiku a absenci většího množství osobních rozhovorů s pamětníky.³⁷Některé z využívaných svědectví se objevují v několika databázích najednou.³⁸ Opomenout bych neměl ani cestu kontaktování ambasad v jednotlivých zemích či krajanských spolků, organizací, rozhlasových stanic a podobně.

Nutno ovšem podotknout, že i v těchto rozsáhlých databázích je téma arizace značně přehlíženým fenoménem, k jehož hlubšímu fungování, průběhu a specifikům badatelé nenajdou prakticky žádné internější výpovědi. Příkladem budiž důkaz Edithy Knöpfelmacher, jejíž tatínek byl v Olomouci a okolí věhlasný likérníkem. Ona sama mu v podniku pomáhala jako sekretářka již před válkou. Po válce se aktivně snažila o získání rodinného podniku zpět do svých rukou. Přesto v jejich výpovědích paradoxně tato kapitola téměř vůbec nerezonuje.³⁹Stejný průběh můžeme sledovat i v případě pana Jiřího Schreiberera z Lipníka nad Bečvou, jehož otec zde založil a vlastnil menší továrničku na výrobu fenoplastů.⁴⁰

I když není primárním cílem studie, aby se tyto výpovědi staly jejím nosným sloupem, mohou být důležitým pojítkem k alespoň částečnému osvětlení některých bílých míst, která jsou v pramenech záměrně, nebo v důsledku jejich nedochování opomíjena. S ohledem na reálně získanou škálu výpovědí by to ani nebylo technicky dost dobře proveditelné.

³⁷ Osobně byl veden jeden rozhovor s panem Oldřichem Fürstem, potomkem slavné olomoucké sladovnické rodiny. (3. 3. 2015).

Kontakt byl též navázán s potomkem rodiny Briessů, Peterem Briessem (Londýn), jehož otec, dědeček, strýc a bratranec spolu vlastnili a vedli prosperující velkoobchod semeny se sídlem na adrese 28. října 11 nedaleko Horního náměstí (naproti bývalému Prioru). Claire Bruell, dcerou Franka Briesse a vnukem Siegfrieda Grätzera a Herty Briess, Ericem Wintonem.

Za spolupráci též vděčím ing. Romanu Grónskému z rodiny Grünwaldových, přes svoji babičku spjatým i s rodem Karpfen, který patřil v Olomouci mezi významné podnikatelské rodiny.

Za spolupráci, poskytnutí informací a části fotodokumentace vděčí autor tak rodině výše zmíněného pana Jiřího Schreiberera z Lipníka nad Bečvou, jehož otec Emil zde počátkem 30. let založil chemickou továrničku. Případně archivářce města Lipníka, paní Musilové, díky které autor práce získal řadu cenných informací o osudu rodiny Schreiberovy.

Nebo rodinou Blinkových, jejichž rodina Bergerova vlastnila na náměstí v Lipníku vinárnu, obchod smíšeným zbožím a její druhá větev velkoobchod koloniálním zbožím v Brně. Z brněnské větve rodiny Bergerovi se mimo jiné podařilo přežít vnučce majitele koloniálu Hannelore (nyní provdané Temel), která dodnes žije v USA a svá svědectví podala pro Shoah foundation institute nebo pro český dokument Lukáše Příbyla „*Zapomenuté transporty*“ (Bělorusko). Kratší memoáry paní Temel vyšly i v Lipeňských listech (2012).

³⁸ Např. Stanislavy Šprincové či Edith Knöpfelmacherové.

³⁹ Dokumentární vyprávění v rodném vzniknuvší pro pořad Příběhy 20. století, které vzniká ze spolupráce mezi Českým rozhlasem a zmiňovanou organizací Post bellum. Dostupné online: <<http://www.pribehy20stoleti.cz/2013/564>>. Již dříve natočila Edith Carter vyprávění pro Shoah foundation v angličtině.

⁴⁰ *Archiv vizuální historie USC Shoah Foundation institute (Dále jen AVH USC Shoah Foundation), Jiřík Schreiber (1925), ID: 9426.*

Ale svým osobnějším úhlem pohledu jsou důležitým komplementárním pramenem, který vnese do samotného textu více osobního prožitku skrze konkrétní lidské osudy a při nejmenším atmosféru každodennosti tehdejší doby, tak jak ji viděl vybraný vzorek pamětníků. To vše za nutného předpokladu kritického přístupu k tomuto druhu pramene.

K tomu nám může sloužit využití určité palety odborné literatury vztahující a zabývající se problematikou a specifikami orální historie. Za všechny uvedme například jednu z novějších a nejpřínosnějších studií k této problematice od Milana Hese „*Promluvili o zlu*“⁴¹, knihu kolektivu specialistů na orální historii při Ústavu věd pro soudobé dějiny ČR nesoucí název „*Naslouchat hlasům paměti*“⁴². Monografie kolektivu autorů, včetně bývalého absolventa historie na UP v Olomouci, Pavle Mückeho „*Tři strany trojúhelníka*“⁴³. Případně skripta kolektivu autorů vydaná univerzitou Palackého v Olomouci, příznačně nazvaná „*Orální historie: metodika a technické postupy*“⁴⁴. Z dalších publikací kriticky pracujících s orální historií, to je například práce slovenského historika Petera Salnera „*Prežili holocaust*“⁴⁵, prezentující výsledky ze 110 podaných svědectví a znázorňující jejich problematiku a jednotlivá specifika. Za přínos k této problematice pokládám taktéž článek v Historickém obzoru „*Prožitek entjudung ve středostavovském životě*“⁴⁶, nebo studii české socioložky působící na univerzitě v kanadském Ontariu Aleny Heitlingerové „*Ve stínu holocaustu a komunismu*“⁴⁷, která jak již název napovídá, reflektuje též poválečné osudy československé židovské komunity.

⁴¹Hes, Milan: *Promluvili o zlu*. Nakl. Epocha. Praha 2013, 346 s.

⁴²Vaněk, Miroslav - Mücke, Pavel – Pelikánová, Hana: *Naslouchat hlasům paměti. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR*. Praha 2007, 224 s.

⁴³Mücke, Pavel – Vaněk, Miroslav: *Třetí strana trojúhelníka. Fakulta humanitních studií UK v Praze: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2011, 293 s.* V současnosti novější vydání (rok 2015, 326 s.), od téhož autora taktéž Mücke, Pavel: *Místa paměti druhé světové války: svět vojáků československého zahraničního odboje*. Nakl. Karolinum, Praha 2014, 281 s., Mücke, Pavel: *Rámce paměti druhé světové války v českých zemích: vzpomínkové práce vojáků druhého čs. Zahraničního odboje. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2013, 226 s.*

⁴⁴Vaněk, Miroslav a kol.: *Orální historie: metodické a „technické“ postupy*. Univerzita Palackého, Olomouc 2003, 78 s., případně: nebo Labischová, Denisa: *Co si uchováme v paměti? Empiricky výzkum historického vědomí*. Nakl. Ostravská univerzita v Ostravě, Ostrava 2013, 282 s.

⁴⁵Salner, Petr: *Prežili holocaust*. Slovenská akademie věd. Bratislava 1997, 189 s., od téhož autora můžeme uvést taktéž: Salner, Petr: *Reflexie holocaustu. Dokumentační stredisko holocaustu: Ústav etnologie SAV, Bratislava 2010, 151 s.*, Salner, Petr: *Židia na Slovensku: medzi tradiciou a asimiláciou*. Nakl. Zing Print, Bratislava 2000, 295 s.

⁴⁶Hanková, Monika: *Prožitek entjudung ve středostavovském životě*. In: *Historický obzor*, 2005, č. 3-4, s. 74-85. (Dále jen *Prožitek entjudung*)

⁴⁷Heitlingerová, Alena: *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští židé po roce 1945*. Nakl. G Plus G. Praha 2007, 264 s.

V současnosti je nedílnou součástí práce každého historika kromě výše zmiňovaných internetových zdrojů, obsahujících nejen orálně historickou problematiku, ale v neposlední řadě i cenné databáze všeho druhu nebo dokonce stále více digitalizované archivní prameny, také reflektování celé řady kvalitních a přínosných dokumentárních filmů. Ty mohou taktéž suplovat absenci některých pramenů a literatury, a poskytovat v určitých pasážích další cenné informace a podklady k výslednému textu. Jako například česká tetralogie „*Zapomenuté transporty*“⁴⁸ historika a dokumentaristy Lukáše Přibyla, ověčená celou řadou cen a uznání po celém světě, včetně českého lva, a která vyšla ve zredukované podobě i knižně⁴⁹. Vždyť právě on pojednává o táborech jako Malý Trostinec⁵⁰, kde zahynul největší počet olomouckých židovských obyvatel⁵¹, v té době již ožebračení v rámci represivních opatření nacistické správy všechno, včetně toho, co měli v den jejich zavraždění na sobě a při sobě, lidskou důstojnost nevyjímaje. Slavný dokumentární film francouzského režiséra a historika Clauda Lanzmanna byl zmíněn již výše. Bohužel však neexistuje do dnešní doby dokumentární film, jehož primárním cílem by bylo znázornit (zdokumentovat) problematiku expropriace židovského majetku.

1.2 Regionální literatura

Co se samotné regionální literatury týče, můžeme s postupujícím časem sledovat, jak bylo avizováno výše, kvantitativní nárůst odborných historických prací specializujících se na dějiny židů v Olomouci (i jinde). Opět se ovšem poté, dojdou-li do období druhé světové války a znázorní-li proces šoa, jen okrajově dotýkají tématu „odžidovštění“ majetku. Jednoznačně z důvodů torzovitě a roztříštěně dochované pramenné základny, která vyžaduje vysoké a značně pracné heuristické úsilí (konkrétněji viz. níže). Jsou však prvními kamínky do celkové mozaiky, na které se mohou strukturovat další práce a prohlubovat poznání této problematiky.

⁴⁸ *Zapomenuté transporty do Lotyšska (2007), Estonska (2007), Běloruska (2008), Polska (2010).*

⁴⁹ *Přibyl, Lukáš: Zapomenuté transporty. Kalich, Praha 2013, 273 s.*

⁵⁰ Mezi širší veřejností prakticky neznámý vyhlazovací tábor nedaleko běloruského města Minsk. Více viz. *Zapomenuté transporty do Běloruska [Dokumentární film]. Režie Lukáš Přibyl. Česko, 2008, knižní verze: Přibyl, Lukáš: Zapomenuté transporty. Nakl. Kalich, Praha 2013, 273 s., případně Guy Miron: The Yad Vashem Encyclopedia of the ghettos during the Holocaust. Yad Vashem, Jerusalem 2009, s.474-482.*

⁵¹ Výzkum Zdeňka Melotíka. Celkových 28,5% obětí, na Osvětim připadá 26,3%, na Treblinku 17,1% všech obětí, Baranoviči 14,5% a Terezín 8,1%. Viz. *Melotík, Zdeněk: Olomouc rabína Bertholda Oppenheima. Burian a Tichák, Olomouc 2005, s. 112.*

Výjimkou není ani samotná tematika olomoucké židovské obce, která jakožto jedno z hlavních center židovské populace a místo kumulace značného množství podnikatelů židovského původu nemohla být odsunuta ze zájmu odborné historické obce a dalších badatelů. Avšak na to, jak rozsáhlá a významná předválečná židovská obec v Olomouci byla, zasloužila by si větší pozornost, než se jí prozatím dostalo. Dnes tak patří k nejlépe prozkoumaným obdobím židovské komunity v Olomouci druhá polovina 19. století, která si prozatím zasloužila větší pozornost, především díky třem dobovým a německy psaným pracím, vzniklým v období první poloviny 20. století a soustředícím se ve dvou případech přímo na židovskou komunitu v Olomouci.⁵² A také dvěma zdařilým diplomovými pracím, které poměrně výrazně daly nahlédnout do života olomoucké židovské komunity na konci 19. století a ukázaly její hospodářskou a společenskou aktivitu⁵³, jakož i demografické charakteristiky⁵⁴.

V obecných dějinách města je však již obsažena jen značně torzovitě, ne-li vůbec. O problému samotné arizace to platí dvojnásob. Asi nejpodařenější a stěžejní pasáží k samotnému válečnému období ve městě a částečně i nastínění židovské problematiky shledávám dvousvazkové „*Dějiny Olomouce*“⁵⁵ (2009) vznikající za přispění řady členů olomoucké katedry historie a dalších akademických pracovníků Univerzity Palackého v Olomouci, v jejichž druhém díle se kapitola nachází. Druhou publikací, která pomohla poskytnout základní informace, jsou „*Malé dějiny Olomouce*“ (2002) tvořené pracovníky katedry historie v Olomouci a jejichž stať pojednávající o okupaci sepsal profesor Josef Bartoš. Tím ovšem výčet monografií z obecných dějin města, výrazněji použitelných pro závěrečnou fázi první poloviny 20. století, končí.

⁵² Tři vážící se konkrétně k olomoucké židovské komunitě, třetí pojednávající o židovských komunitách na Moravě.

⁵³ Např. Jezdinská, Karolína: *Hospodářská a politická aktivita židovské komunity v Olomouci. FF UP Olomouc 1994, 71 s.*, Košťálková, Veronika: *Demografické charakteristiky olomouckých Židů ve druhé polovině 19. století. FF OU Ostrava 2007.*

⁵⁴ Též autorka publikovala na toto téma příspěvek ve sborníku *Židé a Morava. Viz. Košťálková, Veronika – Nesládková, L.: Olomoucká židovská komunita v éře modernizace do konce trvání rakouské monarchie. In: Židé a Morava. Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 14. listopadu 2007, XIV, 2008, s. 61-76.*

⁵⁵ Schulz, Jindřich eds.: *Dějiny Olomouce: 2. Svazek. Statutární město Olomouc-Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2009, s. 216-250.*

Občas se sice objevují práce typu „*Olomouc pod hákovým křížem*“, která je však až na pár drobností, byť zajímavých, z každodenního života města, psána značně neodborně, s celou řadou faktografických chyb a autor Zdeněk Válka použil při její tvorbě prakticky jen studia dobových novin, bez hlubší analýzy archivního materiálu.⁵⁶

Existuje tedy několik titulů, z kterých lze čerpat základní informace a souvislosti, ale stále chybí ono větší penzum podrobnějších studií či syntetizujících prací konkrétně se vážících k židovské komunitě v Olomouci, komplexně zachycujících danou problematiku, a na jejichž základě následně nabude daná historická epocha skutečné plastičnosti. Olomouc ovšem není v prostoru České republiky žádnou výjimkou a s tímto problémem nedostatku rozsáhlejšího spektra odborných studií o židech se potýká většina měst a regionů.

První snahy o zdokumentování historií židovských obcí jednotlivých městech sahají do porevolučního období 90. let. V jejich druhé polovině se o podchycení jejich zásadních okamžiků a památek pro prostor Moravy a Slezska záslužně pokoušel brněnský architekt Jaroslav Klenovský. Právě publikace, na nichž se podílel, často tvoří stěžejní osu historie mnoha moravských a slezských měst. Nejinak tomu bylo i v Olomouci, kde společně s Miroslavem Papouškem vypracovali menší studii ve zkratce znázorňující exkurs do historie židovské komunity ve městě, specializující se především na podchycení jejích památek a některých nejvýznamnějších představitelů.⁵⁷ Prvně se zde můžeme mimo jiné setkat s medailonkem jednoho z významných židovských rodů města, Briessovými. Na tento způsob práce navázal v pozdějších letech především člen olomoucké katedry historie Michael Viktořík zaměřující se na židovskou sladovnickou komunitu Olomoucka.

Ten je taktéž tím, kdo prozatím nejkomplexněji, ztvárnil osud olomoucké židovské komunity byť ne v celé její šíři. Z jeho pera vzešly nejpřínosnější práce k dějinám olomouckých židů, zakomponované do hospodářských dějin.

⁵⁶ Srovnání viz. Bartoš, Josef: *Olomouc pod hákovým křížem (recenze)*. In: *Vlastivědná revue*, č. 14, 2002, s. 150-151.

⁵⁷ Klenovský, Jaroslav – Papoušek, Miroslav: *Židovská obec v Olomouci. Historie, osobnosti, památky. Židovská obec, Olomouc 1998, 43 s.*

Za zatím nejzdařilejší práci k této problematice řadím práci Michaela Viktořika „*Osudy olomouckých sladoven*“⁵⁸ postihující problematiku sladovnictví v Olomouci a jeho okolí, především pohledem židovských sladovníků, kteří drželi otěže sladovnictví na Olomoucku od druhé poloviny 19. století pevně ve svých rukou a jejich hegemonii narušil až příchod nacistů a uplatňování rasových norimberských zákonů. Hlavním kladem práce je bohaté využití širokého spektra archivního materiálu a osobních výpovědíněkterých členů sladovnických rodin, jakož i zakomponování regionální problematiky do obecných hospodářských dějin a mnoha celospolečenských souvislostí. Paradoxně je další z prací pojednávající o jedné z olomouckých židovských rodin projektem bývalého studenta Humboldtovi univerzity Andree Hechlera, který se ve své diplomové práci mimo jiné věnoval olomoucké sladovnické rodině Brachů, která měla v meziválečném období v německé (saské)obci Schönu nad Labem svoji druhou sladovnu.⁵⁹Taktéž další monografie Michaela Viktořika zaměřující se na čokoládovnický a cukrovinkářský průmysl v Olomouci nám poskytuje dílčí exkurs do židovské komunity skrze některé ze zkoumaných podniků.⁶⁰Část jedné z kapitol nám následně přibližuje konkurenční boje mezi samotnými Němci a zákulisní intriky v ovládaných podnicích.

Jednou z nejpřínosnějších prací je taktéž přepracovaná diplomová práce Zdeňka Melotika, pod názvem „*Olomouc Rabína Bertholda Oppenheima*“⁶¹, jejíž základní osu tvoří vylíčení osudu olomouckých židů za druhé světové války, s krátkým exkursem do období první Československé republiky a nástinem historie židovského osídlení města.

⁵⁸Viktořík, Michael: *Osudy olomouckých sladoven a sladovnických firem v kontextu vývoje sladovnického průmyslu (od 60. let 19. století do roku 1948)*. Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc 2007, 287 s. Taktéž autorovi dílčí příspěvky k této problematice na stránkách různých periodik. Např.: Viktořík Michael: *Brachovi – příběh tří generací moravské židovské podnikatelské rodiny*. In: *Časopis Matice moravské*. č. 2, roč. 2013, s. 351-367. (dále jen: Viktořík, Michael: *Brachovi*), Viktořík, Michael: *Fürstové Příběh rodiny Fürstů*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica*. Olomouc: UP v Olomouci 33, 2007, s. 151-174., Viktořík, Michael: *Dvě kapitoly z dějin olomouckého sladovnického průmyslu*. In: *Olomoucký archivní sborník. Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv v Olomouci*, sv. 5, 2007, s. 106-114., Libuše, Hrabová-Michael Viktořík: *Vila Gisely Krickové a Pavlína Neumannové v Olomouci na třídě Spojenců 10*. In: *Vlastivědný věstník moravský*. roč. 65, č. 3, 2013, s. 261-269., nebo Viktořík, Michael: *Wilhelm a Ignatz Briessovi - osudy významných moravských podnikatelů na pozadí vývoje sladovnického průmyslu*. In: *Šlechtic podnikatelem. Podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18. - 19. století*. Ostravská univerzita v Ostravě, 2008, s. 315-324. Tato práce ovšem postihuje rodinu a její aktivity jen do počátku 30. let 20. století. Tento rok byla publikována jeho metodologická studie viz. Viktořík, Michael: *Hospodářské aktivity olomoucké židovské komunity v letech 1848-1938 (Pokus o zhodnocení dosavadní historické práce a alternativy dalšího výzkumu)*. In: *Vlastivědný věstník moravský*. roč. 67, č. 1, 2015, s. 33-39.

⁵⁹Viktořík, M.: *Brachovi*, s. 353. Hechlerova studie nese název: *Hechler, Andreas: Unsere Gemeinde ist jetzt vollkommen judenfrei. Voids in Reinhardtsdorf-Schöna Effekte des deutschen Antisemitismus. Magisterarbeit am Institut für Europäische Ethnologie an der Humboldt-Universität zu Berlin*. Berlin 2008.

⁶⁰ Viktořík, Michael: *Čokoládovnický a cukrovinkářský průmysl v Olomouci*. Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc 2008, 211 s., případně: Viktořík, Michael: *Olomoucká malovýroba cukrovinek*. In: *Olomoucký archivní sborník. Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv v Olomouci*, sv. 1, 2003, s. 47-55.

⁶¹Melotik, Zdeněk a kol.: *Olomouc rabína Bertholda Oppenheima*. Burian a Tichák. Olomouc 2005, 120 s.

Za největší přínos práce považuji především bohatě využívané vzpomínky pamětníků, jakož i opětovné využití velkého množství zajímavého materiálu archivní provenience. Tyto dvě monografie tvoří do dnešní doby základní stavební materiál pro další zkoumání židovské problematiky ve městě.

Opomenuta v tomto případě rozhodně nemůže zůstat ani stěžejní monografie E. Kubů a D. Jančíka „*Arizace a arizátoři*“⁶², která ač primárně podchycuje celý prostor někdejšího Protektorátu, přesto poskytuje celou řadu zásadních informací vztahujících se k procesu arizace v hanácké metropoli, navíc v kontextu mechanismů arizačního procesu. Tuto obširnou monografii ještě rozšiřují tři projekty pod záštitou ministerstva zahraničních věcí⁶³, navazující na onu výše zmiňovanou stěžejní studii k tomuto značně složitému a mnohavrstevnému tématu. Všechny projekty jsou výsledkem spolupráce kolektivu specialistů pod vedením Drahomíra Jančíka a Eduarda Kubů. Jedná se o projekty podchycující úlohu bank v procesu arizace⁶⁴, společenské a politické aspekty, jež plynuly z arizačního procesu⁶⁵ a ovládnutí cenných papírů, jako instrument k potlačení židovského a českého elementu ve velkopodnikatelském hospodářství Protektorátu a Říšskoněmecké župy Sudety.⁶⁶ Existence těchto projektů je však bohužel stranou širší veřejnosti a žádná z kvalifikačních studentských prací s nimi nepracuje. V českém prostoru není výjimkou, že v řadě měst a regionů chybí širší spektrum odborných prací (především monografií) s židovskou tematikou.

Poté je již badatel odkázán na studie spíše menšího rozsahu, zabývající se jednotlivými dílčími tématy v regionálních či celostátních sbornících různého druhu.

⁶²Jančík, Drahomír – Kubů, Eduard: *Arizace a arizátoři: drobný a střední židovský majetek v úvěrech Kreditanstalt der Deutschen (1939-1945)*. Karolinum, Praha 2005, 481 s. (Dále jen: Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*).

⁶³Dostupné pouze prezenčně v knihovně Ministerstva zahraničních věcí ČR.

⁶⁴Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Arizační profitenti. Německé obchodní banky v procesu arizace a konfiskace židovského majetku v protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Výzkumný projekt Ministerstva zahraničních věcí ČR - RB 35/19/00. Praha 2002, 337 s., případně jeho kratší výstup: Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace a konfiskace nepřátelského majetku v letech 1938-1945*. Projekt MZV ČR - RB 35/19/00. Praha 2002, 17 s. (Dále jen: Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*).

⁶⁵Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu v českých zemích v letech 1938-1945*. Výzkumný projekt Ministerstva zahraničních věcí – MZV RM01/17/04. Praha 2006, 333 s., a k němu přílehlá databáze vybraného spektra podniků a jejich arizátorů z celého protektorátu. Viz. Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu v českých zemích v letech 1938-1945 - DATABÁZE*. Výzk. projekt MZV – MZV RM01/17/04. Praha 2006, 400 s.

⁶⁶Jančík, D. - Kubů, E. a kol.: *Arizace a germanizace cenných papírů jako instrument k potlačení židovského a českého elementu ve velkopodnikatelském hospodářství Protektorátu Čechy a Morava a Sudetoněmecké župy*. Výstup kolektivního vědeckého projektu Ministerstva zahraničních věcí ČR (RB 35/19/02), Praha 2004. (Dále jen: Jančík, D. - Kubů, E. a kol.: *Arizace a germanizace cenných papírů*)

Pro příklad můžeme uvést „*Terezínské studie a dokumenty*“, „*Terezínské listy*“, „*Židé a Morava*“, „*Střední Morava*“, „*Slezský sborník*“, „*Olomoucký archivní sborník*“, „*Židé v Čechách*“, „*Historický obzor*“, publikaci „*Literární procházky německou Olomoucí*“, kde můžeme najít odkazy na židovskou obec v Olomouci a kde se jedna z kapitol věnuje krátkému nástinu historického vývoje židovské komunity ve městě.⁶⁷ Případně příspěvky ve sbornících vážící se k různým vědeckým konferencím a podobně. Či přímo časopis Židovské náboženské obce v Olomouci vydávaný v roce 2009⁶⁸ a nesoucí název „*Chajejnu*“ (Náš život). Ten shledávám za jeden z nejdůležitějších pramenů pro hlubší nahlížení do osudů jednotlivých vybraných rodin či jednotlivců a kde je takřka výhradním autorem medailonků předválečné židovské komunity bohemista a historik Tomáš Hrbek⁶⁹. Některé z medailonků jsou taktéž přístupné přímo na webových stránkách Židovské náboženské obce v Olomouci, například v projektu „*Stolpersteine*“ (kameny zmizelých), v jehož rámci medailonky jednotlivých rodin, pro něž mají být před místem jejich posledního pobytu tyto pozlacené pamětní kameny vystaveny, vznikají. Právě tyto rodové či osobnostní medailonky, často zpracované za přispění osobních svědectví, jsou jedny z mála studií, které nám tuto dobu a konkrétní vazby, provázanost a každodennost židovské obce v meziválečné a válečné Olomouci mohou přiblížit.

Ve zmiňovaných Terezínských studiích a dokumentech vyšel roku 2000 stěžejní článek regionálního historika, Josefa Bartoše, jako první pojednávající a obecně shrnující počátky arizace v Olomouci v roce 1939 na základě reflexe fondů olomouckých archivů.⁷⁰ Prozatím je to jediná striktně zaměřená studie na toto téma vztahující se k Olomouci. O pár let později ho následoval, ve stejném sborníku, článek švýcarského historika Daniela Schmida o židovských sladovnách v protektorátu, vycházející kromě pramenů německé archivní proveniencí ze studia tzv. „*Arizačních spisů*“ (dříve fond Národní správa majetkových podstat, NSMP) uložených v Národním archivu v Praze a jehož součástí je i nastínění arizace jedné z největších olomouckých sladoven, patřící židovskému rodu Hamburgerů.⁷¹

⁶⁷Motyčka, Lukáš – Opletalová, Veronika (eds.): *Literární procházky německou Olomoucí*. UP Olomouc, Olomouc 2012, 174 s.

⁶⁸Vychází od roku 2009.

⁶⁹Z dalších jeho studií můžeme uvést například: Hrbek, Tomáš: *Olomoucký pobyt Karla Poláčka*. In: *Židé a Morava*. Sv. 18, 2012, s. 141-150.

⁷⁰Bartoš, Josef: *Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939*. In: *Terezínské studie a dokumenty (dále jen TSaD)*, Praha: Academia, 2000, s. 297-308.

⁷¹Schmid, Daniel C.: *Ztracený chmel a slad? K arizaci židovských sladoven v Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Terezínské studie a dokumenty*, Praha: Academia, 2002, s. 95-112.

Zásluhou Josefa Bartoše máme taktéž kvalitně zdokumentován vývoj podnikatelské rodiny Heikornů, kteří vybudovali, postupně od druhé poloviny 19. století, největší olomoucký průmyslový podnik, továrnu na jedlé tuky a poživatiny, jíž v době okupace a protektorátu arizoval sám Hitlerův osobní lékař dr. Morell.⁷² Zdaleka tím však nekončí výčet studií menšího rozsahu z pera Josefa Bartoše, a na stránkách regionálních odborných periodik jich můžeme při hlubším rozboru najít několik dalších. Za všechny jmenujme například „*Akce Albrecht I. na střední Moravě a zdejší židovská komunita*“⁷³, která taktéž může sloužit jako částečně doplňující informační zdroj.⁷⁴ Z dalších z autorů, jejichž příspěvky mohou v tématu rezonovat, uveďme například Pavla Maňáka⁷⁵ nebo některé z článků lékaře Eduarda Wondráka⁷⁶ o snahách vyrábět penicilin v bývalém Heikornově závodu. Zmínky o určitém druhu židovských podniků a jejich osudech můžeme taktéž nalézt v bakalářské práci studentky dějiny výtvarných umění nazvané „*Móda olomouckých salónů 1930-1948*“⁷⁷.

Informační přínos pro zkoumanou problematiku mohou bezesporu mít také studie postihující poválečné vypořádávání se s minulostí, které bezesporu rezonujev problematice mimořádných lidových soudů.

⁷² Viz. Výroční publikace: *Bartoš, J. - Trapl, M. a kol.: 125 let MILO Olomouc a. s.: od založení k akciové společnosti. Milo Olomouc, Olomouc 1995, 134 s.* K otázce podniku v rukou Němců a jejich snahám vyrábět zde penicilin viz.: *Wondrák, Eduard: Osobní lékař Hitlerův dr. Theodor Morel a olomoucké MILO závody. In: Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci. 1992, s. 180-188., Wondrák, Eduard: Byl v Olomouci vyráběn penicilin. In: Okresní archiv v Olomouci. Olomouc 1984, s. 159-161., Wondrák, Eduard: Ještě k olomouckému penicilinu. In: Okresní archiv v Olomouci. Olomouc 1987, s. 185-187.* Toto téma rezonuje taktéž v díle Miroslava Kárného.

⁷³ *Bartoš, Josef: Akce Albrecht I. na střední Moravě a zdejší židovská komunita. In: Střední Morava. č. 17, 2003, s. 4-11.*

⁷⁴ Z dalších můžeme uvést například: *Bartoš, Josef: Zánik židovské obce v Lošticích. In: Severní Morava. Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku, roč. 41, sv. 81, 2001, s. 27-38., Bartoš, Josef: Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku. Nakl. Danal, Olomouc 1997, 145 s., nebo Bartoš, Josef: Strategická pozice Olomouce v letech 1935-1945. In: Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci. Vlastivědné muzeum v Olomouci, č. 282, 2001, s. 1-16, Bartoš, Josef: Olomouc a Hitlerův osobní lékař. In: Olomoucký den. 4. 7. 2003, s. 12.*

⁷⁵ *Maňák, Pavel: Osudy rodiny Groagovy. In: Židé a Morava. 2009, s. 143-151., Maňák, Pavel: Dr. Rudolf Bacher: lékař, který žil, trpěl a zemřel pro svoji vědu. In: Židé a Morava. Sv. 12, 2013, s. 186-191., Maňák, Pavel: Korespondence JUDr. Jindřicha Groaga s Karlem Čapkem. In: Židé a Morava. Sv. 17, 2011, s. 205-212., Maňák, Pavel: Izraelský diplomat z Olomouce. In: Židé a Morava. Sv. 18, 2012, s. 151-156.*

⁷⁶ Viz. p. č. 44.

⁷⁷ *Šubrtová, Veronika: Móda olomouckých salónů 1930-1948. FF UP, Olomouc 2008, 84 s.*

Jejich lokální odraz pro město Olomouc můžeme najít v několika sborníkových příspěvcích, jako například „*Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu*“⁷⁸, kde se autorka Marie Crhová snaží nastínit židovskou problematiku a antisemitismus ve spisech podle tzv. malého dekretu v oblasti krajského soudu Olomouc 1945-1948. Nebo článek dvojice autorů S. Sklenářová–J. Štěpán „*Olomouc a tzv. malý retribuční dekret č. 138/1945 Sb.*“⁷⁹ otištěný ve vlastivědné revue Střední Morava.

Svoji nepopíratelnou důležitost nesou taktéž autobiografie, které mohou do jisté míry nahrazovat absenci osobních rozhovorů a doplňovat to, co nenalezneme v pramenech, ovšem s tím, že musíme být opatrní v jejich vyhodnocování a ověřování.⁸⁰ K těmto pracím můžeme pro město Olomouc zařadit vzpomínky městského rodáka Zwi Batschy⁸¹, jež v roce 1939 zavčas, na rozdíl od svých příbuzných, unikl před nacismem a usadil se v Palestině, nazvané „*Ve stopách naděje*“. Případně paměti bývalého olomouckého starosty Richarda Fischera z konce 30. let názornující působení tohoto rodáka z Loštic na olomoucké radnici.⁸² Z dalších můžeme jmenovat deník Egona Redlicha⁸³. Případně deník Otty Wolfa⁸⁴, v prostoru republiku považovaný za jakousi mužskou repliku deníku Anny Frankové. Podobné paměti existují i pro okolní města či městečka jako Prostějov⁸⁵, Húzová⁸⁶ a podobně⁸⁷.

⁷⁸Galečková, Iveta: *Antisemitismus ve spisech Mimořádného lidového soudu v Olomouci. In: Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu. Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945-1948. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 2002, s. 97-105.* (dále jen *Antisemitismus ve spisech MLS v Olomouci*)

⁷⁹Sklenářová, Sylva – Štěpán, Jiří: *Olomouc a tzv. malý retribuční dekret č. 138/1945 Sb. Retribuční soudnictví. In: Střední Morava. Olomouc. č. 14, 2002, s. 4-23.*

⁸⁰ Stejně jako v případě osobních rozhovorů.

⁸¹Batscha, Zwi: *Ve stopách naděje: vzpomínky olomouckého rodáka v Izraeli. Nakl. Votobia, Olomouc 2002, 218 s.* Se Zwi Batschou byl taktéž natočen rozhovor pro Paměť národa. Dostupný na této adrese. Zkrácená písemná verze. <<http://www.pametnaroda.cz/story/batscha-zwi-hans-1922-22>>. [8. 4. 2015]. Celý audio rozhovor dostupný zde: <<http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/127>>. [8. 4. 2015].

⁸²Fischer, Richard: *Šest let práce na olomoucké radnici: (1932-1938). Vlastním nákladem. Olomouc 1938, 264 s.* Richard Fischer vydal také svoje několikasvazkové paměti, které ovšem končí rokem 1918. Viz. *Fischer, Richard: Cesta mého života. I., II., III. díl, Olomouc od r. 1896-1918 Vlastním nákladem, Olomouc 1936, 314.*

⁸³Redlich, Egon: *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: Deník z Terezína 1. 1. 1942-22. 10. 1944. Nakl. Doplněk, Brno 1995, 263 s.*

⁸⁴Kárný, Miroslav – Kárná, Margita: *Deník Otty Wolfa 1942-1945. Nakl. Sefer, Praha 2011, 359 s.*

⁸⁵Beer, Maud, Michal: *Co oheň nespálil. Muzeum Prostějovska – Městská knihovna Prostějov, Prostějov 2005, 205 s.*

⁸⁶ Vzpomínky Edith Knöpfelmacher.

⁸⁷ Taktéž existují dvě autobiografické knihy jednoho z průkopníků a budovatelů sladovnického průmyslu v Olomouci Ignáce Briesse, které se ovšem věnují jeho dospívání a ranému věku v 1. polovině 19. století. Viz. *Briess, Ignaz: Vzpomínky na přerovské ghetto. Státní okresní archiv, Přerov 2000, 87 s., Briess, Ignaz: Ze židovské ulice. Votobia, Olomouc 2001, 137 s.*

Taktěž první ročník (1992) sborníku pro literaturu, umění a život „*Scriptum*“ obsahuje několik svědectví pamětníků. Ke škodě ovšem zůstává, že takových prací není příliš mnoho a někdy jsou navíc vydávány v zahraničí absolutně stranou zdejší veřejnosti.⁸⁸

1.3 Arizace ve studentských kvalifikačních pracích

Samostatnou kapitolou je odraz arizační problematiky ve studentských kvalifikačních pracích. Ta se začíná objevovat až v posledních několika letech⁸⁹ a se značně rozdílnou kvalitou. Z vyhledaných šesti kvalifikačních prací byly dvě bakalářské, dvě magisterské a dvě rigorózní. Především obě rigorózní práce ukazují značně široké spektrum literatury a pramenů, které je možno při studiu této problematiky využívat⁹⁰. Taktěž diplomová práce Jiřího Flégla komplexně postihuje proces arizace na Vsetínsku. A to všech rozličných druhů majetkových podstat, nejen z hlediska majetku firemního, ale také soukromého a pozemkového, s částečným vhladem i do poválečné restituční problematiky, jakož i bohatou škálou literatury domácí i zahraniční.⁹¹ Svoji kvalitou tak značně sekunduje oběma rigorózním pracím. Ovšem práce Jiřího Flégla je z kvalifikačních prací nižších stupňů jediná, která dle mého názoru splňuje značně náročné podmínky na kvalitní heuristiku v oblasti tohoto tématu.

Zbývající práce již více či méně zaostávají a jsou spíše syntetizujícími výtahy již řečeného, opírající se o několik málo základních titulů k této problematice⁹² a až na případové studie se od sebe takřka neliší.⁹³ Většina z nich si volí ve své metodologii postup obecného výkladu, následně doplněného o kapitoly k průběhu arizačního procesu v dané lokalitě, který zakončí na několika modelových případech (tzv. případových studií).

⁸⁸ Například kniha o Edith Knöpfelmacher sepsaná její příbuznou: *Hruby, P., J. Two worlds: A Family Memoir About the Holocaust. Inter-marriage and Love, Bloomington 2004, 375 s.* nebo *Newman, Peter Charles: Here be Dragons: telling tales of people, passion and power. McClelland & Stewart Ltd., Toronto 2004.*, Carmit, Sagie: *Family ties.* (mapující život olomoucké židovské rodiny Bermann) O nich sice autor práce ví, nemá je však v držení.

⁸⁹ S výjimkou jedné rigorózní práce Ondřeje Vlka. Ta je z roku 2008.

⁹⁰ Jedná se o tyto práce: *Burgerová, Lenka: Mezi asimilací a emigrací. Sociálně-ekonomický pohyb v židovské komunitě v Tepličích 1938-1960. FF UK, Praha 2013, 315 s.* Její další studii můžeme nalézt ve sborníku „*Moderní podnikatelské elity*“, viz. *Burgerová, Lenka: Židovské podnikatelské elity In: Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání. Dokořán, Praha 2007, s. 281-293.* Druhou rig. prací je: *Vlk, Ondřej: Národ žije tak dlouho, jak dlouho žijí jeho kulturní památky: Konfiskace uměleckých předmětů na území protektorátu Čechy a Morava 1939-1945. FF UK, Praha 2008. 201 s.*

⁹¹ *Flégl, Jiří: Arizace na Vsetínsku. FF HK, Hradec Králové, 2012, 196 s. (DP)*

⁹² Z drtivé většiny takřka pouze o publikaci „*Arizace a arizátoři*“ dvojice Jančík a Kubů.

⁹³ Jedná se o tyto práce: *Dudáš, Filip: Arizace v Protektorátu na příkladu Kolínska. VŠE, Praha 2011, 34 s., Topor, Jiří: Arizace na Karlovarsku. VŠE, Praha 2013, 56 s., Koutníková, Ivana: Arizace židovského majetku na Olomoucku 1939-1940. FF UP, Olomouc 2012, 123 s.*

S tímto postupem se ztotožňuje i autor práce. Problém ovšem spatřuje v tom, že tyto případové studie jsou často zpracovány bez dostatečného využití dostupného archivního materiálu a bez vlastní invence. Často jen opisujících z již dostupných příkladů v relevantní literatuře či dokonce z inventáře k fondu podniku, který je předmětem zkoumání, jako práce „*Arizace židovského majetku na Karlovarsku*“. Stejný problém s nedostatečným využitím dostupných pramenů, doplněný o lepší historiografický seznam, spatřuje autor práce v kapitolách věnující se konkrétní dané lokalitě. Někteří z autorů minimálně (většinou však vůbec), pracují s odbornými periodiky či sborníky, které poskytují další velmi cenný zdroj sekundárních informací o této problematice. O absenci dobových periodik nemluvě, ač je nutno poznamenat, že ty nám vesměs přinášejí informace obecného rázu, jako různé vyhlášky a nařízení, která lze dohledat i jinými cestami, než konkrétní případy.

Jedna z magisterských prací vzniknuvší před dvěma lety přímo i na olomoucké univerzitě (katedře judaistiky), a jejíž autorka Ivana Koutníková se zaměřuje na arizaci v Olomouci v prvních dvou letech fungování protektorátu.⁹⁴ Jak jsem však již naznačil, není bohužel z heuristického hlediska příliš precizní. Staví pouze na několika málo pramenech nacházejících se ve fondu „*Archiv města Olomouce 1920-1940*“ a nevyužívá tak ani zlomku z jejich rozsáhlé informační základny (portfolia) využitelné pro toto specifické téma.

Odhlédneme-li od absence širšího spektra archivních pramenů, kterých se jen v samotné Olomouci (především v olomoucké pobožce Zemského archivu v Opavě) nabízí více než dost, od fondů jako „*Úřad Oberlandrata Olomouc*“ (dále jen ORL), „*Obchodní a živnostenskou komoru*“ (dále jen OŽK Olomouc), po „*Krajský soud*“ (dále jen KS Olomouc), „*Finanční prokuraturu*“ (FP) nebo výše zmiňovaný „*Mimořádný lidový soud*“ (MLS)⁹⁵, ale i Okresní archiv v Olomouci a v něm dostupné fondy „*Ústřední národní výbor Olomouc*“ (dále jen ÚNV), případně „*Jednotný národní výbor Olomouc*“ (dále jen JNV), je to v neposlední řadě i opomenutí některých základních publikací, které jsme si zde již výše nastínili. Mezi ně můžeme uvést mimo jiné „olomoucké sladovníky“ Michaela Viktoríka, Schmidův „*Ztracený chmel a slad*“ nebo další ze studií Josefa Bartoše, především jednu z kapitol výroční publikace podniku MILO věnované rodině Heikorn.

⁹⁴Koutníková, Ivana: *Arizace židovského majetku na Olomoucku 1939-1940. FF UP, Olomouc 2012, 123 s.*

⁹⁵Ten ač je stejně jako restituční spisy ve fondu FP poválečnou záležitostí, přesto v některých případech obsahuje řady cenných informací týkajících se válečného období.

Taktéž je to absence celé řady stěžejních publikací, kde téma arizace či informací potřebných k jejímu dalšímu pochopení rezonuje, jako Helena Krejčová, Helena Petrův, Monika Sedláková, Jaroslava Milotová, Mečislav Borák a další. Autorka navíc takřka obě případové studie, které se objevily v její práci, opisuje ze stěžejní a nejucelnější studie pro problematiku arizace na našem území, specialistů na hospodářské dějiny Drahomíra Jančíka a Eduarda Kubů nazvanou „*Arizace a arizátoři: drobný a střední židovský majetek v úvěrech Kreditanstalt der Deutschen (1939-1945)*“⁹⁶. A to bez nějaké návratky v podobě vlastního využití pramenné sondy alespoň do výše zmíněných fondů, a že se archivního materiálu k rodině Siegl dá v olomouckých archivech najít více než dost.

Opomenuty zůstaly i ony třívýchle zmíněné projekty ministerstva zahraničních věcí (viz. poznámka č. 54-56). Existence těchto projektů je však bohužel stranou širší veřejnosti a žádná z kvalifikačních studentských prací s nimi nepracuje. Výjimkou ke vši škodě není ani práce Ivany Koutníkové. V její práci u většiny podniků chybí arizátor případně informace o její likvidaci, ač s jistotou víme, že již právě v autorkou zkoumaných letech bylo značné množství židovských podniků prokazatelně arizováno⁹⁷, případně zlikvidováno. Právě s těmito projekty⁹⁸, v součinnosti se základní publikací „*Arizace a arizátoři*“ mohla autorka mnohem hlouběji podchytit arizaci židovského majetku v Olomouci ve zkoumaném období, nikoliv pouze její první fázi s dosazováním českých důvěrníků v prvních týdnech protektorátu, dokud rázně německá okupační moc na přelomu jara a léta 1939 nezakročila a tento postup výslovně nezakázala, jak je patrné již z textu autorky. Je tedy více než jasné, že od té doby se již celý proces, od dosazování treuhänderů po likvidaci či arizaci podniku, odehrával plně v německé režii. Tento proces v autorčině práci postrádám a rád bych ho ve své práci hlouběji nastínil. Z pozice jednotlivých složek nacistické okupační správy, jako gestapo, NSDAP, SS, stejně jako velký vliv bank na proces tzv. odžidovštění židovského majetku (tzv. entjudung) a jeho následné arizace.

⁹⁶ Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři: drobný a střední židovský majetek v úvěrech Kreditanstalt der Deutschen (1939-1945)*. Karolinum, Praha 2005, 481 s.

⁹⁷ Jen pro ilustraci můžeme prozatím uvést například největší olomouckou Heikornovu továrnu, či takřka všechny vývozní sladovny, které byly velice žádaným zbožím na „trhu“ s židovským firemním majetkem.

⁹⁸ Stejně tak dobře by to ovšem šlo, i když ve zredukované podobě, výtahem zobrazených olomouckých podniků v samotné studii „*Arizaci a arizátoři*“, kterou autorka využívala.

Stejně jako Ivana Koutníková se ale ztotožňuji s názorem, který začal uplatňovat již zmiňovaný nestor pro problematiku holocaustu, Raul Hilberg (v našem prostoru stejný názor zastával již Miroslav Kárný⁹⁹), že arizace byla důležitým, nedílným a závěrečným předstupněm konečného řešení. Že byla nezbytným prvkem a kolečkem v soustrojí nacistické vyhlazovací mašinerie, bez kterého by ta jen těžko dosáhla tak obludných rozměrů. Hilberg vyslovuje důležitou tezi, že „právě z majetku deportovaných židů byla celá jejich deportace placena“¹⁰⁰. A nejen to, ve svých studiích se snaží poukázat (stejně jako další ze slavných autorů této problematiky, např. F. Bajohr nebo A. Barkai) na to, že se na celém vyhlazovacím procesu podílela celá společnost, byť i jen nepřímo (více viz poznámka č. 7-9).

Právě tato problematika by měla dostat největší prostor, aby se zesílilo povědomí o tom, že arizace rozhodně nebyla záležitostí úzkého okruhu elit a čistě jen záležitostí německého „živlu“ a v součinnosti s již dostupnými znalostmi by bylo vhodné provést srovnání s jinými lokalitami (městy), případně jednotlivými odvětvími. Srovnání, které by ukázalo míru podílu participace jednotlivých složek celé protektorátní společnosti na tomto odsouzení hodném procesu, samozřejmě limitovaném dostupnými prameny a vzešlou produkcí na toto téma.

Taktéž autor práce zastává názor, že samotným převedením do árijských rukou není problematika arizace u konce, nýbrž má své dozvuky samozřejmě v poválečném období, kdy se přeživší členové jednotlivých rodin snažili své ukradené majetky získat zpět, většinou neúspěšně. A pokud přeci jen měli štěstí, nebylo to z politických důvodů na dlouhou dobu. Za jistou konečnou fázi tak autor práce pokládá až tzv. „arizaci“ (chcete-li krádež) číslo dvě, komunistické znárodnění po únoru 1948. Proto bych rád věnoval závěrečnou kapitolu i tomuto období, kdy víra původních majitelů řady předválečných prosperujících podniků všeho druhu vzala definitivně za své a byla rozmetána na prach.

⁹⁹Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“: Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Academia, Praha 1991, 182 s.

¹⁰⁰Hilberg, Raul: Pachatelé. s. 182.

1.4 Historiografie česká vs. zahraniční

Co se samotné české historiografie k tématu arizace a protektorátu týče, takvýše zmiňované studie Drahomíra Jančíka a Eduarda Kubů „*Arizace a arizátoři*“, případně další studie z produkce obou historiků věnované tomuto tématu jsou stěžejními, a nutno dodat, že takřka výhradními, komplexními pracemi na téma expropriace židovského majetku v česko-jazyčném prostoru. Záběr publikační činnosti obou historiků je široký a sahá až do zahraničí, kde můžeme mimo jiné jejich dílčí práce najít i jako součást jednotlivých sborníků. V německém jazyce vyšlataktěž „*Die Rolle der Deutschen Banken bei Arisierung in Protektorat*“¹⁰¹, která je de facto německou verzí jednoho z výše zmiňovaných projektů zaměřených na roli německých bank v protektorátním arizačním procesu. Mezi výčet jejich dalších odborných studií specializujících se na objasňování fenoménu arizace můžeme například jmenovat „*Arizace na úvěr*“¹⁰², „*Arizace a restituce židovského majetku v českých zemích (1939-2000)*“¹⁰³, na které se spolupodílel i Jan Kuklík mladší, nebo ve spolupráci s dalšími kolegy studii „*Zrůdný monopol: Hadega a její obchod drahými kovy a drahokamy za druhé světové války*“¹⁰⁴ vydanou v Tereziňských studiích a dokumentech roku 2001 a kde se, jak již z textu několikrát vyplynulo, objevuje spousta cenných dílčích prací, které mohou být využity při studiu problematiky arizace. Velký vliv na práci těchto autorů měla tvorba německého historika Franka Bajohra (viz. výše), který se ve svých studiích snažil velice komplexně, z pohledu všech účastníků procesu, podchycovat celou problematiku a stal se nejvlivnějším autorem v rámci tohoto fenoménu. Jeho postup se snahou nahlédnout do sociální stratifikace před a po samotném procesu, následně využiliprávě i čeští historici D. Jančík a E. Kubů, případně i německý historik Jörg Osterloh a ovlivněna jím bude i tato práce.

¹⁰¹ Jančík, D. – Kubů, E. – Šouša, J.: *Arisierungsgewinnler: Die Rolle der deutschen Banken bei der „Arisierung“ und Konfiskation jüdischer Vermögen im Protektorat Böhmen und Mähren (1939-1945)*. Harrasowitz Verlag, Wiesbaden 2011, 428 s. (Dále jen „*Arisierungsgewinnler*“)

¹⁰² Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace na úvěr: příspěvek Kreditanstalt der Deutschen ke germanizaci hospodářského života v Protektorátu Čechy a Morava*. Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, Praha 2003, 61 s. (Dále jen Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace na úvěr*.)

¹⁰³ Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituce židovského majetku v českých zemích (1939-2000)*. Univerzita Karlova v Praze Filozofická fakulta. Praha 2003, 78 s. (Dále jen „*Arizace a restituce*“)

¹⁰⁴ Jančík, D. – Kubů, E. – Novotný, J. – Šouša, J.: *Zrůdný monopol „Hadega“ a její obchod drahými kovy a drahokamy za druhé světové války*. In: *Tereziňské studie a dokumenty*, 2001, s. 249-307. (Dále jen „*Zrůdný monopol*“)

Od převratné publikace Jančíka a Kubů však historická obec až na pár drobných výjimek nenavázala dalšími monografiemi zobrazujícími lokální arizační procesy v porovnání s obecnými tendencemi, ač by se to po vzoru zahraničního (západního) trendu čekalo. Právě absence dílčích tematických studií k jednotlivým regionům, městům či průmyslovým odvětvím je jedním z důvodů zpracování následujícího tématu.¹⁰⁵

Co se zahraniční produkce týče, můžeme tedy obecně konstatovat, že německé (popřípadě rakouské) bádání o arizacích je v pokročilém stadiu specializačních regionálních studií a velké přehledové a teoretické práce vymezující problematiku a škálu možných přístupů jsou již několik desetiletí napsány (viz. výše). V německy mluvících oblastech tak nyní vznikají především monografie podchycující snahy o odžidovštění v jednotlivých městech, oblastech či spolkových státech Německa i Rakouska.

Z celé řady takovýchto prací uveďme například arizaci v Hamburku od již zmiňovaného nestora této problematiky Franka Bajohra. Arizaci v Berlíně¹⁰⁶, Vídni¹⁰⁷, Vratislavi¹⁰⁸, Lipsku¹⁰⁹, Mnichově¹¹⁰, v samotném srdci Německa Göttingenu¹¹¹, ve Stralsundu¹¹² na severovýchodě Německa, Dolních a Horních Rakousech¹¹³, Korutanech¹¹⁴ od mladého rakouského historika Alexandra Verdніка, Durynsku¹¹⁵ od Moniky Gibas či monumentální arizace v Mannheimu, městě se 6 400 židovskými obyvateli a více jak šestnácti sty firmami a dvanácti sty pozemky v židovských rukou, od Christiani Fritsche.

¹⁰⁵Objevují se zatím spíše studie mapující osudy uměleckých předmětů pod záštitou Heleny Krejčové a Mečislava Boráka. Více viz níže.

¹⁰⁶*Biggeleben, Christof – Schreiber, Beate – Steiner, Killian J. L.: Arisierung in Berlin. Metropol Verlag, Berlin 2007, 356 s.*

¹⁰⁷ *Walzer, Tina - Templ, Stephan: Unser Wien: „Arisierung auf österreichisch. Aufbau Taschenbuch verlag, Berlin 2001, 292 s.*

¹⁰⁸*Bräu, Ramona: Arisierung in Breslau: Die Entjudung einer deutschen Grosstadt und deren Entdeckung im polnischen Erinnerungsdiskurs. VDM Verlag, Saarbrücken 2008, 153 s.*

¹⁰⁹*Gibas, Monika – Briel, Cornelia – Knöller, Petra: Arisierung in Leipzig: Annäherung an ein lange verdrängtes kapitel der Stadtgeschichte der Jahre 1933 bis 1945. Leipziger Uni – Verlag, Leipzig 2007, 334 s.*

¹¹⁰*Baumann, Angelika – Heusler, Andreas: München arisiert: Entrechtung und Enteignung der Juden in der NS-Zeit. Nakl. C. H. Beck, München 2004, 279 s.*

¹¹¹*Bruns-Wüsfeld, Alex: Lohnende geschäfte: Die Entjudung der Wirtschaft am Beispiel Göttingen. Fackelträger Verlag, Hannover 1997, 318 s.*

¹¹²*Möller, Katrin: Die Arisierung jüdischen Besitzes in Stralsund. GRIN Verlag, 2004, 144 s.*

¹¹³*Baumgartner, Walter – Streibel, Robert: Juden in Niederösterreich: Arisierungen und Rückstellungen in den Städten Amsteten, Baden, Hollabrun, Horn, Korneuburg, Krems, Neunkirchen, St. Pölten, Stockerau, Tulln, Waidhofen a. d. Thaya und Wiener Neustadt. Oldenbourg Verlag, Wien-München 2004, 129 s., Ellmayer, Daniela – John, Michael – Thumser, Regina: Arisierung, beschlagnahmte Vermögen, Rückstellungen und Entschädigungen in Oberösterreich. Oldenbourg Verlag, Wien-München 2004, 504 s.*

¹¹⁴*Verdnik, Alexander: Arisierung in Kärnten: Die Enteignung jüdischen Besitzes in Hitler's Mustergau. Kitab Verlag, Wien 2014, 229 s.*

¹¹⁵*Gibas, Monika: Arisierung in Thüringen: Entrechtung, Enteignung und Vernichtung der jüdischen Bürger Thüringens 1933-1945. Landeszentrale für politische Bildung Thüringen, Erfurt 2006, 404 s. (I., II. Halbband)*

Ta ve své obšírné monografii jednoznačně dokládá, že celý proces nebyl veden ani tak shora (špičkami nacistické hierarchie), jako spíše zdola, obyčejnými Němci a identifikuje klíčové hráče v podobě úředníků, podnikatelů a dalších vrstev občanské společnosti.¹¹⁶Svoji monografii má i problematika arizace v podmaněné Francii.¹¹⁷

V českém prostoru však tento trend stále značně pokulhává, nepočítáme-li několik výjimek (spíše sborníkových studií menšího rozsahu), jako například rozsáhlou monografii německého historika Jörga Osterloha věnující ve své publikované doktorské práci pozornost bývalému sudetskému území, jež po mnichovské konferenci připadlo Třetí říši, a to i včetně problematiky arizace, která je podchycena v jedné z nejrozsáhlejších kapitol knihy. V jejím rámci autor zkoumá průběh tohoto procesu, jakož i taktiku nově nastoleného režimu, který se snažil, aby celý proces probíhal hladce, bez tzv. divokých arizací, podchycen právními normami s cílem zajistit si legitimizování celého procesu. V práci po Bajohrově vzoru rezonuje role jednotlivých účastníků na profitu z arizovaného majetku.¹¹⁸

Ostatně tato výkladová linka komplexně zachycující všechny aktéry procesu, a vycházející z Bajohrovy přelomové práce, je společná pro všechny studie. Celé toto soustředění je následně znázorněno na konkrétních případech vybraných podniků. Nedílnou součástí tohoto procesu byla i vysoká míra korupce¹¹⁹ ve správním aparátu Třetí říše, která taktéž v jednotlivých studiích značně rezonuje. Vyznívá tak nejen jako cesta k profitu majetkovému, ale i jako cesta k pracovnímu a sociálnímu vzestupu. Dalo by se říci, že od roku 1933 bylo členství ve straně jakýmsi bílým šekem k osobnímu obohacení daných jedinců.¹²⁰ Ona korupce rozhodně nebyla v období nacismu pouze okrajovým jevem, nýbrž hlavním strukturálním problémem tohoto režimu táhnoucím se jako červená niť od jeho nejvyšších pater až po samotný okraj propasti v ghettech a koncentračních a vyhlazovacích táborech na východě Třetí říše.

¹¹⁶Fritsche, Christiane: *Ausgeplündert, zurückerstattet und entschädigt: Arisierung und Wiedergutmachung in Mannheim*. Verlag Regionalkultur, Ubstadt-Weiher 2013, 960 s.

¹¹⁷Jungius, Martin: *Der verwaltete Raub: Die Arisierung der Wirtschaft in Frankreich in den Jahren 1940 bis 1945*. Ostfildern. Torbecke 2008, 422 s.

¹¹⁸Osterloh, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938-1945*. Nakl. Argo, Praha 2010, 774 s., k tématice profitu z arizačního procesu případně též kratší Bajohrova studie: *Bajohr, Frank: The beneficiaries of Aryanization: Hamburg as a case study*. 41 s. Dostupné online: <http://yad-vashem.org.il/download/about_holocaust/studies/bajohr_full.pdf>. [21. 4. 2015]., kratší studie obou autorů též: *Gletter, M. – Liptá, L. – Míšková, A.: Nacionálně-socialistický systém vlády: říšská župa Sudety, protektorát Čechy a Morava, Slovensko (sborník studií)*. Nakl. AEP, Bratislava 2002, 253 s.

¹¹⁹Ostatně to není v dějinách nijak ojedinělý jev, nýbrž otázka „jakékoli sociálně revoluční změny vlastnických vztahů“. Viz.: *Götz, Aly: Hitlerův národní stát*. Nakl. Argo, Praha 2007, s. 167.

¹²⁰Přímo k této problematice například: *Bajohr, Frank: Parvenüs und Profiteure. Korruption in der NS-Zeit*. S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main 2001, 255 s.

Demonstrativní potrestání několika málo jedinců v určitých periodách bylo spíše výjimkou potvrzující pravidlo než rozhodným zásahem naměřeným k jejímu rozhodnému potření. Míru korupce na úrovni vyhlazovacího procesu, jakož i participace spousty dalších vrstev společnosti, neněmecké nevyjímaje, brilantně vykreslil ve svých memoárech Richard Glazar.¹²¹

Jak jsem ovšem naznačil výše, z monografických studií zaměřených na lokální arizace v českém prostoru však svou kvalitou a záběrem odpovídá de facto pouze jen monografie německého historika Jörga Osterloha a ovlivněna jím bude i tato práce, stejně jako zmiňovaným dílem M. Viktořika, jehož práce primárně se sice nevztahující k fenoménu arizace, tak ji velice dobře a poutavě znázorňující. A to nejen odosobně jako určitý mechanický proces, ale skrze komplexní a jedinečné lidské osudy, které mnohem názorněji zprostředkují hrůznost a cyničnost chování řady lidí, bez rozdílu národnosti nebo náboženského vyznání. Za převodem židovského majetku do árijských rukou nestály jen na oko dělané řádné kupní smlouvy a další „legální“ náležitosti. Nejen řeč čísel, tabulek, vyhlášek a zákonů, ale i cílená provokace, šikana (v těch lepších případech) a v těch horších mučení, gestapácká vězení a koncentrační tábory, kterým se nakonec nevyhnul nikdo s označením „plný žid“¹²², zůstal-li na protektorátním území. Celý proces, umocněný poválečným vývojem, který si od února 1948 v ničem nezadal s tím válečným, způsobil zničení a nenávratné poškození desetitisíců lidských životů, desetitisíců individualit a po staletí budovaného společenství, které se během deseti let ocitlo v naprostých ruinách a nikdy se již nescelí ve svých původních konturách. Samozřejmě se v dílech a projektech D. Jančíka a E. Kubů dá nalézt spousta zajímavých, jedinečných informací k arizačnímu procesu, vztahujícímu se ke konkrétním lokalitám, a každý badatel na nich může postavit pevné základy svoji práce. Perspektiva těchto projektů zůstává však želbohu stále nevyužita.

¹²¹Glazar, Richard: c. d. 375 s.

¹²² Termín, který zavedly Norimberské zákony. Avšak být i pouze tzv. mischlinge (míšenec) vám nezaručovalo větší bezpečí. V reálu hrálo největší úlohu to, byl-li jste nějakým způsobem nepohodlný. Za příklad můžeme uvést syna bohaté sladovnické rodiny Winterů z Prostějova Kurta Wintera. Ten, ač míšenec (jeho matka byla ruská šlechtična), byl transportován již letním transportem roku 1942 do Terezína a rok na to do Osvětimi, kde jeho stopy končí. Viz. *Rozhovor s Eith Kokojanovou (roz. Mayer). Paměť národa. Dostupné online: <<http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/4190>>. [11. 10. 2015].* Do jaké míry to bylo jeho údajným zapojením do odboje se již nejspíš jistě nedozvíme.

Dají se ovšem již nalézt zmiňované příspěvky menšího rozsahu. Mezi nimi bych rád vyzdvihнул studii obsaženou v Terezínských studiích a dokumentech od Volkera Zimmermanna¹²³, případně tamtéž od již zmiňovaného Daniela C. Schimda. V českém prostoru je také třeba zmínit příspěvky specialistky Národního archivu na arizační problematiku, stejně jako na archivní fondy německé okupační správy v Protektorátu Čechy a Morava, Moniky Sedlákové¹²⁴, která se zaměřuje především na arizaci potravinářských podniků v Protektorátu Čechy a Morava (především ve městech Praha, Brno, Ostrava). Čtyři z jejích článků se dotýkají konkrétně arizace.¹²⁵ Další z článků seznamují zájemce o tuto problematiku s fondy důležitými pro zpracování tohoto tématu, „*Úřadem říšského protektora*“ (ÚŘP) a „*Tajemníkem u říšského protektora*“¹²⁶ (TuŘP) obsahujících mimo jiné cenné překlady německých zkratk, které se v úředních materiálech tohoto typu provenience vyskytují.¹²⁷

K dokreslení situace v protektorátu by bylo dobré využít taktéž ukázky ze situace arizačního procesu ve Slovenském štátě s jeho neodmyslitelnými specifiky. Ač tedy nebude tato problematika hlouběji v práci rezonovat, je třeba se o ní zmínit, v porovnání s českou proveniencí k tomuto tématu. Na Slovensku totiž již vznikly zdařilé monografie zaměřující se na jednotlivé regiony. Avšak i tam především rezonuje prozatím arizace v obecnější rovině ve svých základních rysech a principech fungování.

¹²³Zimmermann, Volker: *Pachatelé a přihlížející. Pronásledování židů v Sudetské župě. In: Terezínské studie a dokumenty. Academia, Praha 1999, s. 129-148.*

¹²⁴Spolu s D. Jančíkem, E. Kubů, J. Novotným, J. Šoušou a V. Beličem se podílela na projektu pro ministerstvo zahraničních věcí nazvaném „*Společenské a politické aspekty arizačního procesu v českých zemích v letech 1938-1945*“.

¹²⁵Sedláková, Monika: *Arizace v potravinářském průmyslu a obchodu jako násilná obměna elit. In: Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání. Nakl. Dokořán, Praha 2007, s. 387-401.*, Sedláková, Monika: *Arizace potravinářských podniků a obchodů v Protektorátu Čechy a Morava. In: Židé v Čechách, Židovské muzeum, Praha 2007, s. 60-70.*, Sedláková, Monika: *Úloha tzv. Einsatzstabů při zcizování židovského majetku. In: Terezínské studie a dokumenty, Academia, Praha 2003, s. 263-288.*, Sedláková, Monika: „*Burza*“ s židovskými byty – *součást protektorátní bytové politiky. In: Evropská velkoměsta za druhé světové války: každodennost okupovaného velkoměsta. Praha 1939-1945 v evropském srovnání, Scriptorium, Praha 2007, s. 205-220.*

¹²⁶Fond obsahující bezmála 200 kartonů a plně digitalizovaný je zpřístupněn veřejnosti na stránkách Národního archivu.

¹²⁷Sedláková, M. – Pažout, J.: *Zpřístupnění fondu Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu. In: Paginae historiae, Národní archiv, r. 14, Praha 2006, s. 199-256.*, Sedláková, Monika: *Zpřístupnění fondu státního tajemníka u Říšského protektora v Čechách a na Moravě. In: Paginae historiae, Národní archiv, r. 19, Praha 2010, s. 217-246.*, Sedláková, Monika: *Co skrývají okupační vězeňské spisy. In: Terezínské listy, Oswald, r. 36, Praha 2008, s. 198-210.*

K základním pracím tohoto druhu patří především ty od Jana Hlavinky, Eduarda Nižňanského, Ivana Kamence¹²⁸, Hany Kubátové nebo Stanislava Mičeva. První tři jmenování se řadí k průkopníkům zkoumání holocaustu na Slovensku a tak jejich práce patří k tomu nejpřínosnějšímu, co se dá v této problematice studovat. Většina z nich podchycuje arizaci především na obecné bázi. Avšak nikoliv všechny a troufám si tvrdit, že v podchycení arizace na regionální bázi je slovenská historiografie před tou českou. Zaběhlým trendům se taktéž vymyká dílo Stanislava Mičeva, „*Augustín Morávek: od arizácií k deportáciám slovenských Židov*“¹²⁹. Ta nám přibližuje problematiku skrze konkrétní osobu nenápadného úředníka státní správy slovenského státu, který za krátkou dobu stihl díky své iniciativě a nezměrné ambicióznosti udělat velkou „kariéru“. Stát se předsedou „Ústředního hospodářského úradu“. To vše samozřejmě na obecném podkladu osudu slovenských židů. Tato práce dle mého soudu dokládá směr, jakým by se měli badatelé v budoucnu ubírat. Podobná monografie vznikla pro český prostor a jejím hlavním protagonistou je spolupracovník gestapa českého původu při správě zabaveného majetku Jindřich Baudisch.¹³⁰ Slovenskou prací, svoji šíří a tematikou do jisté míry připomínající stěžejní dílo české provenience autorské dvojce D. Jančík – E. Kubů, je „*Nepokradeš!*“ od Hany Kubátové.¹³¹ Tato monografie zkoumá sociální aspekty arizační problematiky, jakož i postoje většinové společnosti k této problematice a celkovou zainteresovanost slovenské společnosti v ní a bezesporu patří ke stěžejnímu slovenské historiografie k fenoménu arizace. Jak jsem si již zmínil, základní stavebními kameny zkoumání fenoménu holocaustu a s tím neodmyslitelně spjaté arizace patří na Slovensku Jan Hlavinka společně s Eduardem Nižňanským. Spolu také vytvořili dvě kvalitní studie dotýkající se této problematiky.¹³²

¹²⁸Kamenec, Ivan: *Hlavné rysy arizačního procesu na Slovensku*. In: *Terezínské studie a dokumenty*, 2003, s. 289-301.

¹²⁹Mičev, Stanislav: *Augustín Morávek: od arizácií k deportáciám*. Muzeum Slovenského národného povstania, Banksá Bystrica 2010, 122 s.

¹³⁰Krejčová, Helena – Krejča, Otomar, L.: *Jindřich Baudisch a konfiskace uměleckých děl v protektorátu*. Nakl. Tilia, Praha 2007, s. 149.

¹³¹Kubátová, Hana: *Nepokradeš!: nálady a postoje slovenské společnosti k židovské otázce, 1938-1945*. Nakl. Academia, Praha 2013, 266 s.

¹³²Nižňanský, E. – Hlavinka, J.: *Arizácie*. Nakl. Stimul, Bratislava 2010, 213 s., Nižňanský, E. – Hlavinka, J.: *Arizácie v regiónech Slovenska*. Nakl. Stimul, Bratislava 2010, 231 s., případně samostatná Hlavinkova monografie, jakož i studie na stránkách Acta Judaica Slovaca nebo studie postihující problematiku korupce v arizačním procesu na Slovensku, viz.: *Hlavinka, Ján: Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938-1945. Ústav paměti národa*. Bratislava 2007, 281 s., *Hlavinka, Ján: Arizačný proces jako súčasť „riešenie židovskej otázky“ na Slovensku*. In: *Acta Judaica Slovaca. Slovenské národné múzeum, Muzeum židovskej kultúry*, č. 14, 2008, s. 21-38., *Hlavinka, Ján: Korupcia v procese arizácie podnikového majetku*. In: *Forum historiae*, roč. 5, č. 2, 2011, s. 113-134.

V českém prostoru zajímavými pracemi shledávám již zmiňovanou monografii o Jindřichu Baudischovi z pera manželů Krejčových. Právě Helena Krejčová patří k předním odborníkům u nás na tuto problematiku. Zaměřuje se především oblast oloupeného kulturního dědictví a restitučních snah s nimi spojenými. Reprezentanty v této oblasti jsou především publikace „*Výkupné za život*“¹³³ či „*Návraty paměti*“¹³⁴. Zdatně ji sekunduje Mečislav Borák se svoji *Budoucností ztraceného kulturního dědictví*.¹³⁵

Právě Helena Krejčová patří k neplodnějším českým historikům publikujícím k problematice holocaustu a protektorátního období ve značné šíři. Výše zmíněná problematika oloupeného kulturního dědictví je jen zlomkem jejího záběru. Mezi studii, sborníky nebo edicemi, na kterých se jako autorka či spoluautorka podílela, můžeme jmenovat především „*Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě*“. Což je sborník podchycující zkoumaný fenomén z řady pohledů na židovskou perzekuci v protektorátu.¹³⁶ Opomenout bychom neměli ani další renomovanou historičku odbornici na období šoa, protektorátu a okupační politiky Jaroslavu Milotovou¹³⁷. Jaroslava Milotová přehledně rozvrhla ve své kratší studii pro sborník „*Fenomén holocaust*“ a článek „*Formy expropriace Židů v letech okupace a další osudy židovského majetku*“ (1999), jednotlivé arizační etapy v protektorátu. Ty budou následně využity i v samotné studii.

¹³³Krejčová, Helena: *Výkupné za život: vývozy a vynucené dary uměleckých předmětů při emigraci židů z Čech a Moravy v letech 1938-1942 (na příkladu Uměleckoprůmyslového musea v Praze)*. Nakl. Tilia, Šenov u Ostravy 2009, 419 s. (Dále jen: Krejčová Helena: *Výkupné za život*).

¹³⁴Krejčová, Helena: *Návraty paměti: deponáty židovského majetku v uměleckoprůmyslovém museu v Praze*. Nakl. Tilia, Šenov u Ostravy 2007, 357 s.

¹³⁵Borák, Mečislav: *Budoucnost ztraceného kulturního dědictví: dokumentace, identifikace a restituce kulturních statků obětí II. světové války: příspěvek z mezinárodní vědecké konference v Českém Krumlově (22. - 24. 11. 2005)*. Nakl. Tilia, Praha 2007, 373 s., případně Borák, Mečislav: *Ztracené dědictví: příspěvky z „kulatých stolů“ na téma dokumentace, identifikace a restituce kulturních statků obětí II. světové války*. Nakl. Tilia, Česko 2006, 95.

¹³⁶Krejčová, Helena – Svobodová, J.: *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939-1945: sborník studií*. Nakl. Maxdorf, Praha 1998, 225 s., Krejčová, H. – Svobodová, J. – Hyndráková, A.: *Židé v protektorátu: hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942: dokumenty*. Nakl. Maxdorf, Praha 1997, 491 s., Krejčová, Helena: *Oddělení pro židovská studia a centrum pro dokumentaci majetkových převodů kulturních statků obětí 2. světové války*. In: *Terezínské listy*, č. 33, Praha 2005, s. 19-27.

¹³⁷Milotová, Jaroslava: *Ústředna pro židovské vystěhovalce v Praze. Geneze a činnost do počátku roku 1940*. In: *Terezínské studie a dokumenty*, Nakl. Academia, Praha 1997, s. 10-29., Milotová, Jaroslava: *K historii Neurathova nařízení o židovském majetku*. In: *Terezínské studie a dokumenty*, Academia, Praha 2002, s. 63-94., Milotová, Jaroslava: *Protektorátní tisk a „židovská otázka“*. In: *terezínské studie a dokumenty*, Academia, Praha 1996, s. 129-153., Milotová, Jaroslava: *Okupační aparát a příprava transportů do Lodže*. In: *terezínské studie a dokumenty*, Academia, Praha 1998, s. 42-66., Milotová, Jaroslava: *Personální aspekty tzv. Heydrichovy správní reformy*. In: *Paginae historiae*, Praha 1993, s. 196-218., Milotová, Jaroslava: *Výsledky Hendrichovy správní reformy z pohledu okupačního aparátu*. In: *Paginae historiae*, Praha 1994, s. 161-174., Milotová, J. – Kárný, M.: *Od Neuratha k Heydrichovi (Na rozhraní okupační politiky hitlerovského Německa v „Protektorátu Čechy a Morava) – Dokumenty*. In: *Sborník archivních prací*, Nakl. Panorama, r. 2, Praha 1989, s. 281-394.

Ve výčtu stěžejních děl pro poznání protektorátního období prizmatem jeho židovských obyvatel nemůžou chybět především publikace a články z pera nestora bádání o holocaustu a jednoho z největších odborníků na tuto problematiku, Miroslava Kárného.¹³⁸ Jeho přínos k tématu je neoddiskutovatelný. Monografie „*Konečné řešení: genocida českých židů v německé protektorátní politice*“ (1991) je první takovou prací napsanou v českém prostředí. Z provenience Miroslava Kárného nesmí být zapomenuto ani na jeho dřívější tvorbu, ve které téma arizace jednoznačně rezonuje. Jsou to dvě jeho studie vydané postupně ve sborníku historických prací a slezském sborníku, kde se M. Kárný zabývá vlivem hospodářského koncernu SS na protektorátní hospodářství.¹³⁹

Samozřejmě publikační činnost Miroslava Kárného je ohromná a čítá celou řadu článků v nejrůznějších periodikách. Za všechny uvedme především Terezínské studie a dokumenty nebo Terezínské listy. Především dílčí studie v Terezínských studiích a dokumentech jsou mnohdy tím jediným, co se k problematice arizace u nás nachází. Ztracený Chmel a slad od Daniela Schmidta byl již zmiňován. V posledním období jsou to pak především nejrůznější studie vztažené k této problematice z pera taktéž již zmiňované pracovnice Národního archivu v Praze, Moniky Sedlákové. Za všechny jmenujme zajímavou studii „*Úloha tzv. Einsatzstabů při zcizování židovského majetku*“ (2003), které popisuje úlohu dvou speciálních útvarů zřízených v roce 1942 za účelem správy židovských bytů a zajištění uměleckých sbírek z českých a moravských zámků a machinaci a korupci, kterými byly tyto útvary prolezlé. Za připomenutí stojí i její další práce, publikovaná ve sborníku *Židé v Čechách, „Arizace potravinářských podniků a obchodů v Protektorátu Čechy“*.

¹³⁸Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“: *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Academia, Praha 1991, 182 s., Kárný, Miroslav: *Strategie hospodářského koncernu SS*. In: *Sborník historický*, Academia, č. 33, Praha 1986, s. 135-191., Kárný, Miroslav: *Síla a slabost hospodářského koncernu SS: případ závodu Bučovice*. In: *Slezský sborník*, č. 44, 1986, s. 32-49., Kárný, Miroslav: *Politické a ekonomické aspekty židovské otázky v pomnichovském Československu*. In: *Sborník historický*, Academia, č. 36, 1989, s. 171-212., Kárný, Miroslav: *Genocida českých židů: z Terezínské pamětní knihy*. Terezínská iniciativa, Praha 1996, 40 s., Kárný, Miroslav: Kárný, Miroslav: *Okupační a protektorátní správa a jejich úloha v „konečném řešení židovské otázky“*. In: *Fenomén holocaust, Kancelář prezidenta republiky, Památník Terezín*, 2000, s. 71-75.

¹³⁹ Viz poznámka č. 137.

Zmiňujeme-li se o studiích zachycujících dílčí problematiku arizačního procesu, bylo by záhodno neopomenout ani práci Petra Bednaříka z roku 2003, který se zaměřil na arizaci české kinematografie. Nejen, jak jsme se již zmínili, jsou tyto dílčí studie ke škodě věci na území republiky ojedinělé, ale pokud podobného ražení vznikají, často s neplnohodnotným, pouze okrajovým podchycením pramenné základny, na což ve své práci Petr Bednařík taktéž upozorňuje.

Nedílnou součástí problematiky arizace je podchycení právního rámce celého procesu, který se na venek musel tvářit jako právně čistý. Z právního hlediska je nezastupitelnou prací v českém prostoru práce právní historičky Heleny Petrův „*Zákonné bezpráví*“ (2011).¹⁴⁰ Téma arizace, postavené na právním základě, byť značně vratkém, se v našem prostoru bez přínosu její monografie takřka neobejde.¹⁴¹ Kvalitní a pro danou problematiku pravděpodobně nejobsáhlejší publikaci vydal v loňském roce kolektiv právníků pražské Karlovy univerzity pod vedením Jana Kuklíka mladšího, kteří tento fenomén nedílně spojují s problematikou následné restituce. Práce nese název „*Jak odškodnit Holocaust*“.¹⁴² Rozhodně to není však jediná monografie z provenience tohoto autora. Na svém kontě má další studie, ve kterých rezonuje téma arizace a restituce. Především pak na obecné bázi, čímž dává vynikající základ pro následné hlubší zkoumání této problematiky v konkrétní lokalitě.

Mluvíme-li o právním rámci arizace, je záhodno se zmínit také o dobových publikacích, které na toto konto vznikaly, a jejichž autorem byl vrchní ministerský komisař ministerstva hospodářství, právník Stanislav Jurášek.¹⁴³

¹⁴⁰ Petrův, Helena: *Zákonné bezpráví: Židé v protektorátu Čechy a Morava*. Auditorium, Praha 2011, 262 s., Petrův, Helena: *Právní postavení židů v protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*. Nakladatelství Sefer, Praha 2000, 175 s.

¹⁴¹ Již v roce 2000 vyšlo Heleně Petrův *Právní postavení židů v protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*“, jehož v podstatě rozšířenou verzi je v textu zmiňované *Zákonné bezpráví* z roku 2011.

¹⁴² Kuklík, Jan: *Jak odškodnit Holocaust? Problematika vyvlastnění židovského majetku, jeho restituce a odškodnění*. Nakl. Karolinum, Praha 2015, 758 s., Kuklík, Jan: *Mýty a realita tzv. Benešových dekretů: dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. Nakl. Linde, Praha 2002, 511 s., Kuklík, Jan: *Vybrané problémy restituce židovského majetku v českých zemích po druhé světové válce*. In: *Menšiny a právo v české republice*. Nakl. Auditorium, Praha 2009, s. 444-473.

¹⁴³ Jeho původní vydání bylo postupem času doplněno o další 3 dodatky. Ve zjednodušené podobě vyšla jeho práce v letech 1939 a 1940 v časopisu „*Právník*“. Stěžejní díl viz.: Jurášek, Stanislav: *Předpisy o židovském majetku a další předpisy židů se týkající*. Nákladem vlastním, Praha 1940, 216 s., případně Jurášek, Stanislav: *Předpisy o židovském majetku a další předpisy židů se týkající*. Nakl. Orbis, Praha 1942, 132 s., Jurášek, Stanislav: *Právní a hospodářské postavení židů v Protektorátě Čechy a Morava*. In: *Právník*, r. 79, sešit 1., Praha 1940, s. 394-396.; Jurášek, Stanislav: *Právní a hospodářské postavení židů v Říši*. In: *Právník*, r. 78, Praha 1939, s. 482-488.

Případně pracovníci úřadu říšského protektora, říšský bankovní rada¹⁴⁴ Walter Utermöhle¹⁴⁵ a vládní assessor¹⁴⁶ u úřadu říšského protektora Herbert Schmerling. Tyto práce systematicky sumarizovaly veškerý právní základ židovského zákonodárství v protektorátu. Tudiž nabízejí ucelený přehled většiny restriktivních právních norem namířených vůči židovskému obyvatelstvu a jeho majetku. Dnes se většina z nich nachází především v knihovně Židovského muzea v Praze. Mezi podobné autory patřil i tehdejší komisař politické správy na ministerstvu vnitra Ladislav Svatuška, autor „*Židovských předpisů v protektorátu Čechy a Morava a vývoje rasového práva v Říši*“¹⁴⁷. On i výše zmiňovaní autoři si kladli za cíl přiblížit všechny ty složité právní rámce široké veřejnosti. Jak lakonicky Ladislav Svatuška udává v předmluvě ke své publikaci, „*Tato publikace sleduje jedině cíl předvésti předpisy, platné v otázce rasové v Protektorátu Čechy a Morava v historickém po případě systematickém uspořádání a právnicky ujasnit jejich dosah*“¹⁴⁸.

Vyzdvihnuta by měla být i monumentální práce Václava Krále již z 50. let 20. století, která i přes svoji dobovou tendenčnost přináší stěžejní informace k problematice protektorátní hospodářství, včetně role bank a arizačního procesu samotného, včetně podílu českého protektorátního politického vedení na procesu expropriace. Samozřejmě v práci rezonuje i spojitost arizačního a germanizačního procesu v jeden nedělitelný celek. I přes svoji dobu vzniku zůstává pravděpodobně stále nepřekonanou studií podobného ražení.

Nutno na závěr podotknout, že zahraniční historiografie je, jak již bylo ostatně řečeno, nepoměrně dál ve svém výzkumu. Monografie, vztahující se k arizační problematice v rámci jednotlivých měst či regionů, jsme se již nastínili.

¹⁴⁴ Reichsbankrat.

¹⁴⁵ Utermöhle, Walter – Schmerling, Herbert: *Právní postavení Židů v protektorátu Čechy a Morava. Českomoravské nakladatelství, Praha 1940, 59 s.*, případně: Utermöhle, Walter – Schmerling, Herbert: *Zajištění židovského majetku: peněžní styk se Židy. Péče ústavů lidového peněžnictví, Praha 1940, 35 s.*

¹⁴⁶ Soudní znalec. Německy Regierungsassessor.

¹⁴⁷ Svatuška, Ladislav: *Židovské předpisy v Protektorátu Čechy a Morava a vývoj rasového práva v Říši. Nakl. V. Linhart, Praha 1940. 152 s.*

¹⁴⁸ Svatuška, Ladislav: *Židovské předpisy v protektorátu Čechy a Morava a vývoj rasového práva v Říši. Nakl. V. Linhart, Praha 1940. 152 s.*

Poohlédneme-li se tedy dále, můžeme z mnoha dalších titulů, které jsou často díky své originalitě jedinými svého druhu, vyzdvihnout vynikající dílo James Harolda „*The Deutsche bank and the nazi economic war against Jews*“¹⁴⁹, případně „*Robbery nad Restitution*“ od Martina Deana¹⁵⁰ nebo „*Raub und Restitution*“ německých historiků Goschlera s Therem¹⁵¹, kde rezonuje arizační a restituční problematika na celoevropské úrovni ve státech, jež byly za války součástí Třetí říše, včetně protektorátu. Je třeba mít však na paměti, že pro českou síť knihoven je řada z podobných studií a sborníků často nepřístupných. Některé ze zdařilých publikací, z hlediska podílu bank na celém procesu a následným poválečným vypořádáním, jsou ale u nás již delší dobu dostupné. K nim bychom mohli zařadit „*Uloupenou spravedlnost*“¹⁵² Eliezera Eisenschmidta, nebo „*Židovské zlato, Švýcaři a smrt*“¹⁵³. Velice zajímavou prací je pak „*Nedokonalá spravedlnost*“ (2003) Stuarta Eizenstata, jenž se zabývá zpětným odškodněním přeživších obětí holocaustu.

1.5 Prameny

Stěžejním podkladem pro tuto práci je bezesporu materiál archivní provenience. Jedná se ovšem o značnou šíři nejrůznějších fondů, ve kterých může téma v menší či větší míře rezonovat. Tudíž se jedná po heuristické stránce o značně obtížný úkol, který sebou nese četná úskalí. Jedním z nich je šíře relevantních fondů k tématu, která sebou bezesporu přináší i časovou náročnost v podobě dlouhodobého počátečního studia v archivech různých stupňů, nikoliv pouze regionálních, nýbrž i celostátních, jako „*Národní archiv*“ (NA), případně specializovaných, jako „*Archiv židovského muzea v Praze*“ (AŽM), „*Archiv České národní banky*“ (AČNB) nebo „*Archiv bezpečnostních složek*“ (ABS). V neposlední řadě „*Moravský zemský archiv v Brně*“ (MZA Brno) se svými fondy „*Gestapo Brno*“ a „*Říšský protektor, služebna pro zemi Moravu*“ (ŘP Brno).

¹⁴⁹Harold, James : *The Deutsche bank and the nazi economic war against Jews*. Cambridge University Press, Cambridge 2001, 268 s.

¹⁵⁰Dean, M. – Goschler, C. – Ther, Philipp: *Robbery and restitution: The conflict over Jewish Property in Europe*. Berghan Boks, New York 2007, 295 s.

¹⁵¹Goschler, C. – Ther, Philipp: *Raub und Restitution: Arisierung und Rückerstattung des jüdischen Eigentums in Europa (sborník)*. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt 2003, 245 s. Součástí tohoto sborníku je taktéž společný příspěvek dvojice českých historiků Eduarda Kubů a Jana Kuklíka mladšího (s. 184-205).

¹⁵²Eizenstat, Stuart E.: *Nedokonalá spravedlnost. Uloupený majetek, nucené práce a nevyřízené účty druhé světové války*. Nakl. Prostor, Praha 2005, 382 s.

¹⁵³Ziegler, Jan: *Židovské zlato, Švýcaři a smrt*. Nakl. Svojtka & Co. Praha 2000, 236 s.

Jak již bylo vyřčeno, řada z fondů je velice rozsáhlých. Často jen jednotlivé inventáře obsahují několik set, v některých případech i několik tisíc stran. Ač je nutno poznamenat, že se zlepšující se technikou dochází k digitalizaci, pokud ne celých fondů, alespoň jejich rozsáhlých inventářů, což je vítaným ulehčením pro všechny badatele. Uvedme například brněnský fond gestapa se svým digitalizovaným inventářem o délce přesahující 5 000 stran. Ostatně v Moravském zemském archivu v Brně se již stává pravidlem elektronická podoba všech inventářů. Ovšem s rostoucí šíří jejich obsahu jde ruku v ruce i složitý výběr materiálu, který si při nákladných cestách žádá svůj velice pečlivý výběr. Ten je ale strohostí jednotlivých inventárních hesel poměrně obtížný.

Ovšem tyto skutečnosti nemění nic na důležitosti obou fondů pro problematiku arizace. Fond gestapa se svými vyšetřovacími spisy na konkrétní jméno se může mnohdy paradoxně stát zdrojem jediných životopisných informací o konkrétní osobě, případně zdrojem její pro dochování její jediné obrazové podoby. Ač tedy mnohdy formou dobře známých speciálních snímků. Přesto se v mnohých případech mohla dochovat fotka osobní povahy (př. Majitele jednoho z olomouckých hostinců Jakoba Tyrase)¹⁵⁴. Ve výjimečných případech doslova celá alba. Jako v případě olomoucké židovky Gisely Czuczkové.¹⁵⁵ Je třeba mít ale na paměti, že některé ze spisů mohou být zavedeny čistě jen na konkrétní jméno z nejrůznějších příčin a nemusejí obsahovat žádné další informace. Na stranu druhou mohou některé ve své podstatě obsahovat informace naprosto stěžejní, které badateli svým obsahem osvětlí řadu bílých míst v problematice dotyčné osoby, její rodiny, ale v některých případech i jejího podniku a jeho arizace.

Příkladem za všechny může být smutný osud Otty Zweiga¹⁵⁶, syna jednoho z olomouckých sladovníků.¹⁵⁷ Nebo Hanse Mayera, v té době již majitele olomoucké továrny na zpracování kůží, Leopold Mayer.¹⁵⁸ Z jeho spisu se dovídáme o snahách jeho manželky vymoci si jeho propuštění z Buchenwaldu, kam byl uvězněn po akci Albrecht der Erste. Anna Mayer se marně oháněla skutečností, že mají přislíbena víza do Uruguaye. Nepomohly ani odkazy na oddanou službu Hanse Mayera v rakouské armádě za první světová války.

¹⁵⁴MZA Brno, fond Gestapo Brno, kt. 206, sign. 100-206-15.

¹⁵⁵MZA Brno, fond Gestapo Brno, kt. 371, sign. 100-371-1 a 2. Velice zajímavý případ z hlediska popření otcovství jejího manžela Felixe, olomouckého obchodníka. Felix posléze zahynul. Gisela s dcerou válku přežily.

¹⁵⁶MZA Brno, fond Gestapo Brno, kt. 265, sign. 100-265-23.

¹⁵⁷ Nastínění osudu rodiny Zweig viz dále.

¹⁵⁸MZA Brno, fond Gestapo Brno, kt. 89, sign. 100-89-26.

Hans se již nikdy z koncentračního tábora na svobodu nedostal a Anna zemřela jen několik málo týdnů před koncem války. Zajímavý je též případ Johanny Niegratschky, německé ženy, která byla manželkou Wilhelma Fromowitze, jednoho z bratrů, kteří společně s otcem Leopoldem vlastnili v Olomouci mlýn. Wilhelm posléze ilegálně uprchl během prvních měsíců z protektorátu přes Dunaj, černé moře do Palestiny a Johanna byla vyšetřována na gestapo pro styky s Wilhelmem.¹⁵⁹

Vrátíme-li se do fondů MZA v Brně, konkrétně Fondu ŘP Brno se stává jedním ze zdrojů nejpovolanějších. Úřad říšského protektora, jakožto stěžejní orgán v arizačním procesu velkých podniků obsahuje poměrně značné množství materiálu k arizaci celé Moravy. Jak již jeho název totiž napovídá, byl pobočnou služebnou pražské centrály, ostatně jako brněnského gestapo. Ač tedy můžeme mluvit o poměrně velkém množství „arizačních materiál“ je třeba pamatovat na jejich značnou torzovitost. Z toho důvodu tak některé z pramenů nemohou prozatím, nebo alespoň sami o sobě, sloužit jako využitelný zdroj. Jeho součástí jsou i různé zprávy oberlandrátů s jejich tabulkami, výkazy a podobně, které mohou mít značnou vypovídající hodnotu, mnohdy i jedinou, která se pro obvod daného oberlandráta dostala. Tato praxe se mnohdy odvozuje od míry dochování fondů jednotlivých oberlandrátů.

Nutno podotknout, že je značným štěstím a poměrně velkou raritou, že se ten olomoucký dochoval ve stávajícím rozsahu.¹⁶⁰ Především z hlediska arizace. Neboť z 19 kartonů, které fond olomouckého vrchního zemského rady obsahuje, se nejméně čtyři vztahují přímo k arizaci. Konkrétně k tzv. oddělení WII („Wirtschaftsabteilung“) neboli hospodářskému oddělení. V menší nebo větší míře však rezonuje expropriační tematika v šesti z nich. Obsahují celou řadu seznamů nejen podniků, ale i základních ekonomických ukazatelů o nich, jména jejich správců k věrné ruce a podobně. Případně arizační žádosti a mnohé další materiály. Ty však opět nenesou punc nějakého schematického řazení a nemůžeme tak mluvit o ucelených spisech. Až na jeden, nacházející se v kartonu č. 13 a vztahující se k velkoobchodu ovocem Sigmunda Natzlera. Spis, který jako jediný neskončil v pražském národním archivu ve fondu „Arizační spisy“ (AS), který vznikl na troskách okupačních ústavů, Vystěhovaleckého fondu a Majetkového úřadu.

¹⁵⁹MZA Brno, fond Gestapo Brno, kt. 108, sign. 100-108-9.; Mailová korespondence s Evou Grossmann (30. 8. 2015). dcera Wilhelma a Johanny. Složitost celého případu opět umocňuje fakt, že Johannin bratr byl nejspíš vášnivým stoupencem režimu.

¹⁶⁰ Uveďme příklad na porovnání. Ve zhruba stejně velkém městě Pardubicích se takřka archiv oberlandráta nedochoval. Čítá sedm kartonů, ve kterých na pár drobných zmínek arizační téma vůbec nerezonuje. Lépe na tom ostatně není ani torzo dochovaného materiálu oberlandráta Hradec Králové.

Vraťme se ale ještě do olomoucké pobočky Zemského archivu v Opavě (ZA Opava), kde výčet fondů nekončí s fondem oberlandráta, nýbrž teprve začíná. Nedílnou součástí každé problematiky hospodářských subjektů, jsou-li protokolovány, je tzv. firemní rejstřík u krajského soudu (KS). Tyto materiály až na výjimky bohužel neobsahují hlubší informace, mnohdy téměř žádné, ale přesto zůstává ve své podstatě mnohdy jediným uceleným zdrojem základních informací o podniku. Byť tedy bez hlubších rozborů, ekonomických ukazatelů, informací o jeho majitelích a podobně. Praxe se samozřejmě značně liší. Z hlediska arizační problematiky je třeba u tohoto druhu fondu konstatovat jeden z dílčích problémů. Ten spočívá ve skutečnosti, že některé ze spisů k jednotlivým podnikům se dochovaly již jen pod jmény pozdějších arizátorů. Takovou praxi můžeme konkrétně zaznamenat například u firem Ed. Knöpfelmacher, jejíž spis je veden na jméno pozdějšího arizátora Ludwiga Köhlera¹⁶¹ nebo firemní spis továrny na plnicí pera Heinricha Geschmaie, jehož následným arizačním majitelem byl rakouský nacist a Josef Pühringer.¹⁶² Nemá-li badatel ponětí o dotyčném arizátorovi, má jen pramalou šanci, že dotyčné spisy se mu podaří dohledat. Ovšem i za takové konstelace není zcela jisté, že spis bude natolik kompletní, aby se v něm dala dohledat byť jen jediná informace o původním majiteli. Dalším badatelským úskalím budiž poválečná změna jmen některých z židovských rodin, která se mohla následně promítnout i do značení firemního spisu. Vzorovým příkladem pro Olomouc budiž případ olomouckých velkoobchodníků kůží, do jejichž osudů také významně zasáhla okupace a holocaust¹⁶³, bratří Deutschových. Po válce vedených již jako Derkových¹⁶⁴, pod jejichž změněným jménem je také spis krajského soudu veden. Zmínit musíme i fakt, že následkem arizace nemusel být přejmenován dosavadní firemní spis podle jména majitele, ale mohl být založen spis nový. V takovém případě existují k jednomu podniku spisy dva. Jestliže jsme zmínili bratry Deutsche (Derky) můžeme konstatovat, že tento případ platil i pro ně. Firma vídeňského arizátora příslušníka NSDAP Alofnse¹⁶⁵

¹⁶¹ZA Opava, pobočka Olomouc, KS Olomouc, kt. 196, sign. A X 8, i.č. 3754.

¹⁶²ZA Opava, pobočka Olomouc, KS Olomouc, kt. 189, sign. A IX 144, i.č. 3548.

¹⁶³ Bruno Deutsch jakožto manžel árijky mohl zůstat v Olomouci. V některých poválečných výpovědích dokonce vedený jako důvěrník olomouckého gestapa. Což ale mohlo být dost dobře zapříčiněno skutečností, že byl válečným předsedou olomoucké židovské náboženské obce a z tohoto titulu musel udržovat s úřednou gestapa nejen písemný styk, nýbrž i osobní. Jeho bratr Jindřich (též Hans Heinrich) Deutsch skončil s manželkou Herthou (roz. Munk) i dvěma dcerami, Marianne a Anneliese (1924), v koncentračním táboře, odkud se Anneliese již nevrátila.

¹⁶⁴ZA Opava, pobočka Olomouc, KS Olomouc, kt. 120, sign. A II 288, i.č. 2084.

¹⁶⁵ZA Opava, pobočka Olomouc, KS Olomouc, kt. 182, sign. A VIII 146, i.č. 3347.

Zmínku si zaslouží i fond Obchodní a živnostenské komory v Olomouci (OŽK Olomouc). Paradoxem heuristického výzkumu k této práci zůstává fakt, že ač v ní byl výzkumem stráven jeden z nejdelších časových intervalů, v samotné práci její pramenný materiál prakticky vůbec nerezonuje. K samotnému arizačnímu procesu se v rozsáhlém inventáři fondu nacházejí čtyři inventární jednotky (karty 2108–2110) ovšem s nevalnou vypovídací hodnotou. Což nás staví před problém řady torzovitě dochovaného materiálu, navíc často jen strohé úřední provenience. V takovém případě, kdy se prameny, o již tak malé vypovídací hodnotě, jen letmo dotýkají toho, co skutečně za danou problematikou stojí (v našem případě například arizační odprodeje), a my nemáme možnost konfrontace s výkladem pamětníků nebo dobových výpovědí svědků a pramenů osobní povahy, je následně značně složité docházet k platným závěrům.

Badatelským problémem fondu OŽK je také fakt, že při své ohromné šíři neobsahuje závěrečné jmenné nebo místní rejstříky, které neumožňují rychlejší vyhledávání. Přesto rozhodně OŽK Olomouc patří a bude patřit ke stěžejním informačním zdrojům pro poznání židovského podnikatelské komunity města.

Nepopiratelnou důležitost má i další z fondů pobočky opavského zemského archivu, Finanční prokuratura (FP), jejímž obsahem je mimo jiné i soubor 14 kartonů písemností s restitučními poválečnými snahami stovek lidí, židovské přeživší nevyjímaje. Bohužel je třeba konstatovat smutný fakt, že řada restitučních spisů vedená na jména olomouckých židovských podnikatelů není na svém místě. Ač by dle lístkového katalogu fondu měly existovat. Jaký je jejich osud lze jen stěží odhadovat. Vzhledem k náhodnému nálezu jednoho z nich v materiálech „*Ústředního národního výboru v Olomouci*“ (ÚNV), se můžeme domnívat, že i zbylé z kartonů mohl postihnout podobný osud a čekají jen na své objevení ve fondech okresního olomouckého archivu.

Nacházíme-li se stále na půdě pobočky opavského zemského archivu v Olomouci je potřeba zmínit fond „*Mimořádného lidového soudu v Olomouci*“, který ať již sám o sobě, či v součinnosti s materiály jiné archivní provenience může tvořit, i přes svoji interpretační obtížnost, jeden ze stěžejních zdrojů pro poznání „zákulí“ města a jeho hlavních aktérů, či jen každodennosti své doby.

K tomu posloužily výpovědi některých ze zatčených příslušníků olomouckého gestapa, nejčastěji Julia Wilkeho a Kurta Raunera, kteří oba jakožto jedni z mála, kteří při služebně vydrželi po celou válku, mohli podávat nejucelenější informace. Samozřejmě často s ohledem zabránit zbytečně svému očernění. Bohužel musíme konstatovat, že většina z činovníků německé tajné státní policie nebyla nikdy dopadena.

Podíváme-li se na druhý z olomouckých archivů, Státní okresní archiv v Olomouci, musíme konstatovat, že i zde se objevuje větší množství těch fondů, které by měl každý z řešitelů arizační problematiky navštívit. K počátkům protektorátu jsou to především kartony 97—101 a 425—426 z fondu „*Archiv města Olomouce*“ (AMO) s přihláškami pozemkového a provozního majetku, které tak zájemci dávají na výběr jednu z nejucelenějších sbírek archivního materiálu k židovské hospodářské tematice. I když je nutno podotknout, že nepříliš informačně pestrou. Odlišná situace panuje při studiu fondů „*Ústředního národního výboru*“ (ÚNV) a „*Jednotného národního výboru*“ (JNV). Ač na první zamyšlení může odrazovat jejich poválečný vznik, opak je pravdou. Byť často důvod, s kterým se zde setkáváme s židovskou tematikou, není radostný. Jedná se o přihlášky válečných škod, v jejichž rámci se samozřejmě řeší i úmrtí za války a podobně. V případech dalších jsou to firmy pod národní správou, jejichž váleční majitelé, často přímo arizátoři uprchli, nacházeli se v internačních táborech, nebo byli odsunuti či odsouzeni.

Jestliže jsme v souvislosti s MZA v Brně mluvili o digitalizovaných inventářích, je do jisté míry NA v Praze poměrně napřed. Neboť některé z fondů dostaly již svou digitalizovanou podobu. Mezi nimi i fond „*Státního tajemníka u říšského protektora*“ a „*Německé státní ministerstvo*“. Především prvně jmenovaný, jako správní nástupce Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě v sobě skrývá několik odkazů i na samotné město Olomouc. Výhodou je fulltextové vyhledávání. Zmiňovaný předchůdce „*Státního tajemníka u ŘP*“, samotný fond „*Úřad říšského protektora 1939-1945*“ je svým obsahem poměrně značně podobný svojí moravské pobočce. Neoddiskutovatelně nejdůležitější bodem celého výzkumu jsou již zmíněné „*Arizační spisy*“, jakožto fond, který obsahuje více jak 5 700 záznamů, podle norimberských zákonů, židovských firem. K samotné Olomouci se zde objevuje aktový materiál většího či menšího rozsahu ke zhruba třem stovkám z nich. Avšak o relativnosti obsahu fondu svědčí fakt, že pro Pardubice, kde židovská komunita se svoji vlastní synagogou nebyla taktéž vůbec zanedbatelná, se v Arizačních spisech dochovalo pouze 14 pardubických firem.

Z dalších částečně probádaných fondů můžeme uvést fond „*Ministerstvo vnitra*“, „*Ministerstvo průmyslu obchodu a živnosti*“, „*Ministerstvo sociální péče Londýn*“ a jiné.

Ve značném přínosu nelze opomenout ani jednotlivé fondy bank uložené v Národní bance, a které by měly být hodnoceny z hlediska hospodářsky profilovaného tématu obzvlášť kladně. V rámci například úvěrových spisů k jednotlivým firmám se můžeme o dotyčném podniku dozvědět řadu cenných informací od spřátelených podnikatelských subjektů z okruhu majitelů firem, kterým měl být poskytnut úvěr. Z hlediska samotné arizace jsou nejdůležitějšími fondy *Česká eskomptní banka* a „*Česká banka Union*“, ale kvalitním informačním zdrojem mohou být i další fondy bank jako „*Živnostenská banka*“, „*Pražská úvěrní banka*“ nebo „*Banka československých legií*“. Značně cenným informačním zdrojem mohou pak být osobní spisy. Ty jsou však vedeny pouze na bankovní úředníky a k jejich odhalení je potřeba již předem o dotyčné osobě vědět. Neexistuje totiž žádný pro veřejnost dostupný inventář. Jejich obsahová stránka se liší, případ od případu, ale většinou přináší postřehy osobní povahy, hodnocení nadřízených nebo spolupracovníků, jakož i osobní dopisy dotyčných.

Jako poslední je třeba vyzdvihnout ze stěžejní pramenné základny Archiv bezpečnostních složek v Praze. Spolupráce tímto druhem archivu ovšem spočívá na žádostech o lustrace. Ty trvají v návaznosti na náročnost žádosti. Nejčastěji kolem jednoho měsíce. Ve fondech ABS je mít třeba opět na paměti častou relativnost dohledaných materiálů vedenými úředními státní bezpečnosti a jinými institucemi ve větší či menší míře spjatými s blížící se totalitní ideologií. Jako například fond MLS v Olomouci tak mohou být značně dobově zabarvené. To samozřejmě sebou vedle naznačených pozitiv přináší i zásadní obtíže. Takovéto osoby totiž z logiky věci toužily po tom, aby z jejich činnosti byla odhalena jen co nejmenší podstata. Řada z nich se snažila svoji činnost bagatelizovat. Ba i krýt své spolupracovníky, jejichž odhalení by mohlo vést spirálu dalších svědectví, která by ve výsledku dotyčnému mohla jen uškodit. Ostatně řada z nich měla více než prověřené zkušenosti ze svého působení u tajné policie. Tudíž více než k objasňování docházelo k mlžení a znejasňování vyšetřované problematiky, jakož i shazování viny ze sebe sama s pocitem, že dotyčný vykonával pouze příslušné rozkazy shora, proti kterým nebyl sto nikterak zasáhnout. Celé věci nenahrával ani fakt značné neznalosti vyšetřovaného problému z řad jeho vyšetřovatelů, ale v řadě případů i jejich malá snaha o to daný problém více rozkrýt a pochopit, čehož odsouzení samozřejmě náležitě využívali.

V řadě případů je tedy téměř nemožné z těchto kousků útržkovitých svědectví sestavit nějaký ucelený obraz, „na jehož základě by mohlo další šetření koncepčně pokračovat.“ Řada otázek tak zůstala nezodpovězena, a na jejich odpověď čekáme dodnes.¹⁶⁶

Taktéž bylo přikročeno k hledání pamětníků olomoucké židovské komunity v zahraničí přes konzuláty či veřejnoprávní média v řadě zemí po celém světě (*Izrael, USA, Austrálie, Nový Zéland, Kuba, Argentina, Brazílie, Anglie, Německo, Rakousko, Švýcarsko, Švédsko atd.*, jakož i další kompetentní lidi, instituce či veřejnoprávní média). Nutno podotknout, že i přes úspěch v několika případech se ani v nejmenším nejedná o přímou úměru mezi vynaloženým časem a konečným výsledkem. Často sami pamětníci nejen, že byli v této době mladí na to, aby se zajímali o hospodářskou stránku života svých rodičů, ale dokonce i dnešní povědomost jich samých o šíři hospodářských aktivit jejich rodičů či dalších předků je minimální a často až nulová.

V některých případech by samozřejmě mohly být významným zdrojem poznání, včetně arizační problematiky, i firemní fondy jednotlivých významnějších židovských podniků. Ty se nám ovšem, odmyslíme-li již zpracovávané sladovnické podniky, nedochovaly. Pokud přeci jen existují, jako v případě koželužny Leopold Mayer, je intenzita jejich dochování značně nízká. Fond podniku Leopold Mayer uložený ve Státním okresním archivu v Olomouci se skládá z pouhých tří kartonů, které obsahují v převážné většině různé daňové záležitosti, polohopisné plány, či děkovnou a pozdravnou korespondenci se správními úřady. Jen značně minimální a útržkovitá část aktového materiálu by byla do jisté míry využitelná pro danou problematiku. Konkrétně několik málo poválečných zmínek o úspěšném restitučním řízení o navrácení firmy do rukou původních majitelů, jehož úspěšný konec v roce 1947 ale byl za několik málo měsíců výrazně narušen překotnými politickými událostmi a nástupem komunistické garnitury k moci.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Srov. Krejčová, Helena – Krejča, Otomar, L.: *Jindřich Baudisch a konfiskace uměleckých děl v protektorátu*. Nakl. Tilia, Praha 2007, s. 149.

¹⁶⁷ SOkA v Olomouci, *fond Mayer Leopold, továrna na zpracování koží, Olomouc (1921-1949)*.

Nedílnou součástí studia dějin moderní historie je v mnoha ohledech i regionální dobový tisk. Vztáhneme-li ho však k námi zkoumané problematice, musíme konstatovat, že i přes prostudování takřka všech místních regionálních periodik¹⁶⁸ v závislosti na dochování jednotlivých ročníků, nemůže být tohoto média využito k nějaké hlubší sondě, neboť množství dohledaných informací nijak výrazně nepřekračuje standardní rámec našich vědomostí. Jeho součástí jsou především různá nařízení a vyhlášky. Dobová periodika tak mohou v našem případě sloužit především jako komplementární pramen. Například názorně ukazující radikalizaci české společnosti v pomnichovském Československu.

Nastíněná náročnost heuristická, kterou navíc stěžuje značná torzovitost dochovaného pramenného materiálu, jde samozřejmě ruku v ruce i s náročností finanční, která z návštěv jednotlivých archivů vyplývá, a kterou nese na bedrech sám student. Navíc arizace židovského majetku na regionální bázi je téma, které v české odborné historické obci nebylo, vyjma kratších případových nebo obecnějších studií, téměř vůbec zpracováno a po desítky let naprosto opomíjeno. Pravděpodobně z důvodu jeho značné náročnosti. O čemž může svědčit i fakt, že na obecné bázi, podchycující základní fungování arizačního procesu, pracovala vždy skupina několika odborníků (*pod vedením D. Jančíka a E. Kubů*), nikoliv samotní jednotlivci. Přesto můžeme pro Olomouc najít několik výhod, které z ní dělají město příhodné pro zpracování daného tématu. Odhlédneme-li od samotné nutnosti, aby existovala ve městě hospodářsky silná komunita lidí, a zaměříme se na problémy heuristické, tak je to především výhodná poloha základních archivů s širokým a příhodným spektrem fondů pro práci využitelných. Neboť z hlediska rozvrstvení jednotlivých archivů v součinnosti se stupněm relevantnosti a dochovatelnosti fondů v nich obsažených, není pro některé oblasti takřka možné podobné téma zpracovat.

¹⁶⁸Našinec (1938-1941), Osvobozený našinec pro roky (1945), Moravský deník (1938-1941), Moravský večerník (1938-1942, 1945), Moravská orlice (1938-1942), Moravská Orlice večerní (1938-1941), Hlas lidu (1938-1941, 1945), Pozor 1938. Časopis Pozor již po roce 1938 nevycházela. Případně německy psané Mährisches Taagblatt (1938-1940), některé z ročníků těchto novin v době trvání první republiky byly shlednuty za účelem zisku reklamních obrazů a sloganů jednotlivých židovských firem. Samotný deník vycházel pod patronací židovské tiskařské rodiny Groáků. Poslední majitel novin a tiskárny Hugo Groák (1881) zahynul v Terezíně.

2 Židé v Olomouci od druhé poloviny 19. století

Historie židovského osídlení města Olomouc spadá již do raného středověku a patří k těm nejstarším na našem území.¹⁶⁹ Ovšem v polovině 15. století byl židům zakázán pobyt ve městě a téměř čtyři sta let¹⁷⁰ (1454-1848) od vypovězení židů z královských měst tehdejší českým králem Ladislavem Pohrobkem¹⁷¹, mělo židovské obyvatelstvo zakázáno trvale pobývat na území Olomouce. Proto židé žili v okolních městech a obcích, jako Prostějov, Přerov, Lipník nad Bečvou, Loštice, Mohelnice, Úsov, Tovačov aj.).¹⁷² Řada z nich přišla ovšem i z jiných zemí monarchie, „nejvíce z Uher (70), Čech (46), Rakous (25), Haliče (22).¹⁷³ Po revoluci 1848 a zrušení familiantského zákona¹⁷⁴, ghatt a možností usadit se mimo zdi ghetta, se situace změnila a do Olomouce začal pozvolný přísun židovských rodin ze zmíněných okolních měst. S počátkem 60. let jeho intenzita ještě narostla. Právě v tomto období mohli židé nabývat ve městě nemovitosti (1860).¹⁷⁵ Od roku 1867, kdy došlo k plnému legislativnímu zrovnoprávnění s většinovým obyvatelstvem, se počet židovského obyvatelstva ve městě neustále zvětšuje.¹⁷⁶

¹⁶⁹Motyčka, Lukáš – Opletalová, Veronika (eds.): *Literární procházky německou Olomoucí. UP Olomouc, Olomouc 2012, s. 87.* Původní centrum jejich osídlení spadalo do prostor dnešní univerzitní ulice a areálu konviktu, vystavěného na místě původní židovské synagogy, a kde se dodnes nachází tzv. Židovská branka.

¹⁷⁰ Existovaly sice i některé výjimky, ale jak dodává Zdeněk Kašpar ze Státního okresního archivu v Olomouci i přes některé z těchto výjimečných případů platila praxe taková, že ve většině byl židům pobyt ve městě zakázán. Viz *Mailová korespondence se Zdeňkem Kašparem (5. 2. 2016).*

¹⁷¹ Pod vlivem kázání františkánského mnicha Jana Kapistrána, který byl do českého království vyslán tehdejší papežem Mikulášem V., aby obracel husity na katolictví. Viz. *Jezdinská, Karolína: Hospodářská a politická aktivita židovské komunity v Olomouci. FF UP Olomouc 1994, s. 8., Chajejnu (Náš život): List Židovské obce Olomouc. r. I., č. 2, s. 6.*

¹⁷²Klenovský, Jaroslav – Papoušek, Miroslav: *Židovská obec v Olomouci. Historie, osobnosti, památky. Židovská obec, Olomouc 1998, s. 3.* (Dále jen Klenovský, J. – Papoušek, M.: *Židovská obec v Olomouci*)

¹⁷³Košťálková, Veronika – Nesládková, L.: *Olomoucká židovská komunita v éře modernizace do konce trvání rakouské monarchie. In: Židé a Morava. Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 14. listopadu 2007, XIV, 2008, s. 70.* (Dále jen: Košťálková, V. – Nesládková, L.: *Olomoucká židovská komunita*). Údaje autorce poskytlo studium sčítacích operátů z roku 1880.

¹⁷⁴ Ten stanovoval maximální počet židovských rodin, který se mohl v dané lokalitě usadit.

¹⁷⁵Klenovský, J. – Papoušek, M.: *Židovská obec v Olomouci. s. 28.*

¹⁷⁶ S přiznáním všech občanských práv židům zmizely i protimigrační předpisy do té doby proti nim namířené. Tím se mohli začít židé volně pohybovat a využívají toho k odchodu do prosperujících nebo rozvíjejících se center monarchie.

Výstižně ukazuje počet židovských obyvatel města v roce 1857 (72) a dva roky po tzv. prosincové ústavě vydané v roce 1867 již 747, což bylo celých 5 % všech obyvatel Olomouce. Jak autorky článku také výstižně glosují o důležitosti sčítacích operátů, které potvrzují rozmach židovské komunity ve městě od několika málo jedinců v roce 1857, „přes několik desítek v roce 1869, k 226 ekonomicky aktivním osobám, nejen mužům, ale i ženám (často vdovám) – v roce 1880“. Viz. *Košťálková, Veronika – Nesládková, L.: Olomoucká židovská komunita. s. 61-62, 64, 67.*

Většina z nich využila rozvoje města spojeného s postupným pádem hradeb k započetí svých podnikatelských aktivit. Další se stěhovali jen v rámci města, z jeho okrajových částí do křesťanského centra města.¹⁷⁷ Řada z nich zaznamenává rychlý vzestup a buduje si v obcích sousedících s městem svoje první podniky.¹⁷⁸ Továrny nejčastěji vznikaly v takových lokalitách, které byly příhodné pro napojení železniční vlečky, jako Hodolany, Pavlovičky, Hejčín a Bělidla. Důvody pro jejich vznik na podobných místech byly prostorové, a finanční důvody, jelikož pozemky byly větší a levnější.¹⁷⁹

Velké židovské osídlení však zaznamenalo i samotné centrum města Olomouc. V roce 1857 v něm žilo 50 % a koncem 60. let již 72 % všech Olomouckých židů.¹⁸⁰ Jako tu ve středověku existovalo v prostorách konviktu židovské ghetto, staly se nyní uličky přilehlé k Hornímu náměstí nebo v jeho blízkém okolí, jakož i obě olomoucká náměstí samotná, místy nově vznikajících židovských obchodů, krejčovských dílen nebo kanceláří speditérských firem, komisionářství či firem, jejichž závody sídlily v okolí města, blíže železnici. Především je řeč o Anglické a Denisově ulici (dnešní Ostružnická¹⁸¹ a Denisova ulice¹⁸²).

Mezi roky 1857–1880 můžeme tedy zaznamenat největší nárůst počtu židovských obyvatel města (ze 72 na 1 254 lidí). Již v roce 1880 navíc třetina všech židů žijících ve městě působila v různých oblastech hospodářského života (z 1 248 židovských obyvatel 444, 341 mužů a 103 žen). Na přelomu 19. a 20. století vrcholil příliv židovského kapitálu do města a Olomouc se tak stává jedním z center židovského osídlení v prostorách Moravy, společně s Brnem, Uherských Hradištěm nebo Jihlavou. V roce 1900 v Olomouci sídlilo již 1 676 osob židovského vyznání, což představovalo 7,7 % všech obyvatel města.¹⁸³ Poté se ovšem na dvě desetiletí jejich pozitivní vývoj zastavil, aby se opět začal navyšovat po vzniku Československé republiky v důsledku vytvoření Velké Olomouce (1919).¹⁸⁴

¹⁷⁷ Košťálková, Veronika – Nesládková, L.: *Olomoucká židovská komunita*, s. 62.

¹⁷⁸ První továrny ve městě vznikají již na přelomu 40. a 50. let. Viz. Košťálková, V. – Nesládková, L.: *Olomoucká židovská komunita*, s. 64.

¹⁷⁹ Schulz, Jindřich eds.: *Dějiny Olomouce 2*, s. 5.

¹⁸⁰ Jezdinská, Karolína: *Hospodářská a politická aktivita židovské komunity v Olomouci*. FF UP Olomouc 1994, s. 24.

¹⁸¹ Anglická ulice též v letech 1918-1939, poté 1940-1945 Ostružnická, 1945-1951 opět Anglická, 1951-dosud Ostružnická (ulice nesla tento název i v letech 1841-1907. Viz. Tichák, Milan: *Lexikon olomouckých ulic*. Nakl. Burian a Tichák, Olomouc 2009, s. 107.

¹⁸² V letech 1876-1918 tzv. Eliščina třída, v době první a druhé republiky Denisova ulice. Po vzniku protektorátu třída Hanse Knirsche. Po konec války až dosud opět jako ulice Denisova. *Tamtéž*, s. 49.

¹⁸³ *Tamtéž*, s. 50.

¹⁸⁴ Košťálková, V. – Nesládková, L.: *Olomoucká židovská komunita*. s 70.

Ovšem již nikoliv s takovou intenzitou jako v posledních desetiletích 19. století. Přesto znamenala židovská komunita ve městě velmi početnou a silnou menšinu. Při posledním prvorepublikovém sčítání lidu v roce 1930 žilo v Olomouci 2198 Židů, což při celkovém počtu 66 440 obyvatel znamenalo průměr 3,3 %.¹⁸⁵

Nejtypičtějším odvětvím, kterým židovská olomoucká komunita vynikla, bylo sladovnictví. Dalo by se říci, že v Olomouci a jeho blízkém okolí měli židé de facto monopol na provozování sladovnického odvětví.¹⁸⁶ Právě z něho pochází také nejznámější židovské rodiny, jakými byly například Brachové, Briessové, Zweigové, Mayové nebo Hamburgerové.¹⁸⁷ Těsně před okupací zbytku okleštěné Česko – Slovenské republiky se tak ve městě nacházelo 10 takřka bez výjimky¹⁸⁸ vysoce prosperujících sladoven, které se již zakrátko, stejně jako veškerý další majetek jejich vlastníků, měly stát předmětem zájmu nacistických okupantů. K olomouckým sladovnám je třeba dodat, že „vyráběly asi třetinu sladu určeného na export v ČSR“¹⁸⁹. Obecně tedy můžeme konstatovat, že převažujícím průmyslovým odvětvím v rámci olomoucké židovské komunity byl potravinářský průmysl.¹⁹⁰

Svoji nezanedbatelnou roli hrál ale i průmysl lihovarnický a obchod s lihovinami, který stavěl svoji produkci na zdejších ovoci.¹⁹¹ Ostatně jako i průmysl potravinářský. Mezi významné lihovarnické podniky v Olomouci patřily, například Alois Fleischmann's Witwe nebo Ed. Knöpflmacher a další. Z produkce ovoce, ale i jiných zemědělských plodin pak výrazně těžil komisionářský obchod. K tomu se zde začal rozvíjet i kožedělný průmysl.¹⁹² Dále bychom mohli jmenovat textilní a oděvní průmysl, který však byl ve stínu nedalekého Prostějova, kde toto odvětví rezonovalo podstatně více.

¹⁸⁵Maňák, Pavel: *Izraelský diplomat z Olomouce*. In: *Židé a Morava*. Sv. 18, 2012, s. 151.

¹⁸⁶Viktořík, Michael: *Fürstové Příběh rodiny Fürstů*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Olomouc: UP v Olomouci* 33, 2007, s. 151.

¹⁸⁷Viktořík, Michael: *Hospodářské aktivity olomoucké židovské komunity v letech 1848-1938 (Pokus o zhodnocení dosavadní historické práce a alternativy dalšího výzkumu)*. In: *Vlastivědný věstník moravský*. roč. 67, č. 1, 2015, s. 34-35. (Dále jen Viktořík, M.: *Hospodářské aktivity olomoucké židovské komunity v letech 19848-1938*). Prvním ve městě trvale usazeným židem byl původem prostějovský obchodník s obilím Leopold Hamburger, který se do Olomouce, jako celá řada dalších židů a celých mojžíšských rodin přistěhoval do Olomouce, kde jeho následovníci provozovali jednu z několika prosperujících sladoven. Viz. *Přínos Židů k rozvoji města Olomouce v letech 1848 až 1938*. Dostupné online: <<http://kehila-olomouc.cz/rs/historie/prinos/>> .[9. 9. 2015].

¹⁸⁸Sladovna Samise Groaga se od hospodářské krize nacházela v útlumu.

¹⁸⁹Schulz, Jindřich eds.: *Dějiny Olomouce* 2, s. 16.

¹⁹⁰Košťálková, V. – Nesládková, L.: *Olomoucká židovská komunita*, s. 70.

¹⁹¹To byl ostatně jev typický nejen pro Olomouc, nýbrž pro celou Moravu. Viz *Melotik, Zdeněk a kol.: Olomouc rabína Bertholda Oppenheima*, s. 10.

¹⁹²Batascha, Zwi: *Ve stopách naděje*, s. 26.

Dalo by se říci, že v Československu byl Prostějov hlavním centrem textilního průmyslu. V neposlední řadě to byl též obchod obilím, potravinami a dřevem. Jak ve svých pamětech píše Zwi Batscha, „*velice typickým pro olomouckou měšťanskou společnost židů byl vzestup židovských obchodů se smíšeným zbožím*“.

Ale jak dodávají autoři publikace „Velké dějiny Olomouce 2“, můžeme najít židovské zastoupení takřka v každé oblasti obchodu a podnikání, což mělo za následek „*znatelný průmyslově obchodní vzestup města*“¹⁹³. Nejvíce z olomouckých obchodníků působilo v oblasti živnostenského podnikání, čemuž budiž dokladem seznam téměř 300 židovských podniků, obchodů a živností, jejichž soupisy prvně vznikaly až teprve počátkem protektorátního období. Paradoxně nejprve z popudu české protektorátní správy. Další a podrobnější posléze z nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě z 21. června 1939 a následných prováděcích výnosů.¹⁹⁴

Olomoučtí zakladatelé obchodních sladoven měli takové „*postavení, že Eduard Hamburger a Wilhelm Briess stáli v čele Spolku rakouskýchsladovníků*“¹⁹⁵. V tom se angažoval taktéž Sigmund Zweig, jakožto pokladník celého spolku.¹⁹⁶ Tato organizace navíc sídlila v samotné Olomouci (v letech 1890–1900) a jeho kancléřem se stal další z významných olomouckých židovských podnikatelů a taktéž kancléř Obchodní a živnostenské komory v Olomouci (OŽK)¹⁹⁷ Max Hönic (obchodník s koloniálním zbožím a likéry).¹⁹⁸

¹⁹³Schulz, Jindřich eds.: *Dějiny Olomouce 2*, s. 51.

¹⁹⁴Viktořík, M.: *Hospodářské aktivity olomoucké židovské komunity v letech 1948-1938*. s. 37-38. *Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Oberlandrát Olomouce, kt. 10-14*. (Dále jen ZA Opava, pobočka Olomouc, fond OLR Olomouc). Seznamy provozního majetku z popudu české protektorátní správy z počátku okupace viz. *Státní okresní archiv v Olomouci (dále jen SOKA v Olomouci, fond Archiv města Olomouce 1920-1940 (dále jen AMO 1920-1940), kt. 99-101, 425-426*. Případně židovského pozemkového majetku: *SOKA v Olomouci, fond AMO 1920-1940, kt. 97-98*.

Pravděpodobně nejpodrobnější a nejhlubší seznam několika set firem a živností v rámci jednoho fondu lze také získat z fondu tzv. Arizačních spisů, který je uložen v Národním archivu v Praze.

¹⁹⁵Verein Österreicher Malzfabrikanten.

¹⁹⁶Sigmund byl otcem Otty Zweiga, který se posléze stal jeho sladařským následovníkem.

¹⁹⁷Zřízena v roce 1851 jako druhá na Moravě po městu Brnu. OŽK dohlížela na fungování a průběh živnostenského podnikání a na všechny další procesy s tím spojené. Měla právo vyšetřovat, trestat a odjímat živnostenská oprávnění v případech porušování stanovených pravidel a zákonů ve svém okrese. Byla podřízena též nově vzniklému Ministerstvu obchodu, živností a veřejných staveb (jak se při svém vzniku nazývalo). Viz. Schulz, Jindřich eds.: *Dějiny Olomouce 2*, s. 22; ZA Opava, pobočka Olomouc, OŽK Olomouc, úvod k inventáři fondu.

¹⁹⁸Viktořík, M.: *Osudy olomouckých sladoven*, s. 34.

Právě obchodní a živnostenská komora, jakož celá řada dalších hospodářských organizací či institucí, byla další oblastí, kde se logicky řada těchto zkušených a úspěšných podnikatelů angažovala.¹⁹⁹ Bratři Zweigovi (Ignatz a Sigmund) byli taktéž „*zakladateli a donátory mnoha židovských spolků, stipendií a nadací*“ a angažovali se v činnosti náboženské obce. Především to byl opět zmiňovaný Sigmund, který zasedal na počátku 20. století v jejím prezidiu.

Jak je patrné z předchozích řádků, šel sílicí hospodářský rozvoj židovské komunity města ruku v ruce s jejím postupným zapojováním do společenského a politického života. Navíc se většina z nich hlásila vlivem josefínských reforem k německé obcovací řeči a z toho plynulo i podporování zájmů německé radnice a německých kulturních aktivit. Od poloviny 80. let 19. století měla židovská komunita Olomouce pravidelné zastoupení v místní samosprávě.²⁰⁰ Řada z prvních úspěšných židovských podnikatelů tak začala působit i na pozicích obecních zastupitelů. Od sladovníka Eduarda Hamburgera (1884-1901), přes obchodníky Josefa Groáka (tiskař), velkoobchodníka obilím Jonase Fischera (1908-1918) po velkoobchodníka kůžemi Maxe Deutsche (1910-1913).²⁰¹ Friedrich Fischel byl v letech 1908–1918 dokonce členem městské rady.²⁰² Za první republiky to byl mimo jiné Rudolf Schulhof působící v něm od roku 1932. Případně jeho bratr Karel Schulhof.²⁰³ Oba byli také již od prvního desetiletí 20. století činní v místním průmyslu. Celkem se angažovali v chodu tří podnikatelských projektů. Pod svým jménem pak provozovali továrnu na provaznické zboží. Rodina Schulhofova byla sňatkově provázána s další významnou podnikatelskou rodinou města, sladovníky a obchodníky zemědělskými plodinami, Briessovými.²⁰⁴ Ostatně sňatková provázanost mezi jednotlivými rodinami byla značná.

Jak bylo řečeno, s koncem 19. století neustále stoupalo zapojení židů do celkového chodu města. To znamenalo i participaci na stále rostoucím spolkovém životě. Celospolečenský boom spolkové činnosti se nevyhnul ani olomoucké židovské komunitě.

¹⁹⁹Členy OŽK také byli mimo jiné i Eduard Hamburger (od roku 1873), velkoobchodník s obilím Jonas Fischer nebo další členové významných rodin jako byli Mayové, Briessové, Hellerové, jakož i výše zmiňovaný Sigmund Zweig, který v OŽK působil nepřetržitě od roku až 1879 do své smrti. V letech 1909–1910 byl dokonce jejím viceprezidentem. Z obou bratrů byl právě on ten aktivnější, který se více angažoval ve veřejném životě města i v různých oblastních či celostátních hospodářských organizacích. Viz *Tamtéž*, s. 109, 158, 177.

²⁰⁰ Např. jako členové olomouckého městského zastupitelstva.

²⁰¹ Klenovský, J. – Papoušek, M.: *Židovská obec v Olomouci*, s. 29-30.

²⁰² Košťálková, V. – Nesládková, L.: *Olomoucká židovská komunita*, s. 69.

²⁰³ Zemřel v Terezíně v roce 1943.

²⁰⁴ Přes manželku Hanse Briesse (1904-1973), Elsu (1906-1990). Spolu v roce 1939 emigrovali do Anglie. Viz *Mailová korespondence s Peterem Briessem ze dne 13. 11. 2015*, Briess, Peter: *The House, that save us*. London 2015, 189 s. Peter Briess je potomkem Hanse a Elsy Briessových.

Jedním z prvních takových spolků bylo olomoucké pohřební bratrstvo Chevra Kadiša vzniknuvší na počátku 60. let. Účelem založení pohřebního bratrstva bylo „*obstarání rituelních a jiných zařízení při úmrtí, obstarání pohřbů chudých a podpora jakož i ošetřování nemocných souvěrců*“.²⁰⁵ Především se ale tento spolek stal jistým předstupněm pozdější samotné židovské náboženské obce. Jeho prvním předsedou se stal sladovník Leopold Hamburger. Dlouho však samostatná židovská obec ve městě nemohla vzhledem k doznívajícím josefínským reformám vzniknout. To se podařilo až s novým zákonodárstvím na počátku 90. let, které tuto problematiku upravilo.²⁰⁶ V roce 1891 tak mohla vzniknout olomoucká židovská „Cultusgemeinde“ (náboženská obec).

V jejím čele stanul opět Eduard Hamburger. Byly přijaty oficiální stanovy obce a zvolen rabín. Tím se v roce 1892 stal Berthold Oppenheim, který se paradoxně stal nejen prvním, ale zároveň i posledním rabínem obce.²⁰⁷

Pomyslným symbolem prosperity olomoucké židovské náboženské obce se stala v letech 1895-1897 vystavěná, 38 metrů vysoká, monumentální synagoga v byzantsko-orientálním slohu na Terezkém (dnes Palachově) náměstí.²⁰⁸ Jejím autorem byl specialista na výstavbu synagog, přerovský rodák židovského původu Jakob Gartner (1861-1921). Mezi další synagogy s jeho architektonickým podpisem patří mimo jiné ty ve Vídni, Opavě, Kroměříži, Holešově, Debrecíně nebo Hlohovci.²⁰⁹ Hned v prvním dni německé okupace však olomouckou synagogu stihl hořký osud v podobě vypálení. Ten předznamenal i osud celé židovské obce ve městě. Dnes na jejím místě stojí parkoviště.

Mimo spolek náboženský vznikala ovšem od konce 19. století i spousta spolků sekulárních. Jejich zaměření bylo nejrůznějšího charakteru. Jedny z nejfrekventovanějších byly spolky dobročinné, charitativní, nadační, stipendijní.

²⁰⁵SOkA v Olomouci, fond AMO 1920-1940, kt. 106.

²⁰⁶ Do té doby byl pro olomoucké židy hlavním centrem Prostějov. Zde byly vedeny matriky a potvrzovány sňatky. Viz Melotík, Zdeněk a kol.: c. d., s. 14.

²⁰⁷ Melotík, Zdeněk a kol.: c. d., s. 14.

²⁰⁸ Košťálková, V. – Nesládková, L.: *Olomoucká židovská komunita* S. 66.

²⁰⁹ Klenovský, J. – Papoušek, M.: *Židovská obec v Olomouci*, s. 21. Více o synagoze: Klenovský, J. – Papoušek, M.: *Židovská obec v Olomouci*. s. 15-22.

Nutno podotknout, že většina z jeho synagog byla zničena. V Olomouci měl ovšem J. Gartner pobočku své vídeňské kanceláře a podílel se i na celé řadě obytných a veřejných budov ve městě. Významně tak ovlivnil jeho tvář na přelomu 19. a 20. století. Více viz.: Zatloukal, Pavel: *Příběhy z dlouhého století*, s. 399-406.

Opět u toho byli bratři Zweigovi, kteří byli „zakladateli a donátory mnoha židovských spolků, stipendií a nadací“.²¹⁰ Donátorkou spolkové činnosti byla též Sofie Zweigová. Oblibě se samozřejmě těšily i nejrůznější tělovýchovné spolky. Například v roce 1901 židovský tělocvičný spolek (Erster Olmützer jüdischer Turnverein)²¹¹, přejmenovaný v roce 1927 na již více známý „MAKABI“ (Makabi Hacair). Jeho náplní bylo mimo nejrůznější druhy sportů i společné setkávání, výlety, zpěv a přednášky z mnoha oborů.²¹²

To nám dokládá fakt, že řada podobných spolků ve skutečnosti plnila více funkcí, než ke kterým se oficiálně hlásila, například kulturní nebo národní. Mnohdy tyto spolky hrály větší roli než samotné strany. I politické spolky často „pěstovaly mnohem širší spektrum různých aktivit“.²¹³ V roce 1930 bylo ve městě až na 700 různých spolků, tudíž je zřejmé, že i v řadách židovské komunity jich muselo být značné množství a jejich výčet byl obsáhlý. Spolek MAKABI s jistotou obsahoval lyžařskou, tenisovou, atletickou a plaveckou sekci. Plavecká sekce spolku MAKABI využívala od 30. let nově zřízeného sokolského koupaliště, ve své době největšího na Moravě, o sto metrové délce plavecké dráhy.²¹⁴ V roce 1913 vznikl ve městě sionistický mládežnický svaz zvaný Modrobílí (Techelet Lavan nebo též Blau Weiss).²¹⁵ Ještě před rokem 1914 vznikla další ze sionistických mládežnických organizací Hashomer Hacair.²¹⁶ Všechny tyto městské židovské spolky se pak sdružovaly (y) kolem kulturně politického spolku Zion založeného v roce 1898.²¹⁷ Značnou šíři těchto spolků a různých dobročinných humanitních nadací udává fakt, že již k roku 1906 jich ve městě bylo 42.²¹⁸ Všechny tyto četné spolky dokládají bohatou účast místních židů ve společenském, kulturním a politickém životě města.²¹⁹

Postupem času se jeden z těchto spolků, Poale Zion, začíná prosazovat i v politice.

²¹⁰ Viktořík, M.: *Osudy olomouckých sladoven*, s. 177.

²¹¹ Více o prvních židovských spolcích viz *Chajejnu (Náš život): List Židovské obce Olomouc*. r. 7., č. 7-8, s. 5-8.

²¹² Dodnes se ve sbírkách archivu Židovského muzea v Praze dochovala dvě fotografická alba tohoto spolku. Konkrétně jeho lyžařské a tenisové sekce z přelomu 20. a 30. let. Bohužel ani jedno z alb neobsahuje popisky osob objevujících se na jednotlivých fotografiích.

²¹³ Schulz, Jindřich eds.: *Dějiny Olomouce 2*, s. 174.

²¹⁴ *Tamtéž*, s. 177.

²¹⁵ V jeho rámci se učila mimo jiné hebrejšтина, zemědělské práce, jakož i topografie Palestiny za účelem následné aliji (imigraci do Palestiny).

²¹⁶ Levicově orientovaná organizace

²¹⁷ Jedním z jeho členů byl i zakladatel pozdější největší židovské továrny města Saul Heikorn. Viz Bartoš, J. - Trapl, M. a kol.: *125 let MILO Olomouc a. s.: od založení k akciové společnosti. Milo Olomouc, Olomouc 1995*, s. 10.

²¹⁸ Klenovský, Jaroslav – Papoušek, Miroslav: *Židovská obec v Olomouci. Historie*, s. 7.

²¹⁹ *Tamtéž*, s. 4. Více viz Melotík, Zdeněk a kol.: *c. d.*, s. 31-32., případně paměti olomouckého rodáka Zwi Batschi: *Batscha, Zwi: Ve stopách naděje: vzpomínky olomouckého rodáka v Izraeli*. Nakl. Votobia, Olomouc 2002, 218 s.

V té se mohlo židovské obyvatelstvo samostatně, ve svých vlastních politických stranách, zúčastňovat až po roce 1918 v nově vzniklé Československé republice. Ty v Olomouci tvořily jednotnou kandidátní listinu. Za pár měsíců od prvních voleb se během roku 1919 začínají konstituovat i první židovské politické strany různého zaměření, ale ve volbách kandidují společně. Ve volebním seskupení s názvem Židovské strany. Vedle nich ale přeci jen kandidovala samostatně jedna židovská strana, židovská sociálně demokratická strana (Poale Sion)²²⁰. Židovské strany měly funkci jakéhosi jazýčku na vahách při volbě vedení Olomouce.²²¹

Z dochovaných kandidátních listin do výboru náboženské obce z roku 1936, které je možno plně prozkoumat ve fondu archivu města Olomouc, si můžeme udělat částečný vhled do rozvrstvení židovské podnikatelské vrstvy v Olomouci v jednotlivých stranách. Například pro stranu sionistickou můžeme na kandidátce najít Arthura Fischera, jehož otec Leopold vlastnil v Olomouci povoznictví a pískovnu. Povoznictví stálo za kasárnami a dnešním Vlastivědným muzeem. Dále Leonharda Beera, majitele krejčovství v centru města. Či velkoobchodníka obilím Benjamina Lauera. Na kandidátce strany též můžeme najít advokáta Petra Mayera, který se jako jediný ze tří synů majitele továrny na zpracování kůží Leopolda Mayera nestal otcovým následovníkem v továrně. Podle autorů publikace „Olomouc rabína Bertolda Oppenheima“ se během trvání Československé republiky udržovalo mezi olomouckými židy přibližně konstantní procento stoupenců sionistických myšlenek. V letech 1919-1930 se číslo počtu těchto lidí pohybovalo v rozsahu od 800 do 900 stoupenců. Důvod tohoto poměrně vysokého čísla je dán tím, že se k němu často hlásili i lidé oficiálně zařazení k české nebo německé národnosti.²²²

Na kandidátní listině nepolitické strany náboženské můžeme najít sladovníka Julia Hirsche, velkoobchodníka s pohonnými hmotami a oleji Oskara Schnitzlera, majitele textilní továrny „Moric Haas“ Viktora Mayera, později do Palestiny emigrujícího velkoobchodníka smíšeným zbožím Ernsta Siegla, případně stavitele Maxe Donatha. Zajímavá jména přinášejí i složení Židovské hospodářské strany (tzv. Wirtschaftspartei).

²²⁰ Oficiální název zněl Spojené strany socialistické Paole Zion. Postupně se toto politické uskupení začalo stále více přibližovat komunismu, proto došlo k pozastavení její činnosti. Viz Melotík, Zdeněk a kol.: *Olomouc rabína Bertholda Oppenheima*, s. 29-30.

²²¹ Trapl, Miloš: *Transformace politických stran v Olomouci do nového státu po říjnu 1918*. In: *Střední Morava, 2010*. s. 9-12.

²²² Melotík, Zdeněk a kol.: *c. d.*, s. 22.

Na její kandidátce najdeme olomoucké sladovníky Roberta Bracha, Waltera Fürsta a Emo Groaga, litovelského továrníka Leopolda Grätzera nebo obchodníky kůží Hermanna Konstandta či Hanse Heinricha Deutsche.²²³ V rámci politického uskupení nazvaného Svaz Čechů-Židů v Československé republice působili například majitel autoservisu a obchodu s motoristickým zbožím Berthold Redlich, majitel továrny na plnicí pera Jindřich Geschmair či jeden z majitelů továrny na konfekční dětské prádlo a zástěry Leopold Roubíček.²²⁴

Ohlédneme-li se za intenzitou vyznání olomouckých židů, musíme konstatovat, že ve své většině nebyla příliš velká. Olomoucká židovská komunita byla ve vysoké míře asimilovaná, bez ortodoxních prvků, jak se dozvídáme například i z řady výpovědí pamětníků. Jedna z nich, Edita Šťastná říká, že „*ortodoxních, kteří by úplně všechno dodržovali, v Olomouci moc nebylo*“.²²⁵ Z náboženského hlediska se tedy zcela určitě jednalo o liberální komunitu. Ostatně i vnuk majitele olomoucké továrny na zpracování kůží dodává, že především od druhé generace²²⁶, zakladatelů olomouckých živností, továren a obchodů začíná sekularizace židovské komunity. Majitel kožešnické továrny Leopold Mayer byl dle slov jeho vnuka ještě věřící, avšak nikoliv již žádný z jeho tří synů.²²⁷ V prvorepublikové Olomouci tak převažovala vrstva liberálních, neortodoxních rodin, která dodržovala jen nezákladnější svátky. O těchto svátcích také navštěvovala synagogu.²²⁸

Mezi jedny z mála ortodoxních patřil jiný z olomouckých kožišníků, Pavel Pinkas Check (1880).²²⁹ Ten dodržoval všech 613 přikázání Tóry.²³⁰ V náboženské výchově svých šesti dětí však již byl podle slov jeho vnučky liberální. Tento ortodoxní žid a zároveň vášnivý nadšenec fotbalu se v roce 1932 účastnil prvních makabejských her v Palestině. Ač v něm země zanechala hluboký dojem, opouštěl ji „*s přesvědčením, že kožešník, jako je on, by neměl v tak horké zemi co dělat*“²³¹. Za pár let se pro něho a velkou část jeho široké rodiny ukázalo toto rozhodnutí jako fatální.²³²

²²³SOkA v Olomouci, fond AMO 1920-1940, kt. 106.

²²⁴Tamtéž.

²²⁵Melotík, Zdeněk a kol.: *Olomouc rabína Bertholda Oppenheima*, s. 25.

²²⁶Zhruba od počátku 20. století. Viz. *Rozhovor s Danielem Mayerem* z 28. 10. 2015.

²²⁷Tamtéž.

²²⁸Melotík, Zdeněk a kol.: *c. d.*, s. 28.

²²⁹Též jako Peisech, Pesach.

²³⁰V liberální olomoucké židovské komunitě byl spíše výjimkou, ne-li úplnou raritou. Jak vzpomíná Petr Broch, několik ortodoxních židů s pejzy vídal v synagoze na bohoslužbách, kam chodil se svým bratrem a otcem Ottou, bankovním úředníkem. „*Jinde ale ne*“. Viz. Melotík, Zdeněk a kol.: *c. d.*, s. 34-35.

²³¹*Chajejnu (Náš život): List Židovské obce Olomouc. r. 7. č. 10, s. 6.*, Možnost emigrovat měl v roce 1939 i jeho nejmladší syn Wilhelm Zeev Scheck, nevyužil ji. Na rozdíl od svého otce a drtivé většiny členů své rodiny ovšem dokázal přežít. V říjnu byl se svou matkou poslán do Osvětimi. Odtud do tábora Dachau-Kaufering, kde

Jak je z výše zmíněného patrné, stále více židovských obyvatel se snažilo v období Československé republiky úplně asimilovat a splynout s českou většinovou veřejností.²³³ Jak velké procento takto asimilovaných židů žilo ve třicátých letech v Olomouci, však zatím nemáme k dispozici. Archivní fond Státního úřadu statistického, který podchycuje sčítání obyvatelstva z roku 1930 je stále ve své šíři nepřístupný.²³⁴ Je ale zřejmé, že se v Olomouci, která byla v poměrně relativní blízkosti od Vídně, i během trvání Československé republiky stále zachovávalo značně vysoké procento příslušnosti židovské komunity města k německé národnosti. „*Olomoučtí Židé v letech mezi oběma světovými válkami byli více než z 90 % orientováni německy*“²³⁵.

Velice příznačně o tom píše ve svých pamětech Zwi Batscha. Popisuje městské korzo skládající se ze dvou na sebe kolmých ulic na dnešním Horním náměstí, které byly vyhrazeny pro českou a německou mládež.

však onemocněl skvrnitým tyfem a jen zázrakem přežil. „*Při osvobození tábora byl náhodně nalezen ještě živý mezi mrtvými*“. Viz. *Maňák, Pavel: Izraelský diplomat z Olomouce. In: Židé a Morava. Sv. 18, 2012, s. 151, 154.*
²³²Osud Pinkase Schecka a jeho velké rodiny v kostce ukazuje tragický dopad dvou válek a totalitních režimů na osud obyčejných lidí.

Pinkas Scheck byl uvězněn ihned s počátkem války a již v roce 1940 zahynul v Buchenwaldu. Jeho první žena, s kterou měl pět dětí (poslední v roce 1916) zemřela během první světové války (1917) na španělskou chřipku. S druhou manželkou měli syna Wilhelma Zeeva Schecka (*1920), pozdějšího izraelského diplomata. Jeho druhá manželka Rachel (*1883), i přes snahu jejího syna o vyreklamování z transportu, odjela v říjnu v 1944 do Osvětimi, kde byla v posledním měsíci fungování plynových komor zavražděna. Přežili pouze dvě nejmladší ze šesti dětí Pinkase Schecka. Jediný syn z druhého manželství, Zeev Scheck. A jedna ze dvou dcer z manželství prvního. Zbylé 4 již se svými vlastními rodinami skončily v osvětimských krematoriích či jiných vyhlazovacích táborech. Dcera Annie přitom byla v devátém měsíci těhotenství, když byla v Osvětimi zavražděna. Další z jeho synů sice přežil nacistické koncentrační tábory, ale ihned po válce byl z neznámých důvodů unesen Rusy a beze stopy zmizel. Přeživší syn a dcera ihned po válce emigrovali do Palestiny. Z Wilhelma Zeeva (*vlka, přezdívkou, kterou dostal v Makabi*) Schecka se posléze stal diplomat působící v řadě evropských zemí, včetně té naší. Působil také na izraelském ministerstvu zahraničí a byl zakladatelem památníku Beit Terezín v Izraeli, jehož součástí je i celá řada dokumentů, které po několik let se svoji budoucí manželkou v Terezíně tajně shromažďoval. Tyto dokumenty taktéž sloužily jako podklad obžaloby v procesu s Adolfem Eichmannem. Zeev Scheck zemřel náhle na infarkt krátce po svém nástupu na velvyslanectví v Římě. Bylo mu pouhých 58 let.

Viz *Chajejnu*“ (*Náš život*): *List Židovské obce Olomouc. r. 6., č. 11, s. 10-16; Chajejnu (Náš život): List Židovské obce Olomouc. r. 7., č. 10, s. 5; Maňák, Pavel: Izraelský diplomat z Olomouce. In: Židé a Morava. Sv. 18, 2012, s. 151, 154.*

²³³*Melotík, Zdeněk a kol.: c. d., s. 38.*

²³⁴Nahlížení do fondu je možné pouze při udání konkrétních osob a jejich adres.

²³⁵*Batscha, Zwi: c. d., s. 23.* Toto číslo není pravděpodobně s jistotou ověřené. Faktem ale zůstává, že realita byla vskutku taková, že většina z olomouckých židů byla německé národnosti. V téže publikaci udává Zwi Batscha procentuální poměry moravských českých židů s německou národností z roku 1910. Ty se dle jeho výzkumu pohybovaly na Moravě kolem 77 % těch židů, co se hlásili k němčině jako mateřskému jazyku. Kdežto v Čechách byla takových židů necelá polovina (47,7 %). Jeden z důvodů, proč tomu tak bylo, spatřuje Zwi Batscha ve skutečnosti, že židé z Moravy žili především v městech, na rozdíl od židů českých. A právě města byla nositelem německého jazyka. Čeština byla naopak dominantním prvkem na vesnici. Viz *Batascha, Zwi: Ve stopách naděje, s. 24.*

Většina mládeže židovské chodila po kursu až do třicátých let s Němci.²³⁶ Často platil fakt, že k tzv. češství se hlásili ve větší míře židé z Čech, především původem z menších českých měst nebo venkova. To platí i u olomouckých židů původem pocházejících z tohoto prostředí. Ti se více hlásili k české nebo židovské národnosti, než německé. Ostatně častá německá příslušnost židů se po válce stala něčím nevídaným a řada z nich na svoji předválečnou německou národnost doplatila v restitučních snahách. Byli označeni jak osoby státně nespolehlivé a následné dokazování státní spolehlivosti bylo pro řadu z nich nejen namáhavým byrokratickým problémem, nýbrž ponižujícím gestem vzhledem k osudům jich samotných a četných příbuzných, kteří se již nikdy z koncentračních táborů nevrátili.

I přes časté hlášení se k německé národnosti u moravských židů je ale víc než zřejmé, že míra začlenění židovského obyvatelstva do českého společenství, národního i kulturního byla značně vysoká. Obecně se podle Kateřiny Čapkové dá říci, že židé nebyli ve své národní identitě vyhraněni a při volbě národnosti u nich často hrály roli i jen maličkosti, náhody a „sociální kontakty jak s židovským, tak i s ostatním obyvatelstvem.“²³⁷ Jak jde tedy vidět, byla Olomouc před válkou místem, kde se vzájemně a úspěšně střetávala tři etnika, Češi, Němci i Židé.²³⁸

Ostatně jak bylo takřka něčím přirozeným soužití všech tří národností ve městě, dokládá případ, v němž figuruje pozdější vysoký nacistický činitel, politik a právník popravený v Norimberském procesu za válečné zločiny, jich se dopustil především coby říšský komisař pro obsazené Nizozemsko v letech 1940-1945, když mimo jiné zodpovídal za deportace židů do koncentračních táborů.

Byl jím Arthur Seyss Inquart.²³⁹ Ten je popisován prozaikem a dramatikem původem z Prostějova, Maxem Zweigem. Max Zweig a Seyss Inquart byli spolužáky z olomouckého německého gymnázia. Max Zweig na něj vzpomíná následovně:

²³⁶Melotík, Zdeněk a kol.: c. d., s. 38; Zwi Batschi: c. d., 218 s. Stejně se vyjadřuje i Edith Mayer (Kokojanová): *Rozhovor s Eith Kokojanovou (roz. Mayer). Paměť národa. Dostupné online: <<http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/4190>>.* [11. 10. 2015]

²³⁷Čapková, Kateřina: *Češi, Němci Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938. Nakl. Paseka, Praha, Litomyšl 2013, s. 270-275.*

²³⁸Melotík, Zdeněk a kol.: c. d., s. 21.

²³⁹ Arthur Says Inquart (1892-1946). Rodák ze Stonařova u Jihlavy. Původním jménem Zaitisch. Byl nejmladším ze synů gymnaziálního ředitele a profesora filologie. Po odchodu rodiny do Vídně vystudoval tamní právnickou fakultu. Za první světové války sloužil u císařských myslivců. Bojoval na ruské, rumunské a italské frontě. V roce 1917 byl zraněn a od té doby kulhal. V politice byl činný již od počátku 20. let. Stále více se přikláněl k nacistickému režimu. Již od třicátých let se pohyboval v rakouských politických stranách, které inklinovaly

„Musím se zmínit ještě o jednom podivném spolužákovi, který se stal smutně proslulým. Jmenoval se Arthur Seyss Inquart a byl synem našeho ředitele [...] Profesory byl samozřejmě hýčkán, on sám však každé zvýhodňování odmítal, choval se vždy kolegiálně a měl jednu zvláštní vlastnost, často se červenal jako mladá dívka. Vyhledával kontakty s židovskými spolužáky a s jistotou se o něm dalo tvrdit, že nebyl antisemita. Po sextě nás opustil, protože jeho otec byl přeložen na jiné ředitelské místo, a nám to bylo líto. O tři desetiletí později se jeho jméno stalo neblaze proslulým. Artur Seyss-Inquart se jmenoval onen ministr narychlo ustavené rakouské vlády, který požádal Hitlera, aby vpadl se svými vojsky do Rakouska a celou zemi obsadil. Byl podřízen pouze Hitlerovi a vládl Rakousku několik let zcela absolutisticky. Po obsazení Nizozemí se stal tamním říšským komisařem a jeho řádění vyneslo hned v prvním poválečném procesu s nacistickými pohlaváry trest smrti oběšením za zločiny proti lidskosti. Nejsm s to popsat cestu tohoto červenajícího se spolužáka k nejvyšší moci a posléze na šibenici.“²⁴⁰. Až paradoxně se jeví výrok Maxe Zweige, představíme-li si, že se jedná o téhož člověka, který při svém projevu v Berlíně v dubnu 1938 pronesl následující. „Budeme bít židy kamkoli půjdeme a kdokoli s nimi spolupracuje, musí za to nést následky“²⁴¹. Ostatně s ohledem na průběh práce a nastínění průběhu arizace v městě Olomouci

Většina pamětníků se shoduje na skutečnosti, že jisté negativní tendence ve společném soužití všech tří národností se začínají objevovat koncem 30. let. V řadě případů až v samotném pomnichovském období s přílivem tisíců uprchlíků, desilusí z národní ostudy v podobě hladkého opuštění pohraničních oblastí.

k německému národnímu socialismu. Posléze vstoupil do samotné NSDAP, rychle se stal její vůdčí osobností a měl velký podíl na anšlusu Rakouska (připojení k Německu). Poté se stává říšským ministrem bez portfeje. Především ale nechvalně proslul coby říšský komisař pro obsazené Nizozemí, kde byl zodpovědný za deportace zdejších židů do koncentračních táborů, které si vyžádaly nejméně 105 000 mrtvých. Taktéž byl zodpovědný za dodávání levné pracovní síly na nucené práce. Během války dosáhl hodnosti SS-Obergruppenführera. Hitler ho ve své poslední vůli jmenoval dokonce ministrem zahraničí. Po skončení války byl A. S. Inquart souzen norimberským soudním tribunálem. Patřil mezi 12 z 24 odsouzených, kteří byli následně popraveni. Psycholog Martin Gilbert ho označil při norimberském procesu za zdrženlivého a plachého. Což je tvrzení shodující se s popisem Maxe Zweiga. Inquart trpěl vadou řeči (šlapal si na jazyk). Zároveň měl druhé nejvyšší IQ za Hjalmarem Schachtem z odsouzenců před norimberským tribunálem. Jeho starší bratr Richard (1883-1941) byl vystudovaný teolog, vysvěcený kněz a odpůrce nacistického režimu. Byl spjatý s literaturou a Olomoucí. Viz *Arthur Seyss Inquart: Dostupné online: <https://en.wikipedia.org/wiki/Arthur_Seyss-Inquart>. [13. 3. 2016]; Gilbert, Mark Gustave: *Norimberský deník. Nakl. Mladá fronta, Praha 1971, s. 32; Motyčka, Lukáš – Opletalová, Veronika (eds.): c. d., s. 66.**

²⁴⁰Motyčka, Lukáš – Opletalová, Veronika (eds.): c. d., s. 66.

²⁴¹ „We will smite the Jews where we meet them and whoever goes along with them must take the consequences“. Viz Arthur Seyss-Inquart. Dostupné online: <https://en.wikiquote.org/wiki/Arthur_Seyss-Inquart>. [7. 3. 2016].

Z Olomouce se navíc po Mnichovu stalo pohraniční město a muselo se o to víc vypořádávat s problematikou uprchlíků, včetně těch židovských, jakož i zhoršující se hospodářskou situací.²⁴² Některé ze zdrojů hovoří až o dvou tisících uprchlíků jenom pro město Olomouc. V nastanuvším zmatku se hledal obětí beránek. Řada židů, pokud se nerozhodla již tehdy pro spěšnou emigraci, spěšně si měnila národnosti a „konvertovala“ ke katolicismu.²⁴³ Celá hektická atmosféra pomnichovského období samozřejmě významně rezonuje v dobových periodikách a zasloužila by si svůj samostatný, hlubší rozbor. Zwi Batscha charakterizuje svoje pomnichovské pocity následovně *„Když jsem přišel 2. října 1938 ráno do třídy a tam stálo Juden raus, byl jsem si jist, že začíná nová kapitola v mém životě a že v něm už nebude pro mě existovat „my“ z dřívějších let“*.²⁴⁴ Toto neblahé tušení se mu již za několik málo měsíců mělo vyplnit. Další z pamětnic a dcera židovského odbojáře a veterána první světové války, Eduarda Mayera, vzpomíná na předvečer okupace slovy: *„My jsme ještě šly ten večer 14. března do města se sestrou [...] a na ulici šel hlouček ženských a řvaly „Ein volk, ein Reich, ein führer“*.²⁴⁵

²⁴² Byly přerušeny některé z železničních tras a obchodní spojení mezi jednotlivými dodavateli a příjemci. Klesal počet pracovních příležitostí a ruku v ruce s tím stoupal počet nezaměstnaných, což vedlo k dalšímu zostření nálad v celé společnosti. Viz např. *Melotík, Zdeněk a kol.: c. d., s. 31.*

²⁴³ Z celkového počtu 709 židů, kteří v roce 1938 přistoupili na křesťanskou víru, jich tak 506 učinilo až po mnichovské dohodě. Viz *Rothkirchenová, Livie: Osud Židů v protektorátu 1939-1945. s. 24.* V dobových novinách toto téma taktéž velice silně rezonuje. Objevovaly se články s výčtem židovských občanů, kteří právě přestoupili ke katolictví. Celý proces změny národnosti a vyznání je též možné sledovat skrze dochované policejní přihlášky. Jejich fond je ovšem inventarizován pouze z malé části.

²⁴⁴ *SOKA Olomouc, fond Josef Bartoš, kt. 27, inv. č. 117.* Zde je uložen časopis *Scriptum*, který mimo jiné obsahuje i vzpomínky Zwi Batschi. Viz *Batscha, Zwi: Vzpomínky. In: Scriptum – sborník pro literaturu, umění a život, r. 10, 1994, s. 26.*

²⁴⁵ *Rozhovor s Eith Kokojanovou (roz. Mayer). Paměť národa. Dostupné online: <<http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/4190>>. [11. 10. 2015].*

3 Vymezení pojmu arizace a její předpoklady, etapy a mechanismy

„Žádný telefon, žádné rádio, žádný gramofon, žádné fotoaparáty, žádné optické přístroje. Jen brýle si člověk směl ponechat. Byl uzavřen průvod teplé vody. Bylo zakázáno používat výtah. Na balkóny, které byly nad hlavní třídou, se nesmělo vycházet. Plynové či elektrické sporáky v kuchyni byly zapečetěny. Smělo se vařit jen na dvouplotýnkovém plynovém nebo elektrickém vařiči. Zkrátka strašné. Nesměli jsme chovat árijské rybičky, árijské andulky, pěstovat žádné květiny, židé měli všechno zakázané. Byl to život k ničemu.“²⁴⁶

Takto výstižně charakterizoval útlak židovského obyvatelstva v Berlíně německý žid Hans Oskar Löwenstein de Witt. Z jeho výpovědi lze cítit i po více jak půl století velkou frustraci a hněv.²⁴⁷

Ne jinak tomu bylo i mezi protektorátním židovským obyvatelstvem, na které s velkou rychlostí dopadly po 15. březnu 1939 všemožné restriktce namířené k jejich ostrakizování ze společnosti. Jejich výsledný počet přesáhl hranici několika set. Největší množství z nich bylo vydáno v letech 1939-1941 (listopad). Přesné číslo ovšem není do dnešní doby známo, neboť jejich vydávání neměla na starost jen ministerstva či německá správa, která byla po 15. březnu nadřazena té české, ale i orgány místní správy. V podstatě v každém městě protektorátu se tak mohla intenzita jednotlivých nařízení a jejich počet od sebe lišit.²⁴⁸ Především silná byla ve městech se silnou německou menšinou. „Mezi velmi aktivní patřila např. Olomouc, České Budějovice či Jihlava“²⁴⁹. Právě v Jihlavě byla situace jednou z nejradikálnějších v protektorátu. Obce a města měly široké pole působnosti v těchto směrech a často jich také náležitě využívaly.²⁵⁰ Jejich ustanovení a uplatňování v praxi mělo však totožný výsledek. Tím bylo postupné vytvoření tzv. ghetta bez zdí a naprosté odloučení židovského obyvatelstva od většinové společnosti.

²⁴⁶Hitler a holocaust. 1. díl: Hon na lidi. [Dokumentární film]. Režie Oliver Halmburger. Německo, 2000.

²⁴⁷Samozřejmě v Německu nastaly represe vůči židovskému obyvatelstvu s několikaletým předstihem. Za jejich počátek můžeme označit vydání Norimberských zákonů v roce 1935.

²⁴⁸Více viz.Gruner, Wolf: Protektorát Čechy a Morava a protižidovská politika v letech 1939-1941. Místní iniciativy, opatření na regionální úrovni a rozhodnutí ústředních orgánů na území „Velkoněmecké říše“. In: Terezínské studie a dokumenty, Nakl. Academia, Praha 2005, s. 25-58.

²⁴⁹Petrův, Helena: Zákonné bezpráví. s. 87. Seznam základní literatury pro tuto problematiku vypsala Helena Petrův v téže monografii, v poznámce č. 226 na straně 86.

²⁵⁰Tamtéž. s. 87-88.

Pojem arizace (Arisierung) objevující se v Německu od poloviny 30. let v návaznosti na jeho rasovou politiku a v roce 1935 vydané Norimberské zákony se sice Říšské ministerstvo hospodářství snažilo v březnu 1939 nahradit pojmem „Entjudung“ (odžidovštění), jež se ovšem neuchytil.²⁵¹ Podle Dirka van Laaka nejsou ale tyto pojmy ani totožné a pojem Entjudung (odžidovštění, odebrání majetku židům) předchází samotné arizaci. Tvrdí, že aby k samotné arizaci mohlo dojít, musí být majetek jeho původnímu vlastníkovi odebrán.²⁵² Podle Franka Bajohra, nestora zkoumání problematiky arizace jsou však oba termíny v praxi totožné a v úřední korespondenci byl používán jeden jako druhý bez nějaké další hlubší kausality. Nacistické správní orgány se neměly ani k tomu, aby ve všech nařízeních, zákonech či výnosech tyto termíny oficiálně definovaly.²⁵³

Vezmeme-li v úvahu nejčastěji využívané chápání arizačního procesu od Franka Bajohra, tak arizace (arisierung, Entjudung) označovala hospodářský proces, který spočíval v převodu movitého i nemovitého majetku označovaného jako židovský do árijských rukou. Z obecnějšího pohledu pak mohla být arizace podle F. Bajohra chápána rovněž jako snaha o vyloučení židovského obyvatelstva z podílu na veřejném a hospodářském životě. Vymezení árijský versus židovský je záležitostí roku 1935 a vydání tzv. Norimberských zákonů. Nelze ji chápat pouze jako nezakotvený pojem, ale arizace, jakožto bez eufemistického přibarvení krádež či ožebračení židovského obyvatelstva, znamenala již podle Raula Hilberga nedílnou součást konečného řešení židovské otázky. Byla počátečním krokem k vyloučení židovského obyvatelstva ze společnosti, neboť s lidmi, které připravíte o majetek, se dá snáze manipulovat.

Další část historické obce zkoumající tento fenomén ji chápe čistě jako opatření pro finanční obohacení říše. Když však odhlédneme čistě od profitu nacistického Německa z arizačního procesu, je nadmíru jisté to, že i kdyby nebyla od samého počátku arizace vnímána jako integrální součást konečného řešení, tak mu více než výraznou měrou napomohla a byla jeho součástí až do samotného konce milionů židovských obětí v jednotlivých ghettech, vyhlazovacích táborech a popravističích východní Evropy.

²⁵¹Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, J.: *Arizace a restituce*, s.7.

²⁵²Laak, D.: *„Arisierung— und Judenpolitik im ‚Dritten Reich‘. Zur wirtschaftlichen Ausschaltung der jüdischen Bevölkerung in der rheinisch-westfälischen Industrieregion*, s 5.

²⁵³Bajohr, F.: *Arisierung in Hamburg*, s. 9.

Byla nedílnou součástí pro ostrakizování židů nejen ze samotného hospodářského sektoru, nýbrž i společenského, politického a kulturního života. Sloužila jako hlavní nástroj pro zničení pozic, které si od druhé poloviny 19. století židovské obyvatelstvo na našem území vydobylo. V samotném prostoru Protektorátu Čechy a Morava pak byla důležitou a nedílnou součástí procesu germanizace českomoravského prostoru. Olomouc a další oblasti střední a jižní Moravy (směrem k Brnu) nebyly výjimkou. Ba co víc, oblast Olomouce a jeho okolí byla jedním ze stěžejních prostorů k posílení německví v protektorátu.²⁵⁴

Svoji nezanedbatelnou roli v arizačním procesu hraje i hledisko sociální. Netýkala se totiž jen nejvyšších pater společnosti, politických a hospodářských elit, nýbrž prorůstala celou společenskou strukturou napříč její stratifikací. Někteří se na ni podíleli coby diváci, kteří mlčky přihlíželi, další cestou konkrétního prospěchu. Pro samotné arizátory znamenala v drtivé většině případů jednoznačný posun na společenském žebříčku o stupeň výše. Nejčastěji ze střední do vyšší třídy.²⁵⁵ O žádných větších protestech v samotném Německu či posléze v tzv. Východní marce (Rakousku), protektorátu nebo tzv. Generálním gouvernementu (Polsku) či Slovensku nemůže být ani řeči.

²⁵⁴Služebna říšského protektora pro zemi Moravu dokonce vypracovala, na počátku jara 1940, konkrétní plány na osídlování těchto území německým obyvatelstvem. V tomto elaborátu figuruje Olomouc jakožto „vedoucí“ německé město na Moravě. Viz. Bartoš, Josef: *Strategická pozice Olomouce v letech 1935-1945*. In: *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci. Vlastivědné muzeum v Olomouci*, č. 282, 2001, s. 6-7, Bartoš, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku*. Nakl. Danal, Olomouc 1997, s. 32-33.

²⁵⁵ Existují i případy závratného sociálního vzestupu ze spodní vrstvy střední třídy na nejvyšší stupeň ve vyšší třídě společnosti (podle dělení D. Jančíka a E. Kubů), na tzv. velkokapitalistu. Takový případ můžeme v podobě vídeňského tiskaře Hermanna Leppera (*1910), který pravděpodobně díky své vysoké prorežimní angažovanosti, členství v NSDAP (již od roku 1928) a vyšší hodnosti SS (Sturmbannführer), včetně několika vyznamenání, získal na jaře 1941 ohromný potravinářský podnik Kosmoswerke, továrnu na margarín Emil Pick & Co. v Čáslavi (založena 1910), asi 40 km od Pardubic, s ročním obratem přesahujícím 100 milionů korun a téměř 800 dělníky a 200 úředníky. „Závody Kosmos se tak staly největším a nejlépe zařízeným podnikem svého oboru v republice“. Dlouhou prosperitu však ženatému otci dvou dětí Lepperovi podnik nepřinesl. V roce 1942 byl povolán na frontu, kde také s největší pravděpodobností zahynul.

Oba majitelé, jejichž majetek H. Lepper arizoval, paradoxně dokázali válku přežít. Jak Emil (*1865-30. 12. 1945), tak jeho syn Pavel (*1896), ale i Pavlova matka Marie (*1875-1963). Manželka Pavla Picka Mary (*1908-1942) zemřela v Terezíně již koncem dubna 1942. Jejich dva synové (Petr a Jan) přežili válku s největší pravděpodobností ve Velké Británii. Majetek však až na pár drobných výjimek, z početné sbírky obrazů a vybavení domu, zpět nezískali. Z milionových majetků rodiny, která mimo jiné ze svého nechala vystavět v Čáslavi plavecký bazén za 400 000 korun, to bylo žalostně málo. Vždyť také tato, podle nacistických rasových zákonů, židovská rodina, jejíž členové ale byli římskokatolického vyznání, vlastnila jednu z nejlepších sbírek obrazů českých mistrů v celé republice. Ta čítala kolem sta kusů. Vdovec Pavel Pick s dětmi emigroval po roce 1948 do Velké Británie. Odtud v květnu 1950 do Kanady, kde ovšem již v roce 1953 zemřel. Viz. Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu v českých zemích v letech 1938-1945 - DATABÁZE. Výzk. projekt MZV – MZV RM01/17/04*. Praha 2006, s. 198-199. (Dále jen: Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *DATABÁZE*), Krejčová, Helena: *Návraty paměti*. s. 163-165., Krejčová, H – Hyndráková, A. – Svobodová, J.: *Prominenti v ghetu Terezín: (1942-1945)*. ÚSD AV ČR, Praha 1996, s. 112-113, 176, 298, 308-309., K arizaci podniku další podrobnosti viz. Dudáš, Filip: *Arizace v Protektorátu na příkladu Kolínska*. VŠE, Praha 2011, s. 23-24.

Naopak česká protektorátní vláda si sama činila nárok na židovský majetek a jen rázné zamítnutí nacistické protektorátní hierarchie tomu učinilo ráznou přítrž.

Z Německa začali postupně proudit statisíce lidí, kteří nejen putovali coby kontrolní prvek v různých odvětvích, společnostech, nacistických správních institucích, ale také jako správci arizovaných podniků, živností, továren, bytů a podobně. O nárok na kus pro sebe nechtěli přijít ani čeští Němci, kteří v ní viděli možnost na posílení svých hospodářských pozic v zemi, ale také čeští fašisté a zástupy dalších příživníků z řad českých obyvatel, kteří s malou nadějí na to, že se jim podaří získat alespoň malé drobečky, využívali sebemenších šancí a přestupovali k německví nebo vstupovali do stranických struktur NSDAP. Někdy se mohli k arizačnímu profítu dostat přes „jejich zvláštní přísluhovačskou ochotu“²⁵⁶. Podniky, do kterých takoví lidé byli jmenováni, se ovšem vyznačovaly spíše jako hospodářsky slabé a málo atraktivní.²⁵⁷ Některé z nich byly též určeny k postupné likvidaci. Právě bez těchto mnohdy bezejmenných mas a jejich souhlasu nebo aktivního podílu na celém procesu by arizace nenabyla takového intenzity.

Některá opatření a propouštění židů ve státní službě²⁵⁸, četných lékařů, právníků nebo členů předních sportovních klubů, musíme vztáhnout již na období Druhé republiky. Především k lednu 1939, kdy mimo jiné i pod tlakem nacistického Německa přistoupila druhorepubliková vláda k některým legislativním opatřením dotýkajícím se zmiňovaných židovských zaměstnanců státní správy, univerzitních profesorů či žurnalistů. Případně židovských občanů snažících se ze země emigrovat. Plíživé odbourávání liberální demokracie a radikalizace státního zřízení Druhé česko-slovenské republiky, která kolísala mezi příklonem k nacistickému Německu, a cestou zdrženlivosti v oblasti protižidovského zákonodárství, které podmiňovala Velká Británie svoji hospodářskou pomoc k obnově Československa, zastavila okupace.²⁵⁹ Přes všechny zmíněné skutečnosti však ještě na počátku března bylo židovské obyvatelstvo v poměrném klidu.

²⁵⁶Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“: Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Academia, Praha 1991, s. 34.

²⁵⁷Tamtéž. s. 33-34. Existovala přímo směrnice, která určovala, že protektorátní příslušníci mají být k arizaci židovských podniků připuštěni jen výjimečně. Tento stav dokresluje například měsíční zpráva za měsíc duben oddělení Wirtschaft u OLR v Praze, kde se píše, že z 566 jmenovaných treuhänderů bylo s 499 s německou národností (z protektorátu, sudetských oblastí i Říše) a jen 67 s českou. Viz. Sedláková, Monika: Arizace potravinářských podniků a obchodů. s. 62.

²⁵⁸Zásah v tomto sektoru se dotkl zhruba 1000 lidí. Viz. Rothkirchenová, Livie: Osud Židů v protektorátu 1939-. s. 26-27.

²⁵⁹Rataj, Jan: O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939. Nakl. Karolinum, Praha 1997, s. 102.

Především to česky mluvící, protože většina zášti české společnosti byla před okupací namířena především proti německy mluvícím židům. Zejména přistěhovalcům po první světové válce. To dokládá, že v českém prostoru byla otázka národnosti spíše otázkovou jazykovou, než otázkou krve.²⁶⁰

S okupací ovšem nastala výraznější radikalizace vztahů českého obyvatelstva s židovským. Nastalo období hluboké demoralizace a cynismu. Vedení Národní jednoty se sice chystalo vyhlásit krajní protižidovské opatření, ale narazilo to na odpor katolické církve v čele s kardinálem Karlem Kašparem. Ojedinele se mezi nejradikálnějšími vrstvami českých antisemitů začaly objevovat názory o vybudování židovských ghatt, případně již o samotném vyhlazení židovského obyvatelstva v Protektorátu. Nejradikálnější fašistická organizace v Protektorátu, Vlajka, čítala v té době již 13 000 členů. Samozřejmě se našla i řada lidí, kteří se snažili svým židovským sousedům či přátelům pomoci, podpořit je a ulehčit jim život. Docházelo i k případům, že se obyvatelstvo některých měst postavilo za propuštěné židovské lékaře.²⁶¹

Ovšem rozsáhlé a systematické úsilí v tomto jednání spatřovat bohužel nejde. Existovaly celé sítě udavačů, kteří upozorňovali na ony ochotné spoluobčany, kteří se židům snažili všemožně pomoci a byly u nich například uschovávány cennosti židovských rodin, nebo část vybavení židovských domácností. Za prozrazení takového počínání však byly přísné tresty. Jiní se stávali Treuhändery, případně se snažili, cestami jako přestupem na německé občanství a vstupem do nacistických organizací, získat pro sebe výhody spojené mimo jiné s účastí na arizačním procesu.²⁶² Obecné názory na počínání obyvatel protektorátu se ovšem různí. Některé z dokumentů německé bezpečnostní služby tvrdily, že byl jejich postoj k židům přátelský (tzv. judenfreundlich), vyjma oněch pravicových skupin. Dodnes nezodpověditelnou otázkou zůstává, jaké procento obyvatelstva souhlasilo s vyloučením židů ze společnosti a jejich následnými hromadnými deportacemi na východ. Najdeme řadu případů, které dokládají oba protikladné póly v chování protektorátní společnosti vůči židům. Přesto se objevují i názory, že právě antisemitismus byl jednou z mála věcí, kterou český národ během války od nacistů do jisté míry osvojil. Ač jeho forma nebyla bestiální, jako do velké míry v Polsku nebo Ukrajině, byl přesto citelný a viditelný i v poválečném období.

²⁶⁰Rothkirchenová, *Livie: Osud Židů v protektorátu 1939-1945*. s. 25, 27.

²⁶¹*Tamtéž*. s. 27-28.

²⁶²*Tamtéž*. s. 27-29.

Do jaké míry to bylo vlivem nacistické propagandy a do jaké míry pouze odkrytím latentního antisemitismu po generace přítomného v naší společnosti zůstává opět do dnešní doby neuspokojivě objasněnou otázkou.²⁶³ S ohledem na vysoké a značně tvrdé tresty za pomoc židům je ale poměrně logické, že si větší procento lidí nedovolilo vystoupit ze stínu mlčení.

Je třeba se zmínit i o antisemitismu, jenž se šířil také v zahraničních jednotkách. A to jak na východní tak západní frontě. Přitom v těchto zahraničních vojenských jednotkách sloužilo významné procento židů. V domácím hnutí odporu byla situace obdobná. Nacistická propaganda byla úspěšná a podařilo se ji postupně indoktrinovat. Řada českých lidí se tak smířila, či dokonce viděla jako nevyhnutelný a spravedlivý následný osud jejich židovských spoluobčanů.²⁶⁴ Schizofrenní postoj společnosti vysvětlují i ony výjimky, které by si zasloužily zvláštní rozpracování a studii. V památníku Yad Vashem se nalézá sekce věnovaná lidem, kteří se přes zmíněné restriktce přesto odvážili různými způsoby perzekuovaným židům pomoci.²⁶⁵

²⁶³*Tamtéž. s. 30-31.*

²⁶⁴*Pasák, Tomáš: Pod ochranou říše, nakl. Práh, Praha 1998, s. 151.*

²⁶⁵*Rothkirchenová, Livie: Osud Židů v protektorátu 1939-1945. s. 31, 72.* Mezi nimi je i více jak 100 příslušníků České republiky. Například Přemysl Pitter (1895-1976), jež zachránil stovky židovských (ale i českých a německých) dětí, které se po válce vrátily domů jako sirotci. S Přemyslem Pitterem se přes svoje předválečné zapojení v evropském mírovém hnutí dobře znala Gertrude Groag, manželka olomouckého sladovníka Emo Groaga. Jeden ze tří synů rodiny Groag, Willy, zajistil koncem roku 1945, společně s Přemyslem Pittrem, pro desítky osiřelých dětí přechod do Německa (Greifenbergu u Mnichova) a odtud dále do Anglie a Palestiny.

Mezi další patří Antonín Kalina (1902-1990), kterému se v Buchenwaldu podařilo zachránit na 900 židovských dětí. Dále novinářka Milena Jesenská (1896-1944), která pomohla řadě židů v ilegálním odchodu z protektorátu. Pro každého člověka, který během války pomohl zachránit člověka židovského původu, je zasazen strom v tzv. Aleji spravedlivých. Více k životním osudům P. Pittera: *Kosatík, Pavel: Sám proti zlu: život Přemysla Pittra (1895-1976). Nakl. Paseka, Praha 2009, 384 s.; ŽM Praha, Oddělení pro dějiny šoa, Sbíрка rozhovorů s pamětníky, rozhovor č. 082, s. 34-38.*

Podle odhadů úředníků říšského protektora existovalo v Čechách a na Moravě na 30 000 podniků, obchodů a továren v židovském vlastnictví. Jejich celková hodnota dosahovala při nejnižších odhadech ceny přibližně 17 miliard korun.²⁶⁶ Bylo jasné, že jejich majetky, stejně jako jinde v Evropě představují zlatý důl, ke kterému se Němci chtěli dostat stůj co stůj. Bude-li třeba, i vynuceně, za použití všech stupňů vydírání a vyhrožování. Začal hon na židovský majetek, z kterého chtěl utrhnout každý co největší kus pro sebe, říšští i čeští Němci. Bylo-li by to ale možné, i řada českých obyvatel. Jeden z největších hrabivců Třetí říše, Hermann Göring se posléze stal vlastníkem řady továrních komplexů, včetně Vítkovicích železáren o stomilionové hodnotě, jakož i velké spousty židovských nemovitostí, které byly začleněny do jeho koncernu „Hermann Göring Werke“.²⁶⁷ Hermann Göring měl výsostné postavení v hospodářském sektoru také z toho důvodu, že ministr hospodářství Walter Funk mu vděčil za svůj post. S ohledem na tuto skutečnost tak příliš nepřekvapí, že Funk Göringovu koncernu vydatně stranil.²⁶⁸ Takový osud však nebyl z hlediska největších protektorátních podniků ničím netypickým. Ty se staly též vítaným soustem pro německé průmyslové a bankovní koncerny.²⁶⁹

²⁶⁶Utermöhle, Walter – Schmerling, Herbert: *Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava. Českomoravské nakladatelství, Praha 1940, s. 13.*, Jančík a Kubů udávají rozsah 16-20 miliard. Viz. Jančík, D. – Kubů, E: *Úloha bank v procesu arizace. s. 16.*, Kárný cituje deník Venkov, kde se zmiňuje taktéž částce 17 miliard korun. Viz. Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“. s. 32., Petrův, Helena: *Zákonné bezpráví: Židé v Protektorátu Čechy a Morava. Auditorium, Praha 2011, s. 59.* Částku 16 miliard marek zmiňuje i Václav Král, jakožto obnos, který již za druhé republiky odhadovala tehdejší vláda. Viz. Král, Václav: *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938-1945 – 1. díl. ČSAV, Praha 1957, s. 109.* Na stránkách Moravské orlice můžeme najít částku 17-20 miliard, přičemž částka 17 miliard v sobě zahrnuje ceny nemovitostí a pozemků a zbylé tři miliardy jsou hodnoty cenných papírů a šperků. Na stránkách Večerní orlice bylo uveřejněno prohášení představitelů Národní banky, kteří podobné zprávy dementovali jako nepodložené a nesprávné.

Majetek slovenských židů údajně dosahoval výše přes tři miliardy korun. Viz. *Moravská orlice*, č. 189, 16. 8. 1939, s. 1; *Moravský deník*, č. 191, 17. 8. 1939, s. 2.; *Moravský večerník*, č. 48, 18. 2. 1941, s. 2.; *Večerní orlice*, č. 175, 4. 8. 1939, s. 3.

²⁶⁷Rothkirchenová, Livie: *Osud Židů v protektorátu 1939-1945. s. 37*; Jančík, D. - Kubů, E. a kol.: *Arizace a germanizace cenných papírů. s. 15-16.*; *Hlas lidu*, č. 143, 24. 6. 1939, s. 1-6.

Göring si v Protektorátu vyhradil výhradní právo pro rozhodování o všech zásadních hospodářských otázkách. Navíc u všech podniků s hodnotou nad půl milionu říšských marek se ustanovil jako ten, kdo bude dávat rozhodující souhlas se změnou vlastníka. On byl tím, kdo rozhodoval „o času, rozsahu a tempu opatření k odžidovštění“. Ze své pozice pověřence pro čtyřletý plán měl Hermann Göring také možnost rozhodovat o zlatých rezervách Národní banky pro Čechy a Moravu, ve které se mimo jiné nacházelo několik set kilogramů zlata uloupeného protektorátnímu židovskému obyvatelstvu. Viz. Milotová, Jaroslava: *K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. In: Terezínské studie a dokumenty, Academia, Praha 2002. s. 75.*, Jančík, D. – Kubů, E: *Úloha bank v procesu arizace, s. 270.*

²⁶⁸Jančík, D. - Kubů, E. a kol.: *Arizace a germanizace cenných papírů, s. 54-55.*

²⁶⁹Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“, s. 61.

Značně činný byl H. Göring i ve „sbírání“ umění. Ohromné poklady, které se mu za dobu trvání války podařilo nastřádat²⁷⁰, by sami o sobě vydaly na samostatnou kapitolu. Ostatně H. Göring, ač mistr v nabývání konfiskovaných majetků, rozhodně nebyl jediný. Větší či menší podobné tendence můžeme sledovat prakticky u většiny nacistické honorace, Ribbentropa, Goebbelse²⁷¹, Himmlera a samotného Hitlera nevyjímaje.²⁷² Prokazatelně bylo z protektorátu přímo Hitlerovi dodáno nejméně třináct kusů uměleckých obrazů o celkové hodnotě téměř 4,5 milionu korun.²⁷³ Himmler měl zase velký zájem o protektorátní podniky na výrobu cementu, šamotu a jiného stavebního materiálu, jakož i cihelny a továrny na hodnotná staviva.²⁷⁴

²⁷⁰ Celkem Göring nabyl uměleckých pokladů nejméně za 50 milionů říšských marek. Před norimberským tribunálem se však obhajoval, že budoval uměleckou sbírku pro budoucí kulturní potřeby Říše. Příznačně dokresluje Göringovu posedlost majetky, uměním a bohatstvím jeho výrok k R. Heydrichovi pronesený po tzv. Křišťálové noci, při které bylo zničeno na 1000 synagog a kolem 7000 židovských obchodů: „*Bylo by milejší, kdybyste byli pobili dvě stě židů a nezničili takové hodnoty*“. Viz. Gilbert, Mark Gustave: *Norimberský deník. Nakl. Mladá fronta, Praha 1971, s. 180-181.*

²⁷¹ Joseph Goebbels a Albert Speer se nastěhovali do domů židovských milionářů. Viz. *Poslední tajemství Třetí říše: Hitler pacient (II/2). [Dokumentární film]. Režie Christian Frey. Německo, 2014.*

²⁷² Král, Václav: *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938-1945 – 1. díl. s. 75., Sedláková, Monika: Úloha tzv. Einsatzstabů při zcizování židovského majetku. In: Terezínské studie a dokumenty, Academia, Praha 2003, s. 267, Krejčová, Helena – Krejča, Otomar, L.: Jindřich Baudisch a konfiskace uměleckých děl v protektorátu. Nakl. Tilia, Praha 2007, s. 149, 160-161., Poslední tajemství Třetí říše 3. díl: Hitler a peníze. [Dokumentární film]. Režie Florian Dietrich – Stefan Brauburger – Christian Frey. Německo, 2011., Honba za hitlerovými miliony. [Dokumentární film]. Režie Virginia Quinn. Velká Británie, 2014.*

Ostatně to nebylo nic překvapivého a výjimečného. Hitler již od svých počátků žil ze značných příspěvků svých obdivovatelů z řad bohatých průmyslníků, a to i ze samotných USA, v podobě šéfa automobilky Ford. Jeho účty a účty strany se takřka stíraly, což znamená, že se nechal vydržovat z jejího rozpočtu. Od počátků své kariéry prakticky žil tento tzv. mnichovský král jen z darů řady podnikatelů a německých mecenášů spřízněných s nacionálně socialistickým hnutím. Již v roce 1925 obdržel luxusní osobní automobil mercedes v hodnotě 20 000 marek i s osobním řidičem. Prakticky celou svoji kariéru neplatil daně a i přes značné příjmy po úspěchu jeho hnutí a knihy „*Mein Kampf*“, z které mu proudivly milionové autorské honoráře, vystupoval jako skromný muž. V roce 1933 vydělával čtyřicetkrát víc než průměrný tovární dělník. Přesto v témže roce 1933 vydal nařízení, které zajišťovalo, že každý nově oddaný pár obdržel svazek jeho knihy. I přes rostoucí příjmy, které byly přímo úměrné jeho politickému vzestupu, neplatil Hitler daně. Státu na nich do roku 1938 dlužil nejméně 400 000 RM. Vedoucí mnichovského finančního úřadu mu celou sumu odpustil a až do konce svého života nemusel Führer na daních zaplatit jediný feník. I výše zmíněné skutečnosti nezabránilly nacistické propagandě, aby Hitlera líčila jako skromného asketu a služebníka svého lidu. Tento „skromný asketa“ si ze státních financí nechal vystavět honosné rezidence Berghof a Orlí hnízdo (jen asi 6 km nad Berghofem) v Obersalzbergu (poblíž bavorského města Berchtesgaden). Obě budovy si vyžádaly finanční sumu přesahující 30 milionů říšských marek.

²⁷³ Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituce. s. 29.* Celkově jich Hitler nashromáždil od 30. let, kdy se dostal k moci na 8500 maleb, řada z nich dosahuje dnes hodnoty sta milionů dolarů. Všechna díla měla skončit v nově budované umělecké galerii v Linci, kterou navrhoval jeho dvorní architekt Albert Speer. Viz. Edsel, Robert M. – Witter, Bret: *Po stopách nacistických pokladů. Nakl. Vikend, 2014, 494 s., Honba za hitlerovými miliony. [Dokumentární film]. Režie Virginia Quinn. Velká Británie, 2014.*

²⁷⁴ Nebylo tedy výjimkou, že i některé z koncentračních táborů vznikly v místech možnosti těžby kamene, jako například Mauthausen nebo Flössenburg. Viz. Kárný, Miroslav: *Strategie hospodářského koncernu SS. In: Sborník historický, Academia, č. 33, Praha 1986, s. 140.*

Několik z nich také prokazatelně získal.²⁷⁵ Nacistická nejvyšší honorace ze svých pozic takřka neměla žádných přirozených nepřátel, kteří by snahu o získání určitého majetku mohli překazit. Z toho vyplývá, že panovala přímá úměra mezi postavením v nacistické hierarchii a lehčí cestě k nezákonnému nabytí bohatství. Hitlerův ministr zahraničí a bývalý obchodník se sektem Joachim von Ribbentrop se rozhodl, že získá lovecký zámeček Fuschl am See v Rakousku²⁷⁶. Majitelův odmítavý postoj vyřešil Ribbentrop rázně. Majitel byl zatčen, převezen do koncentračního tábora a po několika týdnech došla manželce majitele již jen urna s popelem.²⁷⁷ Manželka neomezeného vládce generálního gouvernementu Hanse Franka, Brigita, jenž si od obsazení Polska začala říkat „Königin von Polen“ (královna Polska) jezdila z královského hradu Wawel, ze kterého si manželé Frankovi udělali svoji rezidenci, do krakovského ghetta, aby tam za levný peníz zkupovala drahé kožichy a šperky.²⁷⁸ Ani mezi hlavními představiteli protektorátu nebylo takové jednání výjimkou. Příklad samotného Karla Hermanna Franka, který velkou měrou participoval na věcech zabavených „Zentralstelle“ budiž toho náležitým mementem.²⁷⁹

3.1 Etapy arizace

Dříve než začneme s hlubším popisem průběhu arizačního procesu a jednotlivých složek v něm zapojených, bylo by na místě, pro jeho snažší pochopení, rozčlenit jej do třech základních etap. Jakýchsi mezníků, které pomyslně rozdělují tento nepřetržitě po celých šest let existence Protektorátu Čechy a Morava trvajícím proces. V něm budeme vycházet z příslušného dělení Jaroslavy Milotové, která ho nastínila ve své přednášce na pražské mezinárodní konferenci o holocaustu v roce 1999.

²⁷⁵Král, Václav: *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938-1945 – 1. díl.* s. 75. Mimo to Himmler vlastnil panství Bouzov asi 35 km od Olomouce, které obdržel jako dar od samotného Hitlera.

²⁷⁶ Asi 15 km od Salcburku.

²⁷⁷*Hitlerovi muži. 9. díl: Joachim von Ribbentrop. [Dokumentární film].* Režie Guio Knopp, Sebastian Dehnhardt, Německo, 1996.

²⁷⁸Frank, Niklas: *Moje německá matka.* Nakl. Práh, Praha 2010, s. 133, 394. Po válce se Brigita Franková, které nebylo cizí ani bití a ponižování židovských obchodníků, obhajovala, že ještě ve 30. letech s židy obchodovala: „Až do roku 1934 jsem obchodovala s Židy. Dělá to snad zapálený Hitlerův stoupenec?“. Její muž patřil k dvanácti popraveným obžalovaným v hlavním norimberském procesu s nacistickou elitou.

²⁷⁹ Viz. Krejčová, Helena – Krejča, Otomar, L.: *Jindřich Baudisch a konfiskace uměleckých děl v protektorátu.* Nakl. Tilia, Praha 2007, s. 69, 143-144. K. H. Frank si nechal ze zabaveného židovského majetku vybrat vagon těch nejlepších věcí. Jejich osud není dodnes znám. Taktéž si ze skladů Treuhandstelle nechal zadarmo vybavit svůj pražský byt v Bubenci, včetně ozdobných stříbrných a porcelánových předmětů.

Ohromné majetkové přesuny v podstatě znamenaly již koncem roku 1940 získání majority německého kapitálu prakticky ve všech oblastech protektorátního hospodářství, což také koresponduje s intenzitou arizačního procesu, který právě v roce 1940, s dozvukem v roce následujícím, nabyl na své největší intenzitě. Nejinak tomu bylo v Olomouci, jak by také předložená studie měla dokázat. A byla to právě arizace, která měla v boji za ovládnutím protektorátního hospodářství hrát nejdůležitější roli. To dokládá i výrok v jedné ze zpráv úřadu říšského protektora z dubna 1941, která konstatuje, „že arizace se stala nejučinnějším prostředkem k likvidaci českých hospodářských pozic“²⁸⁰.

Není tedy žádným překvapením, že její počátek bezprostředně koresponduje s vpádem německého Wehrmachtu do okleštěného zbytku Československa 15. března 1939. Nacisté se již poučili ze svých přehmatů v Říši a především z Rakouska a sudetských území, kde se nevyvarovali divokým a nekoordinovaným arizacím. Ty zpočátku fungovaly spíše jako jistý druh charity pro nezaopatřené příslušníky NSDAP. A že bylo z čeho vybírat. Ve Vídni nejen že byla jednou z největších židovských komunit ve střední Evropě, čítající 9,27 % všech obyvatel Vídně (to představovalo několik set tisíc osob)²⁸¹, ale především jejich podíl na podnikání města byl úctyhodný. „ze 144 podniků jich zde bylo 33 000 židovských, tj. 22,6 %“²⁸². Toto počínání, které stálo Třetí říši nemalé finanční prostředky, už se nemělo více opakovat, jako se také shodně vyjadřovala jinak rozhádáná a v osobních antipatiích často zabředlá vysoká nacistická honorace v čele s Hermannem Göringem²⁸³, Reynhardem Heydrichem a dalšími představiteli nejvyššího správního aparátu. Všichni bez výjimky považovali divoké arizace v Rakousku doslova za odstrašující příklad.

Byl to také jeden z důvodů, proč nebyl vliv NSDAP na arizaci v protektorátu tak výrazný, jako tomu bylo dříve.²⁸⁴ I když, jak ukáže následující text, zanedbatelný rozhodně nebyl a její dobrozdání o arizačním zájemci nazývané „politisches Führungszeugnis“ (osvědčení o politické spolehlivosti) mělo zásadní význam o jeho úspěchu či neúspěchu. To však byl význam spíše formální, který neznamenal onu zásadní přímou participaci na správě židovských majetků.

²⁸⁰ Milotová, Jaroslava: *Formy expropriace Židů*, s.80.

²⁸¹ Předválečné počty rakouských židů dosahovaly hranice 300 000. Většina z nich žila v hlavním městě Rakouska.

²⁸² Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace na úvěr*, s. 7.

²⁸³ Hermann Göring prosazoval, že majetek získaný z arizace patří do státní pokladny a neměl by být „promarněn jako zaoptřovací zdroj neschopných partajních soudruhů“. Viz. Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace na úvěr*, s. 9.

²⁸⁴ Milotová, Jaroslava: *K historii Neurathova nařízení o židovském majetku*. s. 75-76.

Samozřejmě se ani v protektorátu okupační správa nevyvarovala zamezení jistých excesů, jako tomu bylo na přelomu léta a září 1939 v Moravské Ostravě, což však bylo s ohledem na objem nabízejícího se židovského majetku více než logické. Události v Ostravě nakrátko, ale přece, daly vzpomenout rakouskému „přízraku“. Ostravští židé byli například nuceni, aby odevzdali své šperky, které byly následně načerno a pod cenou místními klenotnickými firmami rozprodány německému obyvatelstvu. Zasáhnout a sjednat pořádek musela až centrála berlínského gestapa. Ztráty tudíž nebyly tak velké.²⁸⁵ Samozřejmě podobné excesy probíhaly s větší či menší intenzitou po celém protektorátu a rozhodně nebylo výjimkou, že se na nich velkou měrou podíleli sami členové služeben gestapa v jednotlivých městech, jak také bude nastíněno v průběhu práce. Jedním z největších odhalených korupčních skandálů uvnitř protektorátního gestapa se pravděpodobně udál opět v Moravské Ostravě, jak se můžeme dočíst ve výpovědi zatčeného zástupce vedoucího ostravského gestapa Karla Cordese. Bohužel vzhledem ke svému převelení na tamní služebnu až v důsledku její restrukturalizace, v souvislosti se zmiňovanou korupční kauzou, nepřináší Cordesova výpověď na celou záležitost hlubší pohled.²⁸⁶

3.1.1 První etapa

Obecně ale můžeme konstatovat, že nyní si již zkušená okupační správa chaotické první dny po vzniku protektorátu pohlídala a mohla začít se systematickou likvidací českého a moravského hospodářství. Jedním z nejdůležitějších bodů první fáze arizačního procesu bylo zabránit nekontrolovatelným přesunům židovského majetku do českých rukou, kterým se řada židovských spoluobčanů chtěla zbavit nejistého osudu svých továren, podniků, firem a živností.

Tohoto poměrně chaotického období, kdy okupační správa pracovala na plánech průběhu arizace a ta tudíž nebyla ještě naprosto výsadní doménou okupačního režimu, chytnula se nastálé situace protektorátní česká vláda a bláhově doufala, že se jí podaří vydobít se alespoň část této oblasti pro sebe. Otázkami s těmito kroky spojenými se zabývala nejen protektorátní vláda samotná, ale i vedení Národního souručenství, „*které již 4. kětna 1939 ustavilo tzv. arizační komisi*“.²⁸⁷ Nezůstalo jen u těchto opatření, naopak.

²⁸⁵ Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituce*. s. 29.

²⁸⁶ ABS, fond 52, sign. 52-1-46, fol. 288-291.

²⁸⁷ Bartoš, Josef: *Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939*. s. 299.

Již dva dny po okupaci schválila Beranova protektorátní vláda celou řadu opatření proti židovskému obyvatelstvu protektorátu, který ukončil kariéru židovský advokátům a lékařům.²⁸⁸ Nadále již nemohli vykonávat svoji praxi. Postiženi byli židé v dalších veřejných funkcích. Konkrétně pro Olomouc v městské radě. Z hlediska této práce je z tohoto konvoluty protizidovských opatření učiněných protektorátní vládou důležitý především krok, kterým tzv. druhá Beranova vláda těsně před svým odsoupením rozhodla o vydání nařízení, umožňujícím orgánům státní správy dosazovat do podniků, u nichž „to vyžadoval tzv. vyřešený zájem, své důvěrníky (správce)²⁸⁹, což se týkalo v rozhodující většině právě židovského majetku“.²⁹⁰ Místní okresní úřady tak z tohoto pověření začaly se sestavováním seznamů k arizaci přicházejících podniků. Všechny tyto kroky ovšem byly při komplexním pohledu na celou záležitost spíše marginální a zoufalé pokusy českých představitelů změnit neblaze se vyvíjející stav věcí²⁹¹, jak již částečně ukazovaly, a především ještě měly ukázat, rázné kroky hlavních pánů protektorátu.

Nejdůležitější silou v prvotní fázi arizačního procesu se tak stala německá tajná státní policie, která společně s Einsatzkommandy (jednotkami zvláštního nasazení) začala rázně dohlížet na to, aby se v počátečních hektických dnech nedařilo prchajícím židům vyvážet ze země svůj majetek.

²⁸⁸ Čas na ukončení své lékařské koncese neměli vskutku velký. Již 19. března se objevuje oznámení na stránkách Moravské orlice, které se zmiňuje o třídění lhůt, kterou židovští lékaři měli na uzavření svých ordinací. Celkem tato vyhláška připravila na Moravě o zaměstnání 300 židovských lékařů. Téměř polovina z tohoto počtu působila v Brně. Viz. *Moravská orlice*, č. 66, 19. 3. 1939, s. 2.

Stejný osud postihl i advokáty. Jen v Brně bylo následkem této vyhlášky zbaveno praxe na 110 židovských advokátů. To bylo 45,4 % všech advokátů v Brně. Ještě více židovských advokátů působilo v Moravské Ostravě, celkem 59,86 % z celkového počtu 107 advokátů. Je nutno podotknout že se toto číslo opírá o statistiky, které byly provedeny ještě za druhé republiky, zhruba dva týdny před vznikem protektorátu. Z celkem 738 advokátů na celé Moravě v tomto období bylo 261 židovského původu. To představovalo 23,4%. V samotné Olomouci bylo k 43 českým advokátům 21 židovských, což představovalo 32,45 %. Němečtí advokáti byli ve městě čtyři. Nařízení se dotklo i úředníků, kteří pracovali v zemských zdravotních ústavech a podobných státních institucích. Viz. *Moravská orlice*, č. 64, 17. 3. 1939, s. 3., *Moravská orlice*, č. 47, 24. 2. 1939, s. 3.; *Moravský deník*, r. 34, 23. 3. 1939, s. 2.

²⁸⁹ Tyto důvěrníky, stejně jako nucené správce, dosazovalo do funkcí příslušné ministerstvo, do jehož kompetence daný podnik spadal. Důvěrníci dozírali na činnost a provoz podniků a jeho schválení podléhala všechna opatření. Každé opatření schválené bez důvěrníkova vědomí bylo neplatné. Stejně jako v případě Treuhänderů byli placeni z peněz daného podniku.

V případě, byl-li podnik zvláště důležitý z hlediska veřejného zájmu nebo podnik, který byl opuštěn původním majitelem a nemá způsobilého zástupce, může ministerstvo dosadit do podniku nucené správce. Případně ministerstvo mohlo svoji pravomoc přenést na úřady jemu podřízené. Nucený správce na rozdíl od důvěrníka měl větší pravomoc. Zatupoval podnik sasmotně a sám ho mohl i řídit. Jak důvěrníci, tak nucení správci se museli prokázat ostatečnou odbornou způsobilostí. Nejčastěji se tyto osoby proto rekrutovali ze zaměstnanců podniku. Viz. *Hlas lidu*, č. 27, 8. 4. 1939, s. 1-8.

²⁹⁰ *Bartoš, Josef: Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939. s. 299.*

²⁹¹ Čeští političtí představitelé si byli dobře vědomi tehdejšího stavu věcí. Že ať rozhodnou, jakkoliv, poslední slovo bude náležet nadřízeným orgánům. Viz. *Moravský deník*, r. 34, 14. 5. 1939, s. 3.

Tím dalo čas politickým špičkám okupačního aparátu na vytvoření koherentního systému legislativních a organizačních opatření, která dala arizaci od nynějška přesný systém. Toto zásadní zapojení gestapa, během kterého zabavilo židovské majetky za 440 milionů korun, končí 20. června 1939. Nebylo to datum náhodné, jelikož následující den došlo k vydání stěžejního dokumentu druhé fáze arizačního procesu, a vůbec stěžejního dokumentu celého procesu jako celku. Tímto stěžejním bodem bylo nařízení říšského protektora o židovském majetku.²⁹² Zásadní dokument, který byl v následujících měsících a letech podle potřeby doplňován o tzv. prováděcí výnosy. Těch bylo vydáno celkem devět.²⁹³

Bezprostředně po tomto nařízení došlo k ovládnutí protektorátního ministerstva financí, konkrétně jeho revizního odboru, „*který byl kompetentní k povolování transferů majetku*“²⁹⁴, a jenž se právě z toho důvodu rychle dostal plně do rukou úřadu říšského protektora. Úřad říšského protektora nyní mohl skrze revizní odbor vydávat všechny důležité předpisy, nařízení a prováděcí výnosy všem autonomním úřadům a peněžním ústavům v Protektorátu Čechy a Morava. Dalším stěžejním bodem první fáze arizačního procesu, který v podstatě dotvořil institucionální arizační základnu, bylo zřízení Ústředny pro židovské vystěhovalce (tzv. Zentralstelle) v polovině července 1939.

Pro židovské obyvatelstvo protektorátu byla tato instituce nadále striktně jedinou možností, jak protektorátní území opustit. Jejím prvořadým úkolem nebyla starost co nejpohodlněji pomoci židům vycestovat do zahraničí, nýbrž zařídit, aby se veškerý majetek takových lidí dostal do její správy. Tuto správu následně zajišťovali správci věrné ruky (tzv. Treuhänderi) a pro tyto účely Němci ovládnuté, nebo již tradičně německé, bankovní ústavy. I za této konstalace byla jediným „rozhodčím“ orgánem „Zentralstelle“, nenáležel-li majetek do správy gestapa. Takovéto situace mohly, a také že vyvolávaly vzájemné nesváry. Intenzita vzájemných sporů byla ovšem ještě větší mezi Zentralstelle a úřadem říšského protektora, jenž nelibě nesl snahu Zentralstelle po větší autonomii a možnosti nezávisle rozhodovat o majetku svěřeného do jejích rukou.

²⁹² Podrobněji viz. kapitola. Hned následující den Moravské orlice otisknula na stránkách svého deníku celé znění protektorova nařízení. Našinec následoval Moravskou orlici o dva dny později. Viz. *Moravská orlice*, č. 143, 22. 6. 1939, s. 1.; *Našinec*, č. 142, 23. 6. 1939, s. 1-6.

²⁹³ Milotová, Jaroslava: *Formy expropriace Židů*, s.80-81.

²⁹⁴ *Tamtéž*, s.81.

Postupně se pravomoci „Zentralstelle“ navyšovaly a její mocenské ambinace kulminovaly na počátku jara 1940, kdy do její správy připadly nařízením říšského protektora i všechny náboženské obce, spolky, fondy a nadace.²⁹⁵

3.1.2 Druhá etapa

Co se týká přesného vymezení konce první etapy, nelze ho chápat jako pevně stanovený bod. Z toho důvodu se také někdy za počátek etapy druhé udává, nikoliv vytvoření „Zentralstelle“, ale až vypuknutí druhé světové války.²⁹⁶ To znamenalo další plíživé vyostřování hospodářských opatření vůči židovskému obyvatelstvu, které vyvrcholilo 26. ledna 1940. V tento den bylo nařízením říšského protektora rozhodnuto o definitivním vyřazení židů z hospodářství protektorátu.²⁹⁷ V některých případech ještě alespoň formálně byli původní židovští majitelé v podnicích „zaměstnání“, pobírali finanční renty a v závislosti na vůli Treuhändera mohli ještě do jisté míry ovlivňovat chod svého podniku. Takováto možnost byla přímo úměrná odborné nezpůsobilosti Treuhändera. V takových případech fungoval původní majitel v podniku nadále jako tzv. WW (Wirtschaftliche wichtiger Jude)²⁹⁸. Musel však počítat s naprostou podřízeností Treuhänderovi. Samozřejmě s tím, že rozhodující slovo měl vždy nový německý správce podniku, často z řad jeho bývalých, dlouholetých zaměstnanců. I takovéto „výhody“ však s nařízením o vyřazení židů z hospodářství vzaly za své.

Nebyly to však jen zmiňované hospodářské restriktce, ale celá řada postupně se na sebe nabalujících opatření směřujících k jedinému cíli. Naprostému ostrakizování židovské komunity v Protektorátu Čechy a Morava. Židé nemohli již více navštěvovat kina a divadelní představení. V letních měsících dostali zákaz navštěvovat veřejná koupaliště. Nebyla to však „jen“ koupaliště, nýbrž celá řada dalších veřejných částí měst, od jeho centra, po městské parky nebo prostředky městské hromadné dopravy.²⁹⁹ Od září 1939 jim bylo odepráno vlastnit rozhlasový přijímač.

²⁹⁵ Milotová, Jaroslava: *Formy expropriace Židů*, s.81.

²⁹⁶ Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituce*, s. 18.

²⁹⁷ Podrobněji viz. Svatuška, Ladislav: *Židovské předpisy v Protektorátu Čechy a Morava a vývoj rasového práva v Říši. Nakl. V. Linhart, Praha 1940, s. 118-120.*

²⁹⁸ Hospodářsky důležitý žid. Viz. *ŽM Praha, Oddělení pro dějiny šoa, Sbirka rozhovorů s pamětníky, rozhovor č. 520, s. 5.*

²⁹⁹ *Moravská orlice, č. 190, 17. 8. 1939, s. 1.* Výčet protizidovských opatření Olomouci z konce srpna 1939 viz. *Moravský večerník, č. 231, 24. 8. 1939, s. 1.*

V jejich občanských legitimacích se od března 1940 objevilo písmeno „J“.³⁰⁰ K nařízení z léta 1939 o zákazu navštěvovat německé obecné a měšťanské školy³⁰¹ přibyl od září 1939 i zákaz vysokoškolského vzdělání na německých univerzitách pro židovskou mládež. Všichni, kdo podléhali norimberským zákonům, byli od března 1940, kromě povinného stigmatizování svých občanských legitimací, nuceni povinně se zaevidovat na židovských náboženských obcích.³⁰² Zajímavý je osud radiopřístrojů olomouckých židů. Na 700-800 kusů, které museli odevzdat, bylo následně posláno na západní val, kde v té době probíhal tzv. Sitzkrieg (Válka v sedě, podivná válka). Zbýlých asi 20 přístrojů rozdělilo krajské vedení NSDAP na svéjednotlivé pobočky. Zkrátka nepřišli ani členové olomouckého gestapa. Každý z nich se pořídil jeden aparát. Samozřejmě hluboko pod cenou. Jak udává Julius Wilke.³⁰³

Nutno podotknout, že v tomto procesu nezaostávala příliš pozadu za okupačními úřady ani samotná protektorátní vláda a orgány místní správy, kterým byla často ponechávána volná ruka v tvoření restriktivních opatření vůči svým židovským spoluobčanům. Zákazy některých místních antisemitů dosahovaly takové absurdnosti, že je posléze rušily i samotné okupační orgány. Jako příklad za všechny můžeme uvést zákaz prodeje a zabavování štetek na holení.³⁰⁴ S postupujícím válečným obdobím, napadením Sovětského svazu a zhoršující se zásobovací situací, nesmělo být židovskému obyvatelstvu od 23. října 1941 vydáváno například jakékoli ovoce, včetně sušeného nebo konzervovaného, ryb a všech výrobků z nich.³⁰⁵ Již o dva měsíce dříve jim byl zakázán příděl luštěnin.

³⁰⁰ Již v druhé půli února se začali objevovat v místních periodikách výzvy k židovskému obyvatelstvu města, aby odevzdalo své občanské legitimace na místním policejním ředitelství „k úřední opravě“. Viz. *Moravský deník*, č. 4, 18. 2. 1940, s. 4.

³⁰¹ České školy mohli židovští žáci navštěvovat ještě do konce školního roku 1940. Do školního roku 1940/1941 bylo všem židovským žákům bez rozdílu zakázáno. Zákaz platil nejen pro veřejné, ale i soukromé školy. *Moravský deník*, č. 190, 14. 8. 1940, s. 1.

³⁰² Tabulka s přehledným výčtem základních restrikcí proti židovskému obyvatelstvu: *Omezování práv Židů v Česko-Slovenské republice a v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1941*. Dostupné online: <<http://www.zmizeli-sousedce.cz/jakzacic8.html>>. [31. 1. 2016].

³⁰³ Wilke udává za příklad konkrétně svůj nákup radio aparátu, který ač o hodnotě kolem 3300 korun koupil za méně jak pětinu původní ceny (přibližně 600 korun). *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1604, sign. Ls 1485/46, kt. 155, fol. 6, 29.*

³⁰⁴ Více k této problematice viz *Petrův, Helena: Zákonné bezpráví*. s. 219., *Krejčová, H. – Svobodová, J. – Hyndráková, A.: Židé v protektorátu: hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942: dokumenty*. Nakl. Maxdorf, Praha 1997, s. 287-288., *Protizidovská opatření na území Protektorátu Čechy a Morava a jejich realizace (1939-1942)*. Dostupné online: <<http://www.ustrcr.cz/cs/protizidovska-opatreni-na-uzemi-protektoratu-cechy-a-morava>>. [3. 2. 2016].

³⁰⁵ *Moravská orlice*, č. 253, 26. 10. 1941, s. 3. Nařízení, které vydalo ministerstvo zemědělství. „Podle tohoto zákazu se musejí zaříditi pěstitelé, výrobci, ti, kdož zmíněné zboží zpracovávají, obchodníci, ale i spotřebitelé. Je proto árijským osobám zakázáno obstarávati Židům jakékoliv nákupy.“

Jak je patrné z přehozích řádků, kolotoč příkazů a zákazů se rozjel na plné obrátky. Celá situace se pro židovskou komunitu stávala stále neúnosnější, i z toho důvodu, že s průběhem roku 1940 bylo stále složitější protektorát opustit. Ti, kteří se chtěli vystěhovat, museli kromě celé řady všemožných úplatků, kterými si k úspěšnému vystěhování dopomohli, složit navíc 25% daň ze svého majetku.³⁰⁶ V létě 1940 čítala emigrační vlna z protektorátu již 24 000 lidí.³⁰⁷ Do listopadu roku 1942 se zvýšila o pouhé 2000 na 25 977.³⁰⁸

Vezmeme-li v úvahu onu čistě hospodářskou stránku celé věci, dala by se druhá arizační fáze v protektorátu obecně shrnout/charakterizovat jako období uplatňování zmíněných opatření, nastolených během první fáze, v praxi. Od druhé poloviny roku 1939, nejspíše začátkem roku 1940, až do října 1941 totiž došlo k vyvlastnění většiny židovských podniků všeho druhu, od velkých, po střední i drobné, jakož i podstatné části movitého a nemovitého majetku. Opomenuty samozřejmě nezůstaly ani cennosti a všechny umělecké předměty a sbírky.

3.1.3 Třetí etapa

Počátek závěrečné třetí etapy arizace je spojen s přípravou hromadných deportací, v jejichž důsledku došlo k dalšímu posílení vlivu Zentralstelle. Ta byla skrze druhé nařízení říšského protektora o „*Péči o Židy a židovské organizace*“ ustanovena jakožto hlavní likvidátor majetku deportovaných židů, kteří ještě na sběrných místech vyplňovali speciální formuláře o zbytcích svého majetku a svými podpisy a odevzdanými klíči od domovů na ni přenášeli absolutní moc v nakládání s veškerým přiznaným i zatajovaným majetkem. Plná moc, kterou deportovaní Zentralstelle formálně udělovali, ztratila svou funkci od počátku listopadu 1942, když bylo vydáno modifikované jedenácté nařízení k zákonu o říšském občanství, které učinilo i udělování oněch pseudo plných mocí naprosto bezpředmětným.³⁰⁹ Od této chvíle majetek každého deportovaného židovského občana protektorátu ze zákona automaticky propadl ve prospěch Zentralstelle.

³⁰⁶Moravská orlice, č. 118, 23. 5. 1939, s. 4.

³⁰⁷Nejdůležitějším rokem pro záchranu, z hlediska emigrace, byl především rok 1939, kdy se podařilo emigrovat 19 016 židům. Zentralstelle denně vyřizovala v průměru na 200 žádostí. Viz. Rothkirchenová, Livie: *Osud Židů v protektorátu 1939-1945*. s. 50., Moravská orlice, č. 192, 19. 8. 1939, s. 1.

³⁰⁸Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“. s. 38., Srovnání v počtu emigrujících a jejich cílové destinace: Krejčová Helena: *Výkupné za život*. s. 28., nebo Krejčová H. – Svobodová, J. – Hyndráková, A: *Židé v protektorátu*. s. 51-66. K otázce vystěhovalectví více také: Černý, Bohumil: *c. d.*, s. 55-71., Milotová, Jaroslava: *Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze*. s. 22-23.

³⁰⁹Milotová, Jaroslava: *Formy expropriace Židů*, s.81.

Hospodářská devastace židovské komunity v protektorátu tak byla dokonána. Poslední fázi třetí etapy zakončovalo již samotné apokalyptické finále v podobě jejich hromadné likvidace.

Samozřejmě tato fáze probíhala až do konce války a ještě na konci dubna 1945 dávaly německé úřady příkazy k zacházení s tímto majetkem. Navíc se řada cenností, které Němci nestihli zužitkovat, nacházela v Národní bance, ale i bance eskomptní a bance Union, kam byly deponovány „Auswanderungsfondem“ (Vystěhovaleckým fondem). Tato fáze posléze ještě volně přešla v drancování od speciálních trofejních oddílů sovětské armády. Všechny tři instituce v květnu 1945 obsadily a jejich majetek zabraly jako válečnou kořist za škody, které Němci během sovětského tažení a následně uplatňované taktiky spálené země způsobili jim. Z národní banky si tak odvezly téměř 414 kilogramů zlata.³¹⁰ Část z majetku byla po dlouhých jednáních českou stranou získána zpět. Většina ovšem nikoliv a od poloviny roku 1946 česká strana na jejich vrácení rezignovala.³¹¹

3.2 Počátky arizačního procesu v Protektorátu Čechy a Morava

Německé obsazení Čech a Moravy znamenalo pro židovské obyvatelstvo ihned přímé ohrožení ze strany represivních orgánů nacistických okupantů. V prvních týdnech nemůžeme ještě oficiálně mluvit o gestapu, neboť to zde teprve budovalo svoji strukturu a oficiální síť, ale jeho příslušníci zde již působili v rámci vojenské správy. S vojsky přišly také tzv. Einsatzgruppen, které se skládali z příslušníků SD³¹², SS³¹³ a gestapa. Pro Olomouc to byla Einsatzgruppe 5. I ona se stala základem pro formující se služebnu olomouckého gestapa.³¹⁴

³¹⁰ Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Židovské zlato*, s. 61. Bylo odvezeno vše, co tzv. neznělo na konkrétní osobu. Viz. *Tamtéž*. s. 87.

³¹¹ Milotová, Jaroslava: *Formy expropriace Židů*, s.80, 81, 83.

³¹² Zpravodajská špionážní služba SS a NSDAP zřízená H. Himmlerem v roce 1931. Jejím vedoucím byl ustanoven pozdější zastupující říšský protektor v Čechách a na Moravě R. Heydrich, tvůrce koncepce celé organizace. Zůstal jím až do své smrti v roce 1942. SD je zkratkou slovního spojení Sicherheitsdienst (Bezpečnostní služba). Byla tzv. „uchem“, které naslouchalo a sbíralo informace o nacistickém režimu ze všech sfér společnosti, které posléze analyzovalo. Zpočátku tyto informace získala SD a gestapo z archivů obsazených českých úřadů, vládních institucí a policejních složek. Její nedílnou součástí bylo široké spektrum informátorů. Ty po zřízení protektorátu představovali především usedlí Němci. V jejich agenturních sítích se ale nacházela i řada Čechů. Její síť informátorů (tzv. donašečů) byla ještě daleko početnější než v případě gestapa. Ji vyhodnocené informace sloužily následně gestapu, jakožto exekutivnímu orgánu, k zákroku proti nepřítelům Říše a jejich případnému potrestání. I přes jejich spolupráci však mezi oběma složkami panovala rivalita a napětí. To ale nebylo v nacistickém správním aparátu nic výjimečného. Viz. Vašek, František: *Gestapo a SD v Brně na počátku okupace*. In: *Pocta svobodě: sborník z pracovních setkání historiků a odbojářů k 50. Výročí osvobození. MU v Brně, Brno 1995*, s. 28.

Prvním vedoucím služebny SD v Olomouci byl Dr. Heinrich (po několika týdnech přeložený do Ostravy). V letech 1939- prosince 1941 jím byl SS Sturmbannführer Lothar Fendler (1913-?). Pozdější válečný zločinec a příslušník Einsatzgruppe C operující na v oblasti dnešní Ukrajiny. Zde velel sonderkommandu 4b. S přestávkami zde působil až do července 1942. Za dobu svého působení EinsatzgruppeC, jejíž součástí bylo i

Fendlerovo sonderkommando, povraždila nejméně 118 341 lidí. Od roku 1942 do konce války působil Fendler na berlínské centrále RSHA ve službách zahraniční sekce SD. V norimberském procesu s 24 představiteli jednotek zvláštního nasazení byl odsouzen v roce 1948 na pouhých 10 let. Bránil se obžalobě tvrzením, že jeho úkolem bylo psát zprávy o morálce obyvatelstva. Odmítnul sebemenší odpovědnost na hromadných vraždách. Tato tvrzení se ovšem příliš neslučují s faktem, že byl Fendler druhým nejvýše postaveným důstojníkem jednotky. Z trestu si však tento vystudovaný stomatolog neodpykal ani polovinu. V roce 1951 byl propuštěn na svobodu. Jeho další osudy nejsou známi.

Po Lotharu Fendlerovi sestál vedoucím SD v Olomouci SS Sturmbannführer Wolfgang Otto Kohl (1906). Ve funkci setrval do října 1942. Ten se mimo jiné podílel, společně s šéfem olomouckého gestapa Gottschlignem, na zatčení a popravě významného olomouckého podnikatele Jana Sigmunda. W. O. Kohl byl v roce 1942 přeložen do Brna, kde působil další dva roky (1944). Od roku 1942 do konce války byl hlavním představeným olomouckého SD SS Obersturmführer Ernst Liedtke (1913). Liedtke byl jako jediný souzen v Olomouci. Mimořádný lidový soud ho poslal na doživotí do vězení. Popraven byl po svém neúspěšném pokusu o útěk (červenec 1947) z věznice Mírov na jaře 1948. Viz *Trial of war criminals before the Nuremberg military tribunals (Vol. IV): „The Einsatzgruppen case – The RuSHA case“*. Government printing office, Washington 1953, s. 407, 570-573., Vol. XV, s. 1187., ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1936, sign. Ls 22/48, kt. 202, fol. 6, 57, 77; ABS, fond 2M, sign. 2M: 11135, fol. 273, 278.; *Encyklopedie dějin města Brna: Ing. Jan Sigmund*. Dostupné online: <http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=4718>. [21. 4. 2016].

³¹³ Ozbrojená složka NSDAP vzniknuvší v roce 1925 jako osobní stráž vůdce strany. V následujících letech byly jednotky SS rozčleněny na tři základní složky. Nejrozšířenější byla Allgemeine SS, sloužící především pro státní sektor a instituce jako RSHA, gestapo, SD a další. Taktéž sloužila jako rezerva pro následující dvě ozbrojené složky. Waffen SS, které představovalo skutečně ozbrojené složky a paralelu k německé branné moci, tzv. Wehrmachtu. Třetí složkou byly tzv. SS-Totenkopfverbände, které sloužily především k zajištění strážních povinností v koncentračních táborech. Posléze se však i část této složky SS stala bojovou. Byla utvořena divize „Totenkopf“. Její první nasazení spadá do roku 1940 a napadení Belgie a Francie. Více viz například: *Höhne, Heinz: SS: Elita ve stínu smrti*. Nakl. Grada Publishing, Praha 2012, 584 s., *Knopp, Guido: SS: výstraha dějin*. Nakl. Ikar, Praha 2004, 502 s., *Butler, Rupert: Černí andělé: historie zbraní SS*. Nakl. Columbus, Praha 1996, 266 s., *Rhodes, Richard: Páni nad smrtí: SS skupiny zvláštního nasazení a počátek holocaustu*. Nakl. Beta, Praha 2004, 303 s. 30.

³¹⁴ *Bartoš, Josef: Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku*. Nakl. Danal, Olomouc 1997, s. 30. Jejími představiteli byli Rolf Jänisch (1939- podzim 1940), Heinrich Gottschling (1940-1942) a od roku 1942 do konce války Richard Heidan, později taky popravený olomouckým mimořádným lidovým soudem.

V druhém díle publikace Velké dějiny Olomouce je zmínka o Rolfu Jänischovi jako pozdějším spolupracovníku Adolfa Eichmanna. Ve světle minima pramenů, které se dochovaly k této postavě, je však toto tvrzení jen málo pravděpodobné a Jänische čekal jiný osud. Zajímavý s ohledem na zkoumanou problematiku. Rolf Jänisch byl v roce 1940 obviněn s machinacemi s židovským majetkem a zároveň z poměrů s židovskou míšenkou. Poté byl na krátkou dobu přeložen na gestapo do Brna. Odtud byl podle zajatého člena olomouckého gestapa, Julia Wilkeho, na vlastní žádost propuštěn a „*po nějaké době nastoupil pak vojenskou službu a byl krátce na to veden v seznamu nezvěstných*“. S ohledem na provinění, kterých se Jänisch dopustil je pravděpodobnější, že s vojenskou službou neměl na výběr a byl poslán do některého z trestných oddílů na východní frontu. Zajímavý je důkaz o jeho pobytu v ruském zajetí, který v Kounicových kolejích podal jeden z dopadených a vyslýcháných parašutistů vyslaných ze Sovětského svazu. Viz. ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1780, sign. Ls 176/47, kt. 177, fol. 31; ABS, fond 305, sign. 302-1-121, fol. 23, ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1604, sign. Ls 1485/46, kt. 155, fol. 6.

Pravděpodobně mohlo dojít k záměně s velitelem Einsatzkomanda 5 v Olomouci, vládním radou a SS Obersturmbannführerem Erwin Schulzem (1900-1981). Právě on byl hlavním velitelem bezpečnostních složek v Olomouci v prvních týdnech po okupaci (do června 1939). Tento veterán z Velké války, vystudovaný právník a později kriminální komisař gestapa a SD se posléze účastnil se svým Einsatzkomandem 5 operace Barbarossa. Vydržel do počátku září 1941. Poté byl, tento podle obhájce u norimberského procesu, *ohleduplný, zdvořilý, skromný a prostý*“ člověk, odejit na vlastní žádost. Z důvodu stále narůstajících rozkazů pokračovat s likvidačními zátahy na židy, rozkazem vraždit i ženy a děti a rozkazem hlavního představeného Einsatzgruppe C Otto Rasche, aby se vraždění účastnili i samotní velitelé. Přesto bylo za jeho působení povražděno minimálně 12 000 lidí (některé odhady udávají až 15 000) v oblastech dnešní Ukrajiny jako Lvov, Žitomir, Berdyčevo atd. Sám Schulz se proti těmto tvrzením vždy ostře ohrazoval a označoval je za lži. Od roku 1942 působil v Berlíně na RSHA. V norimberském procesu se členy zvláštních komand byl odsouzen na 20 let. V roce 1954 byl amnestován. Viz. *Trial of war criminals before the Nuremberg military tribunals (Vol. IV): „The Einsatzgruppen case – The RuSHA case“*. Government printing office, Washington 1953, s. 135-138, 374, ABS, fond 52, sign. 52-1-46, fol. 296, Rhodes, Richard: c. d., s. 24, 26, 120, 204, 247., *Sládek, Oldřich: c. d., s. 63, 409.*

Rané utváření nacistického represivního aparátu ovšem nemělo žádný vliv na fungování gestapa od prvních hodin po invazi. Ihned nastala vlna zatýkání v rámci tzv. akce Gitter (mříže)³¹⁵, která se nevyhnula ani židovskému obyvatelstvu³¹⁶, Olomouc nevyjímaje. Ač většina z nich byla po určité době propuštěna, někteří z nich již brány vězení neměli nikdy opustit. Říšský Protektorát Čechy a Morava se stal přímým satelitem Německa, i když si mohl na oko ponechat svého prezidenta s 50 členy tzv. Národního souručenství, které nahrazovalo parlament. Všichni však byli jen loutkami v rukou nacistických pánů.

Přes všechny restriktce si ještě okupační moc zachovávala jisté dekórum a snažila se proti židům nevystupovat. Iniciativu přenechávala radikálním českým fašistům. Ti se dožadovali kromě jiného zpřísnění norimberských zákonů nebo zřízení tzv. čestapa, české tajné policie. Podobné radikální živly byly aktivnější na Moravě a jejich přičiněním byly zničeny i četné synagogy, včetně té olomoucké, zničené olomouckými českými a německými nacisty.³¹⁷

Židé a především jejich kapitál, se tak velice brzy ocitli mezi dvěma mlýnskými kameny. Od prvních dnů po okupaci se rozhořel zhruba tříměsíční boj o to, kdo ovládne jejich pozice v hospodářství. I přes snahu dosadit do podniků své vnucené správce (tzv. Treuhändery)³¹⁸, nepřipustit tak rychlou a plošnou germanizaci hospodářství a formulovat protižidovské zákony, Eliášova vláda neuspěla. Definitivně vešla její snaha vniveč 21. června 1939³¹⁹, kdy od dubna ustanovený říšský protektor, jakožto nejvyšší správní instance v protektorátu ustanovil obsáhlý dekret se zpětnou platností od 15. března.

³¹⁵Celkem bylo zatčeno jen v Čechách na 4639 osob (O. Sládek udává 4376 zatčených s „přesnými“ čísly v rámci některých protektorátních měst). Viz. Rothkirchenová, Livie: *Osud Židů v protektorátu 1939-1945*. s. 32, Sládek, Oldřich: *Zločinná role gestapa: nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938-1945*. Nakl. Naše Vojsko, Praha 1986, s. 15.

Na Moravě se pohyboval počet zatčených mezi 1500-2000 lidmi. Jen v Ostravě jich bylo zatčeno kolem 200. Někteří byli propuštěni po výslechu, jiní byli odvezeni do koncentračního tábora Buchenwald. Celková čísla všech zatčených lidí na území protektorátu tak oscilují mezi 5800-6400 lidmi. Viz. Vašek, František: *c. d.*, s. 25.

³¹⁶K zatčení stačilo pouze to, že dům dotyčného si vyhlédla jedna ze složek německého represivního aparátu. V Brně byl takto jako první zatčen továrník Löw Beer, jehož vila měla sloužit pro potřeby SD. Stejně tak tomu bylo i v Olomouci s vilou rodiny Briessových nebo vilou Adolfa Heikorna a dalších. Viz. Vašek, František: *c. d.*, s. 25.

³¹⁷Tamtéž. s. 31, 72.

³¹⁸Vysvětlení pojmu níže.

³¹⁹Vliv tohoto nařízení na arizační proces je podrobněji popsán níže.

Tímto dekretem první protektor Konstantin von Neurath zavedl především dva základní body. Norimberské zákony a absolutní vyloučení židovského „živlu“ z hospodářského sektoru země. Od tohoto data Němci definitivně převzali otěže v řízení nejen židovské otázky, ale celého protektorátu, jehož do té doby alespoň určitá nezávislost vzala nyní za své.³²⁰

Izolace židů z většinové společnosti nyní pokračovala rychlým tempem. Na místních úrovních se o to staral dotvořený aparát tajné státní policie a úřady oberlandrátů³²¹. Oberlandráti neboli vrchní zemští radové³²² byli vedoucími německé administrativní složky v jednotlivých krajích. Úřady vrchních zemských radů byly zakládány civilní správou při armádních sborech ihned po okupaci zbytku českých zemí. Právně byly tyto úřady zakotveny až se zpožděním několika měsíců 1. září 1939 vydáním nařízení o vybudování správy a německé bezpečnostní policii v Protektorátu Čechy a Morava.³²³

Pod jeho působnost spadalo vždy několik okresů³²⁴ a podřízen byl pouze říšskému protektorovi. Zatímco byl tento úřad na jedné straně tím nejvyšším pro české a židovské obyvatelstvo na území své působnosti, vykonávající kontrolní funkci nad obecními i okresními úřady, byl na straně druhé pro německé státní příslušníky v tomto dvojím správním systému protektorátu tou nejnižší instancí.³²⁵ Na konci března 1939 byl oberlandrát zřízen i v Olomouci. Kromě olomouckého okresu mu taktéž podléhal okres Hranice a Přerov.

³²⁰Rothkirchenová, Livie: *Osud Židů v protektorátu 1939-1945*. s. 34.

³²¹ V oblasti Sudet byl ekvivalentem tohoto úřad tzv. landrát (Landratsamt). Viz. Hledíková, Zdeňka – Janák, Jan – Dobeš, Jan: *Dějiny správy v českých zemích*. Nakl. Lidové noviny, Praha 2005, s. 402.

³²² Uvažovalo se nad celou řadou nevhodnějších označení, jako „krajský hejtman“ (Kreishauptmann), krajský komisař (Kreiskommissar) atd. S některými se můžeme setkat (zhruba do léta 1939) i v úředních materiálech německé okupační správy. Viz. Šisler, Stanislav: *Studie o organizaci a působnosti nacistické okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*. In: *Sborník archivních prací, Archivní správa MV, r. 22, č. 1, Praha 1972, s. 195*.

³²³Petrův, Helena: *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*. Nakladatelství Sefer, Praha 2000, s. 46-47.

³²⁴ Jejich počet se lišil od 1 po 6 okresů. (S. Šisler udává číslo 5 okresů na jeden územní obvod oberlandrátu). Počet obyvatel v jeho obvodu se pohyboval mezi 300 000 – 700 000. Každý z oberlandrátů taktéž musel mít ve svém obvodu tajnou státní policii (Geheime staats Polizei, gestapo), zpravodajskou službu (SD), kriminální policii (Kripo), pořádkovou policii (OrPo) a četnické velitelství. Viz. Hledíková, Zdeňka – Janák, Jan – Dobeš, Jan: *c. d.*, s. 408., Šisler, Stanislav: *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*. In: *Sborník archivních prací, Archivní správa MV, r. 13, č. 2, Praha 1963, s. 72*.

³²⁵ Nejvyšší instancí v době tzv. okupační vojenské správy byli velící generálové, kteří působili v čele vojenských velitelství v Praze a Brně, při kterých byly zřízeny tzv. šéfové civilní správy. Jim byli podřízeni správní šéfové při velitelstvích armádních sborů a je následovaly zmiňované oberlandráty. Po ukončení okupační vězeňské správy se hlavou říšské správy stal Úřad říšského protektora. Viz. Hledíková, Zdeňka - Janák, Jan - Dobeš, Jan: *c. d.*, s. 406, 408.

Další moravské oberlandráty se nacházely v Brně, Ostravě, Zlíně, Jihlavě, Prostějově a Kroměříži. Právě poslední dva jmenované úřady byly v rámci redukce oberlandrátů v roce 1940 přičleněny do působnosti olomouckého zemského rady.³²⁶ Olomoucký oberlandrát byl podřízen služebně říšského protektora v Brně.³²⁷ Úřad zemských radů měl ve své působnosti řadu oblastí od politického, přes policejní až ke komunálním záležitostem v oblasti kultury, státního příslušenství, sociální péče, zásobování, zemědělství, pracovních sil, lékařské a veterinární péče a neposlední řadě hospodářské oddělení, které mělo mimo jiné ve své kompetenci otázku arizace.³²⁸ Materiály z hospodářského oddělení úřadu oberlandráta, tzv. „Wirtschaft“, se na rozdíl od některých jiných oberlandrátů (např. v Pardubicích)³²⁹ dochovaly pro Olomouc do dnešní doby v poměrně uceleném množství a slouží tak jak cenný pramen k poznání arizační problematiky.

Funkce oberlandráta fungovala v Olomouci až do Heydrichovy velké správní reformy stvořené Reinhardem Heydrichem z konce května 1942. Na jejím základě byl zredukován počet oberlandrátů z původních patnácti na sedm³³⁰ s tím, že se formálně změnilo i jejich označení na tzv. inspektory říšského protektora (Inspekteure des Reichsprotectors) a po zřízení úřadu německého státního ministra³³¹ hitlerovým výnosem ze srpna 1943, jako inspektori německého státního ministra.³³² Zrušen byl dle nařízení z 23. května 1942 i olomoucký úřad oberlandráta a do konce války zůstala jeho původní územní působnost v rukou oberlandráta v Moravské Ostravě.

³²⁶ *Hlas lidu*, č. 28, 13. 7. 1940, s. 1-6. S účinností od 1. července 1940 se dostal do obvodu olomouckého oberlandráta také litovelský okres, dříve spadající právě pod zrušený prostějovský oberlandrát. Viz. *Moravský deník*, č. 188, 11. 8. 1940, s. 3; *Hlas lidu*, č. 33, 17. 8. 1940, s. 1-6.

³²⁷ Její fond se dodnes nachází v Moravském zemském archivu v Brně. Byť ve značně zredukované podobě.

³²⁸ *Šisler, Stanislav: c. d., s. 71-78.*

³²⁹ Agenda oberlandráta v Pardubicích, které byly a dodnes jsou velikostně téměř totožná města, se prakticky vůbec nedochovala. Fond se skládá z pouhých 7 kartonů.

³³⁰ V roce 1944 dokonce na 9.

Původní oberlandráty byly v: Praze, Kladně, Kolíně, Táboře, Českých Budějovicích, Klatovech, Plzni, Jičíně, Hradci Králové, Pardubicích, Jihlavě, Brně, Zlíně, Olomouci a Moravské Ostravě. Po zredukování se úřady zemských radů nacházely již pouze v: Praze, Hradci Králové, Plzni, Českých Budějovicích, Brně, Moravské Ostravě a Jihlavě.

³³¹ To ovšem byla instituce, která prakticky celá přejímala organizační strukturu a tím i pokračování Úřadu říšského protektora a přejímala jeho rozhodovací pravomoci. Viz. *Sedláková, M. – Pažout, J.: Zpřístupnění fondu Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu. In: Paginae historiae, Národní archiv, r. 14, Praha 2006, s. 199-256.*

³³² V listopadu 1943 byl vydán výnos s organizační strukturou úřadu. Hlavním představeným úřadem se stal dosavadní Státní tajemník u říšského protektora Karl Hermann Frank. Viz. *Hledíková, Zdeňka – Janák, Jan – Dobeš, Jan: c. d., s. 408.*, více k tomuto orgánu Viz. *Sedláková, M. – Pažout, J.: c. d., s. 199-256.*

Reálně však jeho agendu převzaly tzv. správy z příkazu říše (Reichsauftragsverwaltung)³³³, které byly dle Heydrichovy správní reformy zřízeny u okresních i zemských úřadů.³³⁴

Byli to vrchní zemští radové společně s gestapem, kterým se velice brzy po okupaci podařilo ovládnout místní české úřady a zkumulovat značné množství moci do svých rukou. Obecně se dá konstatovat, že obě instituce nesly „hlavní podíl na likvidaci židovského obyvatelstva v okrese“³³⁵. Oberlandráty byly jednou z rozhodujících instancí ve správě židovských podniků³³⁶ a v rozhodování o jejich dalším osudu. O tom, jaký bude dosazen Treuhänder či zda bude podnik arizován nebo zlikvidován.

Obecně se dá však konstatovat z různých regionálně zaměřených výzkumů zabývajících se arizací v Říši, že jasně převažovala likvidace napříč všemi obory podnikání, což odpovídalo říšskému nařízení z listopadu 1938.³³⁷ Göring se vyjadřoval, že zachována zůstane zhruba 1/3 podniků. Ve skutečnosti bylo číslo ještě menší a pohybovalo se kolem 25 %. V protektorátu podle předběžných srovnání ještě níže. Celkově kolem pouhých 20 % arizovaných židovských podniků.³³⁸ Celý tento proces dokresluje případ samotného olomouckého oberlandráta, kde bylo k březnu 1940 likvidováno nebo k likvidaci připraveno z 91 potravinářských a zemědělských podniků plných 52, což představovalo 57 % zlikvidovaných podniků tohoto druhu. Pouhých 26 bylo arizováno nebo k arizaci připravováno.³³⁹ Samozřejmě z tohoto postupu měla nejvíce profitovat samotná říše.³⁴⁰

³³³Správa z příkazu říše po zrušených oberlandrátech připadla v takřka v nepozměněném rozsahu na okresní hejtmany a vrchní starosty statutárních měst, kteří samozřejmě byli v tomto období německé národnosti a náležitě osvědčení. Velmi se rozšířila pravomoc zemských prezidentů, kteří „fungovaly jako samostatná oddělení zemských úřadů“ a mimo celou řadu dalších správních úkolů jim nyní patřila i funkce správy opuštěného majetku včetně jeho konfiskace a arizace. Viz. Bartoš, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960, svazek I. Nakl. Profil, Ostrava 1966, s. 29-30.*

³³⁴ZA Opava, pobočka Olomouc, OLR Olomouc, inventář k fondu, s. 2., více k problematice Heydrichovy správní reformy: Milotová, Jaroslava: *Personální aspekty tzv. Heydrichovy správní reformy. In: Paginae historiae, Praha 1993, s. 196-218.*, Milotová, Jaroslava: *Výsledky Heydrichovy správní reformy z pohledu okupačního aparátu. In: Paginae historiae, Praha 1994, s. 161-174.*

³³⁵Rothkirchenová, Livie: *Osud Židů v protektorátu 1939-1945.* s. 35. Máme-li zůstat věrni výše nastíněné působnosti jednotlivých úřadů vrchních zemských radů, musíme konstatovat, že jeho působnost byla v drtivé většině případů mnohem větší než pouze jeden okres, a Úřad oberlandráta v Olomouci nebyl výjimkou.

³³⁶Všichni židé měli povinnost nahlásit veškerý majetek, případně druh podnikání úřadům zemských radů.

³³⁷V Göttingenu, Marburgu a Heidelbergu bylo likvidováno až 70% podniků. Viz. Sedláková, Monika: *Arizace potravinářských podniků a obchodů v Protektorátu Čechy a Morava. In: Židé v Čechách, Židovské muzeum, Praha 2007, s. 61.* Přesná čísla ke zmiňovaným německým městům viz. Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři.* s. 16. Ve Vídni bylo dokonce zlikvidováno 80% židovských podniků. V protektorátní Jihlavě do konce dubna 1941 dokonce 82%,

³³⁸Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři,* s.16-17.

³³⁹Výsledek u zbylých podniků nebyl v této době ještě znám. Viz. *Tamtéž,* s. 61.

Co se týče samotných rozdílů v likvidaci jednotlivých oborů podnikání, tak se od sebe značně lišily. Obecně se ale dá konstatovat, že nejvíce profilujícími obory v oblasti arizace byl průmysl textilní a oděvní³⁴¹, potravinářský, dřevozpracující, chemický a kovoprůmysl. Významnou roli hrál taktéž průmysl kožedělný.³⁴² Z potravinářského průmyslu to byly především sladovny. Ty poutaly pozornost zejména říšskoněmeckých podnikatelů.³⁴³ Sladovny byly firmy s dlouhou a bohatou historií a zaběhlou tradicí již od počátku druhé poloviny 19. století. Koncentrací těchto podniků se mimo jiné proslavila i Olomouc a její blízké okolí. Během svého fungování si sladovny vybuďovaly kontakty po celém světě. Navíc, ač řada z nich disponovala spíše zastaralým technickým vybavením, pyšnila se velkými zisky a renomé. Nebylo výjimkou, že se o ně v arizačním procesu strhl lýtý boj velkého počtu zájemců, právnických i fyzických osob.³⁴⁴

Důležitými podniky v oblasti potravinářského průmyslu byly ty zaměřující se na výrobu alkoholických i nealkoholických nápojů. Nebylo výjimkou, že se řada těchto podniků věnovala taktéž obchodováním s dováženými víny a vlastnily výčepní koncese. Jejich strojní zařízení sice opět nepatřilo k nejnovějším, ale nároky na technickou výbavu podobných podniků nebyly vysoké. Stejně jako náklady na jejich provozování. V porovnání s ročními obraty slibovala jejich koupě značných zisků. Ty ještě mohly kulminovat ve válečném období díky dodávkám pro Wehrmacht. Procento arizace podobných podniků je tudíž vysoké. I když zájem o ně sebou logicky přinášel četné spory mezi zájemci a tím i složité rozhodování pro odpovědné německé orgány v tomto procesu, jejichž vzájemné vztahy také nebyly, jak bude více popsáno níže, rozhodně ideální. Tak trvalo několik let, nebylo výjimkou, že až do roku 1943, než získal podnik nového, nacionálně socialistického, majitele. Po celé Moravě můžeme podobných podniků najít značné množství.

³⁴⁰ I když jak bude později nastíněno v kapitole „Germanizační snahy“, přes nesporný ekonomický faktor arizačních obchodů, hrály v celém procesu neodmyslitelnou roli i germanizační snahy v protektorátu, které mnohdy byly na úkor ekonomického faktoru upřednostněny.

³⁴¹ Což platilo i v oblasti maloobchodních podniků s oděvy a střížním zbožím, které měla prvenství mezi maloobchodními podniky všeho druhu arizovanými na úvěr. Viz. *Tamtéž*. s. 89.

³⁴² *Tamtéž*. s. 82. To platilo i pro obchod s koženým zbožím a textilem v malém a velkém. Viz. *Tamtéž*. s. 154.

³⁴³ Jančík, D. – Kubů, E: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 118.

³⁴⁴ Sedláková, Monika: *Arizace potravinářských podniků a obchodů*. s. 62-63., Podrobněji se arizaci židovských sladoven na Olomoucku: Viktořík, M.: *Osudy olomouckých sladoven*.

Olomouc nebyla výjimkou a prosperující podniky Otty Knöpfelmachera nebo Alois Fleischmann Wwe. (vdova) v držení rodiny Donáthů a průměrným ročním obratem kolem 1,5 milionu korun, v případě Fleischmannovi likérky až čtyř milionů korun³⁴⁵, toho jsou jasným důkazem.³⁴⁶

Právě gestapo bylo vůbec první složkou okupační správy, která se snažila vtrhnout do hospodářské oblasti protektorátu takřka totožně s okupací okleštěného zbytku Československa. Zpočátku se zaměřovalo především na majetek emigrantů a tzv. Říši nepřátelským osobám, včetně vkladů uložených v bankách a depozitních schránek. Cennosti zabavené při každodenních razíích a prohlídkách židovských bytů, spolků a podniků byly ukládány do speciálních trezorů na gestapu. Odtud byly od 13. května 1941 převáženy do berlínské Hlavní říšské pokladny, jakožto výsledek dohody mezi říšským ministrem financí Johannem Ludwigem Kroszigkem³⁴⁷ a zastupujícím říšským protektorem Reinhardem Heydrichem. Tento postup však byl po několika měsících zastaven, neboť byl při Úřadu říšského protektora zřízen tzv. Vermögensamt³⁴⁸ (Majetkový úřad), na který od této chvíle putoval majetek zabavený gestapem.³⁴⁹ Majetkový úřad také od této chvíle rozhodoval o osudu části cenných papírů³⁵⁰, jež byly konfiskovány ve prospěch říše.

³⁴⁵NA Praha, fond AS, kt. 289, sign. 2071 (Ed. Knöpfelmacher)., NA Praha, fond AS, kt. 103, sign. 96 (Alois Fleischmann Wwe.). Fleischmannův podnik se taktéž zaměřoval na výrobu octa.

³⁴⁶Sedláková, Monika: *Arizace potravinářských podniků a obchodů*. s. 64-65., Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*, s. 84.

³⁴⁷ Celým jménem Johann Ludwig Graf Schwerin von Krosigk (1887-1977), též známý jako Lutz von Krosigk. Vystudovaný právník a politolog, válečný veterán a držitel železného kříže byl ministrem financí po celou dobu trvání Třetí říše (1932-1945), jakožto jediný ministr v Hitlerově vládě. Adolf Hitler ho ustanovil ministrem financí i ve svém testamentu. V roce 1939 vznesl Krosigk požadavek na 450 000 říšských marek pro svůj ministerský byt, který by odpovídal jeho společenské prestiži, u říšské finanční správy. K tomu nezapomněl využít svoje odborné znalosti, aby odůvodňoval zákony a přepisy okrádání židů v Říši. Norimberský tribunál odsoudil Krosigka v roce 1949 na 10 let za drancování majetku deportovaných židů. Již v roce 1951 mu byla, stejně jako řadě dalších nacistických válečných zločinců, udělena milost. Po propuštění z vězení pracoval jako spisovatel a novinář. Viz. Götz, Aly: *Hitlerův národní stát: loupění, rasová válka a nacionální socialismus*. Nakl. Argo, Praha 2007, s. 23-25.

³⁴⁸ Vermögensamt beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren. Vermögensamt měl za úkol spravovat a realizovat majetek nepřátel říše, který byl konfiskován gestapem. Po zřízení Státního ministerstva pro Čechy a Moravu v srpnu 1943 přešel do jeho kompetence i Majetkový úřad, od té doby zvaný Vermögensamt beim Staatsminister für Böhmen und Mähren. Viz. Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 66.

³⁴⁹Věděli, co kupují: nová fakta z českých archivů o loupežích židovského majetku. Dostupné online: <http://www2.holocaust.cz/cz/resources/ros_chodes/1998/01/fakta>. [3. 2. 2016]. Vermögensamt byl zřízen na základě výnosu říšského protektora z 8. prosince 1941. V literatuře se často objevuje také jako období jeho zřízení září 1941. Jedním z hlavních důvodů jejího založení byl nepříliš velký zájem gestapa o správu zajištěného majetku. Viz. Sedláková, Monika: *Úloha tzv. Einsatzstabů při zcizování židovského majetku*. s. 265, 284.

³⁵⁰ Většinu akcií ale přebírala po deportaci židovských obyvatel protektorátu „Zentralstelle“, konkrétně její „Auswanderungsfond“. Viz. Jančík, D. - Kubů, E. a kol.: *Arizace a germanizace cenných papírů*. s. 120.

Ty byly přerozdělovány do jeho zvláštních depotů u BEB a BUB. A to tím způsobem, že první jmenované byly přiděleny akcie společností od A do L, akcie společností od písmene M připadly bance Union.³⁵¹ Vermögensamt měl také zřízený účet u Poštovní spořitelny označený číslem „98 578“.³⁵² Jedna z jeho poboček byla zřízena i v Olomouci. Jejím úkolem bylo mimo jiné vybírat nájemné ze zabaveného nebo obsazeného majetku. V případě prodeje inkasovala určitý finanční obnos.³⁵³

I přes rychlý zásah gestapa se během prvních hektických dní po okupaci podařilo řadě prozíravějších židovských majitelů podniků, poučených situací v Německu a Rakousku, zbavit se svých podílů ve firmách jejich rychlým rozprodáním českým vlastníkům.³⁵⁴ Spřátelení notáři a advokáti následně smlouvy datovali před 15. březem 1939. O jak rychlém a překotném procesu hovoříme, dokládá fakt, že i takováto možnost zpeněžení svého majetku posléze určeného k arizaci trvala pouhých pět dní. Poté ji dne 20. března 1939 učinil přítrž představitel prozatímní vojenské správy ustanovené Wehrmachtem a šéf civilní správy pro Moravu u „Vojenské skupiny 5“ Josef Bürckel³⁵⁵, říšský komisař a vedoucí falcko-sárské župy.

³⁵¹ Jančík, D. - Kubů, E. a kol.: *Arizace a germanizace cenných papírů*. s. 119-121.

³⁵² Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 30.

³⁵³ Bartoš, Josef: *Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939*, s. 303.

³⁵⁴ Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, J.: *Arizace a restituice*. s. 13.

³⁵⁵ Veterán z první světové války a vystudovaný učitel J. Bürckel (1895-1944) byl jedním z nejstarších nacistických funkcionářů. Do NSDAP vstoupil již roku 1921. Od roku 1926 stál ve funkci župního vedoucího NSDAP pro Porýní-Vestfálsko. Od roku 1937 figuroval v SS, kde dosáhl až na hodnost Gruppenführera. Po anšlusu Rakouska, na kterém se sám aktivně podílel, se stal místodržitelem nově vytvořené tzv. Východní Marky. K tomu zastával též funkci župního vedoucího města Vídeň, kde byl zodpovědný za založení tamní „Zentralstelle“, která byla posléze zodpovědná za deportace a zavraždění téměř 49 000 rakouských židů. Ze své funkce zpronevěřil velké sumy ze zabaveného židovského bohatství a mezi jeho oblíbené činnosti patřil nákup uměleckých děl. Po obsazení Francie v roce 1940 se stal šéfem civilní správy Lotrinska (tzv. Západní Marky). Podílel se zde na deportacích židovského a francouzského obyvatelstva. Zemřel náhle na oběhové selhání. Někteří z historiků však spekulují o Bürcklově sebevraždě. O jeho významu v nacistické hierarchii svědčí vyznamenání (tzv. Německý řád), které mu Hitler za jeho zásluhy o Říši posmrtně udělil. Tzv. Německý řád, nejvyšší vyznamenání, jaké mohla „Strana“ jednotlivci udělit, dostalo za dobu Trvání třetí říše pouze 11 lidí, mezi nimi i Reinhard Heydrich. Viz. *Vaněk, František – Černý, Vladimír – Břečka, Jan: Místa ztropená krví: Kounicovy studentské koleje v Brně v letech nacistické okupace 1940-1945. Archiv města Brna: Moravské zemské muzeum, Brno 2015. s. 104., Josef Bürckel: Dostupné online: <https://de.wikipedia.org/wiki/Josef_B%C3%BCrckel>. [13. 3. 2016]., Josef Bürckel: Dostupné online: <https://en.wikipedia.org/wiki/Josef_B%C3%BCrckel>. [13. 3. 2016].*

Ten napříště zakázal kupovat ty podniky, které by se byť jen částečně nacházely v židovských rukou.³⁵⁶ Jestliže se někdo zmíněné ustanovení i přes to snažil porušit, hrozil mu trest vězení ve výši až deseti let.³⁵⁷

V Olomouci se takový případ nejhlásitěji propíral počátkem května 1939 v souvislosti s obchodem s vejci, máslem a sýry „Ignatz Engelmann“. V roce 1939 stál včele prosperujícího podniku s ročním obratem převyšujícím jeden milion korun již syn Ignatze Engelmana, Paul. Ten svoji živnost provozoval ve sklepních prostorách domu číslo 2 na Kollárově náměstí, jehož majitelem byla Paulova matka, Berta Engelmann. Zde se nacházela nejen živnostní kancelář, ale i skladiště, provozní místnost s tzv. bazénem v podobě železobetonové nádrže a další zařízení pro provozování této živnosti. Ke sklepním provozním místnostem patřila i kůlna na dvoře stejného domu. Pod tíhou neblahých událostí spojených s okupací zbytku Československa se rozhodl Paul Engelmann se svoji matkou Bertou a sestrou Nelly podnik převést na manžele Kašparovi.

Na tom by za nastanuvších okolností nebylo nic nepatřičného, kdyby noví majitelé byli Němci. Dotyčnou osobou, která převod živnosti sjednávala, však byla Růžena, manželka Karla Kašpara, tehdejšího člena městské rady a předáka živnostensko-středostavovské strany.³⁵⁸ Ta se měla nyní stát novou majitelkou těchto prostor. Obě strany se dohodly na měsíčním nájemném 120 korun, včetně nákladů za elektrické osvětlení, otop a využívání telefonu, kterou měla dle dohody platit samotná paní Kašparová. Celá záležitost byla uzavřena mezi oběma stranami ústní dohodou a provizorní smlouvou. Vše se dělo bez vědomí nadřízených úřadů, kterým nebyla celá záležitost předložena k posouzení.

Koncem června dorazil na adresu Kašparových pohoršující dopis z presidia městské rady, konkrétně druhého starostova náměstka, který se celou záležitostí dozvěděl zpětně z místního tisku.

³⁵⁶Sedláková, Monika: *Zpřístupnění fondu státního tajemníka u Říšského protektora v Čechách a na Moravě. In: Paginae historiae, Národní archiv, r. 19, Praha 2010, s. 218., Svatuška, Ladislav: Židovské předpisy v Protektorátu Čechy a Morava a vývoj rasového práva v Říši. Nakl. V. Linhart, Praha 1940, s. 49, 92-93., Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, J.: *Arizace a restituce. s. 12.**

³⁵⁷Petrův, Helena: *Právní postavení židů. s. 60-61.* Ihned následující den vyšlo nařízením na titulní straně Moravské orlice. V rozmezí několika následujících dní byl příkaz otištěn na stranách dalších olomouckých periodik. Viz. *Moravská orlice, č. 67, 21. 3. 1939, s. 1.; Moravský deník, r. 34, 23. 3. 1939, s. 3.*

³⁵⁸ Karel Kašpar byl taktéž činný coby funkcionář v různých odborných živnostenských korporacích v Olomouci. Viz. *NA Praha, fond AS, kt. 103, sign. 86.*

„V Olomoucké veřejnosti a to jak české tak německé vzbudil mimořádnou pozornost článek časopisu „Mähr. Tagblatt“ ze dne 27. května 1939, který líčil, jakým protiprávním způsobem převzala bez vědomí a souhlasí příslušných úřadů žena jednoho člena městské rady v Olomouci židovský podnik firmy Paul Engelmann [...] a jak tento podnik dále provozuje, nedbajíc platných zákonitých předpisů protektorátních, ani předpisů vydaných šéfem civilní správy na Moravě o arizaci židovských podniků. [...] Očekávám, že si uvědomujete, jaké následky z této výtky máte vyvoditi.“

S ohledem na poměrně značné přesycení živnostenského sektoru těmito druhy živností se nedalo očekávat, že podnik bude zarizován, i když hospodářský odbor městského úřadu byl jiného názoru a vyjadřoval se pro zachování obchodu z hlediska významu firmy pro zásobování města vejci. Karel Kašpar byl počínání jeho manželky pokárán důtkou. Co vedlo jeho manželku ke snaze převzít Engelmannův podnik? Jestli pragmatické podnikatelské důvody, nebo přátelství s Paulem Engelmannem a jeho rodinou není z pramenů jasné.³⁵⁹ S ohledem na jejich dohodu pravděpodobně druhá možnost, jelikož jméno Růženy Kašparové jakožto nové majitelky obchodu mělo pouze splňovat onu podmínku árijského obchodu s tím, že Engelmann bude jako její zástupce reálně podnik řídit dále.³⁶⁰ Celá situace, která díky otištění v místních médiích nabyla veřejného charakteru, však učinila tomuto naivnímu plánu přítrž. I tato událost tak mohla Paula Engelmanna utvrdit v rozhodnutí z protektorátu ilegálně odejít. To se mu podařilo pravděpodobně během léta 1939. Protektorát opustil tradiční severní cestou přes Polsko, jako většina tehdejších ilegálních emigrantů. Zde ho na podzim 1939 zastihla nacistická invaze. Opět se mu podařilo uniknout a dostat se do Rumunska. Zde se jeho stopa ztrácí. V této souvislosti je třeba zmínit skutečnost, že rumunský holocaust nepřežil přibližně každý druhý židovský obyvatel této země.³⁶¹ Jeho matka Berta a sestra Nelly v Olomouci zůstaly až do své deportace do Terezína. Obě byly poslány na východ, odkud se již nevrátily.

Ještě příznačnější je případ rozlehlého komplexu hejčínského cukrovaru, lihovaru a drožďárny v Olomouci, který byl od počátku 20. století akciovou společností. Jejimi hlavními podílíky byly především význačné moravské židovské rodiny Mayů.

³⁵⁹ *Tamtéž.*

³⁶⁰ *NA Praha, fond AS, kt. 103, sign. 86.*

³⁶¹ Z předválečné židovské populace Rumunska čítající kolem 750 000 lidí se udává 280 000 – 380 000 zavražděných. Viz. *Holocaust v Rumunsku. Dostupné online: <<http://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-2005/zari-7/holocaust-v-rumunsku/>>.* [7. 3. 2016].

Jen hejčínský cukrovar mohl v časech největšího rozkvětu podniku zaměstnat v období kampaně až 1000 dělníků. Na případu rodiny Mayů je patrné, že ač se nacisté snažili navenek nastavit jistý systém legálnosti, podepřený právními normami, tak bylo-li to nutné, nasadili veškerých možných prostředků, které neměly s jejich navenek zákonným počínáním co dočinění, aby pro Říši nepříznivý běh věcí zvrátili na svoji stranu. Tím spíš, jednalo-li se o mnohomilionové majetky těch nejbohatších židovských podnikatelů.

Akciová společnost³⁶² bratří Mayů byla rozdělena celkem do 42 500 kusů akcií. Každá z akcií měla cenu 200 korun. Kmenový kapitál podniku byla tedy kolem 8 500 000 korun. Podle rekapitulace z roku 1938 měly všechny akcie v držení dvě rodiny. Mayové, konkrétně Bedřich, Terezie, Leo a jeden z největších podílníků podniku, vystudovaný chemik, člen představenstva a výkonný ředitel komplexu Vojtěch Albert May.³⁶³ Druhou ze zmíněných velkopodnikatelských rodin byly Guttmannové. Jejich kapitálové zájmy byly zastoupeny v osobě Františky Guttmannové. Počet akcií Mayů představoval 39,6 % všech akcií.

³⁶² Do roku 1924 byl podnik komanditní společností.

³⁶³ Největší podíl vlastnil dr. Vojtěch Albert May, 10 571 kusů akcií, Leo May 5 302 kusů, Bedřich 500 a Terezie 445 kusů akcií. Viz. *ABS, fond 305, sign. 305-508-4, fol. 2.*

Vojtěch Albert May (*1895) byl jedním ze synů Terezie (roz. Klein, *1871) a Bedřicha (*1846) Mayových. Vojtěch získal svůj doktorát z chemie na berlínské univerzitě. Po jejím úspěšném absolvování se v Olomouci nejen že věnoval podnikatelským aktivitám své rodiny, nýbrž jako veterán z první světové války vedl olomoucký legionářský spolek. Jeho se později stal i předsedou. Byl jedním z největších akcionářů hejčínského cukrovaru „A. a H. May“ a zároveň jedním z členů jeho představenstva. Olomouc se mu podařilo opustit i s manželkou a dvěma nevlastními syny v předvečer okupace 14. března 1939. S největší pravděpodobností se tak stalo rychlíkem do polského Krakova. Následnou destinací se pro přecházející rodinu stala Palestina, konkrétně přístavní město Haifa. Zde se nám zachoval odvodní lístek veterána z první světové války ze 17. dubna 1940. Do britské armády však již pro svůj věk nikdy odvelen nebyl. Ze spisů národní banky můžeme odvodit, že v Palestině rodina Alberta Maye pobývala ještě v roce 1941, kdy v protektorátu s konečnou platností gestapo obstavilo všechnen majetek. Podle příkazu nacisty ovládaného Pozemkového úřadu (tzv. Vermögensamt) z 28. 4. 1944 byl převeden zůstatek účtu Vojtěcha Maye ke dni 8. 5. 1944 z Poštovní spořitelny na účet zmiňovaného Pozemkového úřadu (tzv. Amtkasse des Vermögensamtes) a účet u PS zlikvidován. Obnos to byl značný, o celkové hodnotě 2 456 740 korun. Snahy Pozemkového úřadu o přisvojení si majetků rodiny Mayů, především jejich pozemkových držeb, tak byly v roce 1944 završeny.

V polovině války (1943) se rodina Vojtěcha Maye přestěhovala do Austrálie, jak dokládá jeho registrace jako československého státního občana na generálním konsulátu ČSR v Sydney. Právě Sydney se stalo novým domovem rodiny a Vojtěch May působil jako profesor biochemie na tamní univerzitě. Materiály k dalším osudům Alberta Maye a jeho rodiny v zahraničí se i přes snahu nepodařilo prozatím více dohledat.

Co se týče Vojtěchovy manželky Lisy, pocházela ze sladovnické rodiny. Její otec Jacob Wolf byl sladovníkem. Do vztahu s Albertem Mayem si přinesla ovdovělá Lisa dva syny, kteří vzešli z manželství Lisy s německým židem Alfredem Katzem. Jak starší Lucian-Jürgen Hermann (*1926), tak i Jost Rainer (*1928) se narodili v Drážďanech.

Zbytek Vojtěchových příbuzných takové štěstí neměl. Šestadevadesátiletý otec Bedřich zemřel jen pár dní po příjezdu do Terezína. Jeho o pětadvacet let mladší manželka Terezie pokračovala v říjnu 1942 v transportu dvou tisíc lidí do Treblinky. Před svým transportem do Terezína byli oba manželé přinuceni prodat akcie Ústecké rafinerie cukru v hodnotě 130 280 korun. Rozzáhadou zůstává osud staršího Vojtěchova bratra, Leo Maye (*1894).

Viz. *SOka Olomouc, fond ÚNV, kt. 465, inv. č. 458, sign. 17/19.* Dále: *Archiv ČNB, fond Živnostenská banka (dále jen ŽB), sign. 8463/4.; Archiv ČNB, fond ŽB, sign. 8282-151.; Archiv ČNB, fond ŽB, sign. 8366-50; Archiv ČNB, fond ŽB, sign. 8391-119.; MZA Brno, fond Gestapo Brno, kt. 88, sign. 100-88-23.*

Akciový kapitál Františky Guttmaannové 27,1 %. Ta byla i samostatně největším podílníkem podniku s počtem 11 516 akcií. Dohromady tak činil akciový kapitál obou židovských rodin nadpoloviční většinu všech cenných papírů společnosti (66,7 %). Velký počet akciového kapitálu podniku též představovaly tzv. Nostro akcie o 14 166 kusech.³⁶⁴ Maje nejspíš netáhla k odprodeji akcií podniku jen špatná politická situace, nýbrž i interní finanční krize, s kterou se potýkali již od poloviny 30. let, kdy společnost vykazovala ztrátu 6 milionů korun. Ať již odprodejem akcií sledovali jakýkoliv cíl, je jisté, že vyhrocená politická situace na počátku jara 1939 a bortící se druhá republika výrazně napomohly jejich dalšímu rozhodování a v předvečer okupace, 14. března 1939, se Mayové i Františka Guttmanová akcií zbavili. Ty putovaly celkem k jedenácti hospodářským subjektům na Moravě. V drtivé většině se jednalo o cukrovary v olomouckém okolí, jako například o cukrovar v Litovli, Holici, Vrbátkách, Němčicích na Hané nebo Malých Prosenicích. Úhrnná hodnota rozprodaných akcií, jejichž odprodej řídila agrární banka, činila 23 milionů korun.³⁶⁵ Bylo nadmíru jasné, že si takovéto sousto okupační úřady nenechají ujít a rozprodání většiny akcií podniku, který v roce 1937 dosahoval ročního obrátu téměř 63 milionů korun, neuznají.³⁶⁶ O eminentním zájmu nacistů o podnik svědčí ustavení nuceného správce podniku již pouhý den po okupaci. Nacisté měli s pozemkovými majetky³⁶⁷ obou rodin plány na vytvoření nové bašty německví na střední Moravě.³⁶⁸ Řada z vedoucích úředníků podniku se posléze stala členy různých nacistických organizací a formací. V několika případech na ně dokonce po válce bylo podáno trestní oznámení. Nejen pro členství v organizacích a formacích, ale i pro udavačství.³⁶⁹

Z dalších olomouckých židovských podniků, jejichž osud je příznačný pro počáteční období protektorátu, a tudíž by si zasloužil zmínku jako modelový případ, je bezesporu továrna na rybí konzervy „Hugo König“.

³⁶⁴ABS, fond 305, sign. 305-508-4, fol. 2-23.; SOKA v Olomouci, fond AMO 1920-1940, kt. 425, inv. č. 163.

³⁶⁵Hlas lidu, č. 13, 18. 2. 1939, s. 1-6.

³⁶⁶Viktorík, M.: *Osudy olomouckých sladoven*, s. 256. Podnik patřil mezi největší městské poplatníky a o jeho významu též svědčí fakt, že ročně cukrovar produkoval pro domácí trh kontingent tzv. bílého zboží o 60 000 metrických centech. To v přepočtu znamená produkci 600 tun cukru ročně. Viz. *Hlas lidu*, č. 13, 18. 2. 1939, s. 1-6.

³⁶⁷Vždyť zemědělský velkostatek jejich podniku měl přes 200 hektarů půdy. Do své správy ho přejala německá osídlovací společnost. Viz. *Bartoš, Josef: Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939*, s. 305.

³⁶⁸ Takové počínání bylo spíše pravidlem, nežli výjimkou. Podobní případy můžeme zaznamenat také u dalších velkých závodů, jako například firmy Heikorn, sladovny Hamburger nebo tkalcovny Tichý a spol., jež byla v držení židovského obchodníka Julia Brauna. Viz. *Bartoš, Josef: Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939*, s. 302, 305.

³⁶⁹ABS, fond 305, sign. 305-508-4, fol.4.

Její majitel Hugo König se rozhodl již počátkem roku 1939 jednat o odkoupení svého prosperujícího podniku s pražskou-karlínskou továrnou Josefa Kutiny, která podnikala ve stejném odvětví. Vše bylo na dobré cestě a oba továrníci již byli předběžně domluveni na počátku jara 1939. Bohužel pro ně jednání o odkoupení Königovy olomoucké továrny trvalo příliš dlouho a protáhla se až do prvních měsíců protektorátu. Oficiální písemnou smlouvu oba podnikatelé uzavřeli tedy až v červnu 1939, pouhý týden před zlomovým nařízením říšského protektora o židovském majetku.

Vše nyní záleželo na schválení protektorátních orgánů. Samozřejmě s ohledem na zájmy nacistů a na to, že Kutina nebyl německým továrníkem, neměla celá záležitost sebemenší šanci na úspěch. Vždyť by spojením Kutinova a Königova podniku vznikl největší podnik svého druhu v protektorátu. Josef Kutina se snažil za přispěním všech svých konexí, svého vlivu a nemalých finančních prostředků celou situaci zvrátit ve svůj prospěch. Na Ministerstvu obchodu a živností v Praze byla celá záležitost popotahována až do počátku roku 1940, kdy ministerstvo pražskému podnikateli sdělilo, že jeho žádost schválena nebude. Již několik měsíců před tím však začal pomalu i Hugo König z dohody s Josefem Kutinou ustupovat a oznámil mu, že za nastanuvší situace se rozhodl pro prodej podniku jinou cestou.

Tlaky na olomouckého podnikatele byly již nejspíše neúnosné. Jeho syn Bedřich byl zatčen a dán do tzv. ochranné vazby ihned po příchodu německých vojsk. Ani po pěti dnech, kdy z ní byl propuštěn, mu nedopřála německá tajná policie klid a musel se hlásit každý týden na pražské centrále gestapa, kde na něj tamní vedení vyvíjelo nátlak k urychlení arizace.³⁷⁰Vždyť o jeho továrnu s ročním obratem kolem deseti milionů korun se hlásila řada

³⁷⁰ S ohledem na přímou úměru mezi bohatstvím rodiny a rychlostí a intenzitou vyvíjeného nátlaku na ně, to ostatně nebylo žádné překvapení. Když Bedřich König v témže roce emigroval za bližší nespecifikovaných okolností do Palestiny, celá tíha nátlaku spočívala na jeho otci. S jistotou víme, že nejpozději od podzimu 1941 gestapo svůj postup značně vyostřilo. Bližší podrobnosti však známy nejsou. Jisté je ale to, že poslední anabáze Huga Königa, tentokrát již směrem na východ, nezapočala klasickou cestou transportu z Olomouce, nýbrž z Brna, kde se mohl dle vyšetřovacího spisu ocitnout v rámci tzv. skryté arizace.

Do Kounicových kolejí se dostal společně s dalšími 34 židovskými občany Olomouce a Prostějova a jeho okolí na přelomu ledna a února 1942, kam byli odvezeni na rozkaz brněnské centrály. Nechyběli mezi nimi ani další z úspěšných židovských podnikatelů, jako Otto Knöpfelmacher nebo sladovník Julius Hirsch s oběma syny, Walterem a mladším Erichem. Nebyla to pro ně rozhodně žádná novinka, věznění byli již nejméně jedenkrát, na podzim 1941, kdy byli pozatýkáni a několik týdnů drženi v rámci civilního stanného práva. Přesný důvod neznáme. S ohledem na praxi gestapa ovšem stačila sebemenší záminka a oficiální písemné udání na jeho místní služebně.

Z výpovědí sourozenců doktora Josefa Markuse, syna majitele obchodu s uhlím, Adolfa Markuse, víme, že záminkou pro jeho zatčení byl poslech zahraničního rozhlasu. Ono udání z roku 1940 mohlo o rok později posloužit gestapu jako vhodná záminka k uvalení tzv. ochranné vazby, jakožto státu nebezpečné osoby. Ostatně v kartotéce gestapa byla od počátku protektorátu i rodina Königova. Jediný syn Huga a Idy, Bedřich totiž čelil obvinění z milostných pletich s ženou árijského původu Elfrídou Wiesnerovou (20. 9. 1913), dcerou německého zaměstnance banky Union.

zájemců z Říše.³⁷¹ Především z přístavních měst, jako například Hamburg. S ohledem na předmět podnikání, proslulost a solventnost továrny Huga Königa to nebylo ostatně žádným překvapením. Hamburgská firma také nakonec v celé arizační přetahované o Königovu továrnu uspěla.

Ironií celého případu je, že byl Elfridin otec po obsazení protektorátu ustaven Němci komisařským vedoucím (prozatímní vedoucí) olomoucké Union banky, s kterou měla továrna rodiny Königovy obchodní styky. „Milostný“ trojúhelník mezi ní, Fritzem Königem a jejím skutečným snoubencem Ferdinandem Wenzelem narušil Ferdinandův bratr Fritz, který si Elfrídu pocházející z nižší vrstvy střední třídy nepřál do rodiny. Důvod byl prostý, Elfrída by do údajně zadlužené rodiny Wenzelovy nepřinesla žádné věno. Jak Elfrída, tak Bedřich jejich milostný poměr popřeli s tím, že se jedná o čistě přátelský vztah a jen vykonstruovanou domněnku Fritze Wenzela. Ostatně Bedřich König se dobře znal s celou rodinou Wiesnerů. Tyto neblahé události počátku protektorátu tak nejspíše Bedřicha Königa utvrdily v rozhodnutí emigrovat.

Vrátíme-li se do počátku roku 1942 a k událostem souvisejícím se zatčením Bedřichova otce a dalších olomouckých židů, můžeme konstatovat, že se mohlo s největší pravděpodobností jednat o skrytou arizaci, kdy jistý židovský občan Brna Adolf Weisz, bývalý hospodářský a právní poradce z Brna židovského původu Adolf Weisz (15.9. 1892, Královec), využíval zatčení dalších židů z Moravy, a přes intervence u Devisenschutzkommando (*oddíl na ochranu devizového hospodářství, který pátral v bankovních trezorech po movitých věcech*) nebo gestapa je měl dostat na „svobodu“. Za to si účtoval horentní sumy ve výši několika desítek tisíc korun. O tom svědčí výpisy z jeho účtu u banky Union, na který jen během první poloviny října 1941 přišlo téměř 400 000 korun. Kdo konkrétně Adolf Weisz byl? Sloužil gestapu jako prostředník pro inkasování výkupného za propouštění vězňů židů? To se vzhledem k nedochovaným bližším informacím k případu již pravděpodobně nedozvíme.

S jistotou ovšem víme, že nikdo ze zmiňovaných olomouckých podnikatelů neopouštěl Kounicovy koleje směrem na Olomouc. Všichni během jara 1942 či později byli transportováni s brněnskými transporty do Terezína a odtud dále na východ, do Osvětimi. Starší z bratrů Hirschových zahynul až v zimních měsících roku 1945 v Mauthausenu. Lékař Josef Markus, dle výpovědi bývalého vězně Kounicových kolejí Františka Pilného, „skromný a v pomoci bližnímu neúnavný a obětavý“ muž, spáchal 3 dny po osvobození Brna Rudou armádou sebevraždu. Bližší okolnosti jeho smrti nejsou známy.

Přežil pouze nejmladší Erich, který se po válce úspěšně snažil restituovat rodinou sladovnu v Nedvězí a svědčil v procesu s lékařem brněnského gestapa Františkem Pilným (1912, Vídeň), který nechal jeho těžce nemocného otce o Vánocích roku 1942 bez lékařské pomoci zemřít na cele, ostatně jako celou řadu židovských i nežidovských vězňů Kounicových kolejí. Charakterové vlastnosti vystihuje syna bývalého ředitele kopřivnické Tetry, výstižně zachycuje výrok mimořádného lidového soudu v Brně: „*Tento člověk místo ošetření vězně bil, neposkytoval adekvátní lékařskou pomoc a léky poskytované rodinami. Urážel tím nejhrubším způsobem a ty nejvíce nemocné navrhoval do transportů do koncentračních táborů*“.

Ostatně naturalistické výroky bývalých vězňů úryvek ze závěrečného rozsudku soudu jen potvrzují. Nejoblíbenější způsob ošetření dr. Pilného byl podle řady z nich jednoduchý, „*Nechat shnit*“. Když „*Vladimír Lippner ležel na ošetřovně s přeraženou bederní páteří, bez léčení s ochrnutou dolní polovicí těla, a když žádal ošetření, vyjádřil se Mudr. Pilný slovy: Shniješ tady*“. Když se syn olomouckého sladovníka Julia Hirsche, Erich, pokoušel zajistit otci léky, doktor Pilný mu řekl: „*Pro Židy nemáme léků, a i kdyby jich bylo, bylo by jich škoda, protože dříve nebo později projedete komínem krematoria*“. Samotný Julius Hirsch trpěl ke konci života nejspíše velkými bolestmi (z blíže nespecifikované nemoci) a na jeho prosby o ošetření Pilný reagoval slovy: „*Ty musíš sám a bez pomoci zdechnout na cele*“.

Za své zločiny v květnu roku 1948 odsouzen k nejvyššímu možnému trestu a tentýž den popraven. Z navraceného rodinného dědictví se ovšem Erich neradoval dlouho a vlivem změny politických poměrů v roce 1948 emigroval do sousedního Rakouska.

Viz. MZA Brno, fond Gestapo Brno, kt. 243, sign. 100-243-25, MZA Brno, fond Gestapo Brno, kt. 243, sign. 100-243-6, AVH USC Shoah Foundation), Franz Markus (31. 12. 1917), ID: 31370., AVH USC Shoah Foundation), Anna Fischer (24. 5. 1916), ID: 31966, SOKA v Olomouci, fond ÚNV Olomouc, kt. 102, inv. č. 174., Vaněk, František – Černý, Vladimír – Břečka, Jan: *Mista z kroupená krev*. s. 194, 212, 273-277, 281, 302.

³⁷¹ Jak dokládají dochované materiály v arizačním spisu firmy, moravské služební úřadu říšského protektora v Brně či úvěrové materiály firmy uložené v Národní bance. Mezi četnými především říšskými zájemci však též figurovala i liberecká konzervářská fabrika Josef Mitsch. Viz. NA Praha, fond AS, kt. 119, sign. 260, akt. I, II; Archiv ČNB, fond BEB, kt. 5, sign. ČEB/5-1.; MZA Brno, fond ŘP, služebna Brno, kt. 118, sign. 7905.

Po několikařých osobních návřtřvách zástupců společnosti v Olomouci si ji vybrala rybářská komanditní společnost Andersen a Co. Ta v létě 1940 Königův podnik oficiálně arizovala.³⁷² Na podzim 1941 tatáž firma arizovala i další židovskou společnost stejného zaměření³⁷³, ostravskou Hausner a Co. Krok to byl více než logický, jelikož spojením obou židovských firem dalo vzniknout největřímu komplexu svého druhu v protektorátu a jeho majiteli byli Němci.³⁷⁴

Josef Kutina bral celou záležitost jako velké přikoří a po válce obnovil svoje snahy o získání podniku. Snažil se reklamovat platnou smlouvu z června 1939, která byla nacisty nezákonně popřena. Opomněl však dědické nároky jediného potomka Huga a Idy Königových, Bedřicha. Tomu se podařilo zavčas protektorát opustit a dostat se do Palestiny. V restituci se pokoušel nyní již haifský obchodník získat rodinný podnik zpět. Po několikaletém martyriu byl vzhledem k přihlášení se k německé národnosti při sčítání lidu v roce 1930³⁷⁵ označen jako osoba státně nespolehlivá. Úspěchu se nedočkal ani karlínský továrník Kutina a dřívě jedna z největřích a nejvíce prosperujících olomouckých továren se stala koncem 40. let součástí pražského národního podniku Rybena.³⁷⁶

Že podobných pokusů prodat svoje podniky, nebo je alespoň formálně „počestit“, aby nevzbuzovaly pozornost okolí, bylo mezi olomouckými židovskými podnikateli clá řada, dokládá i další případ snah významných olomouckých podnikatelů. Tentokráte to byla Pavlovická vývozní sladovna Hynek & Vilém Briess. Její majitelé jednali o přetvoření dosavadní veřejné obchodní společnosti, ve společnost akciovou. Tu měl nadále zařtitřovat nyní trojlístek českých podnikatelů. Dva brněnřtř zástupci tamní společnosti Moragro, ředitel Moragra Lambert Dračka a jeho spolupracovník z téhož podniku František Wenzel. Třetím byl pražský továrník J. Havlíček. Na základě dohody s původními majiteli se měla nadále společnost znamenat „Hynek & Vilém Briess, akciová společnost, sídlo Praha.

³⁷² V Olomouci firma koupila jeřtř starý pivovar na Nové Ulici, které po adaptaci sloužil jako mrazírny. Olomoucké mrazírny firmy Andersen byly jednou z prvních mrazíren na našem území. Viz. *Schulz, Jindřich eds.: Dějiny Olomouce 2. s. 224.*

³⁷³ Přibližně poloviční oproti Königově továrně v Olomouci. Koncem 30. let se její roční obrat pohyboval kolem 5-6 milionů korun. Po arizaci se stala pobočným závodem olomoucké továrny, nyní již nesoucí název Andersen a Co.

³⁷⁴ *NA Praha, fond AS, kt. 155, sign. 650. Dále: ZA Opava, pobočka Olomouc, ÚNV Olomouc, kt. 335, sign. A I 129, i. č. 1317*

³⁷⁵ Stejně tak jako byl v letech 1930 – 1936 členem spolku Deutscher Volksrat für Olmütz und Umgebung.

³⁷⁶ *SOKA v Olomouci, fond ÚNV Olomouc, kt. 29, inv. č. 156.; ZA Opava, pobočka Olomouc, KS Olomouc, kt. 83, sign. A I 129, i. č. 1317., ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Finanční prokratura Olomouc (Dále jen Fp Olomouc), kt. 34, sign. Fn 76.*

O opětovných složitostech celého procesu dokládá zpráva firmy z poloviny května 1939 na Městskou radu hlavního města Olomouce, kde se konstatuje, že samotná jednání byla skončena již počátkem roku 1939, ale „v důsledku značné práce, spojené s tímto sestavením, zdrželo se vyhotovení definitivní kupní smlouvy, která však v nejkratší době bude vypracována a za účelem devisových povolení předloženo ku schválení kompetentním úřadům“.³⁷⁷

Samozřejmě tato jednání nikdy nedospěla ke zdárnému konci. Již paralelně s těmito jednáními na české straně se vytvářel kruh vlivných zájemců z Říše, jehož jednotliví členové vehementně usilovali o prosperující židovskou sladovnu s historií sahající do 70. let 19. století a především téměř půl milionovými ročními zisky. Stejně jako druhý z továrních komplexů stejných majitelů, bratří Bermannových a Richarda Briesse s Robertem Fischelem, chemickou výrobu butanolu v objektech bývalé sladovny na Klášterním Hradisku (tzv. Butylka). Treuhänder Karl Filzmayer sice vyjadřoval obavy o její prodej, i řes počáteční velký zájem řady žadatelů, neboť prý mezi nimi začaly postupně převládat obavy, zdali bude za války dostatek surovin k udržení výroby a především, jestli bude továrna konkurenceschopná v porovnání s říšskoněmeckými továrnami.³⁷⁸

Jeho obavy se nakonec ukázaly jako neopodstatněné a v září 1942 si objekty na Klášterním Hradisku přivlastnila hamburská farmaceutická firma Hamma, jejímž majitelem byl samotný hitlerův osobní lékař Theodor Morell³⁷⁹. V Olomouci to nebyl jediný podnik, který Morell arizoval. Svoje arizační ambice naplnil ještě jednou v případě největší židovské olomoucké továrny, kterou vlastnila rodina Heikorn. Rozlehlý tovární komplex v místech dnešního obchodního centra Šantovka pojmul více než 500 zaměstnanců. Morell ho získal téměř dvakrát levněji, než byla jeho skutečná tržní hodnota v roce 1938.³⁸⁰ Paradoxní

³⁷⁷ SOkA Olomouc, fond ÚNV, kart. 426, inv. č. 158, sign. 2206.

³⁷⁸ Viktorík, M.: *Osudy olomouckých sladoven*, s. 143.

³⁷⁹ Theodor Morell (*1886) se stal hitlerovým osobním lékařem v roce 1935 a byl jím až do Hitlerovy sebevraždy. Se svoji manželkou, která za něj fakticky arizované podniky v Olomouci vedla, byl častým návštěvníkem Hitlerova sídla na Obersalzbergu. Hitler na Morella nedal dopustit a ten požíval jeho plné důvěry. To samé se však nedá říct o zbytku nacistického vedení, mezi kterým byl Morell velice neoblíbený. Byl považován za německého Rasputina. Hermann Göring mu dal předzívku Reichspritzenmeister (Mistr injekcí). Morell totiž Hitlerovy často podával injekční „koktejl“ složený z celé řady léků. Nikdy se sle plně nepřiznal k jeho pravému složení. Tento tzv. Vitamultin se mimo jiné vyráběl i v prostorách továrny na Klášterním Hradisku. Skutečné Morellovy lékařské schopnosti však nebyly na příliš vysoké úrovni a spíše připomínaly „stedověké než moderní postupy“. Olomouc navštívil osobně maximálně několikrát. Avšak již jeho první návštěva stačila k tomu, aby si svým povýšeným a arogantním jednáním proti sobě poštvál místní představitele strany. Morell zemřel (1947) zcela zubožený v americkém zajetí, kde se odmítal i mýt. Viz *Hitler's Hidden drug habit: Secret history*. [Dokumentární film]. Režie Chris Durlacher. UK, 2014, *Poslední tajemství Třetí říše: Hitler pacient (II/2)*. [Dokumentární film]. Režie Christian Frey. Německo, 2014; Bartoš, J. - Trapl, M. a kol.: *125 let MILO Olomouc*, s. 43.

³⁸⁰ Z reálné ceny podniku, která se koncem 30. let pohybovala na hranici 30 milionů, byla při arizačních jednáních snížena na pouhých 16,5 milionu. Viz. *Tamtéž*, s. 43.

je, že ač podnik Morellovi patřil již od počátku roku 1942, došlo k podepsání kupní smlouvy až o více jak dva roky později, v květnu 1944. To nám jednoznačně dokládá skutečnou „váhu“ těchto arizačních smluv.

Dodnes se vedou debaty, zdali se v útrobách podniku, po arizaci přejmenovaném na „Milo-Werke“, za války neprováděly první pokusy s penicilinem. S největší pravděpodobností k menším pokusům došlo v roce 1944.³⁸¹ Jisté však je, že se zde po určitou dobu vyráběl tzv. Vitamultin (směs kofeinu a pervitinu), kterou Morell posléze „léčil“ i samotného Hitlera. Jakým způsobem Morell, jeho manželka Johanna a další společníci podniky participovali na arizovaném majetku, svědčí to, že i kupní cena byla v podstatě placena až ze zisků podniku, které činily ročně přes 4,2 milionu korun. Další velké částky si noví společníci podniku účtovali za „vedení“ podniku. Za tři roky tak připravili na těchto výplatách podnik o bezmála pět milionů korun.³⁸²

Pro Čechy bylo nařízení o zákazu odprodeje podniků v židovských rukou vydáno ještě o více jak týden později³⁸³ Konradem Henleinem, šéfem civilní správy pro Čechy u „Vojenské skupiny 3“. Na jejím znění se především podílel generální referent v ministerstvu hospodářství Hans Kehrl³⁸⁴, jeden z hlavních architektů nacistického válečného hospodářství a jedna z hlavních postav arizačního procesu v protektorátu.

³⁸¹ Více viz. *Wondrák, Eduard: Osobní lékař Hitlerův dr. Theodor Morel a olomoucké MILO závody, 1992, s. 180-188, Bartoš, J. - Trapl, M. a kol.: 125 let MILO Olomouc, s. 45.*

Dvě významné olomoucké židovské továrny rozhodně nebyly tím posledním majetkem, který si panovačný Morell během války přivlastnil. Získal též továrny v Hamburku, Kozolupech u Plzně, nebo ukrajinských městech Vinici a Charkově. Budoval si své vlastní farmaceutické impérium. Viz. *Bartoš, J. - Trapl, M. a kol.: 125 let MILO Olomouc, s. 42.*

³⁸² *Tamtéž, s. 43.* V souvislosti s působením kontroverziho Theodora Morella v Olomouci není od věci se zmínit i o výrobku Russla který Morellovy olomoucké závody vyráběly. Russla měl být výrobek proti skvrnitému tyfu. Ve výsledku ovšem byl spíše jen velkým tunelem s nulovým účinkem a silným zápachem (obsahoval totiž značné množství merkaptanu nebo sirovođíku), který odrazoval vojáky v jeho používání. I když nakonec bylo upuřtěno od jeho využívání, bylo za dobu trvání jeho výroby vyprodukováno téměř 30 milionů sáčků. Morell si z každé dávky nechával platit sedm haléřů. S dalšími společníky podniku tak Morell na tomto výrobním zmetku vydělal 800 000 RM. Viz. *Tamtéž, s. 44.*

³⁸³ S ohledem na výše zmíněné olomoucké příklady však jeho „otálení“ nemělo žádné dalekosáhlé následky.

³⁸⁴ Hans Kehrl (1900-1984) působil též v hospodářské sekci úřadu řířského protektora. Byl zvláštním pověřencem Hermanna Göringa a zároveň řířského ministra hospodářství Waltera Funk, který sám měl úzké vazby na Göringa (neboť díky němu získal ministerský post). Jeho úkolem bylo začlenit protektorátní hospodářství do německého. Z počátku protektorátu byl jedinou osobu, která mohla jmenovat komisařské správce a Treuhändery do židovských podniků. V roce 1949 byl odsouzen v tzv. diplomatickém procesu v Norimberku k 15 letům. Ze svého trestu si neodpykal ani 5 let a v roce 1951 byl propuřtěn na svobodu, aby po zbytek života působil jako ekonomický poradce v Leverkusenu. V roce 1973 vydal též svoje paměti nazvané, *“Krisenmanager im Dritten Reich. 6 Jahre Frieden – 6 Jahre Krieg. Erinnerungen“*. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, J.: Arizace a restituce. s. 13., Hans Kehrl: Dostupné online: <https://de.wikipedia.org/wiki/Hans_Kehrl>. [3. 2. 2016]., Jančík, D. – Kubů, E: Úloha bank v procesu arizace. s. 86, 312., Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařizení o židovském majetku. s. 68, 74, 91.*

Jeho úkolem bylo plně začlenit protektorátní hospodářství do říšského.³⁸⁵ Tuto mezeru se podařilo plnohodnotně zacelit v polovině dubna³⁸⁶, kdy u Úřadu říšského protektora byl zřízen speciální referát zaměřený na arizaci, tzv. Arisierung-Referat.³⁸⁷ Ten byl důležitou instancí pro arizaci především průmyslového a živnostenského majetku. Hlavním představeným tohoto referátu byl od konce roku 1939 „specialista“ na arizaci průmyslových a židovských podniků vládní rada Rudolf Stier³⁸⁸, díky jehož urgenci u říšského ministra hospodářství, ředitele říšské banky a pozdějšího válečného zločince Waltera Funka³⁸⁹ bylo koncem března zakročeno proti zmiňovanému podloutnému prodeji židovského kapitálu.³⁹⁰

3.3 Nařízení Říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku

Aby se mohlo přikročit k úspěšnému a komplexnímu procesu arizace, bylo primárně zapotřebí dvou zásadních věcí. Vymezit a definovat, kdo je a není židem a jaký podnik, živnost či továrna je či není židovská. Německá administrativa zvolila velice chytrý přístup, který spočíval ve značně široce pojatém vyjádření, které posléze umožňovalo označit za tzv. „židovský“ celou řadu podniků i jen s minimálním židovským vlivem. Řada podniků totiž byla úzce provázána s těmi českými, což německým okupantům umožnilo, při správném nastavení výnosu, postihnout a převést pod svoji kontrolu i široké spektrum majetku nežidovského.

³⁸⁵ Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, J.: *Arizace a restituce*. s. 10, 12-13.

³⁸⁶ Vojenská správa nad protektorátem končí přímo 15. dubna.

³⁸⁷ Jeho sídlo bylo v budově předválečného Senátu Československé republiky. Viz. *Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku*. s. 81.

³⁸⁸ Jurášek, Stanislav: *Předpisy o židovském majetku a další předpisy židů se týkající*. Nakl. Orbis, Praha 1942, s. 9. V roce 1943 nahradil R. Stiera August Hoffmann. Viz. *Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku*. s. 81.

³⁸⁹ Funkci ministra hospodářství vykonával W. Funk (1890-1960) od roku 1938 do konce války. Mimo to byl od ledna 1939 také ředitelem Říšské banky, kde se výraznou měrou podílel na zarizování zlata, cenností všeho druhu od hodinek po náušnice a vzácné brože, včetně stovek kilogramů zlatých zubů vytrhaných zavražděným obětím, které mu přes Hlavní hospodářský a správní úřad SS (SS-WVHA) proudily do trezorů Říšské banky. Funk po celou dobu procesu tvrdil, že o ničem nevěděl. Norimberský soudce Jackson ho nazýval bankéřem zlatých zubů (The banker of the gold teeth). Za svoji spoluúčasť na válečných zločinech, zločinech proti míru a proti lidskosti byl odsouzen k doživotnímu vězení. Propuštěn byl vzhledem ke svému špatnému zdravotnímu stavu v roce 1957.

Zmínili-li jsme problematiku zlatých zubů, není bez zajímavosti připomenout Hitlerova dvorního zubaře Huga Blaschkeho. Doktor Blaschke získával zlato z těl osob zavražděných v koncentračních táborech. Do roku 1943 ho shromáždil na 50 kilogramů zlata, což představuje v dnešní měně přibližně 2,5 milionu dolarů. Toto zlato bylo přetaveno a Blaschke ho používal na zlaté korunky. Obnos zlata, který získal, bylo zhurba z 5600-5700 lidí. Po válce a svém propuštění z vězení v roce 1948 provozoval Blaschke nerušeně svoji zubařskou živnost dále.

Viz. *Norimberk. [Dokumentární film]. Režie Stephen Trombly. USA, 1996., Walter Funk: Dostupné online: <https://en.wikipedia.org/wiki/Walther_Funk>. [3. 2. 2016]., Himmelerová, Katrin: *Bratři Himmlerové: příběh německé rodiny*. Nakl. Academia, Praha 2008, s. 203-204.; *Poslední tajemství Třetí říše: Hitler pacient (II/2)*. [Dokumentární film]. Režie Christian Frey. Německo, 2014.*

³⁹⁰ *Tamtéž*. s. 12, 14.

K tomu, aby tak mohli učinit, ovšem potřebovali vymezit i onen pojem „žid“, „židovský“. Proto tedy bylo jen logickým výsledkem, že nejen samotné vymezení židovského podniku, nýbrž i kritéria poprvé v Protektorátu Čechy a Morava určující židovský původ, na takřka totožné bázi jako norimberské zákony, byly součástí tzv. Nařízení Říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku.

To se stalo svým stanovením základního právního rámce arizace odrazovým můstkem pro arizační proces v Protektorátu.³⁹¹ Nutno ale podotknout, že již během jara, se samotná česká protektorátní vláda snažila o vymezení pojmu žid³⁹² a již od Druhé republiky usilovala o zavedení některých protižidovských opatření k vyloučení židů z hospodářské³⁹³ a státní sféry, které posléze i sama realizovala.³⁹⁴ Německá administrativa byla v tomto „souboji“ rychlejší a nařízením říšského protektora z 21. června³⁹⁵ předběhla administrativu českou. Avšak troufám si říci, že i kdyby se jí to nepodařilo, na celkový vývoj dalších událostí by to mělo jen pramalý význam, neboť ze své nadřazené pozice mohla německá státní správa v protektorátu rázně zakročít. Ovšem je na místě se zmínit, že protektorátní vláda netruchlila po budoucím osudu svého židovského obyvatelstva. Zklamaná byla především z toho důvodu, že byla vytlačena z participace na arizačním procesu.

³⁹¹ Podrobněji o Neurathově nařízení o židovském majetku viz. *Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. s. 63-94.*

³⁹² I když o to usilovala, na rozdíl od Německa, spíše v náboženské rovině, než rovině rasové, ač se objevily i takovéto hlasy. Ovšem i kdyby sama protektorátní vláda nebyla v tomto ohledu činná neměla by možnost výběru, neboť Adolf Hitler vydal směrnici, ve které nařizoval, „že stanovení pojmu Žid má být vyhrazeno protektorátní vládě“. Hitlerova směrnice byla ale za tehdejší situace spíše problematická a celou situaci notně komplikovala. Nacistická protektorátní správa totiž potřebovala, aby česká protektorátní vláda navrhla a schválila vymezení židovského občana na bázi norimberských zákonů, aby se předešlo při vyčleňování židů z hospodářského sektoru problémům s vymezením toho, kdo je a kdo není žid, případně či podnik a jiný majetek tak považovat za židovský. I když při zavedení protižidovských zákonů českou vládou by nebyl podle Miroslava Kárného rozdíl nijak markantní, pravděpodobně kolem 4000 lidí. Zvítězila však německá preciznost. I toto, v celkovém počtu nezanedbatelné číslo totiž mohlo v přepočtu na finanční hodnotu znamenat ztrátu desítek či stovek milionů korun. Viz. *Petrův, Helena: Zákonné bezpráví. s. 64, 69.* Problematika tohoto vymezení pojmu „žid“ viz. *Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. s. 81-85, 94.*

³⁹³ Tak vláda učinila již 2 dny po okupaci Československa. Kroky k vyloučení židů z některých povolání ve státní sféře učinila však vláda a samotné stavovské organizace již v raných fázích pomnichovské druhé republiky, jako například advokátní a lékařská komora vůči svým židovským členům. Ze státní činné služby byli židé vyloučeni již na základě usnesení vlády druhé z 27. ledna 1939. Podobná velká iniciativa místních institucí nebyla ničím výjimečným ani v samotné Říši nebo Rakousku. Viz. *Petrův, Helena: Zákonné bezpráví. s. 138, 88.*

³⁹⁴ *Petrův, Helena: Zákonné bezpráví. s. 64-68, 76-85.*

³⁹⁵ Podrobně je toto nařízení zpracováno v: *Jurášek, Stanislav: Předpisy o židovském majetku a další předpisy židů se týkající. Nákladem vlastním, Praha 1940, s. 10-34.*

A nejen to, sama se při nejmenším otevřeně hlásila o svůj podíl na expropriaci židovské majetku, což dokládá její prohlášení: „*Je třeba uvázat, že největší část majetku, o němž tu jde, je v životním prostoru, který je jediným životním prostorem českého národa, a že tento majetek vznikl a tvořil se prací rukou a mozků převážnou měrou českého lidu, takže lze jej plným právem považovat především za majetek českého národa, na němž si může činit nárok při jeho arizaci náš český lid.*“³⁹⁶

Šestý paragraf tohoto nařízení vymezoval, že za žida bude považován ten, kdo pochází alespoň ze tří židovských prarodičů, a to bez ohledu na jeho současné vyznání. Jako židovský prarodič byl označován každý, kdo příslušel nebo přísluší k židovské náboženské obci. Především ono nevýznamné „příslušel“ mohlo mít ohromný vliv na další osud člověka a jeho majetku, i když už několik desítek let nemusel mít s židovskou komunitou pranic společného a byl například křesťanským konvertitou. I v takovém případě byl tedy podle norimberských zákonů židem. V případě, pocházel-li dotyčný pouze ze dvou židovských prarodičů, ale byl ke dni vydání norimberských zákonů příslušný k židovské náboženské obci nebo do ní byl přijat po dni jejich vydání (15. září 1935), byl taktéž považován za tzv. celého žida. Stejný osud stihl i ty, kteří po 15. září 1935 vstoupili do manželství s židem nebo se po tomto datu takovému páru narodili. Nařízení šlo až tak daleko, že za žida byl považován i ten, kdo vzešel z nemanželského poměru mezi židem a nežidem po 31. červenci 1936.³⁹⁷ Tento paragraf se tak vztahoval na téměř 120 000 tzv. židovských osob v Protektorátu Čechy a Morava.

Stejně jak široká byla škála možností pro to, označit někoho za žida, byla široká i škála možností pro označení židovského podniku. V první řadě byl za takovýto podnik považován každý, jehož majitelem byl žid. S tím se ovšem nacisté nesmířili. Dále stačilo, aby v dozorčích a správních radách veřejných obchodních společností nebo komanditních společností zasedala alespoň jedna osoba židovského původu.

³⁹⁶Milotová, Jaroslava: *K historii Neurathova nařízení o židovském majetku*. s. 87.

³⁹⁷Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituce*. s. 11, 16-17., srovnání: Petrův, Helena: *Právní postavení židů*. s. 62., Petrův, Helena: *Zákonné bezpráví*. s. 105-106, 174-184. Podrobně je tento paragraf zpracován také právníkem a vrchním komisařem ministerstva financí (později min. hospodářství a práce) Stanislavem Jurášekem, který se v době protektorátu specializoval na zprostředkování protizidovského zákonodárství veřejnosti. Viz. Jurásek, Stanislav: *Předpisy o židovském majetku a další předpisy židů se týkající. Nákladem vlastním, Praha 1940*, s. 65-69., případně Jurásek, Stanislav: *Právní a hospodářské postavení židů v Protektorátě Čechy a Morava*. In: *Právník*, r. 79, sešit 1., Praha 1940, s. 394-396. Srovnání předpisu vymezujícího pojem „žid“ v Protektorátu a v Říši viz. Jurásek, Stanislav: *Právní a hospodářské postavení židů v Říši*. In: *Právník*, r. 78, Praha 1939, s. 482-488., případně: Utermöhle, Walter – Schmerling, Herbert: *c. d.*, s. 9, 11. Dobový tisk byl daleko napřed a první doslovně otištěné znění Norimberských zákonů si protektorátní čtenáři mohli číst již týden po příchodu německých vojsk. Viz. *Moravská orlice*, č. 68, 22. 3. 1939, s. 2.

Případně byl-li jeden z lidí oprávněných zastupovat podnik židovského původu nebo byl-li na podniku zastoupen výraznou měrou svého kapitálu. Nebo „byli-li rozhodujícím způsobem podle kapitálu nebo hlasovacího práva zúčastněni Židé.“ Tato rozhodující účast na řízení podniku byla dána čtvrtinovým (25%) kapitálovým poměrem ve prospěch židů. Rozhodující účast podle hlasovacího práva spočívala v dosažení alespoň poloviny z celkového počtu hlasů pro židy. Nacisté zacházeli do takových krajností, že za židovský podnik mohla být označena pouze pobočka podniku nežidovského, měla-li alespoň jednoho židovského vedoucího. Ba co víc, podnik se považoval za židovský i v případech byl-li „skutečně pod rozhodným vlivem Židů“³⁹⁸. Jak jde vidět z následujících řádků, nacisté značně benevolentně a rafinovaně nastavili pravidla z důvodu snahy získat do svého područí co nejvíce hospodářských subjektů.³⁹⁹

Další důležitou změnou pro arizační proces, kterou nařízení říšského protektora upravilo, bylo jmenování a odvolávání důvěrníků, komisařských správců a správců věrné ruky (tzv. Treuhänderů) samotným říšským protektorem. Do této doby se snažila využít jistého vakua na poli správcovství židovských podniků emigrujících židů protektorátní česká vláda, a již 21. března 1939 přistoupila k vydání nařízení o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi (č. 87/193 Sb. z. a n.). Podle něho měla důvěrníky do uprázdněných židovských podniků jmenovat ta ministerstva, pod jejichž resort daný podnik spadal. Toto nařízení ovšem vyvolalo velký zmatek a jen přililo olej do ohně, neboť nacistická správní mašinérie se snažila o to samé.⁴⁰⁰

Až do nařízení z 21. června 1939 nebylo tedy výjimkou, že se vedle správců jmenovaných protektorátní vládou, objevovali v podnicích i správci dosazení gestapem, úřady vrchních zemských radů (oberlandrátů) nebo i NSDAP a dalšími německými institucemi.⁴⁰¹

³⁹⁸Král, Václav: *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938-1945 – 1. díl.* s. 77-78., Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“: s. 32. Za židovský podnik byla dokonce považována i odbočka nežidovského podniku, jejíž vedoucí, nebo jeden z několika vedoucích daného pobočného závodu byl žid. Viz. *Moravský deník*, č. 145, 23. 6. 1939, s. 3.

³⁹⁹Petrův, Helena: *Právní postavení židů.* s. 62-63., Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituce.* s. 17-18., Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“: s. 32., Doslovné právní znění paragrafu vymezujícího co je a není židovský podnik: Jurášek, Stanislav: *Předpisy o židovském majetku a další předpisy židů se týkající.* Nákladem vlastním, Praha 1940, s. 71-77., případně Jurášek, Stanislav: *Právní a hospodářské postavení židů v Protektorátě Čechy a Morava.* In: *Právník*, r. 79, sešit 1., Praha 1940, s. 396-400. Celá problematika náležitě rezonovala v dobovém tisku. Viz. *Moravský deník*, č. 145, 23. 6. 1939, s. 3.

⁴⁰⁰Petrův, Helena: *Právní postavení židů.* s. 49-50, 55, 225.

⁴⁰¹Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituce.* s. 33., Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace.* s. 33.

To vedlo jen k řevnivosti a nejen mezi českými a německými správci, ale i mezi jednotlivými německými správními složkami mezi sebou. Například konkurenční boj mezi gestapem a úřadem zemského rady byl značný, Olomouc nevyjímaje. Ideální vztahy však nepanovaly ani mezi olomouckým oberlandrátem Mariusem Molsenem a místní skupinou NSDAP. Oberlandrát Molsen se také proti tomuto kroku rázně ohradil již na konci května 1939, kdy zdůraznil nadřazenost okupačních orgánů nad těmi českými a pohrozil městské radě, která důvěrníky z nařízení ministerstva obchodu do nejméně 11 významných olomouckých židovských podniků⁴⁰² dosadila, že neodvolá-li své dosazené důvěrníky, začne celou situaci řešit olomoucké gestapo.⁴⁰³ Ne všichni z těchto českých vnucených správců byli ihned nahrazeni německými, neboť se nedostával okupačním orgánům dostatek vhodných osob na tyto pozice.⁴⁰⁴ Někteří z českých vnucených správců proto byli u drobnějšího majetku ponecháni ve svých funkcích. Ovšem s tím, že neměli stejná práva, jako Treuhänderi němečtí.⁴⁰⁵

Nově ustavovaní Treuhänderi podle nařízení protektora z 21. června nyní dokonce podniky na čas přímo přejímali a rozsah jejich práv byl vskutku více než značný. „V mnohém se blížil právům vlastnickým“⁴⁰⁶. Treuhänderi mohli kromě správy samotného podniku, na základě souhlasu protektorátních úřadů, prodávat svěřený majetek zájemcům z řad etnických Němců.⁴⁰⁷ Výtěžek z těchto prodejů následně putoval například na tzv. Winterhilfe (nacistickou organizaci pro boj proti hladu a zimě).

⁴⁰²Byly mezi nimi již zmiňovaná továrna na rybí konzervy HugoKönig, litovelská papírna rodiny Grätzerovi, rodinnými vazbami spřízněné a v jedné továrně fungující Elektrofona (továrna na výrobu slaboproudého a telefonního materiálu) a Abel a Co., tovární výroba šroubů. Dále velké sladovny Heřmana Bracha a „Marcus Zweig a syn, jakož i dvě olomoucké továrny na výrobu prádla Tauber a Co. a Spitz & Roubíček. Celé „uskupení“ uzavírala továrna na cukrovinky a čokoládu „Olfedo“ a velká koželužna v držení rodiny Mayerů.

V Oblasti působnosti oberlandráta v Prostějově bylo takových podniků dokonce 16. V obvodu pražského oberlandráta bylo v roce 1940 z 1205 evidovaných Treuhänderů 96 Čechů. Opět především u menších a drobných firem. Pro některé obory podnikání, jako například obchod potravinami byli čeští zájemci vyloučeni úplně. Další kritéria byla stejná jako v případě arizace českými osobami. Absence zájemce německého a národnostně ryze českou oblast. Viz. Jančík, D. – Kubů, E: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 33, 44.

⁴⁰³SOkA v Olomouci, fond AMO 1920-1940, kt. 425, inv. č. 163, Kárný, M., Milotová, J. (ed.): *Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v „Protektorátu Čechy a Morava“*. In: *Sborník k problematice dějin imperialismu*. sv. 21, Praha 1987, s. 141-144., Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“. s. 29.

⁴⁰⁴Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituce*. s. 33.

⁴⁰⁵Jančík, D. – Kubů, E: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 34.

⁴⁰⁶Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituce*. s. 18.

⁴⁰⁷ Více o pozici a právech Treuhänderů v židovských podnicích viz. Jurášek, Stanislav: *Právní a hospodářské postavení židů v Protektorátě Čechy a Morava*. In: *Právník*, r. 79, sešit 1., Praha 1940, s. 497-501, podrobněji Svatuška, Ladislav: *Židovské předpisy v Protektorátu Čechy a Morava a vývoj rasového práva v Říši*. Nakl. V. Linhart, Praha 1940. 152 s., Utermöhle, Walter – Schmerling, Herbert: *Právní postavení Židů v protektorátu Čechy a Morava*. Českomoravské nakladatelství, Praha 1940, 59 s.

O tom, že z těchto prodejů měli zisk i samotní správci k věrné ruce nemůže být pochyb. Druh správy se lišil a postupně se tedy v návaznosti na jejich druh (účel) vyvinuly 3 typy správců.⁴⁰⁸

- 1) Verwaltungstreuhänder – zajišťoval chod podniku do té doby, než přejde do rukou smlouveného arizátora.
- 2) Abwicklungstreuhänder – pověřený likvidací firmy v případě nezájmu nacistických orgánů o její zachování a arizaci.
- 3) Veräußerungstreuhänder – měl za úkol převést židovský podnik do árijských rukou v co nejkratším čase.

Mimo toto základní členění, které je uváděno v současné literatuře, se však můžeme setkat i s dalšími typy správců věrné ruky. A to například „Verkaufstreuhänderem“, jež měl za úkol taktéž odprodej židovského podniku do árijských rukou. Posledním druhem Treuhändera, se kterým se můžeme v pramenech setkat je tzv. „Treuhänder-Stellvertreter“, neboli zástupce Treuhändera. Takový zástupce mohl být zvolen například v případě, byl-li původní správce povolán do vojenské služby. Tento případ můžeme nalézt v arizačním procesu olomoucké vývozní sladovny „dr. techn. Julius Hirsch“.⁴⁰⁹ Dotyčný Treuhänder mohl vykonávat funkci i několika těchto pozic v návaznosti na to, jaký byl určen osud podniku. Wilhelm Morbitzer byl v rámci arizace sladovny Julia Hirsche nejprve jako Verwaltungstreuhändera. Při likvidaci sladovny a jejím převodu do rukou dětí Oswalda Beckerta⁴¹⁰ jako tzv. Abwicklungstreuhänder. Posléze vznikl i typ tzv. Obertreuhändera (někdy též Generaltreuhänder)⁴¹¹ majícího kontrolní dohled nad hospodařením dosavadních správců podniků a případnou korupcí.

⁴⁰⁸ Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituce*. s. 33-34.

⁴⁰⁹ Dosavadní Treuhänder Wilhelm Morbitzer musel narukovat počátkem roku 1941 (nejpozději v únoru) a na jeho místo byl odpovědným úředníkem na oberlandrátu v Olomouci (v hospodářském oddělení Wirtschaft II), Hermannem Dzialisem, zvolen profesor Helmut Schenk. Plat takového zástupce nebyl nikterak závratný, profesor Schenk dostával 210 korun. Zatímco Wilhelmu Morbitzerovi byl vyplácen plný plat jako za jeho přítomnosti, který činil kolem 3000 korun. Později dokonce až 4500 korun. Viz. *NA Praha, fond AS, kt. 113, sign. 170 (Akt. I)*.

⁴¹⁰ Oficiální název sladovny tedy od jara 1943 a zapsání firmy do firemního rejstříku při krajském soudu dalo vzniknout „Hannamalzfabrik Beckert & Co.“ Viz.

⁴¹¹ Ti však již směrnici z počátku února 1940 byli pro svou neefektivnost zrušeni a nahrazeni zvláštními pověřenci (Beauftrag des Oberlandrates für Treuhänderüberwachung), jmenovanými oberlandrátem. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E: Úloha bank v procesu arizace*. s. 38.

Co se týče samotného pojmu „Treuhand“, neboli správa majetku k věrné ruce⁴¹², byla to podle právní kodifikace standardně uplatňovaná správa majetku aplikovaná ovšem protiprávním způsobem. Takovéto správčovství se totiž zakládalo na svobodném a dobrovolném rozhodnutí vlastníka o svěřeni svého majetku do rukou právnické nebo fyzické osoby, která bude následně „svěřený majetek spravovat za přiměřenou úplatu ve prospěch vlastníka“.⁴¹³ Zdeformování tohoto pojmu nacistickým pseudoprávem výstižně vyjádřil rozsudek v norimberském procesu s šéfem Hlavního hospodářské a správního úřadu SS (WVHA) SS-Gruppenführerem Oswaldem Pohlem⁴¹⁴ a jeho nochsledy: „Uznávaný pojem správce věrné ruky (Treuhänder) je, že zaujímá místo právoplatného vlastníka, jedná k jeho prospěchu a protiví se každému zásahu do jeho práv. Zde však stojí správce věrné ruky ve službě protikladných zájmů a jedná vždy podle naléhavého motivu sloužit těmto zájmům na úkor právoplatného vlastníka. Ve skutečnosti bylo správčovství věrné ruky čistá fikce.“⁴¹⁵. O funkci Treuhändera byl velký zájem a boj, neboť tato funkce sebou nesla velkou perspektivu nejen v rovině kořistění daného spravovaného podniku, ale i možnosti jeho budoucího vlastnictví.⁴¹⁶

⁴¹² Též důvěrnická, poručnická správa majetku.

⁴¹³ Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituce*. s. 32-33.

⁴¹⁴ Současně s touto hlavní funkcí byl Oswald Pohl šéfem hlavního úřadu pro rozpočet a stavby podléhajícímu Himmlerovi. Oba úřady byly v podstatě spojené v personální unii a v roce 1942 se nadobro sloučily v jeden. WVHA, založený 20. dubna 1939 sloužil mimo jiné k redistribuci peněz a cenností, nakradených z vyvraždění židů na východě, na příslušná místa v Říši, včetně Říšské banky. Další vedoucí funkcí, kterou zastával, se ovšem příliš v nacistických kuloárech nechlebil. Byla jí tzv. OSTI (Ost-Industrie GmbH), tajně a protiprávně založený průmyslový komplex SS založený v březnu 1943. Pohl byl investorem 75% základního kapitálu podniku a měl v něm tak hlavní slovo. OSTI koncentrovala majetek (nemovitosti, podniky, stroje) zabavený osobám před jejich transportováním a využívala co nejintenzivněji a nejefektivněji levnou otrockou pracovní sílu z táborů a ghatt, jakož i celou řadu významných polských židovských podniků, které s velkými zisky spravovala. Po 8 měsících fakticky skončila (počátkem listopadu 1943) vlivem akce „Erntefest“ (Dožínky), během které bylo vyvražďeno v táborech Majdanek, Poniatowa a Trawniki na 43 000 kvalifikovaných židovských dělníků v Lublinu a jeho okolí.

Samotný Oswald Pohl (1892-1951) byl dopaden po téměř roce úspěšného skrývání v Bavorsku a okolí Brém. V pořadí již čtvrtém následném norimberském procesu byl tento vroucí stoupenec katolické církve i přes orodování řady vlivných lidí, včetně arcibiskupa řezenského a poselstva říšského sněmu odsouzen k trestu smrti oběšením. Dokonce i papež Pius XII. mu telegraficky vyřizoval pozdrav a požehnaní. O jeho oblibě mezi tehdejší veřejností svědčí jeho výrok: „Arcibiskup řezenský mi zaslal svůj pektorál. Mnoho neznámých žen a mužů se nabídlo, že zemře namísto mne“. Stejně jako většina dalších nacistických pohlavárů se i O. Pohl cítil nevinný. Říkal, „Tehdy prostě platily jiné zákony“. Ve vězení ještě stihl O. Pohl napsat svoje paměti „příznačně“ nazvané, „Krédo: Moje cesta k bohu“ (Credo. Mein Weg zu Gott). Popraven byl v roce 1951 ve vězení Landesberg, kde byl ve 20. letech vězněn po neúspěšném mnichovském puči i jeho Führer. Viz. Kárný, Miroslav: *Strategie hospodářského koncernu SS*. In: *Sborník historický, Academia*, č. 33, Praha 1986, s. 152-153, 177., Himmler, Katrin: *Bratři Himmlerové: příběh německé rodiny*. Nakl. Academia, Praha 2008, s. 202-204., Poprzeczny, Joseph: *Hitlerův kat na východě: Odilo Globocnik*. Nakl. Academia, Praha 2009, s. 305-306.

⁴¹⁵ Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“. s. 62-63.

⁴¹⁶ Tamtéž. s. 63. Uchazeče o tuto pozici bychom mohli najít takřka ze všech měst Třetí říše a především československého pohraničí, Sudet. Bylo ovšem podmínkou, aby vlastnil jistý kapitál.

Treuhänder se mohl stát i budoucím arizátorem podniku. Což se jim také v řadě případů podařilo, ač oficiálně (podle předpisů) mohl říšský protektor dát souhlas k jejich jmenování za arizátora jen výjimečně. V protektorátu jsou tato čísla opravdu veliká a celých 35 % všech arizátorů v minulosti zaujímal funkci Treuhändera.⁴¹⁷ K tomu docházelo především v těch případech, byl-li nařízen neodkladný prodej podniku, avšak nepodařilo se najít žádnou vhodnou osobu k jeho odkoupení a arizaci.⁴¹⁸ Rozhodně ale nebylo výjimkou, že někteří z Treuhänderů spravovali i několik podniků najednou. Nejčastější počet se pohyboval mezi dvěma až třemi firmami v rukou jednoho Treuhändera. Existují však i případy tzv. „multitreuhänderů“, kde takřka horní hranice nebyla omezena. Výjimkou nebylo ani spravování několika desítek židovských firem najednou. Takovéto případy jsou typické především pro likvidační Treuhändery.⁴¹⁹ Vyskytli se ovšem i tací, kteří vedli větší množství podniků, aniž by byly likvidovány. Pro samotnou Olomouc můžeme podobných srovnání najít hned několik, v podobě Adolfa Werby⁴²⁰, úředníka olomoucké pobočky banky Union a Treuhändera více jak 10 židovských podniků v Olomouci.

Stejně jako Adolfa Titzeho⁴²¹ nebo olomouckého obchodníka Karla Kleibela, který působil coby likvidační Treuhänder nejméně třech židovských podniků zaměřených

⁴¹⁷Drtivá většina z nich se navíc vykazovala stranickou příslušností. Viz. Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*, s. 102. V sondě 314 arizátorů, kteří arizovali za pomoci úvěru u banky Kreditenanstal der Deutschen, vykonávalo dokonce 38% z nich původně funkci Treuhändera, polovina v podniku, který arizovala. Viz. Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 43.

⁴¹⁸Sedláková, Monika: *Arizace v potravinářském průmyslu a obchodu jako násilná obměna elit*. In: *Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání*. Nakl. Dokořán, Praha 2007, s. 388, 399.

⁴¹⁹Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 41.

⁴²⁰ Leopold Mayer, Ernst Franěk's Witwe, Heinrich Goldberger nebo David Gross a další. Viz. *ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Oberlandrát Olomouc, kt. 14., Archiv ČNB, Osobní spisy, Adolf Werba*.

⁴²¹ Textilním obchodu na Dolním náměstí Gebrüder Kraus, továrny na výrobu prádla Spitz & Roubíček, pánské krejčovství Ericha Beera, obchodu se starožitnostmi Nathan Grünwald, půjčovny kostýmů a masek Hermíny Munkové a obchodu s klobouky jejího manžela Wilhelma, obchodu dřevem Emila Brodera, dámského krejčovství Illy Blumové nebo modistky Rii Brochové a dalších. Jeho působení bylo zaměřeno především na textilní průmysl (případně maloobchod, jakožto místopředseda hospodářské skupiny maloobchodníků v Olomouci), což bylo příznačné pro členy SS, kterým byl od roku 1939 i samotný Titze. Mimo to byl jedním z řady uchazečů o Engelmannův textil na dolní náměstí, který však nakonec nikdo ze zájemců nezískal a obchod byl zlikvidován.

Tento dlouholetý obchodní vedoucí u fy ASO v Olomouci byl oddaným stoupencem národně socialistické strany dělnické již od jejích počátků a patřil k jejím zakládajícím členům. V roce 1938 vstoupil i do NSDAP. Jeden z jeho dvou bratrů, Alfred, byl držitelem pamětní medaile NSDAP již od 1. října 1938. Od vzniku protektorátu až do svého převelení na hlavní úřad SS do Berlína, počátkem roku 1944, působil Adolf Titze coby hlavní krajský stranický referent NSDAP pro obchod a řemesla v Olomouci. Byl jím spravován i majetek gestapem zatčených občanů Olomouce. Jako například sklad sportovních součástek firmy Benýšek v hodnotě 180 000 korun. Sám Titze více než doborovlně s gestapem spolupracoval. V letech 1941-1943 byl členem dozorcí rady městské spořitelny nebo od roku 1942 ve správní radě firmy ZORA. Od roku 1940 působil Adolf Titze taktéž jako rada Obchodní a živnostenské komory v Olomouci. Koncem války byl nasazen v protiteroristické jednotce v rámci Allgemeine SS, která spolupracovala i protektorátní SD a gestapem, za což si „vysloužil“ zařazení na seznam válečných zločinců. Viz. *NA Praha, fond Ministerstvo vnitra II, Praha – Stihání válečných zločinců, kt. 99, sign. 316-99-2, fol. 91., NA Praha, fond NSDAP – spojovací ústředna při úřadu říšského protektora, kt. 655, sign. 123-655-4, fol. 1-4.; ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Oberlandrát*

především na elektrotechniku a strojírenství. Sám byl totiž majitelem obchodu s chemicko-technickými potřebami, kovy, tuky a oleji Kleibel & Co.⁴²² Karel Kleibel zemřel ve sběrném táboře v Hodolanech v květnu 1945.⁴²³ Ve sladovnické oblasti působil především pivovarnický mistr Karl Seyboth. Ten „byl klíčovou postavou při prodeji všech továrních provozoven firmy „Hynek a Vilém Briess“⁴²⁴. Taktéž působil coby Treuhänder akciového lihovaru a droždárny (LIBO), neboť byli majoritními vlastníky této fabriky po příchodu nacistů právě rodinní příslušníci Briessových. Jak Libo tak sladovnu později arizovala vídeňská firma „Salvator Malzfabrik, H.m.b.H“. Inženýr Seyboth si přišel za dobu působení u ve funkci Treuhändera u těchto podniků celkem na 124 217 korun.⁴²⁵ Taktéž ale prokazatelně působil ve sladovně rodiny Groagovy v Týnečku a coby Verkaufstreuhänder další ze sladoven, „Dr. techn. Julius Hirsch“.

Jak mohlo fungovat obohacování se na úkor spravovaného podniku, byť co do rozsahu finančních ztrát v řádech „pouze“ několika tisíc korun, udává případ s dvěma psacími stroji ze sladovny Emo Groaga. Ty si Seyboth vyhlídl a s úřadem oberlandráta v Olomouci si domluvil jejich odprodej. Jakožto ve stejné době Treuhänder akciového lihovaru „Libo“ si stroje zakoupil na účet tohoto podniku. Ty do něj ovšem reálně nikdy nedorazily. Pro jeden z nich si Seyboth nechal u stolaře podniku Libo zhotovit speciální stůl. Ve funkci Treuhändera skončil v roce 1943 a stal se ředitelem pivovaru v Přerově, kde získal i trvalé bydlení.⁴²⁶ Zahynul za pražského povstání v květnu 1945.⁴²⁷ Z dalších mnohonásobných Treuhänderů v obvodu olomouckého oberlandráta bychom mohli zmínit Aloise Gritzbacha.⁴²⁸ Ten byl mimo jiné člen komise poskytování úvěrů s říšskou zárukou při

Olomouc, kt. 11, 14, 18., ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1027, sign. Ls 817/46, kt. 92., ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1604, sign. Ls 1485/46, kt. 155, fol. 15,28.

⁴²²*Mährisches Taaglatt, 31. 12. 1940, ZA Opava, pobočka Olomouc, KS Olomouc, kart. 176, i. č. 3225, sign. A VII 184.*

⁴²³*SOKA Olomouc, ÚNV, kt. 332, inv. č. 426.* Není vyloučeno, že se mohl Karel Kleibel stát obětí násilí v táboře, neboť hodolanský internační tábor byl považován za jeden z nejhrošších a mučení internovaných Němců v něm bylo na dením pořádku. Lidé, kteří jím prošli, o něm mluví jako o „hodolanském pekle“. Záhadou zůstává, proč zůstával Kleibel v Olomouci a neopustil město stejně jako jeho bratr Rudolf 11. 4. 1945. Zvláštní také zůstává skutečnost, že těsně před svým odjezdem do Rakouska nechal Rudolf Kleibel místo vybraní peněz z banky, nechal naopak značný finanční obnos uložit v kreditní bance v Olomouci 130 000 korun. Více k problematice odsunu Němců a problematice internačních táborů pro Němce: *Hájek, Martin: Odsun Němců z Olomouce. Masarykova univerzita. Brno 2011. (DP)*

⁴²⁴*Viktorík, M.: Osudy olomouckých sladoven, s. 143.*

⁴²⁵ V podniku Hynek a Vilém Briess byl jeho celkový výtěžek 80 000 korun. V lihovaru Libo pak dalších 48 000 kroun. Viz. *NA Praha, fond ÚŘP, kt. 751, fol. 446.*

⁴²⁶ Podobný vzestup můžeme sledovat u dalšího ze „sladovnických“ Treuhänderů, Karla Filzmayera, který se stal v průběhu války jedním z hlavních představitelů akciového pivovaru v Holici a členem jeho správní rady.

⁴²⁷*SOKA Olomouc, fond ÚNV, kart. 97, inv. č. 174*

⁴²⁸ Řada z nich, Aloise Gritzbacha nevyjímaje, se specializovala na jedno odvětví. V případě A. Gritzbacha to byla orientace na olomoucké lihovarnické podniky a výčepní živnosti. Mezi nimi byly prokazatelně podniky Otty Knöpfelmachera, Jakoba Tyrase, bratří Mayerů a Artura Kleina. Co se týče samotné osoby Aloise Gritzbacha,

olomouckém oberlandrátu. Dále Leopolda Chorinskyho⁴²⁹ nebo prostějovského Treuhändera a arizátora Huberta Schestaga. Ten vedl v Prostějově sedm podniků, z nichž posléze jeden arizoval.⁴³⁰

Výjimkou nebylo ani to, že většina z nich, především v prvním období protektorátu, kdy se sem za tímto účelem z říšskoněmeckého území nahrnula řada nových lidí, „pracovala pro vlastní kapsu“⁴³¹, jak se píše ve zprávě gestapa z roku 1942.⁴³²

musíme konstatovat, že je nejednoznačná. S ohledem na dochovaný materiál v archivu bezpečnostních složek mohl působit v protektorátu jako major německé pořádkové policie v Praze (tzv. Ordnungspolizei). S ohledem na další materiál nalezený k podnikům, které A. Gritzbach spravoval, nelze s jistotou tuto možnost vyloučit.

Vzhledem k tomu, že však těchto v materiálech nebyla nalezena jediná zmínka, která by tuto skutečnost potvrzovala, přikláním se k názoru, že se nejedná o stejnou osobu. Opírám se též o vyšetřovací spis gestapa z února 1940 vedený na popud olomouckých Vlajkařů, ze kterého vyplývá, že v lokálu, který Jakob Tyras provozoval se i přes zákaz scházeli Češi a židé. To by si vysoce postavený člen pořádkové policie mohl jen těžko dovolit, jelikož mu v takovém případě hrozilo poměrně značné zdiskreditování. Možnosti, že byl A. Gritzbach vysoce postaveným činitelem pořádkové policie nenahrává ani fakt, že mu bylo v roce 1939 již 57 let. V dochovaném dotazníku, který každý Treuhänder vyplňoval, se též zmiňuje, že je nyní bez zaměstnání. Na jeho profil by tedy více sedělo tvrzení, že byl starším obchodníkem s koloniálním zbožím z Olomouce a člen NSDAP, který arizací získal novou možnost pracovního uplatnění. Celé záležitosti bylo využito k definitivnímu uzavření Tyrasova lokálu a za dohledu gestapa rozprodání zásob likérů v ceně 350 – 400 korun za jeden regál s likéry. Prodávat vybavení jako stoly, kulečnickový stůl a se však již gestapo neobtěžovalo a formou „zápůjčky“ je světilo do vlastnictví hanáckému pivovaru v Holici u Olomouce. Jakou roli sehrálo to, že byl jedním z hlavních představitelů pivovaru v tomto období vlivný straník a agent Abwehru Karl Filzmayer, můžeme jenom spekulovat. Viz. *MZA Brno, fond Říšský protektor v Čechách a na Moravě, služebna pro zemi Moravu, Brno (1939-1945), kt. 117-119.* (Dále jen: fond ŘP, služebna Brno)., *MZA Brno, fond Gestapo Brno, kt. 206, sign. 100-206-15.*; *NA Praha, fond AS, kt. 289, sign. 2071.*, *NA Praha, fond AS, kt. 137, sign. 469.*

⁴²⁹ L. Chorinsky (9. 4. 1900) působil coby Treuhänder komisionářské agentury Jindřicha Stárka, obchodě smíšeným zbožím Maxe Redlicha a obchodu drůbeží Elisabethy Kohnové (18. 2. 1888). Elisabeth Kohn v polovině prosince roku 1939 poslala prosebný dopis na olomoucký oberlandrát s žádostí o prozatímní ponechání jejího podniku. Byla totiž vdovou po veteránovi z první světové války a její obchod byl tak skromný, že dle Elisabethy stěží stačil na obživu jí samotné. Pevně doufala, že jí oberlandrát vyhoví. Vždyť přeci manžel Norbert Kohn obdržel medaili za statečnost. Navíc syn inženýr Albert Kohn byl již pod číslem 5639 registrován u pražské Zentralstelle s tím, že brzy s rodinou opustí protektorát. Jakmile se v cizí zemi usadí, plánuje opustit protektorát i ona. Oberlandrát jejich proseb samozřejmě nevyšly. Obchod musel být zlikvidován. Rimarski z oberlandrátu dal Elisabethě Kohnové čas do 1. dubna 1940. Do té doby musela vyprodat zásoby svého podniku. Od tehdejšího Treuhändera podniku Třetiny dostávala na živobytí 150 korun týdně. Skrze Zentralstelle ovšem Elisabetha ani její syn nikdy neodcestovali. Nikdo z nich válku nepřežil. Jestli na jejich neúspěšném pokusu vycestovat mělo vliv olomoucké gestapo, které s jistotou Elisabethu zatkulo již v září roku 1939 i s 1120 korunami v hotovosti z jejího podniku, zůstane nejspíš neobjasněno.

Jistý není ani osud zmíněného finančního obnosu. Když žádal Treuhänder likvidovaného podniku Franz Bittel na gestapu vysvětlení, dostal odpověď, že peníze byly omylem poslány do koncentračního tábora v Říši. Celou situaci se začal zabývat vrchní pražský Treuhänder Müller s tím, že jakmile se onen finanční obnos vrátí, budou peníze řádně zaslány na vázaná konta olomoucké obchodnice u eskomptní banky a německého kreditního ústavu. Jestli tomu tak vskutkan bylo, již prameny mlčí. Viz. *NA Praha, fond AS, kt. 120, sign. 269.*

⁴³⁰ *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1414, sign. Ls 1252/46, kt. 134.*

⁴³¹ Člena rodiny Pickovy, kteří měli v Praze na rohu Václavského náměstí obchod s textilem „Rudolf Pick“. F. Pick, syn majitelky obchodu popisuje Treuhändery způsobem, který by se dal paušalizovat na celou skupinu: „Tady byly dva typy těch treuhänderů, jedni kteří se chovali docela slušně a jedni, kteří se chovali neslušně a někteří se chovali tak uprostřed“. Takový byl také první Treuhänder v textilním obchodě Pickových. Když se ho F. Pick po jeho nástupu do funkce ptal, co bude s obchodem dál, on řekl: „Co by bylo dál, nic, dělejte si tady a já si sem sednu, buďto tady budu sedět, nebo budu naproti v kavárně Evropa“.

Případ obchodu Pickových koresponduje i další typ, ambiciózního Treuhändera, který funkci v podniku bere jako prostředek pro naplnění vlastní kapsy. Treuhänder z nedalekého podniku, pan Nüfle, rodák od bodamského jezera s výbrnou znalostí češtiny, a provdaný za českou ženu, je popisován následovně: „On byl kšeftář a dělal

Proto byli posléze nahrazováni správci jmenovanými říšským protektorem a oberlandrátem.⁴³³ Ani to se neukázalo jako lepší cesta a řada z nich byla opět odvolána z důvodů nedbalostních nebo nedostatku odborné způsobilosti.⁴³⁴ Nakonec se do celé věci vložilo i gestapo a začalo do podniků dosazovat svoje správce, kterým ještě od podzimu 1940 nadřadilo vrchní správce, tzv. Obertreuhändery. Ti měli fungovat jako jakýsi kontrolní mechanismus.⁴³⁵ Postupně tuto funkci začali využívat i jednotliví oberlandráti a vymezily se tak sféru vlivu mezi ním a gestapem. V Olomouci jím byl na počátku roku 1940 zvolen zkušený hospodářský kontrolor z Vratislavi Hermann Dzialis. Ten se nyní stal kontrolním mozkiem oddělení Wirtschaft II a celého arizačního procesu v obvodu olomouckého oberlandrátu. Oficiální plat Treuhänderů se nejčastěji odvíjel od velikosti daného podniku a jeho základním kapitálu. Podle směrnic z úřadu říšského protektora se tato taxa měla pohybovat v rozmezí 2 500 – 10 000 korun s tím, že na speciální zdůvodnění byly povoleny výjimky.⁴³⁶

Nejčastěji se však pohyboval na hranici 2000 korun.⁴³⁷ Tento plat šel vždy k tíži spravovaného podniku a nemusel být odvislý od jeho prosperity.⁴³⁸ I když se podle dochovaných seznamů a ze studia základních fondů německé okupační správy zdá, že jedny z nejprosperujících olomouckých židovských podniků, jako sladovny Hermanna Bracha, rodiny Briess v Pavlovičkách, Hamburgerů na Nové Ulici, holické sladovny Hellera a Husserla, či margarínka Samuela Heikorna a komisionářství Briessů („Ignác Briess Junior“), měly zároveň nejlépe placené správce věrné ruky. Jejich plat se pohyboval mezi 4500 – 10 000 korunami.⁴³⁹

všechny možné lumpárny a pomaloučku šel ten obchod zu grund“. Celkem se v obchodě rodiny Pickovy vystřídali tři správci věrné ruky. Viz. *ŽM Praha, Oddělení pro dějiny šoa, Sbíрка rozhovorů s pamětníky, rozhovor č. 173, s. 11-12.*

⁴³² Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituce*. s. 30.

⁴³³ Oberlandrát jmenoval podle druhého prováděcího výnosu k nařízení říšského protektora o židovském majetku ty Treuhändery, kteří měli být dosazeni do podniků s obratem menším než 3 miliony korun nebo méně než 100 zaměstnanci. U podniků přesahujícím tyto stanovené limity měl výhradní právo volby úřad říšského protektora. Viz. Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 36.

⁴³⁴ Byla-li taková zpronevěra prozrazena, postupovalo se vůči dotyčnému ve většině případů poměrně přísně. Jaká ovšem byla samotná realita? To je při současné stavu bádání zatím nezodpověditelná otázka. Viz. *Moravská orlice*, č. 157, 7. 7. 1940, s. 4.

⁴³⁵ Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituce*. s. 30.

⁴³⁶ Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 42.

⁴³⁷ I v rámci jednoho podniku a konkrétního Treuhändera nebyl plat fixní a mohl se v době jeho úřadování měnit. A to jak směrem nahoru, tak dolů.

⁴³⁸ Tyto případy však nelze paušalizovat. V každém městě a podniku mohla být výše odměňování Treuhänderů závislá na řadě věcí. Proto by mělo být k této problematice přistupováno především případ od případu.

⁴³⁹ Jedním z nich byl i Karl Filzmayer (*1. 11./ 10. 1896), bývalý bankovní úředník (KdD v Moravské Třebové), dlouholetý (od 1927) účetní olomoucké sladovny Heller a Husserl a především sympatizant s nacionálně socialistickým hnutím a již od počátku 20. let agent Abwehru (německé vojenské zpravodajské služby). Jako Treuhänder si tento majitel rolnické usedlosti ve Slavoníně výrazně polepšil, coby účetní sladovny totiž pobíral

Do konce roku 1939 byli správci věrné ruky dosazeni do všech židovských podniků bez výjimky. Jak ohromné množství majetku spravovali, dokládá jen to, že židovský majetek, do března 1940 zabavený a spravovaný právě Treuhändery, činil 10 miliard korun.

Pro naši práci bude nejdůležitější zaměření na arizaci firem, proto je potřeba v krátkosti si přiblížit tuto část arizačního procesu. Německá okupační správa se rozhodně nesnažila ponechat všechny židovské podniky v chodu a převést je formou arizace do německých rukou. Jestliže nebyl obchod prosperující a důležitý pro posílení německví (tzv. germanizační snahy) v dané lokalitě, neměl význam z hlediska válečné ekonomiky a neobsahoval ani spotřební zboží důležité pro zásobování obyvatelstva, nebyl důvod shánět pro takový podnik vhodného kupce arizátora a byl zlikvidován.

Způsob uplatňování arizace se odvíjel od velikosti podniku a jeho statutu. To v praxi znamenalo, zdali byl daný podnik v individuálním vlastnictví či se jednalo o akciovou společnost, společnost s ručením omezeným, komanditní společnost a podobně. Například jen v akciové sféře vlastnily židovské subjekty na území protektorátu akciový kapitál v odhadované výši kolem 1,6 miliardy protektorátních korun. Nejvíce akcií (podle jejich nominální hodnoty) drželo židovské obyvatelstvo protektorátu v bankovním sektoru, horních a hutnických podnicích, cukrovarnictví, textilním průmyslu, chemickém průmyslu a průmyslu strojírenském.⁴⁴⁰

plat kolem 2000 korun. Ve funkci Treuhändera pobíral plat 4500 korun a nutno podotknout, že nepůsobil pouze v jednom podniku, nýbrž nejméně ve třech olomouckých prosperujících sladovnách (Heller a Husserl, H. Brach a I. a W.Briess). Navíc se během války dostal vlivem svého politického zaměření a velké ctižádosti do správní rady konfiskovaného Hanáckého akciového pivovaru v Holici. Výraznou měrou též ovlivňoval chod arizované sladovny Hermanna Bracha, kde od roku 1940 vykonával funkci ředitele. Byl nejlépe placeným zaměstnancem podniku. Ředitelskou funkci zastával i ve sladovně Heller a Husserl. Z poválečných restitučních snah skutečného majitele této sladovny, Františka Bodó, víme, že si od něj Filzmayer nechal před jeho emigrací vyplatit z blíže nespecifikovaných důvodů částku 180 000 korun. Dalších 30 000 korun jako provizi za prodání podniku. Přes 30 000 putovalo na účty i některých dalších zaměstnanců podniku. Dalších 138 000 mělo být věnováno se souhlasem krajského vedoucího NSDAP, Kamenovce, na nacistickou sociální organizaci NSV. Když bylo rozhodnuto zlikvidování bývalé sladovny Heller a Husserl, převzal Filzmayer roli tzv. likvidačního Treuhändera. Viz. *ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Oberlandrát Olomouc, kt. 15; NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – Zpravodajská ústředna při policejním ředitelství – AMV 200, kt. 90, sign. 200-90-23; ABS, fond 305, sign. 305-508-2, fol. 3-4, ABS, fond 305, sign. 305-508-4, fol. 49-55, ABS, fond 305, sign. 305-508-2, fol. 1-6; SOKA v Olomouci, fond ÚNV Olomouc, kt. 336, inv. č. 426, SOKA v Olomouci, fond ÚNV Olomouc, kt. 178, inv. č. 174.*

⁴⁴⁰ Podle kursové hodnoty židovského vlastnictví k 1. 2. 1942 byly jednoznačně nejlukrativnější hutní a horní podniky, před podniky strojírenskými a cukrovarnickými. Viz. *Novotný, Jiří – Šouša, Jiří: Arizace cenných papírů, kont a vkladních knížek. In: Arizační profitenti. Německé obchodní banky v procesu arizace a konfiskace židovského majetku v protektorátu Čechy a Morava (1939-1945). Výzkumný projekt Ministerstva zahraničních věcí ČR - RB 35/19/00. Praha 2002, s. 240.*

Procentuelně vyjádřeno však největší podíl židovských akcií vůči jejich celkovému počtu v daném oboru měli židé ve filmovém průmyslu (27,6 %), cukrovarnickém průmyslu (17,2 %) a textilním průmyslu (17 %).⁴⁴¹ Vlivem onoho nařízení Konstantina von Neuratha z 21. června byl tento akciový kapitál zmrazen a jeho majitelé s ním nemohli dále nakládat. Na obchodu s nimi pak kromě bank profitovala i řada makléřských firem a advokátních kanceláří.

Nařízení říšského protektora Konstantina von Neuratha z 21. června 1939 tedy definitivně zakázalo židům jakékoliv další operace s jejich majetkem. Převody majetku či jakékoliv další nakládání s ním, nabývání majetku nového či pachtování pozemků. Tak mohli činit jen s písemným souhlasem samotného Protektora. Naopak museli velkou část svého majetku nahlásit u příslušných zemských radů (oberlandrátů). Konkrétně jejich pozemkovou držbu a předměty ze zlata, stříbra a platiny, jakož i drahokamy, perly a umělecké předměty s hodnotou nad 10 tisíc korun. Dle nařízení bylo zemským radům též přiděleno právo rozhodovat o arizaci menších hospodářských subjektů židovského charakteru. Za takový byl považován každý podnik, jehož kapacita zaměstnanců nepřesáhla hranici jednoho sta a roční obrat nebyl vyšší jak 3 miliony korun.⁴⁴² Od této doby záleželo na rozhodnutí oberlandrátů, zda bude dotyčný podnik zlikvidován, zachován nebo prodán někomu z četných německých zájemců z Říše nebo protektorátu. O podnicích, které stanovená kritéria přesahovaly, si říšský protektor vyhradil právo rozhodovat osobně.⁴⁴³

Židovský podnikový majetek být rozprodáván skrze „legální“ cestu založenou na uzavírání klasických kupních smluv. Nacistický režim si totiž paradoxně velice zakládal na tom, aby se celý průběh arizačního procesu nesl pod pláštěm legality. Ve skutečnosti byl však proces arizace jedním velkým podvodem a krádeží. Například jen kupní smlouva, jakožto základní doklad o transakci mezi majitelem obchodu a novým zájemcem o něj, byla předem připravenou listinou bez vědomí majitele podniku, ve které figurovaly značně podhodnocené ceny podniků.⁴⁴⁴ V některých případech dokonce pouze cena jejich poměrné části.

⁴⁴¹ Srovnání viz. *Jančík, D. – Kubů, E. – Šouša, J.: „Arisierungswewinnler“*. s. 299.

⁴⁴² Hranice 3 miliony korun byla podle autorů projektu již hranicí pro velkokapitalistický podnik. Za kapitalistický podnik pokládají ty podniky, jejichž obrat se pohyboval v rozmezí 1 000 000–2 999 999 korun. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: Společenské a politické aspekty arizačního procesu*. s. 111.

⁴⁴³ *Petrův, Helena: Právní postavení židů*. s. 64-65.

⁴⁴⁴ Nejčastěji až o polovinu původní ceny. *Jančík, D. – Kubů, E.: Arizace a arizátoři*. s. 79. Ovšem existují i doložené případy, avšak v rámci šperků, kdy se jejich odhadní hodnota pohybovala na hranici 6% skutečné částky předmětu. Takto byly v roce 1939 oceněny šperky rodiny Alfréda Placzka na 26 186 korun a o rok později přeceněny na 469 595 korun. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E.: Úloha bank v procesu arizace*. s. 103-104.

Příznačný může být příklad litovelské papírny bratří Grätzerů, jednoho z nejvíce prosperujících židovských podniků na Olomoucku s ročním obratem na hranici deseti milionů korun a čistým ziskem pohybujícím se okolo třičtvrtě milionu korun. Její majitelé si továrnu, která byla v polovině 30. let po šesti letech přestaveb a renovací dokončena cenili v případě odprodeje na osm milionů korun.⁴⁴⁵ Ovšem v exposé pravděpodobně se vztahujícím k počátku protektorátu a taktéž i arizačních snah německých okupantů je její tržní cena vyčíslena na 4-4,5 milionu korun.⁴⁴⁶ Při samotné arizaci zasloužilým stranickým funkcionářem, oddaným stoupencem nacionálního socialismu a prokuristou karlovarské firmy Eichmann & Co. Josefem Eisenmeierem, klesla cena podniku až na konečné tři miliony korun.

Dalším z četných názorných příkladů pro město Olomouc představuje sladovna Heller a Husserl. Tu po úmrtí obou předchozích vlastníků a několikaletých dědických peripetiích získal definitivně v roce 1928⁴⁴⁷ vnuk Leopolda Husserla, František Bodó.⁴⁴⁸ Ten obdržel po vynuceném odprodeji svého podniku v únoru 1940 částku 1 800 000 korun, tudíž částko o milion nižší než byla její skutečná tržní hodnota⁴⁴⁹, a než by byl ochoten ji za normálních okolností odprodat.⁴⁵⁰

⁴⁴⁵ Továrna navíc nebyla zatížena žádnou hypotékou a společně se strojním zařízením byla pojištěna na 2 500 000 korun. Viz. *Archiv ČNB, fond ČPB, kt. 284-1, Archiv ČNB, fond BEB, kt. 5, sign. ČEB/5-6.*

⁴⁴⁶ Ostatně všem bylo nadmíru jasné, jak se věci mají a jak se v rámci arizace musí vyvíjet. V září 1945 se v souvislosti s úvěrovými jednáními národní správy bývalé olomoucké židovské firmy bratří Krausů na Dolním náměstí zmiňuje Pražská úvěrní banka o arizační kupní ceně domu, v níž se podnik nacházel, následovně. „*Dům stojí v centru města na náměstí Rudé armády a okolnosti, že byl koupen v arizaci, sama nasvědčuje, že byl získán velmi levně, což je ostatně zřejmé i z toho, že Občanská záložna půjčila celou kupní cenu*“. Viz. *Archiv ČNB, fond PÚB, kt. 220, sign. PÚB/220-3.*

⁴⁴⁷ Fakticky však již od roku 1926. Franz Bodó byl ve firmě činný od roku 1924, kdy do firmy přistoupil jako veřejný společník. Viz. *Viktořík, M.: Osudy olomouckých sladoven. UP v Olomouci. Olomouc 2007, s. 189-190.*

⁴⁴⁸ Více k dějinám této sladovny a dědickým sporům v polovině 20. let. viz. *Tamtéž., s. 182-191.*

⁴⁴⁹ V poválečných restitučních snahách František Bodó tvrdil, že skutečná hodnota sladovny s vynikajícími obchodními kontakty do Švýcarska, Belgie a Holandska byla ještě vyšší a pohybovala se na hranici 5 milionů korun. Viz. *ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Fp Olomouc, kt. 33, sign. Fn 23; NA Praha, fond AS, kt. 388, sign. 2701.*

⁴⁵⁰ Celou problematiku arizace a následné restituce zcizeného majetku více než výstižně reflektuje vyjádření Ericha Otto von Heynau (*24. 10. 1911), potomka a dědice první sladovnické olomoucké židovské rodiny Hamburger, kterému se podařilo v roce 1939 zavčas (16. 2) emigrovat a válku přežít ve Švýcarsku. „*Trpěl jsem pod persekucí, protože mě Němci umučili skoro všechny příbuzné a protože mě vyřadili z úspěšné práce. Utrpěl jsem nacistickým terorem a nacistickou válkou mimo to i celou řadu materiálních škod, které mi žádná restituce nahraditi nemůže.*“ Ač se po válce srdnatě snažil získat zpět sladovny Ed. Hamburger & syn a Wolf & Neumann, za války arizované a sloučené do jednoho podniku nesoucího název Göhler & Weiss, nikdy se mu to již s ohledem na prohlášení jeho osoby „za osobu státně nespolehlivou“ (neboť se vždy hlásil k německé národnosti) a následný politický vývoj nepodařilo Přesto Československo pravidelně navštěvoval a do konce svého života byl činný v obchodu se sladem. Tragicky zahynul na počátku 80. let. Viz. *SOka v Olomouci, fond ÚNV Olomouc, kt. 336, inv. č. 426, Viktořík, M.: Osudy olomouckých sladoven. UP v Olomouci. Olomouc 2007, s. 168.* Heynauv spor o majetek s nacistickou arizační správou podrobněji viz. *Schmid, Daniel C.: Ztracený chmel a slad?, s. 102-112.*

Ovšem i z této částky reálně obdržel pouhých 1500 korun pro sebe a svou manželku Editu⁴⁵¹ na cestu Terstu. A dalších 500 dolarů, aby se z tohoto italského přístavního města dostali do Šanghaje. Zbytek ceny za odprodanou sladovnu skončila na vázaném kontu české eskomptní banky, ač s touto bankou neměl před tím žádné finanční spojení. Byla to však ona, která prostřednictvím svého nového válečného ředitele a horlivého nacisty, barona Friedricha von Baillou celý „obchod“ organizovala. Proces zákulisních jednání probíhal jednoduchým způsobem a může sloužit jako vzor pro většinu dalších případů. Ředitel Baillou i zavolal Františka Bodó a srozuměl ho s tím, že je tu zájemce o koupi jeho sladovny a čím dřív tento podnik prodá, tím lépe pro něj. Jestliže tak neučiní, může počítat s postupem, který mu již dříve nastínila olomoucká úřadovna gestapa. Za takové konstalace a neustálého vyhrožování se většina židovských majitelů brzy podvolila. Výjimkou nebyl ani Franz Bodó a sladovna v jeho vlastnictví byla počátkem února 1940 oficiálně arizována firmou Ostmärkische Brau-A.G.⁴⁵² František Bodó i s manželkou emigrovali skrze „Zentralstelle“⁴⁵³ přes italský Terst do Šanghaje v dubnu 1940.⁴⁵⁴ Jejich olomoucký čtyřpokojový a nábytkem vybavený byt ve Wellnerově ulici 12 připadl říšskoněmeckému úředníkovi oberlandrátu Hunzingerovi z Flensburgu.⁴⁵⁵

⁴⁵¹ Rozená Schicková. Její rodiče, Jakub a Kamila, vlastnili dům č. 15 v anglické ulici, který museli prodat německému obchodníkovi Arlethovi. S největší pravděpodobností se jedná o Othmara Arleta, majitele olomouckého textilního obchodu s krátkým, střížným a galantním zbožím. „Alfred Arleth“, který sídlil na stejné adrese. Sám byl Treuhänderem několika židovských podniků s textilním zbožím a módou určených k likvidaci, jako například obchod s dámskou módou Elly Meitnerové a obchod Moravia Julia Meisela, ve kterém se prodávalo konfekční zboží. Usiloval též o arizaci Engelmanna textilu na Dolním náměstí v Olomouci. Bylo více než logické, že toužil po tom, aby jeho dlouholetá konkurence zanikla, v lepším případě, aby za nízkou cenu připadla do jeho rukou. Othmar Arleth byl v roce 1942 povolán do armády. O jeho dalších osudech není více známo. Jeho podnik byl v poválečném období převzat do národní správy. V květnu 1949 se jakožto znárodněný stal součástí národního podniku ZDAR a v roce 1951 definitivně vymazán z obchodního rejstříku krajského soudu. Viz. *SOKA v Olomouci, fond ÚNV Olomouc, kt. 178, inv. č. 174; ZA Opava, pobočka Olomouc, KS Olomouc, kt. 117, sign. AII 251, i.č. 2033, ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Oberlandrát Olomouc, kt. 11, 18.*

⁴⁵² *ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Fp Olomouc, kt. 33, sign. Fn 23. Předběžná dohoda však padla již v srpnu 1939. Sladovat se v ní ovšem nikdy pořádně nezačalo, byla zlikvidována do počátku roku 1942 a do konce války sloužila již jako sklady pro Wehrmacht. Viz. NA Praha, fond AS, kt. 388, sign. 2701, Viktorík, M.: Osudy olomouckých sladoven. UP v Olomouci. Olomouc 2007, s. 190-191.*

⁴⁵³ Té byli manželé Bodó nuceni zaplatit povinnou vystěhovaleckou daň v hodnotě 82 750 korun. Další poplatky, které musel František Bodó s manželkou vydat na cestu do Číny jsou rozepsány v poznámce č. 151. Viz. *NA Praha, fond AS, kt. 388, sign. 2701.*

⁴⁵⁴ Jejich odjezd nastal v období, kdy se počet židovských emigrantů začal rapidně snižovat. Ne všichni měli takové štěstí a podařilo se jim protektorátní území zavčas opustit. Jedním případem za všechny může být Walter Lamm (*21. 6. 1906) y Vratislavi, který žádal o vystěhování do Šanghaje v červnu 1940. To se mu nepodařilo a zahynul v lodžském ghettu či přilehlých táborech jako jeden z téměř 200 000 lidí. Viz. *Databáze obětí. Dostupné online. <<http://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/145683-walter-lamm/>>. [1. 4. 2016].*

⁴⁵⁵ *SOKA v Olomouci, fond ÚNV Olomouc, kt. 178, inv. č. 174. Za tímto účelem se museli přestěhovat manželé do Prahy, kde pobývali před svým odjezdem v hotelu Central. Z případů manželů Bodó je také vidno, že za určité konstalace, a pravděpodobně i známostí, konexí a většího společenského postavení bylo možno do jisté míry obejít i přísné a precizní nacistické úřady. Kromě svršků povolených k vývozu ze země totiž dokázali propašovat ve svých zavazadlech o hmotnosti přes jednu tunu věci (ponejvíce šperky, umělecké předměty, známky nebo*

Když v roce 1940 došlo k uplatňování tzv. nucený arizací, mohla se kupní cena židovských podniků ještě radikálněji snížit.⁴⁵⁶ To dokládá situace spojená s nařízením o likvidaci textilních, kožařských a obuvnických obchodů do konce dubna 1940. V této souvislosti bylo arizačním oddělením při úřadu říšského protektora navrženo řešení, jak židovské majitele těchto obchodů přimět k prodeji. Stačilo, když pověřený vedoucí z úřadu oberlandráta dvakrát vlastníka obchodu navštívil společně s několika svědky a majiteli zprostředkoval určitou nabídku k odprodeji. Požadoval-li židovský majitel 500 000 korun, měl pověřený zástupce oberlandráta nabídnout asi 120 000 korun. Jestliže návrh odmítne, vrátit se do pěti dnů s opětovnou nabídkou. Tentokrát již však s opětovně sníženou cenou (100 000 korun).

perské koberce) v hodnotě 25 000 dolarů. Bohužel i tak neměl osud jimi vyvezených věcí šťastný konec. Přes zasilatelskou firmu F. J. Strádal z Olomouce si je manželé Bodó nechali poslat do Itálie. Zde se o ně měla postarat firma Lloyd Trestino. Ta však manžele na zpožděná zavazadla čekat nenechala. Ti s příslibem, že budou poslány další květnovou lodí „Conte Verde“ z Janova, odjeli do Šanghaje bez nich. To ale italská zasilatelská firma neučinila a zmeškala tak poslední možnost k zaslání zavazadel do Číny, neboť poté Itálie v červnu 1940 vstoupila po boku Německa do války a firma Lloyd Trestino byla dle svých vyjádření nucena odvézt zavazadlo manželů zpět do Německa.

Je třeba si taktéž uvědomit, že podobná dlouhá cesta stála poměrně tučný obnos peněz a ne každý si ji tudíž mohl dovolit. Lístky do Šanghaje třetí lodní třídou pro manželé Bodó stály 90 000 korun. Lístky na cestu vlakem z Prahy do Ženevy 2200 korun. Za přepravu zmíněných zavazadel museli zaplatit dalších 20 000 korun, počítáme-li pouze cestu. Vezmeme-li v úvahu vyklizení domácnosti a zabalení všech věcí na cestu, vyšplhá se výsledná cena na téměř 32 000 korun. Celkový finanční obnos, který museli manželé jen v souvislosti se svoji emigrací vydat, se vyšplhal nejméně na 227 000 korun. Viz. *NA Praha, fond AS, kt. 388, sign. 2701.*

⁴⁵⁶*Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: Arizace a restituice, s. 37.* Nebyly výjimkou případy, kdy podniky o ročním obratu téměř 10 milionů korun a čistým ziskem na hranici půl druhého milionu, byly prodány za částku jen o málo přesahující roční čistý výdělek, což nepředstavovalo ani 50% tržní ceny podniku. Více viz. *Jančík, D. – Kubů, E.: Arizace a arizátoři, s. 135.*

Pro Olomouc představuje názorný příklad obchod se surovými kůžemi „Jindřich Goldberger“, který i přes více než slibné obrátové částky přesahující v roce 1937 dva miliony korun a čistém zisku kolem 120 000 korun, byl po nátlacích ze strany úředníka banky Union Adolfa Werby prodán v září 1940 německému obchodníkovi Josefu Niesnerovi. Podle pozůstalého bratra za směšných 3000 korun. I přes to, že bilanční hodnota podniku v době arizace byla 200 000 korun, přičemž jen nakoupené zboží a inventář dosahovaly ceny 120 000 korun.

Ač nacisté šli při arizaci, jak bylo již řečeno, s výslednými kupními cenami i značně pod 50% ze skutečné tržní hodnoty podniku, tak udávaných 3000 korun, s kterými operuje bratr Jindřicha Goldbergra, Leo, není správných. I v případě Goldbergrova obchodu se surovými kůžemi byla výsledná částka samozřejmě snížena, a to nejméně o několik desítek tisíc korun. Její výsledná suma však činila 140 000 korun a částka 3000 korun byla provizí, kterou měla obdržet olomoucká filiálka eskomptní banky za zprostředkování celé transakce. Bohužel pro banku nebyla z nespécifikovaných důvodů tak vysoká, jak si představovala a na tomto podniku tak nezískala téměř žádný finanční obnos navíc. S ohledem na vyřešenou problematiku kupní ceny v případě Goldberger vs. BEB/Niesner ku „prospěchu“ židovského majitele, to ovšem nemění nic na skutečnosti, že se žadatelé ani oné částky 120 000 korun nedočkali. Z vázaného konta si po dobu své dočasné omezené svobody, která jim ještě zbývala, mohli vybírat maximálně 1500 korun týdně. Vyšší částky mohli být vybírány jen se svolením revisního odboru ministerstva financí. Z rodiny J. Goldbergra nikdo nepřežil, manželka s dvěma malými dětmi byli zavražděni v plynové komoře ihned po svém příjezdu do tábora. Jindřich prošel selekcí (nebyl zplynován, jak milně jeho bratr udává) a byl odeslán do pracovních koncentračních táborů v Říši. Umírá jen několik málo dní před koncem války na podvýživu a celkové vyčerpání organismu. Viz. *SOKA v Olomouci, fond ÚNV Olomouc, kt. 29, inv. č. 156., Archiv ČNB, fond BEB, kt. 3, sign. ČEB/3-4.; Moravský deník, č. 29, 4. 2. 1940, s. 2.*

V případě opětovné negativní reakce mohl tentýž pokus opakovat i po třetí, ale stačilo, když již sepsal žádost adresovanou úřadu oberlandráta a navrhnout na dosazení do dotyčného obchodu Treuhändera, který byl ve zmiňovaném doprovodu pověřence oberlandráta. Tento Treuhänder následně dostal svolení podnik odprodat (tzv. Verkaufstreuhänder).⁴⁵⁷

Součástí těchto konečných cen za odprodej židovského podniku byla ovšem i tzv. říšská vyrovnávací dávka⁴⁵⁸, která spočívala v participaci samotné Třetí říše na celém arizačním procesu. Tato daň ve prospěch státu byla placena na zvláštní konto u banky Kreditanstalt der Deutschen zvané R780.⁴⁵⁹ Jeho zřizovatelem byla vrchní pokladna říšského protektora.⁴⁶⁰ Výše této zvláštní daně byla obecně stanovena na 70 % rozdílu mezi vyšší tržní cenou podniku (tzv. Verkehrswert)⁴⁶¹, za kterou by se i většinou prodával v rámci běžného obchodu, a jeho nižší kupní cenou.⁴⁶² Takto se říšská vyrovnávací dávka počítala v případě, jednalo-li se o „dobrovolný“ prodej podniku (dobrovolnou arizaci). V případě arizace nucené se postupovalo tím způsobem, že byla za kupní cenu zvolena značně nižší likvidační cena podniku (tzv. Liquidationswert).⁴⁶³ Výpočet vyrovnávací dávky u nucených arizací byl tedy stanoven rozdílem likvidační ceny podniku k běžné tržní ceně (za normálních okolností).⁴⁶⁴ Nutno podotknout, že se výše říšské vyrovnávací dávky často neseťkával s příliš velkým pochopením ze strany arizátorů a odvolávali se proti jejímu příliš vysokému vyměření. Často však zbytečně. Většina stížností byla zamítnuta. Celkem bylo na říšských vyrovnávacích dávkách vybráno ze 49 případů arizace u Kreditanstalt der Deutschen 30 139 000 korun. K dobru úřadu říšského protektora budiž poznamenáno, že část z peněz získaných na říšských vyrovnávacích dávkách vracel zpět do tzv. Volkstumsfondu, který sloužil k podpoře německví v protektorátu. Jaký byl poměr těchto vkladů, není známo.⁴⁶⁵

Ve skutečnosti však byla výše říšské vyrovnávací dávky různá a všemožně kolísala v závislosti na různých tendencích, jako například movitosti kupce či jejich počtu na jeden arizovaný podnik.

⁴⁵⁷ Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 186-187.

⁴⁵⁸ Též jako říšská arizační dávka.

⁴⁵⁹ Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu*. s. 73.

⁴⁶⁰ *Tamtéž*. s. 199.

⁴⁶¹ Tržní cena vyjadřovala cenu podniku za jeho aktuálního stavu a celkového stavu odvětví, do něhož podnik spadal. Také se přihlíželo k budoucímu postavení podniku v rámci daného průmyslového odvětví. Viz. Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 113.

⁴⁶² Jak se stanovovala výše této „nižší“ ceny není známo.

⁴⁶³ Taková cena podniku, který již nevyráběl a byl zakonzervován. Viz. Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*, s. 113.

⁴⁶⁴ *Tamtéž*. s. 113-114.

⁴⁶⁵ Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*, s. 153.

V některých případech dosahovala i hodnot samotné kupní ceny nebo dokonce ještě vyšších. Na rozdíl od kupní ceny ala byla hrazena v plné výši. Do listopadu 1942, kdy byla arizace v samotném Německu (tzv. Staré říši) a rakouských zemí více méně ukončena bylo „na říšských vyrovnávacích dávkách podle evidence říšského ministerstva financí v Berlíně vybráno celkem 175, 324 milionů RM“⁴⁶⁶. V Olomouci byla arizátory zaplacená jen na pěti tamních židovských sladovnách⁴⁶⁷ říšská vyrovnávací dávka v hodnotě 3 599 198 korun.

Ať už ovšem byla kupní cena židovskému vlastníkovi proplacena ve vyšších částkách, v případě svolil-li k arizaci dobrovolně, nebo menší v případě jeho obstrukcí, bylo to v konečném výsledku nedůležitým faktorem, neboť byla složena na vázané konto dotyčného, s kterým nemohl volně nakládat, a výběry z něj byly podrobeny přísným předpisům.⁴⁶⁸ Jak dokládá olomoucký židovský sladovník František Bodó, po nařízení říšského protektora, podle něhož byly všechny platy židům skládány výhradně jen na jejich vázaná konta, věděl každý z arizátorů, jak z již tak sníženou kupní cenou jejich židovských nedobrovolných prodávajících bude nadále zacházeno. Kupní cena, která měla připadnout původnímu židovskému majiteli, mohla být navíc arizátorem zaplacená z počátku například jen pouze z jedné pětiny na ono zmiňované vázané konto. Splácení zbytku ceny bylo dohodnuto ve čtvrtletních splátkových intervalech. To bylo pro arizátora mnohem méně náročné, neboť tyto náklady mohl již pokrývat z výnosů arizovaného podniku.⁴⁶⁹

Dotyčná osoba neměla sebemenší šanci na kupní smlouvě cokoli změnit. Naopak měl židovský majitel podniku jen několik málo hodin na to, aby s prodejem souhlasil, smlouvu podepsal a nechal notářsky ověřit. Záporný postoj k nabídnuté smlouvě se nepřipouštěl. Pokud se přeci jen majitel podniku zdráhal smlouvu podepsat nebo dokonce odvážil-li se proti nabídce vystoupit, přikročila druhá strana zpravidla k ráznějším opatřením, jež měly za úkol dotyčné svoje rozhodnutí velice rychle přehodnotit. Pro takové účely se nejčastěji využívaly metody německé státní policie (gestapa).

⁴⁶⁶Tamtéž, s. 77-80. V protektorátu činilo toto číslo jen skrze arizace realizované bankou Kreditanstalt der Deutschen dalších 14, 2 milionu RM.

⁴⁶⁷Jednalo se o sladovny Ignatz & Wilhelm Briess, G. Morgenstern, Siegmund & Alex Fürst, Eduard Hamburger & Sohn, Wolf & Neumann. Viz. *NA Praha, fond ÚŘP, kt. 178, fol. 145.*

⁴⁶⁸Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 114.

⁴⁶⁹Sedláková, Monika: *Arizace potravinářských podniků a obchodů*. s. 65, Sedláková, Monika: *Arizace v potravinářském průmyslu a obchodu jako násilná obměna elit*. In: *Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání*. Nakl. Dokořán, Praha 2007, s. 394-395, 400-401, Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*. s. 75-76.

I přes to nebylo výjimkou, především po vypuknutí války na západě, že řada židovských majitelů, spoléhajících na brzký konec války, odolávala do poslední chvíle. Ti méně odolní spoléhali na to, že po brzkém konci války budou tyto vynucené smlouvy anulovány a oni v plném rozsahu odškodněni. Ani jedna skupina nebyla sto domyslet si další válečný průběh. Zatímco někteří z těch, kteří se snažili odolat nátlaku na podepsání smlouvy, skončili s označením RU⁴⁷⁰ (návrat nežádoucí) v koncentračních táborech, kde byli podrobeni tzv. zvláštnímu zacházení (Sonderbehandlung), což byl eufemismus pro jejich zavraždění v plynových komorách nebo táborových popravištích. Druzí, kteří podepsali, byli o svoji naději připraveni nejen průběhem války přiklánějícím se v tomto období na stranu Německa, ale i v lednu 1941, třetím prováděcím výnosem k nařízení o vyřazení židů z protektorátního hospodářství, který již umožňoval formu nucené arizace. Při té se navíc ceny jejich majetků ještě závažněji snižovaly.⁴⁷¹ Především však jejich veškeré naděje zhatily transporty na východ, které začaly na podzim téhož roku a kulminovaly v létě roku následujícího.

V případě, že se dotyčný již nacházel v některém z koncentračních táborů, smlouva byla doručena k podepsání tam.⁴⁷² V jiných případech mohl být majitel pod přísným rozkazem mlčení propuštěn, aby byl za několik měsíců nebo několika málo let deportován znovu, tentokrát již bez možnosti podmíněčného propuštění.⁴⁷³ Spíše jen ve výjimečných případech se ještě za podobné konstalace stalo, že by propuštění podnikatelé mohli vycestovat. Pro Olomouc existuje nejméně jeden takový případ, který se podařil podnikatelům Viktoru Bermannovi a Robertu Fischelovi, kteří se po podepsání předem přichystané a značně podhodnocené kupní smlouvy na jejich chemickou firmu „Hynek a Vilém Briess“ (tzv. Butylka) dostali z koncentračního tábora Buchenwald a odcestovali i se svými rodinami do zahraničí. K jejich propuštění v létě 1941 však výraznou měrou nepomohlo podepsání smlouvy jako především velký finanční obnos, který měla rodina Bermannů uschován v zahraničních bankách.⁴⁷⁴

⁴⁷⁰Doslovně Rückkehr unerwünscht.

⁴⁷¹Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, J.: *Arizace a restituce*, s. 35-36.

⁴⁷²Jako v případě jednoho ze synů Leopolda Mayera, zakladatele olomoucké továrny na kůže. Hans Mayer se i přes velkou snahu jeho manželky Anny a jejíh urgencí na gestapu z koncentračního tábora již nikdy nevrátil. Anna Mayer byla později transportována do Osvětimi. Zemřela jen několik týdnů před koncem války. Pravděpodobně na některém z pochodů smrti. Viz. *Rozhovor s Danielem Mayerem* z 28. 10. 2015.

⁴⁷³Takový případ nastal v osobě Josefa Groáka, majitele olomoucké tiskárny. Ten byl propuštěn z koncentračního tábora Buchenwald. V roce 1942 byl však opět deportován, tentokrát do Terezína, společně s manželkou. Ani jeden nepřežil.

⁴⁷⁴Paul Bermann také dokázal získat po svém příjezdu do USA pohledávky rodinného olomouckého podniku v hodnotě 125 000 dolarů. Viz. *Schmid, Daniel C.: Ztracený chmel a slad?*, s. 102. Snaha o zisk pohledávek byla často tím jediným, kdy měli uprchnuvší majitelé podniků alespoň nějakou šanci vymoci si je zpět. Často se

Celou transakci inicioval bratr Viktora Bermanna, Paul, který zůstal po mnichovské dohodě i s rodinou v USA. Musel zaplatit 200 000 dolarů⁴⁷⁵ jako výkupné za život svého bratra Viktora a obchodního společníka Fridricha Fischela s rodinami.⁴⁷⁶ Většina takové štěstí neměla. Majitel olomoucké koželužnické továrny, Hans Mayer, byl již koncem října 1939 v Buchenwaldu přinucen předat plnou moc na odprodej prosperujícího rodinného podniku své ženě Anně.⁴⁷⁷ Nebyly nic platné její urgencye na gestapu ani vyřízená víza potřebná pro odjezd z protektorátu.⁴⁷⁸

Co se týče profilu samotného budoucího arizátora, musel pro úspěšnou koupi požadovaného podniku oficiálně splňovat několik základních podmínek, odborné, finanční a především politické. Například z hlediska finančního se mělo naplňovat alespoň 60 % splacení kupní ceny v hotovosti s příslibem dalších kapitálových vkladů do arizovaného podniku. Jak se ukázalo, Olomouc nevyjímaje, první dvě z podmínek byly více než často porušovány a arizátorovi sloužil podnik spíše jen jako lukrativní způsob k co nejvyššímu sebeobohacení. Řada z podniků tak byla, lidově řečeno, vytunelována. V řadě případů tedy zájemcům o arizaci stačil pouze vhodný politický kredit⁴⁷⁹ a systém známostí na správných místech⁴⁸⁰, aby byli oprávněni arizovat, a byly jim uděleny výjimky v poskytování úvěrů,

nejednalo o malé částky, jak ukazuje případ sladovníků Bermannů. Dalším, kdo bojoval o zisk pohledávek svého podniku, byl Otto von Heynau. Tomu se již za války podařilo vymoci si pro skrze švýcarský soud pohledávky pro sebe. V případě exportní sladovny Ed. Hamburger und Sohn se jednalo konkrétně o 3 242 000 korun jen na zahraničních pohledávkách podniku k září 1939 (tato částka se ještě s postupující válkou mohla zvětšovat). Viz. *MZA Brno, fond ŘP, služebna Brno, kt. 118, i. č. 1121.*

⁴⁷⁵ Ve fondu české eskomptní banky se podařilo dohledat záznam o zaslání 85 000 dolarů z 20. června 1941 skrze eskomptní banku na centrálu brněnského gestapa. Jestli v pozdějších dnech následovala ještě částka další (do oněch Paulem Bermannem zmiňovaných 200 000 dolarů), nebo byl tento finanční obnost finální, již prameny svědectví nepodávají. Nic to však nemění na smutné realitě celé situace.

Viz. *Archiv ČNB, fond BEB, kt. 113, sign. ČEB/113-3.*

⁴⁷⁶ *Viktořík, M.: Osudy olomouckých sladoven. UP v Olomouci. Olomouc 2007, s. 142-145, ABS, fond 305, sign. 305-508-4, fol. 50.*

⁴⁷⁷ Soukromý archiv Daniela Mayera (vnuk Hanse Mayera).

⁴⁷⁸ Více případová studie.

⁴⁷⁹ Kromě takřka povinného členství v NSDAP to bylo především členství v jednotkách SS, ale i dalších, do širokého spektra rozprostřených, nacistických masových organizací, jako SA (Sturm Abteilung), Deutsche Arbeitsfront (Německá pracovní fronta, DAF), NSV neboli Národněsocialistická péče o blaho lidu (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt), Bund der Deutschen (Český svaz Němců), NSKK (NS-Kraftfahrerkorps, Nacionálně socialistický motoristický sbor) a mnoho dalších. V neposlední řadě to byla aktivní spolupráce s gestapem a SD. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E.: Arizace a arizátoři. s. 122-123, Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: Společenské a politické aspekty arizačního procesu v českých zemích v letech 1938-1945. Výzkumný projekt Ministerstva zahraničních věcí – MZV RM01/17/04. Praha 2006, s. 102-103. (Dále jen: Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: Společenské a politické aspekty arizačního procesu)*

⁴⁸⁰ Často velkou měrou napomáhalo arizátorovo vlastní sociální napojení na daný region formou různých kontaktů na určité, z hlediska fungování jeho obchodu, důležité lidi, místní úřady či samotné příbuzenské a přátelské vazby. Viz. *Sedláková, Monika: Arizace v potravinářském průmyslu a obchodu. s. 390.*

ač by podle oficiálních podmínek neměli na udělení úvěru sebemenší šanci.⁴⁸¹ Například z vybraných 38 treuhänderů pro židovské potravinářské podniky na Moravě bylo pouhých 11 odborníků.⁴⁸² Tím správným klíčem se tak stávalo členství v NSDAP a SS. Každý vhodný uchazeč dostal od župního nebo krajského vedení NSDAP dokument zvaný „politisches Führungszeugnis“, který potvrzoval nacistickou spolehlivost dotyčného. „Odborná způsobilost hrála minimální roli“.⁴⁸³

Například typickým profilem arizátora z úvěrů Kreditanstalt der Deutschen v protektorátu byl příslušník německé komunity z českých zemí, především ze sudetských oblastí, Prahy nebo oblastí, kde měla německá komunita silné zastoupení, jako například z oblasti Jihlavska. Tito lidé reprezentovali téměř 83 % všech arizačních profitentů. I v projektu vytvářeném pro ministerstvo zahraničí to bylo ze zkoumaného vzorku 358 arizátorů téměř 82 % arizátorů z řad domácích Němců. Proti nim stálo nad 12 % arizátorů z tzv. Staré říše a takřka 6 % těch, kteří přišli z tzv. Východní marky (Rakouska).⁴⁸⁴ V poskytování úvěrů ovšem byli před říšskými Němci ve značné nevýhodě, jelikož průměrné jim poskytované úvěry činili pouhých 0,59 milionů korun oproti 1, 9 milionu korun pro Němce z říše. To představovalo téměř čtyřikrát menší množství peněz, jež bylo pro české Němce na úvěry vynakládáno.⁴⁸⁵

Co se týče průměrného věku a vzdělání arizátorů, tak dle výzkumu ze zmiňovaného projektu pro ministerstvo zahraničí je zřejmé, že ze vzorku 144 arizátorů bylo 45 % ve věku 30-40 let, dalších téměř 30% představovali arizátoři na věkové hranici 40-50 let. Nejfrekventovanějším dosaženým stupněm vzdělání bylo mezi arizátory „vyučení“. To představovalo při 138 případech přes 38 % zájemců o arizaci, kteří se mohli prokázat výučním listem. Odborným vzděláním bez maturity disponovalo 21 % arizátorů a mezi vysokoškolsky vzdělané se zařadilo téměř 22 % z nich.⁴⁸⁶ Z oněch 138 arizátorů bylo 16 ženského pohlaví, což představovalo 11,6 % zkoumaného vzorku arizátorů.

⁴⁸¹ V četném množství případů majetkové poměry arizátorů absolutně nepostačovaly. Tyto osoby ručily pouze firmou, kterou arizovali, „či směnkou, nezřídka vlastní, akceptovanou peněžním ústavem jako cenný papír“. Viz. Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*. s. 121.

⁴⁸² Na stranu druhou existovali i tací, ač ve výrazné menšině, kteří se snažili svoji funkci brát s nejvyšší vážností a učili se ovládat český jazyk. Viz. Sedláková, Monika: *Arizace potravinářských podniků a obchodů*. s. 63, 69.

⁴⁸³ Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“. s. 63., Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituce*. s. 36.

⁴⁸⁴ Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu*, s. 321.

⁴⁸⁵ Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*. s. 116, 139-140.

⁴⁸⁶ Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu*, s. 319.

Obdobím, kdy arizace nabrala nejvyšší intenzity, byl dle zkoumaného vzorku 264 podniků rok 1940, kdy bylo arizováno 37,5 % všech podniků. V roce následujícím téměř 38 %.⁴⁸⁷

Z výzkumu taktéž jednoznačně plyne následující, a to že jejím vlivem došlo k významným změnám v sociálním statusu arizátorů. Byla jí vymazána nižší vrstva. Ve srovnání před arizací sice zůstala nejpočetnější vrstvou, vrstva střední⁴⁸⁸, ze které se také rekrutovalo nejvíc arizátorů, plných 85 %. Vysokou měrou ale na její úkor počet těch, kteří se úspěšnou arizací posunuli na sociálním žebříčku do tzv. „vyšší třídy“ (kapitalisté, velkokapitalisté), a to z 12% před arizací na 44% ve stavu po arizaci.⁴⁸⁹ U arizací povolených čistě jen českým žadatelům, kterých bylo zaokrouhleně 9 %⁴⁹⁰, byl nejneproduktivnějším rokem rok 1939, kdy bylo schváleno ze vzorku čítajícím 31 podniků celkem 15 z nich, což představuje 48 %. V roce následujícím toto číslo dosáhlo hranice přes 32 %.⁴⁹¹ Nejčastěji to byly menší, ekonomicky spíše marginální živnostenské podniky. Navíc v oblastech bez větší německé menšiny. V oblastech s německou menšinou byl takovýto typ arizace takřka nemyslitelný.⁴⁹²

Důležitou roli při shánění vhodných kupců pro židovské podniky určené k arizaci sehrály německé peněžní ústavy zastoupené především Českou eskomptní bankou a Českou bankou Union, které se nacházely v područí Drážďanské a Německé banky. Jak eskomptní banka, tak union banka vyhledávaly a vytvářely soupisy židovských podniků podle oboru. Tyto soupisy následně poskytovaly svým říšskoněmeckým centrálám, které skrze ně nabízely svým zákazníkům vhodné podniky ke koupi. Jestliže si dotyčný zájemce konkrétní podnik vybral, musela být vyrozuměna jedna ze zmiňovaných bank v protektorátu, aby zorganizovala další z náležitostí povinných k úspěšnému dokončení celého procesu a podepsání kupní smlouvy. Nebylo podmínkou, aby dotyčný židovský podnik byl před tím s bankou v nějakém obchodním spojení. Jedna z těchto bank mohla nyní uplatnit svůj takřka mocenský monopol v protektorátu, zajištěný svými německými centrálami a novým proněmecky smýšlejícím vedením v každé své filiálce a bez debat si svého nového „klienta“ přivlastnit.

⁴⁸⁷*Tamtéž*, s. 313.

⁴⁸⁸ V ní ovšem ustoupila tzv. vrstvy závislých (pracujících za mzdu) ve prospěch vrstvy „nezávislých“ (např. živnostníci). To, že nejpočetnější zastoupení arizátorů pocházela ze střední vrstvy, však není ničím překvapivým, neboť je již obecně známo, že nacismus, stejně jako fašismus byly hnutími středních tříd. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: Společenské a politické aspekty arizačního procesu*, s. 214, 314.

⁴⁸⁹ Výsledek se týká zkoumaného vzorku 297 firem před arizací a 308 podniků po arizaci. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: Společenské a politické aspekty arizačního procesu*, s. 315-316.

⁴⁹⁰ Ze statistického vzorku 423 arizátorů. Viz. *Tamtéž*, s. 280.

⁴⁹¹*Tamtéž*, s. 281.

⁴⁹² Především z oblasti potravin, textilu, popřípadě smíšeného zboží. Viz. *Tamtéž*, s. 289, 304.

I zde je více než příhodné zmínit případ olomouckého sladovníka Františka Bodó. Jeho sladovnu si na pomyslné arizační burze vyhlídla filiálka české eskomptní banky, v této době již plně v německých rukou. To, že před okupací František Bodó neudržel s eskomptní bankou žádné vazby nehrálo roli. Ambiciózní⁴⁹³ baron von Baillou, který na doporučení dr. Nowotnyho z pražské centrály eskomptní banky povýšil z postu ředitele šumperské filiálky, měl s olomouckou eskomptní bankou velké plány, které logicky stavěly své základy na úspěchu arizace. Z Olomouce chtěl vybudovat vzorový arizační příklad pro zbytek protektorátu. O tom, jak se to s vydatným přispěním arizovaného židovského majetku dařilo, dosvědčuje trojnásobně vyšší obnos bankou zpravovaných finančních prostředků na konci roku 1939 v porovnání s jeho začátkem.⁴⁹⁴ Co se týče mateřské banky Františka Bodó, Böhmische Union bank, zbyla na ni „pouze“ likvidace vázaného depotu, který se již bezpodmínečně zřizoval u těch bankovních ústavů, s kterými byl dotyčný v bankovním spojení. A taktéž na ni připadla arizace těch nemovitostí, na které si sladovník před válkou u banky zřídil úvěr.⁴⁹⁵

Vrátíme-li se k obecnému pojetí participace protektorátních bank na arizačním procesu, je nezbytné konstatovat, že za úspěšný prodej si banka účtovala provizi ve výši 2% kupní ceny. Samozřejmě se též banka snažila o navázání hlubšího spojení mezi ní a arizátorem formou otevření účtů u její místní pobočky. I přes velkou důležitost bank v celém procesu musíme mít na paměti jejich „pouze“ zprostředkovatelskou funkci. Hlavními prodejci byly gestapo a Úřad říšského protektora.⁴⁹⁶

Absurdita pseudolegálnosti celého arizačního procesu byla podtržena nařízením protektorátního ministerstva financí, podle kterého byl židovský majitel podniku povinen hradit daň z jeho prodeje.⁴⁹⁷

⁴⁹³ Ostatně příkladné počínání olomoucké eskomptní banky korespondovalo s globálními cíly německé okupační politiky v protektorátu. Tpočívaly na co nejrychlejší ovládnutí hospodářství a jeho germanizaci. V globálním měřítku tak již bylo prakticky dokonáno koncem roku 1940. V regionálním měřítku na případu Olomouce nemáme k dispozici sice ucelené zprávy, ale z jednotlivých segmentů, vztahujících se k arizaci židovského majetku, ze zkoumaného vzorku několika desítek firem a situačních zpráv úřadu olomouckého oberlandráta, případně interních zpráv banky, jako v případě zmiňovaného barona von Baillou, můžeme zrekonstruovat průběh hladce korespondující s celoprotektorátním vývojem.

Co se týče ambiciózního ředitele olomoucké filiálky BEB Ericha von Baillou, ten si po výrazných úspěších v Olomouci začal činit nároky na post brněnského ředitele eskomptní banky, čím by ještě výrazněji rozšířil svoje pole působnosti. Tím se však, pravděpodobně i vlivem nepříznivého vývoje války, nikdy nestal.

⁴⁹⁴ *Archiv ČNB, Osobní spisy, Erich von Baillou.*

⁴⁹⁵ *ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Fp Olomouc, kt. 33, sign. Fn 23.*

⁴⁹⁶ *Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: Arizace a restituce. s. 37.*

⁴⁹⁷ *Rothkirchenová, Livie: Osud Židů v protektorátu 1939-1945. s. 39.*

Po podepsání kupní smlouvy však původní majitelé podniků neviděli ani onu podhodnocenou sumu, na kterou byl jejich podnik ohodnocen. Smlouva totiž obsahovala dodatek, který umožňoval bývalému majiteli získání daného finančního obnosu až v případě jeho odcestování z Říše, což ovšem již nešlo legálně učinit. Částka tedy byla převedena na speciální emigrační fond, tzv. Auswanderungsfond für Böhmen und Mähren⁴⁹⁸ založený 5. března 1940 při Ústředně pro židovské vystěhovalectví (Zentralstelle für jüdische auswanderung)⁴⁹⁹. Tzv. „Zentralstelle“ byla přímo podřízena RSHA (Hlavní říšský bezpečnostní úřad⁵⁰⁰) v Berlíně. Auswanderungsfond shromažďoval zejména finanční majetek.⁵⁰¹ Movitý i nemovitý majetek židovských a vůbec všech protektorátních obyvatel, kteří se nějakým způsobem provinili proti jeho zákonům, zabavilo gestapo a následně jej převádělo pod správu tzv. Vermögensamt (zřízen 2. září 1941), neboli „Majetkového úřadu“ při Úřadu říšského protektora. Veškerý majetek těch židovských obyvatel protektorátu, kteří zemřeli již před deportací, připadl automaticky Říši.⁵⁰²

Prvně zmiňovaný „Auswanderungsfond“ navíc představoval „pokladnici“ z níž si de facto židé sami posléze zaplatili svoje odtransportování na smrt. Poté, co se na něm skrze pražskou židovskou náboženskou obec také sami aktivně podíleli. V neposlední řadě sloužil tento fond, jakož i další subjekty vytvořené a fungující pro proces arizace. Jako cesta ke snadnému obohacení protektorátních pohlavárů a jednotlivých úředníků do procesu odžidovštění zapojených.⁵⁰³

⁴⁹⁸ Specializovaná instituce s 26 zaměstnanci založená 5. března 1940. Viz. *Sládek, Oldřich: Zločinná role gestapa*, s. 136. Jak ukáže následující výklad, cest, kterými následně putoval arizovaných majetek, bylo více. Tzv. Auswanderungsfond byl jen jednou z nich.

⁴⁹⁹ *Král, Václav: Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938-1945 – 1. díl. ČSAV, Praha 1957*, s. 71. Tzv. „Zentralstelle“ čítala 71 zaměstnanců. Viz. *Sládek, Oldřich: Zločinná role gestapa*, s. 136. Jak ale dokládá studie B. Černého, nebyl tento počet stálý. Naopak počet zaměstnanců „Zentralstelle“ se v průběhu války měnil. V jejích počátcích čítala služebna 20 osob, z toho 14 příslušníků SS a 6 civilních zaměstnanců z řad NSDAP. V březnu 1940 to již bylo 66 zaměstnanců. Tudiž číslo, které udává O. Sládek bude někdy z mezidobí 1940-1941/42, neboť v srpnu 1942 měl tento úřad již 94 zaměstnanců. Celkem byla strukturována do 16 referátů. Viz. *Černý, Bohumil: Emigrace Židů z českých zemí v letech 1938-1941. In: Terezínské studie a dokumenty, Nakl. Academia, Praha 1997*, s. 65., *Milotová, Jaroslava: Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze*.s. 27.

⁵⁰⁰ Reichssicherheitshauptamt. Byl založen 22. září 1939 pod záštitou Rinharda Hendricha a slučoval mimo jiné prakticky všechny základní represivní a tajné složky Třetí říše jako gestapo (tajná státní policie), SD (Sicherheitsdienst - bezpečnostní služba SS) a NSDAP, Kripo (kriminální policie, od roku 1944 součást gestapa), SiPo, které vzniklo spojením gestapa a Kripa. RSHA byly podřízeny i nechvalně proslulé speciální likvidační jednotky Einsatzgruppen. Celkem bylo RSHA rozděleno na 7 oddělení. Zentralstelle podléhala oddělení IVB4 jehož vedoucím byl samotný Adolf Eichmann.

⁵⁰¹ Movitý majetek začínal povětšinou spravovat až po uskutečněných deportacích.

⁵⁰² *Krejčová, Helena: Návraty paměti*. s. 25.

⁵⁰³ *Krejčová, H. – Svobodová, J. – Hyndráková, A.: c. d.*, s. 9-17.

Neurathovo nařízení z 21. června nebylo však zdaleka jediné, s kterým nacistická okupační správa vyrukovala. Do 21. října 1940 bylo doplněno o dalších 9 prováděcích výnosů, které upravovaly arizační proces, a které byly oficiálně zpracovány do uceleného souboru právníkem Stanislavem Juráškem⁵⁰⁴ nebo výše zmiňovanými pracovníky Úřadu říšského protektora W. Utermöhlem⁵⁰⁵ a H. Schmerlingem.⁵⁰⁶ Utermöhle nebyl v procesu arizace žádná bezvýznamná postava, ale nejméně v první arizační etapě vedl centrální evidenci informací o osobách, jímž byl gestapem konfiskován majetek.⁵⁰⁷ Například druhým prováděcím výnosem z 8. prosince 1939 byly opětovně rozšířeny pravomoci oberlandrátů způsobem v rozhodování jmenování Treuhänderů.⁵⁰⁸ Ty už nadále nejmenoval říšský protektor sám, nýbrž oberlandrát po poradě s krajským vedením NSDAP. Nadále však říšský protektor zůstal tou nejdůležitější vrchní instancí v celém arizačním procesu. Současně s druhým nařízením říšského protektora byl vydán i první prováděcí výnos, který poprvé přímo zakazoval činnost židovským podnikům v oboru maloobchodu textiliemi obuví a kožešinami.⁵⁰⁹ Celou stěžejní etapu arizačního procesu pak fakticky dovršoval třetí prováděcí výnos, který vyřadil židy, s platností od 31. března 1941, ze sedmnácti oborů. Museli ukončit podnikání v maloobchodu a velkoobchodu, bankovníctví, pojišťovnictví a dalších oborech.⁵¹⁰

⁵⁰⁴ V jeho pracích můžeme nalézt i další předpisy namířené proti židovskému obyvatelstvu. Více viz. *Jurášek, Stanislav: Předpisy o židovském majetku a další předpisy židů se týkající. Nákladem vlastním, Praha 1940, 216 s., Jurášek, Stanislav: Předpisy o židovském majetku a další předpisy židů se týkající. Nakl. Orbis, Praha 1942, 132 s.*

⁵⁰⁵ Utermöhle působil po válce jako ředitel Chase Manhattan-Bank ve Frankfurtu nad Mohanem. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E. – Novotný, J. – Šouša, J.: Zrůdný monopol „Hadega“. s. 294.*

⁵⁰⁶ Jejich základní popis viz. *Petrův, Helena: Zákonné bezprávi. s. 107-110., případně též po šestý prováděcí výnos: Svatuška, Ladislav: Židovské předpisy v Protektorátu Čechy a Morava a vývoj rasového práva v Říši. Nakl. V. Linhart, Praha 1940, s. 93-116.*

⁵⁰⁷ *Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: Židovské zlato, ostatní drahé kovy, drahé kameny a předměty z nich v českých zemích 1939-1945: protiprávní zásahy do majetkových práv, jejich rozsah a následné osudy tohoto majetku: zpráva expertního týmu zřízeného Smíšenou pracovní komisí na základě usnesení vlády České republiky č. 773 ze dne 25. 11. 1998. Nakl. Sefer, Praha 2001, s. 23. (dále jen: Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: Židovské zlato).*

⁵⁰⁸ *Petrův, Helena: Právní postavení židů. s. 64.*

⁵⁰⁹ *Walter – Schmerling, Herbert: Právní postavení Židů v protektorátu Čechy a Morava. Českomoravské nakladatelství, Praha 1940, s. 36.*

⁵¹⁰ *Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“. s. 60., Petrův, Helena: Právní postavení židů. s. 86-87, Petrův, Helena: Zákonné bezprávi. s. 116-117.*

3.4 Zentralstelle für jüdische Auswanderung

Dalším důležitým krokem přechodu od neuspořádané arizace k té institucionalizované bylo vedle zmiňovaného protektorova nařízení z 21. června zřízení Zentralstelle für jüdische Auswanderung (Ústředny pro židovské vystěhovalectví).

Ústředna pro židovské vystěhovalectví („Zentralstelle“) byla zřízena po rakouském vzoru⁵¹¹ 15. července 1939⁵¹², aby společně se zmiňovaným nařízením říšské protektora o židovském majetku⁵¹³ z 21. června vyplnila čtyřměsíční vakuum, během kterého bylo gestapo výhradní institucí, jež měla zabraňovat nekontrolovatelnému úniku židovského kapitálu do zahraničí.⁵¹⁴ Za tímto účelem nyní i ona vyvlastňovala cennosti patřící židovským soukromým osobám, společnostem a organizacím. Sloužila jako kontrolní orgán pro to, že žádný žid nevyveze ze země nic kromě pasu a vstupního víza. Její působnost byla do počátku roku 1940 omezena čistě jen na hlavní město.⁵¹⁵ To zapříčinilo, že se řada židovských obyvatel toužících se vystěhovat z protektorátu sestěhovávala do Prahy. Byla to pro ně jediná legální možnost, jak se vystěhovat do zahraničí. Její úkol však nespočíval pouze v zajištění odchodu židovských obyvatel, kteří si zaplatí tučné obnosy, do zahraničí, nýbrž v celkovém hospodářském zužitkování těchto emigrantů neboť ústředně připadl veškerý majetek emigrujících osob.⁵¹⁶ Od února 1940 byla působnost „Zentralstelle“ rozšířena již na celý protektorát. Od března 1940 přebírala na základě prvního nařízení říšského protektora o péči o Židy a židovské organizace „majetek postupně likvidovaných židovských spolků, fondů, nadací a dalších židovských institucí“⁵¹⁷. Její centrála se nacházela v jedné z vil zabavené židovské rodině Rosenthalových⁵¹⁸ v pražských Střešovicích.⁵¹⁹

⁵¹¹ Zde byla zřízena Adolfem Eichmannem po anšlusu Rakouska na jaře 1938 ve Vídni.

⁵¹² Oficiálně však svoji činnost zahájila až 28. července 1939. Helena Krejčová uvádí datum počátku jejího oficiálního fungování na 21. července. Viz. Krejčová, *Helena: Návraty paměti*. s. 21., Milotová, *Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku*. s. 78. Ladislav Svatuška udává počátek působnosti „Zentralstelle“ na 31. července 1939. Viz. Svatuška, *Ladislav: c. d.*, s. 47.

⁵¹³ Tímto nařízením byla „Zentralstelle“ právně podložena. Viz. Krejčová, *Helena: Návraty paměti*. s. 21

⁵¹⁴ Do 20. června, kdy toto období skončilo, se podařilo gestapu ve spolupráci s einsatzkommandy zajistit židovský majetek v hodnotě 440 miliónů korun. Viz. Milotová, *Jaroslava: Formy expropriace Židů v letech okupace a další osudy židovského majetku*. In: *Fenomén holocaust, Kancelář prezidenta republiky, Památník Terezín, Praha 1999*, s. 81. (Dále jen: Milotová, *Jaroslava: Formy expropriace Židů*.)

⁵¹⁵ S výjimkou velice krátkého intermezza na podzim 1939 v Ostravě, kde byla zřízena za účelem prvních zkušebních deportací ostravských židů do Niska nad Sanem. Viz. *Tamtéž*. s. 21.

⁵¹⁶ Majetek těch, kteří emigrovali nelegálně nebo se jinak provinili proti zákonům protektorátu, připadl do správy gestapu. Gestapo poté mělo povinnost majetek převádět na výše zmiňovaný Vermögensamt.

⁵¹⁷ Sedláková, *Monika: Úloha tzv. Einsatzstabů při zcizování židovského majetku*. In: *Terezínské studie a dokumenty, Academia, Praha 2003*, s. 263.

⁵¹⁸ Vila Marka Rosenthala.

Od jara 1941 měla svoji pobočku taktéž v Brně. Jejím tamním prvním vedoucím se stal pozdější velitel terezínského ghetta Anton Burger.⁵²⁰

Zakladatelem a hlavním mozkiem celé instituce byl jeden z nejdůležitějších mužů v procesu tzv. konečného řešení židovské otázky a pozdější válečný zločinec, který do počátku 60. let unikal spravedlnosti, Adolf Eichmann. V roce 1939 byl A. Eichmann pracovníkem RSHA v Berlíně, kde byl vedoucím referátu pro záležitosti židů. Tento horlivý Rakušan ji přetvořil podle mustru, který uplatnil i při zřizování vídeňské „Zentralstelle“. Sebou do Prahy si A. Eichmann přivedl i některé z příslušníků vídeňské ústředny, jako například jejího pozdějšího vedoucího SS-Sturmbannführera Hanse Günthera (1910-1945) či jeho zástupce a od února 1944 i hlavního komandanta terezínského ghetta, Karla Rahma (1907-1947).⁵²¹

⁵¹⁹ Rothkirchenová, Livie: *Osud Židů v protektorátu 1939-1945*. s. 34.

⁵²⁰ Ve své funkci setrval Anton Bruger do konce roku 1942. Další informace o jeho osobě poznámka č. 99. Viz. Krejčová, Helena: *Návraty paměti*. s. 21.

⁵²¹ SS-Sturmbannführer Rahm byl zajat Američany v Rakousku, odkud byl převezen do Československa, kde byl souzen a po neúspěšném pokusu o sebevraždu popraven. Paradoxem je, že celá jeho rodina byla členy německých sociálních demokratů a jeden z bratrů byl i s manželkou odsouzen za protinacistický odboj v řadách komunistů. Více také viz Krejčová, Helena: *Karel Rahm: Otázky (Ne)nastolené a (Ne)zodpovězené*. In: *Poválečná justice a národní podoby antisemitismu: Postih provinění vůči Židům před soudy a komisemi ONV v českých zemích v letech 1945-1948 a v některých zemích střední Evropy*. ÚAV, Praha – Opava 2002, s. 180-203.

Do pražské Zentralstelle přešli z Vídně i další, slovy M. Kárného „demoralizovaná individua“, která následně působila coby hlavní komandanti v ghettu Terezín, SS-Hauptsturmführer dr. Siegfried Seidl (1911-1947) a brutální SS-Obersturmführer Anton Burger (1911-1991), který se později spolupodílel na deportacích řeckých židů do Osvětimi. Burgerovi se podařilo dvakrát uprchnout ze zajetí a pod falešným jménem žil dál nerušeně na rakousko-německém pohraničí až do své smrti v roce 1991. Jeho pravou identitu odhalili lovci nacistů až 3 roky po jeho smrti.

Vystudovaný historik a germanista Siegfried Seidl působil také jako velitel koncentračního tábora Bergen Belsen (1943-1944). V roce 1944 se spolupodílel na vyhlazení více než 560 000 ze 743 000 maďarských židů. Po válce byl chycen a rakouským lidovým soudem ve Vídni odsouzen k trestu smrti. Jeden z přeživších, slepý válečný invalida z první světové války a přeživší terezínského ghetta Oskar Löwy, o Seidlovi řekl „...byla to největší obluda, kterou jsem ve svém životě potkal“. Viz. Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“: *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Academia, Praha 1991, s. 36, Anton Burger: *Dostupné online*: <[https://de.wikipedia.org/wiki/Anton_Burger_\(SS-Mitglied\)?oldid=71574008](https://de.wikipedia.org/wiki/Anton_Burger_(SS-Mitglied)?oldid=71574008)>. [3. 2. 2016], Siegfried Seidl: *Dostupné online*: <https://en.wikipedia.org/wiki/Siegfried_Seidl>. [3. 2. 2016], Fedorovič, Tomáš: *Siegfried Seidl*. In: *Terezínské studie a dokumenty*, Nakl. Academia, Praha 2002, s. 113-144.

Více k problematice „Zentralstelle“ viz Milotová, Jaroslava: *Ústředna pro židovské vystěhovalce v Praze. Geneze a činnost do počátku roku 1940*. In: *Terezínské studie a dokumenty*, Nakl. Academia, Praha 1997, s. 10-29., Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituice*. s. 21-23.

Prvním vedoucím „Zentralstelle“ se stal Walter Stahlecker⁵²², v letech 1939-1940, velitel bezpečnostní policie (SiPo)⁵²³ a SD v Protektorátu Čechy a Morava. Jen o několik málo let později Stahlecker nechvalně proslul coby velitel Einsatzgruppe A operující v pobaltských zemích. Již na podzim 1939 byl W. Stahlecker nahrazen na pozici vedoucího „Zentralstelle“ SS-Hauptsturmführerem Hansem Güntherem, který působil ve stejné instituci již ve Vídni⁵²⁴ a na této pozici setrval až do konce války. Když za květnového povstání opouštěl s kolonou dalších německých automobilů a pod falešným jménem Prahu, byl přepaden partyzány a při boji zabit.⁵²⁵ Zentralstelle byla podřízena veliteli bezpečnostní policie a SD v protektorátu. W. Stahlecker tedy několik měsíců soustředil ve svých rukou moc obou institucí.⁵²⁶

Úkoly pražské „Zentralstelle“ se nikterak nelišily od té vídeňské, proto na ni také jde vztáhnout výrok berlínských židovských funkcionářů, kteří popsali vídeňskou „Zentralstelle“ slovy: *„Je jako automatizovaná továrna...Na jedné straně vstoupí židovský občan, který ještě něco vlastní, továrnu, obchod či bankovní konto. Projde celou budovou od přepážky k přepážce (celkem musel žadatel projít 11 přepážkami pozn. autora)⁵²⁷, z kanceláře do kanceláře, a když vyjde, je bez haléře a bez jakýchkoliv práv.*

⁵²² Brigadführer SS dr. Franz Walter Stahlecker (*1900-1942) působil v Protektorátu od 2. 6. 1939 do jara 1940. Bydlel v pražské Tróji. Od května 1940 působil jako velitel SD v obsazeném Norsku (Oslo). Stahleckerova Einsatzgruppe A byla přidělena k armádní skupině Sever. Byla největší z celkem 4 Einsatzgruppen a čítala kolem 900 příslušníků. Jejím úkolem bylo operovat v oblasti pobaltských republik. Za svého působení do ledna 1942 zavraždila téměř 250 000 židů. Koncem března 1942 byl Stahlecker zabit při bojích s estonskými partyzány v okolí Petrohradu. Viz.: Rhodes, Richard: c. d., s. 20-21, 198, 207, 249., ABS, sign. 52-88-2, fol. 15.

⁵²³ Vznikla z rozkazu H. Himmlera v roce 1936. V září 1939 se ovšem SiPo (Sicherheitspolizei) spojila s SD a stala se součástí Hlavního úřadu bezpečnostního (RSHA). Mimo SiPo byla další nacistickou policejní složkou OrPo (Ordnungspolizei, běžná policie, sloužící ve městech), KriPo (Kriminalpolizei, kriminální policie, vyšetřující vraždy a od roku 1944 součástí gestapa) a gestapo (Geheime staats Polizei, tajná státní policie) založené v roce 1934 Hermannem Göringem. Jediné OrPo stálo mimo RSHA. Příslušníci SD-SiPo a OrPo byly společně se členy SS a Waffen-SS hlavními zdroji personálu do ghet, koncentračních táborů a jednotek Einsatzgruppen.

⁵²⁴ Ve Vídni působil se svým mladším bratrem Rolfem Güntherem (1913-1945). Rolf Günther působil posléze na RSHA coby náměstek Adolfa Eichmann v oddělení IV B4 pro židovské záležitosti. Byl zodpovědný za zavedení cyklonu B pro masové zabíjení a společně s Aloisem Brunnerem za deportace řeckých židů do Osvětimi. Od roku 1943 působil jako velitel bezpečnostní policie a služby ve Vídni. Koncem války měl působit i v protektorátní Praze. V srpnu 1945 spáchal v americkém zajetí sebevraždu. Viz. Rolf Günther: Dostupné online: <https://de.wikipedia.org/wiki/Rolf_G%C3%BCnther>. [3. 2. 2016].

⁵²⁵ Rothkirchenová, Livie: Osud Židů v protektorátu 1939-1945. s. 34-35., Hans Günther: Dostupné online: <[https://de.wikipedia.org/wiki/Hans_G%C3%BCnther_\(SS-Mitglied\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Hans_G%C3%BCnther_(SS-Mitglied))>. [3. 2. 2016]. Hans Günther se narodil v roce 1910. Původním povoláním byl prodavač, stejně jako první komandant terezínského ghetta Anton Burger. Viz. Fedorovič, Tomáš: c. d., s. 138.

⁵²⁶ Jančík, D. – Kubů, E.: Arizace a arizátoři. s. 22.

⁵²⁷ Černý, Bohumil: c. d., s. 65-67.

*Za to má pas, v němž stojí: Do 14 dnů jste povinen opustit zemi.*⁵²⁸ Za to, že byl vystaven pas k vycestování, museli žadatelé zaplatit zvláštní daň rovnající se 25% celkové výše jejich majetku.⁵²⁹

Pravdivost jejich slov potvrzuje i výrok jedné z českých pamětnic, které se po zdlouhavé a psychicky náročné proceduře podařilo získat pas a protektorát opustit. *„Než jsme se mohli pustit do této emigrace, tak jsme museli mít příslušná povolení gestapa. Gestapo okupovalo vilu ve Střešovicích, kde sídlila tzv. Auswanderungstelle (Zentralstelle für jüdische Auswanderung pozn. autora) a museli jsme projít celou tou ponižující procedurou, kdy jsme byli donuceni zanechat tady veškerý svůj majetek a museli jsme předložit dlouhatánskou listinu toho, co si bereme sebou. My jsme směli vzít s sebou dvacet kilo. (...) Ještě k těm Střešovicům. Za prvé jsme tam stáli hodiny a hodiny ve frontě. Za druhé: v té vile byly obrovské místnosti, byl tam stůl vedle stolu a my jsme skutečně museli projít celou tou parádou od jednoho stolu pro nějaké razítko k druhému stolu zase razítko a u každého stolu jsme byli nějakým způsobem vyslýcháni. Proč, kam, za co, kdy, jak atd., všechny tyto otázky byly do nekonečna opakovány. Konečným výsledkem bylo lejstro, povolující nám účast na tomto transportu.*⁵³⁰

Nejen rakouští a protektorátní židé se nezávazně shodli na jejím takřka průmyslovém fungování. Taktéž její vedoucí Hans Günther se o celém administrativním postupu v „Zentralstelle“ vyjádřil jako o jakési době výrobního pásu v průmyslové výrobě.⁵³¹ Co se týče samotné atmosféry a pravé povahy celého procesu v „Zentralstelle“ vylíčil ji naturalisticky při procesu s Eichmannem předválečný ostravský advokát David Paul Meretz. *„V hale byli nacističtí dozorcí, kteří čekající žadatele různými způsoby šikanovali, ponižovali a často i tloukli. Například do svého středu předvolali židovského právníka a poručili mu, aby provolával: „Byl jsem židovský advokát, zloděj a podvodník.“ Procedura v tomto úřadě trvala čtyři až pět hodin. Po třech až čtyřech týdnech se mohl žadatel informovat, zda mu byla vstavena propustka pro vystěhování z Protektorátu. Často byla odpověď negativní a pak musel žadatel jít do 1. poschodí, kde úřadovali Hans Günther a Anton Burger.*

⁵²⁸Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, J.: *Arizace a restituce*. s. 22. Lhůta, do které musel opustit dotyčný zemi, nesměla přesáhnout 2 měsíce. Jestliže tak neučinil, hrozil mu koncentrační tábor. Viz. Milotová, Jaroslava: *Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze*. s. 19.

⁵²⁹Burgerová, Lenka: *Mezi asimilací a emigrací. Sociálně-ekonomický pohyb v židovské komunitě v Teplicích 1938-1960*. FF UK, Praha 2013, s. 111. Toto nařízení vydala samotná protektorátní vláda 23. 11. 1939. Viz. Milotová, Jaroslava: *Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze*. s. 21.

⁵³⁰Burgerová, Lenka: *c. d.*, s. 111-112.

⁵³¹Milotová, Jaroslava: *Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze*. s. 27.

Tam mu sdělili, že pro kladné vyřízení žádosti je nutné přinést dvacet, padesát až sto tisíc korun.,⁵³². I další svědkové se shodují, že řvaní, ponižování a bití v „Zentralstelle“ bylo na denním pořádku.⁵³³ Důležité je si připomenout i skutečnost, že „Zentralstelle“ sama o sobě nemohla zařadit vstupní víza pro odjezd konkrétního žadatele. Ta si dotyčný musel zařadit sám a „Zentralstelle“ sloužila pouze ke schválení emigrace jednotlivých žadatelů.

Taktéž je důležité si uvědomit, že proces arizace tím zdaleka nekončil. Od října 1941 pokračoval ve své předposlední fázi na místech transportů začínajících odjíždět směrem do Terezína. Fáze poslední znamenala ocitnout se v jednom ze stovek ghatt či koncentracích a vyhlazovacích táborů. O tom, jak ohromné finanční hodnoty protékaly skrze lidské utrpení ještě na těchto finálních destinacích transportů smrti, a to i přes všechna zmíněná nacistická opatření uskutečněná před deportacemi židovských obyvatel, naturalisticky/příznačně popisuje ve svých vězeňských pamětech osvětimský velitel SS Obersturmbannführer Rudolf Höss. „*Ohromné hodnoty ukradli příslušníci SS a policisté, vězni⁵³⁴, civilní pracovníci a dělníci, též zaměstnanci dráhy. [...] Cenné předměty měly většinou ohromnou hodnotu, byly to drahokamy v ceně milionů, hodinky osázené brilianty, zlaté a platinové hodinky...nezměrně vzácné prsteny, náušnice, náhrdelníky. Peníze ze všech koutů světa v milionech. Často se u jedné osoby našly peníze v hodnotě statisíců, většinou v tisícidolarových bankovkách. Neexistoval žádný úkryt v šatech, v zavazadlech, na lidském těle, jehož by nebylo využito.*“⁵³⁵.

⁵³²Černý, Bohumil: c. d., s. 67.

⁵³³Tamtéž. s. 67-68.

⁵³⁴Rudolf Höss však zapomněl dodat, že vězni si za ukradené peníze, které ale oni sami do táborů v transpotech přivezli, kupovali jídlo na víc, potřebné k jejich přežití. Za ohromně nadhodnocené částky, kterými upláceli strážné, si drtivá většina z nich koupila pouze pár dní, týdnů či měsíců na víc. Podrobněji je tato problematika systému směny mezi vězni a táborovou ostrahou obsažena například v díle Richard Glazara, českého žida, který společně se svým olomouckým přítelem Karlem Ungerem byl jedním ze zhruba 60 vězňů, kterým se podařilo přežít vyvražďovací mašinérii a následné povstání a útěk z tohoto vyhlazovacího tábora. Statistika zavražděných lidí v tomto táboře se pohybuje na své horní hranici až kolem 1 milionu osob. Nejnižší údaje udávají kolem 730 000 zavražděných lidí. Více viz. Glazar, Richard: *Treblinka, slovo jako z dětské říkanky*. Nakl. Torst, Praha 1994, 333 s., nebo Friedler, Eric – Siebertová Barbara – Kilian, Andreas: *Svědkové z továrny na smrt*. Nakladatelství Rybka Publishers, Praha 2007, 358 s.

Tato problematika je taktéž obsažena v dokumentárním filmu: *Osvětim: Nacisté a „konečné řešení“ – 4. díl: Korupce (4/6)*. [Dokumentární film]. Režie Laurence Rees – Catherine Tatge. Anglie (BBC), 2005. V něm mimo jiné vystupuje strážný SS Oskar Gröning, jenž jako bývalý bankovní úředník působil v „ekonomické“ sekci tábora, která třídila a evidovala finanční hodnoty zabavené zde zavražděným židům. V roce 2015 byl O. Gröning, který již od 80. let patří k předním odpůrcům popírání holocaustu, odsouzen v mediálně známém procesu k 4 letům vězení.

⁵³⁵Krejčová, Helena – Krejča, Otomar, L.: c. d., s. 174. Svědectví jednoho z přeživších „zubařů“ z Treblinky dokládá, že každý týden byly z tábora posílány dva kufry s osmi až deseti kilogramy zlata. Viz. Ziegler, Jan: *Židovské zlato, Švýcaři a smrt*. Nakl. Svojtka & Co., Praha 2000, s. 100.

Ostatně i všudypřítomná korupce umožnila židům na podzim 1943 postavit se na odpor ve vyhlazovacím táboře Sobibor.⁵³⁶ Opomíjena by neměla být ani otrocká práce milionů dalších, z které Třetí říše čerpala od německých soukromých průmyslových koncernů, za jejich pronajímání, stamiliony říšských marek.⁵³⁷ Po spuštění procesu deportací si začaly na část židovského majetku činit nárok i čeští fašisté, kteří urgovali protektorátní vládu, aby začala jednat s říšskými úřady.⁵³⁸

Při procedurách, kdy byla předem vybraná skupina židů soustředěna na jednom místě, nejčastěji školních budovách, společenských sálech, synagogách nebo jiných vhodných prostorech, kde museli před svým odjezdem odevzdat zaměstnancům „Zentralstelle“, která byla jen několik málo dní před začátkem transportů pro tyto účely zplnomocněna Reinhardem Heydrichem, zbytek svých peněz, potravinové lístky, listy pro odběr uhlí a klíče od bytu. Také odevzdávaly tzv. Vermögenserklärung neboli prohlášení o osobním majetku, doplněné o tzv. Beilage neboli přílohu, která se zaměřovala na drahé obrazy nebo koberce, cenné sbírky známek a další sbírky všeho druhu. Speciální formuláře museli vyplňovat i majitelé nemovitostí a pozemků.⁵³⁹

⁵³⁶ Podařilo se zavraždit v táborových skladech 11 dozorců z řad SS, kteří je navštívili za účelem výběru kradeného zboží po zavražděných lidech. Na tři stovky židů a sovětských válečných zajatců následně uprchlo z tábora. Konce války se jich ovšem dočkalo pouhých 50. Tato událost byla v roce 1987 zfilmována pod názvem „Escape from Sobibor“.

⁵³⁷ Kárný, Miroslav: *Strategie hospodářského koncernu SS. In: Sborník historický, Academia, č. 33, Praha 1986, s. 146.*

⁵³⁸ Rothkirchenová, Livie: *c. d., s. 39.*

⁵³⁹ Tamtéž. s. 43. Nutno ale podotknout, že rychleji probíhala arizace živnostenských a průmyslových objektů oproti klasickým nemovitostem. Podle informací Waltera Bertsche (z listopadu 1940), vedoucího hospodářského oddělení Úřadu říšského protektora, je vlivem Hitlerova rozkazu „odžidovštění domů určeno až na konec celkového odžidovštění“. Takže tu můžeme sledovat jakýsi dvojjaký postup, kdy na jedné straně byl vyvíjen tlak na co nejrychlejší vyvlastňování židovských domů (především od léta 1940. Dělo se na bázi dílčích vyhlášek o nařízení židům k vystěhování se z jejich původních bytů a vil), na straně druhé měl být jejich přímý prodej soukromým německým osobám omezen až do konce války (předpokládalo se především se zájmem příslušníků armády) na minimum a provádět se jen ve výjimečných případech. Vyvlastňování domů a pozemků a převod na soukromé osoby se tedy má provádět jen ve výjimečných případech. Když už přeci jen došlo k prodeji tohoto druhu nemovitostí, povolovalo se častěji mimo Prahu. Na rozdíl od podniků, kde se mělo v arizačním procesu pokračovat bez jakýchkoliv průtahů. Počet těchto nemovitostí byl úctyhodný. Jen k roku 1942 bylo „Auswanderungsfondem“ a pražskou a brněnskou řídicí úřadovnou gestapa zajištěno 12 250 nemovitostí o celkové hodnotě větší než 5 miliard korun. Vzhledem k nepříznivému průběhu války však tyto po celém protektorátu uprázdněné židovské byty začaly sloužit od roku 1943, především 1944, z důvodu stále intenzivnějšího spojeneckého bombardování německých měst jako „azyl“ pro uprchlíky z těchto míst či frontových oblastí. Jak překotné období máme na mysli, dosvědčuje nařízení z podzimu 1944, kdy se stěhování rodin z říše do protektorátu s definitivní platností zastavilo, až na přesně stanovené výjimky. Viz. Jančík, D. – Kubů, E: *Úloha bank v procesu arizace. s. 284-285, 288-289, 292., Sedláková, Monika: Úloha tzv. Einsatzstabů. s. 273-274, 280-281.*

Židé zde tedy museli před svým odjezdem definitivně ustanovit svým „dobrovolným“ podpisem na předloženém prohlášení Ústřednu pro židovské vystěhovalectví jako zplnomocněnce k prodeji jejich majetku, případně k dokončení arizačního procesu.⁵⁴⁰

Správa tohoto konfiskovaného majetku peněžní povahy, případně drahých kovů a jiných cenností uložených na vázaných účtech, jakož i výnosů z prodeje bytového vybavení, přecházela poté skrze „Zentralstelle“ na Vystěhovalcecký fond (Auswanderungsfond) a jeho speciální konto⁵⁴¹ u Böhmische Escompte bank, tzv. označované jako Umsiedlungskonto Nr. 1003.⁵⁴² Pro převod finančních hodnot z židovských vázaných účtů u Böhmische Union Bank a movitého majetku jejich deportovaných majitelů bylo vyčleněno konto označené číslem 1118.⁵⁴³ Jak obrovské sumy majetku to byly, dokládá celková hodnota uložená na vázaných běžných kontech a vkladních a spořitelních knížkách. Ta přesahovala 2,6 miliardy korun.⁵⁴⁴ Kromě zmíněného „Auswanderungsfondu“ byla její další důležitou součástí tzv. „Služebna pro správu a zhodnocení vystěhovalceckého fondu“ (Verwaltungs- und Verwertungsstelle des Auswanderungsfonds für Böhmen und Mähren) s 82 zaměstnanci.⁵⁴⁵ Přes ni již putoval majetek židovských obyvatel Protektorátu přímo do Říše.

⁵⁴⁰ Podrobněji k této problematice viz. *Krejčová Helena: Výkupné za život*. s. 33-38, 65-70.

⁵⁴¹ Celkem měla Zentralstelle zřízeno 5 kont u BEB. Největší finanční prostředky měla na kontu Vystěhovalceckého fondu č. 1335, který si otevřela Zentralstelle ve druhé polovině roku 1940 v souvislosti s likvidací židovských spolků, nadací a fondů. Jejich hodnota činila kolem 62 milionů korun. Výše finančního kapitálu na účtu však přesahovala 1 miliardu korun. Odkud pocházela ona další miliarda, se nepodařilo nikdy prokázat. Pracovníci Zentralstelle totiž do zápisů účtu uváděli pouze šifrovaná čísla. Originální doklady měla v rukou jen samotná Zentralstelle, která je koncem války zničila a od zatčeného účetního Vystěhovalceckého fondu Waberischa se vyslyšení nedozvěděli o moc více. Zentralstelle se navíc důsledně starala o to, aby ani německý personál BEB neměl ponětí, „odkud pocházejí a kam plynou finanční prostředky z jejich kont“. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E.: Úloha bank v procesu arizace*. s. 315-316.

⁵⁴² *Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: Arizace a restituce*. s. 22., *Sedláková, Monika: Úloha tzv. Einsatzstabů při zcizování židovského majetku*. In: *Terezínské studie a dokumenty, Academia, Praha 2003*, s. 265. Speciální konta byla zřízena i pro další druhy zabavených majetků, například pro akcie, které byly u BEB uloženy na tzv. Wertpapiere-Depotkonto des Auswanderungsfonds 1349 a depozitu 43 322 UD. U BUB nesl tento speciální depozit pro zabavené akcie číslo 1117. Výtěžek ze zhodnocených uložených akcií obou bank následně putoval na tzv. Umsiedlungskonto Auswanderungsfondu Nr. 1118 u Böhmische Escompte Bank. Od podzimu 1941 a zřízení tzv. Majetkového úřadu (Vermögensamt) při Úřadu říšského protektora měl právo i tento orgán zasílat gestapem zabavené hodnoty (především emigrantům, ale i na 400 protektorátních židovských podniků) na tato speciální arizační konta. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: Společenské a politické aspekty arizačního procesu*. s. 76., *Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: Arizace a germanizace cenných papírů*. s. 121., *Jančík, D. – Kubů, E.: Úloha bank v procesu arizace*. s. 30.

⁵⁴³ *Jančík, D. – Kubů, E.: Úloha bank v procesu arizace*. s. 30, 315.

⁵⁴⁴ *Tamtéž*. s. 243. Ve výjimečných případech se stalo, že cennosti židovského vlastníka, jenž zemřel ještě před deportací, byly uvolněny z jeho vázaného depotu a poukázány zpět do rukou jeho říšského dědice. Vznese-li ovšem nárok na tento majetek u úřadu říšského protektora nebo posléze místo něj zřízeného Státního ministerstva pro Čechy a Moravu. Viz. *Tamtéž*. s. 257.

⁵⁴⁵ *Sládek, Oldřich: Zločinná role gestapa*, s. 136. Toto „zhodnocovací“ místo sídlilo v Soukenické ulici č. 7. Na Praze II. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: Společenské a politické aspekty arizačního procesu*. s. 55.

3.5 Treuhandstelle

Pro správu nad byty deportovaných židů, ošacení, cenností a dalších věcí, které po nich ještě v bytech zbyly, vytvořila „Zentralstelle“ pouhé 3 dny před zahájením prvních transportů v říjnu 1941 speciální útvar. Ten nesl název Treuhandstelle der jüdischen Kultusgemeinde⁵⁴⁶ (tzv. „Treuhandstelle“), neboli vnučená majetková svěrenecká správa (tzv. správa k věrné ruce).⁵⁴⁷ Treuhandstelle se skládala během své existence až ze 42 referátů či pododdělení⁵⁴⁸, ve kterých pracovalo přes tisíc osob⁵⁴⁹. Jejím hlavním představeným byl Karl Rahm.⁵⁵⁰ Zaměstnanci Treuhandstelle, sami taktéž povětšinou z řad židovské komunity⁵⁵¹, nepřicházeli s židovskými majiteli bytů do styku, jelikož klíče od bytů jim byly přiděleny až po jejich deportaci.⁵⁵² Ty byly následně vyklizeny a všechny předměty roztříděny a oceněny ve specializované síti skladů.

⁵⁴⁶ŽM Praha, *Oddělení pro dějiny šoa, Sbírnka rozhovorů s pamětníky, rozhovor č. 621, s. 3.*

⁵⁴⁷Krejčová, Helena: *Návraty paměti. s. 20.*

⁵⁴⁸Nejpodrobnější vývoj struktury Treuhandstelle a její historie. Viz *Tamtéž. s. 21-46.*

⁵⁴⁹V roce 1942 byl počet jejích zaměstnanců 1094. To bylo 52% všech zaměstnanců (2012) židovské obce v Praze. O rok později již tento počet stoupl podle Heleny Krejčové na 1677, což při celkovém počtu 1894 zaměstnanců obce představovalo dokonce již 88,5%. H. Krejčová v publikaci „*Návraty paměti*“ udává 64,7%. To ovšem při číslech, která zmiňuje, není reálné. Při hodnotách, které jsou udávány, vychází poměr zaměstnanců Treuhandstelle dokonce na 88,5%. Tato čísla tak ukazují, jak důležité postavení Treuhandstelle při arizaci židovského majetku měla.

Kromě Treuhandstelle se zabývala v rámci Židovské náboženské obce v Praze konfiskovaným majetkem další dvě oddělení - Židovské ústřední museum a tzv. Oddělení „H“, jehož zkratka byla odvozena od výrazu die Habe (jmění, majetek). Obě měla kolem 30 zaměstnanců. Právě oddělení „H“ převedlo do konce roku 1943 na Vystěhovalecký fond (Auswanderungsfond) 16 581 domů a pozemků, což představovalo v přepočtu na finanční hodnotu celkem 56 716 354 korun. „*Největší podíl z tohoto počtu představoval nemovitý majetek soukromníků*“. Oddělení ale též spravovalo finanční i movitý majetek spolků, nadací a fondů. Viz. *Krejčová, Helena: Návraty paměti, s. 23-25.*

⁵⁵⁰Krejčová, Helena – Krejča, Otomar, *L.:c. d., s. 62.*

⁵⁵¹Treuhandstelle byla totiž zřízena při samotné židovské náboženské obci. Jedním z několika set jejích pracovníků byl i známý český spisovatel židovského původu Karel Poláček, který v rámci svých pracovních aktivit pro Treuhandstelle zavítal i do Olomouce. Viz. *Hrbek, Tomáš: Olomoucký pobyt Karla Poláčka. In: Židé a Morava. Sv. 18, 2012, s. 147.* Prozatím jediný zjištěný sklad Treuhandstelle v Olomouci se nacházel v pravoslavném kostele svatého Gorazda. Nacházel se zde především sklad nábytku. Jeho ohodnocování měl na starosti vrchní soudní rada z Brna, pan Dosoudil. Věci byly následně rozprodávány přímo v Olomouci a utržené peníze následně zaslány na brněnskou pobočku pražské centrály Treuhand und Revision Gesellschaft. Viz. *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1604, sign. Ls 1485/46, kt. 155, fol. 6.*

⁵⁵²Před zřízením Treuhandstelle byly klíče od zajištěných židovských bytů předávány jednotlivým oberlandrátům, kteří se následně starali o zhodnocení vybavení daného bytu a prádla v něm se nacházejícím. Pro okruh pražského a brněnského oberlandráta zajišťovala tuto práci přímo Zentralstelle. Viz. *Sedláková, Monika: Úloha tzv. Einsatzstabů při zcizování židovského majetku. s. 265.*

Avšak i tato tzv. Krámerova komise, pojmenovaná po Salomonu Krámerovi⁵⁵³, předválečnému předsedovi Židovské náboženské obce v Ostravě, neunikla osudu svých souvěrců a její pracovníci byli v létě 1943 posláni do Terezína nebo rovnou do Osvětimi.⁵⁵⁴

Každý sklad se specializoval na stejné nebo alespoň příbuzné předměty. Takže vznikaly skladiště pro nábytek, obrazy⁵⁵⁵, koberce, kožichy, elektrospotřebiče a podobně. Celkem byl bytový mobiliář rozčleněn do 16 skupin.⁵⁵⁶ Jen v Praze bylo takových skladišť na 60⁵⁵⁷. Pro poškozené předměty vznikaly zase opravárenské dílny, případně dílny specializované na odstraňování monogramů z ložního povlečení, „aby židovské jméno neuráželo budoucího arijského vlastníka“⁵⁵⁸. Stejný postup byl učiněn například i s knihami obsahujícími ex libris majitele, přístroje nebo obrazy. Majetek byl posléze levně rozprodán mezi německé zájemce. Z těchto skladů, navíc na náklady „Zentralstelle“⁵⁵⁹, byl mimo jiné z velké části vybaven i služební byt K. H. Franka.⁵⁶⁰ Ve zbytku protektorátu⁵⁶¹ měly právo k pronajímání těchto uvolněných bytů, rozprodávání jejich zařízení či uskladňování ve speciálních skladech, úřady oberlandrátů⁵⁶², které tak činily v případech, kdy byly pověřeny od „Zentralstelle“.⁵⁶³ Předměty umělecké povahy, jako obrazy, cenné koberce, sbírky mincí a známek ovšem prodávat nemohly. Měly za úkol je nechat zajistit a podat zprávu „Zentralstelle“, do jejíž správy a speciálních skladů, pro toto zboží určených, následně připadly.⁵⁶⁴

⁵⁵³ Bývalým pracovníkem Treuhandstelle R. B. (1910, České Budějovice) je zmiňován jako mimořádně „schopný a šikovný člověk“ a dobrý organizátor. Viz. *ŽM Praha, Oddělení pro dějiny šoa, Sbírká rozhovorů s pamětníky, rozhovor č. 621, s. 3, 5.*

⁵⁵⁴ *Rothkirchenová, Livie: c. d. s. 55.* Solomon Trámer (1899) byl i se svoji manželkou poslán počátkem října 1944 jedním z posledních transportů smrti do Osvětimi. Definitivně poslední hromadnéplynování proběhlo v Auschwitz-Birkenau koncem listopadu téhož roku.

⁵⁵⁵ „Bilanční zpráva za rok 1942 uvádí, že Treuhandstelle evidovala 55 618 obrazů, z nichž bylo již 18 966 prodáno“. Viz. *Krejčová, Helena: Návraty paměti. s. 39.*

⁵⁵⁶ Vybavení každého z pokojů se systematicky a přesně zanášelo do speciálních protokolů. Pro každou místnost v domě byl vlastní evidenční protokol. Více viz. *Tamtéž. s. 32-33.*

⁵⁵⁷ Koncem roku 1942 jich bylo po Praze již 56. Početního vrcholu dosáhla Treuhandstelle v lednu 1944, kdy čítala celkem 62 skladů. Čtyřicet devět těchto specializovaných skladů je zobrazeno i s fotografiemi budov a druhem zboží v nich uskladněných v publikaci: *Tamtéž. s. 27-28, 52-68.*, případně další seznam doplněný i o přesné počty předmětů v nich uskladněných koncem roku 1942: *Krejčová, H. – Svobodová, J. – Hyndráková, A.: c. d., s. 348-349.*

⁵⁵⁸ *Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: Arizace a restituice. s. 24.*

⁵⁵⁹ V té době, kdy si ho K. H. Frank zařídil již přejmenované na Ústřední úřad pro řešení židovské otázky.

⁵⁶⁰ *Sedláková, Monika: „Burza“ s židovskými byty – součást protektorátní bytové politiky. In: Evropská velkoměsta za druhé světové války: každodennost okupovaného velkoměsta. Praha 1939-1945 v evropském srovnání, Scriptorium, Praha 2007, s. 212.*

⁵⁶¹ S výjimkou Brna, kde sídlila pobočka Zentralstelle.

⁵⁶² Nejméně do zmiňovaného počátku deportací protektorátních židů v říjnu 1941.

⁵⁶³ *Sedláková, Monika: „Burza“ s židovskými byty. s. 208.*

⁵⁶⁴ *Sedláková, Monika: Úloha tzv. Einsatzstabů. s. 265, 267.*

Na vyklízení židovských bytů se podílela velkou měrou řada soukromých společností, které nabízely svoje speditérské služby a auta⁵⁶⁵, nejčastěji však koňskými povozy odvážely bytové zařízení do jednotlivých specializovaných skladů.⁵⁶⁶ Existovaly ovšem i případy, kdy mobiliář některých bytů nebyl vůbec do jednotlivých skladů převezen, neboť došlo k jeho okamžitému rozprodání přímo na místě skrze „Zentralstelle“.⁵⁶⁷ Na venkov ovšem působnost Treuhandstelle nesahala. Zde tak její funkci obstarávali obchodní vedoucí okresních hejtmanství.⁵⁶⁸

Je více než zřejmé, že tak ohromné hromadění majetku mělo za následek nebyvalou míru korupce protektorátních nacistických pohlavářů a úředníků okupační správy, kteří k tomuto majetku měli přístup.⁵⁶⁹ Na stranu druhou, „případy, kdy byli úředníci trestně stíháni za neoprávněné užívání nábytku deportovaných Židů, nebyly vůbec ojedinělé“.⁵⁷⁰ Takovýto případ můžeme zaznamenat i v samotné Olomouci, kde se objevil případ jednoho z pomocných zaměstnanců úřadu okresního hejtmana, který se rozhodl zařídit si svůj byt luxusním nábytkem deportovaných židů z Holešova.⁵⁷¹ Také ředitel olomoucké občanské záložny byl obviněn z machinací s židovskými penězi a odvolán.⁵⁷²

⁵⁶⁵ Využívání nákladních aut bylo v letech 1942-1943 zakázáno. Až od roku 1944 se ke stěhování majetku ze židovských bytů využívala auta na dřevoplyn. Viz. Krejčová, Helena: *Návraty paměti*. s. 34. V roce 1942 disponovala Treuhandstelle 70 motorovými vozidly. Viz. Krejčová, H. – Svobodová, J. – Hyndráková, A.: *c. d.*, s. 345.

⁵⁶⁶ Sedláková, Monika: „Burza“ s židovskými byty. s. 209.

⁵⁶⁷ Krejčová, Helena: *Návraty paměti*. s. 34.

⁵⁶⁸ Krejčová, H. – Svobodová, J. – Hyndráková, A.: *c. d.*, s. 310.

⁵⁶⁹ Jak citelně se dotýkala židovská otázka německé společnosti a jak se přidělování uprázdněných židovských bytů stalo běžným prostředkem ke korumpování veřejnosti, si již tehdy uvědomovali někteří z příslušníků německé protektorátní správy, jak dokládá rozhořčená stížnost pražského oberlandráta Hanse von Wattera veliteli bezpečnostní služby a SD v protektorátu z února 1943: „Němci se stále až příliš zabývají prodejem židovského nábytku, tato neutěšená záležitost vede k rozkolu mezi Němci a probouzí nejnižší pudy (...) o židovském nábytku se mluví víc než o hrdinských činech našich vojáků na východě...“ Viz. Sedláková, Monika: „Burza“ s židovskými byty. s. 212., Sedláková, Monika: *Úloha tzv. Einsatzstabů*. s. 265, 286.

⁵⁷⁰ Sedláková, Monika: *Úloha tzv. Einsatzstabů*. s. 274.

⁵⁷¹ *Tamtéž*. Paradoxně na něj byla podána stížnost vedoucím Einsatzstabu a příslušníkem SS Walterem Jurkem, který byl o několik měsíců později sám obviněn z korupce a zpronevěry židovského majetku. Další konkrétní případy máme doloženy z Jičina, Hodonína nebo Brandýsa nad Labem. Viz. *Tamtéž*. s. 274, 287.

⁵⁷² Celá situace musela však ještě složitější vzhledem ke zmiňování „neblahých osobních třenic“, po jejichž odstranění by měl ústav opět náležitě plnit svoje hospodářské úkoly. Viz. *Hlas lidu*, č. 28, 13. 7. 1940, s. 1-6.

V dubnu 1944⁵⁷³ byl ze zpronevěry peněz a věcí ze skladů tzv. einsatzstábů II, které zajišťovaly náhradní ubytování pro příslušníky rodin z Říše postižených bombardováním⁵⁷⁴, obviněn a souzen jejich vedoucí a plukovník ochranné policie (Schupo)⁵⁷⁵ a SS Standartenführer Walter Jurk a několik jejich dalších čelních představitelů.⁵⁷⁶ Ostatně případ Waltera Jurka rozhodně nebyl ničím výjimečným a odvázení cennějších předmětů z opuštěných bytů nebo již následných skladů probíhalo více než intenzivně.⁵⁷⁷

Počátkem prosince 1942 dosahovala již hodnota tohoto typu arizovaného majetku téměř šest miliard⁵⁷⁸ protektorátních korun.⁵⁷⁹ Jiná situace panovala na Moravě, kde nebyla tamní brněnská Treuhandstelle pro oceňování zabaveného židovského majetku zřízena židovskou obcí, nýbrž to byla speciální brněnská pobočka říšskoněmecké firmy Treuhand- und Revisionsgesellschaft m.b.H., München, jejíž protektorátní centrála byla zřízena v roce 1940 se sídlem v Praze.⁵⁸⁰

⁵⁷³ Vyšetřování samotné aféry začalo v roce 1943. Viz. *Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. s. 77.*

⁵⁷⁴ Einsatzstab II byl založen v říjnu 1942. Einsatzstab I byl založen taktéž v říjnu 1942 a jeho úkolem bylo zajištění uměleckých předmětů z českých a moravských zámků, ale i uměleckého majetku židů nacházejícím se v zajištěných bytech, kde se kompetenčně střetával s činností Einsatzstabu II zajišťujícím židovské byty a docházelo mezi nimi ke sporům. Správa uměleckých předmětů zajištěných Einsatzstabem I následně spadala pod Majetkový úřad (Vermögensamt) a částečně také Vystěhovalecký fond (Auswanderungsfond). Ze skladů Einsatzstabu II, ve kterých byl shromažďován majetek z opuštěných bytů, byly odesílány celé vlakové soupravy do Německa, a to ještě na jaře roku 1945. Přesto řada těchto skladů v nejméně 11 městech (Olomouc mezi nimi chybí) zůstala do konce války nedotčena. Jaroslava Milotová udává ve své studii funkci obou Einsatzstábů opačně než je tomu ve studii M. Sedlákové. Z členění M. Sedlákové vychází i autor práce.

Hlavním představeným obou úřadů byl SS-Obergruppenführer, generál policie a zastupující říšský protektor Kurt Daluge (1897-1946). Vedením Einsatzstabu II byl pověřen Walter Jurk. V čele Einsatzstabu I stanul nadporučík Schutzpolizei v záloze Helmuth Rinnebach. Viz. *Sedláková, Monika: Úloha tzv. Einsatzstabů. s. 270, 275, 278-279, 281., Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. s. 77, 92.*

⁵⁷⁵ Jaroslava Milotová udává, že byl plukovníkem pořádkové policie. Viz. *Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. s. 77.* Pořádková policie, německy zvaná „Ordnungspolizei“ (zkráceně OrPo) byla zřízena německým ministerstvem vnitra v roce 1936 a byla nadřízenou složkou pro policii ochrannou (Schutzpolizei, zkráceně Schupo). V čele OrPo stál zmiňovaný Kurt Daluge, avšak jako přímo odpovědný Heinrichu Himmlerovi, protože OrPo byla součástí SS. Schupo, jakožto městská policie, dohlížela na dodržování zákonů a nařízení v německých městech a městech po nacistickou nadvládou.

⁵⁷⁶ Podrobněji k případu „Jurk“ viz. *Sedláková, Monika: Úloha tzv. Einsatzstabů. s. 270, 278-279, 284., Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. s. 77.* O trestu pro Waltera Jurka (*1904) a jeho dalším osudu není více známo. Oba Einsatzstaby nechal následně K. H. Frank, jehož vztahy s Kurtem Dalugem byly více než napjaté, zlikvidovat.

⁵⁷⁷ *Sedláková, Monika: Úloha tzv. Einsatzstabů. s. 283.*

⁵⁷⁸ Drtivou většinu této sumy tvořilo na 10 780 arizovaných židovských nemovitostí. Jejich hodnota činila celkem 4 miliardy 100 milionů. Toto číslo ovšem nebylo zdaleka konečné. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: Arizace a restituice. s. 24.*

⁵⁷⁹ *Tamtéž. s. 23-24.,* podrobnější pohled také: *Krejčová, Helena: Návraty paměti: deponáty židovského majetku v uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze. Nakl. Tilia, Šenov u Ostravy 2007, s. 20-46.,* nebo *Sedláková, Monika: Úloha tzv. Einsatzstabů. s. 265- a násl.*

⁵⁸⁰ *Sedláková, Monika: Úloha tzv. Einsatzstabů. s. 269.,* Více o zřízení a fungování Treuhandstelle viz dokument č. 12 v: *Krejčová, H. – Svobodová, J. – Hyndráková, A.: c. d., s. 187-205.*

Právě revizní správy této, případně jiných takto specializovaných společností, poměrně slušně se živících na vypracovávání podobných zpráv o ekonomickém stavu podniku, mohou dodnes paradoxně sloužit jako jedny z nejvýznamnějších pramenů pro poznání majetku, fungování, případně i historie podniku. Mezi tyto společnosti, jež si založily na arizační spolupráci s nacistickou správou svoji existenci, patřily také Omnia⁵⁸¹, „Retog“ Revisions- und Organisations-Ges. m.b.H., Prag⁵⁸² a výše zmíněná Treuhand- und Revisionsgesellschaft m.b.H.⁵⁸³ Všechny se podílely i na krátkodobém či dlouhodobém správcovství a likvidaci židovských podniků, včetně těch olomouckých. Za revize si účtovaly vysoké poplatky, které šly „k tíži majitelů spravovaného majetku“.⁵⁸⁴ Dokonce se objevovaly případy, že zaměstnanci těchto společností se sami stávali arizátory.⁵⁸⁵

V Olomouci mezi sebou podle dochovaných materiálů úřadu oberlandráta soupeřil na konci roku 1939 pražský „Retog“ a liberecká Nordböhmisches Treuhandgesellschaft.⁵⁸⁶

⁵⁸¹ Založena byla jako Hadega již ve dvacátých letech. V roce 1939 byla se souhlasem říšského protektora arizována. Do likvidace jí bylo během trvání protektorátu předáno přibližně 15 000 drobných židovských podniků. Všechny výlohy užitě k její práci jí byly propláceny a k tomu si účtovala 10% provizi za podnikatelské aktivity. Aktivní byla i na území okupovaného Nizozemí. Viz. Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 304, Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 39.

⁵⁸² Již v roce 1938 byla odkoupena německou společností Deutsche Revisions-und Treuhand-AG-Treuarbeit z Berlína. Viz. Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*. s. 49.

⁵⁸³ Další revizní firmy viz. Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 39.

⁵⁸⁴ Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*. s.22, 75-76. V některých případech se tímto obchodem zabývaly i velké peněžní ústavy, za pomoci svých koncernových firem. Například pro Deutsche Bank to byla Deutsche Revisions- und Treuhand A.G.

⁵⁸⁵ Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*. s.131-132., Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace na úvěr*, s. 35.

⁵⁸⁶ Obě kontaktovaly úřad oberlandráta a jeho vedoucího Mariuse Molsena ve stejný den, 22. prosince 1939 (s tím rozdílem, že pražská dorazila k Molsenovým rukám o několik dní dříve). Ten byl již o jejich funkci informován od svého ostravského kolegy. Nikoliv náhodou. V Ostravě pražská „Retog“ fungovala od počátku prosince. Ten, ač nemohl ještě Molsenovi poskytnout hlubší a plnohodnotnější informace, svědčil se mu, že je zatím s jejím svědomitým plněním úkolů nadmíru spokojen. Navíc 5-6 % provizi, kterou si společnost za dohled nad osmdesáti Treuhandery a komisařskými správci účtovala, nešla do jejich kapes z pokladny úřadu, nýbrž na vrub samotných židovských podniků. Funkce Obertreuhandery nebyla však ničím novým, zpočátku ji ale drželo v rukou ostravské gestapo. Viz. *ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Oberlandrát Olomouc, kt. 11.*

Dohled nad olomouckými Treuhändery však nakonec nezískala ani jedna z nich. Nezískal ji ani dlouholetý úředník olomoucké pobočky banky Union, Adolf Werba, kterého prosazoval jeho stranický kamarád, krajský hospodářský poradce a pozdější viceprezident OŽK⁵⁸⁷ v Olomouci Karl Knirsch.⁵⁸⁸ Oberlandrát Molsen se rozhodl pro neutrální variantu zkušeného hospodářského kontrolora z Vratislavi, Hermanna Dzialisase. Ten navíc od roku 1926 zastával též funkci dánského konzula. Molsenova spěšná žádost Dzialisovi z 22. ledna 1940 byla více než velkorysá. Molsen se zmiňuje, že ač se na něj obrátila pražská „Retog“, on by rád tuto pozici svěřil někomu, koho dobře zná. V případě Dzialisova přistoupení na nastolenou nabídku mu olomoucký oberlandrát nabízel osobní automobil, prostory v jeho domě a především odměnu v podobě jednoprocentní provize z celkových aktiv arizovaných židovských podniků.⁵⁸⁹ Molsenovou podmínkou bylo, že Dzialas bude muset pobývat v Olomouci alespoň čtyři dny v týdnu. S prosbou o co nejrychlejší stanovisko doplnil, že by navrhoval tříměsíční zkušební dobu.⁵⁹⁰

⁵⁸⁷ Obchodní a živnostenská komora. Karl Knirsch byl jejím dlouholetým zaměstnancem a od nejméně roku 1939 jejím důvěrníkem. Jeho loajálnost nacionálnímu socialismu mu zde v roce 1942 vynesla jmenování na viceprezidenta komory. Ta již byla plně v rukou nacistů, o čemž svědčí fakt, že v konsorciu, které Knirsche jmenovalo, stáli Ernst Benecke, jenž se do Olomouce dostal skrze arizaci továrny na cukrovinky Olfedo, židovského podnikatele Filipa Deutsche. Nadřízeným tohoto hamburského obchodníka a majitelem arizátorské firmy Reese & Wichmann byl samotný hamburský gauleiter (župní vedoucí). Dalším členem olomouckého konsorcia byl již zmiňovaný arizátor velké litovelské papírný rodiny Grätzerovi, Josef Eisenmeier, jakož i výše zmiňovaný Adolf Titze nebo další příslušník nové arizační „honorace“ Olomouce, Florian Matzner.

Jak provázaný byl svět arizačního obchodu s příslušností ke straně a následnou cestou do nejrůznějších správních rad a ředitelských funkcí, dokládá případ válečného prokuristy továrny Olfedo, Franze Tilgnera (*1892). Tento rodák z Vikýřovic u Šumperka se již před válkou stal úspěšným majitelem spediční společnosti Kosmos International Transporte, založené v roce 1921 v Krnově a jejíž centrála se nalézala ve Vídni. Arizace mu nyní skýtala vítanou příležitost k nebyvalému rozšíření pole působnosti své firmy. Franz Tilgner toho využil beze zbytku již po anšlusu Rakouska a posléze po mnichovské krizi a odtržení Sudet. Nebylo překvapením, že po vzniku protektorátu přesunul svoje aktivity i sem začal skupovat židovské spediční firmy v protektorátu, z kterých následně vytvářel pobočky svoji vídeňské centrály. Jeho zájem se nevyhnul ani Olomouci. Zde již poměrně brzy po vzniku protektorátu úspěšně arizoval úspěšnou spediční firmu „Emil Pollak“ s centrálou na Horním náměstí. Další ze svých válečných filiálek získal například v Suchdolu nad Ohří. Rozsah jeho pochybných aktivit dokládá skutečnost, že jen v protektorátu měla jeho společnost vlastnit na 100 filiálek.

Viz. *ZA Opava, pobočka Olomouc, fond OŽK Olomouc, kt. 1010, i. č. 8000, sign. IAa2., Viktorík, Michael: Čokoládovnický a cukrovinkářský průmysl v Olomouci. Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc 2008, s. 149-150., ZA Opava, pobočka Olomouc, ÚNV Olomouc, kt. 29, sign. A I 129, i.č. 1317., ZA Opava, pobočka Olomouc, KS Olomouc, kt. 93, sign. A I 260, i.č. 1509, Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: DATABÁZE, s. 358-359.*

⁵⁸⁸ Ostatně z této funkce měl Karl Knirsch důležitou pozici v arizačním procesu, jelikož svými dobrozdáním na zájemce o funkci Treuhänderů a potencionálními arizátory rozhodoval o jejich úspěchu či konci. Ani on nezůstal stranou a společně se starým spolubojovníkem strany, průkopníkem nacionálního socialismu v Olomouci a krajským vedoucím NSDAP, Erichem Kemenowiczem, arizovali velkoobchod sklem a porcelánovým zbožím Anny Fraňkové.

⁵⁸⁹ Je logické, že s převažující likvidací by výše tohoto zisku pro Hermanna Dzialisase klesala. Tohoto úskalí si byl Molsen vědom a tak navrhl další postup konzulova finančního odměňování prodiskutovat při osobním setkání.

⁵⁹⁰ Další důležitou postavou olomoucké arizace byl vládní rada (Regierungsrat) dr. Hönig z oddělení WII (Wirtschaftsabteilung). Třetím hlavním představeným tohoto oddělení byl vládní sekretář (Regierungsrat) Pöhler. Dále mělo oddělení „WII“ šest zaměstnanců. Tři muže a tři ženy. Viz. *NA Praha, fond ÚRP, kt. 312, sign. I-1d 6405, fol. 115.*

O tom, zda jejich dohoda byla úspěšná, se dozvídáme z dubnové konverzace mezi Molsenem a kolínským oberlandrátem Eckoldtem, který jako před pár měsíci Marius Molsen u svého ostravského kolegy, sondoval nyní i on o stavu záležitosti s Oberträuhendry. Molsen se zmiňuje, že se zvolení hospodářského kontrolora osvědčilo, tudíž navyšuje původní smlouvu o další tři měsíce. Tento vřatislavský obchodník, právník a dánský konzul v jedné osobě nakonec vydržel až do konce války. O jeho služby byl velký zájem⁵⁹¹ a řada německých společností ve městě ho žádala, aby zde setrval. Ostatně tento dlouholetý přívrženec strany NSDAP (od roku 1933) vykonával v Říši funkci tzv. Wirtschaftsprüfera již od roku 1931. Hermann Dzialas si tak již v létě 1940 otevřel vlastní revisní kancelář, fungující za souhlasu Úřadu říšského protektora.⁵⁹² Hermann Dzialas později stanul v čele tzv. Ústřední kanceláře v Olomouci⁵⁹³, jejímž úkolem byl dohled nad arizovanými domy v celé olomoucké župě.⁵⁹⁴

Nutno ale podotknout, že o arizované nemovitosti nebyl takový zájem, jak by se mohlo zdát. Již ve zprávě za září 1939 (určené pro úřad říšského protektora) Marius Molsen píše, že ochota nakupovat židovské nemovitosti výrazně poklesla a arizační obchody tudíž vážnou. Nikoliv však z nezájmu lidí jako takového, nýbrž z finanční stránky věci. „*Větší smělost ukazují především zájemci z Říše*“, doplňuje ve své zprávě z 2. října 1939 olomoucký oberlandrát. A to nejen v kupování nemovitostí, ale i firemního majetku, o jehož největší kusy, jako především většinu olomouckých židovských sladoven⁵⁹⁵, hejčínský cukrovar rodiny May, Heikornovu drožďárnu nebo továrny na cukrovinky „Olfedo“ a rybí konzervy Hugo König, se velice brzy spustila arizační „přetahovaná“. Protektorátní Němci se nezapojili z prostého důvodu. Chyběl jim dostatečný finanční kapitál. Proto Molsen prosazoval možnost tzv. Reichswirtschaftshilfe (říšské hospodářské záruky/pomoci), která by sloužila k dotování protektorátních německých zájemců o zmiňované byty nebo menší židovské podniky.

⁵⁹¹ Oberlandrát Molsen ho ještě 12. března 1941 žádá, že ačkoliv má být podle vyhlášky říšského protektora dokončena arizace a likvidace židovských podniků do konce tohoto měsíce, tak je práce ještě takové množství, že Dzialase ještě nemůže propustit ze smluvního vztahu. „*Vzhledem k vaší zdejší činnosti a v nynějších válečných časech je zcela nezbytné, abych vás požádal, abyste odložil výkon svých již přijatých smluvních závazků a ještě další dva měsíce mi byl k dispozici*“.

⁵⁹² Ten ho odkázal na místní správu a vyjádření Obchodní a živnostenské komory v Olomouci. Pod nacistickým dohledem fungující OŽK v Olomouci mu potřebné živnostenské osvědčení bez problémů vydala, což byl v odstatě touto formální záležitostí

⁵⁹³ Fungující od 1. října 1942.

⁵⁹⁴ ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Oberlandrát Olomouc, kt. 11., SOKA v Olomouci, fond JNV Olomouc, kt. 358, inv. č. 405, ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1215, sign. Ls 1023/46, kt. 114, fol. 112.

⁵⁹⁵ Nejvíce Ignatz & Wilhelm Briess, Ed. Hamburger & Sohn a Heller a Husserl.

Aplikace této ekonomické pomoci etnickým Němcům v arizačním procesu v Olomouci dostala název „Aktion Kund“ (Akce klient) a Molsenova kancelář se v ní velice aktivně angažovala.⁵⁹⁶ Celý tento případ ukazuje, proč se také za celou válku tzv. Volksdeutschen prakticky nepodíleli na arizaci židovského velkokapitálu, který tak připadl do rukou především kapitálově silnějším zájemcům z Říše nebo z tzv. východní marky (Ostmark – Rakousko). Na protektorátní Volksdeutschen zbyly především drobné a střední židovské podniky.

Zdaleka to nebyl problém ojedinělý. Brněnský Kreisleiter NSDAP v létě 1940 kritizoval pomalý postup v odžidovš'ování, který se dle jeho slov rozvíjí jen pomalu a nedostatečně. I jemu byla situace nadmíru zřetelná a jako hlavní důvod celého problému také spatřoval v nedostatečném kapitálovém zajištění arizačních zájemců.⁵⁹⁷ Některé problémy si ale paradoxně způsobovala německá okupační moc sama. Marius Molsen se ve zprávě zmiňuje, že „zvláštní problém představují židovské domy, které musely být, v důsledku zatčení velkého počtu vlastníků, od počátku září předány do správy k věrné ruce, což ovšem nebylo učiněno“. Tím narážel na nacistickou represivní operaci „Albrecht der Erste“ z 1. září 1939, při které bylo mimo jiné zatčeno několik desítek židovských obyvatel Olomouce. Celá řada z nich patřila k vyšší společenské třídě, která vlastnila větší, luxusně vybavené byty nebo vily.⁵⁹⁸

Co se týče Zentralstelle für jüdische Auswanderung, byla 20. srpna 1942 přejmenována na Zentralamt für die Regelung der Judenfrage in Böhmen und Mähren (Ústřední úřad pro řešení židovské otázky v Čechách a na Moravě). I v tomto případě byla „hlavním úkolem této instituce konfiskace židovského majetku a jeho rozdělení Němcům“⁵⁹⁹. Mezi všemi složkami německé okupační moci paradoxně panovala velká rivalita, jak mezi gestapem a úřadem oberlandráta, tak mezi gestapem a „Zentralstelle“.

⁵⁹⁶NA Praha, fond ÚŘP, kt. 281, sign. I-1a 1803.

⁵⁹⁷Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace na úvěr*, s. 15.

⁵⁹⁸NA Praha, fond ÚŘP, kt. 281, sign. I-1a 1803.

⁵⁹⁹Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituce*. s. 45.

Největší napětí ovšem panovalo mezi dvěma hlavními orgány v protektorátním arizačním procesu, Úřadem říšského protektora a „Zentralstelle“, která chtěla samostatně rozhodovat o naložení s cennostmi, jež připadly do její správy.⁶⁰⁰ Své animozity vůči „Zentralstelle“ vyslovoval i Wehrmacht a další složky nacistické správy.

Situace nakonec došla až tak daleko, že její vedoucí a velitel bezpečnostní služby a SD v protektorátu Horst Böhme⁶⁰¹ musel sáhnout v květnu 1942 k vydání oběžníku určenému všem nacistickým úřadům, kde vyjadřoval své znechucení nad situací, která nastala a nad negativními názory, které o „Zentralstelle“ v nacistických kruzích nejspíše v tomto období kolovaly. „...*Je samozřejmé, že Zentralstelle jako německá služebna ráda pomůže každému německému soukmenovci, to však nemůže jít tak daleko, aby tato služebna byla zaměňována za obchodní dům nebo kancelář na zprostředkování bytů. Nerad bych u nechutných případů, které jsou mi opět a opět hlášeny, zevrubně v jednotlivostech vyšetřoval, v které době se stalo antisemity panstvo, projevující největší požadavky. Je opovážlivou drzostí, jestliže muži SS, kteří beztak mají málo záviděníhodný úkol zabývat se běžně Židy, musí se nechat osočovat osobami, jimiž je na špičce nosu vidět, že pravděpodobně ještě před třemi lety seděly s pražskými Židy v některé kavárně. Prosím, aby pro práci Zentralstelle für jüdische Auswanderung bylo projevováno více porozumění*“.⁶⁰²

⁶⁰⁰ Animozita mezi oběma orgány nacistické moci v protektorátu vyvrcholila koncem roku 1942 poté, co si Úřad říšského protektora chtěl uzurpovat všechny cennosti ještě nedeportovaných židovských obyvatel protektorátu dosud uložené v bankách. Problém byl, že tyto cennosti měly po jejich deportaci připadnout „Zentralstelle“. Na přímý zásah bezpečnostní služby ale vzal ÚŘP svoje rozhodnutí zpět. Viz. Milotová, Jaroslava: *Formy expropriace Židů*.s.82.

⁶⁰¹ Oberführer SS Hörst Böhme (1909-10. 4. 1945) působil v protektorátu již od srpna 1939, kdy byl jmenován zástupcem velitele bezpečnostní policie (SiPo) a SD v protektorátu. Jeho osoba je podepsána pod tvrdý zásah proti univerzitním studentům 17. listopadu 1939 a deportaci patnácti set z nich do koncentračního tábora Sachsenhausen, vyhlazení obce Lidice i pod provádění konečného řešení židovské otázky v protektorátu do začátku září 1942. Poté působil v Rumunsku jako vojenský atašé a od března 1943 v sovětském svazu jako člen jednotek Einsatzgruppen B (12. 3. 1943 - 28. 8. 1943, po druhé od 12. 8. 1944) a C (od 6. září 1943 – konec března 1944). S největší pravděpodobností zahynul v bojích o Královec, kde také působil od svého odchodu z protektorátu coby velitel tamní Sipo a SD. Jeho úmrtí v bojích o Královec potvrdil v roce 1954 soud ve městě Kiel, kde před válkou působil coby velitel tamní SD. Viz. Horst Böhme: *Dostupné online: <[https://en.wikipedia.org/wiki/Horst_B%C3%B6hme_\(SS_officer\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Horst_B%C3%B6hme_(SS_officer))>*. [14. 2. 2016]., Böhme Horst-Alwin: *Dostupné online: <<http://db.yadvashem.org/deportation/supervisorsDetails.html?language=en&itemId=5260346>>*. [14. 2. 2016]., *Struktura vedoucích osobností nacistické okupační moci v Čechách a na Moravě ke dni 27. 5. 1942. Dostupné online: <<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1202/092-093.pdf>>*. [14. 2. 2016]., Gutman, Israel (ed.): *Encyclopedia of the holocaust. Vol. 1-2. MacMillan, New York – London 1995, s. 1785-1786.*

⁶⁰² Krejčová, Helena: *Návraty paměti. s. 26.*

Bohužel účetnictví a vůbec celková agenda „Zentralstelle“ byly v dubnu 1945 odvezeny do pražské papírny Kubík a tam pod dohledem SS zničeny.⁶⁰³

Z Říše do protektorátu se během roku 1940 nastěhovalo téměř půl milionu říšských Němců.⁶⁰⁴ Z toho asi 120 000 jich žilo v Praze.⁶⁰⁵ Mnozí před válkou dokonce i pobývali v zahraničí⁶⁰⁶, kde například podnikali nebo působili v managementech různých firem, avšak neúspěšně. Arizace tak měla být vstupenkou pro jejich návrat.

Typických příkladů poškozených podnikatelů, kteří se arizací snažili vydobýt zpět svoje společenské postavení je jen pro samotnou Olomouc hned několik. Je to případ Otty Primavesiho ze slavné olomoucké podnikatelské rodiny, která však v roce 1919 zkrachovala (skrže svůj bankovní dům) a on byl donucen opustit Československo. Za války se vrátil jako nadporučík wehrmachtu a pokoušel se arizovat Hanáckou sladovnu „Dr. tech. Julius Hirsch“ v Nedvězí⁶⁰⁷, jakožto odborník na sladovnictví.⁶⁰⁸ Sladovna mu díky svému čistému ročnímu zisku na hranici 400 000 korun⁶⁰⁹ mohla zajistit návrat mezi patricijskou elitu města. Díky záporným posudkům od olomouckého vedení NSDAP ovšem neuspěl.⁶¹⁰

⁶⁰³ Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 319-320.

⁶⁰⁴ V nich ale spatřovali nelibou konkurenci sudetští a čeští Němci. Ne náhodou, neboť přes tyto nově přichozí říšskoněmecké byrokraty často vedla cesta k arizaci daného podniku. Viz. Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*. s.141.

⁶⁰⁵ Protektorátní němci nesli tuto migrační vlnu říšských Němců s velkou nelibostí. Viz. Kárný, Miroslav: *„Konečné řešení“*. s. 63. *Před vznikem protektorátu žilo v okleštěné druhé republice 189 000 Němců*. Viz. Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu*. s. 309

⁶⁰⁶ Mimo území samotného Německa.

⁶⁰⁷ A nejen tu, zájem projevil taktéž o nedaleko Prahy ležící sladovnu Schmied & Co. Po dobu jeho aktivní služby (narukoval 14. 2. 1940) vyřizovala korespondenci s příslušnými německými protektorátními orgány jeho matka Mäda Primavesi. Viz. *NA Praha, fond AS, kt. 113, sign. 170 (Akt. I)*.

⁶⁰⁸ V Rakousku totiž Otto Primavesi (*30. 8. 1898) pracoval od roku 1926 pro vídeňskou sladovnu Hauser & Sobotka AG (později Stadlauer Malzfabrik AG), nejprve coby asistent provozu, posléze se zajišťoval především nákup ječmene, ve kterém se ukázal jako velice zdatný a znalý. Viz. Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*. s. 249., *NA Praha, fond AS, kt. 113, sign. 170 (Akt. I)*.

⁶⁰⁹ O tom, jak podnikání Juliu Hirschovi vycházelo, svědčí fakt, že již na počátku 30. let daroval tento bývalý chemik sladovny A. Haas a sňhne v Nedvězí (kterou si v roce 1928 koupil), své dceři věno o hodnotě 500 000 korun. Podle všeho se jeho jmění již v roce 1930 pohybovalo kolem 4,5 milionu korun. V době, kdy sladovnu v uvězí kupoval, byl Julius Hirsch již pachtýřem několika sladoven na Moravě i v Čechách. Více viz. *Archiv ČNB, fond Česká eskomptní banka (dále jen ČEB), kt. 4, sign. ČEB 4-1., Viktorík, M.: Osudy olomouckých sladoven. UP v Olomouci. Olomouc 2007, s. 266*.

⁶¹⁰ Krajský hospodářský poradce NSDAP Karl Knirsch 4. ledna 1941 rázně zamítl snahu Primavesiho o arizaci. To z toho důvodu, že koncem prosince 1940 obdržel zprávu župního vedení vídeňské NSDAP, kde stálo, že byl Otto Primavesi 15 let ženatý s poloviční židovkou. Navíc z tohoto svazku vzešly čtyři děti ve věku 8-17 let. Nejspíše ambiciózní Primavesi nechtěl, aby mu manželství zabránilo v kariérním postupu a tak se po převratu (Anšlusu) s manželkou rozvedl a oženil podruhé. V době odeslání této zprávy s ním navíc byl veden župní soud. Zda se týkal jeho prvního manželství, se již prameny nezmiňují.

Ovšem ani jeho zaměstnavatel, sladovna Stadlauer nebyla nadšena, že by měl Primavesi odejít a formou arizace si přivlastnit jiný sladovnický podnik v protektorátu. V jejich posudku z 16. května 1940 byl líčen jako schopný samostatně uvažující a jednající pracovník s dobrými organizačními schopnostmi, který by se jen těžko nahrazoval. Pravděpodobně i tato skutečnost mohla zapříčinit Primavesiho neúspěch v arizačním procesu. Viz. *NA Praha, fond AS, kt. 113, sign. 170 (Akt. I)*.

Stejně nepochodil ani v případě snah o získání další olomoucké židovské sladovny Sigmund & Alex Fürst. Jeho místo tak zaujala říšsko německá sladovnická firma Beckert & Co. Její majitel Oswald Beckert byl paradoxně taktéž téměř zkrachovalým podnikatelem původem z Československa, konkrétně ze Sudet. Zde byl, podle jeho slov, pronásledován českými úřady a ztratil skoro celý majetek. Od 1. 10. 1938 tento vysloužilý nacionálně socialistický straník⁶¹¹ se zkušenostmi v oblasti pivovarnictví a sladovnictví začal podnikat v Drážďanech, odkud se také vrátil do protektorátu, aby získal zpět ztracené jmění. Jeho arizační snahy nacházely podporu i u samotného oberlandráta Mariuse Molsena.⁶¹² Skutečnými majiteli sladovny se nakonec staly jeho tři děti, Walter, Werner a dcera Ruth.⁶¹³ Podobný osud měla i další z prosperujících sladoven, prostějovská exportní sladovna rodiny Winterovi, kterou arizovala hamburská sladovnická firma Georga Nāfekeho. Ten se snažil kompenzovat si v protektorátu zánik své sladovny v Hamburku, jež byla vyvlastněna z důvodu přestavby přístavu.⁶¹⁴

Řada z těchto nově přichozích Němců dohlížela na různé české instituce nebo působili u židovských firem jako árijszí správci s tučnými příjmy. Jednalo se především o střední stav, jehož podpořením a upevněním se zároveň měla vytvořit opora pro nově vznikající německou horní vrstvu, která nesměla zůstat izolována.⁶¹⁵ Řada z těchto nově přichozích říšských Němců se stěhovala do uprázdněných židovských bytů, kterých bylo jen v samotné Praze k 1. říjnu 1940 bez mála 15 000.⁶¹⁶ Některé ze žádostí o přidělení bytu byly více než podrobné a troufalé, jak dokládá případ zaměstnance litoměřického landráta, který byl přeřazen na protektorátní ministerstvo vnitra.

⁶¹¹ S nacionálně socialistickým hnutím sympatizoval již od roku 1921. V roce 1929 vstoupil přímo do NSDAP. Viz. *NA Praha, fond AS, kt. 113, sign. 170 (Akt. I)*.

⁶¹² *Tamtéž (Akt. II)*.

⁶¹³ Viz. *Jančík, D. – Kubů, E.: Arizace a arizátoři. s.144-145, 248-249., Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: DATABÁZE. s.13-14., Viktorík, M.: Osudy olomouckých sladoven. UP v Olomouci. Olomouc 2007, s. 266-267., Archiv ČNB, fond ČEB, kt. 4, sign. ČEB 4-1. I přes to hrál v chodu sladovny Oswald Beckert výraznou roli. Když jeho syn Walter musel narukovat, vedl fakticky podnik sám Beckert.*

⁶¹⁴ *Sedláková, Monika: Arizace potravinářských podniků a obchodů. s. 64. Sladovna měla dlouhou tradici. Založena byla již roku 1875, stejně jako sladovna bratří Winterů. Společníky Georga Karla Augusta Naefekého (Nāfeke) byli Georg Gustav Heinrich Rademacher a Charlotte Naefeké. Případ této sladovny je zajímavý i z hlediska toho, že se o ni ucházel, i když neúspěšně, její Treuhänder Hans Ganzwohl. Viz. Viktorík, M.: Osudy olomouckých sladoven. UP v Olomouci. Olomouc 2007, s. 216., Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: DATABÁZE. s.74-75.*

⁶¹⁵ *Sedláková, Monika: Arizace potravinářských podniků a obchodů, s. 62. Jak udává Monika Sedláková, nebyli to jen němečtí úředníci, nýbrž i velké procento vysokoškolských profesorů a příslušníků německé policie, SS a wehrmachtu. Viz. Sedláková, Monika: „Burza“ s židovskými byty. s. 206.*

⁶¹⁶ Více k této problematice zaměřené především na burzu s židovskými byty v Praze. Viz. *Sedláková, Monika: „Burza“ s židovskými byty. s. 205-220.*

Ve své žádosti neopomněl vynechat jediný detail. „*Přeji si světlý, slunný (pokud možno s orientací na východ-západ), čtyřpokojevý byt, minimálně o rozloze 110m², v němž je kromě spíže a koupelny také komora pro služku. Měl by se nacházet na Malé Straně nebo v bezprostředně sousedících ulicích Smíchova, na Hradčanech na Letné nebo v sousedních čtvrtích Bubenče. Bezpodmínečně musí být vybaven velmi dobrými kamny, elektrickým světlem a přípojkou plynu a mít vyklizený sklep. Nájemné jsem schopen platit maximálně 16 tisíc Kč ročně*“.⁶¹⁷

Rozdíly mezi novou německou honorací a českým obyvatelstvem byly značné. Jak dokreslují rozdíly platů mezi Treuhändery a zaměstnanci jejich podniků. Spousta z těchto správců věrné ruky neměla sebemenší zkušenosti s odvětvími, ve kterých působili a pouze v těchto podnicích dohlíželi na jejich chod. Spíše by se dalo říci, že podniky fungovaly především jako bohatá a vítaná zásobárna finančních a materiálních prostředků. (jejich koryty, na kterých se finančně krmili.) Jeden příklad za všechny může být z hlavního města Prahy. Takový Trauhänder bral měsíční plat v průměru mezi 2-3000 korun⁶¹⁸, což bylo v některých případech více jak všichni zaměstnanci menšího podniku dohromady, jak udává příklad z Prahy, kde dvě tamní komisařky z říše při arizovaném kloboučnickém podniku braly dohromady 6000 korun, což bylo ještě o tisíc korun více než všech 8 zaměstnanců tohoto podniku dohromady.⁶¹⁹

3.6 Hadega

Do počátku války byl postup vůči židům ještě relativně shovívavý. Tato situace se ovšem s vypuknutím války změnila. Začala nová vlna zatýkání, spojená s akcí Albrecht der Erste, při které došlo k uvěznění dalších nejméně dvou tisíc prominentních rukojmí ze všech sfér společnosti, z toho osmi set na Moravě.⁶²⁰ V samotné Olomouci se tato čísla pohybují mezi 208-210 lidmi, z čehož jmenovitě známe 204 jmen.⁶²¹

⁶¹⁷Tamtéž. s. 209-210. O takovéto byty, uznané po odstranění původních majitelů jako tzv. říšské byty, byl velký zájem. Nájemné při jejich získání totiž bylo podstatně nižší.

⁶¹⁸Výše latu některých Treuhänderů dosahovala ještě mnohem vyšší hranice, až 600 RM, což v přepočtu na protektorátní koruny představovalo desetinásobek. Viz. Sedláková, Monika: *Arizace potravinářských podniků a obchodů*. s. 60.

⁶¹⁹Rothkirchenová, Livie: *Osud Židů v protektorátu 1939-1945*. s. 39.

⁶²⁰K problematice této akce v oblasti střední Moravy viz. Bartoš, Josef: *Akce Albrecht I. na střední Moravě a zdejší židovská komunita*. In: *Střední Morava*. č. 17, 2003, s. 4-11., Bartoš, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku*. Nakl. Danal, Olomouc 1997, s. 42.

⁶²¹Přímo z Olomouce 96 lidí (37 židů) a okresu Olomouc venkov dalších 13. Viz. *Taméž*, s. 8-9.

Co se týká internovaných židovských obyvatel, jejich počet se pohyboval v rozmezí 68-79 lidí, což představovalo jednu třetinu všech internovaných osob. U 68 z nich, u kterých s jistotou známe jejich identitu, se konce války s určitostí dožily pouze tři osoby. U dalších 9 osob nemáme žádné bližší informace. I kdybychom však počítali s tím, že všichni věznění přežili, zjistili bychom, že množství zachráněných židovských osob z akce Albrecht der Erste byl necelých 18 (17,6 %). V opačném případě žalostné 4,4 %.⁶²²

Složitě postavení židovské minority v protektorátu umocňovaly neustále se rozšiřující protizidovská opatření. Ta krok za krokem zbavovala české a moravské židy svobody a jakéhokoliv nároku na plnohodnotný život. Mohli již být kdykoliv, bez udání důvodu, vyhozeni ze zaměstnání, byly jim zřízeny vázané bankovní účty, s kterými nemohli volně disponovat, a všechny bankovní transakce v jejich prospěch musely být složeny pouze na jejich vázaný účet. Z něho posléze mohli jeho židovští majitelé vybírat pouze přesně stanovené týdenní dávky, které za celou dobu nepřesáhly maximální hranice 1500 korun.⁶²³ Na těchto vázaných běžných účtech a vkladních a spořitelních knížkách bylo podle stavu v 1.květnu 1941 uloženo bezmála 472 milionů korun u Živnostenské banky, 408 milionů korun u Böhmische Union-Bank a 380 milionů korun u Böhmische Escompte-Bank, což dohromady představovalo téměř polovinu všech vázaných vkladů a vázaných vkladních knížek židů.⁶²⁴

Do bankovní úschovy bylo židovské obyvatelstvo povinno od března 1940 složit také veškeré své cennosti⁶²⁵. Tyto cennosti představovaly všechny zlaté, stříbrné nebo platinové předměty, jakož i perly nebo drahokamy.⁶²⁶

⁶²²Taměž, s. 7.

⁶²³Tento stav platil podle vyhlášky ministerstva financí z 23. ledna 1940. Stanovený týdenní finanční limit mohl být přesažen jedině se souhlasem revisního odboru ministerstva financí. Žadatelé o tyto výjimky museli podniknout cestu do Brna, kde museli na příslušném referátu pro povolování výplat ze židovských vázaných účtů (při okresním finančním ředitelství) podat oficiální žádost. Viz. *Moravský deník*, č. 29, 4. 2. 1940, s. 2.

Stejný postup platil od počátku března 1940 (po úpravě vyhlášky ministerstva financí z 23. ledna 1940) pro arijské manžele a manželky židů. I oni tak mohli vybírat ze svého účtu peníze v maximální týdenní výši 1500 korun. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E.: Úloha bank v procesu arizace. s. 207.*

⁶²⁴Novotný, Jiří – Šouša, Jiří: *Arizace cenných papírů, kont a vkladních knížek. In: Arizační profíťenti. Německé obchodní banky v procesu arizace a konfiskace židovského majetku v protektorátu Čechy a Morava (1939-1945). Výzkumný projekt Ministerstva zahraničních věcí ČR - RB 35/19/00. Praha 2002, s. 241.*

⁶²⁵ Jejich hlášení ovšem nařizoval již výnos z 21. června 1939.

⁶²⁶ Se zlatými a stříbrnými mincemi ovšem Hadege obchodovat nemohla. V jejich případě měla povinnost odprodeje národní bance. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: Židovské zlato. s.41-42.*

Uvažovali-li o prodeji svých cenností povinně uložených v depozitních schránkách⁶²⁷ svých bank, mohli tak učinit pouze prostřednictvím prodeje specializované a monopolní, výkupní společnosti Hadega.⁶²⁸

Svůj počátek má tato společnost ovšem již hluboko ve 20. letech „jako obchodní společnost zabývající se obchodem surovinami a koloniálním zbožím“⁶²⁹. Koncem 30. let společnost nebyla výnosná⁶³⁰ a její podílníci přistoupili k její likvidaci. Situace se změnila po příchodu nacistů, kteří si ji vybrali pro své arizační plány jako společnost s dlouhou tradicí, která by mohla vzbuzovat důvěru mezi zákazníky. Nejen, že byla fakticky prodlouženou rukou Úřadu říšského protektora, ale byla též personálně a obchodně propojena s největším nacionálně německým peněžním ústavem v českých zemích, Německým úvěrním ústavem (Kreditanstalt der Deutschen), jak bylo řečeno výše. V pražské centrále „kreditní“ banky měla Hadega dokonce i svoje sídlo.⁶³¹ Ten byl založen již v roce 1911 a byl neodmyslitelně spjat s vývojem německé menšiny u nás.⁶³²

Za svým novým, výkupně arizačním účelem, byla Hadega nově zřízena 30. ledna 1940 na základě třetího prováděcího výnosu k nařízení říšského protektora o židovském majetku z 26. ledna 1940. Sídliila v Praze a spadala do koncernu Německého úvěrního ústavu. Byla mu podřízena po stránce personální, organizační a finanční.⁶³³

⁶²⁷ Tyto židovské schránky byly speciálně označeny, písmenem „N“ (nichtarisch) a takto byly označovány i v dokumentech. Za vedení této povinné úschovy si židé platili depozitní poplatek. Vyňaty z této úschovy byly pouze snubní prsteny vlastní a zemělého manžela, stříbrné náramkové a kapesní hodinky nebo využívané stolní přístroje. U nich byl stanovený přesný počet, dva čtyřdílné přístroje složené ze lžice, vidličky, nože a kávové lžičky. Případně další stříbrné předměty, které ale u jednoho kusu nesměly překročit hranici 40 gramů a celkovou výši 200 gramů. Nacisté také povolili protektorátnímu židovskému obyvatelstvu ponechat si „osobně používané náhražky zubů z drahých kovů“. Viz. Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 248.

Při uložení do depozitní schránky musel být již daný balíček oceněn. Toto ocenění prováděli místní zlatníci a klenotníci, odborníci ve svých oborech, často spolupracující i s místními soudy jako jejich placení přísežní znalci. V Olomouci jimi byli zlatník a soudní znalec Břetislav Rubringer, zlatník Antonín Štancl (klenotník a přísežný znalec krajského soudu v Olomouci), klenotník a soudní přísežný znalec Gabriel Borůvka. Viz. *Archiv ČNB, fond BEB, kt. 112, sign. ČEB/112-2-7., Tamtéž. kt. 113.*

⁶²⁸ Celý název byl v podobě „Hadega“ obchodní společnost s ručením omezeným (s.r.o). „Hadega“ Handelsgesellschaft m. b. H. Viz. Jančík, D. – Kubů, E. – Novotný, J. – Šouša, J.: *Zrůdný monopol „Hadega“*. s. 254-255. Právnípodchycení této společnosti viz. *Jurášek, Stanislav: Předpisy o židovském majetku a další předpisy židů se týkající. Nákladem vlastním, Praha 1940, s. 53-61.*

⁶²⁹ Celým názvem Handelsgesellschaft mit Rohprodukten und Kolonialwaren, Gesellschaft m.b.H. Viz. Jančík, D. – Kubů, E. – Novotný, J. – Šouša, J.: *Zrůdný monopol „Hadega“*. s. 291, 250-252.

⁶³⁰ Problémy společnosti začaly již na počátku 30. let v souvislosti s hospodářskou krizí.

⁶³¹ Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace na úvěr*, s. 29.

⁶³² Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Židovské zlato*. s.98.

⁶³³ Vedení a vlastníci Hadegy byli zároveň členy „Kreditanstalt“. Viz. Jančík, D. – Kubů, E. – Novotný, J. – Šouša, J.: *Zrůdný monopol „Hadega“*. s. 290., Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituce*. s. 38-40.

Zásadně a bezpodmínečně však byla „Hadega“ podřízena především hospodářské skupině u říšského protektora a také v roce 1941 zřízenému a již zmiňovanému Vermögensamt (Majetkovému úřadu), taktéž spadajícímu pod Úřad říšského protektora. Nikdo z iniciátorů tohoto projektu se po válce nepřiznal a všichni shodně tvrdili, že „o obchodech této společnosti nevěděli a neměli s nimi nic společného“⁶³⁴.

Zpočátku byl vyvíjen tlak ze strany úřadu říšského protektora a protektorátního ministerstva financí, aby bankovní ústavy vyvíjely nátlak na své židovské klienty za účelem odprodeje obsahů jejich depozitních schránek. Peněžní ústavy byly, po svých prvotních rozpacích a poukazování na možná právní rizika těchto činů říšským protektorem, v prosinci 1941 přinuceny, aby svým židovským klientům zaslaly výzvy k odevzdání cenností z jejich vázaných účtů Hadeze.⁶³⁵ Na podzim roku 1942 však již olomoucké filiáce eskomptní banky nečinilo potíže depoty svých židovských klientů dosud u nich vedených nabízet k co nejrychlejšímu odeslání firmě Hadega ke zpeněžení. Důvod jejich počínání byl prostý, při pozdějším odeslání by se mohlo navýšit jejich finanční zatížení touto operací. „*Rádi bychom tak učinili již nyní, aby později nepřišlo snad expedování a účtování do bilančních prací, kdy vzhledem ke sníženému počtu našich zaměstnanců znamenalo by to pro nás určité zatížení*“⁶³⁶. Jak velké by to asi bylo zatížení pro banku, jejíž objem spravovaných finančních hodnot vzrostl zejména vlivem arizace do roku 1941 pětikrát, si lze domyslit.⁶³⁷ Nejpozději tedy s časem transportu majitelů jednotlivých depotů do koncentračních táborů však cennosti připadly Hadeze, která je následně zpeněžila. Podíl na zisku z prodeje těchto předmětů poukazovala na speciální konto H 1116 zřízené u Böhmische Union-Bank.⁶³⁸

⁶³⁴ Alespoň zlomky dochovaných pramenů, podchycujících činnost této společnosti, ukazují, že šlo o jednoznačně účelové lži. Viz. *Tamtéž*. s. 290.

⁶³⁵ Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Židovské zlato*. s.41-42.

⁶³⁶ *Archiv ČNB, fond BEB, kt. 113, sign. ČEB/113-1*.

⁶³⁷ Jen za 6 měsíců roku 1941 stoupl čistý zisk banky o 135% k celkovému ročnímu výdělku banky za rok 1940. Navíc se čistý výnos banky v tomto období značně přibližoval čistým výnosům filiálky ve značně větší Moravské Ostravě. V sekci dlužníků banky v roce 1940 byla olomoucké filiálka dokonce před Ostravou. Tato položka může značit dlužníky, kteří si u banky otevřeli úvěr spojený s koupí židovských podniků a nemovitostí v rámci arizace. Úspěšnější než olomoucká pobočka byla pouze brněnská filiálka BEB. Kdybychom přihlíželi čistě jen k arizačnímu sektoru jednotlivých filiálék, patřila by olomoucké pobočce BEB dokonce vedoucí pozice, jak nezapomněl Erich von Baillou zmínit ve své zprávě z roku 1941, která shrnovala jeho dvouletou práci v ředitelské funkci banky. Viz. *Tamtéž*.

⁶³⁸ Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 255.

Neodprodal-li židovský majitel svůj depot dříve, byl mu „zkonfiskován“ skrze „Zentralstelle“ a její „Auswanderungsfond“ ihned po jeho transportu. „Zentralstelle“ následně přeposílala cennosti do „rukou“ firmy Hadega, která je za uměle stanovené a podhodnocené částky⁶³⁹ odprodala, 5% ze zisku si ponechala jako provizi, a zbytek výtěžku putoval na zvláštní konto u úřadu říšského protektora. Drahé kovy se tavily a uskladňovaly v sejfech národní banky, která byla v tomto období de facto filiálkou banky říšské. Z počátku mohla toto zboží Hadega prodávat pouze v zahraničí. Odprodej cenností probíhal i opačnou cestou, kdy pověřené osoby odprodávaly zboží přímo v zahraničí. Těmito prodeji cenností do zahraničí nacisté získávali nedostatkové devizy⁶⁴⁰. Části těchto cenností, především diamanty a jiné drahé kameny zprostředkovávala Hadega přes říšské firmy i na vnitroněmecký trh. Zmocněním k prodeji cenností na protektorátním trhu obdržela až v březnu 1941. Na odhadování cen zboží se podílela i řada tuzemských klenotníků, především však pražských a německých.⁶⁴¹

Cena, kterou původní majitelé klenotů a cenností obdrželi, byla ještě po odečtení daně značně nízká, jak dokládají čísla z roku 1942, kdy bylo na židovská konta převedeno 10,4 milionů korun, ale Hadega utřžila za tyto cennosti 44,8 milionů korun. Cena, kterou židovští majitelé za své cennosti zpravidla utřžili, se rovnala zhruba čtvrtině jejich reálné ceny. Ve finále ovšem ani těchto 10, 4 milionů korun židům nezůstalo, z jejich vázaných účtů propadly po jejich deportaci i tyto peníze ve prospěch Říše.⁶⁴² Stejně jako z nastanuvší situace profitovali obchodníci s klenoty, drahými kovy, kameny a perlami⁶⁴³, tak i pro obchodníky s uměním znamenal arizační proces „zlatý důl“.⁶⁴⁴ Ostatně i britský historik a specialista na holocaust David Cesarini zdůrazňuje, že se na tomto státem podporovaném vyvlastňování, skrývajícím se pod pojmem arizace, velkou měrou podíleli také právě němečtí obchodníci s uměním, kteří měli v tomto období doslova žně a značně na celém procesu profitovali.

⁶³⁹ Obdobně probíhal i odprodej akcií a cenných papírů.

⁶⁴⁰ Do protektorátu však byly za prodané zboží poukazovány pouze říšské marky. Viz. *Milotová, Jaroslava: Formy expropriace Židů*.s.82.

⁶⁴¹ *Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: Arizace a restituce*. s. 39.

⁶⁴² *Tamtéž*.

⁶⁴³ Vedle nich to byla samozřejmě samotná Třetí říše a Kreditanstalt der Deutschen, jakožto skutečný vlastník Hadegy. „Kreditanstalt“ vydělával nejen na skutečném zisku společnosti „Hadega“, nýbrž také na úrocích z poskytnutých půjček nebo obrátových a úvěrových provizích a podobně. Samozřejmě části cenností se snadno zmocňovali i někteří představitelé nacistické honorace. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E. – Novotný, J. – Šouša, J.: Zrůdný monopol „Hadega“*. s. 279.

⁶⁴⁴ „Byl to zlatý důl pro německé obchodníky s uměním“.

Zabavená umělecká díla a sbírky skupovali takřka za pakatel a prodávali je následně za mnohonásobně vyšší ceny, většinou skrze švýcarské zprostředkovatele, zájemcům z celé Evropy.⁶⁴⁵

I v Praze se od jara 1941, a výše zmiňovaného povolení, začali objevovat zájemci ze všech koutů Evropy za účelem koupě všemožných cenností nabízených Hadejou. Zejména Švýcarska⁶⁴⁶, ale i Švédsko, Portugalsko, Slovensko, dokonce USA.⁶⁴⁷ Někteří ze zájemců byli i Češi. Jen Národní banka s největší pravděpodobností nakoupila do konce války od Hadegy nejméně přes 482 kg zlata⁶⁴⁸ a jen v letech 1940-1941 dalších nejméně přes dvě tuny (z celkového množství 13, 6 tuny pro dané období⁶⁴⁹) stříbrných slitků (neraženého stříbra).⁶⁵⁰ Je třeba mít na paměti, že všechny v současnosti známé hodnoty arizovaných drahých kovů jsou s největší pravděpodobností pouze menšinovou položkou.⁶⁵¹ Celkem vyloučeno do rezerv Národní banky pro Čechy a Moravu během války 2/3 židovského zlata.⁶⁵² Je ale třeba mít na paměti, že Národní banka v tomto období fungovala prakticky pouze jako filiálka banky říšské a rozhodovací pravomoci v ní měli zvláštní pověřenec této hlavní německé banky Fridrich Müller a pověřenec Úřadu říšského protektora Herbert Winkler.⁶⁵³

⁶⁴⁵ *Poslední tajemství Třetí říše 3. díl: Hitler a peníze. [Dokumentární film]. Režie Florian Dietrich – Stefan Brauburger – Christian Frey. Německo, 2011.*

⁶⁴⁶ Do něho bylo v letech 1940 až 1942 prodáno největší množství „židovských“ šperků, drahých kamenů a diamantů. Viz. *Milotová, Jaroslava: Formy expropriace Židů*. s.82.

⁶⁴⁷ Více viz. *Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: Židovské zlato*. s.53-57.

⁶⁴⁸ Konkrétně od 29. ledna 1941 do 30. dubna. Ve stejném období odprodala z tohoto množství 226,5 kg domácím afineriím, vyrábějící investiční slitky z drahých kovů. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E.: Úloha bank v procesu arizace*. s. 271.

Podle dochovaných účetních dokladů Národní banka nakoupila ještě nejméně dalších 135 kg zlata židovského původu (k 1. 9. 1944) od Vystěhovaleckého fondu (Auswanderungsfondu), který od roku 1943 prodával Národní bance zlato bez prostřednictví Hadegy. Celkový objem arizovaného zlata tudíž představoval více než 600 kilogramů. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E. – Novotný, J. – Šouša, J.: Zrůdný monopol „Hadega“*. s. 286, 302., *Milotová, Jaroslava: Formy expropriace Židů*. s.82.

⁶⁴⁹ Celkový objem arizované stříbra nacisty dosáhl téměř 17 tun. Dalších téměř šest kilogramů představovala platina. Počet karátů z arizovaných briliantů pak přesáhl hranici pěti tisíc. Viz. *Milotová, Jaroslava: Formy expropriace Židů*. s.82.

⁶⁵⁰ *Tamtéž*. s. 280-281, 283, 301.

⁶⁵¹ *Milotová, Jaroslava: Formy expropriace Židů*. s.82.

⁶⁵² *Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: Židovské zlato*. s.91.

⁶⁵³ *Milotová, Jaroslava: Formy expropriace Židů*. s.83. Vícefunkce zvláštních pověřenců vymezena nebyla. Se zlatými rezervami Národní banky se mohlo nakládat pouze se svolením direktoria Říšské banky nebo Hermanna Göringa jakožto pověřence pro čtyřletý plán. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: Židovské zlato*. s.33, 95., *Jančík, D. – Kubů, E.: Úloha bank v procesu arizace*. s. 270.

Do konce roku 1942 bylo vyvlastněno 80 % veškerého majetku tohoto druhu.⁶⁵⁴ Takto rychlý proces byl logický, neboť z utržených finančních prostředků bylo financováno německé válečné hospodářství, neboť v zahraničním obchodu s neutrálními státy byly využívány jako platidlo⁶⁵⁵ za strategicky důležité suroviny. Několik kilogramů zlata byla spotřebována taktéž v průmyslu, konkrétně v sklářském, ve zlatnických dílnách nebo v zubním lékařství. Rovněž ale sloužily jako měnová rezerva v trezorech říšské banky.⁶⁵⁶ Do zahájení deportací v říjnu 1941 měla Hadega na zprostředkování prodejů předmětů z drahých kovů a drahokamů monopol. Od této doby však o něj přišla a nadále se o něj musela dělit s „Auswanderungsfondem“ (vystěhovaleckým fondem), který dostal v rámci deportací na starost právě likvidaci majetku deportovaných židů.⁶⁵⁷ V roce 1943 došlo k transformaci „Hadegy“ ve společnost „Hakoma“.

V souvislosti s podobnými institucemi, profitujícími z arizace židovského majetku není bez zajímavosti zmínit pražskou firmu Monospol. Tato na rohu václavského náměstí nacházející se společnost měla být údajně řízena příslušníky německého Abwehru (německá vojenská zpravodajská služba). Její zaměstnanci byli paradoxně povětšinou židé, včetně sekretářky. Tato firma měla povolení k možnosti uvolnit židovský kapitál z vázaných kont tzv. sperrkont a ten převádět přes hranice. Oficiálně měli tyto peníze sloužit k financování agentů Abwehru. Ve skutečnosti však byla celá akce jen zástěrkou spiklenců protihitlerovské „koalice“ uvnitř tajných složek a peníze byly prány tím způsobem, že si hlavní představitelé společnosti ponechávali 15-20% jako provize za zprostředkování zbytku kapitálu židů do zahraničí, z kterých šla část na oficiální konto Abwehru. To mělo krýt jeho skutečnou činnost. Druhá část putovala na tajné konto k financování spiknutí. Svoji činnost samozřejmě neomezovali pouze na protektorátní Prahu. Jezdili do Švýcarska, Turecka, Bulharska, na Balkán, do Sýrie, Libanonu a dalších zemí.

⁶⁵⁴Milotová, Jaroslava: *Formy expropriace Židů*. s.82.

⁶⁵⁵ Získávaly se za ně totiž nedostatkové devisové měny, za které se následně strategicky důležité suroviny nakupovaly.

⁶⁵⁶Milotová, Jaroslava: *Formy expropriace Židů*.s.82., Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Židovské zlato*. s.43.

⁶⁵⁷Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Židovské zlato*. s.47.

Aby celá akce nabyla nad podezřívavým gestapem na věrohodnosti, nakupovali v zahraničí agenti Abwehru základní komodity jednotlivých zemí a sami vyváželi průmyslové výrobky. Tato praxe fungovala do počátku útoku na Sovětský svaz. Poté se politika změnila a od vývozu židovského kapitálu do zahraničí se upustilo. Firma poté přešla na obchod s židovskými starožitnostmi, zlatem nebo poštovními známkami.⁶⁵⁸

⁶⁵⁸ŽM Praha, *Oddělení pro dějiny šoa, Sbíрка rozhovorů s pamětníky, rozhovor č. 296, s. 7-8.* Ostatně i hlavní představený Abwehru, admirál Wilhelm Canaris pomáhal židům k útěku tím způsobem, že je vysílal do zahraničí jako tajné agenty. Navíc se stal jedním z hlavních organizátorů atentátu na Adolfa Hitlera v roce 1944. Když bylo jeho napojení na spiklence odhaleno, byl zajat a 9. dubna 1945 oběšen v koncentračním táboře Flossenbürg na ocelové struně. Pouhé čtyři dny před koncem války.

4 Germanizační snahy

Jednu z hlavních podstat a vzájemného neodmyslitelného propojení procesu germanizace a arizace vystihuje vyjádření Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě z 12. srpna 1940. V něm obhajuje nezbytnost arizace majetku všech židů, nejen protektorátních, ale i těch emigrujících⁶⁵⁹, následujícím způsobem: „*Cílem v Protektorátu Čechy a Morava zavedených arizačních opatření [...] je vedle všeobecného účelu odžidovštění a odvrácení říši nepřátelských snah zároveň posílení německé části obyvatelstva*[podtrženo v originále]*] jehož hospodářské postavení má být ve vztahu k Čechům zpevněno [...]*“.⁶⁶⁰ Jak jde vidět z následujícího vyjádření vrchní německé správní instance v protektorátu, nebylo cílem arizace pouze naplnění státní pokladny, ale skrze její aplikaci pomoci též v ekonomickém vzestupu v protektorátu usedlých Němců a celkovém posílení hospodářských pozic nově nastoleného režimu.⁶⁶¹ Germanizace byla s arizací programově propojena. Ostatně takový postup byl typický takřka pro všechna nacistickým Německem obsazená území (s výjimkou tzv. Východní marky – Rakouska). V Protektorátu o to tradičnější, že zde na mnoha místech mělo německé obyvatelstvo hluboké, po staletí trvající kořeny. Tyto po staletí budované pozice však byly od konce 19. století narušovány „českým živlem“ a postupně zatačlovány do pozadí. Se vznikem Československé republiky se celý proces stal ještě markantnějším. Neodmyslitelnou součástí těchto pozic byl samozřejmě hospodářský sektor. A nejrychlejší cestou, jak do něj opět větší mírou proniknout, bylo zaměřit se na židovské podnikatelské subjekty.

⁶⁵⁹ Došlo totiž ke kompetenčnímu sporu v důsledku vydání „Nařízení o nakládání s říši nepřátelským majetkem“. Za takový měl být označen ten majetek, jehož majiteli bylo uděleno občanství jiného státu (většinou takového, kam se mu podařilo emigrovat, stačil ovšem i dlouhodobý pobyt dotyčných osob v zahraničí). Na základě tohoto nařízení nebyla podle některých německých orgánů arizace možná bez účasti majitele dotyčného podniku. Plánovaný rychlý arizační proces tak byl v desítkách případů zablokován. Úřad říšského protektora se ovšem s tímto postupem nechtěl smířit. Průmyslových podniků tohoto druhu bylo v protektorátu 64 a další stovky pozemkového majetku a nemovitostí. Správa takto označených nemovitostí často spadala do díkce peněžních ústavů, konkrétně jimi pověřených správců. Nakonec až od jara 1943 začaly být tyto majetky konfiskovány a převáděny na Vermögensamt nebo došlo k jejich nucenému prodeji a převedení na Auswanderungsfond. V Olomouci byly pod touto správou v roce 1941 v rámci BEB tři nemovitosti, v rámci BUB pět a pod dohledem KdD čtyři nemovitosti. Takto v roce 1943 konfiskované nemovitosti předával Vermögensamt dále do správy ATAG (Allgemeine Treuhand aktion Gesellschaft). V Olomouci s jistotou víme jméno alespoň jedné židovské rodiny, jejíž majetek měl tento osud. Byli to manželé Gustav a Trude Haasovi. Viz. Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 46-67.

Z dalších archivních materiálů můžeme zjistit, že v obvodu olomouckého oberlandráta se nacházelo nejméně 12 „židovských“ podniků, jejichž majitelé byli vedeni jako cizinci. U sedmi z těchto podniků víme i přesnou oblast. Šest se nacházelo v Prostějově a jeden v Kroměříži. Viz. NA Praha, fond ÚŘP, kt. 281, sign. I-1a 1803., ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Oberlandrát Olomouc, kt. 18.

⁶⁶⁰ Celý text viz Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s. 51-52. Samotný orvní říšský protektor v Čechách a na Moravě, Konstantin von Neurath se s těmito názory plně ztotožňoval.

⁶⁶¹ Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace na úvěr*, s. 49.

Vždyť právě židovské obyvatelstvo mělo v rukou zhruba jednu třetinu předválečného hospodářství Československa. Markantní byly jejich pozice především ve finančních kruzích a obchodu.

Nebylo tedy divu, že každý oberlandrát tuto cestu striktně prosazoval. Olomoucký vrchní zemský rada Marius Molsen nebyl výjimkou, což dokládají jeho situační zprávy o stavu svého obvodu a jiné elaboráty tvořené pro nadřízené německé orgány, především pro úřad říšského protektora. Již koncem roku 1939 se v jednom ze svých elaborátů o „aktivní národnostní práci“ zmiňuje, že hlavním z pěti úkolů úspěšné germanizace jeho územního obvodu je „přednostní zapojení Němců do arizace“.⁶⁶² Ostatně již výše zmiňovaná „Aktion Kund“ byla toho důkazem. Právě poskytování velkého množství úvěrů s ručením Říše, které spadaly do tzv. Reichswirtschaftshilfe, bylo cestou, jak arizaci a s ním i spojenou germanizaci urychlit.

Bez nich by si řada arizátorů jen stěží mohla dovolit svoje nově vyhlídnuté židovské podniky a nemovitosti. Navíc i banky by v takové situaci nebyly příliš nakloněny poskytovat podobným zájemcům úvěry, jestliže ti by se nemohli prokázat dostatečným ručením. Tato pomoc ze strany Říše jednoznačně dokládá, jak germanizační aspekt arizace v jistých ohledech programově převyšoval její ekonomický význam a především nesmírnou důležitost arizačních úvěrů jakožto jednoho ze zásadních prostředků germanizační politiky v protektorátu. Tyto skutečnosti opět dotvrzuje i výrok samotého říšského protektora, jenž je obsažen zprávě zasílané v říjnu 1941, tudíž v době vrcholícího arizačního procesu, do Berlína. V ní opětovně arizaci zmiňuje jako hlavní prostředek, kterým došlo k posílení německého vlivu v protektorátním hospodářství.⁶⁶³ Jak jsme se již několikrát zmínili, hlavními nositeli germanizačních snah na regionální úrovni byly úřady vrchních zemských radů, které se systematicky staraly nejen o hladký průběh arizace⁶⁶⁴, ale i o bytovou politiku ve svém obvodu, přes umístění německých vedoucích do jednotlivých podniků a správních orgánů, které se staraly o protektorátní hospodářství.⁶⁶⁵

⁶⁶²Bartoš, Josef: *Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939*. s. 305.

⁶⁶³Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*. s.155.

⁶⁶⁴ A v případě samotného převedení podniku na daného arizátory měli ve své kompetenci tzv. malé arizace neboli podniky s ročním obrátem do tří milionů korun.

⁶⁶⁵Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*. s.153.

Nové hospodářské perspektivy a možnost participace na státní správě sebou měla do protektorátu přivábit další německé obyvatelstvo, jež by na Střední Moravě pomohlo obnovit jeho výsostné pozice, které postupně od konce 19. století století ztrácelo. Vždyť jen v nedalekém Lipníku nad Bečvou klesl počet německých obyvatel od roku 1890 do roku 1930 téměř třikrát. Z necelých 2000 na 740 německých obyvatel města, s tím, že do konce 30. let se stavy litovelských Němců dostaly k hranici pouhých 350-400. Naopak výrazně vzrostl počet českých obyvatel města ve stejném období. Ze 4 305 na 6537. Pomyslné nůžky mezi oběma národy se tak stále více rozevíraly. Tento trend byl typický pro celou oblast Střední Moravy a města jako Prostějov, Přerov, Hranice nebo Litovel, nyní pod správní jurisdikcí olomouckého oberlandráta.

V samotné Olomouci však byl trend opačný a během let 1880-1930 došlo k nárůstu počtu německého obyvatelstva ve městě o více jak 2000 lidí (z 12 879 na 15 017). I tato rostoucí čísla pro samotné město Olomouc (tzv. Velká Olomouc, ke které bylo v roce 1919 připojeno 13 okolních obcí) ale zamenala, že i nadále zde byla německá komunita v menšině, představující 1/4 všech obyvatel města.⁶⁶⁶ Nacisté však díky svému germanizačnímu programu zvládli, nejen v Lipníku nad Bečvou, kde se navýšil počet německých obyvatel města k počátku roku 1941 na více jak 1000 lidí, ale ve všech dalších zmiňovaných městech pod záštitou olomouckého oberlandráta, zvýšit stavy německých obyvatel o několik set lidí. Celkem se dle zprávy vypracované pro SD v Olomouci nacházelo v dalších čtyřech větších městech (Litovel, Prostějov, Přerov, Kroměříž a Hranice) spadajících do jeho působnosti 5 300⁶⁶⁷ osob německé národnosti, tzv. „Streudeutsche“ (rozptýlených Němců)⁶⁶⁸.

⁶⁶⁶ Například v Přerově se německé stavy do roku 1930 snížily více než dvakrát. Z 1704 v roce 1880 na 714 v roce 1930 (stejně číslo udává i Molsenova situační zpráva). V roce 1939 bylo v Přerově již pouhých 380 Němců. Do konce roku 1940 se však jejich stavy navýšily více jak dvojnásobně. Přibližně na 870 lidí. V Hranicích, z 2034 lidí hlásících se k německé národnosti v roce 1880, poklesly jejich stavy na 1127 v roce 1930. V roce 1939 to bylo dokonce již pouhých 758 německých obyvatel. Za následující dva roky trvání protektorátu však stavy hranických Němců dosahovaly podle Molsenovy situační zprávy pro ÚŘP a SD více než dvojnásobku stavu z roku 1939, konkrétně 1640 lidí. V Prostějově se od roku 1880 tyto stavy snížily ze 4 516 německých obyvatel na 909 v roce 1930. Do přelomu let 1940/1941 se ale opět navýšily, až na 1750 lidí. V Litovli klesl počet německých obyvatel z 2500 v roce 1880 k pouhému počtu pohybujícímu se kolem 400 německých obyvatel na konci třicátých let (ještě v roce 1930 zde žilo na 1100 lidí). Během následujících dvou let se jejich stavy vyšplhaly k přibližně stejnému počtu jako v roce 1930. Viz. *Bartoš, Josef a kol.: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960, svazek III. Nakl. Profil, Olomouc 1972, s. 27, 30, Tamtéž, svazek V, Ostrava 1976, s. 35, Tamtéž, svazek VI, Ostrava 1978, s. 38, 129, 171.; NA Praha, fond ÚŘP, kt. 289, sign. I/1b 2013, NA Praha, fond ÚŘP, kt. 281, sign. I–1a 1803.*

⁶⁶⁷ S městem Kroměříž, která nebyla zmiňována, se tento stav navýšil na 5 830 osob německé národnosti.

⁶⁶⁸ Němci, kteří žili rozptýleně mimo oblast Německa a v těchto zemích tvořili nepočetné, rozptýlené národnostní skupiny.

To představovalo ve zmíněných městech více jak dvojnásobný nárůst německého obyvatelstva od vzniku protektorátu.⁶⁶⁹ Ani velice usilovné, pilné a systematické germanizování protektorátního území nezabránilo tomu, že byl stálý nedostatek německých obyvatel (Němci představovali 2,5 % protektorátní populace⁶⁷⁰) pro úspěšné splnění germanizačních plánů. A novým Němcům z Říše se přesídlení příliš nezamlouvalo. Tak se alespoň úřad říšského protektora snažil výtěžky z inkasovaných říšských vyrovnávacích dávek, které arizátoři museli platit jako součást ceny arizovaného podniku, poskytovat na podporu „Volksdeutschen“ v protektorátu.⁶⁷¹

Důležitou roli celého germanizačního procesu ostatně hrálo i to, že bylo české obyvatelstvo z arizačního procesu téměř vyloučeno. Navíc, jak jsme si již nastínili výše, vymezení pojmu „židovský podnik“ bylo provedeno nacistickými správními orgány nejširším možným způsobem, aby v sobě následně mohlo zahrnout řadu podniků takřka výhradně českých. Přesto se za jistých okolností mohli dostat k arizovanému židovskému majetku i protektorátní příslušníci. Ač tedy za značně stížených podmínek a omezené míře. Takovou míru stanovoval třetí doplněk směrnic říšského protektora o nakládání s židovským majetkem, které byly původně obsaženy v nařízení z 21. června 1939.

Tento doplněk vydaný 6. února 1940 stanovil, že protektorátní příslušníci mohou připadat na pozice arizátorů či Treuhänderů jedině v takových případech, kdy tím nebudou poškozeny německé národní zájmy. V praxi to znamenalo, že k arizaci či správě k věrné ruce byly českému obyvatelstvu povoleny jen ty podniky, které se nacházely v převážně českých oblastech a především podniky hospodářsky méně důležité. Zde se nám jasně ukazuje důvod, proč výše zmiňovaný pražský továrník Kutina neměl sebemenší šanci na zisk olomoucké Königovy továrny na konzervy. V jistých případech bylo také povoleno arizovat i za příhodnějších podmínek, ovšem opět s tou podmínkou, že budou přijata opatření, která zajistí odpovídající německou kontrolu na příslušných místech podniku. Jen od vydání nařízení říšského protektora o židovském majetku (21. června 1939) do května 1940 bylo zaznamenáno v obvodu pražského oberlandráta 49 případů arizace českými občany.

⁶⁶⁹NA Praha, fond ÚŘP, kt. 281, sign. I-1a 1803, NA Praha, fond ÚŘP, kt. 289, sign. I/1b 2013.

⁶⁷⁰Ta představovala 7 439 000 osob. Viz. Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*, s. 153.

⁶⁷¹Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*, s. 153.

V projektovém výzkumu provedeném skupinou několika předních českých odborníků pro ministerstvo zahraničí se nám naskytá i procentuální poměr participace českého obyvatelstva na židovském majetku. Z celkového počtu 423 arizačních případů v protektorátu představuje český podíl zhruba 9%.⁶⁷²

Poměrně zajímavá čísla se nám naskytají v porovnání se 135 již hotovými arizačními případy v obvodu olomouckého oberlandráta k 15. únoru 1941. Ve zprávě se konstatuje, že celkem 24 podniků připadlo české protektorátní příslušníky, což činí 17,7 % všech arizátorů k počátku roku 1941 v působnosti olomouckého vrchního zemského rady Molsena. Výsledné číslo, ač neúplné, je téměř dvojnásobkem celo protektorátního průměru a podává nám tak velice zajímavé zjištění.

Ze zbývajících 111 arizačních případů se 83 vztahovalo k německým arizátorům původem z protektorátu a Sudet. Arizátorům z tzv. Altreich (Staré Říše, Německo) připadně „Ostmark“ (Rakousko) připadlo 28 případů. Z nich se drtivá většina z nich (19) vztahovala se na velké podniky („Grossbetriebe“).⁶⁷³ Poměr arizovaných podniků mezi olomouckým oberlandrátem a úřadem říšského protektora vyznívá lépe pro olomoucký oberlandrát. Prozatím byl nalezen jediný přesný poměr arizovaných živností v jeho obvodu, který ukazuje podíl úřadu vrchního zemského rady ve 48 případech z celkem 63 arizovaných živností. Zbýlých 15 případů spadalo do kompetence Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě.

Poněkud odlišná situace v obvodu olomouckého oberlandráta panovala v participaci jednotlivých národností na správě majetku k věrné ruce. Ze 195 ještě na počátku roku 1941 činných Treuhänderů bylo 188 německých obyvatel protektorátu (Volksdeutsche), pouhé tři případy tvořili arizátoři z Říše a jen ve třech případech byli Treuhändery židovského podniku Češi.

⁶⁷²Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*. s. 146-147., Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu*. s. 280.

⁶⁷³Do května 1941 přibyly v seznamu arizovaných podniků pouhé 3 podniky, ke každé ze zmiňovaných skupin po jednom podniku. Viz. *NA Praha, fond ÚŘP, kt. 281, sign. I-1a 1803*.

Samozřejmě drtivá většina 564⁶⁷⁴ židovských podniků, ze seznamu sestaveného již na počátku protektorátu, byla zlikvidována (308).⁶⁷⁵ Takováto čísla ale rozhodně nebyla ničím výjimečným. Již v samotném Německu předpokládal Hermann Göring ve svých počátečních odhadech, že bude během arizace židovských obchodů v Říši zlikvidována 1/3 všech podniků. I jeho předpovědi se nakonec ukázaly až příliš optimistické. V Říši byl „zachován“ pouze každý čtvrtý židovský podnik.⁶⁷⁶ Vezmeme-li v potaz výše nastíněné skutečnosti, kdy víme, že bylo arizováno nejméně 138 židovských podniků, je jasné, že v obvodu olomouckého oberlandrátu byla tato míra při nejmenším zachována.⁶⁷⁷

Pro české oblasti přesná čísla prozatím chybí. Ale z dochované dílčí tabulky shrnující stav arizace jednotlivých moravských oberlandrátů k počátku podzimu 1940 můžeme rekonstruovat alespoň necelý poloviční stav arizace. Ten se pohyboval dokonce pod hranicí 25 % „zachovaných“ podniků (19,8 %). Konkrétně bylo z 1353 podniků 1084 zlikvidováno a pouze 269 převedeno do árijských rukou.⁶⁷⁸

Celkový počet židovských podniků ve svém obvodu řadí olomoucký oberlandrát na druhou pozici ze všech pěti moravských oberlandrátů. Vedoucímu brněnskému oberlandrátu připadlo do správy téměř třikrát více židovských podniků (1490).⁶⁷⁹ Není bez zajímavosti uvést i poměr s počtem židovských podniků v obvodu oberlandráta pražského, který čítal dokonce na 4000 firem.⁶⁸⁰ To bylo více než součet židovských závodů všech moravských oberlandrátů dohromady (3217).

⁶⁷⁴ Celkový počet podniků v působnosti olomouckého oberlandrátu není úplně jasný. V různých zprávách, které oberlandrát a jeho odpovědní pracovníci vytvářeli, mírně osciluje mezi 560 až 584 podniky (560, 564, 570, 578, 584). Navíc nikoliv všechny podniky, které se v seznamu objevují, byly skutečně spravovány Treuhändery a vedeny k likvidaci nebo arizaci. Několik desítek z nich bylo ihned po vzniku protektorátu uzavřeno. K dispozici máme i přesná čísla. Pro oblast Olomouce to bylo 42 podniků, dalších 12 pro prostějovský obvod a v oblasti města Kroměříž jeden takto likvidovaný podnik. Proto také některé statistické přehledy olomouckého oberlandrátu operují s počtem 509 podniků. V textu je pracováno s číslem 564 z důvodu jeho největší frekvence v dochovaných materiálech.

⁶⁷⁵ NA Praha, fond ÚŘP, kt. 289, sign. I/1b 2013.

⁶⁷⁶ Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace na úvěr*, s. 6.

⁶⁷⁷ Jelikož nám při celkovém počtu pohybujícím se okolo 564-583 podniků vychází 24 % arizovaných židovských podniků pro obvod olomouckého oberlandrátu.

⁶⁷⁸ MZA Brno, fond ŘP, služebna Brno, kt. 117, i. č. 1119, sign. 7902/II., fol. 89.

⁶⁷⁹ Tamtéž.

⁶⁸⁰ NA Praha, fond ÚŘP, kt. 289, sign. I/1b 2017, fol. 97.

4.1 Heinrich Czeschner, Heinrich Schmidt a arizace židovských stavebních firem v Olomouci

Bylo již řečeno, že se řada z arizátorů snažila zdůvodňovat svoje snahy potřebou čelit českému podnikatelskému živlu. To se stalo velice výhodnou taktikou, na níž nadřazené orgány více než slyšely.⁶⁸¹ Takovýto postup nebyl výjimkou ani v samotné Olomouci, kde s podobným problémem přišel Heinz (Heinrich) Czeschner⁶⁸². Ten se ve svém podání adresovanému vrchnímu zemskému radovi M. Molsenovi z listopadu 1939 připomínal, že v olomouckém okrese není ani jedna čistě německá stavební firma. A tudíž všechny významné zakázky padají do klína českým firmám. Proto je podle jeho slov pravý čas na to, „zříditi konkurenceschopný německý árijský podnik“⁶⁸³. Základ pro takový podnik měla poskytnout tři olomoucké židovské firmy. Těmi konkrétně byly stavební podniky Ericha Altara, Ernsta Weisze⁶⁸⁴, Bedřicha Schönfelda a Maxe Donatha. Rozpoložení majitelů podniku z nastanuvší situace si můžeme přestavit, nahlédneme-li do dotazníku vyplněného Maxem Donathem pro oberlandrát z konce října 1939, který tradičně sbíral informace o jednotlivých podnicích, jejich stavu, početní kapacitě, majitelích a ekonomické prosperitě daného závodu. Na jednu z předtištěných formulářových otázek, zda je sám, kdo vede podnik, Max Donath napsal, „*Das Unternehmen besteht nicht mehr!*“⁶⁸⁵.

Vzhledem ke skutečnosti, kterou Czeschner zmiňoval o značném počtu podniků tohoto zaměření ve městě, mělo být přikročeno k jejich likvidaci a postupnému rozprodání jejich inventáře. To se také, až na podnik ing. Ernsta Weisze, stalo. Jeho firmu, požívající dobré pověsti a renomé ve městě i mimo něj, a s centrálou ve výhodných v prostorách dnešních Smetanových sadů, na adrese U botanické zahrady 11, se rozhodl mladý začínající inženýr, bez povinné několikaleté stavební praxe, získat pro sebe. Firmě bylo pouze povoleno dokončit poslední rozjednané práce a poté bude započato s jejím „odžidovštěním“, aby mohla vzniknout nová árijská firma, kde by mohla zdatně konkurovat českému živlu, protože jak Czeschner dodává, „*po 20 let tady byly uměle pěstovány české firmy*“.

⁶⁸¹ Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu*. s. 52

⁶⁸² Nejčastěji je udáváno jméno Heinz. V některých případech dokonce i Heinrich Johann Czeschner. V práci bude využito spojení Heinz Czeschner, které je též uvedeno na parte jeho otce, významného olomouckého stavitele přelomu 19. a 20. století. Heinz Czeschner měl staršího bratra Friedricha (1905). Viz. ZA *Opava, pobočka Olomouc, OŽK Olomouc, kart. 1052, inv. č. 8236*.

⁶⁸³ NA Praha, fond AS, kt. 143, sign. 511.

⁶⁸⁴ Též jako Weiss. Dle značení jeho stavebního podniku bude v práci využíván

⁶⁸⁵ NA Praha, fond AS, kt. 101, sign. 73.

Dělníci všech zmiňovaných židovských firem určených k likvidaci měli následně přejít pod jeho nově vzniklý podnik. Czeschner podle dochovaných pramenů ostatně toužil i po inventáři všech podniků, v nichž byl správcem k věrné ruce. Jestli jeho žádosti Molsen ve všech případech vyhověl, ale již známo není. Jisté ovšem je, že 7. prosince 1939 byla firma Ernsta Weisze transformována do firmy Heinze Heinricha Czeschnera.⁶⁸⁶ Samozřejmě i s veškerým inventářem a pro řádného Němce a stoupence režimu Heinze Czeschnera i s výhodnými cenami.

V době převzetí podniku nemohl být Treuhänderem sám Czeschner. Praxe byla taková, že byl-li budoucí arizátor zároveň Treuhänderem, byl na dobu finálních příprav na převzetí podniku dosazen Treuhänder nový (tzv. Verkaufstreuhänder). Tím byl v tomto případě olomoucký architekt Hans Stratil (1900). Czeschnerem arizované pozemky z majetku Arnošta Weisze se skládaly ze dvou parcel, přičemž jedna byla zahrada o velikosti 600 m². Inventář kanceláře byl ohodnocen částkou 7 200 korun a stavební materiál na 82 348 korun. Opomenuto nezůstalo ani Weiszovo osobní auto Tatra 57 sloužící pro obchodní účely firmy, jakož i všechny zakázky, které mělo město sjednáno s inženýrem Weiszem.⁶⁸⁷ Co se týče velikosti stavebního podniku samotného, nemáme přesné informace, některé zdroje hovoří až o 120-180 sezónních dělnících. V roce 1939 se jejich počet zredukoval vzhledem k dokončování prací a přechodu na nového majitele na 40. Pět zaměstnanců tvořilo kancelářskou sílu. Ta představovala i stálý počet personálu podniku. Kdybychom nahlédli do národnostního složení jednotlivých zaměstnanců, zjistíme, že poměr německé a české národnosti byl v podniku takřka vyrovnaný, v mírný prospěch národnosti české.⁶⁸⁸

Ostatně mimo tento podnik aktivní Czeschner působil coby Treuhänder nejen Weiszova podniku, nýbrž také v dalším stavebním podniku „Bedřich Schönfeld“ a dvou firmách orientujících se na obchod dřevem, Hermann Weiner a David Weiss.⁶⁸⁹ Samozřejmě vše na doporučení hospodářského poradce NSDAP Karla Knirsche. Jisté nároky si též činil na stavitelskou firmu Maxe Donatha. Ale nebyl ve městě jediným německým stavitelem, který se snažil využít nových poměrů k zlepšení svého sociálního postavení.

⁶⁸⁶ O události se zmiňují noviny Mährisches Taagblatt již 5. 12. 1939 v souvislosti s Heinzovým otcem, známým olomouckým stavitelem. To, jak skutečně podnik vzniknul, se ovšem již nezmiňují. Viz. *Mährisches Taagblatt*, 5. 12. 1939. Kupní smlouvu s Ernstem Weiszem a jeho manželkou Stefanií pdeopisovala však jeho manželka Hilda.

⁶⁸⁷ *NA Praha, fond AS, kt. 143, sign. 511*

⁶⁸⁸ *Tamtéž; SOKA v Olomouci, fond AMO 1920-1940, kt. 426.*

⁶⁸⁹ *ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Oberlandrát Olomouc, kt. 11.*

Velice aktivním byl též Heinrich Schmidt, předválečný starostův náměstek a nyní přítel olomouckého oberlandráta Molsena. Snaha ambiciózního Czeschnera byla zřejmá. Díky arizaci se rychleji, snáze a za méně peněz, dostat k živnosti, kterou by podle řádných regulí jako čerstvý absolvent ani nemohl provozovat. Stavební zkoušky složil teprve 30. března 1939, ač tedy s hodnocením „velmi dobře“⁶⁹⁰ Vidina toho, využít své orientace k nacionálně socialistickému hnutí, přeskočit povinnou praxi u stavebních firem, založit si ihned firmu a jít co nejdříve ve šlépějích svého úspěšného otce byla nadmíru lákavá. Touhu po vybudování své vlastní existence ostatně zmiňovali arizátoři ve svých žádostech s železnou pravidelností, Heinrich Czeschner tak rozhodně nebyl žádnou výjimkou.

Navíc tento obor podnikání se v rodině Czeschnerových dědil z otce na syna. Jak bylo zmíněno jeho otec Heinrich (1869-1945) se na přelomu 19. a 20. století významně zasloužil o stavební rozvoj města. Podílel se na jeho secesní, modernistické dostavbě západního prvnostního úseku města, případně stavbách v neoklasicistní režii.⁶⁹¹ Již v roce 1902 se tento absolvent vídeňské školy proslavil coby autor většiny objektů druhé průmyslové výstavy. Podílel se na výstavbě řady olomouckých vil, včetně těch židovských majitelů, které dodnes patří k chloubě města a některé z nich jsou zapsány v Ústředním seznamu kulturních památek. Později byl, stejně jako jeho syn Heinz, členem strany NSDAP.

Sám Heinz Czeschner díky své rychlé protektorátní kariéře navázal na otcovy úspěchy z přelomu století. Stavěl v duchu nacistického purizujícího pojetí. Jako příklad můžeme uvést přestavbu pozdně secesního průčelí Olomoucké úvěrové banky z roku 1941.⁶⁹² O tom, kam až režim a arizace Czeschnera přivedla, svědčí fakt, že patřil mezi čtyři hlavní architekty tohoto období ve městě, kteří se podíleli na všech zásadních stavebních projektech ve městě během války. Za všechny uvedme například hlavní olomoucké železniční nádraží. Jeho stavební aktivita se rozhodně neomezovala čistě na Olomouc a jeho okolí, nýbrž byl aktivní na celém území protektorátu a dokonce i v Říši.⁶⁹³ Měl zakázky pro vojenský erár (správu) v Horním Slezsku, nedaleko Vratislavi v Bunzlau.⁶⁹⁴

⁶⁹⁰ZA Opava, pobočka Olomouc, fond KS Olomouc, p. č. 3219, sign. A VII 177, kt. 176, fol. 28.

⁶⁹¹Schulz, Jindřich eds.: Dějiny Olomouce 2. s. 132.

⁶⁹²Zatloukal, Pavel: Olomouc. Nakl. Paseka, Praha – Litomyšl 2013, s. 39.

⁶⁹³ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1026, sign. Ls 816/46, kt. 92, fol. 72.

⁶⁹⁴Tamtéž, s. fol. 41, 49.

Jeho posledním, a již nedokončeným počinem byla stavba druhé železniční dráhy z Českých Budějovic do Lince. Paradoxní je, že s blížícím se koncem války a vyhrocenou situací na všech, nejen bojových, frontách zakusil Czeschner také z druhé strany, jaké je to přijít o svůj majetek, když byl nucen povinně poskytovat svoje stavební stroje pro Todtovu organizaci, která stavěla vojenské strategické objekty v Říši, opevňovací práce v Olomouci.⁶⁹⁵ Czeschner ale poměrně ostře nařízení kritizoval a odmítal se podvolit. Za to si také na počátku roku 1945 vysloužil popotahování od gestapa. Někdejší stoupenec režimu, který rád chodil ve žlutohnědé uniformě SA a odznak hnutí na prsou, nyní pochopil, že je čas z Olomouce zmizet a se svojí manželkou Hildou se přestěhoval do místa svého posledního projektu, do Včelné u Českých Budějovic. Zde našli manželé po několik posledních týdnů války útočiště. Ostatně bylo to výhodné místo pro útěk dále do Německa. S největší pravděpodobností při příležitosti odchodu z Olomouce nezapomněl ani odčerpát provozní kapitál firmy. Nejnižší čísla se pohybují v rámci obsahu trezoru podniku, který čítal mezi 100 000–150 000 korunami a řadu přídatkových lístků na potraviny. Ty největší odhady mluví až o 290 000 říšských markách, s kterými měl Czeschner být na jihu Čech zajištěn. Vzhledem k výpovědím mluvícím o uvědomování si blížícího se konce režimu u manželů Czeschnerových již od konce roku 1944, a s tím spojené snaze zachránit co nejvíce majetku, by to tedy nebylo žádné překvapení.

Prozíravě si sebou vzal i všechnu účetní dokumentaci⁶⁹⁶ podniku, čímž si zajistil všechny případné důkazy prokazující jeho podvratnou činnost v podniku. To nebylo ničím výjimečným. Treuhänder, arizátor a „Ortsgruppenleiter“ NSDAP v Přerově, Hubert Schestag, vypověděl před mimořádným lidovým soudem, že dostal před koncem války od zplnomocněnce strany⁶⁹⁷ z Olomouce rozkaz, aby zničil všechny důvěrné spisy, které u firmy Heinig byly.⁶⁹⁸ Je více než pravděpodobné, že byla tato praxe uplatňována systematicky, stejně jako u orgánů německé správy.

⁶⁹⁵ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1026, sign. Ls 816/46, kt. 92, fol. 87.

⁶⁹⁶ Účetní knihy a doklady. Vila Arnošta Weisze U botanické zahrady 11 byla navíc obsazena po osvobození příslušníky Rudé armády, tudíž se nabízí i možnost, že mohly být účetní a další úřední materiály podniku být zničeny právě jimi. Více pravděpodobnější se ale zdá verze zničení nebo převezení samotnými manžely Czeschnerovými. Viz. SOKA Olomouc, fond ÚNV, kart. 330, i. č. 426, sign. 13/20.

⁶⁹⁷ Označován jako „Rüstungbeauftragte (pravděpodobně Rüstungbeauftragte). K významu této funkce se nepodařilo víc dohledat.

⁶⁹⁸ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1414, sign. Ls 1252/46, kt. 134, fol. 8.

Vzhledem k rozsahu firmy měl však být podnik, dle poválečného národního správce Ladislava Čecháčka, jednoznačně vysoce aktivní. Ekonomická situace podniku však byla diametrálně odlišná. V tomto případě se bez důkazů naskýtají dvě možnosti, jak co se s majetkem podniku stalo. Mohl být stahován buď z politických důvodů, jak se také opravdu dělo, vzpomeneme-li si na rozkaz poskytnout stroje Todtově organizaci pro opevňovací práce v okolí Olomouce. Druhá možnost spočívala v odčerpávání provozního kapitálu z osobních důvodů. S největší pravděpodobností to byla kombinace obého.⁶⁹⁹

Ostatně výpovědi svědků se na tom shodují. Firma byla koncem války v takových dluzích, že jejímu národnímu správci bylo bankou zamítnuto vzít si jakýkoliv úvěr a Czeschnerova stavební společnost musela být již v březnu 1946 likvidována. Jen chabou náplastí na umoření pohledávek firmy bylo 118 830 korun ze soukromého účtu Heinricha Czeschnera. Vždyť k 8. květnu 1945 se souhrn závazků váznoucích na majetek bývalé firmy Czeschner vyšplhal na 6 670 030 korun. Z toho 4 309 470 korun byly dluhy vůči bance. Neuvážená arizační úvěrová politika začala na banky plně doléhat.⁷⁰⁰ Jak bylo již nastíněno výše, jimi poskytované úvěry byly často nepřiměřeně zajištěné. Vždyť Czeschner za války při uzavírání úvěru poskytoval jeho krytí svým vlastním podnikem, na jehož provoz si úvěr zřizoval a biancosměnkami⁷⁰¹. Dalších 472 138 korun dlužil na daních. Obrovské nedoplatky na daních byly obecnou devízou řady arizátorů.⁷⁰² Velký problém činil i téměř milion korun, který se vztahoval k nevráceným zálohám za neprovedené práce. Neplatit se manželé Czeschnerovi nezdráhali ani svým dělníkům.

Czeschnerovy megalomanské nákupy nového vybavení firmy taktéž příliš nepomohly jejímu vyrovnanému rozpočtu. Jen od roku 1941 se nakoupil bagr v hodnotě 600 000 korun, dvě polní lokomotivy, které stály 250 000 korun, transportér v hodnotě 50 000 korun, nákladní auto, kolejnice a celá řada dalších věcí, jak vypověděl zaměstnanec Czeschnerovy stavební společnosti a oválečný národní správce sladoven Zweig a Langer.⁷⁰³

⁶⁹⁹ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1026, sign. Ls 816/46, kt. 92, fol. 12.

⁷⁰⁰SOkA Olomouc, fond ÚNV, kart. 330, i. č. 426, sign. 13/20.

⁷⁰¹ V obvyklém, seriózním, bankovníctví se s podobnými postupy nesetkáváme. Ty byly na jméno nejen manželů Czeschnerových, ale na části z nich figurovalo též jméno bývalého velkostatkáře z Drahanovic Arnošta Balcařika (na 300 000 korun) nebo Heinricha Czeschnera staršího (na 600 000 korun). Viz. *Tamtéž*.

⁷⁰²ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1026, sign. Ls 816/46, kt. 92, fol. 68.; SOkA Olomouc, fond ÚNV, kart. 330, i. č. 426, sign. 13/20.

⁷⁰³ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1026, sign. Ls 816/46, kt. 92, fol. 42.

Jen za inventář Czeschner během války utratil nejméně 1 222 018 korun.⁷⁰⁴ O poválečné akceschopnosti firmy udává obraz též výše obrátu od května do prosince 1945, který činil 435 272 korun. Toto číslo představovalo necelou třetinu až dokonce čtvrtinu toho, čeho před válkou dosahoval podnik ještě pod jmenovkou svého původního majitele Arnošta Weisze.

Podíváme-li se na hospodaření podniku za války, uvidíme značné problémy podniku. Ten ač arizovaný, potýkal se s četnými problémy na poli svého správcovství. Czeschner stejně jako velká většina všech olomouckých arizátorů musel těsně po arizaci narukovat do armády. Podnik tak zůstal uprázdněn a mnohdy i bez schopného vedení, tudíž mohl značně trpět po obchodní stránce a z neodborného vedení oficiální majitelkou podniku Hildou Czeschnerovou (1911), na kterou byl podnik při své registraci v obchodním rejstříku olomouckého krajského soudu veden. Hilda Czeschner byla zároveň prokuristkou podniku. V březnu 1942 ale do firmy vstupuje jako veřejný společník Heinzův otec Heinrich, který se svými letitými zkušenostmi z oboru vnesl do podniku po „počátečních“ zmatcích řád. Arizátor Heinz Czeschner totiž musel narukovat do Wehrmachtu, kde sloužil v letech 1941-1943.⁷⁰⁵ Na stranu druhou mohla řádná služba režimu na válečném poli být vstupenkou pro jeho zpětnou pomoc v úvěru. Což dokazuje i procento arizátorů z řad Wehrmachtu, případně Luftwaffe, které představovalo téměř 31 %. To byl třetí nejvyšší počet po příslušnících strany (41,5 %) a Treuhänderech (35 %).⁷⁰⁶ Banka Kreditanstalt der Deutschen toto pravidlo potvrdila a poskytla Czeschnerovi více než velkorysý kontokorentní úvěr na 4 milionu korun pro provoz firmy a dalších 100 000 korun čistě pro potřeby jeho samotného.

Na jaře 1940 se Czeschnerovi přestal zamlouvat i společný dům, ve kterém on nyní vlastnil kancelář⁷⁰⁷, ale Ernst Weisz s manželkou stále bydleli. Proto na jaře 1940 Czeschner požadoval definitivní převzetí celého domu, jak tomu ostatně bylo i v původní smlouvě.

⁷⁰⁴ SOKA Olomouc, fond ÚNV, kart. 330, i. č. 426, sign. 13/20.

⁷⁰⁵ Tamtéž, fol. 122.; ZA Opava, pobočka Olomouc, fond KS Olomouc, p. č. 3219, sign. A VII 177, kt. 176, fol. 28.

⁷⁰⁶ Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*, s. 101.

⁷⁰⁷ Ta se nacházelav přízei domu a skládala se z jednoho většího a jednoho menšího pokoje. Viz. SOKA Olomouc, fond ÚNV, kart. 330, i. č. 426, sign. 13/20.

To bylo nejspíš oberlandrátem rychle vyslyšeno, neboť již v říjnu téhož roku se objevuje Treuhänder domu Richard Mazurka (1881).⁷⁰⁸ I přes skutečnost, že byl tento správce k věrné ruce souzen před mimořádným lidovým soudem, nebyla zde činnost podobných Treuhänderů a systému správy tzv. židovských domů dostatečně objasněna.⁷⁰⁹

Při svých urgencích na oberlandrát se Czeschner oháněl vnukem rodiny Hamburgerovi Otto Heynauem, který stále činí ze Švýcarska, kam již v únoru 1939 odešel, potíže a bojuje o svůj majetek. Zmínka i Heynauova jména nebyla bez významu. Czeschner totiž ve své arizační mánii zatoužil po některých židovských pozemcích na Nové Ulici. Zde měly některé pozemky v držení například podnikatelské rodiny Zaitscheků, nebo zmiňovaných Hamburgerů, jejichž byl Otto Heynau dědicem. Jeden z pozemků nakonec Czeschner také získal do držení. Často to byly pozemky nezastavěné, které sloužily k pronájmu (tzv. propachtování) sedlákům z okolí či jiným zájemcům o jejich obhospodařování. Takový byl i pozemek Zaitscheků v Krapkově ulici, který si arizátor přivlastnil.⁷¹⁰ Právě v takovém případě nastal problém, co dále s pastýři podobných pozemků? Pozemek Zaitscheků měl totiž v pronájmu místní architekt Rudolf Němeček, který pozemek nacházející se v sousedství jeho domu přes deset let obhospodařoval a oséval ovsem a pěstoval pícniny, jako krmivo pro své koně. Nebylo žádného odvolání pro dlouholetého pachtýře pozemku pana Němečka. Musel ustoupit a na „židovském“ pozemku si Heinz Czeschner zřídil skladiště betonových nosníků a tvárnic, které jeho firma vyráběla k využití na stavbu vojenských objektů. V době okupace neměl původní pachtýř žádného odvolání, ale po válce se František Němeček domáhal pronajímání tohoto pozemku.⁷¹¹

⁷⁰⁸ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Oberlandrát Olomouc, kt. 10.

⁷⁰⁹ Mazurka byl Treuhänder celé řady olomouckých domů, které byly původně v držení židů. Uvedme například nemovitosti Theodora nebo Oskara Schnitzlera, rodiny Grätzerových v Sadové ulici, Markusových, Spielmannových, Kürschnerových, Haasových, Brochových nebo domů těch, kteří uprchli či emigrovali skrze Zentralstelle do zahraničí a byli následně vedeni jako nepřátelé Říše, jako například rodiny Neumannových, Fischerových, Arnošta a Gisely Sieglových a dalších.

Možná právě tato skutečnost hrála roli v to, že byl některými svědky označován za příslušníka gestapa, nejspíš mylně. Praxe byla totiž taková, že domy lidí uprchnuvších do zahraničí spadaly do kompetence německé tajné státní policie, která jejich správou v řadě případů pověřila třetí osobu. Ač některé z indicií v archívech naznačují tomu, že v některých případech mohli být správci těchto domů sami jeho příslušníci, jako například Alois Bartl. Tento brutální člen olomouckého gestapa však po válce uprchl do zahraničí a jeho sestru, která na úřadovně gestapa vykonávala kancelářské práce, nedokázaly bezpečnostní orgány zadržet, aby případně mohla vypovědět podrobnosti o fungování olomoucké služebny. Více viz.ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1215, sign. Ls 1023/46, kt. 114.

⁷¹⁰SOKA Olomouc, fond ÚNV, kart. 330, i. č. 426, sign. 13/20; NA Praha, fond AS, kt. 143, sign. 511.

⁷¹¹Tamtéž.

Negativní výsledek měla snaha Heinze Czeschnera o zisk pozemků rodiny Hamburger. Tento pozemek nacházející se nedaleko jejich sladovny mezi železničním nádražím na Nové ulici a Polskou ulicí, a na němž ležel starý pivovar, měl být využit pro stavbu mlékárny. Czeschnerův návrh na jeho převzetí ale narazil na negativní rozhodnutí místné sekce NSDAP. Ta souhlasila s rozšiřováním jeho firmy, ale nikoliv tomto konkrétním případě. Tyto pozemky totiž již byly určeny pro jiný stavební projekt v rámci potravinářského průmyslu. Navíc, jak bylo již řečeno, Czeschner byl značně limitován výší svého osobního kapitálu.⁷¹²

Velice nejasný a plný otazníků je Czeschnerův další osud. Oficiálně se udává, že byl zastřelen v revolučních dnech. S ohledem na celou řadu protichůdných tvrzení během několik měsíců, kdy se kompetentní vyšetřující orgány snažily dovědět, co se stavitel, o jehož vydání před olomoucký mimořádný lidový soud usilovaly, vlastně stalo. Ještě na počátku podzimu 1945 existovaly jednoznačné zprávy, že se nachází ve vazbě v Českých Budějovicích. Úřad veřejné obžaloby u mimořádného lidového soudu v Českých Budějovicích dokonce 16. září 1945 odpověděl následující, „*oba manželé Czeschnerovi jsou u zdejší vyšetřující komise k dispozici pro případnou eskortu*“.⁷¹³ Ale 16. ledna 1946 byla Místním národním výborem v Českých Budějovicích vydána zpráva, že Heinz Czeschner byl zastřelen v revolučních dnech, konkrétně 12. 5. 1945.⁷¹⁴ Když se v říjnu 1946 matka Hildy Czeschner dožadovala u Národního výboru hlavního města Olomouce jejího propuštění, psala o úmrtí manžela svojí dcery, „*Manžel naší dcery Jindřich Czeschner jest již od června 1945 údjně mrtev*“.⁷¹⁵ Několikeré urgencye ze stanice státní bezpečnosti v Olomouci zůstaly po několik měsíců nevyslyšeny. Až na poslení výraznou vítku z 6. května 1946 se zdůrazněním na nutnost dbát individualizačních dat, vzhledem k tomu, že v Olomouci byl otec a syn Czeschnerovi stejného jména. Do týdne Místní národní výbor v Českých Budějovicích zaslal do Olomouce úmrtní list Heinricha Czeschnera vystavený děkanským úřadem v Českých Budějovicích. Zde datum úmrtí stojí 20. května 1945 a jako příčina úmrtí zastřelení v době revoluce.⁷¹⁶

⁷¹²Tamtéž.

⁷¹³ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1215, sign. Ls 1023/46, kt. 114, fol. 18.

⁷¹⁴Tamtéž, fol. 20.

⁷¹⁵Tamtéž, fol. 130.

⁷¹⁶Tamtéž, fol. 61.

Manželka Heinze Heinricha Czeschnera, Hilda prodělala ve vězení těžký porod a čtyři následné operace. Pravděpodobně i vzhledem ke svému zdravotnímu stavu byla 25. 5. 1947 podmíněčně propouštěna.⁷¹⁷

Co se týče osudu původního majitele Czeschnerova podniku, stavitele Arnošta Weisze, s jistotou víme, že se mu podařilo přežít. Ač již od září 1939 byl popotahován olomouckým gestapem z důvodu udání dvou olomouckých občanů na jeho osobu. Podle jejich tvrzení si před nimi v parku uplivil. Následovalo zatčení a výslech u Paula Hündgena (1910)⁷¹⁸. Člena církevního oddělení IIB, do jehož kompetence spadala i židovská otázka. Kriminální asistent Paul Hündgen byl považován za jednoho z nejobávanějších členů olomouckého gestapa. Vzhledem k jeho zmiňované funkci na gestapu především mezi židovskou komunitou. Říkalo se mu „Judenschreck“ (postrach židů).⁷¹⁹ Ten sepsal s Weiszem protokol, ze kterého se k celé záležitosti a osobě samotného olomouckého stavitele dovídáme více. Obvinění na Ernsta Weisze bylo z důvodů urážky německého státního znaku, jak ve svém udavačském dopise popsali Alois Bayer a Hugo Stephan. Weisz si měl údajně odplivnout poté, co uviděl odznak s emblémem hákového kříže na saku jednoho z nich. Ernst Weisz byl předán městskému soudu v Olomouci a následně k Zemskému soudu do Brna, kde byla v lednu 1940 celá záležitost definitivně rozhodnuta ve prospěch židovského stavitele.

⁷¹⁷Tamtéž, fol. 134.

⁷¹⁸ Hündgen v Olomouci působil po od začátku do konce fungování úřadovny gestapa. Do roku 1943 měl na starosti židovskou otázku. Od roku 1943, kdy již byla olomoucká otázka vyřešena a města tzv. Judenrein, působil v protikomunistickém oddělení IV-1a.

K jeho činnosti není příliš známo. S největší pravděpodobností měl svoji konfidentskou síť mezi samotným židovským obyvatelstvem. Ještě v listopadu 1944 se osobně přihlásil k popravě tří lidí v Doloplazích. Na základě jeho výslechů bylo nejméně 11 lidí doporučeno na předání do koncentračních táborů, nikdo nepřežil.

Podarilo se mu však, jako většině tehdejších příslušníků gestapa uprchnout. Zajat Hündgen nebyl ani posléze v zajateckých táborech spojenců. Verze jeho jména existuje několik. Vznikly nesprávným vyslovováním, případně zapamatováním. Jako Hünken, Hindgen, Hinkens, Hindgens, Hündgens. Syn jednoho z olomouckých sladovníků, Willy Groag ho ve své výpovědi pro Židovské muzeum v Praze označuje dokonce jako „Heinckeho“. Pravděpodobně i často nesprávné tvary Hündgenova jména zapříčinily, že nikdy nebyl dopaden.

Ještě na přelomu 60. a 70. let se československá státní bezpečnost snažila Hündgena, Bartla, Kottra a další z předních olomouckých členů gestapa dostat před soud. Její snahy však byly neúspěšné. A to i přes to, že u všech dotyčných byly přesně známi místa pobytu. O Hündgenovi se v krátkosti zmiňují ve svých výpovědích pro Shoah foundation i sourozenci Markusovi. Franz Markus o Hündgenovi vypovídá následující: „Ani velitel gestapa v Olomouci nebyl tak nebezpečný jako jeden státní činitel, který byl původem Rakušan, nemůžu si vzpomenout, jak se jmenoval. Ten si musel předsevzt, že nejlepší bud zabít všechny židy najednou. Po válce se objevila jedna židovka, která emigrovala do USA, ona se tam po válce procházela po ulici a najednou uviděla toho člověka, jak se tam jakoby nic prochází. Hned to oznámila na policii a napsala do Olomouce. Nic se ovšem nestalo. Bylo ji doporučeno, ať dělá jakoby nic. Už jsem si vzpomněl, jmenoval se Hündgen“. Vskutku je pravda, že řada příslušníků olomouckého gestapa pocházela z Vídně, jak dokládá i olomoucký sladovník Franz Bodó. V případě Paula Hündgena, jak tvrdí F. Markus, to ovšem neplatí. Byl rodákem ze západoněmeckého Dürrenu. Viz. ABS, fond 325, sign. 325-163-3; ABS, fond325, sign. 325-33-1; Franz Markus (31. 12. 1917), ID: 31370., AVH USC Shoah Foundation), Anna Fischer (24. 5. 1916), ID: 31966; ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Fp Olomouc, kt. 33, sign. Fn 23.; ŽM Praha, Oddělení pro dějiny šoa, Sbirka rozhovorů s pamětníky, rozhovor č. 082, s. 16-18.

⁷¹⁹ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1604, sign. Ls 1485/46, kt. 155, fol. 8.

Ten se jak před Hündgenem, tak následně před vyšetřujícími soudy držel verze svých problémů se srdcem a dýchacím ústrojím.⁷²⁰

O tom, zda musel celou dobu čekání na osvobozující verdikt Ernst Weisz trávit ve vazbě, není známo. Často byla příslušníky gestapa uplatňována možnost hlášení se na jejich úřadovně každý den v přesně stanový čas. Případně i několikrát denně. Jak vypověděl Ervín Arely, žid, který se provdal za „árijku“. Ten k této praxi členů gestapa sdělil následující Ervín Arely⁷²¹. Po jedné z Hündgenových prohlídek jejich bytu dostal nařizeno hlásit se na gestapu.⁷²² Od 29. prosince 1939 do dubna 1942 se tak musel Ervín Arely dostavit k výsledku celkem 822 krát.⁷²³

Když se Ernst Weiss vrátil z Terezína, nikoliv do Olomouce, ale do Prahy, odkud byl také do terezínského ghetta transportován, hlásil se v létě 1946 skrze olomouckého právníka Rudofa Littmanna o svůj Česchnere arizovaný majetek. „*Pod běžným číslem 24 bylo veřejnou vyhláškou oznámeno, že se konfiskuje majetek inž. Česchnera v Olomouci, u Botanické zahrady č. 11. Nemám důvodu, abych proti tomuto správněmi a zaslouženému opatření cokoliv namítal.*

⁷²⁰ K samotné osobě Ernsta Weisze (1892) se paradoxně dochovaly informace pouze z vyšetřujícího spisu Paula Hündgena. Tomu Ernst Weisz během výsledku sdělil, že byl v letech 1928-1938 registrovaným členem Německé demokratické strany v Olomouci. V roce 1939 měl tři letého syna. Dále byl členem výboru Německého domu v Olomouci a členem výboru olomouckého německého hudebního spolku. Kromě toho byl i čestným členem u německého akademického „Ferialverband Olomucia a čestným členem Sdružení svobodných německých turistů. Studoval ve Vídni, ale v roce 1915 musel studia přerušit a narukovat do armády. Zde působil v letech 1915-1918 jako poručík ženijního oddílu v Krakově. Obdržel stříbrnou a bronzovou medaili za statečnost a stříbrnou a bronzovou Signum laudis (rakouské záslužné vyznamenání), medaili za zranění a Karlův vojenský kříž, který byl udělován vojákům, jenž strávili nejméně 12 týdnů na frontě a účastnili se alespoň jedné bitvy. V roce 1916 bojoval v německém komandu na východní frontě, kde utrpěl ono zmiňované zranění. Poté byl převelen na italskou frontu, kde strávil zbytek války. Měl bratra, který již na počátku roku 1939 emigroval do Anglie. Viz *MZA Brno, fond Gestapo Brno, kt. 243, sign. 100-243-5.*

Velice zajímavý je i válečný osud Ernsta Weisze. Ten byl i s manželkou deportován do Terezína, nikoliv z Olomouce, ale z Prahy. V Terezíně pak vydrželi po celou válku. Z pramenů nejde vystopovat osud syna manželů Weiszových. Jisté je, že oba z manželů válku přežili jako jedni z 96 lidí z jejich transportu do terezína (906). Jejich Viz *Kárný, Miroslav, ed.: Terezínská pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z české a Moravy, 1941-1945. Nakl. Melantrich, Praha 1995, s. 319, 333.*

⁷²¹ Žid chráněný „árijskou“ manželkou. Dlouholetý pracovník textilního „židovského“ obchodu na dnešním Horním náměstí Thauszig & Co. Jeho rodiče a dvě sestry zahynuli v Polsku. Jeho árijská manželka se během války nervově zhroutila a syn, který byl podle norimberských zákonů tzv. Mischlinge dostal ve svých 15 letech příkaz pracovat jako kampaňový dělník v hejčínském cukrovaru. Po roce zde utrpěl vážný úraz. Válku nepřežil ani majitel obchodu Thauszig & Co. se ženou, kde byl Ervín Arely dlouholetým zaměstnancem. Podnik byl v roce 1940 zlikvidován jako nepotřebný vzhledem k přebytku textilních obchodů ve městě. Viz. *SOka Olomouc, fond ÚNV, kart. 29, i. č. 156, sign. 2/42*

⁷²² Jeho sídlo bylo z počátku okupace na dnešním Dolním náměstí č. 6. v budově Spolku moravských cukrovarů. Ještě během roku 1939 se ale přesunulo na dnešní ulici 17. listopadu do původně posádkového (dříve garnizonního) vězení zřízeného již za císaře Františka Josefa I. Viz. *Novický, Alfons: Garňák: k setkání bývalých vězňů gestapa v Olomouci. Krajský výbor Svazu protifašistických bojovníků, Olomouc 1956, s. 1.; Grónský, Roman: Byl jsem u toho, a nežil jsem zbytečně: vzpomínky Mudr. Lothara Grünwalda – Grónského. UP v Olomouci, Olomouc 2015, s. 36.*

⁷²³ *SOka Olomouc, fond ÚNV, kart. 29, i. č. 156, sign. 2/42.*

Oznamuji však, že Czeschner byl arizátorem mé živnosti stavistekské a nabyl svého času via facti bez mého souhlasu a přičinění – česky řečeno krádeží – určité součásti mého inventáře. Důkaz, že uvedené věci jsou mým majetkem, se najde v Czeschnerových obchodních knihách, úpadně na výzvu předloží důkazy další⁷²⁴.

Mezi Weiszem požadovaným materiálem bychom mohli mimo jiné nalézt ohýbačku na kolejnice, řezačku na kolejnice, troje na vrtání pražců, dvoupístové čerpadlo s hadicí, stavební výtah s plošinou a elektromotorem, nivelační stroj (k vytyčování vodorovné roviny), dva psací stroje a dvě míchačky, počítačový stroj k násobení a dělení a pancéřovou pokladnu. Jak je vidno většinu materiálu mohl Czeschner posléze náležitě využít při stavbě železnic, jejichž projekty mu byly za války přidělovány.⁷²⁵ Z výše nastiženého popisu arizace Weiszova stavitelského podniku již víme, že obchodní knihy k dispozici nebyly, neboť si je s největší pravděpodobností manželé Czeschnerovi odvezli sebou do jižních Čech, případně je zničili. Z tzv. arizačních spisů, které si nyní nachází v držení Národního archivu v Praze, ale jednoznačně vyplývá, že Weiszem zmiňovaný inventář podniku se naprosto shoduje s tím, o který se Czeschner tak zajímal, a který posléze i úspěšně arizoval.⁷²⁶

Vrátíme-li opět do roku 1939 a dělení majetku olomouckých židovských stavebních firem, je třeba zmínit s procesem arizace jméno dalšího z olomouckých stavitelů, Heinricha Schmidta (1893), vrstevníka. Ten ač prokazatelně nenabyl žádnou ze zmiňovaných stavebních firem v držení židů, tak aktivita, kterou vyvíjel pro získání jejich inventářů, jakož i jiných majetků do té doby v držení židů, by si také zasloužila krátkou zmínku. Ostatně, jak moc se osudy jednotlivých aktérů arizačního procesu prolínají v rámci několika desetiletí, dokládá fakt, že Heinrich Schmidt po svém ukončení školní docházky v roce 1909 nastoupil jako praktikant do firmy Heinricha Czeschnera staršího. Po vystudování brněnské stavební řemeslné školy v letech 1912-1914 přibrzdila jeho profesní dráhu válka. V zákopech velké války strávil celé čtyři roky. Po ní se opět mohl vrátit k dokončení svého stavitelského vzdělání a do firmy Heinricha Czeschnera staršího. Nyní již coby stavbyvedoucí. O několik let později dávají Heinrich Czeschner starší společně s Heinrichem Schmidtem vzniknout společné firmě.

⁷²⁴SOkA Olomouc, fond ÚNV, kart. 466, i. č. 458, sign. 17/19.

⁷²⁵Tamtéž.

⁷²⁶NA Praha, fond AS, kt. 143, sign. 511.

Pod hlavičkou Czeschner & Schmidt provozují stavitelskou živnost v letech 1928-1936.⁷²⁷ Poté H. Czeschner vypověděl smlouvu. H. Schmidt se stal společně se vznikem svého prvního podniku v roce 1928 i členem německé nacionální strany. Již od roku 1934 ji zastupoval v městském zastupitelstvu. Ostatně tato dlouhodobá aktivita ve prospěch německých nacionalistů mu za války samozřejmě přinesla vysoký kredit. Stal se jedním z předních funkcionářů NSDAP ve městě a místopředsdou Spořitelny hlavního města Olomouce⁷²⁸ a předsdou její správní komise.⁷²⁹ Zde nařídil v interním styku mezi zaměstnanci využívat Němčinu a především měl být tento postup využíván i vůči samotné klientele, což nečinily ani banky nejvíce participující na arizačním procesu, Union banka nebo Kreditanstalt der Deutschen. Za dobu svého „úřadování“ a nesmyslných germanizačních opatření všeho druhu, včetně dosazování „vhodných“ lidí na její vedoucí pozice poškodil spořitelny nejméně o statisíce korun. Nejzajímavější z hlediska zkoumané problematiky je především jeho rozhodnutí o upsání říšských půjček v hodnotě přesahující 18 milionů korun.

Již se vznikem protektorátu, po sesazení tehdejšího olomouckého starosty Richarda Fischera, se na několik měsíců stal novým starostou města⁷³⁰, dokud místo něj nacistická správa nepodstrčila ve městě všeobecně uznávaného Fritze Czermaka na post tzv. vládního komisaře města Olomouce.⁷³¹ O bližších válečných činech Schmidta však není mnoho známo, a to paradoxně i přesto, že se po válce stal souzeným před mimořádným lidovým soudem.⁷³² Vypovídající hodnota, kterou spis k problematice arizace má je ovšem nulová. A to i přes to, že máme, byť jen značně strohé, o to však více kompromitující materiály k jeho zapojení do arizačního procesu ve městě. Ostatně tím, že udržoval bližší vztahy s Mariusem Molsenem, byť blíže nespécifikované, se mu otevřely dveře do vyšších pater arizačního procesu a šance k většímu profitu na něm.

⁷²⁷ Firma nejenže prováděla stavitelské práce nejrůznějšího druhu, ale též vyráběla a obchodovala stavebními látkami. Oficiálně k 1. 1. 1936 byla firma zlikvidována. Poté Schmidt provozoval svoji živnost čistě jen pod svým jménem. Viz *ZA Opava, pobočka Olomouc, fond KS Olomouc, p. č. 2736, sign. A V 91, kt. 150.*

⁷²⁸ Od června 1939.

⁷²⁹ Mimo byl tzv. laickým soudcem NSDAP. Ti řešili interní záležitosti strany. Na veřejnosti však příliš mnoho tento členy řady nacistických organizací nevystupoval. Viz *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 801, sign. Ls 599/46, kt. 64, fol. 22, 26.*

⁷³⁰ Již od února byl druhým starostovým náměstkem.

⁷³¹ *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1604, sign. Ls 1485/46, kt. 155, fol. 6,8; ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1697, sign. Ls 78/47, kt. 169, fol. 13.*

⁷³² Odsouzen byl na 10 let těžkého žaláře, ztrátu občanské cti a propadnutí jmění ve prospěch státu. Ovšem již v roce 1950 obdržel milost po několikerych urgencích jeho manželky a dvou dcer a přes sběrný tábor v Chebu byl odsunut do amerického okupačního pásma. Viz *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 801, sign. Ls 599/46, kt. 64, fol. 22, 26.*

Ze spisu příslušníka gestapa Julia Wilkeho, jakožto dlouhodobého správce židovského majetku při úřadovně olomoucké tajné státní policie, se dovídáme o jeho participaci na rozkradení vybavení honosné vily sladovnickické rodiny Bermannových. Většinu věcí z jejich vily si však za velice nízké ceny přivlastnil samotný Marius Molsen.⁷³³

Jakožto odborník v oblasti stavitelství se neopoměl tento předseda stavitelů pro obvod města Olomouc zaměřit především na židovské stavitelské firmy ve městě. Jednou z nich byla firma Bedřicha Schönfelda (1895). Neprotokolovaná stavebnická živnost, jejíž majitel měl dvacetiletou praxi v oboru. Vzhledem k výše nastíněným pohnutkám a v tomto případě i ztrátovým číslům podniku na konci třicátých let⁷³⁴ byla firma ihned určena k likvidaci. Pro německé městské stavební firmy to znamenalo zvětšení objemu zakázek a přebrání stávajících nasmlouvaných projektů židovských firem. O likvidaci Schönfeldovy stavební firmy se měli postarat dva zmiňovaní němečtí stavitelé, Heinz Heinrich Czeschner a Heinrich Schmidt. Heinz H. Czeschner byl pověřen správcovstvím k věrné ruce. Nyní již pouze záleželo na způsobu rozprodání a rozdělení inventáře Schönfeldovy stavební firmy.⁷³⁵

Jak reálně tento proces probíhal, nám přibližuje korespondence Bedřicha Schönfelda s úřadem oberlandráta. Na něj si židovský stavitel ztěžoval na celý proces ohodnocení inventáře podniku, který se mu zdal podhodnocený až o třetinu reálné ceny věcí. Jejich cena podle něj neodpovídala ani jejich výrobním nákladům. Bedřich Schönfeld proto žádal nápravu. Oddělení Wirtschaft II, které mělo na oberlandrátu v kompetenci arizační obchody odeslalo židovskému staviteli strohou nótu, kde ho informuje, že takové záležitosti jsou čistě v kompetenci strany. Ale pokud trvá na své pravdě, může si vyžádat kontrolní přehodnocení věcí novým znalcem, ovšem za předpokladu, že náklady na jeho činnost ponese na svých bedrech. Samozřejmě tím byla celá věc ukončena Schönfeld od možnosti nového odhadu ustoupil. Nejspíš již tušil, že je to předem prohraný boj, „*prohlašuji tímto, že se vzdávám takovéto komise*“. Schönfeldův materiál ze stavební firmy si rozdělili Schmid s Czeschnerem.⁷³⁶ Firma byla s definitivní platností vymazána z živnostenského rejstříku 17. května 1940.

⁷³³ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1604, sign. Ls 1485/46, kt. 155, fol. 6.

⁷³⁴ŠOKA v Olomouci, fond AMO 1920-1940, kt. 426.

⁷³⁵NA Praha, fond AS, kt. 133, sign. 418.

⁷³⁶Jistou měrou nejspíše na inventáři Schönfeldova podniku participoval i jistý Gustav Beywl. Žádné další podrobnosti k rozdělení majetku B. Schönfelda a seznam inventáře se nedochoval.

Finanční obnos za podhodnocený odprodej inventáře podniku v ceně 11 900 korun putoval na sperrkonto Bedřicha Schönfelda u filiálky Anglo-Pražské banky v Olomouci.⁷³⁷ Peníze, které za to Bedřich Schönfeld utržil, značně podhodnocené, jak je patrné z předešlých řádků, obdržel na vázané konto u olomoucké filiálky Anglo-Pražské banky, z kterého mohl jen omezeně vybírat. Stavební mistr Schönfeld byl transportován v červenci 1942 do Terezína, odkud na jaře 1944 putoval do Osvětimi, kde byl zavražděn.⁷³⁸

Byla tu ještě další ze zavedených olomouckých stavebních firem, Erich Altar (1894)⁷³⁹. Její majitel však jako jediný z olomouckých stavitelů rozpoznal nebezpečí stále sílícího nového režimu německých sousedů, pomalu vkrádajícího se do myslí i řady Volksdeutsche ve Druhé republice. Započal tedy s pozvolnou likvidací svého podniku s cílem následně emigrovat. S procesem ukončit svoji prosperující stavební firmu se zakázkami po celé zemi započal již na podzim roku 1938. Ovšem i to bylo již poměrně pozdě. Zakázek měla firma stále dost, především ve velkých městech jako Brno a Praha. V Brně konkrétně Altarova stavební firma prováděla rekonstrukci Zemského úřadu. V Praze pracovala na budově ministerstva zemědělství.⁷⁴⁰

Jak jsme viděli na případu firmy König a dalších, bylo v řadě případů značně zdlouhavým procesem, který jen výjimečně skončil před vznikem protektorátu. Navíc najít vhodné kupce pro inventář podniku a vyřídit všechny potřebné formality, nebyl u větších podniků, zaměstnávajících několik desítek lidí, procesem na několik týdnů. Z důvodu okupace předal posléze Erich Altar zakázku jiné firmě. Tím započalo i propouštění pracovníků sil podniku. Reálně již tedy při zjišťování stavu ve firmě od německých orgánů mohl konstatovat, že u něj není jediný zaměstnanec a že se sám vzdal své činnosti v komoře inženýrů. Ani vozový park podniku, který se často stal vůbec tím prvním, co si gestapo z jednotlivých podniků začalo přivlastňovat, již nevladnil. O všem svém počínání spravil úřad oberlandráta, s kterým byl v rámci likvidace svého podniku v písemném kontaktu. To již byl rok poté, co Erich Altar započal s likvidací svého podniku.

⁷³⁷NA Praha, fond AS, kt. 133, sign. 418.

⁷³⁸ Zmiňovaný člen olomouckého gestapa Alois Bartl

⁷³⁹ Stavitel Erich Altar se narodil 14. 7. 1894 v Prostějově, nějaký čas pobýval taktéž v Moravské Ostravě. Od roku 1924 byl německé národnosti (do roku 1924 byl E. Altar národnosti židovské). K trvalému pobytu v Olomouci se přihlásil v roce 1921. Erich Altar byl ženatý s Elsou Krausovou (21. 8. 1894, Jiříkovo Údolí, okr. České Budějovice). V Olomouci rodina se dvěma dětmi žila na adrese Müllerova 25. Posléze žili v novostavbě v ulici Dr. Jana Ošřádala 10. Manželé Altarovi měli syna Ottu Herberta (27. 2. 1929) a dceru Edith (16. 4. 1924) Viz *SOKA v Olomouci, fond Policejní ředitelství v Olomouci - policejní přihlášky*. Tento fond je dodnes plně nezpracovaný. K dispozici jsou pouze policejní přihlášky lidí v rozsahu příjmení A-C.

⁷⁴⁰NA Praha, fond AS, kt. 95, sign. 8.

Ze zpráv pro oberlandrát zjišťujeme, že zmiňovaný vozový park představoval auto značky Paraga-Alfa s rokem výroby 1933. Již se 140 000 naježděnými kilometry, které bude potřebova poměrně rozsáhlou opravu. Bylo prodáno Heleně Jurenové z Prahy za 3 000 korun. Celkem prý byly v jeho držení tři osobní automobily ročníky výroby 1933-1935. Mimo to jeho stavební firma využívala i pěti tunové nákladní auto stejné značky. Inventář podniku dle svých slov stavitel Altar rozprodal již během podzimu 1938 za 72 762 korun, z čehož 40 000 korun připadalo na zmiňované nákladní auto. Další materiál představovala mimo jiné kompletní polní železnice (Feldbahn) s jedním kilometrem kolejí, zbytky dřeva a další materiál.⁷⁴¹

Vzhledem k tomu, co již víme z případu inženýra Weisze a vzhledem k tomu, na jakých zakázkách Erich Altar v Brně a Praze pracoval, že tohoto specializovaného firemního inventáře muselo být mnohonásobně více a za mnohem vyšší ceny. Ty s největší pravděpodobností mohly představovat tzv. vystěhovaleckou daň, kterou si účtovala Zentralstelle za svou „pomoc“ židovským obyvatelům protektorátu s vycestováním ze země. Ta představovala 25 %. S jistotou však víme, že v ní byla zahrnuta částka za odprodej jeho olomouckého domu. Ta činila půl milionu korun a byla odeslána na vázaný účet Ericha Altara u banky Union v Olomouci.

Reálně však hrozila i možnost, že Erich Altar s rodinou neodcestuje, jelikož na podzim dorazilo na oddělení „Wirtsch. II“ udání na jeho osobu. Z něj se můžeme dočíst, že již před válkou zapůjčil Altar jistému Knirschovi ze Šternberka 250 000 korun s jistým úrokem. Svoje závazky však dotyčný po vzniku protektorátu odmítl splácet. Altar dokonce Knirschovi ze strachu že bude nařčen z lichvy, ponechal i úroky, které ze zapůjčené částky měl od Knirsche dostávat. Ty činily 48 000 korun. Celá situace neušla pozornosti jeho manželky, která ji s největší pravděpodobností předala dále někomu ze svých známých, společně s informací, že se jejímu muži podařilo dostat tajně na účty do zahraničí tři miliony korun.⁷⁴²

⁷⁴¹ *Tamtéž.*

⁷⁴² Ostatně snahy židovských obyvatel na poslední chvíli uschovat nejcennější věci ze svého vlastnictví musely být obrovské. Nejen jednotlivé střípky svědectví v archivních fondech, ale i na stránkách periodik potvrzují hektiku, s jakou se začaly přesouvat části majetků jednotlivých lidí. A to jak v bankovním sektoru na všemožných tajných účtech, tak reálně majetky, které se za pomoci svých známých a přátel schovávaly ve sklepech, půdách, skladech spřátelených podniků, skrze speditérské firmy se dokonce v některých případech vozily do samotného Německa nebo se nechávaly uskladňovat v anonymních boxech jednotlivých speditérských firem. Stránky dobového periodika, Moravského deníku, celou problematiku popisují skrze situaci v Moravské Ostravě. Hon na židovský majetek, jehož majitelé se jej snažili na poslední chvíli ukrýt nebo s ním dokonce ilegálně zmizet přes hranice je popisován následovně, „*dozor byl ještě zostřen nařizeny prohlídky u podezřelých,*

Informace se ihned skrze anonymní udání dostala k povoláním úřadům a následně zaslal do úřadu oberlandráta anonymní udání. Jak dodává inspektor Rausch, pravděpodobně za účelem obohatit se.⁷⁴³ Prošetření celé věci bylo předáno Devisenschutzkommanu, neboli jednotce na ochranu devizového hospodářství, která byla v podstatě specializovanou složkou gestapa zaměřující se na čistě na problematiku deviz a tajných kont. Jeho zaměstnanci spolupracovali nejen s gestapem, nýbrž i s SS a byli ozbrojeni.⁷⁴⁴ Výsledky jeho šetření známi nejsou. S ohledem na to, že se podařilo Erichu Altarovi emigrovat do Palestiny, tak hon na kočku a myš s gestapem a jeho pobočnými složkami vyhrál. S ohledem na výše zmíněné skutečnosti se mu to podařilo s největší pravděpodobností odcestovat někdy na přelomu roku 1939/1940.

Posledního z olomouckých židovských stavitelů Max Donath (1885) zachránilo od brzkého transportu do Terezína, případně dále na východ manželství s nežidovskou Emílií.⁷⁴⁵ Firmu se mu skrze tento svazek zachránit nepodařilo, jako některým jiným v Olomouci.⁷⁴⁶ Ta byla již v létě roku 1939 uvedena do klidu a její majetek postihla totožná procedura jako u všech dalších stavitelů. Max Donath přišel mimo jiné o 60 m³ lešení a zcela nový elektrický výtah a spoustu dalších pracovních věcí, jakož i sklady, ve kterých měl tento inventář uskladněn, a které si pronajímал za německou Turnhalle.⁷⁴⁷ V polovině roku 1944 pak rodina stavitele Donatha s definitivní platností přišla i o tři nemovitosti, které měl před válkou v držení. Ty byly 24. Července 1944 odprodány za pouhých 180 000 korun Auswanderungsfondu.⁷⁴⁸

a tak jenom v noci a sobotu bylo dozorčími orgány zabaveno peněz, zlata, stříbra a zboží za 11 milionů K, které chtěli židé podloudně vyvézt. Jedním z prvních byl známý majitel jednotkového obchodu Bachner, který dal svůj obchod uzavřít a nařídil, aby zboží bylo tajně vynášeno zadním vchodem. Jeho počínání nezůstalo ovšem nepovšimnuto, a tak byl Bachner ihned zatčen [...]. Druhým takovým chytrákem byl šéf neméně známého obchodního domu Rix, který vnutil po 800 000 K dvěma prodavačkám, a nařídil jim, aby peníze zavezly do Přerova, kde je budou očekávat určené osoby. [...] Na hlavním nádraží v přívoze pak bylo u cestujících zbaveno celkem na 7 milionů K ve zboží i na hotovost, přichystaných v zavazadlech k podloudnému vyvezení za hranice. Všichni provinilci byli zatčeni a dopraveni do vazby.“ Viz. Moravský deník, r. 34, 19. 3. 1939, s. 3.

⁷⁴³Tamtéž.

⁷⁴⁴Tamtéž.

⁷⁴⁵ Vzhledem k výše zmíněné neinventarizaci fondu „Policejní ředitelství v Olomouci – policejní přihlášky“, nemůžeme s jistotou potvrdit, zda byl Max Donath tzv. položidem. S ohledem na tvrzení, že jeho manželka byla českou učitelkou, se to ovšem zdá jak více než pravděpodobné. Této skutečnosti nahrává také fakt, že byl Max Donath deportován do Terezína až 4. 2. 1945 z Prahy, v transportu 96 vězňů k „uzavřenému pracovnímu nasazení“. S ohledem na Viz Kármý, Miroslav, ed.: *Terezínská pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z čech a Moravy, 1941-1945. Nakl. Melantrich, Praha 1995, s. 319, 333.*

⁷⁴⁶ Výše zmiňované Martha Seilerová a Hilde Waldek.

⁷⁴⁷ *NA Praha, fond AS, kt. 101, sign. 73; SOkA v Olomouci, fond ÚNV Olomouc, kt. 29, inv. č. 156.*

⁷⁴⁸ Těmi byli dům na Vozovce 26, který vlastnil v ideální polovici se svoji manželkou. Mimo to vlastnil Max Donath dům na Palackého ulici č. 6 a zmiňovaný dům číslo 16 U botanické zahrady, jehož byl ideálním vlastníkem. V domě č. 26 Na vozovce se po svém návratu do Olomouce stal národním správcem. Viz *SOkA v Olomouci, fond ÚNV Olomouc, kt. 29, inv. č. 156.* V některých případech se jimi opravdu stávali po svém

To bylo ostatně již několik let poté, co by donucen se vystěhovat ze svého původního bydliště U botanické zahrady 16, a jako spousta dalších olomouckých židů si najít bydlení v okrajových částech města. Velice často se touto lokalitou stávaly Holice. Heinz Heinrich Czeschner s Heinrichem Schmidtem si v podstatě přes olomoucké židovské stavitele zajistili nejen řady přejetých, lukrativních stavebních zakázek, především skrze firmy Ericha Altara a Ernsta Weisze, ale de facto kompletně nový inventář k provozování svých firem. Stavitelství ve městě bylo plně germanizováno.

Naprostou tristním dojmem ve světle výše nastíněných událostí tak působí fakt, že se musel Max Donath po svém návratu do Olomouce potýkat s označením své osoby za germanizátora. A to i vzhledem ke skutečnosti, že jeho manželka byla českou učitelkou, on ve své bývalé stavební firmě zaměstnával většinu českých dělníků a jejich syn navštěvoval českou školu. Za této konstalace, jejíž podnět vzešel od jisté Ludmily Hanákové, bylo pozasteveno Maxu Donathovi národní správcovství několika olomouckých domů, včetně těch, jejichž před válkou byl majitelem. Max Donath na to konto píše ve zprávě z 9. dubna 1946 Národnímu výboru hlavního města Olomouce následující. *„Bylo mi řečeno, že podle jakési resoluce bylo zavedeno policejní šetření, zda jsem snad nevystupoval jako germanisator. Informoval jsem se v tomto směru a dostal jsem ze spolehlivých pramenů asi toto poučení: Němci, kteří trpěli pod persekucí, jsou prý též vyňati z různých opatření, když v minulosti nevystupovali jako germanizátoři. U nich má snad takové policejní šetření své důvody a já jejich obhájcem nejsem. Neshledávám však naprosto důvodů, aby byl zachován takový postup u mé osoby“*. Po válce působil Max Donath jako soudní znalec. Zemřel v roce 1954.⁷⁴⁹

návratu židovští občané. V ojedinělých případech dokonce i rodinných podniků. Takový případ máme ve spojitosti s Edith Karterovou (1914), rozenou Knöpfelmacherovou. Která byla jediným dědicem známé olomoucké likérky a velkoobchodu vínem svého otce Otty Knöpfelmachera. Editha, která jako jediná z rodin Karter a Knöpfelmacher přežila peklo ghatt, koncentračních a vyhlazovacch táborů, se po válce velice aktivně snažila získat podnik zpět do svého vlastnictví. Po neúspěšných snahách a komunistickém převratu odjíždí do USA, kde se provdala za bratrance svého bývalého manžela. Ač následně během svého života podala řadu svědectví o historii rodiny, nikdy se nezmínila o arizaci a restituci rodinného majetku. Více viz ZA *Opava, pobočka Olomouc, fond Fp Olomouc, kt. 35, sign. Fn 84; AVH USC Shoah Foundation), Edith Carter (17. 12. 1914), ID: 11299; Dokumentární vyprávění v rodném vzniknuvší pro pořad Příběhy 20. století, které vzniká ze spolupráce mezi Českým rozhlasem a zmiňovanou organizací Post bellum. Edith Carter Knöpfelmacher – Vzpomínky na židovské rodiny z Loštic a okolí. Dostupné online: <<http://www.pribehy20stoleti.cz/2013/564>>., Štipl, Luděk: Eith Carter Knöpfelmacher – Osudy Mohelnice. Dostupné online: <<http://www.respectandtolerance.com/cz/mohelnice/osudy-mohelnice/149-edith-carter-knoepflmacher.html>>. [7. 4. 2016].*

⁷⁴⁹SOKA v Olomouci, fond ÚNV Olomouc, kt. 28, inv. č. 156, sign. 2/42. Podobné problémy rozhodně nebyly v poválečném Československu, indoktrinovaném německým válečným antisemitismem, ničím výjimečným a pro řadu lidí navrátilivších se z koncentračních táborů to byl paradoxně mnohdy horší zážitek než několikaleté věznění v německých koncentračních táborech. Jeden z nejvýstižnějších výroků židovských občanů poválečného Československa k tomuto dodnes velice opomíjenému problému udává ve své diplomové práci o arizaci

Vrátíme-li se nyní k obecnému pojetí okupační politiky v protektorátu a naznačené praxi, kterou zde uplatňovala, čili jednoznačnému ovládnutí veřejných i hospodářských, musí zaznít, že podobná praxe nebyla na některých dalších okupovaných území dodržována tak striktně jakou nás. Takové příklady můžeme najít na Slovensku⁷⁵⁰, ve Francii či Holandsku, kde se na arizaci mohlo ve větší míře podílet i tamní obyvatelstvo. Především na Slovensku se tento fenomén projevoval nejmarkantněji, vzhledem k jeho specifickému autonomnímu postavení v rámci Třetí říše. I když je nutno podotknout, že i tam se Němci nezanedbatelnou měrou podíleli na arizačním procesu a na slovenské arizátory zbývaly především střední a drobné židovské podniky a obchody.⁷⁵¹ Zásadní problém spočíval v neodborné způsobilosti velkého procenta slovenských arizátorů. Ti nebyli nejen z hlediska odbornosti, nýbrž i ekonomického zázemí na podobný průběh náležitě připraveni. A tak ve výsledku šlo jen o to, ukořistit co největší kus židovského majetku a obchodů pro sebe, bez ohledu na jejich další fungování. Celý proces byl protkáán nebývalou korupcí. Bez zajímavosti není ani fakt, že Němci k tomuto procesu využívali svoje přidružené bankovní ústavy v protektorátu, nikoliv přímo říšské peněžní instituce.⁷⁵² V některých případech arizovala i církve na Slovensku.

Také vyspělé české zemědělství se mělo stát terčem germanizačních snah německých okupantů. Obzvláště v důležitých válečných letech, kdy bylo důležitější než kdy jindy, vzhledem k samozásobitelské schopnosti daného státu. Na železnici totiž s vypuknutím každého válečného konfliktu roste upřednostnění přepravy zbrojního materiálu a vojska. Evidence veškerého židovského majetku měla být započata během roku 1940 na základě čtvrtého prováděcího výnosu říšského protektora ze 7. února 1940.⁷⁵³

židovského majetku na Vsetínsku Jiří Flégl: „*Vážení pánové, vrátil jsem se po pěti letech z koncentračních táborů a těšil jsem se, že najdu v osvobozené vlasti dobré porozumění a pochopení pro spolupráci na budování nového, osvobozeného života, i když jsem židovského vyznání. Již dva měsíce hledám cestu, abych se zapojil do budovatelské práce, ale stále narážím na nešťastný problém židovské otázky, o které jsem předpokládal, že se zničením fašismu také přestala existovat. Bohužel jsem se v celé řadě případů přesvědčil, že tato židovská otázka, tato neodůvodněná nenávisť proti lidem židovského vyznání, existuje. Nikdo o ní veřejně nemluví, ale všude, kde se domáháme svých práv a pomoci, na ní narážíme. Poněvadž jsem podnikl již tolik pokusů dobré vůle dojít porozumění, že už to na člověka není ani důstojné, aby po tolikerém utrpení o svá práva tolik prosil, jsem natolik pravdivý a otevřený, že Vám předkládám k posouzení a rozhodnutí okolnosti, které mne k napsání tohoto memoranda vedly“.* Viz Flégl, Jiří: *Arizace na Vsetínsku*. FF HK, Hradec Králové, 2012, s. 142. (DP)

⁷⁵⁰Více k problematice na Slovensku viz Kubátová, Hana: *Nepokradeš!: nálady a postoje slovenské společnosti k židovské otázce, 1938-1945*. Nakl. Academia, Praha 2013, 266 s., Nižňanský, E. – Hlavinka, J.: *Arizácie*. Nakl. Stimul, Bratislava 2010, 213 s., Hlavinka, Ján: *Korupcia v procese arizácie podnikového majetku*. In: *Forum historiae*, roč. 5, č. 2, 2011, s. 113-134. a další.

⁷⁵¹Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu*. s. 59.

⁷⁵²Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, J.: *Arizace a restituce*. s. 9.

⁷⁵³Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*. s. 16.

Arizování pozemkového majetku zpočátku spadalo do kompetence IX. odboru protektorátního ministerstva zemědělství, které však bylo plně pod nadvládou Němců.⁷⁵⁴ S finální fází konečného řešení židovské otázky a započítáním transportů na východ a do Terezína, vznikla další možnost správy zemědělské půdy. Tu měla v kompetenci Zentralstelle. Nakonec spadala od roku 1942 do kompetence nově vytvořeného samostatného okupačního orgánu, nazvaného Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu (Bodenamt für Böhmen und Mähren).⁷⁵⁵ Pozemkový úřad však existoval již dříve. Vznikl v roce 1919 za účelem pozemkové reformy v Československu. V dubnu byla jeho pobočka zřízena i v Olomouci, tzv. oblastní úřadovna s centrálou v Praze. Tato instituce měla za úkol spravovat konfiskovaný pozemkový majetek (nejen židovský) a zajišťovat usídlování německých přesídlenců, v případě olomouckého pozemkového úřadu na Střední Moravě. V oblasti olomouckého oberlandráta podléhalo pozemkovému úřadu „ústředí tzv. vnucených správ na větších zabraných statcích, které bylo umístěno v Olomouci-Hejčíně, a také úřadovna českomoravské osídlovací společnosti se sídlem ve Skrbeni, která zřizovala v různých místech hospodářské poradny pro německé přesídlence“⁷⁵⁶.

Na některé části pozemkové majetku se nacisté vrhli dříve, jiné nechali takřka bez povšimnutí, jako například církevní velkostatky. Ovšem jejich rychlému prvotnímu zájmu nezůstal ušetřen například majetek řádu německých rytířů v čele s hradem Bouzov a samozřejmě majetek židovský, představovaný na Olomoucku především hejčínskou podnikatelskou rodinou Mayů.⁷⁵⁷ Jejich pozemkový majetek se pohyboval kolem 250 akrů. Další větší pozemkovou držbu u olomouckých židovských rodin téměř nezaznamenáme. S 33 akry vynikala po Mayových pouze rodina Fischel (konkrétně majetky v držení Berty Fischel), případně 18 akrů v držení bratří Sonnenscheinů nebo 15 akrů, jejich majitelkou byla Barbora Polak. Další čísla se již pohybují v rozmezí maximálně 3-6 akrů. Takovéto hodnoty můžeme zaznamenat u sladovnických rodin Briessových nebo Zweigových.

⁷⁵⁴ Od února 1940. Nejprve bylo německé převážně jen vedení, od února 1940 se jeho kádry obměnily na všech stupních.

⁷⁵⁵ Ten v podstatě vznikl na základě bývalého IX. Odboru protektorátního ministerstva zemědělství tím, že převzal jeho agendu. Viz. Flégl, Jiří: *Arizace na Vsetínsku. FF HK, Hradec Králové, 2012, s. 59-60. (DP)*

⁷⁵⁶ Bartoš, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku. Nakl. Danal, Olomouc 1997, s. 33.*

⁷⁵⁷ *Tamtéž, s. 33.*

Dále u Schnitzlerových, Lanzerových, Kappových nebo Fischerových. U nich tuto pozemkovou plochu, o něco málo větší než 3 akry, představuje pískovna. Mimo to Leopold Fischer se synem Arthurem vlastnili povoznictví, které se nacházelo za dnešním Vlastivědným muzeem a Žižkovými kasárnami.⁷⁵⁸ Je ovšem nutno dodat, že žádná z rodin, vyjma Mayů, neobhospodařovala svoje pozemkové majetky samostatně, nýbrž je dále propachtovávala.⁷⁵⁹

Od poloviny roku 1942 fungoval tedy Pozemkový úřad samostatně, nikoliv coby český orgán v moci Němců, nýbrž jako plně samostatný okupační orgán zřízený Němci pro jejich vlastní potřebu. Zmiňovaný IX. odbor ministerstva zemědělství byl v rámci nacistické správní reformy oddělen od ministerstva zemědělství a stal se součástí Pozemkového úřadu. Od února 1940 do léta 1942 převedlo gestapo na Pozemkový úřad 44 615 ha zemědělské půdy. Navíc ve velké většině kvalitní bonity.⁷⁶⁰

⁷⁵⁸ Leopoldův syn Arthur (1898) v roce 1939 emigroval i s rodinou (manželka a dva synové) do Palestiny, konkrétně do Tel Avivu. Pravděpodobně se v jejich povoznictví a zasilatelský podnik sousedící s dnešními Žižkovými kasárnami (tehdy Hanácké kasárny) docházela k úschově zbraní pro Čechy, jak v lednu 1943 dodává Artur Fischer při svých snahách domoci se u Generálního konzulátu československé republiky v Jeruzalémě pro sebe a svou rodinu sociální podpory, byť pravděpodobně neúspěšně. Sám Artur Fischer byl v roce 1938 mobilizován jako poručík v záloze v rámci 26. pěšího pluku v Levicích. Jeho starší syn navštěvoval českou školu. Gestapo poté, co se dostal k informacím o přechovávání zbraní v podniku začalo s pravidelnými nočními prohlídkami. Život se pro rodinu s dvěma mladými syny stal v protektorátu neúnosným. Úspěšně se jim podařilo v prosinci 1939 vycestovat. Takové štěstí však již neměli Arthurovi rodiče Leopold s Růženou a jeho sestra Helena Mellerová-Mayerová. Přežil pouze Helenin syn Erich, který po válce odcestoval za rodinou svého strýce do Tel Avivu. Podnik rodiny Fischer arizoval v říjnu 1940 ředitel špeditérské firmy Schenker & Co. a člen NSDAP Rudolf Ziegler. Po válce se Arthur Fischer snažil domoci rodinného dědictví neúspěšně zpět. Viz *NA Praha, fond MSP (Ministerstvo sociální péče Londýn), kt. 7, sign. 1/75-1/86; NA Praha, fond AS, kt. 279, sign. 2027, 2028.*

⁷⁵⁹ *NA Praha, fond ÚŘP (Dodatky), kt. 34, inv. č. ÚŘP VIII/10.*

⁷⁶⁰ *Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, J.: Arizace a restituce. s.30-31.*

5 Arizace, protektorátní společnost a arizační zvláštnosti

Poměrně zajímavá čísla se nám naskýtají v porovnání se 135 již hotovými arizačními případy v obvodu olomouckého oberlandrátu k 15. únoru 1941. Ve zprávě se konstatuje, že celkem 24 podniků připadlo české protektorátní příslušníky, což činí 17,7 % všech arizátorů k počátku roku 1941 v působnosti olomouckého vrchního zemského rady Molsena. Číslo je to velice překvapivé, vezmeme-li v úvahu, že ze vzorku více jak 400 firem, které byly zpracovány pro ministerstvo zahraničí je procento českých arizátorů bezmála dvojnásobně menší.

Naskytá se tedy otázka, jak by se tento poměr posunul ve výsledných číslech? A co vlastně tyto zjištěné hodnoty vypovídají o české protektorátní společnosti? Lze z nich vyvozovat hlubší závěry? Podle některých tvrzení nebyl v českých kruzích zájem o arizaci příliš velký, jak například tvrdil Emil Sobota, obeznalý současník a člen odboje popravený gestapem jen několik málo dní před koncem války. Detlef Brandes navíc odkazuje na zprávu SD z roku 1940, která konstatovala, že se v českých kruzích šíří tvrzení, že „*ten, kdo se v průběhu arizace obohatí na židovském majetku je zrádce národa*“⁷⁶¹. Odhlédneme-li od podobných zobecňujících výroků a podíváme-li se hlouběji na celou problematiku, můžeme vystopovat celou řadu zajímavých případů, které ač se často nedají označit za klasický arizační případ, v takovém smyslu, v jakém arizaci chápeme a píšeme o ní, mohou však naznačit postoj celé řady českých lidí k židovské komunitě a jejich ochotu participovat na jejich majetku, bylo-li by to jen trochu možné.

Celá řada lidí příklad využila nastanuvší situace k tomu, aby přerušila dosavadní závazky, které plynuly z obchodních styků s židovskými obchodníky. Neplatili svoje pohledávky vůči svým dosavadním židovským obchodním partnerům. Případně jiné dluhy uzavřené pouze na osobní domluvě. Další začali s čirým vydíráním podmíněným hrozbou německé tajné státní policie. Těmito kroky často řešili svoji vlastní ekonomickou krizi a frustraci z nenaplněných životních ideálů. Nový režim pro ně mohl znamenat výrazný obrat k lepšímu. Když ne přímo zajištění nezávislé existence v podobě nově nabytého vlastního podniku, pak alespoň zjištění participaci na dalších částech majetků svých židovských sousedů, které v sobě mnohdy skrývaly ještě snázejí než samotný zdlouhavý a nejistý arizační proces.

⁷⁶¹Brandes, Detlef: *Germanizovat a vysídlit: nacistická národnostní politika v českých zemích*. Nakl. Prostor, Praha 2015, s. 168.

Drtivá většina podobných kauz ovšem již nikdy nevyjde na světlo, a ty, které se ze zlomkovitých archivních materiálů přeci jen na povrch dostanou, zůstanou, i přes celou řadu nesporných indicií roztroušených v archivních fondech, případně svědeckých výpovědích všeho druhu, navždy ne zcela objasněny, s celou řadou bílých míst. Přesto je potřeba, mluví-li se o arizaci, jakožto přivlastňování si židovského majetku, zmínit i podobné případy, které vyznívají o to tragičtěji, že nebyly otázkou národnosti, rasy nebo politického přesvědčení, nýbrž „obyčejné“ zášti a bezuzdné lidské chamtivosti, jež nerozeznávají nejen národnost, rasu či politickou orientaci, ale nečiní rozdíl ani v přátelství, dlouhodobých sousedských a pracovních vazbách, ba dokonce ani ve vlastních rodinách.

5.1 Případ Zuckerkandlovi vs. Bohumila Stejskalová

Rozhodně tedy nepřekvapí konstatování, že nebylo výjimkou, když řada lidí využila důvěry a těžké životní situace jejich židovských spoluobčanů připravených o zaměstnání, firmy a občanské svobody, ve svůj prospěch. Jeden z takových názorných případů rezonuje v kauze Bohumily Stejskalové (*1885), manželky bývalého poštovního ředitele Jana Stejskala (*1875). Ta využila důvěry a přátelských vztahů s rodinou olomouckého lékaře a plukovníka zdravotnictva československé armády Emila Zuckerkandla (*1882) a obohatila se na úkor věcí, které si u ní manželé Zuckerkandlovi ponechali o částku přesahující 100 000 korun.⁷⁶² Zarážející na celém případě je skutečnost, že se jednalo o pravděpodobně spřátelené rodiny, které mezi sebou udržovali kontakt od přelomu 20. a 30. let, kdy Emil Zuckerkandel oba manželé Stejskalovi léčil.⁷⁶³

Případ Bohumily Stejskalové a manželů Zuckerkandlových je zajímavým i z hlediska náhledu na snahy židovského obyvatelstva o co nejefektivnější krytí svého majetku a rodinných úspor. To často započala již v měsících trvání Druhé republiky. Jaký mohly mít podobné snahy charakter, objasňuje počínání Zuckerkandlových, kteří se rozhodli již na počátku roku 1939 požádat Bohumilu Stejskalovou o vytvoření dvou vkladních knížek na fiktivní jméno a vkladech 10 000 korun na každou z nich. Ta jejich prosby vyslyšela a u pobočky Moravské agrární a průmyslové banky v Kroměříži vytvořila na fiktivní jméno

⁷⁶² Výsledná částka se mohla pohybovat ještě ve vyšších řádech, připočteme-li k ní blíže nespecifikované album poštovních známek doktora Zuckerkandla v hodnotě kolem 150 000 korun. Viz. *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1838, sign. Ls 240/47, kt. 188, fol. 117.*

⁷⁶³ *Tamtéž, fol. 95.* Více o životě a osudu Emila Zuckerkandla a vojenské nemocnice na Klášterním Hradisku. viz *Vaňourek, Martin: Plukovník zdravotnictva Mudr. Emil Zuckerkandel: "vydržím až do úplného konce". Mohelnice 2014, 37 s.*

A. Sladká dvě vkladní knížky na jména „Alžběta“ a „Anna“ (jméno manželky Emila Zuckerkandla)⁷⁶⁴ s vinkulárním heslem „Míla“ (Emil bylo křestní jméno Mudr. Zuckerkandla).⁷⁶⁵ Nejméně jedna z nich, vkladní knížka „Anna“, byla v průběhu léta 1939 navýšena ještě o 20 000 korun. Před svým transportem do Terezína v létě 1942 požádali manželé Zuckerkandlovi řadu dalších lidí o pomoc a uschování jednotlivých částí svého domácího vybavení a majetku všeho druhu. Především u sousedů nájemního domu v Komenského ulici, ale i četným dalším, podle manželů, zodpovědným lidem. Nechyběli mezi nimi ani manželé Bohumila a Jan Stejskalovi.

Seznamy věcí, které si rodina dělala, byl mimo jiné uschován u olomouckého faráře Stavinohy. Velice rychle po deportaci manželů Zuckerkandlových a jejich jediné dcery Alice (provdané Meitnerové, *1901) s manželem, se začaly bortit všechny do té doby přátelské vazby. Především Bohumila Stejskalová si začala činit nárok na některé další části poschovávaného majetku Zuckerkandlových u nájemníků domu. Situaci, která nastala, výstižně popisuje jedna ze svědkyň Mimořádného lidového soudu v Olomouci. *„Kvůli těmto židovským věcem vzniklo v domě velké nepřátelství mezi jednotlivými nájemníky, kteří si navzájem vyčítali, co kdo má, takže v posledních letech války lidé žili ve strachu, že někdo se najde, kdo to udá“*⁷⁶⁶.

Bohumila Stejskalová nyní rozehrála hru, na jejímž konci mělo být zpeněžení řady věcí z majetku jejich ještě donedávna sousedů. Na jaře 1944 Anna Zuckerkandlová z Terezína psala svoji bývalé služebné žádost o poskytnutí balíku s potravinami. Když se následně pokoušela služebná Vojtěška Gieselová⁷⁶⁷ se Bohumilou Stejskalovou spojit, ta ji pouze odbyla se slovy, aby tomu nevěřila, že Zuckerkandlová žije, *„že prý to jest na mne podfuk, že Zuckerkandlovi prý jsou dávno mrtvi a odepřela mně vydat to nejmenší na opatření balíčku“*⁷⁶⁸. Ostatně příliš peněz ani Bohumile Stejskalové na vkladních knížkách s penězi jejich bývalých sousedů nezbývalo.

⁷⁶⁴ Anna Zuckerkandlová (*1887)

⁷⁶⁵ Manželka mu hovorově říkala „Míla“. Viz. ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1838, sign. Ls 240/47, kt. 188, fol. 110.

⁷⁶⁶ Tamtéž, fol. 106.

⁷⁶⁷ Díky V. Giselové se pro Alici Meitnerovou dochovalo i několik málo rodiných fotografií. Právě u paní Giselové našla po svém návratu do Olomouce Alice Meitnerová i dočasné ubytování.

⁷⁶⁸ Tamtéž, fol. 105.

Ta nejenže během roku 1942 a 1943 řadu z věcí, které si Zuckerkandlovi uložili v jejím bytě, blíže nespecifikovaným způsobem rozprodala, případně poštou nechala poslat svým dvěma synům, ale i v rozmezí května a listopadu 1943 vybrala v pěti po sobě jdoucích výběrech z vkladní knížky vedené na jméno „Anna“ 2/3⁷⁶⁹ jejího celkového finančního obnosu.⁷⁷⁰ Ostatně v průběhu svého přelíčení se dozнала, že vybrala veškeré vklady na obou vkladních knížkách. Avšak s podstatným rozdílem. Dle jejího tvrzení to byly mimo jiné peníze její matky. Po válce B. Stejskalová vrátila Alici Meitnerové, jediné dceři manželů Zuckerkandlových a také jedinému členu rodiny, který přežil nástrahy koncentračních táborů⁷⁷¹, pouze nepatrný zlomek věcí.⁷⁷²

Celý proces s Bohumilou Stejskalovou před Mimořádným lidovým soudem v Olomouci nám tak poskytuje odvrácenou stránku české protektorátní společnosti a smutný obraz jednoho velkého kolotoče bezbřehých lží, polopravd a obrazu závisti, chamtivosti a naprosté neúcty k lidem, kteří si v dobré víře svěřili do úschovy svůj majetek. Ostatně více než výstižná je výpověď olomouckého advokáta Adolfa Sedláčka, který byl Alicí Meitnerovou⁷⁷³ po válce pověřen zajištěním návratu majetku jejích rodičů od manželů Stejskalových. „*Oni věc stále točili, měnili a měl jsem dojem, že skutečnou pravdu zamlčují*“⁷⁷⁴. Samotná hlavní aktérka celého procesu odešla na jaře 1947 od mimořádného lidového soudu bez trestu. Možnou roli v tom mohl hrát i zdravotní stav jejího manžela, v té době již trvale upoutaného na lůžko.⁷⁷⁵

⁷⁶⁹ Ten po zmíněném vkladu z léta 1939 činil 30 000 korun.

⁷⁷⁰ *Tamtéž*, fol. 81, 101.

⁷⁷¹ Její rodiče putovali až jedním z posledních transportů z Terezína do Osvětimi v říjnu 1944. Ani jeden z nich neprošel počáteční selekcí na nově vytvořené rampě uvnitř tábora Birkenau.

⁷⁷² *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1838, sign. Ls 240/47, kt. 188, fol. 84.* „*Další věci mne do dnešního dne vráceny nebyly*“. Výpověď jediné přeživší z rodiny Zuckerkandlů, dcery Alice Meitnerové.

⁷⁷³ Alice Meitnerová se po ztrátě manžela, lékaře Petra Meitnera, podruhé oženila za lékaře z Ružomberoku Zigmunda Silbigera, který za šoa ztratil manželku. Společně vychovávali jeho syna z prvního manželství. Žádné další potomky však již neměli. Alice Meitnerová posléze pracovala jako rehabilitační sestra. Úctou, jaké se těšil v Ružomberoku její manžel Zigmund Silbiger, dokládá skutečnost, že jedna z tamních městských ulic byla pojmenována právě po něm. Viz. *Vaňourek, Martin: c. d., s. 28.*

⁷⁷⁴ *Tamtéž*, fol. 103.

⁷⁷⁵ Zpráva o zdravotním stavu jejího manžela, a potřeby trvalé péče o něj, přišla týden před vynesením rozsudku nad Bohumilou Stejskalovou. Viz. *Tamtéž*, fol. 115, 119.

Pro zachování objektivnosti je ovšem třeba se zmínit i o druhé straně mince této problematiky. Lidé, kteří po celou válku u sebe přechovávali věci, o jejichž uschování byly před deportací židovských rodin požádány. Po návratu jejich členů opět vše vrátili v původním rozsahu, jako v případě rodiny Zuckerkandlovy jeden z majitelů bytů činžovního obytného domu na Komenského ulici, Jan Dohnálek. Případně rodina Ryšavých či Ludmila Svrčinová, která od Zuckerkandlových obdržela 25 000 korun v hotovosti a několik vkladních knížek znějících na hesla. Vše po válce vrátila jejich dceři Alici. Viz. *Tamtéž*, fol. 76-78, 105, 110.

5.2 František Krejzlík, rodina Briessova, arizace obchodu Ignatz Briess junior., arizace fotografického ateliéru Waldek a obchodu autodíly Bertold Redlich

Existovali ovšem i tací, jejichž charaktery se pod tíhou okupace nezlomily. Výmluvně tak působí případ rodiny Krejzlíkových z Plumlova u Prostějova. František Krejzlík byl přítelem Franze Briesse (*1907), jednoho z veřejných společníků prosperujícího a od počátku 20. století světově proslulého komisionářství⁷⁷⁶ rodiny Briess, jenž neslo název jejího zakladatele „Ignatz Briess junior“⁷⁷⁷. Ekonomickou prosperitu podniku výmluvně dokládají následující čísla pohybující se v ročních obrátových položkách podniku na konci třicátých let nad hranicí 12 – 13 milionů korun⁷⁷⁸, což bylo více, než měla ve stejném období řada olomouckých sladoven, které byly považovány za hospodářskou chloubu Olomouce a jejího okolí.⁷⁷⁹ Čisté roční výnosy z obchodů dosahovaly několika set tisíc korun.⁷⁸⁰

⁷⁷⁶ Produkovali mouku pro pekárenský průmysl v USA, Austrálii nebo Kanadě, smlouvu posléze měli i s československou armádou. Ročně například obchodovali až 120 000 tun ječmene. Viz. *Viktořík, Michael: Osudy firmy Ignatz Briess junior. In: Vzestupy a pády slavných podnikatelských rodin [rozhlasový pořad]. Český rozhlas Olomouc. Dostupné online: <<http://saky.euweb.cz/GC1HT8M.mp3>> [28. 8. 2015].* (Dále jen: *Vktořík, Michael: Osudy firmy Ignatz Briess junior*)

⁷⁷⁷ Rodina obchodovala s celou řadou zemědělských plodin jako obilí, luštěniny, rýže, semena a podobně. Řada členů rodiny Briessových byla členy pražské a olomoucké komoditní burzy a celá společnost byla členem pražské obilní burzy. Člen třetí generace této větve podnikatelské rodiny Briessů, vnuk zakladatele podniku. Hans Briess (1904-1973) byl členem pražské i olomoucké plodinové burzy i členem rozhodčích soudů v obou městech. Hansův otec Theodor zase po několik let působil ve funkci viceprezidenta plodinové burzy v Olomouci. Ta byla zřízena ve městě v roce 1919, jakožto jediná moravská plodinová burza. Měla tudíž značný význam pro obchod i potravinářský průmysl.

Bez zajímavosti není ani fakt, že taktéž manželka Hanse Briesse pocházela z významnější olomoucké židovské rodiny Schulhoff. Její otec se strýcem vlastnili od roku 1908 ve městě továrnu (závod na provaznické zboží), která však počátkem 30. let vlivem hospodářské stagnace zkrachovala. Mimo své vlastní podnikání působili oba bratři coby prokuristé firmy vyrábějící železniční potřeby, „Dresinia“, Ptáček a spol. A to již od jejího založení v roce 1924. Jak bude v průběhu práce ještě nastíněno, faktickými majiteli tohoto strojírenského podniku byli právě Schulhoffovi. Svoje podnikatelské aktivity se ovšem snažili nedávat příliš na odív. O tom svědčí i fakt jejich tichého společníctví v gumárně „Steipe“. To se mělo později stát jedním z hlavních bodů obžaloby v procesu s Josefem Steipem před mimořádným lidovým soudem v Olomouci. V některých publikacích se dodnes objevuje tvrzení, že Josef Steipe arizoval provaznickou továrnu Schulhoffových. Právě tato složitá kauza a nesprávné označování Josefa Steipeho za arizátora nám může ukázat mnohá úskalí zkoumané problematiky, s kterými se potýkáme dodnes.

Viz. *Mailová korespondence s Peterem Briessem (11. 10. 2015). Peter Briess je synem Hanse Briesse.; Briess, Peter: The house that save us. Life book limited, London 2015, Archiv Claire Bruell; Viktořík, Michael: Osudy firmy Ignatz Briess junior.; ZA Opava, pobočka Olomouc, fond KS Olomouc, p. č. 1256, sign. A I 85, kt. 79, ZA Opava, pobočka Olomouc, fond KS Olomouc, p. č. 3341, sign. A VIII 140, kt. 181.; ZA Opava, pobočka Olomouc, fond KS Olomouc, p. č. 2573, sign. A IV 97, kt. 142, Archiv ČNB, fond ŽB, sign. 5313/5.*

⁷⁷⁸ V roce 1928 činil obrátu podniku 8 milionů korun. Během 10 let se tak obrát podniku zvýšil o třetinu.

⁷⁷⁹ *NA Praha, fond AS, kt. 95, sign. 13.*

⁷⁸⁰ Koncem 30. let konkrétně 235 000 korun. Viz. *NA Praha, fond AS, kt. 95, sign. 13. Tato čísla však byla v dřívějších letech ještě mnohonásobně vyšší a pohybovala se v řádu jednoho milionu korun, při obrátu v rozmezí 20 – 30 milionů.*

Franz Briess jakožto vnuk zakladatele podniku, Ignatze Briesse juniora se měl stát, společně se svým bratrancem Hansem a mladším bratrem Alfredem Briessem novým, pokračovatelem tradice prosperujícího rodinného podniku. Franz a Hans také po úspěšných absolutoriích na školách a stážích v mnoha evropských městech působili od poloviny 20. let v samotné rodinné firmě.⁷⁸¹ Naplno rozvinout své podnikatelské dovednosti a nadále pokračovat v rodinné tradici jim však již dopřáno nebylo. Do osudů podniku i osudů jich samotných zasáhlo neblaze období protektorátu, následné války a s ní spojeného holocaustu. Franz i Hans však byli mezi těmi, kteří se, ke svému štěstí rozhodli protektorát rychle opustit. Zbylí tři společníci podniku, jejich otcové Siegfried (*1871) a Theodor (*1875) a Franzův mladší bratr Alfred (*1909) již takové štěstí neměli.

Ostatně prozíravý Franz Briess se již několik málo týdnů po uzavření Mnichovské dohody rozhodl, že si u svého přítele Františka Krejzlíka uschová osobní cennosti, valuty, akcie a finanční obnos 20 000 v dolarech a librách. Ten si vybral ze svého účtu u Anglo-Pražské banky, který již tehdy měl pod fiktivním jménem „Franz Burger“. Následně zakoupil na tehdejší Masarykově náměstí (dnes Horní náměstí) kovovou kazetu u firmy Zeman & Kohoutek a naplněnou všemi zmíněnými věcmi ji zavezl do Plumlova na králičí farmu Františka Krejzlíka. Zde společně cennosti zakopali.⁷⁸² Následovalo hektické období konce Druhé republiky, na jehož konci se cesty obou přátel navždy rozdělily.

Franz Briess těsně před začátkem protektorátu (13. března) se svoji manželkou emigroval. Nejprve do Anglie, odkud po půl roce stráveném v internačním táboře pro uprchlíky pokračovali dále do novozélandského Aucklandu, kde Frank Briess začal obchodovat s uzeninami, a kde se jim několik let po válce narodila jediná dcera Claire.⁷⁸³ František Krejzlík byl za tzv. heydrichiády zatčen gestapem a jako mnoho dalších zastřelen.

⁷⁸¹ S tím, že samotným podílníkem se stal Franz Briess stal až počátkem 30. let. Tehdy došlo k rozdělení společnosti na 4 části (podíly) rovným dílem. Každý vlastnil 25%. Alfred Briess přistoupil do firmy až v březnu 1939, po Franzově odjezdu ze země. Ve firmě už ale byl zaměstnán zhruba v délce jednoho roku v roce 1928-1929. Viz. *SOka v Olomouci, fond AMO 1920-1940, kt. 426*.

⁷⁸²*Archiv Claire Bruell*.

František Krejzlík byl pravděpodobně velice blízkým přítelem rodiny, neboť si s ním Frank dopisoval. A to nejméně z počátku protektorátu, i po své emigraci. Aby dopisy nebudily podezření, byly posílány fiktivně z Prahy. S Františkem Krejzlíkem se znal i mladší Frankův bratr Alfred.

⁷⁸³ K rozhodnutí odcestovat na Nový Zéland se váže úsměvná historka, kterou Franz Briess odpovídal na otázky, proč si vybral tuto destinaci. „*Můj tatínek vždy říkal, že si vybral Nový Zéland z důvodů, že obrátil globus vzhůru nohama a nejvzdálenější místo od Evropy byl Nový Zéland*“. Viz. *Mailová korespondence s Claire Bruell z 10. 10. 2015*

Zdalo by se, že svůj majetek už neuvidí. O to víc, když se v roce 1948 v Československu změnil režim a moci se ujala Komunistická strana Československa. Přesto po nějaké době začaly Franzu (Franku) Briessovi z Československa anonymně docházet do jeho nového bydliště na Novém Zélandu finanční částky. Strůjcem tohoto smělého kroku byl s největší pravděpodobností syn Františka Krejzlíka, který si Franze Briesse pamatoval z dětství. Ač nebyly opatřeny žádným průvodním listem či jinými identifikačními údaji, jelikož za komunistů bylo nezákonné vyvážet cizí měnu (tzv. valuty) z Československa, bylo mu jasné, odkud peníze jsou. Nastal však problém s novozélandským berním úřadem, který Franku Briessovi soudně nakázal zaplatit z konečné sumy daň. Celé martirium nakonec přeci jen pro novozélandskou větev rodiny Briessovy dopadlo dobře a soud jim dal za pravdu. Z prvotního nařízení o zdanění finančního kapitálu z Československa tak bylo upuštěno.⁷⁸⁴

Frank Briess svým prozíravým činem zachránil alespoň málo z rodinného majetku. Ovšem vezmeme-li v potaz cenu věcí osobní povahy, jako rodinných šperků, uměleckých sbírek všeho druhu, ale i deníků nebo fotografických alb, ta byla nevyčísitelná. S ohledem na zámožnost rodiny a její postavení ve městě příliš nepřekvapí, že majetek jejich, jako celé řady dalších významnějších rodin, především z řad sladovníků byl jedním z prvních terčů okupačních sborů a jejich represivních složek do města.

Vilu Franzova⁷⁸⁵ bratra Hanse, Na Vozovce 12, projektovanou jen několik málo let před začátkem války Jacquesem Groagem, členem další významné sladovnické rodiny, a nacházející se dnes na Ústředním seznamu kulturních památek⁷⁸⁶, si několik málo týdnů po vpádu německých vojsk do města vyhlédl tehdejší šéf gestapa. Jak se zmiňuje Peter Briess, syn majitele vily, Hanse. Neznáme však konkrétní jméno.

⁷⁸⁴ Mailová korespondence s Claire Bruell z 28. 10. 2015.; Archiv Claire Bruell.

⁷⁸⁵ Vilu Franze Briesse ve Wellnerově ulici taktéž projektoval Jacques Groag. Téměř okamžitě poté, co zbylí příslušníci rodiny Briess opustili Olomouc v transportu do Terezína.

⁷⁸⁶ Zatloukal, Pavel – Hráček, Martin – Mertová, Martina – Potůček, Jakub – Sychra, Miroslav (ed.): c. d., s. 121; Vila Pauly a Hanse Briessových. Dostupné online: <https://www.geocaching.com/seek/cache_details.aspx?wp=GC1HT8M&title=vila-pauly-a-hanse-briessovych&guid=370fe46c-123c-46d1-9cfa-888521f5504b> [31. 9. 2015].

S ohledem na to, že prvním oficiálním velitelem gestapa v Olomouci byl Rolf Jänisch, mohl jím být pravděpodobně on.⁷⁸⁷ Podstatnější je však to, že s ním Hans Briess dokázal vyměnit vilu za přednostní víza pryč ze země pro sebe a svou ženu Elsu. „*Pak jednoho dne v květnu velitel místního gestapa přišel do domu a požadoval po něm, aby mu dal k dispozici svoji rezidenci. Můj otec měl odvalu a duchapřítomnost, a řekl mu, že by mohla být, kdyby mu a jeho manželce dal výjezdní vízum.*“⁷⁸⁸ Manželé Briessovi odjeli koncem června 1939 vlakem z Prahy do Německa, Holandska a odtud do anglického Harwich. Za pár měsíců se u Hanse a Elsy Briessových ocitly i Hansovy neteře, Eva a Anita Grätzerovi. Obě se do Anglie dostaly v jednom ze známých dětských transportů protektorátních židů, které organizoval Nicolas Winton.⁷⁸⁹ Jejich otec byl jedním ze dvou bratrů majitelů litovelské továrny na papír a krycí lepenku, Salomon Grätzer. Ani jeden z bratrů válku nepřežil.⁷⁹⁰

Majetek z vily nyní jako majetek emigrantů spadl do gesce gestapa v Brně. Praxe dle svědectví Julia Wilkeho, který v olomouckém gestapu měl na starost evidenci a správu židovského majetku,⁷⁹¹ fungovala taková, že vybavení bytu bylo rozprodáváno přímo v Olomouci, peněžní částky a cennosti putovali gestapu do Brna, které bylo centrální služebnou pro všechny zbylé úřadovny gestapa na Moravě. Do konce roku 1939 byl veškerý majetek z vily soudně odhadnut příslušnými znalci a odvezen zasílatelstvím Julie Vymlátílové. Ten čítal zboží (cennosti, moderní umění, perské koberce atd.) za více jak 352 000 korun.⁷⁹²

Takové štěstí jako Franz a Hans Briessovi už neměl Franzův mladší bratr Alfred, familiérně nazývaný Fredi. Otázka proč nakonec zůstal, nedokáže plně zodpovědět ani jeho neteř. Nejspíše to byla kombinace několika důvodů.

⁷⁸⁷ Ostatně honosné vily se staly brzy po vzniku protektorátu rezidencí představitelů nové německé moci nebo jejich složek. Vila Zweigů začala sloužit (její dolní patro) pro hitlerjugend. Velitel Einsatzkomanda 5 a vládní rada a SS Oberstumbannführer Schulze si vybral vilu Bermannových ve Vídeňské ulici, projektovanou stejně, jako vila Briessových, Jacquesem Groagem. Ubytování v této vile získal i oberlandrát Molsen. Ostatně takové počínání nebylo nic výjimečného a židovské byty dostali přiděleny pravděpodobně všichni nově příchozí členové gestapa, i když již méně luxusní. Někteří z příslušníků gestapa sami působili coby Treuhänderi nemovitostí. Zatím je znám případ Aloise Bartla.

Vrátíme-li se k otázce obsazení vily rodiny Briessovi a k tomu, že ve vile rodiny Bermannovi měl dostat přidělený byt oberlandrát Molsen a k některým pramenům, které říkají, že Jänisch se stal velitelem olomouckého gestapa až v červnu, je dost dobře možná i verze, že si Schulz mohl vybrat nové „židovské“ sídlo svého olomouckého pobytu.

Viz. ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1604, sign. Ls 1485/46, kt. 155, fol. 6.; Viktorík, M.: *Osudy olomouckých skladoven*, s. 180.

⁷⁸⁸ Mailová korespondence s Peterem Briessem z 12. 10. 2015.

⁷⁸⁹ Mailová korespondence s Claire Bruell z 28. 10. 2015.;

⁷⁹⁰ Více o životě rodiny v Anglii viz. *Chajejnu (Náš život): List Židovské obce Olomouc. r. 3., č. 7-8, s. 10-11.*

⁷⁹¹ Přesto nebyl vyšetřovateli dostatečně využit veškerý jeho potenciál znalostí o této problematice.

⁷⁹² Archiv Claire Bruell.

Za prvé zpočátku nevěřil, stejně jako řada jeho spoluobčanů, že by se situace mohla zhoršit až na takovou úroveň, jaká později nastala. Doufal, že se brzy situace obrátí k lepšímu a nacistický režim padne. Dalším faktorem byla snaha postarat se o rodiče. V případě třetím ho zde držela vážná známost s českou dívkou, Irenou, s kterou se v dubnu 1939 oženil.⁷⁹³ Rok na to se ovšem rozvedli, což pravděpodobně zapříčinilo jeho další osud. Velká většina tzv. árijských manželek a manželů, pokud vydrželi všudypřítomnou šikanu a nátlaky ze strany gestapa, mohli být záchrannou stanicí pro své židovské protějšky.

Pravděpodobně častější byl ovšem rozpad podobných manželství, jak udává řada případů olomouckých podnikatelských rodin. Zdá se, že nejčastější příčinou takového počínání, byla idealistická vize záchrany jejich podniku tím, že rozloučí stávající manželství a podnik bude převeden do rukou árijské manželky. V případě Karpfenů, Fürstů nebo Wurzelů se podobné kroky minuly účinkem. Všichni jmenovaní majitelé obchodů byli posléze povražděni v koncentračních táborech. Ovšem je třeba si připomenout, že ani „árijský“ partner neznamenal automatickou záchranu. Jedním z nejmarkantnějších případů tohoto typu může být Otto Grätzer, mladší ze sourozeneckých majitelů velké a prosperující papírnické továrny v Lipníku. Jeho zatčení a další osud jsou záhadou i pro samotné přeživší potomky jeho rodiny.

Jedinou výjimkou, a to nejen v Olomouci, ale pravděpodobně i jednou z mála výjimek v rámci celého protektorátu⁷⁹⁴, kdy bylo árijskému partnerovi povoleno převzetí podniku do vlastních rukou, byl případ fotografického ateliéru Adolf Waldek (původně Wasservogel).⁷⁹⁵

⁷⁹³O tom, že i nepřilíh veselé období protektorátu přinášelo i světlejší okamžiky svědčí úsměvná historka, z tohoto jinak pochmurného období. Alfred se svoji přítelkyní Irenou navštívili z počátku protektorátu v Plumově Františka Krejzlíka, který se hned v následujícím dopise nezapomněl Franzu Briessovi zmínit o jejím velkém půvabu, což Franka velice pobavilo a obratem psal Alfredovi (Fredimu) „*Krejzlík answered my last letter with a very funny letter and i want to quote some of it, because i laughed so very much.*“ Následně Franz cituje Krejzlíků údiv: „*I had a visit from your brother Alfred with a girl, wow, she's a beauty*“. Viz. *Archiv Claire Bruell*.

⁷⁹⁴Jak bude později nastíněno, jen v samotné Olomouci se vyskytl nejméně jeden podobný případ. Jeho aktéry byli Martha a Vojtěch Seilerovi, majitelé obchodního jednatelství.

⁷⁹⁵Jeden z nejzavedenějších fotoateliérů v Olomouci své doby. V držení rodiny Wasservogelů byl již od roku 1868. Adolf Wasservogel (Waldek) převzal ateliér po smrti svého otce Sigmunda v roce 1909. V rámci dědictví polovinu a druhou polovinu odkoupil od své matky. Ateliér se rozrůstal o další 4 filiálky na Moravě. Svou filiálku měl ateliér až ve Vídni. Ani to ho však nechránilo před nacistickou zlovolí a na počátku roku 1940 spáchal A. Waldek-Wasservogel (1880) sebevraždu otrávením. Viz. Waldek-Wasservogel. Židovská obec Olomouc. Dostupné online: <<http://kehila-olomouc.cz/rs/soucastnost/stolpersteine-2/adolf-waldek-wasservogel/>>. [8. 12. 2015].

Jeho árijská manželka Hilde Waldek obchod totiž po vzniku protektorátu se souhlasem kompetentních nacistických správních orgánů bezplatně převzala. Adolf Waldek byl „pouze“ povinen složit svůj živnostenský list. Za takové situace nebylo proti ani odborné společenstvo fotografů v Olomouci a změnu schválilo.⁷⁹⁶

Ostatně vlivem těžkého zranění (případně psychické újmy)⁷⁹⁷ Adolfa ve Velké válce a nemožnosti dále plně vykonávat funkci fotografa, vedla Hilde v podstatě ateliér sama již od počátku 20. let.⁷⁹⁸ To mohla být jedna z příčin, proč zůstal majetek v rukou rodiny. Sám Adolf Waldek byl navíc již od roku 1907 křesťanský konvertita. Jak z výzkumu vyšlo najevo, ani to neznamenalo pro židovské občany záchranu. I když byl zmiňovaný Emil Wurzel křesťanským konvertitou od roku 1917, byl podle norimberských zákonů židem. Podobné případy často odhalovaly židovské matriky, ve kterých byli dotyční zapsáni, a to se jim mnohdy stalo osudným. V roce 1938 se majitel ateliéru Adolf Wasservogel prozíravě rozhodl o jeho přejmenování na fotografický ateliér „A. Waldek“. Pravděpodobně, aby ve zjištěné době neupozorňoval na svůj židovský původ. Sám se totiž nechal přejmenovat z Wasservogela na Waldeka již v roce 1918 po svém návratu z fronty.⁷⁹⁹

V dopise z 1. září 1939 se označovala za dobrou Němku, „*Ich war immer eine gute Deutsche*“. Pocházela totiž ze staré německé rodiny, původem ze Zábřeha na Moravě. Ač byl její otec (Heigl) v Zábřehu na Moravě znám jako aktivní příslušník německého nacionální hnutí, tak ona sama nebyla až do připojení sudetského území k Německu nacionálně činná.⁸⁰⁰

⁷⁹⁶SOkA Olomouc, fond JNV, kt. 259.

⁷⁹⁷ V pramenech není blíže specifikováno.

⁷⁹⁸ Konkrétně od roku 1922. S krátkým obdobím ve třicátých letech, kdy ji z blíže nspecifikovaných důvodů její manžel v podniku zastupoval. Viz. NA Praha, fond AS, kt. 142, sign. 499 (Photoatelier Hilda Waldek)

⁷⁹⁹ Adolf Waldek-Wasservogel. Židovská obec Olomouc. Dostupné online: <<http://kehila-olomouc.cz/rs/soucastnost/stolpersteine-2/adolf-waldek-wasservogel/>>. [8. 12. 2015]; Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: DATABÁZE, s. 371-372.; Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: DATABÁZE, s. 371-372.; SOkA Olomouc, fond JNV, kt. 259; NA Praha, fond AS, kt. 142, sign. 499 (Photoatelier Hilda Waldek)

⁸⁰⁰ Byl úředníkem zábřežské firmy Wilhelm Brass & Sohne. Viz. NA Praha, fond AS, kt. 142, sign. 499 (Photoatelier Hilda Waldek).

V době zmiňovaného dopisu olomouckému oberlandrátu byla již činá ve dvou organizacích spjatých s nacionálně socialistickým hnutím, organizaci sociální péče (NSV)⁸⁰¹ a Německé pracovní fronty (DAF)⁸⁰². Krajský hospodářský poradce NSDAP, Karl Knirsch, nejspíše při udělení povolení pro převod podniku do jejich rukou zohlednil všechny tyto skutečnosti, především aktivní proněmeckou angažovanost jejího otce. Stejně jako zmiňovanou dlouhodobou reálnou neangažovanost jejího manžela v podniku. Na stranu druhou tu máme jednu z jejich dcer, starší Margarethu (1912), jenž byla provdána za židovského úředníka olomoucké filiálky banky Union, Roberta Goldbergera (1904).⁸⁰³ Absence většího množství pramenů však neumožňuje hlouběji tuto problematiku prozkoumat a interpretovat toto při nejmenším kontroverzní rozhodnutí v této věci kompetentních orgánů. O mladší dceři Johanně nemáme žádné bližší informace, s výjimkou poválečných, kdy byla i se svoji matkou Hildou odsunuta jedním z vysídleneckých transportů do Německa.

Tím, že se převzetí podniku uskutečnilo bezplatně a ještě zůstalo v rukou manželky dotyčného židovského majitele, která navíc již téměř dvě desetiletí byla reálnou správkyní podniku, se nám naskytá otázka, jestli v takovém případě můžeme vůbec hovořit o arizaci ve smyslu, v jakém ji zkoumá tato studie. Nacistické orgány z něj totiž neměly žádný profit. Důležitou skutečností by v tomto případě byl i akt dobrovolnosti Adolfa Waldeka, s kterým by ke smlouvě o změně majitele podniku přistoupil. Takový důkaz ovšem chybí.

Co se týče zmiňovaného rozvodu Alfreda Briesse, byl to pravděpodobně on, který dal podnět k rozvázání sňatku uzavřeného teprve na jaře 1939.⁸⁰⁴ Hrdý Alfred se domníval, že to tak bude pro jeho manželku lepší.⁸⁰⁵ To proč nakonec došlo ke změně jeho bydliště během války je záhodou, kterou přes komunikační bariéru v dalším průběhu protektorátu dodnes neví ani členové rodiny.

⁸⁰¹Volkswohlfahrt. Celým názvem „Národněsocialistická organizace pro péči o blaho lidu“. Byla založena v roce 1933 Adolfem Hitlerem.

⁸⁰²Deutsche Arbeitsfront, neboli Německá pracovní fronta. Vznikla v roce 1933, aby nahradila rozpuštěné nezávislé odborové organizace a sjednotila všechny odborové organizace pod svoji kuratelou. DAF byla pod přímým vlivem NSDAP. Organizace usilovala o „zlepšení sociálních a pracovních podmínek pracujících“ Třetí říše. Viz. *DAF (Deutsche Arbeitsfront)*. Dostupné online: <http://www.u-norka.cz/?page_id=687> [22. 4. 2016].

⁸⁰³Jeho bratr byl olomoucký obchodník s koloniálním zbožím a surovými kůžemi Jindřich Goldberger (*1908). K jeho podniku a osobě více viz. poznámka č. 210. Margarethe (Markéta) Goldberger byla i se svým malým synem Petrem zavražděna v Osětími. R. Goldberger byl převezen na práci do Německa, kde zemřel počátkem února 1945. Viz. Adolf Waldek-Wasservogel. Židovská obec Olomouc. Dostupné online: <<http://kehila-olomouc.cz/rs/soucastnost/stolpersteine-2/adolf-waldek-wasservogel/>>. [8. 12. 2015].

⁸⁰⁴Alfred byl v té době vedný již coby římský katoík. Od listopadu 1938. Viz. *NA Praha, fond AS, kt. 95, sign. 13*.

⁸⁰⁵*Mailová korespondence s Claire Bruell z 28. 10. 2015.*

Pravděpodobně se mohlo jednat o jeho pozdější snahy emigrovat skrze „Zentralstelle“, která vyžadovala, aby se takoví lidé vzdali veškerého majetku a přestěhovali se do Prahy. To jsou však jen spekulace, vzhledem k opětovné absenci pramenné nebo svědecká základny. Jisté je pouze to, že byl Alfred Briess posléze z Prahy deportován do Terezína a po nějaké době dále na východ. Alfred zemřel v posledních týdnech války, koncem března 1945.⁸⁰⁶

Mluvíme-li o rodině Briess a osudech jejich majitelů, bylo by vhodné se taktéž zmínit i osudu jejich věhlasného obchodu semeny. Jako je již v tomto období zvykem, i zde však nemáme příliš mnoho konkrétních informací o samotném arizačním procesu. Bohužel ani samotný spis firmy, kterou firemní společníci nechali zanést do obchodního rejstříku krajského soudu po více jak 30 letech jejího fungování (v roce 1903), se nedochoval v nejlepším stavu. Což je v tomto konkrétním případě věc podružná, neboť v držení jediné dcery Franze Briesse je zajímavý konvolut informací, který vytváří medailon alespoň základních informací o podniku a šíří jeho aktivit. Totéž se již však nedá říct o období následujícím.

Byl tu sice dlouholetý bývalý zaměstnanec podniku Alois Suchý, který byl ze své pozice účetního a sekretáře nositelem neocenitelných znalostí o podniku. Ovšem Alois Suchý byl také tím, kdo se po vzniku protektorátu stal Treuhänderem podniku a posléze v říjnu 1942 i jeho arizátorem. Těsně před koncem války ovšem Alois Suchý z Olomouce zmizel neznámo kam. A sebou si vzal i veškeré informace o arizačním procesu a fungování podniku před válkou i během ní. Alois Suchý byl jedním z mnoha olomouckých německých zaměstnanců svých židovských zaměstnavatelů, který změny režimu využil v touze po vlastní ekonomické nezávislosti. Jako jeden z mála ovšem prošel oběma stupni tohoto procesu a z Treuhändera se posléze stal i arizátorem, ač cesta k tomu byla poněkud zdlouhavá, o čemž svědčí již poměrně pozdní datum arizace podniku.

Jak důležitou osobu Suchý pro podnik byl, dokládá úryvek z korespondence mezi bývalými veřejnými společníky podniku o téměř 30 let později (1970), kdy Frank Briess a jeho anglický bratranec Hans Briess, shromažďovali informace o rodinném podniku.

⁸⁰⁶*Mailová korespondence s Claire Bruell z 28. 10. 2015.*

Tedy se v dopise Frank Hansovi zmiňuje o uskalí nalézt ještě v oné době kompetentní osobu, která by byla schopna s nimi mozaiku historie a fungování jejich podniku poskládat. Někteří z možných kandidátů nedávno zemřeli. Jako například Robert Schrötter (1896)⁸⁰⁷, nebo bývalý respektovaný olomoucký právník a v nacistické éře vládní komisař města Olomouce (1939-1942), dr. Fritz Czermak (1894)⁸⁰⁸, který byl po svém omilostnění v procesu před mimořádným lidovým soudem odsunut do Německa, kde žil ve Frankfurtu nad Mohanem.

⁸⁰⁷ Robert Schrötter byl majitelem dalšího olomouckého komisionářství a přítelem rodiny Briess. I jemu se podařilo závčasem opustit protektorát a na přelomu léta a září odcestovat skrze Zentralstelle (za tímto účelem, také před svým odjezdem musel pobývat v Praze) do australského Sydney, kde se usadil. Jeho podnik byl ještě během roku 1939 zlikvidován. Snaha najít žijící potomky rodiny Schrötterovy nebyla ovšem úspěšná. Viz. *ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Oberlandrát Olomouc, kt. 10.*

⁸⁰⁸ Kontroverzní postava protektorátního období. Ač byl po tři roky vládním komisařem města (1939-1942), byl jeho vztah prakticky se všemi hlavními nacistickými orgány ve městě při nejmenším značně napjatý. Oberlandrát Molsen ho označil za „Tschechenfreund“. Značně napjatý vztah měl i předsedou NSDAP ve městě Erichem Kemennowiczem. A gestapo ho pro jeho pomoc řadě Čechů a židů, jakož i kritiku jeho vyšetřovacích metod, doslova nenávidělo. Přesto se po válce neubrnil nařčení z proněmeckého aktivismu a byl souzen před mimořádným lidovým soudem. I po svém očištění a propuštění se objevily hlasy o jeho kolaborantství a opětovném obnovení procesu. Především ze strany advokáta Antonína Tihelky. Od něj se dovídáme, že větší nespokojenost vládla i v táboře uvězněných Němců. Ti nemohli přenést přes srdce, že svůj pobyt v žaláři a Czermakovo osvobození.

Fritz Czermak byl dlouholetým stoupencem strany (od 1935 v SDP), který již 1. října 1938 obdržel pamětní medaili NSDAP, jako celá řada dalších za protektorátu výše postavených nacionálně socialistických straníků města (jako např. Karl Knirsch, Gustav Raynoschek, Kurt Janowitz Robert Sallinger, Ferdinand Laumann, Otto Stawell, Leonhard Endl) nebo proněmeckým projevem při nástupu do úřadu. Dne 1. 4. 1939 si podal přihlášku do NSDAP. Dále byl Obersturmführer SA (od roku 1940), čestným spolupracovníkem SA-standarty č. 38 v Olomouci, spolupracovník SD (dle jedné ze zpráv Stb. *Toto tvrzení se vzhledem k absenci ve všech obviněních i výpovědích zdá jako málo pravděpodobné*) a člen Volksturm. Jeho dva synové navíc vstoupili do NSDAP ještě v roce 1943 (*starší Fritz, *1925*) a 1944 (*mladší Harald, *1927*). Za války se dostal do dozorcí rady cukrovaru Velké Pavlovice. Byl též členem Spolku moravských cukrovarů a jeho akcionářem.

Avšak přes tyto skutečnosti byl širokou veřejností města velice respektován a uznáván. Projevil se jako nestranný člověk a především nekompromisní zastávce práva. Obhajoval nejméně 50 českých lidí v tzv. hrdelních případech před Sondergerichten (tzv. zvláštní soudy) a Volksgerichten (tzv. lidovými soudy) v Breslau, včetně např. viceprezidenta krajského soudu v Olomouci, dr. Čerňovského, který byl následně osvobozen.

Celé řadě dalších lidí pomohl dobrou radou, informací či přímo osobní intervencí na příslušných místech. Nechyběli mezi nimi ani židovští občané města. Například Gisela Czuczková (1897), manželka olomouckého obchodníka Felixe Czuczky (1890), který byl majitelem jednatelství a komisionářství. Ta díky popření otcovství a rozvodu s Felixem Czuczskou zachránila alespoň svoji dceru Elfriedu (1919). Její manžel byl z blíže neurčených příčin zavražděn již na podzim 1941.

V roce 1942 byl ale ze své funkce vládního komisaře odvolán pro přílišnou mírnost. Již jeho jmenování bylo učiněno bez jeho přičinění, a kdyby jej nepřijal, měl být na příkaz strany obviněn z defaistického smýšlení. Po odvolání již ve veřejném životě nevystupoval a vystoupil i ze všech organizací. Sám Fritz Czermak se vystihl následovně: „*Také u židů byl jsem všeobecně oblíben a vážen. Byl jsem vždy dobrý Němec, dobrý člověk a dobrý advokát, ale špatný Nazi, poněvadž jsem brzo poznal všechny chyby tohoto režimu*“. Ostatně i potomci Adolfa Markuse, židovského obchodníka uhlím a stavebními hmotami, Franz Markus a Anna Fischer, se shodují, že to byl velice vážený a slušný člověk i mezi samotnými židy. Ač je nutné také poznamenat, že Fritz Czermak nejméně v jednom případě působil coby Verkaufstreuhandér židovského podniku, v případě odprodeje likérky Otto Knöpfelmacher v létě 1943. Za studené války Fritz Czermak organizoval odsunuté Němce v Německu. Viz. *ABS, fond 305, sign. 305-508-6, fol. 51, ABS, fond 305, sign. 305-518-7, fol. 16-17, 32; ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1697, sign. Ls 78/47, kt. 169, fol. 13, 25, 38, 42, 73, 82; Chajejnu (Náš život): List Židovské obce Olomouc. r. 7., č. 2, s. 10-11.; AVH USC Shoah Foundation), Franz Markus (31. 12. 1917), ID: 31370., AVH USC Shoah Foundation), Anna Fischer (24. 5. 1916), ID: 31966*

Frank Briess doslova píše: „*Samozřejmě není nikdo, svědkové a další osoby, kteří by mohli vědět spoustu detailů o firmě. Byl tam pouze jeden muž, který věděl téměř každý detail o firmě a který se jmenoval Mr. Joseph Suchy* (Frank nesprávně udává křestní jméno dotyčného, pozn. autora), *náš hlavní účetní po mnoho let, který si krátce po nacistické okupaci přivlastnil náš obchod a následné obchody pováděl již pod názvem firmy Joseph Suchy & Co* (Alois Suchy & Co., pozn. autora), *a který zmizel beze stopy na konci války a s ním zmizely i všechny záznamy o firmě*“⁸⁰⁹.

Vlivem zmíněné absence potřebného druhu archivního materiálu nelze tedy zjistit, z jakých příčin se nakonec arizátorem podniku stal tento jeho dlouholetý zaměstnanec a prokurista. Proč byl tento obchodník pocházející ze střední vrstvy střední třídy, tudíž bez potřebného kapitálu k získání tak drahého podniku, upřednostněn před řadou velkých komisionářství a jiných podniků všeho druhu z Říše i protektorátu, včetně těch obchodujících s uhlím a stavebními hmotami. To, že se o podnik zajímala celá řada podniků z branže i mimo ni, ovšem již žádné překvapení není. Vzhledem k referencím rodinné firmy rodiny Briessovy, jakožto prosperujícího podniku s dlouhou tradicí a skvělým renomé i v zahraničí, ležícího navíc v ideální lokalitě centru města, se skladovacími prostory na více jak 500 tun materiálu přímo v samotném místě firmy.⁸¹⁰

O vynikajícím renomé firmy svědčí též fakt, že dodávala zemědělské produkty československé armádě, produkovala mouku pro pekárenský průmysl v USA, Kanadě nebo Austrálii. Byla největším dovozcem máku v Československu.⁸¹¹ V roce 1939 byla firma druhým největším obchodem rýží v protektorátu a první na Moravě.⁸¹² Ročně obchodovala až 120 000 tun ječmene. Mimo výše zmíněné komodity se zaměřovala na celou řadu dalších zemědělských plodin, jako například rozinky, kukuřice, mák, luštěniny, jetel a řada krmiv nebo rostlinných semen.⁸¹³ Poskytovala suroviny také jedněm z největších československých podnikům jako například výše zmiňované čáslavské továrně na margarín „Kosmos“ nebo Heikornovu olomouckému závodě na margarín, jedlé tuky a rostlinné oleje.

⁸⁰⁹Archiv Claire Bruell.

⁸¹⁰Budova v ulici 28. října, kde podnik sídlil, se skládala ze tří podlaží. V každém z nich se nacházel větší či menší byt. Dohromady 7 pokojů, každý s kuchyní a koupelnou. Jedno podlaží bylo obýváno Siegfriedem Briessem. Zbývá dvě byla pronajímána. Kanceláře byly celkem čtyři. Vyznačovaly se značnou prostorností. Skladové a čistící prostory byly odděleny. Skladovací prostory se nacházely v přízemním traktu a prostory pro čištění semen ve třetím podlaží. Budova byla vybavena výtahem. Spodní části budovy též sloužily k obchodním účelům. Viz. *Soukromý archiv Claire Bruell*.

⁸¹¹Viktořík, M.: *Osudy olomouckých sladoven*, s. 152.

⁸¹²NA Praha, fond AS, kt. 95, sign. 13. Ostatně s ní ve velkém obchodoval například i výše zmiňovaný Josef Schrötter.

⁸¹³Viktořík, M.: *Osudy olomouckých sladoven*, s. 152.

Průměrně firma dosahovala statistických čistých zisků. V některých obdobích šly zisky podniku až k milionové hranici. Podnik patřil k 39 členům Československé obilní společnosti.⁸¹⁴

Po vzniku protektorátu však získal rozhodčí slovo v podniku jeho dlouholetý německý zaměstnanec Alois Suchý. Vzhledem k této značné předválečné prosperitě firmy si její nový Treuhänder přišel na 5000 korun měsíčně. Tím se zařadil mezi ty nejlépe honorované správce k věrné ruce ve městě.

Paradoxní je, že ač v protektorátu probíhala perzekuce židovského obyvatelstva a jeho vytlačování z obchodního sektoru, udržovala firma obchodní styky například se svými rumunskými dodavateli, což byly z velké většiny židovské podniky. Ještě z počátku protektorátu udržoval Suchý čilé obchodní kontakty s Rusy. Postupem doby, především se vznikem války, se začal zužovat okruh dodavatelů firmy a tudíž i potřeba většího množství zaměstnanců, kteří tak postupně přicházeli o svá místa. Ostatně již koncem dubna psal Alois Suchý, že *„stav dnešních obchodů jest takový, že následkem znemožnění dovozu bude sklad brzo vyčerpán a že pro dřívější poměry určený stav zaměstnanců bude brzo příliš velký“*⁸¹⁵. Do konce roku 1939 zaměstnával Suchý v podniku jednoho židovského zaměstnance. Konkrétní jméno neznáme. Není však nepravděpodobné, že jím mohl být právě Fredi (Alfred) Briess. Počet zaměstnanců od vzniku protektorátu do období počátku podzimu 1942, kdy měl přejít podnik do „árijských“ rukou Aloise Suchého, klesl téměř dvojnásobně. Ruku v ruce s tímto faktorem šly zisky podniku. Ty se v prvním roce protektorátu ještě příliš nesnížily a pohybovaly se nad hranicí 11,5 milionu korun. V roce následujícím to však bylo jen pouhých 700 000 korun.

Alfredovou emigrujícímu bratranci Hansi Briessovi byla vymazána prokura (prokuristou podniku byl od roku 1935) již šest dní po nařízení říšského protektora o židovském majetku. Prokura podniku následně přešla na Aloise Suchého. Oficiálně byl Suchý jmenován Treuhänderem 6. září 1939.⁸¹⁶

⁸¹⁴NA Praha, fond AS, kt. 95, sign. 13.

⁸¹⁵SOKA v Olomouci, fond AMO 1920-1940, kt. 426.

⁸¹⁶Opava, pobočka Olomouc, fond KS Olomouc, p. č. 1091, sign. SP III 86, kt. 6.

O samotném Aloisovi Suchém příliš nevíme. Nejsou zmínky o jeho členství v NSDAP. Avšak vzhledem ke schválení jeho žádosti krajským ústředím strany je jen málo pravděpodobné, že by jím nebyl. O to více, že jeho kapitál před arizací činil 350 000 korun, plus 150 000 korun na pozemcích. Je tedy s podivem, že při arizační ceně podniku bezmála 1 500 000 korun a říšské vyrovnávací dávce dalších bez mála 450 000 korun, dostal vůbec nemilanský obchodník potřebné povolení. V podobných případech nedostatečného základního kapitálu zachraňovala žadatele právě příkladná prorežimní angažovanost. Avšak i zmiňované téměř dva miliony korun včetně říšské vyrovnávací dávky ani zdaleka nedosahovaly odhadní ceny podniku. Ta činila 3 412 000 korun. Hodnota zboží uskladněného ve firmě činila ještě v dubnu 1940 dalších 1 667 000 korun. V druhé polovině roku 1942 obsahoval sklad firmy stále ještě komodity v hodnotě 667 000 korun. Za účelem odprodeje podniku do jeho rukou musel být Suchý odvolán z funkce Treuhändera a tzv. Verkaufstreuhänderem byl jmenován brněnský dr. Josef Pawlak. Zajímavé je, že později byl jmenován i druhý, Helmut Schenk. Mohlo by to značit jisté problémy s arizačním odprodejem podniku s tím, že jednání prvního Verkaufstreuhändera ztroskotala. Jisté problémy, nejspíše administrativního rázu, provázely i jmenování Helmuta Schenka, který neobdržel příslušný dokument o jeho jmenování do „úřadu“, na což musel situaci řešit Suchý urgencí na příslušných místech.

V červnu 1940 musel Suchý opětovně urgovat příslušné úřady. Tentokrát nikoliv ohledně formalit s dosazováním Treuhänderů, ale za účelem zisku automobilu pro služební potřeby. Celá situace nám ukazuje nakládání s židovským majetkem v praxi. Tak, jak již byl nastíněno na zabavených radiopřístrojích olomoucké židovské komunity, tak můžeme z tohoto případu opětovně vysledovat. Ze všech židovských podniků, které vlastnily ke svým potřebám automobil, byl dříve nebo později tento vůz nebo vozy zabaveny gestapem. Následně vzniklý vozový park poté sloužil jako „rezervoár“ pro árijské žadatele. Důležitou zastávkou v tomto procesu byla firma Bardas. Paradoxní je, že k této firmě dospěl její protektorátní majitel Friedrich Bardas skrze arizaci.

Původně „židovský“ obchod s hospodářskými stroji, automobily⁸¹⁷, automobilovým příslušenstvím a autoservis⁸¹⁸ s dvěma benzínovými pumpami, tzv. „Autorba“⁸¹⁹, v držení Bertolda Redlicha získal šestadvacetiletý rodák z Mohelnice a veterán z polské kampaně již na počátku ledna 1940.⁸²⁰ Podnik měl pro toto určení více než výhodné prostory, ke kterým patřilo parkoviště o 51 místech a velikosti 720 m². Podnik obsluhovalo 6 mechaniků.⁸²¹ Zájem o Autorbu projevila i brněnská pobočka automobilky Mercedes.⁸²²

Urgence Aloise Suchého na poskytnutí vhodného automobilu pro jeho služební cesty, za účelem výkupu komodit, přinesla ovoce. Ostatně na příslibení jeho získání se odvolával na vládního radu Hesse, toho času však již ve službách Wehrmachtu. Do týdne mu komisař gestapa a vedoucí tzv. židovského referátu II B⁸²³ Karl Bankl (1897)⁸²⁴, přezdíváný Willi, poskytl Tatra 75.⁸²⁵

Co se týče nového majitele firmy Autorba Fridricha Bardase Nebyl ve vztahu k nacionálnímu socialismu rozhodně žádným nováčkem, ba naopak. Protistátní činnost provozoval již před odtržením pohraničí coby člen Freikorpsu⁸²⁶. Z Německa dovážel zbraně

⁸¹⁷ *Compass* 1934, r. 67, Praha 1934, s. 743.

⁸¹⁸ Autoservis podniku fungoval i v nočních hodinách. Garáže, servis a benzinové pumpy se nacházely na adrese Pasteurova 19 (*nedaleko bývalé aukční haly a tržnice s dobytkem a masnými produkty, dnešní Senimo*). Viz. *Moravský večerník*, 10. 7. 1938.

⁸¹⁹ V Olomouci působil i další židovský podnik totožného zaměření, nacházející se na Nových Sadech. Jeho majitelem byl Oskar Schnitzler a jmenoval se „Autolea“. Nápadně se podobají i loga obou podniků. Podobný osud mají i původní majitelé obou podniků. Jak Bertold Redlich (1884), tak Oskar Schnitzler (1888) byli zavražděni v koncentračních táborech. Viz. *NA Praha, fond AS, kt. 444, sign. 3267*; *SOkA Olomouc, fond ÚNV, kt. 317, inv. č. 426, sign. 13/20*.

⁸²⁰ *Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: DATABÁZE*, s. 7-9. K arizaci podniku jsou uváděna nejméně 3 rozdílná data. Ovšem všechny se pohybují ve dvou týdnech přelomu roku 1939-1940. Viz. *ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Oberlandrát Olomouc, kt. 10*. Svoji žádost o získání podniku podal Bardas již počátkem června 1939. Viz. *SOkA Olomouc, fond JNV, kt. 329, inv. č. 426, sign. 13/20*.

⁸²¹ Další čtyři zaměstnanci představovali kancelářskou sílu. Viz. *NA Praha, fond AS, kt. 94, sign. 3*. V roce 1934 měl podnik 15 zaměstnanců. Z nichž bylo pět automechaniků. Viz. *Compass* 1934, r. 67, Praha 1934, s. 743.

⁸²² *NA Praha, fond AS, kt. 94, sign. 3*.

⁸²³ Pod tento referát spadaly církve obecně, sekty a zednáři.

⁸²⁴ Rodák z Vídně a pozdější válečný zločinec, který ovšem svému poválečnému trestu dokázal uniknout. Po válce navíc pracoval pro rakouskou státní bezpečnost ve svém rodném městě. V Olomouci se prokazatelně obohatil na čtyřech obrazech z rodinné sbírky rodiny Zweigovy, včetně vídeňského umělce Ferdinanda Georga Waldmüllera. Celkem měl Bankl dle výpovědi svého bývalého spolupracovníka Kurta Raunera ve svém bytě asi 20 obrazů vysoké umělecké hodnoty. Ostatně kauza této sbírky, byť v Raunerově zkráceném podání, velice výstižně charakterizuje pravou tvář arizace. Mezi hlavními nacistickými pohlaváry ve městě a jejich známými se kolem sbírky rozjel kolotoč intrik a machinací. Jeden z obrazů Zweigovy sbírky, pojmenovaný „*Der Sprechende Hund*“, a tehdy oceněný na 7 milionů korun, byl zaslán jako dar Hitlerovi.

Od roku 1943 Bankl působil v Kladně, kam si jej pravděpodobně povolal bývalý olomoucký šéf gestapa Heinrich Gottschling. Banklovu osobu trefně vystihuje jeden ze zatčených příslušníků kladenského gestapa: „*O chod služebny neměl zájem. Jeho jedinou starostí byly ženy a hony. Charakterisují ho tak, že kdyby tam vůbec nebyl, tak se nic nestalo*“. Viz. *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1780, sign. Ls 176/47, kt. 177, fol. 33., ABS, fond 52, sign. 52-81-3, fol. 144*.

⁸²⁵ Cena za automobil měla putovat na sperrkonto jeho původního majitele.

⁸²⁶ Pravicová polovojenská organizace.

k vyzbrojení sudetských Němců. Svoji činnost neustále rozšiřoval a zdokonaloval. Za druhé československé republiky již měl k dispozici speciálně konstruovaný automobil pro pašování zbraní. Za tuto činnost mu byl generálem Waltherem von Bruchitschem udělen pochvalný dekret. Svoji roli (blíže neurčenou) pravděpodobně sehrál i před tažením do Polska jako agent Abwehru. Již k 21. říjnu 1938 se hlásil do řad SS. Slibně rozjetou kariéru mu málem přerušil blíže nespecifikovaný „děsivý prohřešek“, za který byl odsouzen k jednomu roku vězení. Nástup mu však nakonec byl odložen a on se vrátil k vojenské službě. Po vzniku protektorátu udržoval Bardas velice úzké kontakty taktéž na olomoucké gestapo a SD. Přímo spolupracoval s jejich veliteli, výše zmiňovanými Rolfem Jänischem a Lotharem Fendlerem. Nejsou sice známi jeho konkrétní aktivity pro olomoucké služebny gestapa a SD, ale víme, že mu byl vystaven falešný cestovní pas na jméno ing. Libor Tuček a platný po celé Evropě. V říjnu 1940 si měl Bardas odsedět svůj odložený jednoletý trest v Kladsku. Po necelých třech měsících byl propuštěn vzhledem k jeho předchozí prokázané zdatnosti v boji. O jeho dalších válečných aktivitách není více známo. Počátkem května 1945 však uprchl i se svoji milenkou Věrou Sklenovskou z Olomouce do Vídně. Snahy o jeho vydání před Mimořádný lidový soud v Olomouci se minuly účinkem. Bardas po válce nerušeně pracoval u firmy Adam Opel A.G. ve Vídni.⁸²⁷ Samotná Autorba utrpěla s koncem války ohromné ztráty pohybující se na hranici půl druhého milionu korun. Stahující se Němci a přicházející Rusové rozkradli celý sklad součástek a auto potřeb. Poválečný národní správce charakterizoval období osvobození následovně, „*po osvobození byl podnik v naprosto katastrofálním stavu, kdy kromě pohledávek za bývalou německou brannou moc nebylo téměř žádných jiných aktiv*“. Pod národním správcovstvím bývalého zaměstnance podniku Jindřicha Nakládala se ale do dvou let podařilo podniku obnovit svoji prosperitu. Již v roce 1946 činil čistý zisk podniku 281 546 korun.⁸²⁸

Ostatně díky arizaci se navíc Fridrich Bardas dostal na společenském žebříčku ze střední vrstvy střední třídy na úroveň vyšší kapitalistické třídy. Bez poskytnutého úvěru 280 000 korun by ovšem žádný podnik nezískal, jelikož i značně podhodnocená částka za prodej firmy v hodnotě 700 000 korun pro něj byla příliš vysoká.

⁸²⁷Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: DATABÁZE, s. 8; NA Praha, fond AS, kt. 94, sign. 3

⁸²⁸SOkA Olomouc, fond ÚNV, kt. 318, inv. č. 426, sign. 13/20.

To že za úvěr neměl čím ručit v jeho případě ani v nejmenším nevadilo. Vzhledem k výše zmíněným skutečnostem byl ideálním kandidátem na arizátora a bez problémů obdržel úvěr s říšskou hospodářskou pomocí.⁸²⁹

Co se týče samotné škály arizátorů-žadatelů o semenářství rodiny Briessovy, byla více než pestrá. Často mezi nimi byla přístavní města, jako Hamburg. Nebylo to nic překvapujícího, vždyť Briessovi, ale i jiní olomoučtí židovští komisionáři například firma „Josef Schrötter“ odtud dovážela některé komodity. V případě Schrötterova podniku to byla rýže. Tak se mohlo stát, že některý z bývalých zahraničních obchodních partnerů firmy nyní mohl usilovat o její arizaci. Konkrétně z hamburského přístavu se o zisk obou zmíněných komisionářství zajímal Hans Knack nebo firma Jansen & Francke v podobě jejího zmocněnce Waltere Jesse. Jedním z neaktivnějších zájemců byl vřatislavský dr. Otto Bremer. Ten se toho času nacházel v řadách německé armády. Dalším vážným zájemcem z Vřatislavi (tehdy Breslau) byl státní rada Stoss.⁸³⁰ Zájem projevila i řada komisionářství v okruhu celé Moravy, Brno, Bruntál (F. Dreiseitl) nebo ředitel šumperské Eternitwerke Ernst Hübner. Snaha o arizaci komisionářství Briessových se objevila též u velkoobchodu s uhlím a stavebním hmotami z Brna Rudolf Kühnel, který patřil mezi neaktivnější zájemce z oblasti protektorátu a Sudet. Zájem projevily i dvě vídeňské firmy, například koloniální obchod a velkoobchod se zemědělskými plodinami Rudolf Schneeweiss. Aktivní projevy arizačních snah byly zaznamenány až z druhé konce protektorátu, chebskou firmou Gustav Dürr. Jisté snahy též vyvíjela brněnská firma Moragro. Neuspěla, ovšem o několik málo let později se její ředitel Stanislav Dvořák stal národním správcem obstaveného německého podniku.⁸³¹

V celém procesu se více než aktivně angažovala banka Union⁸³², konkrétně její pražská centrála, která sháněla arizační zájemce a aktivně je zprostředkovávala Treuhänderovi Suchému, který s ní byl v úzkém kontaktu. Suchého představa vhodného arizátora byla z Polska, kde byla snazší možnost získání zemědělských komodit, a kde se podle svého vyjádření chtěl po skončení polské kampaně snažit i dále hledat vhodného kandidáta.⁸³³

⁸²⁹NA Praha, fond AS, kt. 94, sign. 3

⁸³⁰NA Praha, fond AS, kt. 95, sign. 13.

⁸³¹NA Praha, fond AS, kt. 95, sign. 13; SOka Olomouc, fond JNV, kt. 331, inv. č. 394.

⁸³² Ostatně i peníze z prodaného podniku putovaly na vázané účty Theodora a Siegfrieda Briessových u olomoucké filiálky Union banky. Viz. SOka Olomouc, fond JNV, kt. 331, inv. č. 394.

⁸³³NA Praha, fond AS, kt. 95, sign. 13.

Pravděpodobně během léta nebo podzimu 1940⁸³⁴ si Antonín Suchý zřídil vlastní maloobchod se zelinářskými a květinovými semeny „Saatenhaus Suchy & Co. Bližší informace k okolnostem zřízení podniku nemáme. Spornost tohoto podniku v Anglické ulici (za války Brandhuber gasse), potvrzuje poválečný výrok Ministerstva vnitřního obchodu v Praze, které jeho činnost označilo za neoprávněnou.⁸³⁵ Ostatně na stejnou skutečnost, že firma nemá k provozování živnosti potřebné povolení, bylo poukazováno již za války Marthou Seilerovou, olomouckou maloobchodnicí obilím. Její dopisy na olomoucký oberlandrát ukazují, že bylo podobným podnikatelům přislíbeno, že žádný další komisionářský maloobchod podobného typu ve městě již nevznikne. Ti se oprávněně obávali, že při nárůstu podobných podniků klesnou jejich tržby. Což bylo v již tak nedostatkovém období protektorátu značným problémem. Proto se obrátila na úřad vrchního zemského rady pod vedením Maria Molsena a dovolávala se ochrany, kterou jí zaručuje zákon. V této kauze není zde od věci vzpomenout výše zmiňovaného vládního komisaře města Fritze Czermaka a jeho nezištné pomoci, včetně té právní, řadě olomouckých lidí, bez rozdílu vyznání nebo rasy. Možná to byl právě on, kdo stál za urgencí Marty Seilerové na oberlandrát.⁸³⁶

Nespokojenosti Marthy Seilerové, jejíž podnik byl ještě na počátku protektorátu veden jako židovský a hrozila mu reálná likvidace, ostatně dala za pravdu i olomoucká obchodní a živnostenská komora, která Suchého snahu o kombinaci velkoobchodu a maloobchodu zamítla.

⁸³⁴ Prozatím nebyl nalezen jediný záznam dokumentující vznik Suchého podniku. Toto tvrzení je tedy podloženo dopisy jedné z olomouckých stěžovatelek proti zřízení maloobchodu A. Suchy & Co. Dopisy jsou datovány do června 1941 a Martha Seilerová (*těž Markéta Seilerová, roz. Kubelková, nar. 1901*), se v nich zmiňuje o založení Suchého podniku před rokem. Viz. *NA Praha, fond AS, kt. 95, sign. 13*.

Zajímavé je též zjištění, že komisionářství Marthy Seiler bylo jistou dobu též vedeno jako židovský podnik. Její manžel Vojtěch Seiler byl totiž židovského původu. Stejně jako například u rodiny Czuzckových zde došlo k rozluce manželství. Tímto krokem později Martha Seiler zachránila nejen podnik, ale především svoji nezletilou dceru Evu.

Stejně jako v případě fotografického ateliéru Waldek zde došlo k ponechání podniku v rukou manželky. Rozhodujícím faktorem pro jeho ponechání v rukou Marthy Seilerové (roz. Kubelkové) bylo to, že její bratr Richard Kubelka (1888, Dolany u Ol.), žijící se svoji německou manželkou Elsou Preutsch v Berlíně, pomohl své sestře tím, že zažádal o arizaci podniku a odkoupil jej. Richard Kubelka pracoval jako kancelářská síla jedné berlínské stavební firmy. Svou roli mohl hrát i fakt, že podnik byl přepsán na Marthu jejím o pětadvacet let starším manželem již v létě 1938. Krajský hospodářský poradce Karl Knirsch nicméně žádost schválil, ač s dodatkem, že je více než zřejmé, že Richard Kubelka tímto krokem chce zajistit svojí sestře existenci. Manžel Marthy Seilerové Vojtěch (Albert, 1875) Seiler válku nepřežil. Byl zatčen 30. 12. 1942 v Praze a již o necelé dva měsíce později již umírá v Osvětimi. Vojtěchova dcera z prvního manželství, Grete, byla pražským gestapem zatčena v září. Poté strávila zbytek války v ghettu Terezín, kde byla referentkou pro osobní a sociální záležitosti samosprávy ghetta.

Vrátila se však s podlomeným zdravím. Stala se národní správkyní podniku své nevlastní matky. Viz. *SOKA Olomouc, fond JNV, kt. 331, inv. č. 394; SOKA Olomouc, fond ÚNV, kt. 149, inv. č. 174; NA Praha, fond AS, kt. 131, sign. 390*.

⁸³⁵ *SOKA Olomouc, fond JNV, kt. 331, inv. č. 394*.

⁸³⁶ *Tamtéž*.

Podporu vyslovila pouze jeho budoucímu velkoobchodu. Suchý dokonce ještě plánoval rozšířit původní obchodní činnost rodiny Briessovy, když opověděl zemské produkty všeobecně. Tento záměr mu však byl pro některé produkty příslušnými trhovými svazy koncem roku 1941 zamítnut. Konečný verdikt vydal Svaz šlechtitelů rostlin a snahám Aloise Suchého o rozšíření druhu podnikání učinil přítrž. Dne 23. ledna 1942 se Svaz šlechtitelů rostlin (Verband der Pflanzenzüchter) vyjádřil, že pokud Alois Suchý bude provozovat živnost v nezměněném rozsahu, tak jak jej provozovala firma Briess, pak nemá proti opovědění jeho živnosti žádných námitek.⁸³⁷ Ostatně tlaky od kompetentních orgánů, které svými urgencemi nejspíše Martha Seilerová zesílila, zapříčinily ztroskotání ještě větších podnikatelských plánů Aloise Suchého.

Ten tedy podnik Briessů nakonec arizoval a svůj do té doby maloobchod učinil součástí nově arizovaného podniku. Celá věc finálního dovršení procesu arizace podniku Briessových se protahovala i z toho důvodu, že říšský protektor, který byl v celé záležitosti rozhodující instancí, otálel s podepsáním arizační kupní smlouvy. Celou záležitost zpomalila i skutečnost, že byl Alois Suchý povolán do aktivní vojenské služby. Přesto od roku 1942 můžeme sledovat značení Suchého obchodu opět již jako „Grosshandlung“.⁸³⁸ S definitivní platností Alois Suchý arizoval bývalý velkoobchod semeny a zemědělskými produkty v říjnu 1942 za 1 442 000 korun. Samotný dům rodiny Briess v ulici 28. října získal od Treuhändera Hanse Andersena nacistá Blasius Schuster.⁸³⁹

Při příležitosti nastínění procesu „odžidovštění“ firmy Ignatz Briess jr. a četných zvláštností s tím spojených, není od věci také krátce zmínit další problematiku arizačního procesu, která se táhla ještě dlouhá desetiletí po konci války. Uspokojivě byla vyřešena až na přelomu 20. a 21. století.⁸⁴⁰ Touto problematikou je uzavírání životních pojistných smluv. A problém s jejich nevyplacením musela řešit i rodina Briessova, když v roce 1977 Frank Briess zemřel. Životní pojistky všech emigrujících lidí byly totiž po jejich opuštění protektorátu zabaveny gestapem jakožto majetek nepřátel říše.

⁸³⁷ Stejně tak se vyjádřil 26. ledna 1942 Českomoravský svaz pro hospodaření obilím. Ten „*nemá námitek, aby opověď velkoobchodu osivem a zemědělskými plodinami byla vzata na vědomí, neboť s hlediska úpravy trhu nejde o zřízení nového podniku, nýbrž o převzetí dosavadní neárijské firmy Ignác Briess jun., Olomouc*“. Stejný postup probíhal i v případě Českomoravského svazu pro chmel, slad a pivo a všechny další v této věci kompetentní „*svazy*“. Viz. *SOkA Olomouc, fond JNV, kt. 331, inv. č. 394*.

⁸³⁸ *SOkA Olomouc, fond JNV, kt. 331, inv. č. 394*.

⁸³⁹ *Soukromý archiv Claire Bruell*.

⁸⁴⁰ Za účelem odškodnění obětí byla vytvořena Mezinárodní komise, která se vypořádáváním pojistek obětí holocaustu zabývá. Viz. *Jan Stejskal – Petr Aharon Tesař – Pavel Stejskal – Pavel Kuča: Historie židovské obce v regionu Krnova a Bruntálu. In: Otisky poutníka ahasvera. Z historie židovské obce v oblasti Krnova, Bruntálu, Budišova nad Budišovkou a Osoblažska. Moravská expedice, Mor. Beroun 2002, s. 10.*

Gestapo vyhotovovalo seznamy, které následně zasílalo do jednotlivých pojišťoven, jenž je měly za úkol porovnat se svými databázemi a v případě schody gestapo informovat a pojistky mu poskytnout. Po zřízení tzv. Vermögensamt (Majetkového úřadu) na podzim roku 1941 putovaly odhalené židovské pojistky emigrujících a gestapem zatčených židovských obyvatel protektorátu právě jemu. Tato praxe trvala až do roku 1944. Složitost celé problematiky, stejně jako v případě dalších složek majetku židů, umocňuje fakt, že podíl na konfiskaci životních pojistek měla též Zentralstelle. Právě tisíce skrze ni zkonfiskovaných pojistek se ztratilo i s jejím archivem.⁸⁴¹

Samotné pojistky předválečného období nebyly jen klasickými pojistkami životními. Nýbrž poměrně často kombinovaly samotnou pojistnou ochranu se spořením (na vzdělání dětí, věna dcer apod.). Běžné byly i tzv. majetkové pojistky.⁸⁴²

⁸⁴¹Jelínek, Tomáš: *Pojišťovny ve službách hákové kříže: prosazování německých zájmů v protektorátním pojišťovníctví, arizace pojistek a mezinárodní odškodnění*. Nakl. Karolinum, Praha 2015, s. 185

⁸⁴²Ostatně výše pojistky mohla hrát velkou roli v osudech jejich majitelů. V přímé úměře s tím, jak vysoká tato pojistka byla, se mohly odvíjet snahy jednotlivých německých složek o její co nejrychlejší získání. O to více, byla-li tato pojistka spjata přímo s konkrétním podnikem. Z počátku protektorátu až do prvních transportů totiž platila praxe, že neprovinil-li se dotyčný židovský občan, nebo neemigroval do zahraničí, zůstalo pojistka, stejně jako další úspory dotyčného vlastníka a jeho bankovní konta, formálně v jeho rukou. Ač s nimi nemohl volně disponovat.

Právě u nejbohatších lidí tu mohla být reálná snaha takové finanční obnosy získat dříve, než vůbec k nějakým deportacím dojde. Praxe odstranění nejbohatších představitelů olomoucké podnikatelské vrstvy to jistým způsobem může naznačovat. Můžeme uvést Otta Grätzera, Hanse Mayera nebo bratry Karpfenovi. Fritze Donatha (1902) od smrti zachránilo pravděpodobně jen jeho uchycení a udržení se v buchenwaldském „Aufbau“ komandu. Jak se podařilo zjistit, řada z nich měla již domluvená výjezdní víza, přesto se i přes urgence jejich manželek nebo dalších členů rodiny z jistých důvodů už nikdy nedostali ven. Z vyšetřovacího spisu gestapa majitele olomoucké exportní sladovny Otty Zweiga (1874) a jeho syna Rudolfa (1900) vyplývá, že problém pojistky zde jistou roli bezesporu hrál. Hlubší sondu nám však přes další absenci pramenů neumožňuje.

Jisté ale je, že Rudolf Zweig (1900) byl jakožto majitel (gestapem mylně interpretovaný) rodinné exportní sladovny zatčen. Jako vhodná záminka k jeho zatčení posloužila „Akce Albrecht der Erste“ započatá s vypuknutím války a namířená proti „nepřátelům Říše“. Otto Zweig ve svém dopise adresovanému oddělení IIB olomoucké služebny gestapa ze 14. března 1940 tuto domněnku popírá a ujišťuje, že majitelem je on nikoliv jeho syn Rudolf. Ten je „pouhým“ zaměstnancem podniku. Zmínil se však, že je synem vlastníkem životní pojistky u pražské pojišťovny „STAR“, která je uschována v podniku a že je možné skrze Treuhändera jeho sladovny, Karla Fehreho, tuto synovu životní pojistku gestapu poskytnout.

Otta Zweig se za pomoci svých konexí z branže, a s velkou pravděpodobností i svých nemalých financí, snažil všemi možnými cestami dostat svého syna z koncentračního tábora. Dokonce i krajský vedoucí NSDAP Karl Knirsch nebo Treuhänder některých sladovnických podniků v Olomouci Karl Filzmayer se přimlouvali za jeho uvolnění. Jestli za tím stály čistě jen důvody zmiňované v jejich zprávě nebo svou roli hrála zjištěná a jistá finanční „výpomoc“ od původního majitele podniku se již nedozvíme.

Počátkem září 1939 urgovali oba na gestapu, a snažili se vzbudit dojem, že je Rudolf pro podnik v tomto období nepostradatelný. Ať již z důvodu svého mládí, na rozdíl od svého starého, šestašedesátiletého otce, především však jako nenahraditelná osoba zajišťující díky svým četným obchodním kontaktům po celé Evropě hladký odprodej sladu do zahraničí. Což platí dvojnásob z důvodu začínající podzemní kampaně, kdy bude potřeba vyexpedovat slad do zahraničí. Takové období si dle jejich názoru žádá náležitou spolupráci všech hlavních představitelů podniku. Ostatně o politiku se nikdy mladý Rudolf Zweig nezajímal. Ovšem olomoucká služebna SD byla jiného názoru a žádost zavrhlá s odůvodněním, že má spolehlivé informace o tom, že Rudolf Zweig na svých zahraničních obchodních cestách po Belgii, Holandsku, Švýcarsku, Francii a podobně přesouvá devizy a ukrývá je v tamních bankách. Celá věc byla postoupena i gestapu.

Když se po Frankově smrti jeho dcera dožadovala u pojišťovny jejího vyplacení, bylo jí řečeno, že se pojistka během druhé poloviny roku 1939 „ztratila“. Nakonec se rodině povedlo spojit se s jedním z amerických senátorů⁸⁴³, který se touto problematikou zabýval a zastupoval řady židovských pozůstalých v této problematice. Následoval soudní spor s pojišťovnou Generali. Ten nakonec vyzněl pro rodinu úspěšně. Vítězství nebylo úplné a finanční náhrada nebyla ve stejné výši, v jaké byla životní pojistka, ale jak tvrdí Claire Bruell, „*nebylo to sice tolik v penězích, ale mnohem víc, pokud jde o přiznání praktik, které provozovali*“. Přes velký pokrok v této problematice však nebyla a již nikdy nebude spousta těchto pojistek dědicům vyplacena. Přitom jen v samotném protektorátu nacisté získali na životních pojistkách nejméně 520 milionů korun.⁸⁴⁴ Tyto peníze jim sloužily především jako zdroj pro financování vedení války.

5.3 Příklad Jan Rössler

Vrátíme-li se nyní k dalším netradičním případům majícím přímou či nepřímou souvislost s arizačním procesem, bylo by na místě zmínit i problematiku vydírání. S jistotou také víme i o několika málo dalších případech vydírání, kdy si dotyční mohli mnohdy přijít k lepším penězům než přímou cestou arizace, která předpokládala počáteční investici, byť většinou značně nízkou.

Komisař Bankl z „židovského“ oddělení II B jim odpověděl, že ač nebyly Rudolfovi prokázány žádné konkrétní činy, nemůže být o jeho propuštění ani řeči, neboť je vedený jako osoba státně nespolehlivá v kartotéce A1 (krycí zkratka akce Albrecht der Erste). Ta shromažďovala nejnebezpečnější odpůrce režimu, kteří měli být pozatýkáni ihned s počátkem války nebo těsně před ní. Praxe byla taková, že ve velké většině případů byli tito „prominentní“ vězni označeni zkratkou R. U. (Rückkehr unerwünscht), návrat nežádoucí. Ve zprávě se konstatuje následující, „*na jeho propuštění nelze pomyslet, protože jeho věznění, doteď je to 6 týdnů, je oprávněným rozsudkem za jeho protiněmecké chování*“. Otto Zweig se snažil využít všech dalších dostupných prostředků k osvobození svého syna. Včetně programu pražské náboženské obce, která zprostředkovávala propouštění z vazby těm židovským vězňům, kteří následně vycestují ze země.

V rámci těchto snah Otto Zweig kontaktoval svého blízkého obchodního partnera ze Švýcarska, majitele pivovaru Ziegelhof v Liestelu Jakoba Meyera. Ten 7. února 1940 zaslal manželům zpáteční dopis, ve kterém jim ochotně přislíbil pomoc a zajištění podmínek pro příjezd a setrvání jejich syna ve Švýcarsku. Na Zweigových mělo být zajištění všech potřebných věcí v protektorátu. V případě splnění těchto podmínek měli kontaktovat švýcarský konzulát. „*Jakmile dostanete tyto dokumenty, chtěl bych Vás laskavě požádat, abyste se obrátil na oprávněný švýcarský konzulát a s předložením tohoto dopisu zažádal o povolení vstupu do Švýcarska. Jsem připravený přijmout Vašeho syna po dobu pobytu, kterou schválily zdejší úřady a která je zatím omezená na 3 až 4 měsíce, a také v případě onemocnění, nehody apod. to uhradím. Rovněž jsem ochoten složit kauci v hotovosti, v případě, že by nějaká strana stanovila tuto podmínku. [...] Doufám, že je tu ještě pro vašeho syna Rudolfa možnost vycestovat, protože si můžete být jisti, že bude v dobrých rukou. S nejprátelejšími pozdravy pro vás a vaši manželku*“.

K Rudolfovu vycestování ovšem nikdy nedošlo. Syn Zweigových byl poslán přes Dachau a Buchenwald do Ravensbrücku, kde 23. března 1942 umírá podle oficiálního zápisu na selhání srdce v důsledku těžkého zápalu plic. Rudolfovy rodiče Otto a Anna byli zavražděni jen o několik málo měsíců později v Treblince.

Viz. MZA Brno, fond Gestapo Brno, kt. 265, sign. 100-265-3; MZA Brno, fond Gestapo Brno, kt. 265, sign. 100-265-7. Mailová korespondence s Ericem Wintonem (15. 1. 2016).

⁸⁴³ Dlouholetý republikánský senátor a vystudovaný právník Alfonso D'Amato (1981-1999).

⁸⁴⁴ Jelínek, Tomáš: c. d., s. 185.

Jedním ze zajímavých případů k této problematice je osud Jana Rösslera (1887), majitele olomoucké prodejny československé třídní loterie v Riegrově ulici.⁸⁴⁵ Tento podivín olomouckých ulic a hrozba bankovních ústavů prakticky po celé období první republiky se sklony k antisemitismu byl po válce souzen před mimořádným lidovým soudem v Olomouci. Jedno z obvinění spočívalo i v nařčení, že vydíral člena olomoucké židovské obce Viktora Kohna. Nikdy mu takové obvinění nebylo dokázáno. Chyběl jakýkoliv svědek a sám Viktor Kohn se již z koncentračního tábora nevrátil, ostatně jako celá řada dalších příslušníků rodiny. Vyslýchaný úředník ministerstva zemědělství k tomu dodává. „*Obžalovaný Viktora Kohna vícekrát s takovým návrhem na počátku protektorátu pronásledoval, neboť jednou Kohn vyletěl z prodejny obžalovaného celý vyděšený a hned mi to znova opakoval*“⁸⁴⁶.

O Rösslerovi bylo v Olomouci známo, že nebyl s židovskými občany města za dobře, což se projevovalo stále častěji koncem třicátých let na zasedáních městské rady⁸⁴⁷, jejímž členem byl i Jan Rössler. Kdykoliv docházelo k hlasování o přidělování stavebních a jiných zakázek, Jan Rössler rázně protestoval pro jejich přidělení židovským stavitelům a jiným židovským podnikatelským subjektům. Na podzim 1938 se dostal do sporu s dalším městským radním židem Karlem Schulhofem. Jan Rössler byl člověk plný protikladů. Sympatizující s českými fašisty a posléze i s novým režimem, ale odmítnuvší přijetí německé národnosti.⁸⁴⁸ Přes odmítnutí přijetí národnosti ale chlubil se přezdívkou, kterou ho Karel Schulhof počastoval na městské radě při další z jeho snah o zablokování zakázek pro olomoucké židovské podnikatele.⁸⁴⁹

⁸⁴⁵ Ze spisu MLSv Olomouci se dovidáme strohé konstatování o tom, že byl Jan Rössler také majitelem loterie ve Zlíně. Kdy a za jakých okolností ji získal, se prameny již nezmiňují. Viz *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 2006, sign. Ls 1461/46 - Ls 93/48, kt. 207, fol. 71.*

⁸⁴⁶ *Tamtéž, fol. 130.*

⁸⁴⁷ Jaké asi Rössler požíval vážnosti mezi zbytkem městské rady, svědčí jeho vlastní výpověď: Viz jeho „oblíbené“ mezi radními svědčí vlastní doznání z výslechu“ : „*Podotýkám, že když já jsem mluvil, že vždycky následoval hluk a odpor ostatních členů, to již ze zvyku*“. Viz *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 2006, sign. Ls 1461/46 - Ls 93/48, kt. 207, fol. 110.*

⁸⁴⁸ Jan Rössler byl též spolkově činný a byl to on, kdo postavil na nohy olomoucký hasičský sbor. Posléze pro hasiče i pořádal loterii. V roce 1934 založil za účelem obhajoby všech dlužníků Svaz dlužníků, v jehož rámci i vydával časopis „Naše obrana“.

⁸⁴⁹ Konkrétně zadání zakázky výstavby kanalizace ing. Fischerovi. V jiné z výpovědí je označován za dotyčného, komu měla připadnout zakázka označován židovský olomoucký stavitel, Ernst Weisz. Viz. *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 2006, sign. Ls 1461/46 - Ls 93/48, kt. 207, fol. 39.*

Olomoucký právník Toman Čížek o Rösslorovi vypověděl: „*Byl považován za fašistu, já však již od dávných let ho považuji za člověka úchylného na základě vlastních postřehů a jeho znalosti*“⁸⁵⁰. Jiný z vyslychaných označuje Rösslera následovně. „*Pokud jsem Rösslera poznal, byl ctižádostivý a ziskuchtivý*“⁸⁵¹.

Vzájemné spory Mezi Janem Rösslerem a Karlem Schulhofem přerostly až v kauzu řešenou olomouckým okresním soudem na podzim 1938. Jan Rössler totiž za onen přídomek s „olomouckým Hitlerem“ Karla Schulhofa zažaloval z urážky na cti. Tomu byla soudem vyměřena pokuta 50 korun. Karel Schulhof ovšem trest nepřijal. Odvolal se a obvinil Jana Rösslera z antisemitismu. Nakonec vše dospělo k rozhodnutí, že má K. Schulhof vyplatit Rösslerovi 300 korun a bude zproštěn obžaloby. Po vítězném rozsudku Rössler neopomněl pronést, „*byl jsem antisemitou a takovým zůstanu*“⁸⁵² Paradoxem je, že přesně touto přezdívkou, podloženou navíc článkem v německých novinách Morgenpost i s fotografickým doplňkem, začal o několik měsíců později Rössler využívat k tomu, aby se dostal do přízně Němců. Tentýž Jan Rössler chtěl počátkem jara 1945 vyjednávat s německými úřady, aby byla Olomouc prohlášena za otevřené město.⁸⁵³ Člověk, na něhož jediná z desítek posudků bankovních úředníků ani výpovědí před mimořádným lidovým soudem v časovém rozpětí dvou desetiletí nebyla byt' jen neutrální. Člověk, který již 15. března na radnici jako jediný zdravil velící německé generály slovy „Rössler fašist“ a nacistickým pozdravem „Heil Hitler“.

Navíc velká většina nesčetných svědeckých výpovědí a posudků bankovních úředníků, s nimiž Rössler řešil svoje majetkové záležitosti, o něm hovoří jako přepjatém a nervově labilním člověku „*velkohubých žvástů*“⁸⁵⁴. Do jaké míry mohlo být jeho často nekontrolovatelné chování se záchvaty vzteku způsobeno zraněním v první světové válce, zůstává neobjasněno. Jak se ale shodli příslušní lékaři, Osvald Vymětal a Evžen Prachař, ve svém posudku na Jana Rösslera před olomouckým mimořádným lidovým soudem, rozhodně vyloučili absenci jeho svobodné vůle v rozhodování.

⁸⁵⁰MLS Olomouc, poř. č. 2006, sign. Ls 1461/46 - Ls 93/48, kt. 207, fol. 61. Podobné výpovědi viz Tamtéž, fol 91

⁸⁵¹Tamtéž.

⁸⁵²ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 2006, sign. Ls 1461/46 - Ls 93/48, kt. 207, fol. 39.

⁸⁵³Tamtéž, fol. 39, 56-57, 68.

⁸⁵⁴ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 2006, sign. Ls 1461/46 - Ls 93/48, kt. 207; Archiv ČNB, fond BČL, sign. BČL/514-3.

„Jan Rössler jest individuum konstitučně psychopatické, ale bez příznaků duševní choroby jako takové, která by zbavovala svobodného užívání rozumu. Jeví t.č. příznaky vězeňské pseudodemence s funkcionální dysbasií a ta jest účelovou reakcí na vazbu. S hlediska forensního jest příčetný. Jeho trvalá a psychická méněcennost, mající s hlediska forensního význam mdlého rozumu, poněvadž sice snižuje, ale nevyklučuje příčetnost.“⁸⁵⁵.

Co také s jistotou víme, vzhledem k dochovaným materiálům z fondů Národní banky, je Rösslerova finanční potence. A ta byla nejpozději od poloviny 20. let permanentně do podzimu 1939 v žalostném stavu. Právě velké dluhy⁸⁵⁶ a neutěšený stav financí některých lidí, mohly být v protektorátním období spouštěčem chování, které by se za normálních podmínek nemuselo dostavit. Ostatně v práci bude ještě nastíněn případ s olomouckým stavitelem Erichem Altarem, který za protektorátu pozbyl několik set tisíc korun půjčeným před válkou. Ba co víc, pro anonymní udání na olomouckém oberlandrátu z vedení tajných zahraničních kont byl vyšetřován „Devisenschuttkommandem“.

Podíváme-li se do osobního spisu majitele československé třídní loterie hlouběji, zjistíme, že poté, co se z bankovního úředníka se vznikem republiky stal podnikatel v oblasti třídní loterie a po několik let se mu slušně dařilo, tak v polovině 20. let se dostavil finanční pád. Nepodařilo se mu totiž prodat veškeré, od ředitelství státních loterií v Praze, nakoupené losy. To se opakovalo zhruba po tři roky a rázem se Jan Rössler ocitl ve stotisícových dlužích. Tím začaly jeho mnohaleté peripetie o udržení si své živnosti. Nutno podotknout, že za každou cenu. Postupně se ve sporu Rössler versus banka objeví i Pozemkový ústav v Olomouci, jelikož Jan Rössler přibral postupem doby do své živnosti i prodej stavebních losů. Především však bude v celém případě hrát důležitou roli samotná pražská centrála Československé třídní loterie, která bude dlouhá léta trvat na zachování Rösslerova podniku i vzhledem k naprosté neschopnosti dotyčného splácet byt' jen sebemenší finanční obnosy. Součástí jeho prodejny loterie byla postupem času i směnárna, bankovní služby a zmíněný prodej stavebních losů na splátky. V prvních letech provozování své živnosti si Jan Rössler podle referencí banky vedl skvěle a reference bankovního ústavu, jakož i reference bankovním ústavem pořizované mezi obchodní klientelou olomouckého podnikatele byly kladné.

⁸⁵⁵ *Tamtéž, fol. 102-103; Archiv ČNB, fond BČL, sign. BČL/514-3.*

⁸⁵⁶ Údajně ztratil Jan Rössler až 800 000 korun.

Ostatně i dobrá poloha v centru města slibovala prosperitu podniku. Rössler „*jest znám jako pilný a pracovitý člověk*“, „*čilý a solidní obchodník*“. „*Jak všeobecně známo, má velmi dobrý a výnosný obchod, takže si stojí finančně velice dobře*“⁸⁵⁷.

Čistý zisk jeho obchodu byl 30–40 000 korun ročně. Jan Rössler se ovšem nezadlužil jen u banky (úvěrem), nýbrž i u pozemkového ústavu. S pozemkovým ústavem participoval na zisku ze svého podniku rovným dílem. Naskytá se tedy otázka, jaký obchodní poměr mezi oběma subjekty panoval? Pravděpodobná je například možnost tichého podílnictví pozemkového ústavu. Právě v bývalých místnostech pozemkového ústavu v Riegrově ulici si Rössler v roce 1920 svůj závod otevřel. Zaměstnával tři učedníky a manželku. Koncem dvacátých let, když už byl Rössler několik let ve velkých finančních problémech a celá záležitost stála neustále na místě, bez známky posunu vpřed. Když banka chtěla více na dlužníka zatlačit, přešel Rössler ze svých neuvěřitelně výřečných a výmluvných postojů k výhrůžkám a hrozbám. Olomoucká pobočka banky československých legií v roce 1929 posílá své centrále zprávu o stavu situace s Janem Rösslerem, kde konstatuje, „*z abnormálně slušného člověka pana R. (Rösslera, poznámka autora) se vyklubává jiný člověk, který když nepomáhají sáhodlouhé řeči, myslí, že hrozbami to půjde lépe*“.⁸⁵⁸

Pražské centrále již s touto zprávou došla trpělivost a od listopadu 1929 začala dlouhý desetiletý spor se svoji olomouckou filiálkou o to, aby již případ „R.“ vyřešila. Olomoucká pobočka často měsíce takticky vyčkávala a nepodávala, byť k nelibosti centrály, o případu žádné informace. Jan Rössler však vždy dokázal běh věci obrátit ve svůj prospěch. Po schůzce s ředitelem Legionbanky⁸⁵⁹ Růžičkou v roce 1930 mu bylo přislíbeno uvolnění kauce a převzetí 1000 losů na případnou obnovu jeho podniku. Avšak s tím, že přislíbil pevně stanovené termíny splátek svých značných dluhů. Tyto splátky měly činit každé pololetí 50 000 korun až do úplného umoření pohledávky. Avšak již ve stejném roce už Jan Rössler žádá banku o slevu úroku z jeho dluhů. Úvěrní oddělení pražské centrály se již rázně ohradilo proti zvěstem svoji olomoucké pobočky o dalším Rösslerově kladení podmínek a konstatovalo, že z dané situace není nadšeno, neboť je nadmíru jasné, že si Rössler „*hodlá jen prodloužit život svého obchodu, jak dalece je to možno*“. Navíc prodělával-li Rössler z jejich peněz již před několika lety, bude nyní dvojnásob.

⁸⁵⁷ Archiv ČNB, fond BČL, sign. BČL/514-3.

⁸⁵⁸ Tamtéž.

⁸⁵⁹ Oficiální název Banka československých legií.

„Máme totiž obavu, že povolením lhůt p. R., který jest velký mluvka, dáme mu možnost, aby ještě projedl z našeho, co se projít ještě dá“. Snahy úvěrového oddělení pražské centrály Legionbanky o různé řešení situace však neustále narážely na neochotu loterijního ředitelství v Praze Rösslerův závod zrušit.

Martyrium neustálých jednání mezi Rösslerem a filiálkou Legionbanky v Olomouci, mezi ředitelstvím Legionbanky v Praze a ředitelstvím pražské státní loterie nebralo konce. Vlivné konexe Rösslera hráli svoji nezanedbatelnou roli.⁸⁶⁰ Dobré vztahy s ministerským radou Krátkým⁸⁶¹ z pražského ředitelství znamenaly, že Rössler prakticky po 15 let úplně nebankrotoval. Nutno podotknout, že ochranná ruka, která nad ním byla držena z vyšších míst, ač blíže nespecifikována, byla tím jediným důvodem, proč Rössler neskončil bez střechy nad hlavou. Avšak nepomáhaly ani nucné zásahy z vyšších míst a Rössler se neustále doslova topil v dluzích, které se v podstatě nehnuly z částky blížící se 400 000 korun. Celou situaci opět výmluvně dokládá dopis pražské úvěrní centrály své filiálce do Olomouce, „Vezmete-li naši korespondenci, musíte uznati, že již celou řadu semestrů tento případ pranýřujeme a nikdy nemohli jsme Vás přivésti k tomu, aby ste již jednou radikálně věci se ujali a zamezili tomuto systematickému vyžírání našich peněz: Opakujeme ještě jednou, tento případ jest naprosto jasný, t.j.p.R., který dnes dělá hrdinu a zítra opět přijde k nám fňukati. Nemá co ztratiti a ideál svého obchodování vidí prostě v tom, že hledí si prodlužovati život jak se to prostě dá za naše peníze. Z účtu rozvážného jest vidno, že ve své drzosti jde prostě tak daleko, že si vypůjčil 5 000 Kč opět z našich peněz, zkrátka bezuzdně hospodaří s cílem, co zde ještě jest, aby vyžral“ na závěr označila pražská centrála celý případ za bohapustou komedii.⁸⁶²

Po nepatrném zlepšení v letech 1930-1932 se situace s rokem 1933 vrací do zaběhlých kolejí. Pro Rösslera už celá situace znamenala otázku prestiže, jak je vidno v jednom z jeho dopisů bance z roku 1934, ve kterém se snaží obhájit, proč jeho splátky nemohou dosahovat těch hodnot, na kterých se již po několikáté s bankou domluvil.

⁸⁶⁰ Kde k takovým známostem Jan Rössler přišel a co přesně stálo za skutečností, že byl nad ním držen ochranný plášť není z dochovaného materiálu jasné.

⁸⁶¹ Rösslerova loterijní prodejna patřila k největším v Československu, tudíž mohla hrát svoji jistou roli i prestiž.

⁸⁶² Archiv ČNB, fond BČL, sign. BČL/514-3.

„Samozřejmě by tím můj obchod na pověsti značně utrpěl, neboť jak ještě Vám zajisté známo a asi si p. revisoři povšimli, mám reprezentační místnosti v krásné poloze a působilo by trapně na veřejnosti, kdyby takový lokál zel prázdnotou a mimo toho, by se brzy rozneslo po veřejnosti, že Rössler jest v posledním tažení“⁸⁶³. Rösslerovy výmluvy nebraly konce. Nemohl „prodati auta“. Nemohl propustit ani zaměstnance, aby prý nerozšiřoval počty nezaměstnaných. Naopak odeslal bojovný dopis na ředitelství Legionbanky, guvernérovi České národní banky, ale i ministru financí Karlu Traplovi, ve kterém píše: „Každopádně bráním se a budu se brániti do poslední kapky krve, byť by to i někomu nebylo příjemné. Snad najdu v demokratickém státě právo a spravedlnost [...] Bojuji již 7 roků a vím, že zvítězím“⁸⁶⁴. Ba co víc, Rössler si zažádal o půl milionovou kauci. Nyní již i do té doby spíše benevolentní olomoucká filiálka rázně ukončila Rösslerovi žádosti. Začalo se jednat s možnými kupci podniku. Paradoxní je, že jeden z nich uvažoval v případě odkoupení podniku o převedení závodu do Moravské Ostravy, „poněvadž se obává represálií se strany p. Rösslera, kdyby zůstal v Olomouci“⁸⁶⁵. Celá situace nebrala žádné změny po celá další léta. Ještě v březnu 1939 Legionbanka odpustila Janu Rösslerovi všechny úroky z dluhů, které stále čítaly 300 000 korun, se slovy „Vzhledem však k tomu, že jedná se o případ téměř dubiosní, nemá smysl dubiosum počítanými úroky zvyšovati a proto z Vaší pohledávky za dlužníkem úroky více nečítejte“⁸⁶⁶.

Přes výše nastíněné skutečnosti, konstatování banky z března 1939 o odpuštění dluhů, jakož i výkazových listin pro placení Rösslerových dluhů, si můžeme udělat obrázek o tom, jak v posledních šesti letech před říjnem 1939 Jan Rössler svoje dluhy splácel. Rozdíl mezi rokem 1933 a 1939 činil pouhých 40 000 korun. Se dnem 23. října 1939 se ve výkazech můžeme dočíst strohé konstatování, že pan Rössler svůj dluh splatil. Kde obdržel takový finanční obnos po té, co za šest let dokázal splatit Jan Rössler pouhých 40 000 korun, zůstává záhadou. Obvinění proti němu vznesené u olomouckého mimořádného lidového soudu z vydírání židů, se však již ve světle podobných důkazů nemusí zdát nepravděpodobné.

⁸⁶³ Tamtéž.

⁸⁶⁴ Archiv ČNB, fond BČL, sign. BČL/514-3.

⁸⁶⁵ Tamtéž.

⁸⁶⁶ Tamtéž.

Sám Rössler po válce internovaný v jednom z olomouckých sběrných táborů s těžkým zraněním páteře (pravděpodobně po mučení)⁸⁶⁷ již k tomuto problému příliš dalších osvětlujících informací nepřináší. Ze spisového materiálu se již pouze dovídáme útržkovité informace o jeho obchodních aktivitách a loterijním závodu v Riegrově ulici. Ten byl odprodán do rukou brněnské firmy Koudelka a spol. Ta si následně v Olomouci zřídila svoji pobočku.⁸⁶⁸ Bohužel částky uvedeny nejsou. S ohledem na stav polozkrachovalého, po řadu let uměle udržovaného podniku, je však jen málo pravděpodobné, že by Jan Rössler obdržel takovou sumu, s kterou by šlo jednorázově zaplatit jeho dlouholetý dluh ve výši 300 000 korun.⁸⁶⁹

Dovídáme se sice o půjčce 31 000 korun od majitele pily Fritschera.⁸⁷⁰ Ta se však vzhledem k obnosu Rösslerových dluhů také nejeví jako příliš relevantní zdroj příjmu na umoření tak vysokého dluhu. Jisté ale tedy je to, že Rösslerovi byla opětovně proplacena prodejna losů, nyní však znějící na jméno jeho dcery Štěpánky.⁸⁷¹

K samotné kauze vydírání Viktora Kohna víme toliko, že Rösslerovy snahy o vydírání započaly s vyostřením sporů s Karlem Schulhofem v městské radě. Z výpovědi Jana Rocha, se kterým se Viktor Kohn znal již od roku 1924, víme, že si Rössler V. Kohna povolal do svého obchodu jednoho a požadoval po něm obnos 70 000 – 100 000 korun. Následně mu bylo sděleno, že jestli se tak stane a peníze obdrží, *„jest ochoten nechati židy na pokoji a když ne, tak že jim ukáže. Podle vypravování Kohna šlo nikoliv o nějakou půjčku ze strany židů, nýbrž o vydírání. Podotýkám, že Viktor Kohn mně tuto příhodu vypravoval jednoho dne, kdy přiběhl přímo od obv. Rösslera celý rozčilený a v tomto rozčilení mně tuto příhodu vypravoval. Viktor Kohn byl u mě zaměstnán asi 5 let a já jsem ho znal již asi 20 let. Byl to velmi pořádný člověk a spolehlivý zaměstnanec [...]“*

⁸⁶⁷ Rössler byl vězněn v hodolanském sběrném táboře, kterému se mezi lidmi, kteří jím prošli, říkalo „hodolanské peklo“. Více viz Hájek, Martin: *Odsun Němců z Olomouce. Masarykova univerzita. Brno 2011. (DP)* V lékařském posudku ve spisu MLS Olomouc se píše, že dostal v táboře nejméně 500 ran a sedací nerv má úplně pryč. *„Byl v Hodolanech hozen do bunkru a bit“*. Byl samá modřina. *„Na Andrově stadionu ho nechali vozit těžká klečka [...] když ho pověsili, ztrhali mu „břišní nervy. Dostává záchvaty a neví osobě, do těla dostává třesavku“* Viz MLS Olomouc, poř. č. 2006, sign. Ls 1461/46 - Ls 93/48, kt. 207.

⁸⁶⁷ Viktorík, M.: *Osudy olomouckých sladoven, s. 143.*

⁸⁶⁸ MLS Olomouc, poř. č. 2006, sign. Ls 1461/46 - Ls 93/48, kt. 207, fol. 94.

⁸⁶⁹ Ostatně taková tvrzení se objevují již v interní korespondenci banky z prvních kol jednání o koupi Rösslerova podniku z druhé poloviny 30. let.

⁸⁷⁰ V průběhu války se oba z finančních důvodů nepohodli. Jejich spor skončil až před německým soudem.

⁸⁷¹ MLS Olomouc, poř. č. 2006, sign. Ls 1461/46 - Ls 93/48, kt. 207.

Dále mně také Kohn řekl, že mu Rössler vyhrožoval, že když to nebude, t.j. když Rössler peníze nedostane, že on to odnese. Podotýkám, že obviněný za druhé republiky byl na tom finančně velmi zle, měl mnoho dluhů ⁸⁷². Ona animozita Rösslera vůči židům mohla panovat z jeho dřívějších snah datujících se do roku 1934 získat u nich úvěr. Tudíž v době, kdy se prokazatelně doslova topil v dlužích. Jak dodává svědek Robert Resner, „*toto jednání však nevedlo k žádnému cíli*“⁸⁷³.

Pravděpodobně nejvýstižnější charakteristiku Rösslerovy osobnosti podal opětovně ministerský úředník Jan Roch, který obviněného popsal následovně: „*Rössler svým nespořádaným životem a obžerstvím způsobil, že byl mu zakazován i vstup do veřejných místností kupříkladu do národního domu v Olomouci. Nezřízeným životem se uváděl do stálých finančních nesnází. Příčinu toho však nehledal u sebe a vybíjel svoji nenávist vůči veřejným zařízením, zejména proti vládě a hlavě státu, židům*“⁸⁷⁴. Spolehlivá odpověď na otázky, do jaké míry se podobné tendence objevovaly mezi většinovou protektorátní společností je však badatelské desiderium, které zůstane s největší pravděpodobností nezodpovězeno. Je však nutné si pro názornost a složitost arizační problematiky a vůbec celého protektorátního období, a s tím spojených nejrůznějších tendencí v naší společnosti, připomínat i tyto příklady, které nám ukazují, že ač sice nešlo o arizaci v klasickém pojetí, pak při jejím odhalení na samou podstatu věci a označením jí slovem „krádež“, jak ji ostatně i všechny oběti správně vnímaly⁸⁷⁵, je v podstatě tím samým aktem bezprávní a zlovůle.

Podíváme-li se na další z méně známých způsobů, drzost některých lidí šla až tak daleko, že zkoušeli nejrůznější triky, jak z židovských občanů vylákat peníze. Například v Prostějově byl zaznamenán případ dvou podvodníků, kteří se vydávali za příslušníky gestapa a takto vykonali prohlídku u textilního továrníka Bruna Sborowitz⁸⁷⁶.

⁸⁷² *Tamtéž, fol. 106.*

⁸⁷³ *Tamtéž, fol. 108.*

⁸⁷⁴ *Tamtéž, fol. 94.*

⁸⁷⁵ Viz. případ poválečných snah židovského stavitele z Olomouce Ernsta Weisze o nabytí arizovaných věcí německým stavitelem Czeschnerem. Celý případ je nastíněn níže v textu.

⁸⁷⁶ Podnik Gustav Sborowitz a synové patřil k největším a nejvěhlasnějším textilním podnikům v Československu. Všem jeho majitelům se podařilo uprchnout do zahraničí. Jednotlivé větve jejich rodiny žijící roztroušeny prakticky po celém světě. Izrael, Anglie, státy jižní Ameriky. O podnik s obrovským renomé se samozřejmě strhl lýtý boj. Vyhrál ho rakouský nacista, člen starých stranických kádrů Leopold Mitterbauer.

Stejní muži se podobným způsobem pokoušeli dostat do bytu přerovského obchodníka Bernarda Pollaka, kde již byli úspěšní a pod záminkou domovní prohlídky a povolení zabavovat neárijský majetek, se jim podařilo odcizit finanční obnos o hodnotě téměř 15 000 korun, zlaté hodinky a prsten.⁸⁷⁷ Že zmíněný případ nebyl rozhodně ojedinělým počínáním, dokládá další článek obdobného typu. Tentokrát již se jménem konkrétní osoby. Byl jí mechanik Alois Machala z Přerova. Ten se vydával za příslušníka gestapa a pod touto záminkou přišel k převorskému obchodníkovi a posléze právníkovi a lákal od nich peněžní částky v řádech několika tisíců korun s tím, že na ně bylo učiněno udání, a on, jakožto pověřená osoba by mohl nechat udání zmizet. Advokát jej ale udal a Machala byl odsouzen k 10 měsícům vězení.⁸⁷⁸

Za menší zmínku určitě též stojí problematika emigrace v počátečních měsících protektorátu, na které mohli v určité míře participovat i sami židé, jak se dovídáme od olomouckého rodáka Karla Heima (po válce jako Karel Hájek). Ten uvádí, že na jaře 1939, kdy se pokoušel emigrovat z protektorátu, působila v Praze trojice slovenských židů, bratři Guttmannů a jistého pana Singera z Bratislavy, kteří v pasáži Černá růže⁸⁷⁹ nedaleko Václavského náměstí založili fiktivní cestovní kancelář, přes niž následně organizovali ilegální odjezd protektorátních židů do zahraničí. Samozřejmě vycestování nebylo vůbec levné. „*Ty ceny v té cestovní kanceláři do Palestiny byly velice různé. Podle toho, musím říct, co ti vedoucí z těch lidí doslova vytloukli*“. Karlův otec Hugo Heim musel za vycestování svého syna nakonec zaplatit zhruba 10 000 korun.

To byla suma, která v té době představovala nejméně pět měsíců více jak průměrného měsíčního platu. Jak dodává Karel Heim, „*pěkná vila v Praze tenkrát stála 75 000*“. To nám ukazuje tenkou hranici mezi pomoci druhým a tím, stát se bezcitným podvodníkem, který si na nouzi druhých v podstatě zajistí živobytí.⁸⁸⁰ Ochota Karlova tatínka zaplatit za svého syna se nakonec ukázala jako stěžejní.

⁸⁷⁷ *Moravský deník*, č. 152, 1. 7. 1939, s. 2.

⁸⁷⁸ *Moravský večerník*, č. 224, 17. 8. 1939, s. 3.

⁸⁷⁹ Od názvu pasáže vzniklo i následné pojmenování celého transportu.

⁸⁸⁰ Díky jejich transportu se zachránilo na 600 protektorátních židů

Zatímco celý zbytek rodiny, který zůstal v protektorátu, byl posléze povražděn v koncentračních táborech, Karel Heim se úspěšně dostal přes Jihlavu, Vídeň, balkánský poloostrov a lodí do Palestiny, kde narukoval do britské armády. Přes boje v severní Africe nebo slavné obléhání francouzského přístavu Dunquerque⁸⁸¹ na přelomu let 1944-1945 se vrátil zpět do Československa.⁸⁸²

Celou šíři, mnohotvárnost a mnohdy až nelogičnost zkoumané problematiky jen podtrhují případy, ač ojedinělé, samotných židovských (alespoň tak dle norimberských zákonů označených) obyvatel protektorátu, částečně participujících na arizačním procesu, či jinak se ve větší nebo menší míře zapojujících do represivních opatření nově nastoleného režimu. Mezi nimi vyniká především již zmiňovaný případ brněnského hospodářského a právního poradce Adolfa Weisze, který kupčil se svobodou svých souvěrců vězněných v nechvalně proslulém vězení brněnského gestapa, Kounicových kolejích, za což od nich následně inkasoval nemalé peněžní odměny. Jakým konkrétním způsobem toho docíloval, a jakou vlastně roli v celém případě hrál, nám již pramenné materiály informace neposkytují.⁸⁸³

Složitost celé problematiky, ve které často hrála roli celá řada na prvních pohled dnes již z archivních materiálů nezjistitelných osobních vazeb, umocňuje i případ popírající všechna zažitá pravidla procesu perzekuce židovského obyvatelstva a pečlivý postup ze strany nacistických represivních složek v evidenci židovského obyvatelstva na všech jeho stupních tak, jak ho určovali norimberské zákony. Takový případ se nám pro Olomouc naskýtá v podobě židovského míšence prvního stupně Eduarda Kraniche (1901). Jeho otec byl sice českého původu, ale matka byla německou židovkou, díky čemuž měl být označen dle norimberských zákonů jako míšenec prvního stupně. Ale nestalo se tak. Naopak Eduard Kranich byl již od 30. let stoupencem krajně pravicových myšlenek v sudetoněmecké straně, v níž dokonce údajně vlastnil legitimaci číslo 13.⁸⁸⁴

⁸⁸¹ Tehdy již coby člen Československé samostatné brigády.

⁸⁸² *ŽM Praha, Oddělení pro dějiny šoa, Sbíрка rozhovorů s pamětníky, rozhovor č. 009, s. 3., případně AVH USC Shoah Foundation), Karel Hájek (20. 1. 1920), ID: 21705.* K účasti ve spojeneckém vojsku Karel Hájek dodává, že z onoho transportu 600 lidí, který z protektorátu ilegálně vycestoval, se všichni muži z Olomouce následně přihlásili do britské armády.

⁸⁸³ *MZA Brno, fond Gestapo Brno, kt. 243, sign. 100-243-6*

⁸⁸⁴ Eduard Kranich do strany dle svých slov vstoupil na popud svého tchána Josefa Grohmana, který mu z tohoto kroku sliboval jistý materiální profit. Za války s oblibou nosil uniformy s odznakem strany. Ihned po skončení okupace se na klopě Kranichova kabátu objevil knoflík obalený v látce rudé barvy. *Viz. ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1154, sign. Ls 955/46, kt. 107, fol. 4, 13.*

Přes bratra svoji manželky, Leopolda Grohmana, měl napojení na budoucí členy olomouckého gestapa a sám byl od roku 1937 v osobním kontaktu s jedním z budoucích hlavních představitelů olomouckého gestapa, Kurtem Raunerem. Ostatně za války byl byt Kranichových místem, kde se scházela podle svědků řada německých osob (pravděpodobně od gestapa).

Na Kranischův „židovský“ původ se přišlo až v roce 1941, když se tento člen nacistické organizace NSKK (nacionálně socialistický motoristický sbor) a od roku 1940 říšskoněmecký občan rozhodl přihlásit i do NSDAP.⁸⁸⁵ Podle reakcí, které toto zjištění vyvolalo, se při nejmenším mezi olomouckými nacisty těšil poměrné vážnosti. Vždyť již v podzimních měsících roku 1938 tajně navštěvoval Sudety (nedaleké město Šternberk) a pašoval odsud upomínkové předměty s insigniemi nacistické moci, které následně prodával v olomoucké kavárně Ruprecht na Horním náměstí.⁸⁸⁶ Ostatně E. Kranich se hlásil i do německé armády. I zde se již provalil jeho židovský původ. Z absence většího množství pramenného materiálu ovšem nemáme informace, v jakém období Kranich narukoval. Jisté je to, že tím jeho vojenská „anabáze“ vzala za své. V Kranichově případě není bez zajímavosti ani ekonomické zázemí jeho rodiny, které se s příchodem protektorátu náhle a rapidně zlepšilo. Do vzniku protektorátu, dle výpovědí svědků, spíše chudí manželé Kranichovi, si po jeho vzniku pořídili auto za několik desítek tisíc korun. Obměnou prošlo i vybavení jejich bytu v pekařské ulici.⁸⁸⁷

Vrcholným paradoxem celého případu je fakt, že v rámci operace Gitter (Mříže), která spustila rozsáhlé zatýkání na nejrůznější „nepřátele říše“ byl Kranich pověřen zatčením olomouckého židovského pekárníka Otto Siegla, který skončil, jako stovky dalších nejprve v internačním vězení krajského soudu v Olomouci a posléze v bývalých štěpánovských železárnách. Nutno podotknout, že do své deportace v červenci 1942, rozhodně ne naposled. Den po okupaci Olomouce se tento vyučený parketař a veterán z první světové války (italské fronty) účastnil, jakožto člen „Volksdeutsche Mannschaft“ (ochranných vojenských oddílů místních Němců, které se inspirovaly v SA a SS), pochodu k olomoucké radnici. Poválečným vyšetřujícím orgánům však jen pramálo záleželo na objasnění podrobností toho prazvláštního případu. Ostatně možnost k tomu měli skrze zatčeného Kurta Raunera.

⁸⁸⁵ Ač sám Kranich tvrdí, že tak vzhledem ke svému původu nikdy neučinil. Vyšetřovateli bylo však z dochovaných seznamů NSDAP jednoznačně prokázáno, že Kranich nemluvil pravdu. Viz. *Tamtéž*, fol. 4, 14.

⁸⁸⁶ V této kavárně Kranich často pobýval jakožto člen kulečnickového klubu.

⁸⁸⁷ *Tamtéž*, fol. 10, 12.

U vyšetřujících tohoto případu se sice posléze objevily tendence získat jako svědka celého případu syna Otty Siegla, Rudolfa. Ten se po své brzké emigraci v roce 1939 vrátil coby důstojník zahraniční armády zpět do vlasti. Ale z důvodů vlažnosti a liknavosti, s jakou k případu vyšetřující orgány přistupovaly, se stalo, že když byl v říjnu 1946 vydán krajským soudem v Olomouci příkaz k opětovnému zatčení Eduarda Kraniche, nemohl ho již sbor národní bezpečnosti provést. Eduard Kranich skončil 20. 6. 1946 v jednom z vysídleneckých transportů do Německa.

6 Sporný arizační případ „Josef Steipe“

Jak složitý, a mnoha skrytými vlivy a tendencemi ovlivněný, proces arizace představuje, nám dokládá případ českoněmeckého olomouckého továrníka Josefa Steipeho. Jeho předkové založili v Olomouci v roce 1647 nejstarší továrnu svého druhu na našem území. Ta se postupně vypracovala na jeden z největších závodů v republice. Podnik se zaměřoval na výrobu lan, provazů, motouzů a popruhů. Majitelé přinášeli do výroby celou řadu inovativních prvků a jejich továrna též disponovala vlastní mechanickou přádelnou, vybavenou nejmodernějšími stroji své doby. Její součástí taktéž byla vlastní tkalcovna. Zaměstnanecká kapacita závodu činila kolem 120 dělníků a vybavení elektrickým proudem bylo samozřejmostí. V samých superlativech hodnotil tento podnik koncem první poloviny 20. let 20. století tehdejší novinář a redaktor olomouckého periodika Našinec, Ladislav Zamykal.⁸⁸⁸

Jeho historie, a nejen ta světlá, je ovšem daleko pestřejší a plná obrovských zvrátů. Rodina Steipe byla nucena svoji chvalkovickou provazárnu z finančních důvodů v roce 1908 odprodat židovským podnikatelům Schulhofovým. Bratři Karel a Rudolf Schulhofovi již za dva roky přenesli sídlo podniku na druhý konec města, na Zelenou ulici. Zde následně provaznická továrna fungovala až do svého zániku v roce 1932.⁸⁸⁹ Abychom celou spletnost případu pochopili v plné šíři, je třeba si přiblížit i třetí podnik, firmu Ptáček & spol., též zvanou Dresinia, podle strojů (motorových drezín) používaných při stavbě železnic, které podnik produkoval.⁸⁹⁰ Tento podnik již nehrál v celém případě větší roli. Je však důležitý z toho důvodu, že krach provaznické továrny rodina Schulhofových i přes vysoké ztráty⁸⁹¹ ustála, a rozhodně nepřestala se svými podnikatelskými aktivitami. Navíc také měla dostatek kapitálu na to, aby v roce 1934 zafinancovala opětovné rozjetí podnikání Josefa Steipeho.⁸⁹²

⁸⁸⁸Zamykal, Ladislav: *Velký Olomouc: Naše průmyslové závody*. Dostupné online: <https://cs.wikisource.org/wiki/Velk%C3%BD_Olomouc/Na%C5%A1e_pr%C5%AFmyslov%C3%A9_z%C3%A1vody>. [7. 3. 2016].

⁸⁸⁹ S definitivní platností vymazána z obchodního rejstříku krajského soudu byla firma až v roce 1936. Dlouhou dobu se totiž táhly spory o poměrně vysoký obnos dlužných daní firmy a jejich dlužích na dávce z majetku. Viz. *ZA Opava, pobočka Olomouc, KS Olomouc, kt. 79, sign. A I 85, i.č. 1256*.

⁸⁹⁰ Továrna postupem doby produkovala i různé další druhy nástrojů pro stavby a udržování drah a mechanismů pro traťové dělníky. Ale i traťmistrovská kola a dokonce i provaznické stroje nebo transportovní vozíky. Viz. *Soukromý archiv ing. Václava Zahrádky*.

⁸⁹¹ Ty dokládají dluhy ve výši zhruba 40 000 korun, které sdělily po úmrtí své matky Klotildy Schulhof v roce 1934 její dvě dcery, Trude Weinerová (manželka olomouckého obchodníka dřevem) a Editha Sonnescheinová. Viz. *ZA Opava, pobočka Olomouc, KS Olomouc, kt. 142, sign. A IV 97, i.č. 2573, fol. 154*.

⁸⁹²*Archiv ČNB, fond ŽB, sign. 5313/5*.

Ten, ač se spoustou nápadů a velkým entusiasmem pro obnovu svých podnikatelských aktivit, nevlastnil v polovině 30. let dostatečné množství financí na to, aby sám realizoval svoje obchodní záměry. Schulhofovi mu svým počátečním vkladem coby tišší společníci jeho ambiciózního, nově budovaného podnikatelského záměru umožnili tyto plány splnit. Podmínkou byla samozřejmě jejich participace na zisku z podniku. Podle Steipeho poválečného vyšetřování se měly zisky dělit rovným dílem.⁸⁹³ Steipe si též otevřel úvěr u Pražské úvěrní banky.

Samotní Schulhofovi si v době dohody se Steipem drželi již přes deset let úspěšný podnik Ptáček a spol., Dresinia, speciální továrna na železniční potřeby. Tato praxe trvala až do poloviny roku 1938. Zajímavá je vůbec skutečnost, proč se podnik, jehož nejen majiteli, nýbrž i zakladateli Schulhofovi byli, pojmenoval tímto způsobem. Pravděpodobně se Schulhofovi, kteří v době založení Dresinie již 14 let vedli pod svým jménem provaznickou továrnu v Zelené ulici⁸⁹⁴, snažili nedávat svoje podnikatelské aktivity příliš na odiv a předejít tímto krokem zájmu městské veřejnosti o jejich podnikání, jakož i předejít zvěstem o tom, že židovští bratři Schulhofovi ve městě vlastní dvě továrny. Přeci jen již jednu továrnu Karel s Rudolfem ve městě vlastnili. Ostatně to potvrzovaly i pozdější výroky jednoho z veřejných společníků firmy Bohumíra Ptáčka, který tvrdil, že byl do podniku zaangažován z důvodu vzbuzení „*před veřejností zdání firmy domácí, české a křesťanské*“⁸⁹⁵, případně, že „*zápis firmy pod mým jménem má být tedy pouze na oko a na vzbuzení klamného zdání občanstva o tom, o koho tu ve skutečnosti vlastně jde*“⁸⁹⁶.

Tento inženýr chemie a cukrovarnický adjunkt v Brodce u Přerova měl být podle prvotní dohody všech veřejných společníků začleněn do podniku jen na určitou dobu, aby ji poskytl název.⁸⁹⁷ Po nějaké době měl z podniku vystoupit. Dalšími veřejnými společníky firmy byli vídeňští příbuzní bratři Schulhofových, Erich Stern a Karl Vogl. Karel a Rudolf Schulhofovi se měli stát prokuristy. Bohumír Ptáček po počátečním souhlasu s celou procedurou znamená podniku ale brzy z nejasných důvodů otočil a chtěl z celé záležitosti skrze příslušné orgány vycouvat.

⁸⁹³ ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 2024, sign. Ls 113/48, kt. 221, fol. 29.

⁸⁹⁴ A 16 let celkem tuto provazárnu odkoupenou od rodiny Steipe. Viz. ZA Opava, pobočka Olomouc, KS Olomouc, kt. 79, sign. A I 85, i.č. 1256.

⁸⁹⁵ ZA Opava, pobočka Olomouc, KS Olomouc, kt. 142, sign. A IV 97, i.č. 2573, fol. 26.

⁸⁹⁶ Tamtéž, fol. 27.

⁸⁹⁷ Proč si bratři vybrali právě jeho, není z dochovaných pramenů známo. Jistou spojitost mohla mít jeho osoba s pozdějším veřejným společníkem podniku, továrníkem z Valašského meziříčí Antonínem Ptáčkem, který mohl být Bohumírovým otcem, a s bratry Schulhofovými je mohli pojit obchodní aktivity. Jisté je, že i Antonín Ptáček vydržel v pozici veřejného společníka firmy pouhý jeden rok (1925-1926).

S podáním stížnosti u vrchního zemského soudu v Brně neuspěl. Všechny jeho stížnosti byly kompetentními orgány zamítnuty jako neopodstatněné, vzhledem k jeho původnímu dobrovolnému rozhodnutí. Jaké měla celá záležitost skutečné pozadí, nevíme. Jisté ale je, že v roce 1925 byl Bohumír Ptáček vymazán z pozice veřejného společníka firmy a nahrazen továrníkem Antonínem Ptáčkem z Valašského Meziříčí. I ten byl ovšem s počátkem roku 1926 vymazán. Do konce dvacátých let postupně vystoupili i oba vídeňští spolujatelé a podnik se dostal plně do rukou rodiny Schulhof.

Celou spleť a hektiku střídání na pozici veřejných společníků a posléze jednotlivých majitelů dovršil počátek třicátých let, kdy vystupuje z podniku Karel Schulhof, a na pozice veřejných společníků podniku se dostávají manželky obou bratrů. Otěže podniku však držel ve svých rukou s největší pravděpodobností jeho prokurista a jeden z bratrů Schulhofových, Karel⁸⁹⁸. Zásadní pro podnik byla především dobrá prosperita a stálé zakázky československých státních drah. Podnik v polovině 30. let hladce fungoval a početní stavy jeho zaměstnanců se pohybovaly mezi 25-40 lidmi.⁸⁹⁹ O 4 roky později se však situace změnila a jejich počet se snížil téměř dvojnásobně na pouhých 20-25 lidí.⁹⁰⁰ Co za touto situací stálo, nedokážeme nyní objasnit. Jisté je, že se v polovině roku 1938 Schulhofovi rozhodli podnik prodat. Zájemce se našel v podobě třicetiletého bratislavského inženýra Jindřicha Josefa Langa (1907, Vídeň). Tomu 1. června 1938 podnik za bližší nespecifikovaných podmínek připadl. Pravděpodobně ještě ve druhém pololetí roku 1938 měla továrna obrát 435 000 korun. Ovšem její zakázky stále klesaly, jak si Jindřich Lang na jaře 1939 stěžoval. Podnik nedostával již od srpna 1938 potřebné objednávky od státních drah. Co bylo příčinou a proč Jindřich Lang podnik v létě roku 1938 vlastně koupil, nevíme. Z pozice Schulhofových to však byl nejen výhodný, ale i prozíravý krok. Nyní jim zbývalo ono zmiňované tiché společníctví v továrně Josefa Steipeho, více než lukrativní, neboť jeho „gumárna“ se během druhé poloviny 30. let nebyvale rozrostla.

S příchodem nacistických okupačních vojsk se ale celá situace změnila. Jejich bývalý podnik Dresinia byl označen jako židovský, neboť Jindra Lang byl podle norimberských zákonů, stejně jako Schulhofovi, židem.

⁸⁹⁸ Později působil Karel Schulhof v městské samosprávě jako jeden z radních.

⁸⁹⁹ *Compass 1934, r. 67, Praha 1934, s. 660-661.* Podnik navíc do svého výrobního a obchodního sortimentu převzal i provaznické zboží. S ohledem na první provaznickou továrnu v majetku rodiny, která počátkem 30. let zkrachovala, to byl více než logický krok.

⁹⁰⁰ *Compass 1939, r. 67, Praha 1939, s. 407.*

Podnik však nepodpořila ani samotná Městská rada hlavní města Olomouce, která jeho snahy na opověď živnostenského podnikání nebrala v potaz.⁹⁰¹ Nepomohlo ani odvolání u zemského úřadu v Brně, který ho 12. června 1939 zamítnul.⁹⁰² Tím Jindřich Lang tak po roce od doby, kdy podnik převzal, ztratil jakoukoli možnost pod zmíněnou firmou vyrábět a obchodovat. Jediné co mu nyní zbývalo, byla likvidace podniku a následný výmaz z obchodního rejstříku poté, co vyřídí nasmlouvané objednávky. Úřad olomouckého oberlandráta byl nyní bez práce. Stačilo mu pouze potvrdit rozhodnutí olomoucké městské rady. Následně bylo 16 strojů a 4 elektromotry podniku odhadnuty na 31 9000 korun⁹⁰³ a rozprodány. Firma Dresinia byla s definitivní platností koncem října 1939 zlikvidována. Utržené peníze z odprodeje jejího strojního vybavení putovaly na Sperrkonto Jindry Langa. O dalších osudech posledního majitele firmy Dresinia není více známo.

Nyní se dostáváme k podniku samotného Josefa Steipeho (1891). Tento poslední a bezkonkurenčně nejúspěšnější Steipeho podnikatelský počín se od poloviny 30. let stal vítaným zdrojem příjmů stárnoucích podnikatelů Schulhofových. Se vznikem protektorátu se ovšem představy o klidném a tichém podílnictví v gumárensko provaznické továrně rozplynuly. Potíže nastaly i pro Josefa Steipeho. Reálně hrozilo, že bude jeho podnik označen jako „nichtarsiche Betreibung“. Ale participace na podniku formou tichého společníctví nevyžaduje zanesení do příslušného rejstříku firmy a tichý společník taktéž nefiguruje v žádném firemním dokumentu. To poskytovalo oběma stranám poměrně solidní krytí. S postupujícím obdobím fungování protektorátu a zavedenou praxí se všemi tzv. židovskými podniky si však nejspíše Ida a Karel Schulhofovi začali stále více uvědomovat ošidnost celé situace⁹⁰⁴ a rozhodli se co nejrychleji dobrovolnou a právní cestou, a ke spokojenosti obou stran, s Josefem Steipem vyrovnat a utržit tak solidní finanční obnos. Bezespору stejného názoru byl i Josef Steipe. Oběma stranám šlo o hodně. Josefu Steipemu hrozilo, že by mohl v případě označení podniku jako „židovského“ o celé podnikání již potřeť přijít.

⁹⁰¹ I přes zakázky do Bulharska za 40 000 korun městská rada uvedla jako důvod odepření živnostenského povolení Jindřichu Langovi, „že vzhledem k mimořádným hospodářským poměrům nemůže připustititi zřízení resp. Pokračování tovární výroby, která by nebyla rentabilní, neboť tuzemská výroba i obchod v tomto oboru podnikání jest zcela dostačující.“ Viz. ZA Opava, pobočka Olomouc, KS Olomouc, kt. 142, sign. A IV 97, i.č. 2573., fol. 180.

⁹⁰²Tamtéž.

⁹⁰³ S ohledem na větší počet strojů se odhadní cena nezdá jako adekvátní.

⁹⁰⁴ Ostatně jak sám Steipe později vypověděl, o celé situaci již vědělo gestapo a olomoucký oberlandrát. Obě složky mu daly jednoznačné ultimátum. Buď přistoupí k „jistým“ opatřením nebo o podnik s konečnou platností přijde. Viz. ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 2024, sign. Ls 113/48, kt. 221, fol. 82.

Otázkou zůstává, po jaké době a jakým způsobem zjistily obě složky obchodní spojení mezi Steipem a Schulhofovými. V jediném ze zhotovovaných seznamů židovských podniků totiž Steipeho gumárna a provazárna nefiguruje. Ač došlo k vyrovnání mezi ním a Schulhofovými až v září 1939.

Proto se po poradách s jeho známými rozhodl pro záchranu podniku a zachování pro jeho dva syny.⁹⁰⁵ Navíc tím, že byla část jeho příbuzných Němci (po otci), rozhodl se pro změnu národnosti. Vzhledem ke svým dvěma pádům a apolitické povaze to tehdy viděl jako nejmenší zlo.⁹⁰⁶ To byl sice v roce 1939 výhodný krok k zajištění dalšího fungování svého pracně nabytého podnikání, v dlouhodobém horizontu se to však ukázalo jako jeho zásadní chyba a „provinění“.⁹⁰⁷

Celá záležitost vyrovnání mezi Josefem Steipem a manželi Schulhofovými navíc probíhala řádným způsobem za účasti ředitele Pražské úvěrní banky Adlera a právníka Františka Václavka. Obě strany se vyrovnaly tím způsobem, že bylo Idě a Karlu Schulhofovým vyplaceno 365 000 korun, které byly uloženy na konto Idy Schulhof v Pragobance. Celá dohoda tedy probíhala dobrovolné bázi obou zúčastněných stran. Smlouva byla uzavřena „*pouze ohledně domu, který jsem převzal za 75 000 korun*“⁹⁰⁸. Steipe onen dům nespécifikuje. S největší pravděpodobností se jedná o bývalou provazárnu rodiny Schulhofových, která nebyla od svého zavření v roce 1932 využívána, tudíž byla již značně zchátralá. Tomuto tvrzení nahrává i fakt, že tento objekt Josef Steipe skutečně v roce 1939 koupil a po jeho renovaci tam přenesl sídlo svého podnikání. Podle dalších šetření bylo zjištěno, že se původní továrna rodiny Schulhof na Zelené ulici nacházela v majetku Ústřední rolnické záložny v Olomouci, která objekty převzala jako konkursní podstatu od skrze zkrachovalou továrnu zadlužené rodiny Schulhof.⁹⁰⁹

Daně z poskytnuté částky navíc taktéž platil Josef Steipe. Celá transakce probíhala po domluvě obou stran a za přítomnosti kompetentních svědků. Jednoznačně tedy v tomto případě neproběhl žádný nátlak ze strany Josefa Steipeho. Ač to bylo členy závodní rady v jejich poválečné, více než sugestivně podané obžalobě zmiňováno zcela odlišným způsobem. Josef Steipe „*převzal celý podnik financovaný židovkou Idou Schulhofovou, již prostě jako důvod svých nároků oznámil písemně, že je Němcem. Bezohledně vypudil Idu Schulhofovou a jejího manžela z podniku, a použil proti K. Schulhofovi tělesného násilí. Je nepochybné, že se zde Josef Steipe obohatil na úkor židů.*“⁹¹⁰ Byl to paradoxně právě Josef Steipe, kdo tak byl jako jeden z mála obžalovaných před Mimořádným lidovým soudem v Olomouci obviněn, že se „*obohatil na úkor židů*“.

⁹⁰⁵ Jeden z nich později padl v bitvě o Stalingrad.

⁹⁰⁶ Archiv ČNB, fond ŽB, sign. 5313/5.

⁹⁰⁷ ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 2024, sign. Ls 113/48, kt. 221, fol. 115.

⁹⁰⁸ Tamtéž, fol. 29.

⁹⁰⁹ Tamtéž.

⁹¹⁰ Tamtéž, fol. 5.

V některých publikacích se dodnes objevuje tvrzení, že Josef Steipe arizoval provaznickou továrnu Schulhofových. Právě tato složitá kauza a nesprávné označování Josefa Steipeho za arizátora nám může ukázat mnohá úskalí zkoumané problematiky, s kterými se potýkáme dodnes. S ohledem na výše zmiňované skutečnosti dobrovolnosti⁹¹¹ a aktivní spolupráce obou stran, je však více než zřejmé, že tvrzení o arizaci Schulhofových továrny ze strany továrníka Steipeho, je zcela nesprávné. A že se tudíž nemůže jednat o klasický arizační případ ve smyslu, v jakém je v této studii chápán a interpretován.

Podívejme se ještě na genezi samotného Steipeho podniku v porovnání s provazářenskou továrnou rodiny Schulhof. Paradoxem celého případu, jehož kořeny vzájemného obchodování a spolupráce mezi oběma rodinami sahají až do prvního desetiletí dvacátého století, je fakt, že rodina Schulhof získala provaznickou továrnu rodiny Steipe, aby o tři desetiletí později získal jejich továrnu Josef Steipe nazpět.

Po onom odprodeji továrny do rukou Schulhofových začal do několika let tehdy ještě Josef Steipe starší se svým synem Josefem (1891) opětovně v Chvalkovicích podnikat v provaznictví. Jak jsme si naznačili na počátku této kapitoly, byl podnik ještě v první polovině 20. let ve značném stádiu konjunktury, patřil k největším svého druhu v republice a nic nenasvědčovalo jeho úpadku. Majitelé však více než finančníky byli vynikajícími inovátory a řemeslně zdatnými lidmi. Právě řemeslná zdatnost však Josefa Steipeho mladšího neochránila od dvou finančních krachů během první republiky. Podruhé, jen o málo později v porovnání s krachem provaznictví rodiny Schulhof (1932), pozbyl Steipe svůj provaznický podnik vlivem předimenzování svého úvěru.⁹¹²

Vytrvalý a ambiciózní Steipe se ovšem nechtěl vzdát a v roce 1934 vešel v kontakt s Pražskou úvěrní bankou, opětovně si vzal úvěr, i když jen nepatrný, a začal ve svém bytě vyrábět podle vlastního vynálezu gumové hnací řemeny, které se brzy těšily nesmírné oblibě a odbytu. Pro rozšíření své vzkvétající živnosti potřeboval další kapitál, kterého se mu však nedostávalo. Proto vešel do spojení s „židovskou“ firmou obchodníka Julia Brauna, tkalcovnou „František Tichý“ na Nové Ulici. Juius Braun mu poskytl úvěr ve výši 50 000 korun. Tento úvěr zpočátku nemohl Josef Steipe zaplatit, a tak se rozhodl, že jako tiché společníky přibere právě manžele Karla a Idu Schulhofovi.

⁹¹¹ Advokát František Václavek verzi o naprosté dohodě obou stran potvrzuje.

⁹¹² *Tamtéž, fol. 38.*

Díky tomuto spojení a kapitálu, který s jejich příchodem firma získala, mohl Josef Steipe následně větším způsobem do perspektivního podniku zainvestovat a nakoupit potřebné stroje. Počáteční náklady se měly ovšem brzy vrátit.

Díky novým financím ze spolupráce s manžely Schulhofovými si též mohl Josef Steipe dosavadní prostory svého bytu rychle vyměnit za větší prostory v Chvalkovicích. Stále však ještě nepříliš dostačující jeho každým rokem se rozšiřujícím podniku. O jeho strmém vzestupu dokládá fakt, že již v roce 1937 docílil obrátu 1 515 000 korun.⁹¹³ Ostatně i samotná pražská úvěrní banka ke Steipemu chovala značný respekt a uznání po profesionální stránce za to, jak se dvakrát dokázal vzchopit a svůj podnik náležitě zvelebit. Na vrcholu svého snažení koncem války reprezentoval jeho podnik hodnotu 12-15 milionu korun. Samozřejmě jeho další vzestup do velké míry ovlivnila válečná konjunktura.

V roce 1939 jeho původní prostory ve Chvalkovicích vyhořely a tak se při hledání nových prostor dostal k uprázdněné, ale značně zchátralé a zpustlé budově na Zelené ulici. Ta však již nebyla v majetku rodiny Schulhof, nýbrž jako konkursní podstata. To znamená rozhodující důkaz pro tento případ, neboť majetek Schulhofových nemohl být touto cestou arizován, protože již tato nemovitost ve vlastnictví rodiny fakticky vůbec nebyla. Tudíž i peníze z jejího odkoupení putovaly na umoření dluhu rodiny Schulhof u věřitelů. A tím byla v tomto případě zmiňovaná Ústřední záložna rolnická v Olmouci. Josef Steipe dokázal ze zchátralé budovy během několika málo let vybudovat úspěšnou a respektovanou firmu a jeden z vůbec nejrespektovanějších podniků svého druhu v protektorátu. Ročně vyrobil přibližně 180 tun materiálu.

Již v roce 1939 zaměstnával 36 zaměstnanců, z toho pouze dva Němce. Tato skutečnost víc než ostře kontrastuje s poválečnými výpověďmi o drtivé většině německých zaměstnanců v podniku. Stejně jako tvrzení jednoho ze „svědků“, že již v době Československé republiky kolem sebe Steipe soustřeďoval výhradně Němce.⁹¹⁴ Jak sám Steipe dokládá v jedné ze svých výpovědí, ze 70 zaměstnanců bylo pouhých pět německé národnosti. Ostatně dělnictvu svojí továrny poskytoval lístky do českého divadla, jehož spoluzakladatelem v Olmouci sám byl. Byl čestným členem dobrovolnického sboru českých hasičů v Chvalkovicích a dělnické tělovýchovné jednoty.⁹¹⁵

⁹¹³Archiv ČNB, fond ŽB, sign. 5313/5.

⁹¹⁴ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 2024, sign. Ls 113/48, kt. 221, fol. 115.

⁹¹⁵Tamtéž, fol. 55.

Taktéž obchodní styky udržoval s českými bankovními ústavami. Zasloužil se taky o to, aby ročníky 1923 a 1924 z jeho podniku nebyly vybrány k úplné pracovní mobilizaci do Říše, tzv. totální nasazení. V roce 1944 při oslavě desátého výročí podniku nechal rozdělit mezi své zaměstnance obnos 70 000 korun a nejstarší z nich obdržel dalších 5000 korun.⁹¹⁶ Při kontaktu s dělníky nikdy nevyžadoval mluvit německy.

Prosperita samotného podniku po ekonomické stránce neustále narůstala a kulminovala. V roce 1940 stoupl roční obrat podniku již na 5,5 milionu korun. O dva roky později bezmála na 8 milionů. Rozumný a střídmy Steipe nechával navíc všechny své zisky v podniku, který neustále úspěšně zveleboval a kterému věnoval všechny své schopnosti. Neustále se navyšující obraty podniku dosáhly své hranice s koncem války, kdy v roce 1944 přesáhl roční obrat podniku hranici 11 milionů korun. Kmenový kapitál podniku dosahoval téměř šesti milionů korun. Firma byla veřejnou obchodní společností a na jejím zisku participovali také jeho syn Alexandr (1920) 30 % a bratr Josefův bratr Johann (1907) 20 %. Poměrný zisk Josefa Steipeho jako hlavy celého podniku činil 50 %.⁹¹⁷ K oficiálnímu zápisu závodu do firemního rejstříku došlo ovšem až během roku 1941, když podnik fungoval již sedm let.

Objekty továrny se nacházely na pozemcích o výměře 10 000 m² a jak z vnější, tak vnitřní strany byly řádně zrekonstruovány, upraveny a vybaveny. Již v roce 1939 nechal Josef Steipe pořídit nové strojní zařízení. Nechal pořídit již v roce 1939 nové strojní zařízení, které ještě v následujících letech rozšiřoval o další sortiment. Některé ale bylo pořízeno i později.⁹¹⁸ S průběhem doby navíc Josef Steipe přikupoval další pozemky v okolí. Na nich nechal na vlastní náklady zříditi zelinářství, které posléze dodávalo zeleninu a ovoce pro zaměstnance do závodní kuchyně. V pražské úvěrní bance si jeho schopností a entusiasmů značně cenili. Byl popisován jako velice šikovný člověk, „všeuměl“, jehož „*vůle vyniknout a docílit úspěchu byla nezdolná a to i přes to, že dvakrát v životě finančně ztroskotal*“⁹¹⁹.

⁹¹⁶Tamtéž, fol. 54.

⁹¹⁷Archiv ČNB, fond ŽB, sign. 5313/5; ZA Opava, pobočka Olomouc, fond KS Olomouc, p. č. 3341, sign. A VIII 140, kt. 181.

⁹¹⁸ZA Opava, pobočka Olomouc, fond KS Olomouc, p. č. 3341, sign. A VIII 140, kt. 181.

⁹¹⁹Archiv ČNB, fond ŽB, sign. 5313/5.

Ostatně stejný názor sdílel taktéž technický redaktor pražské firmy ORBIS inženýr Jan Veselý, „ze všech hovorů jsem si odnesl dojem, že byl velmi rozumný a že neschvaloval nacistický režim“⁹²⁰. Zdálo se, že vše je na skvělé cestě, aby se mu vše tentokrát vydařilo a tvrdá dřina přinesla své ovoce, jeho podnik na Zelené ulici „vyrůstal v závod záviděníhodný“.⁹²¹

Paradoxně však byla Steipeho vlídnost, umírněnost a dobrá povaha vodou na mlýn pro řadu jeho zaměstnanců. Řada z nich si z podniku udělala zdroj svého soukromého obohacení. A to i přes výše zmíněné bonusy pro zaměstnance firmy, dodávky zeleniny z nově zřízeného zelinářství nebo pravidelný přísun několika kilogramů podrážek. Celý problém se dostal až tak daleko, že už ani před Steipem nebylo tajemstvím, co se v podniku odehrává. Za takové konstalace už hrozilo zaměření se na podnik ze strany německé tajné státní policie pro sabotáže v závodě. Steipe na to své zaměstnance upozorňoval. Někteří z nich, paradoxně z těch, kteří byli iniciátory podobných krádeží, to později využili v obžalobě proti svému nadřízenému. Celou situaci názorně dokládá případ, kdy bylo při domovní prohlídce jednoho ze zaměstnanců nalezeno zboží za 48 000 korun. V době protektorátu takovýto obnos mohl znamenat u obyčejných dělníků peníze, které si vydělají za tři až čtyři roky. Mnohdy ještě za dobu podstatně delší. Jak to mezi dělnictvem Steipeho závodu chodilo, svědčí výrok jednoho z nich „že ukradne obžalovaného i s postelí“. Taktéž další z výroků dokresluje nihilistické poměry v továrně. „V podniku se kradlo od vrátného až po zahradníka a obžalovaný nidky nevydoil důsledky“⁹²².

Ve Steipeho podniku však byl nasazen Betriebsobmann Friedl s napojením na gestapo a s rozhodujícím slovem. Především jeho manželka byla konfidentkou olomoucké služebny gestapa.⁹²³ Friedl následně v podniku pořádal mimo jiné schůzky místní NSDAP a SA. Právě všechno, co způsobil Betriebsobmann podniku posléze někteří ze zaměstnanců personifikovali do osoby Josefa Steipeho. Ten sice vstoupil v roce 1942 do NSDAP, ale podle jeho tvrzení na nátlak Friedla.

⁹²⁰ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 2024, sign. Ls 113/48, kt. 221, fol. 56.

⁹²¹Tamtéž.

⁹²²Tamtéž, fol. 117.

⁹²³„Pokud jde o Friedlovou, to byla bestie“. Ostatně manželé Friedlovi si v ničem nezadali. Friedl koncem války hrozil, že nechá Steipeho podnik zapálit. Viz. Tamtéž, fol. 118.

Nikdo během vyšetřování tuto verzi nijak nenapadl, ani nevyvrátil. Od roku 1940 byl Steipe organizován v DAF (deutsche Arbeitsfront). Ani v jedné z organizací neměl žádnou funkci a šlo jen o vstřícné gesto, aby dále mohl nerušeně vézt prosperující podnik bez politických zásahů shora.⁹²⁴

Steipeho gumárenský závod s koncem války neutrpěl větších ztrát v porovnání s jinými podniky v Olomouci a jeho okolí. Došlo sice k téměř dvojnásobnému snížení ročního obrátu závodu, ale do roku 1946 se situace ustálila a ekonomická situace podniku se začala opět rapidně zvedat. To však podnik fungoval pod vedením národního správce a bývalého dlouholetého zaměstnance firmy Jindřicha Hynara.⁹²⁵ Původní majitel a zakladatel podniku Josef Steipe byl nakonec osvobozen od všech vznesených obvinění. V roce 1948 s ním bylo ovšem řízení obnoveno. To se ovšem již z bývalého továrníka stal dělník z jihomoravských Tučap. I přes osvobození od udaných žalob byla jeho osoba, celým procesem postaveným na lžích, závisti a snaze hlavních aktérů obžaloby zakrýt vlastní chování za války, zdiskreditována a on potřetí ve svém životě přišel o všechnen majetek. I přes svoje válečné Steipeho přihlášení se k německé národnosti bylo jeho chování za války více české než u řady Čechů. Přesto byl jako jeden z mála obžalovaných před olomouckým mimořádným lidovým soudem obviněn z arizace, na rozdíl od řady dalších, kteří by toto kritérium dle dochovaných pramenů jednoznačně snesli⁹²⁶, a toto povědomí přetrvalo dodnes. Povahu a postoj k životu zakladatele podniku vystihuje jeho výrok při druhém vyšetřování v roce 1948: „*Nikdy jsem se nestaral o politiku, které jsem též nerozuměl a mým životním cílem bylo jen tvořit a pracovat. Jen svou prací jsem se stal z dělníka továrníkem. Veškeré mé jednání a konání bylo určováno jen hospodářskými zájmy*“⁹²⁷.

⁹²⁴ Německý politický komisař.

⁹²⁵ Archiv ČNB, fond ŽB, sign. 5313/5.,

⁹²⁶ Za všechny například syn významného olomouckého stavitele Heinricha Czeschnera, Heinz Heinrich Czeschner (1912). Ve spise Mimořádného lidového soudu v Olomouci, vedeném proti němu a jeho manželce Hildě, není jediná zmínka o tom, že by stavitel Czeschner podnik jehož byl za války majitelem, arizoval. O jeho bývalém majiteli Arnoštu Weiszovi taktéž. Jakoby jeho podnik a on nikdy neexistovali.

Dalším příkladem může předválečný náměstek starosty Olomouce a stavitel Heinrich Schmidt, o němž v souvislosti s arizací, především obohacování se z interiérů vil předních olomouckých židovských podnikatelů, vypovídali i někteří členové gestapa.

⁹²⁷ ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 2024, sign. Ls 113/48, kt. 221, fol. 115.

Jaký osud měli manželé Schulhofovi? Když jejich syn Erich (1909) posílal své známé dopis o situaci v ghettu a zároveň žádal o zaslání balíčků s potravinami, konstatoval: „*Drahá Liduško [...] Já vážím 60 kg, tedy o 13 kg méně nežli v Praze (ovšem oblečený)*“ [...]. *Snad se dožijeme lepších dob*“. Těch se však již on, ani rodiče nebo strýc Rudolf, nedožili. Erichův otec, Karel Schulhof, zemřel ještě před transporty do Terezína. Strýc Rudolf (1872) zemřel v Terezíně. Ida Schulhof (1885) se synem Erichem, nadaným klavíristou, skončili v osvětimském krematoriu.⁹²⁸ Včasnou emigrací do Anglie se zachránila pouze Erichova sestra Else (1906), provdaná za Hanse Briesse, jednoho z majitelů obchodu semeny Ignatz Briess junior.

⁹²⁸Briess, Peter: *The house that save us*, s. 95.

7 Role NSDAP v obvodu olomouckého oberlandrátu

Neodmyslitelnou součástí celého procesu arizace byl stranický aparát NSDAP, který měl dle nařízení Hitlerova nástupce Rudolfa Hesse z roku 1938 právo vyjadřovat své kladné či odmítavé stanovisko ke každému arizačnímu případu. Každé župní, pro protektorát krajské vedení NSDAP⁹²⁹, tedy mělo jeden z rozhodujících hlasů pro svolení k arizaci. Již bylo zmíněno, že zásadní podmínkou úspěšné arizace bylo členství ve straně, případně jiné nacistické organizaci a při nejmenším kladný postoj k nacionálně socialistickému zřízení. Měli zajistit, společně s krajským hospodářským poradcem (Kreiswirtschaftsberater)⁹³⁰, který byl podřízený krajskému vedoucímu NSDAP (Kreisleiter). Tímto Kreisleiterem byl v Olomouci Erich Kemenovic. Krajským hospodářským poradcem Karl Knirsch.⁹³¹ Jejím úkolem v arizačním procesu bylo rozhodovat o převodu majetku do „správných“ rukou v hodnotě nepřesahující 100 000 RM. V majetku přesahujícím tuto hranici měl právo rozhodovat župní poradce NSDAP (Gaulaiter). V praxi tedy přímo jemu podřízený hospodářský poradce (Gauwirtschaftsberater).

Tito poradci pak spolupracovali s obchodní a živnostenskou komorou a jinými institucemi státní správy. Nutno ale podotknout, že německá správa v Protektorátu Čechy a Morava se o župní vedení NSDAP neopírala. Německá okupační správa zde totiž byla méně závislá na rozhodnutích strany, než tomu bylo v Říši.⁹³² Navíc sama jednotnost NSDAP v protektorátu byla narušena tím, že byla podle Hitlerova nařízení z 21. března 1939 podřízena celkem čtyřem sousedním župám – Sudetské, Bavorské východní marce, Horno Dunajské (Ober-Donau) a Dolnodunajské (Nieder-Donau).

⁹²⁹Celkem bylo pro oblast sudetské župy v rámci Moravy 11 tzv. krajů NSDAP („Kreis – v našem pojetí to byly vlastně okresy“). Pro všechny oblasti sudetské župy bylo těchto krajů 40. Po zřízení protektorátu bylo dotvořeno dalších pět stranických krajů, na Moravě byly pro Olomouc a Moravskou Ostravu. Viz Bartoš, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku*.

⁹³⁰Ti se ve svých dobrozdáních, zaměřovali právě výhradně na politický profil uchazeče a jeho charakterové vlastnosti. Viz Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s.158; Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace na úvěr*, s. 9.

⁹³¹Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*, s. 23.

⁹³²Tamtéž, s. 24.

Největší část s Prahou spadala pod Říšskou župu Sudety se sídlem v Liberci. Patřila sem Plzeň, Hradec Králové, Ostrava ale i Olomouc.⁹³³ Olomouc byla podřízena Dolnodunajské župě.⁹³⁴ To samozřejmě znamenalo konkurenční zápas při dělení sfér vlivu mezi jimi jednotlivými župami o to, jaký kus protektorátního území a tím pádem množství majetku k arizaci jim připadne.

I přes jistá omezení, kterým byla NSDAP v protektorátu vystavena, je více než zřejmé, že její vliv na arizaci v jednotlivých krajích byl značný a její rozhodování formou politisches Führungseugnis (osvědčení o politické spolehlivosti) bylo naprosto nedílnou součástí celého procesu, dokonce by se dalo říci jeho alfou a omegou. Odborná způsobilost arizačního žadatele hrála jen podružnou roli, neměl-li dotyčný souhlas z patřičných politických míst.

7.1 Ludwig Köhler

Názorným příkladem pro tento proces může být v Olomouci arizace, jedná z nejlepších a nejstarších likérek ve městě⁹³⁵, ale i okolí, jelikož její majitel Otto Knöpflmacher (1884) pocházel Loštic a nějakou dobu bydlel s rodinou v Německé Húzové. Samotný budoucí arizátor podniku Ludwig Köhler byl sice nejen straníkem, ale i znalcem v oboru s téměř třicetiletou praxí. Pravděpodobně je příklad arizace Knöpflmacherovy likérky nejpozdějším známým případem arizace v Olomouci. Ač tedy nutno podotknout, že Ludwig Köhler podnik reálně spravoval, byla oficiální kupní smlouva podepsána v srpnu 1943, několik měsíců po zavraždění Otty Knöpflmachera v Osvětimi.

⁹³³ Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu*, s. 65-67. Autoři projektu „Společenské a politické aspekty arizačního procesu“ tvrdí, že Olomouc spadala pod Říšskou župu Sudety se sídlem v Liberci. Olomoucký historik Josef Bartoš zastává stanovisko, že nadřízenou župou pro oblast olomouckého kraje NSDAP byla Nieder-Donau. Viz *Josef: Strategická pozice Olomouce v letech 1935-1945*, s. 10. Vzhledem ke geografické poloze, historické provázanosti obou měst, jakož i velkému procentu arizátorů, Treuhänderů a příslušníků gestapa z Vídně, se to může zdát jako pravděpodobné, ale vzhledem k archivním materiálům, které byly prostudovány, se taktéž autor práce přiklání k prvnímu stanovisku.

⁹³⁴ Autoři projektu „Společenské a politické aspekty arizačního procesu“ tvrdí, že Olomouc spadala pod Říšskou župu Sudety se sídlem v Liberci. Olomoucký historik Josef Bartoš zastává stanovisko, že nadřízenou župou pro oblast olomouckého kraje NSDAP byla Nieder-Donau. Vzhledem ke geografické poloze, historické provázanosti obou měst, jakož i velkému procentu arizátorů, Treuhänderů a příslušníků gestapa z Vídně, se taktéž přiklání k tomuto stanovisku. Viz *Josef: Strategická pozice Olomouce v letech 1935-1945*, s. 10.

⁹³⁵ S tradicí již od roku 1859. Protokoly podniku do obchodního rejstříku krajského soudu proběhla však až v roce 1896. Zaběhlou praxí většiny podobných likérek ovšem byl též velkoobchod vínem a provozování výčepní živnosti. Otto Knöpflmacher nebyl výjimkou. Na dnešním Dolním náměstí vlastnil Otto Knöpflmacher stáčírnu vína a taktéž byl majitelem lokálu, který ale od roku 1931 pronajímal Ludmile Sedláčkové. Viz *ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Oberlandrát Olomouc*, kt. 10.

Köhler nabyl podnik Otty Knöpflmachera nejméně dvakrát tak levnější. Za 333 000 korun. Dalších 284 000 korun ovšem musel zaplatit Říši jako tzv. říšskou vyrovnávací dávku. Ziskem podniku si tento bývalý člen DNSAP, SDP a nakonec NSDAP více než polepšil. Na pomyslném sociálním žebříčku bychom ho mohli zařadit po arizaci k tzv. kapitalistům.

Ve skutečnosti však byl pozdní oficiální zisk podniku zapříčiněn nedostatečným finančním kreditem arizátora, který po několik let hledal vhodného společníka do podniku. Právě na jeho výběru se velkou měrou podepsaly ony „prověrky“ strany. O samotnou arizaci závodu byl značný zájem. Objevilo se nejméně sedm vážných zájemců. Jako první předložili smlouvu již v říjnu 1940 Arnold Prokesch a Josef Cambal z Krnova. Poprvé ji neschválil olomoucký oberlandrát. Arnold Prokesch se ale nevzdal a o arizaci se pokoušel podruhé. Tentokrát přijal do svých snah Helmuta Nesbedu a Ludwiga Köhlera, kteří za tím účelem již před tím založili veřejnou obchodní společnost Nesbeda und Köhler. Nesbeda ovšem neobdržel onen zmiňovaný politisches Führungzeugnis. A neobdržel ho ani Arnold Prokesch. Ostatně již Prokeschova náhlá změna politického tábora nevrhala na jeho osobu zdání dvakrát spolehlivého člověka. Prokesch byl až do roku 1938 křesťanským sociálem a psal sloupky pro jejich noviny „Das Volk“. Ani jeho oborové znalosti nejspíš nepatřily k nejlepším vzhledem k tomu, že se o lihovarnictví začal zajímat teprve koncem třicátých let. Samotný Ludwig Köhler musel zažádat o úvěr u Kreditanstalt der Deutschen na 600 000 korun. Ten mu byl poskytnut se splatností na 11 let a úrokové míře 4,5 %. O finanční způsobilosti arizátora svědčí to, že ač nearizoval čistě nemovitosti podniku, ale „pouze“ zásoby podniku a jeho inventář (navíc podhodnocený), měl velké problémy se sehnáním dostatečného kapitálu. Nakonec však přeci jen veterán z první světové války a jeden z prvních členů DNSAP (ve straně již od roku 1919) uspěl. Pravděpodobně další důležitou skutečností byl fakt, že měl Köhler na své straně muže, který stranická dobrozdání pro arizátory vydával, Karla Knirsche.⁹³⁶

Komplexnější podchycení této problematiky však ještě stále chybí. Stává se proto výzvou pro budoucí zkoumání. S ohledem na stav pramenné základny k této problematice ovšem se značně nejistým koncem.

⁹³⁶NA Praha, fond Úřad státního tajemníka u říšského protektora (ÚST – ŘP), kt. 4, sign. 109-4-1371, fol. 1-2.; Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu*. s. 167-168.

Samozřejmě i přes menší páky, kterými protektorátní nacionálně socialistická strana disponovala, se snažila vydobýt si na arizačním poli alespoň nějaké místo pro své zasloužilé, a oddané spolubojovníky ze středostavovských kruhů. To se jí poměrně v oblasti drobného a středního majetku.⁹³⁷ Z výpovědi před mimořádným lidovým soudem souzené vysokého funkcionáře strany, Treuhändera a arizátora Huberta Schestaga víme, že schůze krajského vedení NSDAP se pořádaly v měsíčním intervalu a byli na nich přítomni všichni vedoucí straničtí činitelé. Tyto schůze následně sloužily ke koordinaci dalšího, pokud možno jednotného postupu.⁹³⁸

Jak to fungovalo, dokládají poznámky z jednání okresního vedení organizace NSDAP v Olomouci v prosinci 1939. Místní vedení strany pobouřeně upozorňovalo na skutečnost, že židovští podnikatelé z jejich teritoria dosud náleží k významným dodavatelům Wehrmachtu. Měli na mysli především ty, jejichž podnikatelské aktivity v jejich oblasti měly takřka monopol na daný typ podnikání. Jednalo se především o oblast lihovin, dřeva, obchodu s koženým zbožím a konfekcí, kde měli židovští podnikatelé právě na Olomoucku a Prostějovsku výsadní postavení. Zarážela je též skutečnost, že řada z Treuhänderů vykonávala své funkce spíš formálně a ještě tedy na podzim 1939 mohli někteří z židovských majitelů reálně řídit svoje podniky. Zajímavá je i skutečnost, že si stěžovali na značně vysoké úrokové zatížení, které se pohybovalo na hranici 6 % v případě úvěrů do 200 000 korun a splatností do tří let, což dokládá nepřilíš velkou ekonomickou vyspělost místní arizátorské „elity“. K lepšímu proškolení Treuhänderů, hladčímu průběhu arizace a obzvláště k dohledu na vztahy Treuhänderů k židům, navrhovali vedoucí činitelé olomoucké NSDAP zavedení tzv. Obertreuhänderů. Ostatně to pravděpodobně ona příčina příchodu dánského konzula Hermanna Dzialase do města na post vrchního Treuhändera.

K tomu měli být urychleně likvidovány zbývající židovské firmy, které již nebyly pro hospodářství Olomoucka do budoucna nepostradatelné. Jejich přebytkové, uskladněné zboží a výrobní kontingenty by byly převedeny na místní německé obyvatelstvo. Pro ty z podniků, které byly vhodné k arizaci pak, doporučovala NSDAP co nejráznější postup, neštítící se ani nasazení gestapa a tzv. Verkaufstreuhänderů. Především měl být tento rázný, nesmlouvavý postup uplatněn u podniků, jež čile obchodovaly s Wehrmachtem a byly židovské.

⁹³⁷Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*, s. 26.

⁹³⁸ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1414, sign. Ls 1252/46, kt. 134, fol. 8.

Ve svém ostrém prohlášení NSDAP též požadovala zrušit všechna dosud platná živnostenská oprávnění jejich židovských majitelů. Od tohoto kroku si vedení strany slibovalo zmenšení konkurence pro německé obchody. V neposlední řadě měla být vedena cílená a intenzivní propaganda v Říši, kterou se měli přitáhnout „*kvalitní a solventní arizátoři pro židovské podniky na střední Moravě.*“ Je zřejmé, že se v uvedeném jednání projevila arizace na konkrétním teritoriu se všemi specifiky.⁹³⁹ Ostatně i prostějovská NSDAP v čele s Hansem Ganzwohlem⁹⁴⁰ projevila značnou iniciativu, když již koncem dubna 1939 sama zhotovila seznam 65 středních a velkých židovských podniků. Na tom by nebylo nic tak zvláštního, kdyby rozkaz k tomuto úkolu nezaslal krajský hospodářský poradce strany Karl Knirsch pouhé dva dny před vyhotovením seznamu.⁹⁴¹

7.2 Hubert Schestag

Dalším příkladným ukazatelem pro vliv NSDAP na arizačním procesu je prorežimní angažovanost jednotlivých arizátorů. Ta představovala takový poměr, že 41,5 % všech arizátorů bylo členy strany.⁹⁴² Takovým případem může být zmiňovaný Hubert Schestag (1895).

⁹³⁹ Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu*. s. 80-81.

⁹⁴⁰ O rodákovi z Jihlavy Hansovi Ganzwohlovi (1902) víme, že již před rokem 1938 patřil v Prostějově k vedoucím funkcionářům strany SDP. V roce 1938 patřil do „delegace“ místní strany SDP, kterou pozval významný prostějovský podnikatel Jan Nehera na jím pořádaný ples. Již tam provokativně Ganzwohl a dalšími za protektorátu vysokými představiteli NSDAP ve městě, Ungarem nebo Schollerem, přišli se znaky SDP na oblecích. Ganzwohl, společně s Ungarem hráli též důležitou úlohu ve vyhotovování seznamů rukojmích pro nacistické represivní akce, jako „Gitter“ nebo „Albrecht der Erste“. Byl vedoucím místní skupiny NSDAP v Prostějově. Treuhänderem sladovny významné prostějovské rodiny Winterových, jakož i její sesterské firmy, knoflíkárný „Kornolith A. G.“.

Nejasná je ovšem jeho činnost coby příslušníka místní služebny německé tajné státní policie. Některé z pramenů popisují jeho osobu jako člena prostějovského gestapa od počátku okupace do zrušení služebny v roce 1941. Zatčený člen prostějovského gestapa Wilém Dworak vypověděl, že byl Ganzwohl tzv. V-Mannem (Vertrauensmann), neboli důvěrníkem prostějovského gestapa (konfident), aktivně spolupracujícím se všemi příslušníky služebny. Důležitý byl i pro místní pobočku SD, jelikož dodával informace o místní situaci. Jako dlouholetý občan města byl pro ně velice cenným zdrojem informací. Mimo to byl Hans Ganzwohl zaměstnancem městského úřadu a přednostou městského zásobovacího a hospodářského úřadu. Viz ABS, fond 305, sign. 305-508-4, fol. 70; ABS, fond 52, sign. 52-77-5, fol. 118-119; Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*, s. 48.

⁹⁴¹ Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*, s. 113.

⁹⁴² *Tamtéž*, s. 101.

Obchodní zástupce firmy Domado, který byl dle svých slov povolán⁹⁴³ v roce 1940 olomouckým oberlandrátem, aby působil v Přerově jako správce k věrné ruce. Jisté je, že rozhodně nebyl malou rybkou v celém arizačním soukolí v Prostějově. Koncem války byl jedním z těch, kteří prchali z Přerova a Olomouce v koloně společně se členy německé tajné státní policie přes Mohelnici, Moravskou Třebovou, Svitavy a Jihlavu směrem na Tábor do jižních Čech. O jeho „kvalitách“ jako správce k věrné ruce napovídá především způsob, jakým na počátku května 1940 propustil dlouholetého židovského zaměstnance firmy Valtra Langa. S Valtrem Langem se i přes to, že byl pokřtěn a stal se příslušníkem československé církve, odmítal jako s židem bavit. Proto si Hubert Schestag zavolal přednostu tehdejšího oddělení do své úřadovny a vyřídil mu Valtra Langa následující vzkaz: *„Je mojí zásadou nemluvit s židem, proto mu vyřídíte, ať se neopovází klást nějaké požadavky na firmu, dále že nesmí nadávat na Němce a mě (Schestaga) a v případě, že bych něco uslyšel – „Wird er mich um die Ecke bringen lassen“, což značí popravit“.* Po takových rázných a nesmlouvavých Treuhändrech přesně krajské vedení NSDAP na svém zasedání v prosinci 1939 volalo.

To i přes skutečnost, že arizace znamenala pro Huberta Schestaga výrazný posun v jeho sociálním statutu. Z bývalého zaměstnance pojišťovny⁹⁴⁴ a obchodního zástupce soukromé firmy se stal velkoobchodník.⁹⁴⁵ Podniky, na jejichž správě se Schestag od roku 1940 podílel, byla například kotlárna Arnošta Kulky Českomoravské strojírný a parní kotle.

⁹⁴³Když byl povolán oberlandrátem, jak znal jeho jméno a odkud? Jestliže byl Schestag povolán, musel již mít určité reference u povolaných německých úřadů. O tom svědčí fakt, že byl Hubert Schestag jmenován již 26. května 1940 od krajského vedoucího strany Ericha Kemenowitze čestným vedoucím strany NSDAP v Přerově. V roce 1941 se stal přímo Ortsgruppenleiterem NSDAP. Tato skutečnost se diametrálně rozchází s jeho výpovědí u MLS v Olomouci, kde Schestag prohlašoval, že pro projevení nedostatečného zájmu o činnost ve straně neoblíbený u krajského vedení a v červenci 1941 vedení přerovské NSDAP zbaven.

Byl též vedoucím SA v Přerově. Spekulovalo se i o jeho napojení na místní gestapo a SD.

Možnost, že jeho povolání na funkci přerovského Treuhändera bylo pro jeho odborné kvality, nenahrává příliš fakt, že jen ve firmě Heiniks Erben a Co. (*majitelé firmy byli z Anglie, před válkou emigrovali*) vznikla za jeho správcovství škoda bez mála 700 000 korun. Ředitel firmy František Duša před soudem tvrdil, že po prostudování účetních záznamů došel k číslu 739 115 korun. Z této částky tvořily platy pro Schestaga do 2. 5. 1945 celkem 470 219 korun. Jen jako oficiální správce firmy pobíral plat 7 500 korun. Z firemních účtů Hubert Schestag neoprávněně vybíral desetitisícové částky. A to byl Hubert Schestag správcem k věrné ruce či přímo novým arizátorským vlastníkem dalších nejméně šesti židovských podniků. Vyšetřovatelé se však spokojili s prvotním tvrzením Huberta Schestaga. Stejně jako s konstatováním, že peníze z výnosů jím spravovaných podniků ukládal do známek, s kterými posléze i ve zmiňované koloně opustil Přerov a jenž se při cestě na západ ztratily. Viz *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1414, sign. Ls 1252/46, kt. 134, fol. 8-9, 23, 27, 58, 76.*

⁹⁴⁴Byl vedoucím zahraniční pojišťovnické organizace „Victoria zu Berlin“. Viz *Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: Společenské a politické aspekty arizačního procesu. s. 305.*

⁹⁴⁵*Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: Společenské a politické aspekty arizačního procesu. s. 305.*

Ta je zajímavá z hlediska svých obchodů s židovskými firmami podobného zaměření z Olomouce. Mezi její největší věřitele patřily například hodolanské firmy bratří Karpfenů „G. Karpfen“ a „J. Buchbinder“ obchodující mimo jiné se starými stroji a železem. O firmu byl zpočátku poměrně velký zájem, až z Drážďan nebo Vídně. Především drážďanská továrna na parní konvice s filiálkami ve Vídni nebo Mostu projevovala zpočátku o firmu enormní zájem. Její majitel Alois Franz Birke (1893) však po návštěvě podniku své původní plány změnil a jeho snaha o koupi závodu postupně upadla. Podnik byl zchátralý a ve značně špatném stavu, který by vyžadoval velké páteční investice do jeho opětovného rozvoje. Ve své dlouhém dopise obšírně zmiňuje všechny své důvody. Stav podniku označil doslova jako katastrofický a dodává, že za současné situace není podnik životaschopný. Problémy jsou však dlouhodobějšího rázu.⁹⁴⁶

Schestag sám arizoval v první polovině roku 1941 velkoobchod kůžemi Bernhard Polak a syn, poté co byl nějakou dobu i jeho Treuhänderem. Obchodní záběr podniku byl značný. Firma se konkrétně zabývala obchodem kůží a přípravami pro obuvníky, brašnáře, řemenáře, sedláře, tapetáře, ale i například prodejem sportovním potřeb. Roční výnos firmy se pohyboval v řádech přesahujících 200 000 korun. Přesto byla částka, za kterou firmu kupoval určena na 352 000 korun. Jak bylo již zmíněno, podobně nízká hodnota tzv. Judenpreis nebyla ničím výjimečným. Běžná tržní cena podniku přitom přesahovala částku 700 000 korun. Kupní cenu navíc mohl rozdělit na dvě části. Takže dohodnutých zbývajících 140 000 korun mohl arizátor zaplatit další rok. Což bylo výhodné z toho hlediska, že již mohl platit z čistých zisků svého podniku. Zajímavě působí fakt, že začala společnost již od dalšího roku vykazovat ztrátu, přestože se její obrátové položky oproti předválečným letům zvyšovaly.⁹⁴⁷ Tento muž, po válce vedený na československém seznamu válečných zločinců⁹⁴⁸ byl mimořádným lidovým soudem odsouzen 20. listopadu 1946 na 8 let, ztrátě občanské cti a propadnutí celého jmění.

⁹⁴⁶NA Praha, fond AS, kt. 289, sign. 2073.

⁹⁴⁷NA Praha, fond AS, kt. 127, sign. 341; Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu*. s. 305.

⁹⁴⁸ V předválečných záznamech pražského ředitelství je přitom Hubert Schestag popisován jako člověk s dobrou pověstí, který nikterak neprojevuje své politické přesvědčení. Po vypuknutí války se Hubert Schestag stal mimo jiné V-Mannem (důvěrníkem) ve vybraných válečně důležitých podnicích v Přerově. Tito důvěrníci byli plně odpovědní gestapu a SD. Viz Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu*. s. 305.

Paradoxní je, že mimořádný lidový soud Treuhändera sedmi přerovských podniků⁹⁴⁹ a arizátora jednoho z nich zprostil viny z obžaloby, že „zneužil tísně způsobené národní, politickou či rasovou perzekucí, aby se obhohatil na úkor právnické resp. fyzické osoby“⁹⁵⁰.

7.3 Karl Juratsch

Dalším příkladným straníkem, který skrze svoji politickou angažovanost vybuodoval v protektorátu kariéru a přišel si díky arizační aktivitě, především však díky velkým machinacím v jím spravovaných podnicích, k vysokému jmění, byl hranický Karl Juratsch (1895). Pozdější válečný zločinec, který se však, jako většina jemu podobných, dokázal po válce vytrazit a záhadně, i přes své údajné zatčení, zmizet z dosahu vyšetřujících orgánů. Dokonce i spis, který byl na jeho jméno u mimořádného lidového soudu v Jičíně údajně zaveden, dnes již neexistuje. Karl Juratsch rozhodně nezískal vavříny na politickém a arizačním poli jako rychle kvaška vstupem do stranických struktur až po vzniku protektorátu.⁹⁵¹ Tento rodák z Moravského Berouna⁹⁵² vyvíjel protistátní činnost již před Mnichovem. Ba co víc, byl jedním ze spoluzakladatelů strany v Hranicích. V ní převzal funkci tzv. Kassenleiterra (správce stranické pokladny) a později hospodářského poradce (Wirtschaftsberatora). Podílel se, stejně jako Hans Ganwohl v Prostějově, na vyhotovování seznamů „odpůrců“ režimu a jejich zatýkání v hranickém okrese. Mezi tyto lidi samozřejmě spadala i celá řada místních židů. Desítky z nich následně skončili v koncentračních táborech Dachau a Buchenwald.

Za své zásluhy se brzy po vzniku protektorátu stal ředitelem větší a prosperující hranické továrny na sukna a ubrusy Heller vdova a syn. V té již pracoval jeho syn. Před tím byl, jako jeden z mnoha pozdějších arizátorů, i jejím správcem k věrné ruce. Jako Treuhänder si přicházel na 7 500 korun měsíčně, což bylo dvakrát více než drtivá většina správců židovských podniků v obvodu olomouckého oberlandráta.

⁹⁴⁹ Nikoliv všechny byly tzv. židovské.

⁹⁵⁰ ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1414, sign. Ls 1252/46, kt. 134, fol. 103.

⁹⁵¹ ABS, fond 305, sign. 305-696-8, fol. 143; ABS, fond 302, sign. 302-159-5, fol. 17; ABS, fond 305, sign. 305-508-6, fol. 18-19; ABS, fond 302, sign. 302-1-61; ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Oberlandrát Olomouc, kt. 11.

⁹⁵² Vyšetřující spis gestapa v Brně udává jako místo narození Potštát u Přerova. Město Potštát je zmiňováno i autory publikace „Kronikáři města Hranic“. Karel Juratsch byl údajně synem tamního obchodníka s koňmi. Viz Bednář, Václav – Indra, Bohumír – Lapáček, Jiří: *Kronikáři města Hranic. Město Hranice, Hranice 2004, s. 163.*

V jeho osobě se symbolizuje nejen závratná kariéra za nového režimu, ale i jeho odvrácená tvář, kterou byla všudy přítomná korupce. Nevyhnula se ani podniku ve vlastnictví Karla Juratsche, který jeho bývalé majitelce Adéle Hellerové zpronevěřil 6 200 000 korun. Jejím synovi Stefanovi⁹⁵³ dalších 650 000 korun. Příliš mnoho se o způsobu jeho machinací nevědělo. Prozatím se dochovala jediná zmínka, nápadně připomínající klasické způsoby již v průběhu textu nastíněné. Továrního vozu značky Ford původních majitelů podniku se zmocnil tím způsobem, že s ním odjel do Prostějova, kde ho prodal a se zdánlivým poraněním se vlakem vrátil zpět do Hranic. Nové auto značky Praga si posléze opatřil jako židovský konfiskát.⁹⁵⁴

Samotný Juratsch nebyl žádným odborníkem na textilní průmysl ani obchodní stránku podnikání. Proto si nechal podnik reálně vést technickým ředitelem Josefem Jakubkou.⁹⁵⁵ Ostatně jeho arizační aktivity se týkali i Prostějovska nebo Boskovicka. Tento agilní stoupenec nového režimu, považovaný za člověka „*povahy hrubé, bezohledné a mstivé, takže i německá společnost se ho obávala*“⁹⁵⁶, však koncem války, ostatně jako celá řada dalších, ztroskotal na svých podvodných aktivitách, které byly již od roku 1940 vyšetřovány brněnskou úřadovnou gestapa, která dokonce navrhla jeho zamítnutí na post správce textilní hranického podniku. Proč se však vyšetřování táhlo prakticky po celý průběh války a k reálnému odválení Juratsche došlo až v roce 1944, zatím objasněno není.⁹⁵⁷ Ani výraznější postih již nepřišel. Pravděpodobně díky svým konexím k SD a gestapu prakticky po celé Střední a Severní Moravě. Místo toho byl Juratsch využit na zákopové práce v okolí Hranic, kde měl jakožto vedoucí místního NSKK na starosti dopravu.⁹⁵⁸

⁹⁵³ Ten se pokusil na černo utéci již v prvních týdnech protektorátu. „*Odjel na veletrh do Prahy a víc se nevrátil*“. V Hranicích se již nikdy neobjevil. Jeho další osudy se nepodařilo prozatím dohledat. Starožitnosti z jeho domů byly zabaveny a postupně rozprodány. Viz *Bednář, Václav – Indra, Bohumír – Lapáček, Jiří: c. d., s. 163.*

⁹⁵⁴ *Tamtéž.*

⁹⁵⁵ *Tamtéž.*

⁹⁵⁶ Karl Juratsch společně se Schnelzerem byli označováni za „*nacistické stvůry, které chtěli strhnout na sebe moc v Hranicích*“. Viz *Příběh lágru: internační tábor a perzekuce Němců v Hranicích 1945-1946. s. 33.* I po desítkách let si někteří ze zpovídaných pamětníků vybavovali Juratsche jako jednoho z hlavních nacistických představitelů ve městě. „*Hlavní Němci (dnes bychom uvedli nacisté), kteří to zde vedli byli Juratsch z Hellerovy továrny a majitel pily Losert*“. Viz *Bednář, Václav: Druhá světová válka posuzovaná z Hranic. In: Sborník státního okresního archivu Přerov. Přerov 2001, s. 145.*

⁹⁵⁷ Vedení továrny převzal po Juratschově odvolání říšský Němec Ludvík Seus, který v Říši přišel o továrnu. Majitelem továrny však příliš dlouho Seus nebyl. Továrnu koupil na přelomu jara a léta a po Vánocích 1944 již zpět do Hranic nedorazil. Viz *Bednář, Václav – Indra, Bohumír – Lapáček, Jiří: c. d., s. 164.*

⁹⁵⁸ *ABS, fond 305, sign. 305-508-6, fol. 18-19.*

Karl Juratsch byl též zaměstnancem blokové služebny SD v hranickém okrese, jako „specialista“ na hospodářské a politické otázky. Působil i coby velitel nacistických motorizovaných sborů (NSKK, Kraftfahrkorps) v Hranicích. Společně s vedoucím kamenolomu v Hranicích Otto Kunzem⁹⁵⁹, vládním komisařem Karlem Kettnerem⁹⁶⁰, majitelem pily v Hranicích Loserem a jistým Schnelzerem patřil mezi stranickou elitu města. Juratschovu protektorátní aktivity se rozhodně nevztahovaly pouze k samotným Hranicím. Dle výpovědí řady svědků měl kontakty na SD v Ostravě, Olomouci a stal se členem správní rady prostějovského textilního akciového závodu Silesia.⁹⁶¹ Silesia byla nařízením říšského protektora z 21. června 1939 označena jako židovský podnik, neboť jejími akcionáři byli od poloviny 20. let především osoby židovského původu.⁹⁶² Ač tedy převážná většina z nich byla německé a maďarské národnosti. Poválečná šetření k jeho osobě mluví o Juratschově zatčení spojenci a internaci v koncentračním táboře Dachau (tábor č. 29). Jisté však je, že nikdy nebyl předveden před československý soud.

I v samotné Olomouci můžeme zaznamenat takový příklad, který se týká nejvyšších představitelů místní stranické honorace. Jedná se o arizaci velkoobchodu sklářským a porcelánovým zbožím⁹⁶³ Ernst Franěk's Witwe na Nové ulici a aktivním již od prvního desetiletí 20. století.⁹⁶⁴ Na něj si činila nárok firma Ed. R. Mathes & Co. Německá firma s tradicí již od roku 1879. Její původní majitel a zakladatel v jedné osobě Eduard Mathes vystoupil v roce 1919 a z podniku se stala veřejná komanditní společnost o třech společnících a dvěma komandisty⁹⁶⁵. Ti se postupně do roku 1927 vykrytalizovali do složení Berta Kemenowitz, jakožto dcera zakladatele podniku. Druhým ze společníků byl její manžel Erich, který byl jedním z prvních členů SDP v Olomouci a po okupaci se stal vedoucím celého krajského uskupení NSDAP. Když byl Erich Kemenowitz na podzim 1941 zabit na východní frontě, byla po něm dokonce pojmenována jedna z olomouckých ulic.

⁹⁵⁹ABS, fond 52, sign. 52-1-424, fol. 348.

⁹⁶⁰ Kettner byl před válkou barvířským mistrem v Hellerově továrně. S Juratschem měli velice napjaté osobní vztahy. Jelikož oba usilovali o post vládního komisaře. Viz *Bednář, Václav – Indra, Bohumír – Lapáček, Jiří: c. d., s. 163.*

⁹⁶¹ Bez zajímavosti není ani zjištění, že dalším ze členů správní rady podniku byl bývalý profesor německé obchodní akademie v Olomouci Otwin Krause (1906). Ten v Olomouci nejen bydlel, ale i za protektorátu působil také jako Treuhänder některých židovských podniků. Před koncem války z Olomouce uprchl.

⁹⁶² Taktéž její bývalý ředitel Ernst Platzek byl židovského původu a trvale žijící ve Vídni. Podnik však byl v roce 1926 nucen odprodat, jelikož díky spekulacím na burze zbankrotoval. Viz *ABS, fond 305, sign. 305-508-6, fol. 18-19.*

⁹⁶³ Podnik též obchodoval kameninou. Viz. *Compass 1939, r. 67, Praha 1938, s. 339.*

⁹⁶⁴ Zanesen do obchodního rejstříku krajského soudu byl ovšem podnik až v roce 1933, tehdy již vdovou Annou Fraňkovou. Podnik byl veden jako firma jednotlivce. Česky značen jako Arnošta Fraňka vdova. Viz. *ZA Opava, pobočka Olomouc, KS Olomouc, kt. 162, sign. A VI 67, i.č. 2951.*

⁹⁶⁵ Komandisté jsou takoví společníci, kteří ručí za závazky společnosti pouze do výše svého vkladu.

Příznačně ta s nejhonosnějšími vilami, zvaná do té doby Vídeňská. Řada z vil ve Vídeňské ulici byla do okupace majetkem olomouckých židovských podnikatelů. Ostatně ve Vídeňské ulici, na čísle 10 sídlilo krajské vedení NSDAP. Třetím společníkem byl nám již dobře známý Karl Knirsch, pozdější Kreiswirtschaftberater strany a více prezident Obchodní a živnostenské komory v Olomouci. Zbýlími členy z řad podílníků podniku byli, Lotte a ing. Hans Weinertovi. Treuhänderem podniku byl agilní bankovní úředník olomoucké pobočky Union banky, Adolf Werba, který později sám arizoval prostějovský velkoobchod smíšeným zbožím Sigmund Kurz. Werba mimo jiné velice aktivně působil coby Treuhänder u olomoucké továrny na zpracování kůží Leopold Mayer.

Spojení dvou zasloužilých průkopníků nacionálního socialismu v olomouckém regionu neslo své ovoce. Místní pobočka Kreditanstalt der Deutschen bez váhání svolila i k poskytnutí úvěru oběma společníkům. Nic na celé skutečnosti nezměnila ani smrt Ericha Kemenowitze na východní frontě před samotným schválením úvěru. I za těchto okolností banka úvěr poskytla. Jeho podíl připadl nyní vdově. Kemenowitzovi společně s Knirschem se neomezili ve svých snahách pouze na obchod samotný, jako tomu v řadě případů bylo, nýbrž arizovali celou nemovitost, ve které se velkoobchod Ernst Franěk's Witwe nacházel. Nemovitost o hodnotě dosahující až k půl milionu korun získala stranická elita města za 50 – 150 000 korun. Celková cena i s obchodem a jeho inventářem činila 342 000 korun. Podnik rodina získala v létě 1942. Úroková taxa poskytnutého úvěru byla značně nízká. Pohybovala se pod hranicí 5 % ve lhůtě splatnosti do 10 let.⁹⁶⁶ Majitelka původního obchodu Anna Fraňková (1884) i se svými dvěma dcerami Hanou (1920) a Zdeňkou (1925) skončily v září 1943 v Osvětimi. Žádná z nich se odsud nevrátila.

7.4 Josef Eisenmeier

Do této kapitoly ostatně jednoznačně patří i arizátor jménem Josef Eisenmeier (1891),

Josef Eisenmeier byl od roku 1940 vlastníkem jednoho z nejlukrativnějších židovských podniků v oblasti olomouckého oberlandrátu. Sepětí J. Eisenmeiera s tímto podnikem začalo právě na doporučení NSDAP. Krok to byl více než logický.

⁹⁶⁶Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři*, s. 128, 413-414; NA Praha, fond AS, kt. 104, sign. 97; ZA Opava, pobočka Olomouc, KS Olomouc, kt. 162, sign. A VI 67, i. č. 2951.

A Eisenmeier v sobě spojoval nejen dlouhodobého přívržence SDP, zakladatele Freikorps⁹⁶⁷ (sudetoněmecké polovojenské jednotky) v Karlových Varech a aktivního účastníka krize v roce 1938 a tudíž o politické stránce naprosto vhodného člověka, ale Josef Eisenmeier odpovídal i po stránce odborné. Jelikož již od roku 1919 působil v papírnické továrně v Humenném Eichmann & Co.⁹⁶⁸ Zde se později stal i prokuristou. Kde taktéž působil i jeho otec na pozici technického ředitele podniku. Za svoji dlouhodobou oddanou angažovanost si nyní Eisenmeier vysloužil od olomouckých stranických orgánů NSDAP důvěru.

Ač byla cena podniku s průměrným ročním obratem kolem 10 milionů korun značně vysoká a majitelé za ni požadovali 8 milionů korun, byla odhadcem eskomptní banky při tvoření exposé odhadnuta na polovinu (4-4,5 milionu korun). I přes vysokou cenu a jeho nedostatečné rentabilitě byla tomuto zasloužilému bojovníkovi strany, členovi Freikorps a SA (taktéž pozdějšímu účastníkovi východního tažení v řadách Wehrmachtu) arizace odklepnuť. Eisenmeierův status náhle strmě stoupl a on se stal velkopodnikatelem. Josef Eisenmeier byl sice v oblasti papírnictví již zkušeným harcovníkem, ale rozhodně nebyl dobrým hospodářem. Podnik za svého působení přivedl do nebývalého úpadku.⁹⁶⁹

Ještě na počátku 30. let s jistotou víme, že čisté výnosy podniku byly jen ze zahraničního obchodu téměř milionové. Domácí pak dosahovala bez mála 480 000 korun.⁹⁷⁰ Prosperita závodu však neklesala ani s hospodářskou krizí a udržovala si svou rentabilitu až do okupace.⁹⁷¹ Podnik navíc od přelomu 20. a 30. let prošel nákladnou přestavbou v polovině 30. let. Ostatně to již od počátku roku 1935 byli oficiálně na rozrůstající se podnik tři majitelé. Původní a stárnoucí vlastník Leopold Grätzer totiž prizval své dva syny Siegfrieda a Ottu jako veřejné společníky.⁹⁷²

⁹⁶⁷ Konkrétně FS-Scharführer Trupp. Netajil se tím, že prováděl sabotáže. Účastnil se také střetů s československými silami u Železné Rudy.

⁹⁶⁸ Před tím bojoval na východní frontě poté co musel narukovat po úspěšné maturitě na jednom z pražských gymnázií. Viz *SOKA v Olomouci, fond Okresní úřad Litovel - Presidiální spisy 1938-1945, kt. 67, inv. č. 2208.*

⁹⁶⁹ *ABS, fond 305, sign. 305-51-6, fol. 19-24.*

⁹⁷⁰ *Sedlák, Vlastimil: Litovelská papírna: Včera, dnes a zítra. Olšanské papírny, Litovel 1982, s. 21.* Před tím vydržel tři semestry studovat chemii v Praze. Viz *SOKA v Olomouci, fond Okresní úřad Litovel - Presidiální spisy 1938-1945, kt. 67, inv. č. 2208.*

⁹⁷¹ Firma produkovala mimo jiné velice kvalitní lepenku. Se speciálním způsobem impregnování. Závod na její výrobu ležel v nedaleké Července. Obchodní označení této lepenky bylo Esgolit a můžeme ji často nalézt na hlavičkovém papíru firmy. Viz *Sedlák, Vlastimil: Litovelská papírna: Včera, dnes a zítra. Olšanské papírny, Litovel 1982, s. 21.*

⁹⁷² Stále však ještě zůstal největším podílníkem se 40 %. Viz *NA Praha, fond ÚŘP, kt. 20, sign. II.*

Ti před tím samozřejmě prošli náležitými zahraničními praxemi v Rakousku a Německu. V těsné blízkosti závodu navíc koupil Leopold pro svého mladšího syna Ottu vilu, kterou nechali přestavět, a stala se rodinným sídlem. Siegfried bydlel se svoji manželkou Herthou pocházející z rodiny Briess v Olomouci v lukrativní oblasti dnešní Vídeňské ulice.

Spíše megalomanské snahy Eisenmeiera dokládá ještě jeho snaha rozšířit druh podnikání podniku. Za tím účelem musel samozřejmě žádat o povolení změny podnikání. Ale byla to jen formalita. Žádost Eisenmeiera o rozšíření podnikání i na obchod minerálními a rostlinnými oleji. Doslova se v dochovaném dokumentu píše. „*V záležitosti shora označené dovoluje si podepsaná komora oznámiti, že vzhledem k tomu, že jde o převod židovské firmy Salomon Grätzer v Olomouci na nového majitele, nemá s hlediska vl. Nař. Čís. 263/39 ve znění vl. nař. Čís. 397/40 Sb.z.a.n. žádných námitek proti provozování velkoobchodu s rostlinnými a minerálními tuky, s rostlinnými a minerálními oleji, s chemickými výrobky a hadry*“⁹⁷³.

Navíc byl Eisenmeier dosazen do vedení litovelského Rolnického akciového pivovaru a sladovny v Litvli.⁹⁷⁴ Jak jsme si naznačili výše, Eisenmeier vstupoval do lukrativního podniku.⁹⁷⁵ Jeho majitelé si uvědomovali hrozící nebezpečí. Ostatně jak bylo výše již nastíněno, rozhodně to nebyly ojedinělé snahy mezi židovskými podnikateli. Svědčí o tom snahy Leopolda Grätzera skrze svého ředitele, Emila Tylšara⁹⁷⁶ ustanovit ze své továrny komanditní společnost se sídlem v Praze. Tyto snahy byly ovšem neúspěšné. V červenci 1939 dokonce probíhala jednání se zlínským Baťou. O tom, jak silná byla snaha majitelů odcestovat, svědčí i to, že oba bratři měli již zajištěná víza k odjezdu. Otto do Brazílie a starší Siegfried do Austrálie. Ostatně i Leopold požadoval za prodej svého podniku pouhých 5,5 milionů korun, ačkoli z bankovních pramenů víme, že za normálních okolností by byli ochotni ho prodat téměř dvojnásobně. Leopold Grätzer dokonce uvažoval ještě svoji nabídku snížit, jestliže prodávající bude ochoten zařídít pro jeho dva syny stálou práci v zahraničí po dobu pěti let. Neodjel ovšem nikdo. Nejmladší Otto byl zatčen již 1. září 1939. Koncentrační tábory již neopustil. Ani vlastní rodina dodnes neví důvod jeho zatčení a věznění a přelívání z jednoho místa na druhé.

⁹⁷³ SOKA Olomouc, fond ÚNV, kt. 368.

⁹⁷⁴ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – prezidium – 1931-1940, kt. 690, sign. 42/E-7/202.

⁹⁷⁵ Vyprodukoval ročně na 280 vagónů papíru. Viz NA, kt. NA Praha, fond AS, kt. 108, sign. 143.

⁹⁷⁶ Z nařízení vlády byl Tylšar ustanoven i důvěrníkem. V podniku přečkal celou válku a po válce se stal jeho národním správcem.

Nakonec zahynul v Osvětimi 16. 11. 1942.⁹⁷⁷ Válku nakonec nepřežili ani jeho starší bratr s manželkou a otec Leopold. Válku přežila Ottova „árijská“ manželka Věra (roz. Vysloužil) s dcerou. Věra Grätzer si po válce vzala Ottova přítele a dalšího z olomouckých podnikatelů, Bedřicha Donatha⁹⁷⁸, jehož rodina vlastnila na adrese dnešního Muzea umění v Olomouci likérku Fleischmann Alois Witwe. Společně posléze vycestovali, před hrozbou silícího komunismu, do USA. Velkou prozíravost pak projevil Siegfried Grätzer s manželkou, kteří poslali své dvě dcery Wintonovým vlakem do Anglie, ke svému strýci Hansi Briessovi.

Situace v samotném podniku po odstranění původních majitelů může názorně charakterizovat správa jejich Treuhändera Rudolfa Zieglera, který sice uměl skvěle česky, ale výrobě papíru vůbec nerozuměl a do podniku si chodil jen pro poštu. Eisenmeier již coby arizátor nevedl podnik o moc lépe. Paradoxní v Eisenmeierově počínání je, že ač brzy po svém příchodu začal s germanizací podniku v jeho vrchních strukturách a na pozicích jednotlivých mistrů, tak na stranu druhou podporoval český Sportovní klub ve svém závodě a aktivně se účastnil jeho fotbalových zápasů.⁹⁷⁹

A situace nebyla lepší ani v době úřadování jeho otce Vincence. Eisenmeirovi nejenže arizovali samotnou továrnu, nýbrž i zmiňovanou vilu Otty Grätzera, kterou nechal nový majitel přestavět v alpském stylu. Po svém návratu z armády v roce 1943 si nechal Eisenmeier půjčit úvěr na dva miliony. Nikoliv však pro zvelebení samotného podniku, který byl, jak jsme si naznačili výše, ve 30. letech plně zrenovována, ale za účelem soukromého požitkářství. Celá jeho litovelská anabáze vyvrcholila v dubnu 1945, kdy s rodinou a dvěma firemními automobily z Litovle uprchl.⁹⁸⁰

Ač nemáme příliš mnoho ucelených informací, je z výše nastíněného více než patrné, jaký vliv jednotliví funkcionáři ve svých městech měli. Samozřejmě o mocenské pozice soupeřili s dalšími silami nacistické mocenské struktury, jako byl oberlandrát, gestapo nebo SD. Nebylo výjimkou, že konkurenční boje vznikaly i v rámci stranické linie. Boje o místa ve správních radách velkých podniků na Olomoucku nebyly ničím výjimečným. Samozřejmě, že se jich aktivně účastnila i celá řada místních straníků.

⁹⁷⁷ AŽM, fond ŽNO Olomouc, sign. 101427.

⁹⁷⁸ Ernsta Donatha zachránilo v Buchenwaldu to, že se uchýlil ve stavebním komandu. Viz *Mailová korespondence s Ericem Wintonem* (16. 1. 2016).

⁹⁷⁹ Sedlák, *Vlastimil: Litovelská papírna: Včera, dnes a zítra. Olšanské papírny, Litovel 1982*, s. 22-23.

⁹⁸⁰ *Tamtéž*, 23.

8 Role Gestapa v obvodu olomouckého oberlandrátu

Jak již bylo nastíněno výše, hrálo gestapo v arizačním procesu od prvních dnů okupace významnou úlohu v arizačním procesu. O tom svědčí hodnota jím zabaveného majetku dosahující hranice téměř půl miliardy korun. Úloha gestapa v arizačním byla do jisté míry omezena vydáním nařízení říšského protektora o židovském majetku z 21. června a o několik týdnů později zřízenou Zentralstelle. Přesto jeho role v celém procesu nadále zůstávala naprosto stěžejní. Gestapo spolupracovalo s finanční policií a celními pátracími služebnami nebo zmiňovanými Devisenschutzkommandy. Nedílnou součástí celého procesu představovala i kooperace mezi tajnou státní policií a bankovními ústavy, jakož i úřady vrchních zemských radů. Ač nutno podotknout, že to byla především v posledně zmiňovaném případě kooperace značně formální a často plná soupeření a velké rivality. Ta byla tím větším, čím se blížila centru moci v protektorátu, kterou představoval úřad říšského protektora nebo Zentralstelle.

Obrovské množství majetku nejrůznějšího druhu zabaveného v prvních měsících ale začalo tajné policii brzy činit problémy. Nebyly to jen klasické peníze, nýbrž účty, pozemkové výměry, budovy, majetky firem nejrůznější velikosti, jakož i šperky a umělecké sbírky všeho druhu. Nemělo však dostatečné kapacity na to, aby se s jeho správou samo vypořádalo. Vždyť jen do poloviny roku 1942 se ocitlo v jeho rukou 234 původně židovských podniků o celkové hodnotě 1,6 miliardy korun.⁹⁸¹ V jeho rukou uvízly i tak obrovské podniky jako již zmiňovaná čáslavská továrna na margarín Kosmos, v držení místního podnikatele Emila Picka a olomoucká továrna na margarín, jedlé a rostlinné oleje Salomon Heikorn.⁹⁸² Oba zmiňované podniky patřily k největším a nejvíce prosperujícím podnikům svého druhu v Československu a dosahovaly ročních obrátů v řádech několika desítek milionů. Gestapo tak chtě nechtě muselo vstoupit do jednání s dalšími státními nebo soukromoprávními institucemi, které by ho tohoto břímě zbavily a o majetek se za úplatu staraly. Jednou z nich byla například Německá osidlovací obecně prospěšná společnost, která by přebírala pod svoji kompetenci zabavené nemovitosti. Jak obtížný úkol to byl, svědčí fakt, že se osidlovací společnost dostala brzy do finančních problémů.⁹⁸³

⁹⁸¹Král, Václav: *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938-1945 – 1. díl.* s. 76.

⁹⁸²Dodnes není známo, z jakých důvodů podnik skončil ve správě pražského gestapa. Při rozdělení protektorátu na dvě hlavní služebny v Praze a Brně měl totiž podnik připadnout brněnské centrále gestapa.

⁹⁸³Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, J.: *Arizace a restituce.* s. 26, 30.

Poté začala být praxe správy gestapem zabavených hodnot řešena způsobem pověření soukromých všeobecných správcovských akciových společností (tzv. Allgemein und Treuhandrevisionsgesellschaft). Ty často patřily pod nejrůznější koncerny, včetně těch bankovních.⁹⁸⁴ Po zřízení majetkového úřadu (Vermögensamt) to byl i on, kdo přejímal značné množství majetku z rukou gestapa do své správy. Gestapu v protektorátu ulehčil i samotný Heinrich Himmler, když počátkem roku 1941 svým výnosem nařídil, aby se pro arizaci zmražené podniky uvolnily k arizačnímu odprodeji. Při obrovské šíři majetků však často gestapo volilo i aktivní cestu odprodeje samostatně, což ale naráželo na nevole říšskoněmeckých institucí, především pak Účetního dvora. Gestapo sice na první pohled volilo nejlepší možnou cestu rychlého odprodeje do povolaných árijských rukou, jenže hluboko pod cenou, často až osminásobně nižší. Pokud tak nečinilo samo, spolupracovalo též v odprodejích jím zabaveného majetku s hospodářským oddělením úřadu říšského protektora.⁹⁸⁵ Účetní dvůr chtěl zvolit preciznější a střídmější postup s možností ponechat si některé z podniků i nadále ve své správě a využívat je vítězné válce jako prebendy pro válečné veterány. Celý tento kompetenční spor dospěl tak daleko, že se v Protektorátu Čechy a Morava přikročilo k vytvoření Majetkového úřadu (tzv. Vermögensamt). Ten nadále striktně gestapu zakazoval tyto konfiskované židovské ale i řadu nežidovských podniků a spolků (např. Sokol) samostatně rozprodávat.⁹⁸⁶

Majetek zabavený gestapem navíc již nepodléhal žádným kupním smlouvám. Automaticky propadal ve prospěch Říše a snaha alespoň o vytvoření pseudolegálních kupních smluv tak byla v těchto případech bezpředmětná. I když v praxi se tento způsob neukázal jako příliš výhodný. Jeho zkosnatělost dokládá fakt, že nebylo výjimkou u tohoto zabaveného majetku, aby se čekalo i několik let na jeho následný odprodej. Odhady celkově gestapem obstaveného majetku v protektorátu dosahují hranice šesti miliard korun.⁹⁸⁷

Jak probíhala tato správa na samotných ústřednách gestapa v jednotlivých městech, však není příliš známo. V historiografii k této problematice totiž najdeme bílé místo. Ostatně vzhledem k procentu chycených příslušníků gestapa, a způsobech výslechů a procesů s nimi vedených, to není žádným překvapením.

⁹⁸⁴ Z toho například majetek, který v roce 1942 připadal do správní kompetence banky Union v protektorátu činil nejméně 74 milionů korun. Viz Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*, s. 300.

⁹⁸⁵ Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu*, s. 77.

⁹⁸⁶ Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituce*, s. 24-32.

⁹⁸⁷ Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*, s. 304-307.

Příkladem za všechny může být i proces s olomouckým příslušníkem gestapa v této problematice více než známým, Juliem Wilkem. Julius Wilke (1908)⁹⁸⁸ byl přímo správcem zabaveného židovského a dalšího majetku při olomoucké služebně tajné státní policie. Byl tedy jakýmsi účetním gestapa v Olomouci. Mnohokrát jsme z něj již citovali. Bohužel ucelenější výpověď dopodrobna mapující tuto problematiku v jeho spise nenajdeme. Wilkeho dočasná náhrada na tomto postu, jistý Paul Arnold z Magdeburku, který tento post zastával během několika měsíců na přelomu 1942/1943, čili v době největšího množství transportů a s tím spojeného odevzdávání zbytků majetku židů, nebyl nikdy chycen. V únoru 1943 byl přeložen do Prahy.⁹⁸⁹

I jeho výpovědi se ovšem často rozcházejí. Například co se týká správy zabavených cenností. Jednou Wilke tvrdí, že se věci tohoto typu posílaly co nejrychleji do Brna. Ve výpovědi další tvrdí, že zabavené věci „byly tříděny na zlato, stříbro, drahokamy a podobně a čas od času odevzdány do Brna“⁹⁹⁰ Potraviny ve velkém množství měly putovat na hospodářský úřad v Olomouci a následně různým olomouckým firmám, a to podle předmětu jejich zaměření. Například prádlo v některých případech bylo odevzdáno firmě Rotter.⁹⁹¹ „Staré a obnošené věci pak přišly do sběru. Tyto věci si následně převzal pověřenec strany Laumann, který na každou věc vystavoval patřičná potvrzení. Rotter odhadoval například i oblečení po zatčeném Drápalovi. Látku nějakou pak koupil Heidan.“ Jak dodává Wilkeho bývalý spolupracovník Kurt Rauner, další z věcí prodával například příslušníkům SS s tím, že utržené peníze putovaly na řídicí služebnu gestapa do Brna.⁹⁹²

Otázkou je, zdali tam tyto finanční obnosy putovaly v takové částce, jako se vybraly a jak se podobné odprodeje konaly? Jediná z dalších výpovědí obou odsouzců se již k tomuto tématu nevrací. Jisté z dalších indicií Julia Wilkeho je fakt, že se instrukce, jak se zabaveným majetkem nakládat velice často měnily. Tyto instrukce vydávala brněnská služebna.

⁹⁸⁸ Julius Wilke měl jednoho ze svých předků z přelomu 18. a 19. století židovského původu. Viz *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1604, sign. Ls 1485/46, kt. 155, fol. 5.*

⁹⁸⁹ *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1604, sign. Ls 1485/46, kt. 155, fol. 6.*

⁹⁹⁰ *Tamtéž.*

⁹⁹¹ Josef Rotter jako příslušník SS arizoval židovský obchod s textilem bratří Krausů na dnešním Dolním náměstí. Byl to jejich služebně nejstarší zaměstnanec, který v podniku působil od svých učňovských let. Viz *NA Praha, fond AS, kt. 392, sign. 2727.* Ve spisu Wilkeho však Josef Rotter rezonuje takovou měrou, že se zdá být více než pravděpodobné jeho užší napojení na tajnou státní policii ve městě. Přinejmenším z hlediska obchodních aktivit mezi gestapem a jeho arizovanou firmou. Josef Rotter tak mohl za odhadní ceny získávat velké množství zabaveného textilu a látek. Viz *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1604, sign. Ls 1485/46, kt. 155, fol. 28, 29.*

⁹⁹² *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1604, sign. Ls 1485/46, kt. 155, fol. 25.*

Rozhodující slovo měl vždy velitel služebny. Wilke říká, že „o zabavování věcí, které byly odnímány zatčeným lidem, rozhodoval komisař Heidan a tento mi vždy oznámil komu a které věci se zabavují a já jsem se řídil dle jeho rozkazu“. Vzhledem k tomu, že často jednotlivá oddělení služebny pracovala nezávisle na druhém, se však takovýto striktní postup zdá spíše méně pravděpodobný.⁹⁹³

Některé ze střípků jednotlivých svědectví nebo části větších případů nám ukazují, že i v Olomouci se muselo gestapo významnou měrou zapojovat do celého procesu, a rozhodně nikoliv pouze jako pasivní vykonavatel, ale aktivní hráč. Sladovník František Bodó popisuje svoji zkušenost s gestapem na počátku protektorátu následovně. *V květnu 1939 jsem byl předvolán na gestapo v Olomouci. Když jsem se tam dostavil, byl mně tam sdělen bez dlouhého hovoru příkaz, abych se co nejdříve se svou manželkou vystěhoval z protektorátu. Bylo mně při tom vyhrožováno deportací, jestli se brzo nevystěhuji. Při tom mě bylo krátce nařízeno, abych všechny své nemovitosti a živnosti prodal co nejdříve, a sice jen Němcům. Neučiním-li tak, že nedostanu povolení k vystěhování a že budu deportován.*⁹⁹⁴

Jeden z dalších případů, ač striktně nevztahuje k židovskému majetku, svoji povahou může modelově ukázat postup gestapa s cílenou snahou zdiskreditovat nebo odstranit dotyčného majitele ze svého podniku. O tom, že více než cokoli jiného hrály v podobných případech největší roli osobní známosti, ukazuje případ prostějovské firmy Nehera, jejíž majitel se dostal do nemilosti dvou spřátelených pák, kterými i přes svoje konexe a obchodní zkušenosti nemohl vzdorovat. Byly jimi druhý šéf olomouckého gestapa Heinrich Gottschling a prostějovský arizátor původem z Rakouska, Rudolf Hanisch⁹⁹⁵.

Samotný Jan Nehera patřil před válkou nejen k prostějovské podnikatelské elitě, nýbrž celorepublikové. Mimo jiné byl předsedou konfekčního průmyslu v Československu, v roce 1938 byl předsedou Obchodní a živnostenské komory v Olomouci, předsedou hospodářské skupiny oděvního průmyslu v Praze a dalších oborových organizací na lokální nebo celorepublikové bázi. Byl považován za velice novátorského podnikatele.⁹⁹⁶ Ostatně konfekce, v které Jan Nehera podnikal, byla pro město Prostějov více než příznačným znakem své doby.

⁹⁹³Tamtéž, fol. 27-28.

⁹⁹⁴ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Fp Olomouc, kt. 33, sign. Fn 23.

⁹⁹⁵ Někdy též jako Hannisch.

⁹⁹⁶Jan Nehera: Dostupné online: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Nehera>. [11. 3. 2016]

Celkový roční obrat veškerých konfekčních podniků ve městě činil 800 milionů korun. Zaměstnávala 3 800 osob a jen na mzdách bylo ročně vypláceno na 50 milionů korun. Časopis *Oděvník* v roce 1940 mluví až o 15 000 dělnících a dělnic, kteří jsou zaměstnáni v prostějovské oblasti, z celkového počtu 160 000 dělníků v konfekčním průmyslu v Čechách a na Moravě. Jen v samotném Prostějově se nacházelo více než 100 oděvních průmyslových podniků. Samotná tradice prostějovského průmyslu sahá až do počátku 60. let 19. století, kdy se započalo s pánskou konfekcí. Dámská konfekce má ve městě tradici od počátku 20. století. Roční kapacita vyrobených oděvů ve městě představovala v té době zhruba 800 000 kusů. Na konfekční průmysl pak v okolí přímo navazoval průmysl knoflíkářský a nitkařský. Dohromady bylo přímo nebo nepřímo závislých na prostějovské konfekci na 20 000 lidí.⁹⁹⁷

Podniky jako Rolný, Sborowitz nebo Nehera byly chloubou menšího středomoravského města. Celá řada textilních továren města, včetně továrny rodiny Sborowitz, byla také v židovských rukou. Za výše zmíněných faktů nepřekvapí obrovský zájem z Říše a Rakouska mezi jednotlivými arizátory. Často velice vysoko postavenými s konexemi až na nejvyšší místa nacistické politiky, jako Leopold Mitterbauer⁹⁹⁸, Alfred Posch⁹⁹⁹, Rudolf Hinner a Rudolf Hanisch.

⁹⁹⁷*Našinec*, č. 175, 3. 8. 1939, s. 1-6.; *Hlas Lidu*, č. 51, 21. 12. 1940, s. 1-12

⁹⁹⁸Leopold Mitterbauer (1912). Prostějovský arizátor původem z Rakouska. Již v roce 1934 vstoupil do SA a stejně jako Alfred Posch sehrál roli při červencovém puči na kancléře Dolfusse. Následně při útěku do Německa chycen a odsouzen. Z vězení se dostal až s příchodem nacistů po Anschlusu Rakouska v roce 1938. Tím nastává jeho strmá kariéra. Přes svého přítele a pozdějšího spoluvůdce tábora Mauthausen, Augusta Eigrubera se dostává do vysoké stranické politiky a krátce na to i do Reichstagu, opět na doporučení Augusta Eigrubera. V letech 1939-1940 působil ve Wehrmachtu. Stejně jako u Posche i u Mitterbauera začíná po návratu z armády „kariéra“ arizátora. V podobě největšího prostějovského podniku, bratři Sborowitzové. V roce 1943 je nicméně odsouzen za pomoc židům při útěku do zahraničí a za to, že jim obstarával árijské doklady, tzv. „Ariernachweis“. Jestli za tím stály zjištěné důvody, není známo. Odsouzen je dokonce i za machinace s látkami ve svém arizovaném podniku. Následně byl odsouzen ke třem rokům vězení a pokutě 10 000 RM. Zemřel již v roce 1971.

Viz *ABS*, fond 305, sign. 305-508-6, fol. 99; *Leopold Mitterbauer: Dostupné online: <https://de.wikipedia.org/wiki/Leopold_Mitterbauer>*. [13. 3. 2016];

Leopold Mitterbauer > Dostupné online <<<https://www.fold3.com/image/232041356/?terms=Leopold%20Mitterbauer>>. [13. 3. 2016]

⁹⁹⁹ Alfred Posch (1908). Další z vídeňských arizátorů s kontakty na nejvyšší nacistické kruhy v Rakousku. Členem strany byl od roku 1931, byl vyučeným provozním obchodu smíšeným a drogistickým zbožím. Jeho manželka Brunhilda byla členkou vídeňského gestapa. Společně arizovali velkou obuvnickou továrnu Julia Wolfs Söhne s více jak 100 zaměstnanci. Za úspěšnou arizaci pro Posche intervenoval dokonce B. von Schirach. Alfred Posch totiž patřil mezi nejstarší a nejmávanější členy strany. Vždyť se též osobně účastnil puče na kancléře Dolfusse.

A nejen to byl členem SA, SS a vykonával službu v koncentračním táboře Dachau. Již v roce 1932 zbil židovského žurnalistu. V srpnu 1944 byl převezen k Standarte 38 v Olomouci. Ač v Prostějově arizoval továrnu, tak pobýval spíše ve Vídni. Za poslední místo pobytu Alfreda Posche se udává Bad Godesberg.

Z hlediska arizace je typickým „Starým bojovníkem“. Za tohoto předpokladu nepřekvapí, že mu byl bankou Union udělena půjčka v hodnotě 1 500 000 korun. Posch jako nemajetný ručil pouze arizovaným podnikem.

Textilní podniky byly též známi jako jeden z nejoblíbenějších arizačních artiklů pro příslušníky SS. Za první dva jmenované se dokonce přimlouval u olomouckého oberlandráta i vůdce německé mládeže Baldur von Schirach.¹⁰⁰⁰ Postupně se snahy po ovládnutí hospodářství ve městě začínají obracet i na některé z významných českých podniků. Jedním z nich je i Nehera. Na něj si činí eminentní zájem Hauptsturmführer SS Rudolf Hanisch (1906), v té době již arizátor velkého židovského konfekčního podniku Salomon Trau a především velice silný protivník Jana Nehery, vzhledem ke svým kontaktům na gestapo a SD.¹⁰⁰¹ Ostatně Hanisch byl též držitelem zlatého odznaku strany NSDAP, který si tento bývalý policejní zaměstnanec z Vídně vysloužil jako oddaný a dlouhodobý stoupenec strany NSDAP (od 1928) v Rakousku. Vzhledem k této skutečnosti musel ale v polovině 30. let z Rakouska uprchnout. Vrátil se společně s německými jednotkami v rámci anšlusu Rakouska. S touto událostí začíná i jeho společenský vzestup. Nejprve se stává policejním komisařem ve Vídni.¹⁰⁰²

Hanisch po svém příjezdu do Prostějova začátkem roku 1941 nejprve arizoval židovskou textilní firmu Salomon Trau. Dostatkem kapitálu nedisponoval, ale byl mu poskytnut výhodný úvěr u Böhmische Union bank na 400 000 RM. Celý arizační obchod ještě podpořil svým doporučením Baldur von Schirach. Samozřejmě ač neměl Hanisch čím ručit, úvěr mu byl přesto poskytnut. Takto nezodpovědnou úvěrovou politiku ze strany bank již nastínili. Hanisch ručil pouze tím, co sám arizoval (podnik a dvě nemovitosti k tomu patřící) a na co mu banka poskytovala úvěr. Hanisch sice obdržel o něco menší úvěr, ale i tak částka 340 000 RM byla značně vysoká. Navíc mu bylo doloženo splácení úvěru o dva roky. Čili s jeho placením měl začít až v roce 1944.

Samozřejmě nikdy půjčku nesplatil, a vzhledem k jeho ručení podnikem přešly všechny závazky na podnik jeho bývalé židovské majitelky Julie Wolfové.

Viz ABS, fond 305, sign. 305-508-4, fol. 60.; ABS, fond 305, sign. 305-508-2, fol. 57-60; Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: DATABÁZE, s. 277-278.

¹⁰⁰⁰ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Oberlandrát Olomouc, kt. 10.

¹⁰⁰¹ Hanisch byl přímým spolupracovníkem úřadovny SD v Olomouci a čestným spolupracovníkem i ostravské úřadovny SD, Viz ABS, fond 5, sign. 5-1-212. Člen olomouckého gestapa Bohumil Loibnervypověděl, že Hanisch byl zaměstnancem SD ve vyšším postavení a také že pracoval pro olomoucké gestapo. Právě kontakty na olomoucké gestapo mohly být ze strany Hanische učiněny právě díky jeho bližšímu vztahu ke Gottschlingovi. Viz ABS, fond 52, sign. 52-77-5, fol. 119. Sám vedoucí služebny SD v Olomouci, Ernst Liedtke označil Hanische za agenta SD s kódovým označením B-111: ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1936, sign. Ls 22/48, kt. 202, fol. 6.

¹⁰⁰²ABS, fond 305, sign. 305-508-4, fol. 25.

Nejdůležitější byla ale pro banku skutečnost, že si u ní nový arizátor otevře kontokorentní účet, z nich banka měla hlavní zisky.¹⁰⁰³ Hanisch si z Prostějova udělal svoje lukrativní sídlo. O tom svědčí i fakt, že se do města přestěhovala celá jeho rodina se třemi dětmi.

Postupem času si začal Hanisch nárok na další prostějovský podnik, tentokrát již nežidovský. Proč Hanisch tak toužil po podniku, se neobjevuje v jediné z dohledaných zpráv nebo výpovědí. Jisté je, že se snažil v součinnosti s gestapem o Neherovo zdiskreditování. K tomu skutečno v roce 1942 došlo. Tím způsobem, že se k Neherovi se jakožto předsedovi hospodářské skupiny oděvního průmyslu doneslo, že Němci plánují zabavit a odvést do Německa větší množství látek. Jan Nehera je tedy nechal nastříhat pro potřeby jeho továrny, aby se staly pro Němce nepotřebnými. To dalo gestapu vítanou záminku k zatčení. V březnu 1942 byl zatčen a ve vězení zůstal až do listopadu 1943. Příznačný je způsob, jakým se gestapo o jeho činu dozvědělo. Na udání jednoho z jeho zaměstnanců. Raimunda Berky. Jan Nehera byl obviněn z machinací a černého obchodu.¹⁰⁰⁴

Poté se s největší pravděpodobností do celé věci vložil specialista na konfidentské sítě a verbování konfidentů, velitel olomouckého gestapa Heinrich Gottschling. Nejspíš však na intervence Hannische. Jan Nehera byl neznámými „pákami“ přinucen nakonec k tomu, aby Hanischovi nechal rozhodující podíl v podniku. Ten činil 51 %. Janu Neherovi zůstalo 45%.¹⁰⁰⁵ Z jakých pohnutek tak Gottschling činil? Měl nějaké provize od Hanische, např. ony zbývající 4% z podílu? Nebo čistě jen z přátelství? Na spolehlivou odpověď dodnes nebyl nalezen relevantní pramen.

Nehera se tak stal jen loutkou ve svém vlastním podniku. Firma byla vedena jako veřejná obchodní společnost, přičemž Nehera v ní figuroval oním podílem 45 %¹⁰⁰⁶ jako spolumajitel, ale reálně neměl za působení Hanische žádnou moc. Pobíral jen výslužné 5 000 korun měsíčně. Prakticky celá firma Jana Nehery se sloučila s nově vytvořeným podnikem Roberta Hanische, Hanisch & Co.¹⁰⁰⁷

¹⁰⁰³ Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace*. s.158; Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace na úvěr*, s. 9.

¹⁰⁰⁴ Buršíková, Alena: *Znárodnění firmy Nehera, oděvní společnost (1945-1945)*. UK, FF (*Ústav hospodářských a sociálních dějin*), Praha 2011. (BC)

¹⁰⁰⁵ Nehera původně zkoušel poměr 50:50.

¹⁰⁰⁶ V některých zdrojích je udáváno 49.

¹⁰⁰⁷ ABS, fond 305, sign. 305-508-4, fol. 69-74, 24-32.

Paradoxně ale nátlak, který Gottschling na Neheru při jeho věznění na gestapu učinil, mohl být jeden z důvodů jeho následného odchodu ze služebny.¹⁰⁰⁸ Hanisch podnik opustil v roce 1944, kdy byl příznačně odvolán pro machinace v podniku. Následně byl degradován na vojína a musel narukovat do Wehrmachtu.¹⁰⁰⁹

O šíři Hanischových aktivit v obvodu olomouckého oberlandrátu svědčí i výpověď Kurta Raunera o již výše zmiňované obrazové sbírce olomouckých sladovníků Zweigových. U komise odhadců, která odhadovala cenu obrazové sbírky, čítající na 50 kusů děl, byl jako jeden z mnoha dalších významných nacistických činitelů i samotný Hanisch. A byl to právě rakouský arizátor, který jako jeden z mála několik obrazů za velice nízké ceny získal. Opět díky Heinrichu Gottschlingovi, který mu ze své funkce šéfa gestapa lukrativní odprodej zařídil. Mezi velkými zájemci nechyběl ale ani oberlandrát Molsen¹⁰¹⁰, případně Major Forster. Ostatně ani Rauner nezůstal zkrátka. Z bytu Zweigových získal: „já sám koupil jsem odtud obyčejnou ložnici, za odhadní cenu 2 700 Kč. [...] Nějaké skříň koupila stenopistka Kleinerová.“¹⁰¹¹

Paradoxně však případ „Nehera“ nejspíš stál Heinricha Gottschlinga místo u olomouckého gestapa. Gottschling byl vyšetřován, že celou záležitost odkoupení podniku inicioval na nezákonném podkladě. Což působí poněkud úsměvně vzhledem k tomu, co dalšího včetně Gottschlinga „členové gestapa páchali na Střední Moravě a ve svém vězení v areálu dnešních studentských kolejí, tzv. Garňáku. Byl přeložen do Brna a následně začíná jeho anabáze po pražské, kladenské a tábořské služebně gestapa, kde s velkou tvrdostí a úspěšností zasahuje pro domácímu odboji. Řekli jsme si, že s největší pravděpodobností to byl i první šéf Rolf Jänisch, kdo byl propuštěn pro machinace s židovským majetkem a zároveň paradoxně pro poměr s nežidovkou.

Jan Nehera po válce emigroval do Casablancy, kde měl shodou okolností svůj pobočný závod, menší akciovou společnost od roku 1936. V roce 1958 umírá na selhání ledvin.

¹⁰⁰⁸ Gottschling poté působil na přelomu roku 1942-1943 na protikomunistickém referátu při gestapu v Brně. Poté působil krátce v Praze, Kladně, kde již opět byl velitelem celé služebny a pravděpodobně sem byl na jeho intervenci přeložen nám již známý Karel Bankl, vedoucí olomouckého církevního referátu při gestapu, II B. Od roku 1944 Gottschling působil v Táboře. Na všech místech aktivně vedl konfidentské skupiny. Po válce byl chycen a souzen paradoxně před mimořádným lidovým soudem v Kutné Hoře. V roce 1947 byl popraven.

¹⁰⁰⁹ABS, fond 305, sign. 305-508-4, fol. 69-74, 24-32.

¹⁰¹⁰ Marius Molsen (1899-1971). Rodák ze severoněmeckého Flensburgu. Vystudovaný právník. Za svého působení na postu oberlandráta se stal členem představenstva Východomoravských elektráren akciové společnosti v Přerově. Měl časté problémy s krajským vedením NSDAP. Především s jejím vedením v čele s Erichem Kemenowitzem. Byly to spory týkající se otázek pravomocí jim podléhajících úřadů při personálních otázkách. Po konci v Olomouci se stal ministerským radou na říšském ministerstvu zahraničí. Po válce se opět vrátil do Flensburgu. Viz ABS, fond 305, sign. 305-518-7, fol. 42-43; ABS, fond 2, sign. 2-10-893, fol. 8; Marius Molsen: Dostupné online: <https://de.wikipedia.org/wiki/Marius_Molsen#cite_note-4>. [18. 3. 2016].

¹⁰¹¹ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1780, sign. Ls 176/47, kt. 177, fol. 33

9 Tzv. Noví aktivisté – případ Pietsch

Velice zajímavým ukazatelem je fakt, že jednu z největších skupin arizátorů tvořili lidé, kteří dlouho neměli s režimem žádné větší spojení. Apolitičtí jedinci, kteří se začali „zajímat“ o politiku až v době, kdy tušili, že to bude pro jejich další existenci, pokud ne nezbytné, tak alespoň lukrativní. Příznačné pro lidi tohoto typu byl příklon k NSDAP až těsně s obsazením Sudet, případně samotného protektorátu. V náhlém nadšení ze světlé budoucnosti se stávali straníky. Tyto nové aktivisty nemůžeme přiřadit k žádné sociální vrstvě. A to z toho důvodu, že se objevovali napříč všemi společenskými vrstvami, včetně vrcholných manažerů a obchodníků, pro které rázem mohla nová situace zapříčinit rychlou expanzi jejich podnikání. Patřili mezi ně i profesionální Treuhänderi. Dali by se označit výstižným termínem využívaný německým nestorem bádání na půdě arizační problematiky, Frankem Bajohrem¹⁰¹², jako tzv. bezskrupulózní profitenti. Ze souboru 288 protektorátních arizátorů a klientů Kreditanstalt der Deutschen představovali tito lidé téměř 32% podíl.¹⁰¹³ Velice zajímavě působí jejich poměr k poměru tzv. Starých bojovníků“ (dlouholetých příslušníků strany), kteří představovali jen 10%.

Jedním z typických případů takového arizátora byl i Josef Pietsch, rodák z Frýdlantu nad Moravicí. Motivaci této arizátorské skupiny tzv. nových aktivistů a jejich směřování více než vystihuje prohlášení Josefa Pitesche před poválečným Mimořádným lidovým soudem v Olomouci: „*Vy víte dobře, pane Popelář, a všichni, co se mnou pracovali, že jsem se nestaral o politiku, jenom o obchod*“¹⁰¹⁴.

¹⁰¹² Frank Bajohr byl první, kdo takové členění zavedl.

¹⁰¹³ Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu*. s.134-135.

¹⁰¹⁴ ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1034, sign. Ls 826/46, kt. 93, fol. 32.

Poté, co se Josef Pietsch vrátil z tažení ve Francii a byl bez práce, tak i do jeho života po krátké době kladně zasáhla arizace a on se počátkem roku 1941 stal Treuhändrem¹⁰¹⁵ u dobře zavedené a pod Bedřichem Schlesingerem od roku 1907 fungující¹⁰¹⁶ parní pekárny v Prostějově. Ta dokázala za osm hodin vyprodukovat na 200 kg chleba a vzhledem ke své velikosti dosahovala slušného průměrného ročního obratu přesahujícího 600 000 korun. Z této částky činil čistý roční zisk podniku v letech 1936-1938 téměř 35 600 korun.¹⁰¹⁷ Pro říšského Němce¹⁰¹⁸ Pietsche jako Treuhändera to znamenalo velice dobrý a pravidelný příjem 2000 korun měsíčně. Mladý, třicetiletý a aktivně angažovaný Pietsch (bytem Olomouc), jakožto člen SA (od roku 1939/40)¹⁰¹⁹ firmu také roku 1941 odkoupil, za 87 000 korun¹⁰²⁰, podle odhadu úředníka z oberlandrátu¹⁰²¹, a stal se jejím novým vlastníkem.¹⁰²²

Nejprve zaplatil částku 15 000 korun a zbytekplatil ve stanovených splátkách z výtěžku podniku. Za tímto účelem musel být ale odvolán z pozice Treuhändera a jako tzv. Verkaufstreuhänder byl nasazen dlouholetý zaměstnanec firmy a taktéž agilní přívrženec nacionálního socialismu Josef Gottwald.

¹⁰¹⁵ Před tím funkci vykonával Němec Karel Kordik z Hněvotína a jedna další blíže nespecifikovaná osoba. Jedno však měli společné. Oba vedli pekárnu velice neoborně, byla beze všech zásob a hrozilo jí uzavření. Schlesinger sice požadoval na místo Treuhändera, pravděpodobně z obav, které se posléze naplnily, svého německého účetního Viktoru Streletze (ten ve pekárně od roku 1936), ale ten s ohledem na výše zmíněné skutečnosti, s největší pravděpodobní druhým Treuhänderem zvolen nebyl. Viz. *Tamtéž. fol. 78, 88-90., NA Praha, fond AS, kt. 134, sign. 424.*

¹⁰¹⁶ Pekárna měla ovšem ještě delší tradici sahající až do roku 1865, kdy byla založena otcem B. Schlesingera. Podle slov B. Schlesingera již jeho otec pekl chléb pro ruské vojáky a pekárna i za první světové války zásobovala rakouskou armádu.

¹⁰¹⁷ Celkem měla 9-10 zaměstnanců, včetně jejího, pětadesátiletého majitele, jeho o rok starší sestry a o dva roky starší švagrové. Viz. *NA Praha, fond AS, kt. 134, sign. 424.*

¹⁰¹⁸ Tím se stal poté, co byla jeho rodná obec v Sudetech přičleněna k Německu.

¹⁰¹⁹ Při poválečných výsledcích Piteschova manželka tvrdila, že platil pouze členské příspěvky, stejně jako do Arbeitsfront.

¹⁰²⁰ K pekárně si Josef Pietsch z majetku B. Schlesingera přikoupil ještě 2 obytné. Celková hodnota jím arizovaného majetku tak dosáhla 106 559 korun. Během následujících výsledků ale vyšlo najevo, že částku za nemovitosti zaplatil právě Evžen Asch. Ovšem jen hodnota jednoho z pozemků byla 160 000 – 180 000 korun. Když se po válce případ vyšetřoval, byla zmíněna odhadní skutečná cena Pietschem arizovaného majetku okolo 250 000 – 300 000 korun. Nemovitosti, na které podle kupní smlouvy připadalo zhruba 30 000 korun, byl po válce učiněn odhad 230 000 korun.

Peníze byly složeny na vázaném účtu vlastníka u banky Union. Z něj, jak bylo nastíněno výše, si ovšem jeho židovský majitel nemohl vybrat žádný velký obnos peněz. Proto bylo B. Schlesingerovi vypláceno maximálně 500 korun týdně a po deportaci rodiny do terezínského ghetta připadl zbytek částky z vázaného účtu na zmiňovaný účet No. 1118. Viz. *NA Praha, fond AS, kt. 134, sign. 424., ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1034, sign. Ls 826/46, kt. 93, fol. 77-79.*

¹⁰²¹ Podle výpovědi dcery židovského majitele Schlesingera byla první hodnota podniku stanovena dokonce na pouhých 50 000 korun. Když se ovšem B. Schlesinger proti tomu ohradil a dožadoval se nového odhadu, byl navýšen na 90 000 korun. Z předešlého výkladu ovšem víme, že tyto odhadce si platil židovský majitel ze svého a ne každý tak v této situaci, s vidinou toho, že mu může být v rámci šikany německých orgánů být odhadní cena ještě snížena, raději svolil k prodeji za stanovenou cenu. Viz. *Tamtéž. fol. 96.*

¹⁰²² Podnik měl s jistotou ještě jednoho vážného zájemce, jménem Wohldemut. Oberlandrát v Olomouci však nakonec upřednostnil Josefa Pietsche. Viz. *Tamtéž. fol. 96-97.*

I tento podle posudku vedoucího místní skupiny NSDAP v Prostějově Jana Ganzwohla, spolehlivý, slušný a výborně češtinu ovládající člen SA a NSDAP, v jednatřiceti letech otec 6 dětí a po 14 let zaměstnaný pekař v pekařství Bertholda Schlesingera, se tak přímo podílel na arizaci podniku. K dobru mu slouží alespoň to, že sám byl vyučeným pekařem, tudíž řemeslu rozuměl. Dokonce plánoval zvednout obrat pekařství až k jednomu milionu korun. Zda se mu to vskutku podařilo, není z dostupných pramenů zřejmé. Jisté však je, že pekárnu na své náklady zrekonstruoval a modernizoval.¹⁰²³

Ovšem za normálních podmínek by Pietsch neměl tolik finančních prostředků. Je proto značně pravděpodobné, že mu v získání židovské firmy mohlo pomoci spojenectví s příslušníkem SS (od 23. 3. 1939)¹⁰²⁴ a NSDAP (od 1939)¹⁰²⁵ v Prostějově Evženem Aschem, který byl správcem domu¹⁰²⁶, v němž pekárna sídlila, jakož i jeho členství v SA¹⁰²⁷ a především to, že se jakožto voják Wehrmachtu účastnil německého tažení do Francie. Služba v armádě, zvláště v německém prostředí se silnou vojenskou tradicí, byla totiž velice pozitivně chápána jako služba vlasti a národu. V době nacionálního socialismu byla tato vojenská služba chápána jako „*demonstrace vztahu k nacionálně socialistickému německví*“.¹⁰²⁸ Skutečné vedení podniku si ovšem dlouho neužil a v srpnu 1940 musel Josef Pitetsch narukovat. Sloužil ve Východním Prusku, odkud byl pro nemoc v létě následujícího roku propuštěn. Opětovně se musel vrátit do služeb Třetí říše počátkem roku 1942. Sloužil mimo jiné u polního pekařství v Itálii¹⁰²⁹, kde byl také v květnu 1945 zajat americkou armádou.

¹⁰²³NA Praha, fond AS, kt. 134, sign. 424.

¹⁰²⁴ V hodnosti Unterscharführera, v Prostějově. Celkem bylo v Prostějově kolem 40 mužů v řadách SS. Mezi nimi i v práci zmiňovaná Hans Ganzwohl. Viz. ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1185, sign. Ls 988/46, kt. 111, fol. 12. Zde se nachází seznam velké většiny z nich.

¹⁰²⁵ Učinil tak dle svých slov v roce 1940 na vyzvání vrchního zemského rady (oberlandráta), u kterého byl za války zaměstnán. Jestli tomu tak vskutku bylo nelze již vysledovat. Jisté však z dochovaných dokumentů je to, že do NSDAP vstoupil nikoliv v roce 1940, nýbrž již 1. 5. 1939. Ve straně působil jako vedoucí Parteifilmu, kde měl za úkol vyúčtovávat a organizovat tzv. parteifilmy, které byly doručovány z Olomouce. Byl ředitelem kina Palác a jedním z nejbližších pobočníků starosty Girtha. Mimo to byl činný v dalších 4 nacistických organizacích a Volksturmu. Viz. ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1185, sign. Ls 988/46, kt. 111, fol. 11-12, 96, 115-117.

¹⁰²⁶ E. Asch (*1896, Prostějov) zastával v Prostějově pozici vedoucího bytového úřadu a byl treuhänderem celkem 10 židovských domů v Prostějově. Viz. ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1034, sign. Ls 826/46, kt. 93, fol. 74., ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1185, sign. Ls 988/46, kt. 111, fol. 11-12, 96.

¹⁰²⁷ Ač se podle jeho výpovědí moc neangažoval, nechodil v uniformě, a platil jen příspěvky a dvakrát se účastnil slavnosti jednotky v Olomouci. Viz. ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1034, sign. Ls 826/46, kt. 93, fol. 96.

¹⁰²⁸Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu*. s. 217.

¹⁰²⁹ U polního pekařství. Viz. Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1034, sign. Ls 826/46, kt. 93, fol. 118.

Po zajetí v táborech v Pise a Livornu byl transportován do Bad Eiglingu, kde byl propuštěn. Na počátku roku 1946, když se ilegálně snažil dostat do ČSR za svoji manželkou a synem pobývajících v té době u Mohelnice¹⁰³⁰, byl zatčen vlakovou kontrolou na pardubickém nádraží.

V hledáčku poválečných pátracích orgánů však nebyl pro arizaci židovského majetku, nýbrž pro udání jednoho ze svých pekařských dělníků na gestapu, kde byl následně 4 měsíce vězněn.¹⁰³¹ Z arizace byl obviněn až v následném dodatečném hledání důkazů proti jeho osobě. Bohužel jeho spis k samotné arizaci a jejím průběhu neobsahuje větších zmínek a vyšetřovatelé se více věnovali původnímu bodu obvinění, z udání a samotné arizaci, jejímu průběhu, zákonitostem, nebo osobám z německých správních orgánů v ní zapojených, nevěnovali příliš mnoho pozornosti. Přesto je tento případ prakticky jediným ucelenějším záznamem odsouzeného arizátora v působnosti poválečného Mimořádného lidového soudu v Olomouci.

Samotný Pietsch se v otázce arizovaného majetku necítil vinen a chápal ho právoplatně nabytý. Vyzdvihoval především činnost, kterou podnik zrekonstruoval, zmodernizoval, opatřil novým inventářem a zásobami a ekonomicky ještě výše pozvedl. Problém byl, dcera bývalých majitelů, šestatřicetiletá Kateřina Schlesingerová, která na rozdíl od svých rodičů přežila mašinerii koncentračních táborů, se můžeme dozvědět o počínání Pietsche vůči původním majitelům pekařství.

¹⁰³⁰ Josef Pietsch potřeboval též získat doklady, pomocí nichž by si následně v Německu otevřel novou pekařskou živnost v bavorském Rabesteinu.

¹⁰³¹ Ten však byl udán dle Pietschovy výpovědi a výpovědi dalšího z pekařských dělníků, který hvězdu do obchodu přinesl, SS Mannem Evženem Aschem, válečným správcem domu a dalších židovských nemovitostí v Prostějově, kde Pietsch provozoval pekárnu taktéž souzeném pořádným lidovým soudem v Olomouci. V obchodě mu totiž po několika dny visela 5 cm „veliká“ rudá pěticípá hvězda, což znamenalo i značnou nedůvěru německé tajné policie vůči němu, jakožto majiteli obchodu. V průběhu vyšetřování ovšem svoji výpověď změnil a vypověděl, že pod Aschovým nátlakem přeci jen na německou tajnou policii zašel. K celé záležitosti udal: „*Kdyby to nebyl zjistil Asch, tedy bych to nebyl šel hlásit*“. Otázka o Aschově prvotním telefonátu zodpověděl samotný poškozený a zavřený pekař Josef Ševcůj, který vypověděl, že mu při výslechu na olomouckém gestapu bylo řečeno, že udání provedl Asch. Jak spletité vazby kolikrát panovaly nejen mezi obyvateli měst, ale v samotných rodinách dokládá právě případ Evžena Asche, jehož sestry nepřistoupily jako jejich bratr k německu a jedna z nich byla provdána za bývalého italského legionáře a majora čsl. armády Aloise Tolara, který byl během války jako člen odboje zastřelen gestapem v Moravské Ostravě. Právě tato skutečnost mohla E. Aschovi sloužit před poválečným soudem jako berlička pro jeho tvrzení, že nikdy udavačem nebyl a gestapo vlastně nenáviděl, neboť si s Tolarem velice rozuměli. Ostře v protikladu s tím působí poválečný náleze z Aschova bytu, představující gumový obušek s jehlami sloužícími k zabodování vyslýchaným osobám pod nehty a výpovědi četných svědků, že již od počátku okupace patřil do skupiny tzv. „vlivných“, která sestávala sezamy osob určených k zatčení. Viz. *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1034, sign. Ls 826/46, kt. 93, fol. 96.*, *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1185, sign. Ls 988/46, kt. 111, fol. 17, 19, 34-35, 143.*

Ten byl značně ambivalentní a po počátečních poměrně kladných vztazích mezi židovským majitelem podniku a jeho novým Treuhänderem Pietschem, kdy si vycházeli vzájemně vstřícně a Pietsch dokonce Schlesingerovi povoloval jisté ústupky, se situace změnila. Po uzavření kupní smlouvy a „právoplatného“ nabytí podniku se změnilo i jeho chování vůči původnímu majiteli. Nyní již arizátor Josef Pietsch začal rodinu utiskovat.

Zakazoval jim vstup do provozních místností podniku a vykazoval je z bytu. Když tak nechtěli učinit a byt opustit, dal si Josef Pietsch zavolat německého přednostu bytového úřadu v Prostějově Franze Ungara a nařídil, aby se do dvou hodin rodina ze svého bytu vystěhovala. Ta na urgenci samotného Ungara byla prodloužena na dny 6.¹⁰³² Poté musela, chtě nechtě, byt opustit. Všechny z dalších sedmnácti svědeckých výpovědí, od českých prostějovských občanů a zároveň klientely Piteschovy pekárny, byly kladné. Popisují ho jako slušného, pracovitého živnostníka na správném místě a člověka bez národnostních předsudků a jen minimálním zájmem o politické dění. Jediným škraloupem na jeho válečném chování se tak zdá změna postoje vůči rodině původního majitele. Jeho počínání vůči rodině Schlesingerově on, ani nikdo další u soudu nevyvrátil. Josef Pietsch si navíc musel být dobře vědom postavení židovského obyvatelstva a pofidérnosti kupní smlouvy, kterou uzavírá. Tak byl Josef Pietsch odsouzen k osmi letům vězení za provinění se proti paragrafu č. 10 pro obohacení se na úkor osoby fyzické. Jeho trest spoluutvářelo též jeho válečné členství v SA.¹⁰³³ Několikrát se neúspěšně snažil o prominutí zbytku trestu.¹⁰³⁴ V létě 1953 byl propuštěn na základě prezidentské amnestie ze 4. května 1953, jen pár měsíců před svým plánovaným skutečným propuštěním.¹⁰³⁵

¹⁰³² Pravděpodobně takovéto jednání „cukru a biče“ nebylo ničím výjimečným, jak dokládá například další případ z Brna v podání tzv. brněnského Henleina, Untersturmführera SS a úzkého spolupracovníka brněnského gestapa Adolfa Drdly, jehož počínání bylo naprosto totožné. I on po uzavření kupní smlouvy s židovským majitelem barvírny a malířství „Louis Holzer“ otočil a nařídil původnímu majiteli zákaz vstupu do obchodu. Ten krátce na to raněn mrtvicí zemřel. Jeho manželka byla krátce na to odtransportována do Terezína a posléze dále na východ, odkud se již nevrátila. Viz. *Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: Společenské a politické aspekty arizačního procesu. s. 250-251.*

¹⁰³³ Druhý spočíval v paragrafu č. 2, který trestal za členství v nacistických organizacích, v Pietschově případě konkrétně SA. V třetím bodě obžaloby, z „udavačství“ byl J. Pietsch zproštěn viny.

¹⁰³⁴ Ač byl líčen jako bezproblémový, svědomitý a pracovitý úderník plnící nadlimitní pracovní normy a vyzdvihován byl i jeho kladný postoj k novému socialistickému uspořádání. Není pochyb o tom, že přesně takové posudky byly jedinou Piteschovou možností o zkrácení trestu. Jak je z jeho případu vidno, neznamenaly ani vynikající posudky předčasnou cestu z vězení ven.

¹⁰³⁵ *NA Praha, fond AS, kt. 134, sign. 424., Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: Společenské a politické aspekty arizačního procesu. s. 133, 265-266.*

Druhým obžalovaným a odsouzeným z případu „Pietsch“ byl Evžen Asch. I On splňuje kritéria pro tzv. nové aktivisty mez arizátory. Byl veteránem z první světové války, z východní fronty¹⁰³⁶, šofér a pojišťovací úředník a dlouhodobý vyhraněný socialista, který se ještě v roce 1930 hlásil k české národnosti. Od roku 1925 do podzimu 1938 pracoval ve slovenské Petržalce, odkud po Mnichovské dohodě uprchl. Za mnichovské krize paradoxně působil Evžen Asch v mobilizované čsl. armádě a jako šofér pomáhal s transportem čsl. vojenského majetku z území, která připadla Německu. Sám zde přišel, podle jeho výpovědí, prakticky o vše.¹⁰³⁷ Jakožto Němec po otcí vstoupil vzniku protektorátu do strany a přijal německé občanství. Nabízelo se pro něj zlepšení sociálního postavení, slibná kariéra a zajímavé pracovní posty v rámci stranických struktur, tudíž přesně takové možnosti, kterých se veteránovi z první světové války nedostávalo po celých 20 let trvání Československé republiky.

Velice brzy se proto zaprodal stávajícímu režimu, a po vstupu do strany a SS, spolupracoval i s gestapem na zatýkání řady vlivných prostějovských person včetně židů. Někteří z nich věznění nepřežili. Jejich majetky nejen spravoval coby Treuhänder, ale také si přivlastnil nejméně dva domy zmiňovaného Bertholda Schlesingera. Mimo to za nízké ceny skupoval vybavení po deportovaných prostějovských židech, včetně pian, která posléze přeprodával dále.¹⁰³⁸ Nikdy však za tuto činnost podle paragrafu č. 10 trestajícím arizací, odsouzen nebyl, ostatně jak tomu také bylo ve většině podobných případů. Shledán vinným byl Evžen Asch až z onoho udání a příslušnosti k SS a NSDAP. V říjnu 1946 byl odsouzen k 13 letům vězení.¹⁰³⁹

¹⁰³⁶Bojoval na východní frontě, kde padl do zajetí a strávil v něm 4 roky. Během pobytu se naučil plyně Rusky. Viz. *Tamtéž*, fol. 12.

¹⁰³⁷*ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1185, sign. Ls 988/46, kt. 111, fol. 132-133.*

¹⁰³⁸*Tamtéž*, fol. 14. Piana byla velice oblíbeným artiklem ze zabaveného sortimentu židovských obyvatel protektorátu. Jejich cena se pohybovala v řádech několika tisíc korun. Asch pořídil jedno ze svých pian (značky Hansmann) za 5000 korun. Mezi další židovské věci Aschem pořízené na dražbách v prostějovském Templu patřila třídílná knihovna za 3500 korun, sekretář s barem a 1 malý stříbrník. Všechny z věcí nakoupil na účet oberlandrátu, jehož byl v té době zaměstnancem. V šetření byla i ztráta obrovského (3x4,9 m velkého) ručně vázaného koberce z tkalcovské školy v Prostějově v hodnotě 100 000 korun. Viz. *Tamtéž*, fol. 33, 94.

¹⁰³⁹Vlivem tuberkulózy o 18 kilogramů lehčí Asch se pokoušel po třech letech vymoci si pro zhoršující se zdravotní stav propuštění. Byl taktéž vyžádán hlavní kanceláři pro sovětskou správu minerálních olejů v Zustersdorfu v Rakousku. V tomto naftovém závodě měl působit jako jemný mechanik. Svou roli sehrály i jeho výborné znalosti ruského jazyka z dob čtyřletého ruského zajetí. Nakonec se však na svobodu dostal až v únoru 1952. V říjnu téhož roku byl z Děčína odsunut do NDR. Působil v pracovním komandu firmy Moravia, jež za války figurovala jako arizátor několik židovských podniků v Olomouci a okolí

Závěr

Prostřednictvím předkládané diplomové práce jsem se na základě co nejširší škály dostupného prameného materiálu pokusil zanalyzovat a nastínit základní charakteristiky a vývoj arizačního procesu v dané lokalitě se všemi jeho zákonitostmi, ale i specifiky. Cílem práce bylo ukázat, do jaké míry byla arizace ovlivňována jednotlivými národnostními živly. V neposlední řadě měla předkládaná práce ukázat i celou řadu interpretačních úskalí a toliko bílých míst, jako jen v málu podobných problematik.

Což ostatně dokládají i některé z nesprávně interpretovaných arizačních případů v renomovaných monografiích. Náhodou jsou tyto případy pro samotnou Olomouc. Jedná se o skrze rodinné vazby spřízněné podniky Abel & Co., továrna na šrouby a Feldschuh & Co., Elektrofonta, továrna na slaboproudé a telefonní zařízení, které údajně byly arizovány opavským továrníkem Hubertem Kardashem. Ve světle dochovaných materiálů, a to nejen „pražských“, nýbrž i olomouckých archivů a poválečných snahách jediného přeživšího majitele firmy, Bedřicha Hersche, je zřejmé, že tomu tak vskutku nebylo. A že obě firmy, jako celou řadu dalších podobně zaměřených podniků v oblasti pohltila akciová společnost Moravia (z Mariánského údolí), za protektorátu samozřejmě infiltrována ve svém vedení Němci.

Za všechny skrze ni arizované firmy uveďme například olomoucké bratry Karpfeny se svými hodolanskými závody G. Karpfen a J. Buchbinder. Není bez zajímavosti, že jejím prokuristou se posléze stal i Treuhänder a úředník olomoucké pobočky banky Union, Otto von Sentner. Celý tento abnormálně složitý proces nám značně znepríjemňuje absence byť jen mnohdy základních informací o podobných lidech. Což je při studiu problematiky se sociálním podtextem naprosto klíčový problém. Za takové konstelace je abnormálně složitě vytvořit ucelený, pravdivý a informačně přínosný konstrukt daného problému. Jak bylo v práci nastíněno, zobecňující tendence mnohdy neplatí a ke každému případu je nejdříve potřeba přistupovat individuálně. Až na základě skutečně hodnověrných a z dostatečného množství relevantních zdrojů ověřených informací se následně může přikročit k zobecňujícím tendencím, které jinak ztrácí na významu. Rozhodně je to ovšem možné a z hlediska dalšího nejen bádání, ale i stavění na již zjištěném a nalezeném.

Tak má arizační problematika v oblasti působnosti olomouckého oberlandráta více než slibnou perspektivu. Je však třeba mít na paměti ono úskalí relativnosti některých předčasně vyslovovaných soudů a závěrů. Protože je možné, že sei z „arizátora“ může stát slušný člověk. Více než jiná problematika, tak potřebuje značně kritický přístup ke všem druhům pramenů. Což je dvojnásob složité s ohledem na to, že mnohdy jsou tím jediným, co máme k dispozici. Přesto si myslím, že bez využití pramenů osobní povahy, ač mnohdy značně zkreslených, nejsme sto pochopit celou hloubku daného problému. Proto jako jedno ze stěžejních východisek dalšího bádání vidím nutnou kooperaci mezi archivními materiály úřední provenience a osobní povahy v podobě výpovědí, výslechů, soudních procesů. Otázka je, do jaké míry je tento postup uplatnitelný v praxi, nejen z hlediska časového, ale i finančního a především badatelského, jelikož je nutné konstatovat, že k řadě aktérů tohoto procesu neexistují jediné zmínky, natož nějaké hlubší analýzy u vyšetřovacích orgánů a podobně. V takových případech zbývá pouze tvoření statistických přehledů, které, jak již bylo zmíněno, sebou přináší obrovská rizika zkreslování a nesprávného pochopení a následné interpretace. Což demonstrují v práci uváděné případy, jako Josef Steipe, Marta Seilerová nebo Hilde Waldeková.

Ostatně další z interpretačních úskalí se naskýtá v případě jedné z předkládaných příloh v závěru práce (č. 3). Ta ač ukazuje bezesporu ohromnou šíři kapitálu olomoucké židovské komunity, tak musíme mít na paměti velkou relativitu v tabulce předkládaných čísel. V současnosti s jistotou nevíme, co do těchto majetků bylo vlastně započítáváno. Vzhledem k tomu, že byly dělány na rychlo a bez nějaké hlubší sondy, kterou ostatně bylo značně nereálné provést. Vzpomeneme-li na případ speciálních nacistických devisenschutzkommand, které ač měly podobné záležitosti na starost, nebyly vždy tak úspěšné. Za takových předpokladů je tedy spíše pravděpodobné, že se tato čísla, uváděná v tabulce č. 3, vztahují s největší pravděpodobností k tržním cenám nemovitostí držených v rukou konkrétních židovských rodin nebo jednotlivců. Nahlédneme-li totiž do následných arizačních „obchodů“ hluběji, zjistíme, že i značně podhodnocené ceny podniků některých z významných židovských podnikatelů byly i tak vyšší než na tomto seznamu uváděné hodnoty nejbohatších židů města. Přesto je to vzhledem k absenci podobného sumarizujícího seznamu důležitý pramen, který nám pomůže zachytit, jak ohromným kapitálem vlastně olomoucká židovská komunita disponovala.

Během dlouhodobé práce byl podchycen vzorek více jak 200 podniků a provozoven, vedených k samotnému městu Olomouc, případně jeho okolí nebo lokalitám obecně se vztahujícím k obvodu olomouckého oberlandrátu. Vzhledem k omezenému rozsahu této práce však bylo přikročeno spíše k přiblížení jednotlivých případů, mnohdy velice netradičních, z hlediska obecně předkládaných postulátů. Tento vzorek může být následně využit k charakteristice obecnějšího rámce arizačního procesu v olomouckém oberlandrátu. Ovšem za předpokladu, že heuristika bude taková, že bude ve velké míře eliminovat nepřesnosti v následně předkládaných obecných závěrech, které mohou být o to víc zkreslující, budou-li se objevovat v menší skupině zkoumaných subjektů. Je tedy nejprve více než nezbytné podchytit tuto problematiku formou studií menšího rozsahu a zaměřená například na jednotlivá výrobní odvětví, na jejichž podrobnějších výsledcích a závěrech se nám utvoří ona správná perspektiva pro co nejpřesnější paušalizaci.

Stejně dobře se můžeme na základě této práce a hluboké heuristiky k ní provedené v budoucnu zaměřit na hlubší sondu do role protektorátních bank a jejich jednotlivých členů. V Olomouci se nabízí tato možnost nejméně v osobách pěti takových lidí. Ericha von Baillou a dvou jeho zasloužilých pracovníků Hanse Kargerera a Heinricha Weitzera. A to nejméně skrze jejich správcovské aktivity v židovských podnicích Max Deutsch a Hermann Konstandt. Stejně jako proti tomu dva úředníci banky Union Adolf Werba a Otto von Sentner. I oni se mimo jiné stali, nutno podotknout, že nejméně u Werby a Sentnera, správci větších prosperujících podniků. O to zajímavější by bylo rozkrývat tuto problematiku za spojení obecné a konkrétní složky.

Jak jsme si totiž v práci nastínili, arizátoři z říše měli navrch, co se týče lukrativnějšího podniku, ale procento takových bylo minimální v porovnání s místními, trvale zde usedlými Němci, ba dokonce i samotnými Čechy. Což je fakt, který je potřeba si neustále připomínat, protože velká většina z budoucích Teruhänderů a arizátorů byla dlouhodobými zaměstnanci podniku, například v práci letmo zmiňovaný Josef Rotter, který pracoval v obchodě textilem bratří Krausů na Dolním náměstí již od svých učňovských let.

I když je samozřejmě potřebné vždy takové premisi ověřovat. Jak svědčí i případ tradování v rodině Mayer, že arizátor jejich koželužny, Friedrich Schönauer, byl snad jejím vrátným. Ten, nejen že jím nebyl, ale byl i mužem z oboru, pocházejícím z rodiny, která v tomto druhu podnikání měla větší historii, a on sám již byl technickým ředitelem.

Navíc je jeho případ zajímavý i tím, že byl tzv. sedmihradským Sasem. Což byla německá menšina žijící v Rumunsku a nyní se někteří z nich vraceli s vidinou zisku lepšího živobytí. Až z hlediska hlubší heuristiky tedy můžeme dospět k takovému stavu poznání věci, že jsme schopni tato tvrzení vyvrátit, upřesnit, ba dokonce doplnit o řadu důležitých dokreslujících informací, které následně vnášejí mnohdy i jiný, především však konzistentnější, pohled na danou problematiku. Jednotlivé případy, v práci předkládané, měly za použití co nejpestřejšího spektra pramenů ukázat náročnost na interpretaci tohoto fenoménu a četná úskalí, která sebou přináší. Ale zároveň i na více než slibnou perspektivu do budoucna. Předkládaná práce by tak měla být jen jakousi přechodovou fází k následnému vytváření co nejserióznějšího obecného rámce této problematiky v Olomouci a celkové působnosti úřadu olomouckého oberlandráta vůbec.

Seznam použité literatury

Literatura: monografie, studie a články

Bajohr, Frank: Arisierung in Hamburg: Die Verdrängung der jüdischen Unternehmer 1933-1945. Nakl. Christians. Hamburg 1997.

Bajohr, Frank: Parvenüsund Profiteure. Korruption in der NS-Zeit. S. Fischer Verlag, Frankfurt amMain 2001.

Bajohr, Frank: Zničení hospodářské existence Židů a vyvlastnění jejich majetku (Bilance výsledků výzkumu a dosud otevřené otázky). In: Tereziánské studie a dokumenty, 2006.

Barkai, Avraham: Von Boykott zum entjudung: Der wirtschaftliche Existenzkampf der Judenim Dritten Reich 1933-1943. Nakl. Fischer taschenbuch Verlag. Frankfurt am Main 1988.

Bartoš, J. - Trapl, M. a kol.: 125 let MILO Olomouc a. s.: od založení k akciové společnosti. Milo Olomouc, Olomouc 1995.

Bartoš, Josef a kol.: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960, svazek I. Nakl. Profil, Ostrava 1966.

Bartoš, Josef: Akce Albrecht I. na střední Moravě a zdejší židovská komunita. In: Střední Morava. č. 17, 2003.

Bartoš, Josef: Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939. In: Tereziánské studie a dokumenty, Praha: Academia, 2000.

Bartoš, Josef: Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku. Nakl. Danal, Olomouc 1997.

Bartoš, Josef: Strategická pozice Olomouce v letech 1935-1945. In: Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci. Vlastivědné muzeum v Olomouci, č. 282, 2001.

Batscha, Zwi: Ve stopách naděje: vzpomínky olomouckého rodáka v Izraeli. Nakl. Votobia, Olomouc 2002.

Batscha, Zwi: Vzpomínky. In: Scriptum – sborník pro literaturu, umění a život, r. 10, 1994.

Borák, Mečislav: Budoucnost ztraceného kulturního dědictví: dokumentace, identifikace a restituce kulturních statků obětí II. světové války: příspěvek z mezinárodní vědecké konference v Českém Krumlově (22. - 24. 11. 2005). Nakl. Tilia, Praha 2007.

Borák, Mečislav: Ztracené dědictví: příspěvky z „kulatých stolů“ na téma dokumentace, identifikace a restituce kulturních statků obětí II. světové války. Nakl. Tilia, Česko 2006.

Brandes, Detlef: Germanizovat a vysídlit: nacistická národnostní politika v českých zemích. Nakl. Prostor, Praha 2015.

- Briess, Peter: The House, thatsaveus. London 2015.*
- Browning, Christopher R.: Obyčejní muži: 101. Záložní policejní prapor a „konečné řešení“ v Polsku. Nakl. Argo, Praha 2002.*
- Burgerová, Lenka: Mezi asimilací a emigrací. Sociálně-ekonomický pohyb v židovské komunitě v Teplicích 1938-1960. FF UK, Praha 2013.*
- Burgerová, Lenka: Židovské podnikatelské elity In: Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání. Dokořán, Praha 2007.*
- Butler, Rupert: Černí andělé: historie zbraní SS. Nakl. Columbus, Praha 1996.*
- Čapková, Kateřina: Češi, Němci Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938. Nakl. Paseka, Praha, Litomyšl 2013.*
- Černý, Bohumil: Emigrace Židů z českých zemí v letech 1938-1941. In: Terezínské studie a dokumenty, Nakl. Academia, Praha 1997.*
- Dean, M. – Goschler, C. – Ther, Philipp: Robbery and restitution: The conflict over Jewish Property in Europe. Berghan Books, New York 2007.*
- Dudáš, Filip: Arizace v Protektorátu na příkladu Kolínska. VŠE, Praha 2011.*
- Edsel, Robert M. – Witter, Bret: Po stopách nacistických pokladů. Nakl. Vikend, 2014.*
- Eizenstat, Stuart E.: Nedokonalá spravedlnost. Uloupený majetek, nucené práce a nevyřízené účty druhé světové války. Nakl. Prostor, Praha 2005.*
- Fedorovič, Tomáš: Siegfried Seidl. In: Terezínské studie a dokumenty, Nakl. Academia, Praha 2002.*
- Flégl, Jiří: Arizace na Vsetínsku. FF HK, Hradec Králové, 2012. (DP).*
- Frank, Niklas: Moje německá matka. Nakl. Práh, Praha 2010.*
- Friedler, Eric – Siebertová Barbara – Kilian, Andreas: Svědkové z továrny na smrt. Nakladatelství Rybka Publishers, Praha 2007.*
- Galečková, Iveta: Antisemitismus ve spisech Mimořádného lidového soudu v Olomouci. In: Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu. Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945-1948. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 2002.*
- Gilbert, Mark Gustave: Norimberský deník. Nakl. Mladá fronta, Praha 1971.*
- Glazar, Richard: Treblinka, slovo jako z dětské říkanky. Nakl. Torst, Praha 1994.*

Gletter, M. – Lipták, L. – Míšková, A.: *Nacionálno-socialistický systém vlády: říšská župa Sudety, protektorát Čechy a Morava, Slovensko (sborník studií)*. Nakl. AEP, Bratislava 2002.

Götz, Aly: *Hitlerův národní stát: loupení, rasová válka a nacionální socialismus*. Nakl. Argo, Praha 2007.

Gruner, Wolf: *Protektorát Čechy a Morava a protizidovská politika v letech 1939-1941. Místní iniciativy, opatření na regionální úrovni a rozhodnutí ústředních orgánů na území „Velkoněmecké říše“*. In: *Terezínské studie a dokumenty*, Nakl. Academia, Praha 2005.

Gutman, Israel (ed.): *Encyclopedia of the holocaust*. Vol. 1-2. MacMillan, New York – London 1995, s. 1784-1787.

Guy Miron: *The Yad Vashem Encyclopedia of the ghettos during the Holocaust*. Yad Vashem, Jerusalem 2009.

Hanková, Monika: *Prožitok entjudung ve středostavovském životě*. In: *Historický obzor*, 2005, č. 3-4.

Heitlingerová, Alena: *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští židé po roce 1945*. Nakl. G Plus G. Praha 2007.

Hes, Milan: *Promluvili o zlu*. Nakl. Epoque. Praha 2013.

Hilberg, Raul: *Pachatelé, oběti, diváci. Židovská katastrofa: 1933-1945*. Nakl. Argo, Praha 2002.

Hilberg, Raul: *The destruction of the european Jews*. Nakl. Quadrangle books. Chicago 1967.

Hlavinka, Ján: *Arizačný proces jako súčasť „riešenie židovskej otázky“ na Slovensku*. In: *Acta Judaica Slovaca*. Slovenské národné múzeum, Múzeum židovskej kultúry, č. 14, 2008.

Hlavinka, Ján: *Korupcia v procese arizácie podnikového majetku*. In: *Forum historiae*, roč. 5, č. 2, 2011.

Hlavinka, Ján: *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938-1945. Ústav paměti národa*. Bratislava 2007.

Hledíková, Zdeňka – Janák, Jan – Dobeš, Jan: *Dějiny správy v českých zemích*. Nakl. Lidové noviny, Praha 2005.

Höhne, Heinz: *SS: Elita ve stínu smrti*. Nakl. GradaPublishing, Praha 2012.

Hrbek, Tomáš: *Olomoucký pobyt Karla Poláčka*. In: *Židé a Morava*. Sv. 18, 2012.

Jančík, D. – Kubů, E. – Kuklík, Jan: *Arizace a restituce židovského majetku v českých zemích (1939-2000)*. Univerzita Karlova v Praze Filozofická fakulta. Praha 2003.

Jančík, D. – Kubů, E. – Novotný, J. – Šouša, J.: Zrůdný monopol „Hadega“ a její obchod drahými kovy a drahokamy za druhé světové války. In: *Tereziánské studie a dokumenty*, 2001.

Jančík, D. – Kubů, E. – Šouša, J.: *Arisierungsgewinnler: Die Rolle der deutschen Banken bei der „Arisierung“ und Konfiskation jüdischer Vermögen im Protektorat Böhmen und Mähren (1939-1945)*. Harrasowitz Verlag, Wiesbaden 2011.

Jančík, D. - Kubů, E. a kol.: *Arizace a germanizace cenných papírů jako instrument k potlačení židovského a českého elementu ve velkopodnikatelském hospodářství Protektorátu Čechy a Morava a Sudetoněmecké župy. Výstup kolektivního vědeckého projektu Ministerstva zahraničních věcí ČR (RB 35/19/02), Praha 2004.*

Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Arizační profitenti. Německé obchodní banky v procesu arizace a konfiskace židovského majetku v protektorátu Čechy a Morava (1939-1945). Výzkumný projekt Ministerstva zahraničních věcí ČR - RB 35/19/00. Praha 2002.*

Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Společenské a politické aspekty arizačního procesu v českých zemích v letech 1938-1945 - DATABÁZE. Výzk. projekt MZV – MZV RM01/17/04. Praha 2006.*

Jančík, D. – Kubů, E. a kol.: *Židovské zlato, ostatní drahé kovy, drahé kameny a předměty z nich v českých zemích 1939-1945: protiprávní zásahy do majetkových práv, jejich rozsah a následné osudy tohoto majetku: zpráva expertního týmu zřízeného Smíšenou pracovní komisí na základě usnesení vlády České republiky č. 773 ze dne 25. 11. 1998. Nakl. Sefer, Praha 2001.*

Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace a arizátoři: drobný a střední židovský majetek v úvěrech Kreditanstalt der Deutschen (1939-1945)*. Karolinum, Praha 2005.

Jančík, D. – Kubů, E.: *Arizace na úvěr: příspěvek Kreditanstalt der Deutschen ke germanizaci hospodářského života v Protektorátu Čechy a Morava. Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, Praha 2003.*

Jančík, D. – Kubů, E.: *Úloha bank v procesu arizace a konfiskace nepřátelského majetku v letech 1938-1945. Projekt MZV ČR - RB 35/19/00. Praha 2002.*

Jančík, Drahomír – Kubů, Eduard: *Arizace a arizátoři: drobný a střední židovský majetek v úvěrech Kreditanstalt der Deutschen (1939-1945)*. Karolinum, Praha 2005.

Jezdinská, Karolína: *Hospodářská a politická aktivita židovské komunity v Olomouci. FF UP Olomouc 1994.*

Jurášek, Stanislav: *Právní a hospodářské postavení židů v Říši. In: Právník, r. 78, Praha 1939.*

Jurášek, Stanislav: *Právní a hospodářské postavení židů v Protektorátě Čechy a Morava. In: Právník, r. 79, sešit 1., Praha 1940.*

Jurášek, Stanislav: Předpisy o židovském majetku a další předpisy židů se týkající. Nakl. Orbis, Praha 1942.

Kamenec, Ivan: Hlavné rysy arizačního procesu na Slovensku. In: Terezínské studie a dokumenty, 2003.

Kárný, M., Milotová, J. (ed.): Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v „Protektorátu Čechy a Morava“. In: Sborník k problematice dějin imperialismu. sv. 21, Praha 1987.

Kárný, Miroslav: Kárný, Miroslav: Okupační a protektorátní správa a jejich úloha v „konečném řešení židovské otázky“. In: Fenomén holocaust, Kancelář prezidenta republiky, Památník Terezín, 2000.

Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“: Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Academia, Praha 1991.

Kárný, Miroslav: Genocida českých židů: z Terezínské pamětní knihy. Terezínská iniciativa, Praha 1996.

Kárný, Miroslav: Politické a ekonomické aspekty židovské otázky v pomnichovském Československu. In: Sborník historický, Academia, č. 36, 1989.

Kárný, Miroslav: Síla a slabost hospodářského koncernu SS: případ závodu Bučovice. In: Slezský sborník, č. 44, 1986.

Kárný, Miroslav: Strategie hospodářského koncernu SS. In: Sborník historický, Academia, č. 33, Praha 1986.

Klenovský, Jaroslav – Papoušek, Miroslav: Židovská obec v Olomouci. Historie, osobnosti, památky. Židovská obec, Olomouc 1998.

Knopp, Guido: SS: výstraha dějin. Nakl. Ikar, Praha 2004.

Schulz, Jindřich eds.: Dějiny Olomouce: 2. Svazek. Statutární město Olomouc-Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2009.

Kopper, Christopher: Arizace německo-českých akciových bank. In: Konkurence i partnerství. Německé a československé hospodářství v letech 1918-1945. Karolinum, Praha 1999.

Košťálková, Veronika – Nesládková, L.: Olomoucká židovská komunita v éře modernizace do konce trvání rakouské monarchie. In: Židé a Morava. Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 14. listopadu 2007, XIV, 2008.

Košťálková, Veronika: Demografické charakteristiky olomouckých Židů ve druhé polovině 19. století. FF OU Ostrava 2007.

Král, Václav: Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938-1945 – 1. díl. ČSAV, Praha 1957.

Krejčová, H – Hyndráková, A. – Svobodová, J.: Prominenti v ghettu Terezín: (1942-1945). ÚSD AV ČR, Praha 1996.

Krejčová, H. – Svobodová, J. – Hyndráková, A.: Židé v protektorátu: hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942: dokumenty. Nakl. Maxdorf, Praha 1997.

Krejčová, Helena – Krejča, Otomar, L.: Jindřich Baudisch a konfiskace uměleckých děl v protektorátu. Nakl. Tilia, Praha 2007.

Krejčová, Helena – Svobodová, J.: Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939-1945: sborník studií. Nakl. Maxdorf, Praha 1998.

Krejčová, Helena: Karel Rahm: Otázky (Ne)nastolené a (Ne)zodpovězené. In: Poválečná justice a národní podoby antisemitismu: Postih provinění vůči Židům před soudy a komisemi ONV v českých zemích v letech 1945-1948 a v některých zemích střední Evropy. ÚAV, Praha – Opava 2002.

Krejčová, Helena: Návraty paměti: deponáty židovského majetku v uměleckoprůmyslovém museu v Praze. Nakl. Tilia, Šenov u Ostravy 2007.

Krejčová, Helena: Oddělení pro židovská studia a centrum pro dokumentaci majetkových převodů kulturních statků obětí 2. světové války. In: Terezínské listy, č. 33, Praha 2005.

Krejčová, Helena: Výkupné za život: vývozy a vynucené dary uměleckých předmětů při emigraci židů z Čech a Moravy v letech 1938-1942 (na příkladu Uměleckoprůmyslového musea v Praze). Nakl. Tilia, Šenov u Ostravy 2009.

Kubátová, Hana: Nepokradeš!: nálady a postoje slovenské společnosti k židovské otázce, 1938-1945. Nakl. Academia, Praha 2013.

Kuklík, Jan: Jak odškodnit Holocaust? Problematika vyvlastnění židovského majetku, jeho restituce a odškodnění. Nakl. Karolinum, Praha 2015.

Kuklík, Jan: Mýty a realita tzv. Benešových dekretů: dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Nakl. Linde, Praha 2002.

Kuklík, Jan: Vybrané problémy restituce židovského majetku v českých zemích po druhé světové válce. In: Menšiny a právo v české republice. Nakl. Auditorium, Praha 2009, s. 444-473.

Laak, D.: „Arisierung — und Judenpolitikim ‚Dritten Reich‘. Zur wirtschaftlichen Ausschaltung der jüdischen Bevölkerung in der rheinisch-westfälischen Industrieregion.

Libuše, Hrabová-Michael Viktorík: Vila Gisely Krickové a Pavlína Neumannové v Olomouci na třídě Spojenců 10. In: Vlastivědný věstník moravský. roč. 65, č. 3, 2013.

Loula, Karel: Vnucená správa: soubor předpisů důležitých pro vnucené správce, s poznámkami a judikaturou. Právnícké knihkupectví a nakladatelství, Praha 1941.

Maňák, Pavel: Izraelský diplomat z Olomouce. In: Židé a Morava. Sv. 18, 2012.

Maňák, Pavel: Osudy rodiny Groagovy. In: Židé a Morava. 2009.

Melotík, Zdeněk a kol.: Olomouc rabína Bertholda Oppenheima. Burian a Tichák. Olomouc 2005.

Mičev, Stanislav: Augustin Morávek: od arizácií k deportaciám. Muzeum Slovenského národného povstania, Banksá Bystrica 2010.

Milotová, J. – Kárný, M.: Od Neuratha k Heydrichovi (Na rozhraní okupační politiky hitlerovského Německa v „Protektorátu Čechy a Morava) – Dokumenty. In: Sborník archivních prací, Nakl. Panorama, r. 2, Praha 1989.

Milotová, Jaroslava: Formy expropriace Židů v letech okupace a další osudy židovského majetku. In: Fenomén holocaust, Kancelář prezidenta republiky, Památník Terezín, Praha 1999.

Milotová, Jaroslava: K historii Neurathova nařízení o židovském majetku. In: Tereziňské studie a dokumenty, Academia, Praha 2002.

Milotová, Jaroslava: Personální aspekty tzv. Heydrichovy správní reformy. In: Paginae historiae, Praha 1993.

Milotová, Jaroslava: Protektorátní tisk a „židovská otázka“. In: tereziňské studie a dokumenty, Academia, Praha 1996.

Milotová, Jaroslava: Ústředna pro židovské vystěhovalce v Praze. Geneze a činnost do počátku roku 1940. In: Tereziňské studie a dokumenty, Nakl. Academia, Praha 1997.

Motyčka, Lukáš – Opletalová, Veronika (eds.): Literární procházky německou Olomoucí. UP Olomouc, Olomouc 2012.

Nižňanský, E. – Hlavinka, J.: Arizácie. Nakl. Stimul, Bratislava 2010, 213 s., Nižňanský, E. – Hlavinka, J.: Arizácie v regiónech Slovenska. Nakl. Stimul, Bratislava 2010.

Novotný, Jiří – Šouša, Jiří: Arizace cenných papírů, kont a vkladních knížek. In: Arizační profíťenti. Německé obchodní banky v procesu arizace a konfiskace židovského majetku v protektorátu Čechy a Morava (1939-1945). Výzkumný projekt Ministerstva zahraničních věcí ČR - RB 35/19/00. Praha 2002.

Osterloh, Jörg: Nacionálnėsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938-1945. Nakl. Argo, Praha 2010.

Pasák, Tomáš: Pod ochranou říše, nakl. Práh, Praha 1998.

Petrův, Helena: Právní postavení židů v protektorátu Čechy a Morava (1939-1941). Nakladatelství Sefer, Praha 2000.

Petrův, Helena: Zákonné bezprávi: Židé v protektorátu Čechy a Morava. Auditorium, Praha 2011.

Poprzeczny, Joseph: Hitlerův kat na východě: Odilo Globocnik. Nakl. Academia, Praha 2009.

Příbyl, Lukáš: Zapomenuté transporty. Kalich, Praha 2013.

Rataj, Jan: O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939. Nakl. Karolinum, Praha 1997.

Redlich, Egon: Zítřka jedeme, synu, pojedeme transportem: Deník z Terezína 1. 1. 1942-22. 10. 1944. Nakl. Doplněk, Brno 1995.

Rhodes, Richard: Páni nad smrtí: SS skupiny zvláštního nasazení a počátek holocaustu. Nakl. Beta, Praha 2004.

Rothkirchenová, Livie: Osud Židů v protektorátu 1939-1945. Nakl. Trizonia, Praha 1991.

Sedláková, M. – Pažout, J.: Zpřístupnění fondu Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu. In: Paginae historiae, Národní archiv, r. 14, Praha 2006.

Sedláková, Monika: „Burza“ s židovskými byty – součást protektorátní bytové politiky. In: Evropská velkoměsta za druhé světové války: každodennost okupovaného velkoměsta. Praha 1939-1945 v evropském srovnání, Scriptorium, Praha 2007.

Sedláková, Monika: Arizace potravinářských podniků a obchodů v Protektorátu Čechy a Morava. In: Židé v Čechách, Židovské muzeum, Praha 2007.

Sedláková, Monika: Arizace v potravinářském průmyslu a obchodu jako násilná obměna elit. In: Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání. Nakl. Dokořán, Praha 2007.

Sedláková, Monika: Co skrývají okupační vězeňské spisy. In: Tereziánské listy, Oswald, r. 36, Praha 2008.

Sedláková, Monika: Zpřístupnění fondu státního tajemníka u Říšského protektora v Čechách a na Moravě. In: Paginae historiae, Národní archiv, r. 19, Praha 2010.

Schmid, Daniel C.: Ztracený chmel a slad? K arizaci židovských sladoven v Protektorátu Čechy a Morava. In: Tereziánské studie a dokumenty, Praha: Academia, 2002.

Sklenářová, Sylva – Štěpán, Jiří: Olomouc a tzv. malý retribuční dekret č. 138/1945 Sb. Retribuční soudnictví. In: Střední Morava. Olomouc. č. 14, 2002.

Sládek, Oldřich: Zločinná role gestapa: nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938-1945. Nakl. Naše Vojsko, Praha 1986.

Svatuška, Ladislav: Židovské předpisy v Protektorátu Čechy a Morava a vývoj rasového práva v Říši. Nakl. V. Linhart, Praha 1940.

Šisler, Stanislav: *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*. In: *Sborník archivních prací, Archivní správa MV, r. 13, č. 2, Praha 1963*.

Šisler, Stanislav: *Studie o organizaci a působnosti nacistické okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*. In: *Sborník archivních prací, Archivní správa MV, r. 22, č. 1, Praha 1972*.

Tichák, Milan: *Lexikon olomouckých ulic*. Nakl. Burian a Tichák, Olomouc 2009.

Trapl, Miloš: *Transformace politických stran v Olomouci do nového státu po říjnu 1918*. In: *Střední Morava, 2010*.

Trials of war criminals before the Nuerenberg military tribunals (Vol. IV): „The Einsatzgruppen case – The RuSHA case“. Government printing office, Washington 1953.

Utermöhle, Walter – Schmerling, Herbert: *Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava*. Českomoravské nakladatelství, Praha 1940.

Utermöhle, Walter – Schmerling, Herbert: *Zajištění židovského majetku: peněžní styk se Židy. Péče ústavů lidového peněžnictví, Praha 1940*.

Vaněk, František – Černý, Vladimír – Břečka, Jan: *Místa zkropená krví: Kounicovy studentské koleje v Brně v letech nacistické okupace 1940-1945*. Archiv města Brna: Moravské zemské muzeum, Brno 2015.

Vaňourek, Martin: *Plukovník zdravotnictva Mudr. Emil Zuckerkandl: „vydržím až do úplného konce“*. Mohelnice 2014.

Vašek, František: *Gestapo a SD v Brně na počátku okupace*. In: *Pocta svobodě: sborník z pracovních setkání historiků a odbojářů k 50. Výročí osvobození*. MU v Brně, Brno 1995.

Viktořík, M.: *Hospodářské aktivity olomoucké židovské komunity v letech 1848-1938*.

Viktořík, Michael: *Čokoládovnický a cukrovinkářský průmysl v Olomouci*. Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc 2008, s. 149-150.

Viktořík, Michael: *Fürstové Příběh rodiny Fürstů*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Olomouc: UP v Olomouci 33, 2007*.

Viktořík, Michael: *Hospodářské aktivity olomoucké židovské komunity v letech 1848-1938 (Pokus o zhodnocení dosavadní historické práce a alternativy dalšího výzkumu)*. In: *Vlastivědný věstník moravský. roč. 67, č. 1, 2015*.

Viktořík, Michael: *Osudy olomouckých sladoven a sladovnických firem v kontextu vývoje sladovnického průmyslu (od 60. let 19. století do roku 1948)*. Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc 2007.

Viktořík Michael: Brachovi – příběh tří generací moravské židovské podnikatelské rodiny. In: Časopis Matice moravské. č. 2, roč. 2013.

Viktořík, Michael: Wilhelm a Ignatz Briessovi - osudy významných moravských podnikatelů na pozadí vývoje sladovnického průmyslu. In: Šlechtic podnikatelem. Podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18. - 19. století. Ostravská univerzita v Ostravě, 2008.

Vlk, Ondřej: Národ žije tak dlouho, jak dlouho žijí jeho kulturní památky: Konfiskace uměleckých předmětů na území protektorátu Čechy a Morava 1939-1945. FF UK, Praha 2008.

Walter – Schmerling, Herbert: Právní postavení Židů v protektorátu Čechy a Morava. Českomoravské nakladatelství, Praha 1940.

Wondrák, Eduard: Byl v Olomouci vyráběn penicilin. In: Okresní archiv v Olomouci. Olomouc 1984.

Wondrák, Eduard: Ještě k olomouckému penicilinu. In: Okresní archiv v Olomouci. Olomouc 1987.

Wondrák, Eduard: Osobní lékař Hitlerův dr. Theodor Morell a olomoucké MILO závody, 1992.

Wondrák, Eduard: Osobní lékař Hitlerův dr. Theodor Morel a olomoucké MILO závody. In: Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci. 1992.

Zatloukal, Pavel – Hráček, Martin – Mertová, Martina – Potůček, Jakub – Sychra, Miroslav (ed.): Slavné vily olomouckého kraje. Nakl. Foibos

Ziegler, Jan: Židovské zlato, Švýcaři a smrt. Nakl. Svojtka & Co. Praha 2000.

Časopisy:

Chajejnu (Náš život): List Židovské obce Olomouc.

Tištěné prameny

Terezínská pamětní kniha: Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945, díl I. a II. Terezínská iniciativa, Melantrich, Praha 1995.

Compass 1934, r. 67, Praha 1934.

Compass 1939, r. 67, Praha 1939

Prameny - archivní:

Národní archiv v Praze:

Fond Ministerstvo průmyslu

Fond Arizační spisy

Fond Ministerstvo průmyslu obchodu a živností

Fond Ministerstvo průmyslu

Fond Ministerstvo sociální péče - Londýn

Fond Ministerstvo vnitra II, Praha – Stíhání válečných zločinců

Fond NSDAP – spojovací ústředna při úřadu říšského protektora Praha

Fond Policejní ředitelství Praha II – Zpravodajská ústředna při policejním ředitelství

Fond Státní tajemník u říšského protektora

Fond Státní úřad statistický I – Sčítání obyvatelstva ČSR v roce 1930, Praha

Fond Úřad říšského protektora, Praha

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc:

Fond Finanční prokuratura v Olomouci

Fond Josef Bartoš

Fond Krajský soud Olomouc (firemní agenda)

Fond Mimořádný lidový soud Olomouc

Fond Obchodní a živnostenská komora v Olomouci

Fond Oberlandrát Olomouc

Státní okresní archiv v Olomouci:

Fond Archiv města Olomouce 1920-1940

Fond Jednotný národní výbor

Fond Mayer Leopold, továrna na zpracování koží, Olomouc

Fond Ústřední národní výbor v Olomouci

Archiv České národní banky:

Fond Banka československých legií

Fond Česká banka Union

Fond Česká eskomptní banka

Fond Česká průmyslová banka

Fond Osobní spisy

Fond Pražská úvěrní banka v Praze

Fond Živnostenská banka v Praze

Archiv bezpečnostních složek:

Fond 2M Odbor politického zpravodajství MV

Fond 52 Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD

Fond 302 Hlavní správa vojenské kontrarozvědky

Fond 305 Ústředna státní bezpečnosti

Fond 325 Stíhání nacistických válečných zločinců

Moravský zemský archiv v Brně:

Fond Gestapo Brno

Fond Říšský protektor v Čechách a na Moravě, služebna pro zemi Moravu, Brno

Archiv Židovského muzea v Praze

Fond Židovská náboženská obec Olomouc 1850-1944

Fond Židovská náboženská obec Olomouc po roce 1945

Židovské muzeum Praha

ŽM Praha, Oddělení pro dějiny šoa, Sběrka rozhovorů s pamětníky.

Osobní archivy:

Claire Bruell (Nový Zéland)

Daniel Mayer (Izrael)

Eric Winton (Austrálie)

Eva Grossmann (Izrael)

Magdalena Dušková (ČR)

Musilová Jarmila (ČR)

Peter Briess (Anglie)

Václav Zahradka

Vítězslav Kollmann (ČR)

Korespondence, interview

Claire Bruell

Daniel Mayer - dne 28. 10. 2015

Eric Winton

Eva Grossmann

Peter Briess

Prameny – tištěné:

Seznam periodik:

Hlas Lidu

Mährisches Taagblatt

Moravská Orlice

Moravský večerník

Našinec

Pozor

Selské listy

Večerní moravská orlice

Věstník kriminální služby

Filmové dokumenty:

Hitler a holocaust. 1. díl: Hon na lidi. [Dokumentární film]. Režie Oliver Halmburger. Německo, 2000.

Hitler's Hidden drug habit: Secret history. [Dokumentární film]. Režie Chris Durlacher. UK, 2014.

Hitlerovi muži. 9. díl: Joachim von Ribbentrop. [Dokumentární film]. Režie Guido Knopp, Sebastian Dehnhardt, Německo, 1996.

Honba za Hitlerovými miliony. [Dokumentární film]. Režie Virginia Quinn. Velká Británie, 2014.

Nacistická smrtící komanda (1. díl) [Einsatzgruppen, les commandos de la mort]. Režie Michaël Prazan, Francie, 2009.

Norimberk. [Dokumentární film]. Režie Stephen Trombly. USA, 1996.

Osvětim: Nacisté a „konečné řešení“ – 4. díl: Korupce (4/6). [Dokumentární film]. Režie Laurence Rees – Catherine Tatge. Anglie (BBC), 2005.

Poslední tajemství Třetí říše 3. díl: Hitler a peníze. [Dokumentární film]. Režie Florian Dietrich – Stefan Brauburger – Christian Frey. Německo, 2011.

Zapomenuté transporty do Běloruska [Dokumentární film]. Režie Lukáš Příbyl. Česko, 2008.

Rozhlas:

Viktořík, Michael: Osud firmy Ignatz Briess junior. In: Vzestupy a pády slavných podnikatelských rodin [rozhlasový pořad].

Internetové zdroje:

Bajohr, Frank: The beneficiaries of Aryanization: Hamburg as a case study. 41 s. Dostupné online: <http://yad-vashem.org.il/download/about_holocaust/studies/bajohr_full.pdf>. [21. 4. 2015].

Böhme Horst-Alwin: Dostupné online: <<http://db.yadvashem.org/deportation/supervisorsDetails.html?language=en&itemId=5260346>>. [14. 2. 2016].

Co je Paměť národa. Dostupné online: <<http://www.postbellum.cz/cz/pamet-naroda/co-je-pamet-naroda.aspx>>. [8. 4. 2015].

Český rozhlas Olomouc. Dostupné online: <<http://saky.euweb.cz/GC1HT8M.mp3>> [28. 8. 2015].

Čulík, Jan: Psát „žid“ anebo „Žid“? In: Britské listy. Dostupné online: <<http://www.blisty.cz/art/54195.html>>, případně <<http://blisty.cz/art/30965.html>>. [20. 3. 2015].

Edith Kokojanovou (roz. Mayer). Paměť národa. Dostupné online: <<http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/4190>>. [11. 10. 2015]

Holocaust v Rumunsku. Dostupné online: <<http://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-2005/zari-7/holocaust-v-rumunsku/>>. [7. 3. 2016].

Hugo Groak. Dostupné online: <<http://kehila-olomouc.cz/rs/soucastnost/stolpersteine/hugo-groak>>. [28. 3. 2015].

Mlynář, Jakub: Archiv vizuální historie Institutu USC Shoah foundation a možnosti jeho využití. Dostupné online: <<http://www.inforum.cz/pdf/2011/mlynar-jakub.pdf>>. [1. 4. 2015]. (dále jen Archiv vizuální historie - AVH)

Omezování práv Židů v Česko-Slovenské republice a v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1941. Dostupné online: <<http://www.zmizeli-sousedu.cz/jakzacit8.html>>. [31. 1. 2016].

Oral history interview with Jan Weiser. United states holocaust memorial museum. Dostupné online: <<http://collections.ushmm.org/search/catalog/irn87815>>. [8. 4. 2015].

Protižidovská opatření na území Protektorátu Čechy a Morava a jejich realizace (1939-1942). Dostupné online: <<http://www.ustrcr.cz/cs/protizidovska-opatreni-na-uzemi-protektoratu-cechy-a-morava>>. [3. 2. 2016].

Přínos Židů k rozvoji města Olomouce v letech 1848 až 1938. Dostupné online: <<http://kehila-olomouc.cz/rs/historie/prinos/>> . [9. 9. 2015].

Struktura vedoucích osobností nacistické okupační moci v Čechách a na Moravě ke dni 27. 5. 1942. Dostupné online: <<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1202/092-093.pdf>>. [14. 2. 2016].

Věděli, co kupují: nová fakta z českých archivů o loupežích židovského majetku. Dostupné online: <http://www2.holocaust.cz/cz/resources/ros_chodes/1998/01/fakta>. [3. 2. 2016].

<https://de.wikipedia.org>

<https://en.wikipedia.org>

<https://en.wikiquote.org>

<http://www2.holocaust.cz>

<http://www.pametnaroda.cz>

<http://www.pribehy20stoleti.cz/2013/564>

Resumé

The topic of this work is Aryanization of Jewish property in Olomouc and within the territorial district of Olomouc region.

This work focuses on development and specification of the Aryanization process in this particular district during the war. Its aim is to describe the basic Aryanization mechanisms and particular subjects involved into the process.

The first chapter deals with up-to-now research and the state of the archive sources. The topic of the second chapter briefly outlines the development of Jewish community in the town from the second half of 19th century, when Jewish population started to settle down in the town itself. Following chapters are dealing with the Aryanization process, which is seen through the combination of both the general tendency and local examples, which seems to be the best option in the current research circumstances. Thanks to the particular examples, this work tries to give sense of the situation in particular town and central Moravia region with all specifics typical for that region. The integral part of the work is the attempt to bring more discussion into the issues thanks to mentioned particular cases because it is neglected not only by laymen but also by the academic village. Last, but not least, the perspective of further research related to the examined topic and further possible sources are mentioned at the end of the thesis.

Seznam příloh

- Příloha č. 1 - Stav arizace na Moravě k 6. 9. 1940
- Příloha č. 2 - Stav arizace v obvodu oberlandrátu Olomouc k 9. 8. 1940
- Příloha č. 3 - Seznam nejmajetnějších židů v Olomouci (minimální kapitál 500 000 K)
- Příloha č. 4 - Dobové fotografie

Příloha č. 1 – Stav arizace na Moravě k 6. 9. 1940

Tabulka č. 1– Stav arizace na Moravě k 6. 9. 1940

Oberlandrát	Počet židovských obchodů k 15. 3. 1939	Množství vyřazených podniků					Podniky se souhlasem		Celkem	
		Zlikvidovány ihned 15. 3. 1939 (bez použití Treuhänderů)	Zahraniční podniky ve vlastnictví židů	Podniky s oficiálním svolením			Oberlandrát	Říšský protektor		
				Oberlandrát	Gestapo	Jiné úřady				
				byly zlikvidovány			byly arizovány			
Brno	1490	258	68	269	7	2	82	11	697	
Jihlava	260	4	-	44	1	10	23	3	85	
M. Ostrava	435	5	3	75	-	-	80	-	163	
Olomouc	583	42	12	200			48	15	317	
Zlín	449	-	2	72	-	-	7	-	81	
Celkem	3217	309	85	460	200	8	12	240	29	1343

Zdroj: MZA Brno, fond ŘP, služebna Brno (1939-1945), kt. 117.

Oberlandrát	PODNIKY								POČET			Počet správců, kteří pracují v obvodu Obl.	Počet domů a nemovitostí svěřených správcům	Celkem
	v likvidaci	s kupní smlouvou	jejichž prodej je v jednání	v arizaci	jejichž osud je neznámý	které, jsou v konkurzu nebo v úpadku	určeny pro židovskou veřejnost	Celkem	velké podniky	malé podniky	Celkem			
Brno	54	49	52	302	332	-	4	793	96	697	793	393	290	683
Jihlava	6	8	8	40	113	-	-	175	15	160	175	47	15	62
M. Ostrava	12	39	45	95	53	9	9	262	46	216	262	114	307	421
Olomouc	77	23	24	77	38	1	3	243	31	212	243	176	262	438
Zlín	22	16	18	77	234	-	1	368	17	351	368	59	7	66
Celkem	171	135	147	591	770	10	17	1841	205	1636	1841	789	881	1670

Zdroj: MZA Brno, fond ŘP, služebna Brno (1939-1945), kt. 117.

Příloha č. 2 – Stav arizace v obvodu oberlandrátu Olomouc k 9. 8. 1940

Tabulka č. 2 – Stav arizace v obvodu oberlandrátu Olomouc k 9. 8. 1940

	Olomouc	Prostějov	Kroměříž	Celkem
Vyloučeny	43	21	1	65
Likvidováno	152	92	14	258
Arizováno	55	11	-	66
V konkursu	1	-	-	1
Celkem	251	124	15	390
Nevyřízeno	62	88	23	173
Celkem	313	212	38	563

	Olomouc	Prostějov	Kroměříž	Celkem
Z počtu nevyřízených dodatečně arizované	2	-	-	2
V likvidaci	20	24	1	45
Před podepsáním kupní smlouvy	13	8	2	23
Předpoklady pro arizaci	5	6	-	11
Ponecháno židům	-	7	-	7
Zahraniční majitelé	-	6	1	7
Naplánováno pro arizaci	20	37	19	76
Pronajímáno	1	-	-	1
Ruší se	1	-	-	1
Celkem	62	88	23	173

Zdroj: ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Oberlandrát Olomouc, kt. 18.

Příloha č. 3 – Seznam nejmajetnějších židů v Olomouci (minimální kapitál 500 000 K)

Tabulka č. 3– Seznam nejmajetnějších židů v Olomouci (minimální kapitál 500 000 K)

1.	Altar Erich, Ing.		ulice Dr. Ošťádala	860 000 K
2.	Berl Angela		Úřednická 18	880 000 K
3.	Bermann Viktor, Dr.		Tř. prince Evžena 42	1 000 000 K
4.	Bodo rodina		Wellnerova 12	600 000 K
5.	Brach Robert		Hindenburgovo náměstí 3	5313 000 K
6.	Braun Julius		Tereziánská 20	706 500 K
7.	Breitbart Max		Na Kremnici 19, Holice	1000 000 K
8.	Briessova rodina	Siegfried	Wellnerova 21 + Sadová 8	2 174 750 K ¹⁰⁴⁰
		Adele		
		Alfred		
9.		Theodor	nyní ulice Na Vozovce	1 867 000 K ¹⁰⁴¹
		Paula		
10.	Brock Wilma		nyní ulice Na Vozovce 38	1085 000 K
11.	Bruckner Aron		Nádražní 33	3100 000 K
12.		Adele	Tř. Svornosti 25	960 000 K
13.		Bruno	nyní ulice Ostružnická 21	1 310 000 K
14.		Deutsch rodina	Hans Heinrich	Goetheova 4
	Hertha			
	Anneliese			
	Marianne			
15.	Deutsch Julius		Třída krále Václava 24, Lazce	1800 000 K
16.	Deutsch rodina	Marianne	náměstí Adolfa Hitlera 19	1 300 000 K
17.		Philipp		1 400 000 K
18.		Simon Wilhelmine	Tereziánská 35	850 000 K ¹⁰⁴³
19.	Donath rodina	Adele	ulice Hanse Knirsche 47	2 850 000 K
		Ernst		
20.	Dubsky Rudolf		Ad. Kašpara 10	500 000 K
21.	Fischer rodina	Grete	Nová cesta 23	590 000 K
		Max, Dr.		830 000 K

¹⁰⁴⁰ Siegfried Briess: 1 413 000 K, Adele Briess: 375 000 K, Alfred Briess: 246 750 K.

¹⁰⁴¹ Theodor Briess: 1 639 000 K, Paula Briess: 228 000 K.

¹⁰⁴² Hans Heinrich Deutsch: 1 340 000 K, manželka Hertha Deutsch: 300 000 K, dcery Anneliese: 200 000 K, Marianne: 195 000 K.

¹⁰⁴³ Simon Deutsch: 300 000 K, Wilhelmine Deutsch: 550 000 K.

22.	Fromowitz rodina ¹⁰⁴⁴		Chvalkovická 35	626 000 K
23.		Erich	Gregorova 12	1 300 000 K
24.	Fürst rodina	Walter	Sadová 22	2 350 000 K ¹⁰⁴⁵
		Laura		
25.	Fürth rodina		Nešverova 1	1 118 000 K
26.	Gessler Otto		Na Šibeníku 19	807 000 K
27.	Glaser Hans		Goetheova 29	709 000 K
28.	Götzlinger rodina	Irma	Úřednická 17 + Laudonova 23	913 000 K ¹⁰⁴⁶
29.	Grätzer	Leopold	Sadová 7	830 000 K
		Camilla		750 000 K
30.	Groag rodina		Vodní 22	500 000 K
31.	Hamburger Rudolfine		Terežinská	4 300 000 K
32.	Heikorn rodina		Tř. prince Evžena 42	1 000 000 K
33.	Heller rodina		Kosinova ulice 3	1 150 000 K
34.	Hirsch Julius, Dr.		Božena Němcová 1	1 200 000 K
35.	Hochwald Ernst, Dr.		náměstí Adolfa Hitlera 19	1 350 000 K
36.	Hönig rodina		Pavlovická 37	775 000 K
37.	Knöpfelmacher Otto		Štítného 14	600 000 K
38.	König rodina		Bořivojova 1	2 400 000 K
39.	Konstandt rodina	Hermann	Antonína Pohla 2	1 100 000 K
		Adele		
40.	Kraus rodina	Otto	Vodní 16	2 350 000 K ¹⁰⁴⁷
41.	Lamm rodina		Nádražní 17 + Tř. Martina Luthera 3	530 000 K ¹⁰⁴⁸
42.	Lanzer	Oskar	Náměstí Hermanna Göringa 27	590 000 K
		Malvine		
43.	Lauer rodina	Benjamin	Goetheova 29	1 835 000K ¹⁰⁴⁹
		Sabine		
		Heinrich		
		Erna	R. Svobodová 4	
44.	Loebl Mathilde		Goetheova 9)	1 130 000 K
45.	Markus Adolf		Tř. prince Evžena 42	500 000 K
46.	May Therese		Olomouc-Hejčín	1 400 000 K
47.	Mayer rodina		Hanácká 11	1 550 000 K
48.	Mayer Victor		Sadová 3	550 000 K
49.	Medak Frederika		náměstí Adolfa Hitlera 8	500 000 K
50.	Meitner Alice		Nová cesta 16	530 000 K

¹⁰⁴⁴ Leopold Fromowitz: 266 000 K, syn Erwin Fromowitz: 360 000 K.

¹⁰⁴⁵ Walter Fürst: 2 000 000 K, manželka Laura Fürst: 350 000 K.

¹⁰⁴⁶ Götzlinger Familie: 590 000 K, Irma Götzlinger Irma: 323 000 K.

¹⁰⁴⁷ Otto Kraus: 800 000 K.

¹⁰⁴⁸ BahnhofStrasse: 260 000 K, Martin Luther Strasse: 270 000 K.

¹⁰⁴⁹ Benjamin Lauer: 980 000 K, Sabine Lauer: 255 000 K, Heinrich Lauer: 200 000 K, Erna Lauer: 400 000 K.

51.	Morgenstern Otto, Dr.	Sadová 10	3 200 000 K	
52.	Munk rodina	August	Goetheova 4	897 000 K ¹⁰⁵⁰
		Hermine		
53.	Natzler Hermine	Sadová 3	700 000 K	
54.	Polak Barbara	Horní Povelská	550 000 K	
55.	Pollak rodina	náměstí Adolfa Hitlera 11	980 000K	
56.	Redlich rodina	Třída SA Gasse 11 + Třída SA 23	940 000 K	
57.	Reinmann rodina	Kosinova 3	520 000 K	
58.	Schein rodina	Kosinova 2	800 000 K	
59.	Schnitzler rodina	Rokycanova 1 + Botanická Zahrada 2	970 000 K ¹⁰⁵¹	
60.	Siegl rodina	Třída Svobody	1 800 000 K	
61.	Spitz rodina	Wellnerova 17	960 000 K	
62.	Weiss Ernst, Ing.	Botanická Zahrada	600 000 K	
63.	Wolf rodina	Tereziánská 7	1 500 000 K	
64.	Zaitschek rodina	Tř. prince Evžena 34	1 550 000 K	
65.	Zemanek rodina	Mírová 2	600 000 K	
66.	Ziffer Adolf, Dr.	Laudonova 3	550 000 K	
67.	Zuckerandl rodina	Laudonova	850 000 K	
68.	Zweig rodina	Goetheova 16	9 600 000 K	
Celkem			95 821 250 K	
Celková hodnota všech položek v seznamu			127 129 950 K	

Zdroj: *ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Oberlandrát Olomouc, kt. 10.*

Celý seznam je ovšem potřeba brát s jistou rezervou a s ohledem na to, že byl pořizován na počátku protektorátu, bez hlubších rozborů, jako orientační. S jistotou tak neobsahuje firemní majetky, akcie, šperky nebo další cennosti a různé sbírky (obrazy, známky, porcelán atd.). I přes svoji neucelenost však názorně dokládá, jak ohromné majetky židovské obyvatelstvo ve městě vlastnilo. O to víc, vezmeme-li v potaz, že jen rodina Zweigova vlastnila ve své vile sbírku obrazů (především německé proveniencí 19. století) v úhrnné hodnotě kolem 30 milionů korun¹⁰⁵².

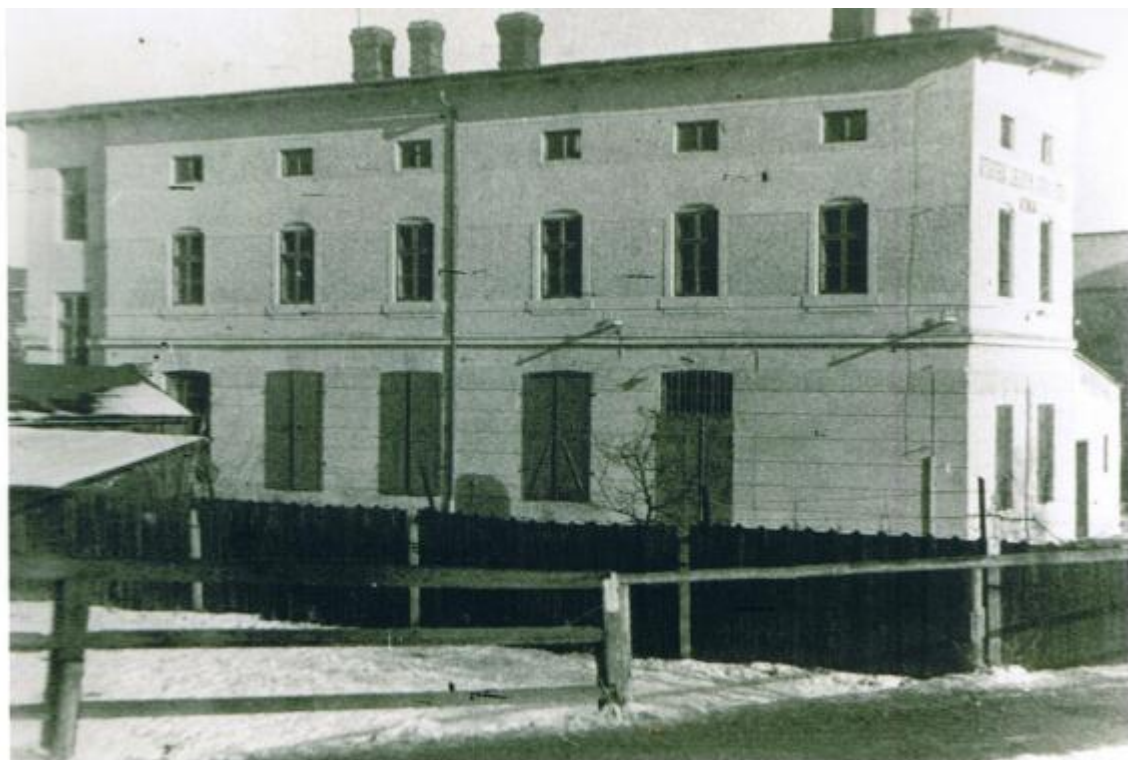
¹⁰⁵⁰ August Munk: 468 000 K, Hermine Munk: 429 000 K.

¹⁰⁵¹ Rokycangasse 1: 300 000 K, Botanischer Garten 2: 670 000 K.

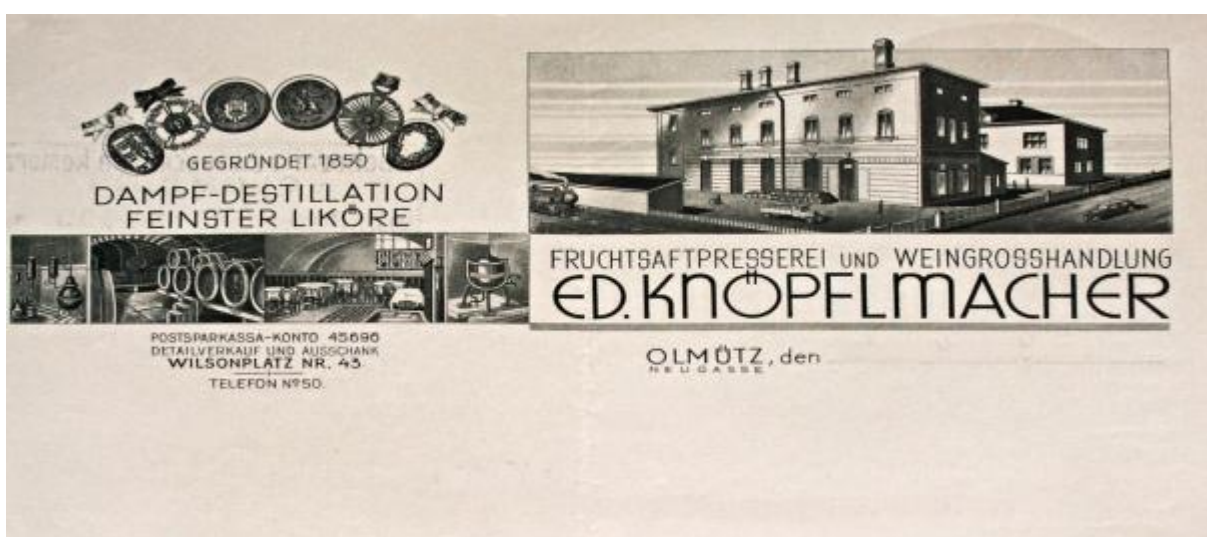
¹⁰⁵² *ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, poř. č. 1780, sign. Ls 176/47, kt. 177.*

Příloha č. 4 – Dobové fotografie

Obrázek č. 1: Likérka firmy Knöpfelmacher na Nové ulici, 1935 (*Soukromý archiv: Vítězslav Kollmann*)

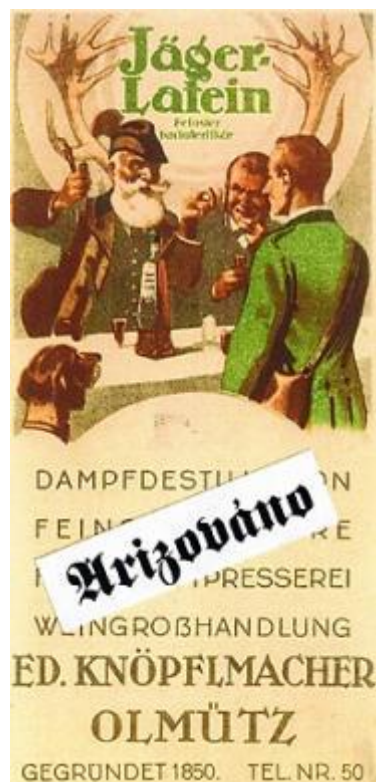
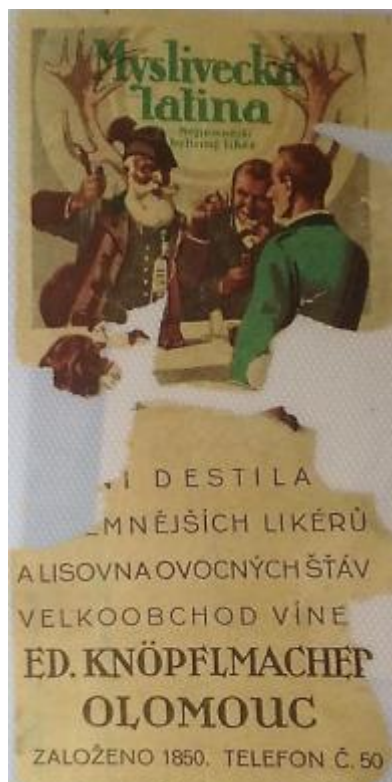
Obrázek č. 2: Hlavičkový papír (Soukromý archiv: Vítězslav Kollmann)

Obrázek č. 3, 4: Otto Knöpflmacher (USC Shoah foundation institute, soukromý archiv E. Karter), Edith Karter (roz. Knöpfelmacher) (Příběhy 20. století: Edith Carter Knöpflmacher – Vzpomínky na židovské rodiny z Loštic a okolí. Dostupné online: <http://www.pribehy20stoleti.cz/pribehy/2013564_edith-carter-knopflmacher-vzpominky-na-zidovske-rodiny-z-lostic-a-okoli/>

Obrázek č. 5, 6:Reklama firmy Knöpflmacher z roku 1928 (Soukromý archiv: Vítězslav Kollmann)

Obrázek č. 7: Reklamní pohlednice exportní olomoucké sladovny Heller & Husserl z roku 1939 (*Soukromý archiv: Vítězslav Kollmann*)

Obrázek č. 8: Hlavičkový papír arizátorské firmy Ostmärkische Brau-Aktiengesellschaft (arizace olomoucké sladovny Heller & Husserl) (*SOKA Olomouc, fond ÚNV, kt. 178*)

Obrázek č. 9, 10, 11, 12: Továrna na zpracování kůží, Vila rodiny Mayer, Olomouc – Holická 11, zakladatel továrny Leopold Mayer, Hans Mayer coby důstojník R-U armády za 1. světové války, Franz Mayer s druhou manželkou a dcerou Lucií (Lucie přežila Osvětim a po válce žila v Praze) (*Soukromý archiv: Daniel Mayer*)

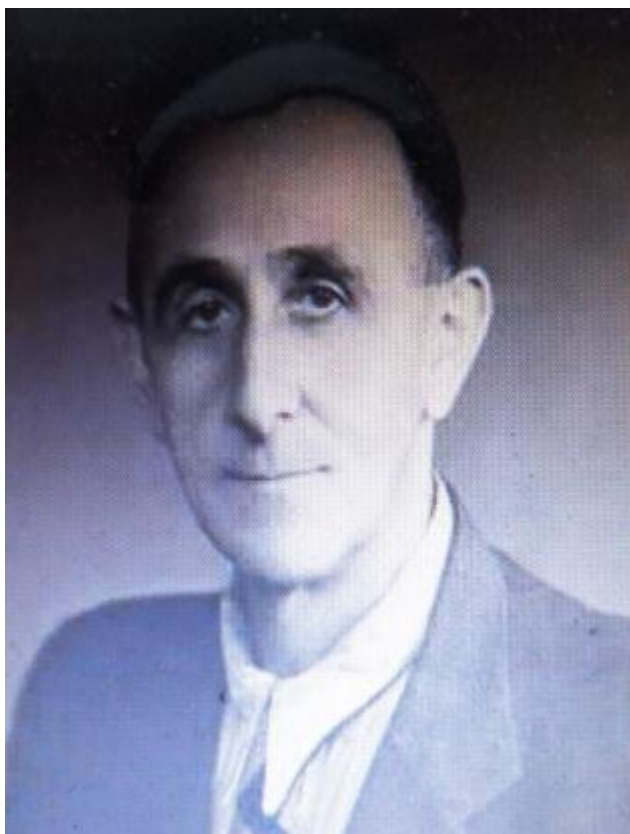

Obrázek č. 13, 14, 15: Hlavičkový papír továrny na umělou pryskyřici „JURALIT“ z Lipníku nad Bečvou, majitel Emil Schreiber, firma byla za války arizována pardubickou chemickou společností ovládanou po okupaci Němci „Explosia a.s., Praha-Semtín. Československá akciová továrna na látky výbušné. Od konce 30. let se Explosia specializovala na výrobu umělých pryskyřic, stejně jako Schreiberův podnik. **Obr. 14:** budova továrny před válkou, **Obr. 15:** budova továrny podzim 2015 (**Obr.č.13:NA Praha, fond AS, kt. 117, Obr. 14: Soukromý archiv: majitel nechtěl být jmenován, Obr. 15: Archiv autora**)

Obrázek č. 16, 17, 18, 19: Emil Schreiber před válkou, Emil Schreiber těsně po návratu z KT, který společně se svým synem Jiřím přežil. Manželka s mladším synem zahynuli. Emilu Schreiberovi bylo v září 1944, když se dostal do Osvětimi již 47 let. **Obr. 18, 19:** Továrna zvenčí a z vnitřního pohledu (Schreiberovi v továrně měli zařízený byt). Továrně dal E. Schreiber název po svém synovi Jiřím (Jura).

(Obr. č. 16, 17: Soukromý archiv: Magdalena Dušková, vnučka Emila Schreibera, Obr. č. 18, 19: majitel nechtěl být jmenován)

Obrázek č. 20, 21, 22:Hugo Karpfen s manželkou Marií (roz. Pohlídalovou). Majitel továrny na zpracování starého železa a hader „Josef Buchbinder“. Otto Von Sentner - Treuhänder podniku a úředník olomoucké banky UNION, který svým udavačským dopisem na gestapo zapříčinil odeslání Huga Karpfena do Osvětimi, kde H. Karpfen v září 1941 zahynul. Stejně si počínal i s Hugovým bratrem Ottou. Sentner byl po válce veden na seznamu čsl. válečných zločinců.

(Obr. č. 20, 22: *Soukromý archiv: Roman Grónský*, Obr. 21: *Archiv ČNB, Osobní spis Otto von Sentnera*)

Obrázek č. 23, 24, 25: Hlavičkový papír firmy údajného arizátora Josefa Steipeho, Josef Steipe a spol, Hlavičkový papír firmy R. & K. Schulhof – první moravskoslezská továrna povřísel a provaznického zboží v Olomouci, Obr. č. 25: Hlavičkový papír firmy „Dresinia“ speciální továrna na železniční potřeby (jejími vlastníky byla do roku 1938 rodina Schulhof)

(Obr. č. 23: *SOka Olomouc, fond ÚNV, kt. 330* Obr. 24: *soukromý archiv: Vítězslav Kollmann, Obr. č. 25: soukromý archiv: ing. Václava Zahrádka*)

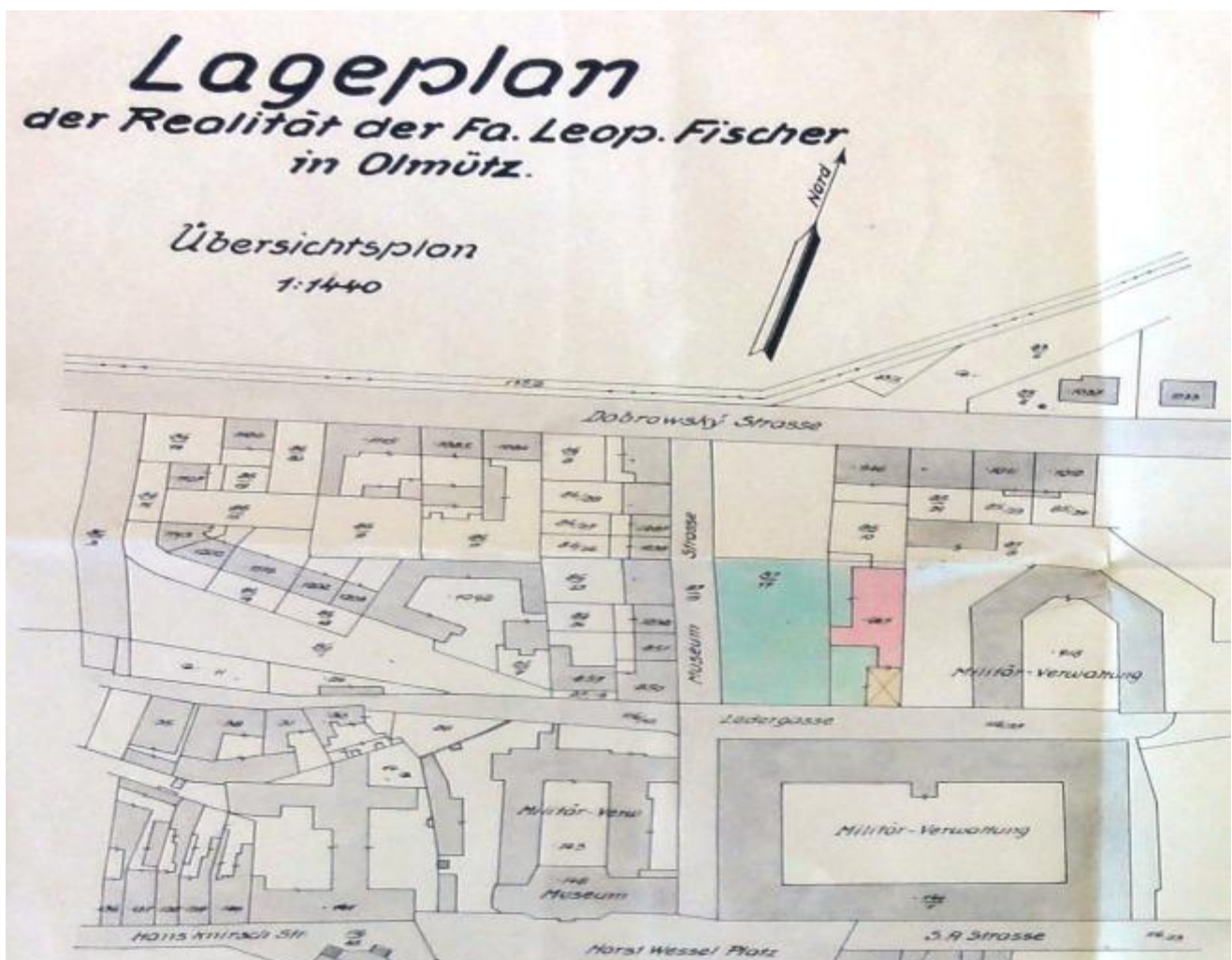
Obrázek č. 26, 27, 28: Hlavičkový papír Hugo König továrny na rybí konzervy, hlavičkový papír Alois Fleischmann' Wwe. Továrna na vinný ocet, octovou třešť a likéry. Dnešní (Obr. č. 26, 28:soukromý archiv: Vítězslav Kollmann, Obr. č. 27:NA Praha, fond AS, kt. 103)

Obrázek č. 29, 30, 31: Hlavičkový papír sladovny Hanna – Malz – Fabrik Dr. techn. Julius Hirsch Olomouc, lékař brněnského gestapa František Pilný, který nechal bez pomoci zemřít majitele sladovny na cele. Blíže nedatovaná fotografie závodu Theodor Schnitzler továrna na kyselé zelí ve Slavoníně u Olomouce. Na průčelí budovy je značka firmy „V“. (**Obr. č. 29:** NA Praha, fond AS, kt. 113, **Obr. č. 30:** Vaněk, František – Černý, Vladimír – Břečka, Jan: Místa ztropená krví, **Obr. č. 31:** NA Praha, fond AS, kt. 443)

Obrázek č. 32, 33: Dům na adrese U botanické zahrady č. 2, kde bydlel Theodor Schnitzler s rodinou a jehož byl vlastníkem. Obr. č. 33: Situační plánek s polohou povoznictví Leopold Fischera. Za protektorátu se zde měly podle syna majitele podniku, Arthura Fischera, ukrývat zbraně z přilehlých kasáren. (**Obr. č. 32:**NA Praha, fond AS, kt. 113, **Obr. č. 33:**NA Praha, fond AS, kt. 279)

Obrázek č. 34, 35, 36, 37: Sourozenci Markusovi. Jejich otec Josef Markus vlastnil v Olomouci obchod uhlím a stavebním materiálem. Rodina bydlela v centru města v sídle místa banky UNION. **Obr. č. 34:** Lékař Josef Markus. Nejstarší ze sourozenců. Od roku 1942 do konce války vězněn v Kounicových kolejích v Brně. Těsně po skončení války spáchal sebevraždu. **Obr. č. 35:** Franz Markus těsněpo návratu z koncentračního tábora. **Obr. č. 36:** Franz Markus se svoji první ženou, která nepřežila šoa. **Obr. č. 37:** Anna Fischer (roz. Markus). Bývalá manželka sladovníka Rudolfa Zweiga. Ten byl zatčen již 1. září 1939. V březnu 1942 byl zavražděn v Ravensbrücku. (**Obr. č. 34:** MZA Brno, fond Gestapo Brno, kt. 84, sign. 100-84-19, **Obr. č. 35:** SOKA Olomouc, fond ÚNV, kt. 129, **Obr. č. 36, 37:** USC Shoah foundation institute)

Obrázek č. 38, 39, 40, 41: Jeden ze synů Siegfrieda Briesse, majitele velkoobchodu semeny a zemědělskými plodinami Ignatz Briess junior. **Obr. č. 39:** Jakob Tyras. Majitel hostince. Válku nepřežil. **Obr. č. 40:** Olomoucký obchodník Felix Czuczka, **Obr. č. 41:** Gisela Czuczková, manželka Felixe. Za války popřela jeho otcovství, aby zachránila dceru. Felix byl zavražděn v listopadu 1941.

(**Obr. č. 38:** Soukromý archiv: Peter Briess, **Obr. č. 39:** MZA Brno, fond Gestapo Brno, kt. 206, sign. 100-206-15, **Obr. č. 40, 41:** MZA Brno, fond Gestapo Brno, kt. 367, sign. 100-367-26)

Obrázek č. 42, 43, 44: Leopold Fromowitz s vnukem Petrem. Oba přežili válku. Leopold v Terezíně, Petr prošel Osvětimí. Po válce neúspěšně žádali o navrácení svého Chvalkovického automatického mlýna, který jim byl za války zarizován říšským Němcem Bruno Weisssem. Fotka je pořízena v po jejich návratu z koncentračních táborů. Koncem 40. let oba emigrovali do Izraele. **Obr. č. 43:** Velkoobchod kůží Hermann Konstandt na náměstí sv. Mořice. Z rodiny Konstandt přežila pouze jedna dcera majitele, Elsa. Po válce emigrovala do USA, kde žila pod jménem Werner. **Obr. č. 44:** Theodor Zaitschek na gestapu v Brně. T. Zaitschek byl majitel velkoobchodnické firmy dřevem Max Zaitschek. On, manželka i dvě děti zahynuli v Malém Trostinci. Theodorovi dva bratři emigrovali do Anglie.

(**Obr. č. 42:** Soukromý archiv: Eva Grossmann, vnučka Leopolda Fromowitze, **Obr. 43:** *Motyčka, Lukáš – Opletalová, Veronika (eds.): Literární procházky německou Olomoucí.* **Obr. č. 44:** MZA Brno, fond Gestapo Brno, kt. 254, sign. 100-254-6)

Obrázek č. 45, 46, 47: Firma Engelmann a spol., krejčovství. Sídlo firmy bylo na Horním náměstí, vedle banky Union. Prozatím jediná dochovaná fotka znázorňující arizaci. Oba synové majitele přežili válku. Jeden v koncentračních táborech, druhý coby příslušník **Obr. č. 46:** Největší židovský podnik Olomouce, továrna S. Heikorn na margarín. **Obr. č. 47:** Textilní obchod Engelmann na dnešním Dolním náměstí. (**Obr. 45:** Fotka ze sbírky *Vlastivědného muzea v Olomouci*, obr. č. 46: *Archiv ČNB, fond ČPB, 105-1.*, **Obr. č. 47:** *USC Shoah foundation institute, soukromý archiv Anny Kraus*)

Obrázek č. 48, 49: Litovelská papírna Salomon Grätzer v roce 1920. Obr. č. 49: Litovelská papírna po přestavbě z 30. let (fotografie pochází z roku 1940).(Soukromý archiv: Vítězslav Kollmann)

Obrázek č. 50, 51, 52: Litovelská papírna Salomon Grätzer v současnosti (dnes firma Kimberly Clark) v roce 1920. **Obr. č. 51:** Otto Grätzer s manželkou, **Obr. č. 52:** Siegfried Grätzer s jednou ze svých dvou dcer: Litovelská papírna po přestavbě z 30. let (fotografie pochází z roku 1940). (**Obr. č. 50:** Soukromý archiv: Vítězslav Kollmann, **Obr. 51, 52:** Soukromý archiv Eric Winton)

Mother and Father

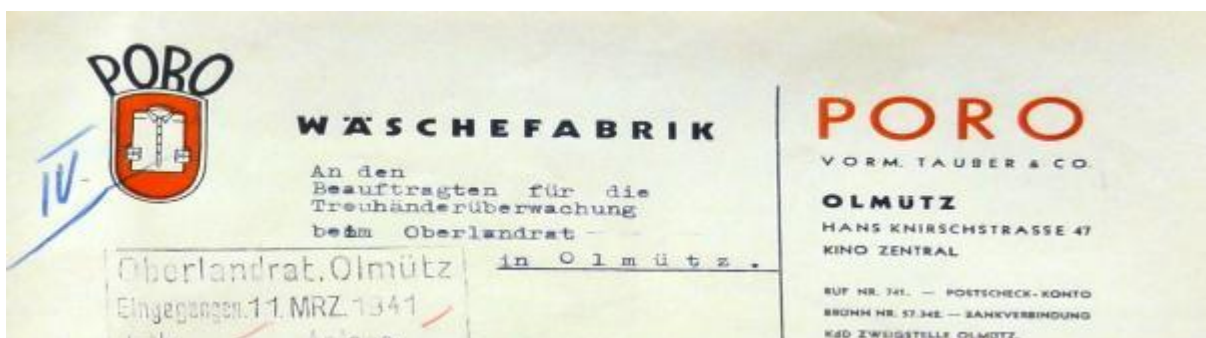
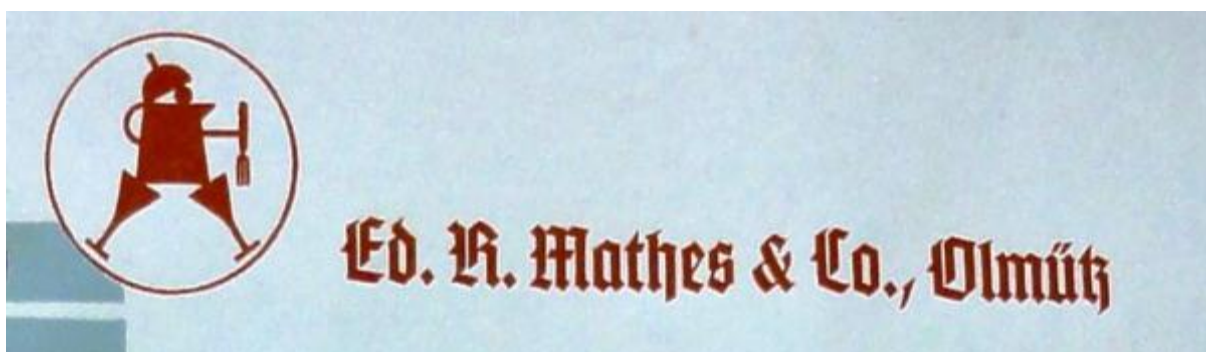
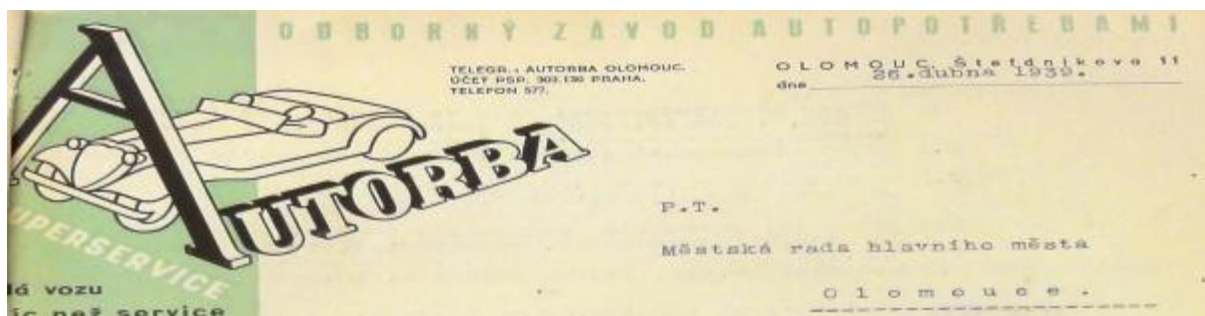
Obrázek č. 53, 54, 55, 56: Josef Kraus (1871). Ředitel olomoucké pobočky banky union v letech 1908-1933. I po oficiálním odchodu do penze však působil jako její konzultant v různých odborných záležitostech. Josef Kraus bydlel v Olomouci od roku 1913 do 17. 4. 1939, kdy se odhlásil do Prahy XII, Nerudova 7. Po eskalaci protizidovských opatření a těsně před plánovaným transportem do Terezína se Josef Kraus oběsil (13. 5. 1942). Okolnosti jeho smrti nejsou zatím dostatečně objasněny a jisté je datum jeho úmrtí. Podle další z verzí zemřel Josef Kraus na následky zostřených výsledků na pražském gestapu. **Obr. č. 54: Max Heitler** (1869). Ředitel Böhmische Escompte bank v letech 1910-1932. Po příchodu nacistů spáchal sebevraždu. **Obr. č. 55:** Válečný ředitel BEB Erich von Baillou. **Obr. č. 56:** Majitel bankovního domu v Olomouci. (**Obr. č. 53:** Archiv ČNB, Osobní spisy, dir. Josef Kraus., **Obr. č. 54:** Archiv ČNB, Osobní spisy, Max Heitler, **obr. č. 55:** Archiv ČNB, Osobní spisy, Erich von Baillou., **Obr. č. 56:** majitel nechtěl být jmenován.)

Obrázek č. 57, 58, 59, 60: **Obr. č. 57:** Úředník banky UNION v Olomouci židovského původu Alfred Förster. Jeho Dvě sestry byly spolumajitelkami továrních závodů. Válku přežil pouze Alfred včasnou emigrací do Anglie. **Obr. č. 58:** Dlouholetý úředník banky UNION a za války Treuhänder řady podniků v Olomouci a Prostějově. Mimo jiné byl Treuhänderem olomoucké továrny na kůže Leopold Mayer, u které se více než aktivně zapojoval do procesu vyjednávání s Hansem Mayerem vězněným v Buchenwaldu a jeho manželkou Annou. V Prostějově též arizoval. **Obr. č. 59:** Hans Karger. Jeden z nejstarších pracovníků BEB, Treuhänder velkoobchodu kůží a sedlářskými potřebami Max Deutsch. **Obr. č. 60:** Heinrich Witzer. Další s dlouholetých pracovníků BEB. Treuhänder další významné olomoucké firmy Heinrich Konstandt (obchod kůží). (**Obr. č. 57:** ČNB, fond Osobní spisy, Osobní spis Alfreda Förstera, **Obr. č. 58:** Archiv ČNB, Osobní spisy, Adolf Werba, **Obr. č. 59:** ČNB, fond Osobní spisy, Osobní spis Hanse Karger, **Obr. č. 60:** ČNB, fond Osobní spisy, Osobní spis Heinrich Weitzer).

Obrázek č. 61, 62, 63, 64: Obr. č. 61: Hlavičkový papír firmy Autorba, autoservis a závod autopotřebami, Bedřich Redlich. V protektorátu arizována. Více o arizaci v textu. Obr. č. 62: Hlavičkový papír firmy Autolea, obchod pohonnými hmotami a oleji. Podnik byl arizován Alfredem Gabrielem. Obr. č. 63: Hlavičkový papír firmy Ed. R. Mathes und Co., obchod porcelánem, sklem a keramikou, jehož majitelé stáli v čele krajského vedení NSDAP v Olomouci. Obr. č. 64: Hlavičkový papír firmy PORO, továrna na prádlo. Arizátorská firma, která vznikla arizací židovské továrny na prádlo Tauber & Co. Jedním z majitelů firmy PORO byl Heinrich Podhorny (1907). Rodák z Olomouce německé národnosti, který se snažil s podporou oberlandráta Molsena ovládnout městský trh s prádlem. Např. skoupil sklad likvidované firmy Engelmann na Dolním náměstí (viz. obr.47). H. Podhorny s oblibou pořádal večírky pro vojenskou honoraci města. (Obr. č. 61: SOkA Olomouc, fond ÚNV, kt. 426, Obr. č. 62: NA Praha, fond AS, kt. 444, Obr. č. 63: NA Praha, fond AS, kt. 104, Obr. č. 64: NA Praha, fond AS, kt. 138.

Obrázek č. 65, 66, 67, 68, 69: **Obr. č. 65:** Erwin Schulz, velitel Einsatzkomanda 5, de facto i první velitel tvořícího se gestapa v Olomouci. Pozdější válečný zločinec. **Obr. č. 66:** Lothar Fendler. Druhý vedoucí služebny SD v Olomouci. Pozdější válečný zločinec souzený v Norimberském procesu s příslušníky Einsatzkomand. **Obr. č. 67:** Kurt Rauner. Olomoucký rodák a dlouholetý příslušník zdejší tajné státní policie. Po válce dopaden a popraven. **Obr. č. 68:** Alois Bartl, jeden z nejbrutálnějších příslušníků olomouckého gestapa. Nikdy nebyl dopaden. **Obr. č. 69:** Karl Juratsch, jeden z vedoucích funkcionářů NSDAP v Hranicích. Též byl spolupracovníkem SD, Treuhänderem a arizátorem. I přes zvěsti o jeho zadržení v zajateckém táboře Dachau, nebyl nikdy dopaden. (**Obr. č. 65:** <https://fr.wikipedia.org/wiki/Erwin_Schulz>., **Obr. č. 66:** <https://en.wikipedia.org/wiki/Lothar_Fendler>., **Obr. č. 67:** **Obr. č. 68:** **Obr. č. 69:** *Věstník kriminální služby*. č. 39, 19. 10. 1945, článek 4825.)

Obrázek č. 70, 71, 72: **Obr. č. 70:** Heinrich Gottschling Druhý vedoucí služebny olomouckého gestapa. Jeden z nejagilnějších kriminálních komisařů v protektorátu. Po válce byl ovšem dopaden a popraven. **Obr. č. 71:** Heinrich Gottschling v československém zajetí v srpnu 1945. **Obr. č. 72:** Tzv. Garňák, vězení tajné státní policie v Olomouci. (**Obr. č. 70:** Velitelé gestapa v protektorátu. Dostupné online: <<http://www.ustrcr.cz/cs/nemecke-bezpecnostni-a-represivni-slozky>>, **Obr. č. 71:** *Archiv bezpečnostních složek*. **Obr. č. 72:** *Novický, Alfons: Garňák: k setkání bývalých vězňů gestapa v Olomouci. Krajský výbor Svazu protifašistických bojovníků, Olomouc 1956, s. 1.*

ANOTACE

Autor:

Bc. Tomáš Perný

Katedra, fakulta:

Katedra historie, Filozofická fakulta

Název magisterské diplomové práce:

Arizace židovského majetku v Olomouci

Vedoucí práce:

PhDr. Michael Viktořík, Ph.D.

Počet znaků: 674 434 (789 683 včetně mezer)

Počet příloh: 4 (čtyři) – 3 tabulky a 72 fotografií

Počet titulů použité literatury: 151

Počet stran: 296

Klíčová slova:

Olomouc, židé, arizace, holocaust, šoa, 20. století, Treuhänder, arizátor, podnikatel, protektorát, Prostějov, oberlandrát, protektorát, gestapo, banky, Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě, druhá světová válka, udavačství, kolaborace

Charakteristika práce:

Práce se zabývá vývojem a specifiky arizačního procesu v obvodu oberlandrátu v Olomouci během války. Jejím úkolem je popsat základní arizační mechanismy a jednotlivé subjekty v procesu zapojené.